

^{16.}
M. T. CICERONIS

DE

Gal 9. H. d.

ORATORE

AD

Q. FRATREM

DIALOGI, SEU LIBRI TRES.

INTERPRETATIO

AC

NOTÆ,

Quas in Usum

SERENISSIMI DELPHINI

Edidit *JACOBUS PROUST,*

E Societate JESU,

Hac Editione auctæ prodeunt & emendatæ.

O X O N I I,

E TYPOGRAPHEO CLARENDONIANO,
An. Dom. MDCCXXIII.

Impensis *Stephani Fletcher* Bibliopolæ.

19.

Imprimatur,

BERN. GARDINER,

Vice-Can. Oxon.

Oct. 8. 1714.

LECTORIS.

CUM Novam præstantissimi hujusce Libri Editionem rei literariæ usus efflagitaret, id sibi potius proponendum existimavit Editor, ut alienis laboribus utens studiosæ juventutis emolumento inserviret, quàm ut suæ consulens famæ operosum Criticæ eruditionis proferret monumentum. Prout igitur hujus instituti ratio postulavit, Interpretationem ac Notas tibi, Lector, exhibet, quas in usum Delphini primum edidit Vir Clarissimus *Jacobus Proust*, Tyronum studiis præcipuè accommodatas. Multis sanè nominibus se nobis commendat Doctissimi hujus Interpretis labor, qui in eo potissimum versatus, ut Ciceronis mentem lectori faciliùs intelligendam aperiret, quicquid in textu difficile dubiumve occurrat, id omne Interpretatione annexa explicuit; quicquid rerum ipsarum cognitionem illustrat, id Notis complexus est. In quibus Philosophorum dogmata, rerum gestarum historiam, hominum characteres, locorum ac temporum rationes, & quæcunque alia proposito fini inservientia è *Strebæo* cæterisque melioris famæ Interpretibus desumi poterant, felici delectu congeffit, accuratè disposuit, suæque insuper supellectile auxit & ornavit. Cum itaque ad hujusce Operis commendationem non multa deesse viderentur, pauca solummodo tum in Interpretatione tum Notis subinde immutata, pauca addita reperies. Quod Codi-

cum MSS. collationes Criticasque emendationes attinet, eas nullo modo negligendas duxit Editor, sed in iis plurimum laboris impendere non necesse habuit, cum ejusmodi subsidia, quæ comparari poterant, Editiones tum *Oxon.* tum *Cantab.* abunde suppeditarent. Quibus ita se usum esse gratus profitetur, ut genuinus magis & perspicuus prodeat Auctoris textus. Quo nomine gratiæ præcipuè agenda sunt Viro doctissimo *Thoma Cockman*, Viro de Cicerone & de orbe literario optimè merito, qui suæ editionis exemplar, suâ interpunctum manu plurimisque in locis emendatum, humanissimè communicavit. Adjicitur denique huic nostræ Editioni novus & locuples *Rerum Index*. Placeat tibi, Lector, iste labor, qui eo animo susceptus est, ut proderet.

IN

IN M.T. CICERONIS

DE

O R A T O R E

AD

Q. FRATREM

DIALOGOS, SEU LIBROS TRES
ARGUMENTUM.

ANNO U.C. DCXCIX. ante Christi ortum LV. cum
M. Tullius annum ætatis ageret LII. de oratore
tres libros hac occasione scripsit. De arte oratoria
dissentiebant inter se M. Tullius & Q. frater:
hic ad eloquentiam sufficere censebat ingenium & exercitatio-
nem, ille præterea cognitionem artium omnium liberalium de-
siderabat. Rogatus à fratre Marcus, ut, componendæ litis cau-
sa, ea de re accuratius differeret, partes suas L. Licinio
Crasso, fratris M. Antonio, per dialogum tuendas commisit.
Intersunt præterea sermoni, quem habitum se puero Cicero
refert, Q. Mucius Scævola, Q. Lutatius Catulus, C. Julius
Cæsar, & P. Sulpicius. Hos libros quanti fecerit ipse Tul-
lius, patet ex lib. XIII. ad Atticum, epist. 19. Sunt etiam,
inquit, de oratore nostri tres, mihi vehementer probati. In
eis quoque ex personæ sunt, ut mihi tacendum fuerit. Cras-
sus enim loquitur, Antonius, Catulus senex, C. Julius frater
Catuli, Cotta, Sulpicius. Puero me hic sermo inducitur, ut
nullæ esse possent partes meæ. Et lib. IV. ad eundem, epist.
13. De libris oratoriis factum est à me diligenter: diu mul-
tumque in manibus fuerunt; describas licet. Denique lib. I.
ad Familiares, epist. 9. ad Lentulum. Scripsi igitur Aristote-
leo more, quemadmodum quidem volui, tres libros in di-
sputatione ac dialogo de oratore, quos arbitror Lentulo tuo
fore non inutiles. Abhorrent enim à communibus præcep-
tis: & omnem antiquorum, & Aristoteleam, & Isocrateam,
rationem oratoriam complectuntur. Cæterum non aliorum
tantum rhetorum more præcepta tradit hic Tullius, sed de
ipsis præceptis iudicat. Et primo quidem libro differit de ar-

tibus, quibus instructus esse debet orator: in secundo exponi
artem de inventione ac dispositione: in tertio denique, qua
spectant ad elocutionem, eleganter & ornate persequitur.

DIALOGI, SEU LIBRI I. A R G U M E N T U M.

IN sex partes videtur satis commode distribui posse primum hic liber de Oratore.

I. à n. 1. ad 22. Proœmium est, in quo paucissimos fuisse oratores observat Cicero, idque propter incredibilem artis difficultatem accidisse asserit.

II. à n. 22. ad 29. Sequitur quasi totius operis propositio, qua expositurum se profitetur de arte oratoria, quæ ex dialogo inter Q. Mucium Scævola, L. Crassum, M. Antonium, C. Cottam & C. Sulpicium habito acceperat.

III. à n. 30. ad 45. Crassus de dicendi studio sermonem infert, excurrit in eloquentiæ laudes, eaque affirmat urbes & constitutas fuisse & conservatas. Hoc Scævola prudentium consiliis potius tribuendum censet.

IV. à n. 45. ad 102. Crassus contendit oratorem artibus omnibus expolitum esse debere. Refragantur Scævola & Antonius, qui id & difficillimum, & à populari dicendi ratione, quam oratoris censent propriam, alienum putant.

V. à n. 102. ad 207. Crassus, primis disputationis partibus sibi delatis, pertenuem ait sibi videri dicendi artem ingenium ac naturam ad dicendum vim habere maximam, caput artis esse, decere: non eloquentiam ex artificio, sed artificio ex eloquentia natum: exercitationem pronunciationis, memoriæ, lectionis adjungendam: omnium artium, præcipue juris, cognitionem oratori esse omnino necessariam.

VI. Loquendi partes Antonio demandantur. Is, refutat quam attulerat Crassus, oratoris definitione, cæteras ejus dissertationis partes carpit ea, qua plurimum valet, refellendi arte. Probat oratorem sine cognitione juris aut aliorum artium posse officio suo satisfacere, à quo scilicet nihil ulterius postulat, quam ut in rebus civilibus & usitatis commodate dicere ad persuadendum possit.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE
AD
Q. FRATREM.
DIALOGUS, seu LIBER I.

I. **C**OGITANTI mihi sæpenumero, & ¹ memoria ² vetera repetenti, perbeati fuisse, ³ Quinte frater, illi videri solent, qui in optima re publica, cum & honoribus, & rerum gestarum gloria florerent, ^b eum vitæ cursum tenere potuerunt, ut vel in negotio sine periculo, vel in otio cum dignitate esse possent. ³ Ac fuit tempus illud, cum mihi quoque initium requiescendi, atque animum ad utriusque nostrum præclara studia referendi, fore justum, & prope ab omnibus concessum

INTERPRETATIO.

^a Superiorum temporum historias revolventi. ^b eam vitæ rationem servare potuerunt.

NOTÆ.

¹ *Vetera*] Puta monumenta veterum aut Atheniensium, aut etiam Romanorum, apud quos clarissimi quique viri maximis afficiebantur honoribus.

² *Quinte frater*] M. Tullii frater Quintus Cicero primum quidem legatus Cæsaris in Gallia, tum in Asia prætor fuit. Non indiserum fuisse ostendit ad M. fratrem de Petitione Consulatus liber. A triumviris proscriptus, cum à satellitibus efflagitaret,

ut ante filium interficeretur, filius, ut ante patrem, uterque simul occisus est, anno U.C. DCCXI. ante Christum XLII. Appian. lib. IV. Bell. Civil. Plutarchus in Cicerone.

³ *Ac fuit tempus*] Nempe post consulatum, quem cepit anno U.C. DCCXI. ætatis suæ XLIV. quo tempore rebus maximis pro salute publica gestis, plurimisque jactatus periculis, reliquum vitæ tempus in otio perquam honeste traducere jure poterat.

A

arbitrarer ;

arbitraretur; ^a si infinitus forensium rerum labor, ¹ & ambitionis occupatio, ² decursu honorum, etiam ³ ætatis flexu constitisset.

2. Quam spem cogitationum & consiliorum meorum, cum ⁴ graves communium temporum, tum ⁵ varii nostri casus fefellerunt. Nam, ^b qui locus quietis, & tranquillitatis plenissimus fore videbatur, in eo maximæ ⁶ moles molestiarum, & turbulentissimæ tempestates exstiterunt. Neque vero nobis cupientibus atque exoptantibus ^c fructus otii datus est ad eas artes, quibus à pueris dediti fuimus, ^d celebrandas, interque nos recolendas.

3. Nam ⁷ prima ætate incidimus ^e in ipsam perturbationem disciplinæ veteris: & consulatu ^f devenimus ⁸ in medium rerum omnium certamen, atque discrimen: & hoc tempus

^a Si infinito rerum forensium labore defatigatus, & perfunctus laboribus, qui in ambiendis honoribus suscipiendi sunt, post gestos ordine magistratus conquiescere passus essem. ^b Quæ vita pars. ^c Quies & vita tranquillitas. ^d Assidua tractanda. ^e In tempora quibus antiqua respublica administranda ratio perturbata est. ^f Adiimus periculum amittenda patria, libertas, & vita. ^g toto illo tempore, quod à meo consulatu fluxit, isti malorum impetus, qui per me impediti fuerant, ne essent perniciosi respublica, in meipsum redundarunt.

1. Et ambitionis occupatio.] Multum laboris fumebant candidati in ambiendis honoribus; obibant urbem & municipia; homines nominatim salutabant, prensabant, deducebant; ludis edendis, largienda clam pecunia, suffragia populi captabant. Legit hic Romanus Observ. lib. 2. cap. 5. ut ambitionis occupatio, hoc sensu, requiescendi initium justum futurum fuisse, & quemadmodum ambitionis & petendorum magistratuum occupatio decursu honorum: sic etiam infinitus forensium rerum labor ætatis ingravescentis flexu constitisset.

2. Decursu honorum.] Erant quidam quasi gradus honorum Romanis decurrendi. A quaestura ad ædilitatem, hinc ad præturam & consulatum aspiciabant. Cicero fuit augur, quaestor, ædilis, prætor, & proconsul Asiæ.

3. Ætatis flexu.] Senectutem intelligit. Ætas hominum & vita quasi stadium est: utque in stadio erat meta, ad quam cum pervenissent, non pergebant ulterius, sed steterant cursum, & ad eum, unde profecti erant, locum

revertebantur: sic in vita senectus est instar metæ, ad quam ubi ventum est, vitæ cursus veluti stætitur, & ad interitum declinat.

4. Graves communium temporum.] Communia pericula, ut conjuratio Catilinæ.

5. Varii nostri casus.] Plurimæ cum sceleratis civibus contentiones, cum Vatinio, cum P. Clodio, tribuno plebis, à quo ejectus est in exilium.

6. Moles molestiarum.] In verborum collocazione neglexit hic diligentiam Cicero, ut in fragmentis Epistolarum. Res mihi invisa visa sunt. & in Bruto n. 1. parentis loco colere.

7. Prima ætate.] Anno U. C. DCLXVII. & consequenti, cum Tullius ageret annum vicesimum, exarsere bella civilia Cinnæ, Marii & Syllæ, qui contra pristinum morem, oppressa patriæ libertate, principatum invadere tentabant.

8. In medium rerum &c.] Conjuracionem Catilinæ, quam ad excidium urbis erumpentem exstinxit singulari prudentia Tullius consul anno U. C. DCLXCI.

omne ¹ post consulatum objecimus iis fluctibus, qui per nos à communi ² peste depulsi, in nosmetipsos redundarunt. Sed tamen in his vel asperitatibus rerum, vel angustiis temporis, obsequar ³ studiis nostris: & quantum mihi vel fraus inimicorum, vel causæ amicorum ^b, vel resp. tribuet otii, ad scribendum potissimum conferam.

4. Tibi vero, frater, neque hortanti ^c deero, neque roganti: nam neque auctoritate quisquam apud me plus te valere potest, neque voluntate. ^d Ac mihi repetenda est veteris cuiusdam memoriæ non sane satis explicata recordatio, sed ut arbitror, apta ad id, quod requiris, ut cognoscas, quæ ^e viri omnium eloquentissimi, clarissimi que senserint de omni ratione dicendi.

5. Vis enim, ut mihi sæpe dixisti; (quoniam quæ pueris, aut adolescentulis nobis ³ ex commentariolis nostris inchoata, ac rudia exciderunt, vix hac ætate digna, & hoc usu, quem ex causis, quas diximus, tot, tantisque consecuti sumus) aliquid iisdem de rebus politius à nobis, perfectiusque proferri: solesque nonnunquam hac de re à me in disputationibus nostris dissentire: quod ego eruditissimorum hominum ^f artibus eloquentiam contineri statuam; tu autem illam ab ^g elegantia doctrinæ segregandam putes, & in quodam ingenii, atque exercitationis genere ponendam.

^a Illi desiderio literarum humaniorum, quo uterque incendimur. ^b quos sæpe in foro defendendos suscipio. ^c non recuso quod petis: nam nullus est, cujus auctoritas & voluntas plus apud me ponderis habeat. ^d hic revocanda est mihi in memoriam antiqua quadam dissertatio inter Crassum & Antonium, cujus non satis distincte memini. ^e L. Crassus & M. Antonius. ^f Historia, jurisprudentia, &c. ^g ab apparatu variarum doctrinarum.

1 Post consulatum objecimus] Cicero post gestum consulatum gravem peritorum civium invidiam sustinuit. accusatus est à P. Clodio, tribuno plebis, quod Lentulum, Cethegum, & alios conjurationis cum Catilina socios interfici iussisset, quasi præter jus fasque cives indicta causa è medio sustulisset. Tueri se poterat opibus amicorum; at abire maluit in exilium, quam sua causa viros probos in periculum adducere. Statim domus ejus à Clodio diruta, bona publicata: Atque sunt fluctus, quibus eum eripuisse patriam, pene ipse submersus est. Paucis post mensibus, annitente præcipue Pompeio, revocatus est, eodem quo ex-

pulsus fuerat anno, qui fuit U. C. DCXCVI. ante Christum LVIII. Cicero, Plutarchus, &c. Ac paulo post, sedatis tempestatibus, hos ad Q. Fratrem libros scripsit.

2 Peste] Redundare vocem illam censet Lambinus, & per Commune, & xxiij, quod dicunt Græci, temp. significari putat; si vero nostra admittatur interpretatio, vocem recte retinere licet.

3 Ex commentariolis nostris] Libros de Inventionem sub annum ætatis viceimum Cicero scripserat, rudes & impolitos, si cum his conferantur. Porro commentarius liber est, in quem referimus breviter aliquid memoriæ causa.

6. Ac mihi quidem sæpenumero in summos homines, ac summis ingeniis præditos intuenti, quærendum esse visum est, quid esset, cur plures in omnibus rebus, quam in dicendo admirabiles exstitissent. Nam quocumque te animo, & cogitatione converteris, permultos excellentes in quoque genere videbis, non ¹ mediocrium artium, sed ² prope maximarum. Quis enim est, qui, si clarorum hominum scientiam rerum gestarum vel utilitate, vel magnitudine metiri velit, non anteponat oratori ³ imperatorem?

7. Quis autem dubitet, quin belli duces ex hac una civitate præstantissimos ⁴ pene innumerabiles; in dicendo autem excellentes vix paucos proferre possimus?

8. Jam vero consilio ac sapientia qui regere ac gubernare remp. possent, multi nostra, plures patrum ⁵ memoria atque etiam majorum exstiterunt: cum boni per diu nulli ⁶ vix autem singulis ^b ætatibus singuli tolerabiles oratores invenirentur. Ac, ne quis forte cum aliis studiis, quæ reconditis in artibus, atque in quadam varietate literarum versentur, magis hanc dicendi rationem, quam cum imperatoris laude, aut cum boni senatoris prudentia comparanda putet; convertat animum ad ea ipsa artium genera, cum respiciatque qui in iis floruerint, quamque multi: sic facillime quanta oratorum sit, semperque fuerit paucitas, judicabit.

9. Neque enim te fugit laudatarum artium omnium pro-

a *Ætate.* b *saeculis.*

¹ *Mediocrium artium*] In pictura Zeuxis, Apelles, Protogenes: in statuaria Polycletus, Phidias, Lysippus: alii in aliis excelluere.

² *Prope maximarum*] In arte imperatoria maximi quique duces tum Græci, tum Romani: in Mathematica, Euclides & Archimedes: in Medicis, Hippocrates, ejusque filius, Thessalus, Prodicus, Polybius, Dexippus, Hippocratis discipuli, & qui secundas ab Hippocrate tenuit, Diocles, nomen suum commendarunt. De Philosophis dicetur num. 9.

³ *Imperatorem*] Romanæ reipub. temporibus hoc nomen ducem significavit, qui rem contra hostes bene ac feliciter gereret: postea illis tributum est,

qui rerum summo jure soli potirentur.

⁴ *Pene innumerabiles*] Ut Manlius Camillos, Fabios, Decios, Scipiones Catones, &c.

⁵ *Vix autem singulis, &c.*] Plurimique quidem oratores ad incendendam eluentiæ cupiditatem enumerat in Bruto Tullius, sed adeo non excellens ut sub libri finem dicat vix singulis ætatibus binos oratores laudabiles exstitisse. Et vero per quingentos quinquaginta prope annos nullus Romanus fuit orator. Primus omnium, ex Q. Ennio refert Cicero in Bruto, eliquens fuit, & habitus est M. Cornilius Cethegus, qui collega P. Sulpicii pronio Tuditano consulatum gessit anno U. C. DL. ante Christum ccciv.

creatrice

es, ac creatricem quandam, & quasi parentem, eam, quam φιλοσοφία Græci vocant, ab hominibus doctissimis judicari; in qua ¹ difficile est enumerare, quot viri, quanta scientia, quantaque in suis studiis varietate, & copia fuerint, qui non una aliqua in re separatim elaborarint, ² sed omnia, quæcumque possent, ³ vel scientiæ peruestigatione, vel differendi ratione comprehenderint.

IO. Quis ignorat, ii, qui ³ mathematici vocantur, quanta in obscuritate rerum, & quam recondita in arte, & multiplici, subtilique versentur? quo tamen in genere ⁴ ita multi perfecti homines exstiterunt, ut nemo fere studuisse ei scientiæ vehementius videatur, quin, quod voluerit, consecutus sit. ⁵ Quis musicis, quis huic studio literarum, quod profitentur ii, qui grammatici vocantur, penitus se dedit, quin omnem illarum artium pene infinitam vim, & materiam scientia & cognitione comprehenderit?

II. Vere mihi hoc videor esse dicturus; ex omnibus iis, qui in harum artium studiis liberalissimis sint, doctrinisque versati, ⁶ minimam copiam poetarum egregiorum exstitisse:

² Vel rebus naturalibus inquirendis, vel ratiocinandi arte.

¹ Difficile est enumerare] Ut omittam Pythagoram, Socratem, & alios vel antiquiores, vel minus nobiles, præcipue Philosophorum sectæ fuerunt omnino decem. Academica, quæ fuit triplex; vetus Platonem habet auctorem, media Arcefilaum, nova Lacyden, aut, ut alii volunt, Carneadem & Clitomachum. Sunt etiam qui quartam addunt Academicam, à Philone & Charmida institutam, uti refert Sextus. Cyrenaica fluxit ab Aristippo Cyrenæo, Eliaca à Phædone Eliensi, Megarica ab Euclide Megarensi, Cynica ab Antisthene Atheniensi, Eretrica à Menedemo Eretriate, Dialectica à Clitomacho Calchedonio, Peripaterica ab Aristotele Stagyrita, Stoica à Zenone Citico, Epicurea ab Epicuro Atheniensi. Quorum omnium diversas iisdem de rebus opiniones colligere infinitum esset. Vide Clementem Alexandrinum lib. 1. Stromatum.

² Sed omnia] Gorgias Leontinus philosophus ad omnia, de quibus quisque audire veller, paratum se denunciabat. Carneades item philosophus eloquentiæ

præsidio, quicquid veller, vel ab invitis extorquere poterat.

³ Mathematici] Si unam vim nominis attendamus, Mathematicus eum significat, qui doctrinam aliquam tenet; nam ἀπὸ τοῦ μαθητῆν, à discendo dicitur; proprie tamen mathematici nomen cadit in eos, qui disciplinis Astronomiæ, Geometriæ, Arithmeticæ, Musicæ, &c. operam dant, quasi illæ solæ plane discantur; quippe quæ certissimis demonstrationibus innitantur, non, ut pleræque aliz, sola opinione consent.

⁴ Ita multi perfecti] Præter Euclidem & Archimedem, artis principes, inter mathematicos claruere Archytas Tarentinus, Eudoxus Gnidius, &c.

⁵ Quis musicis] Cujus artis peritissimum fuisse Aristoxenus cognomento Musicus, Xenophilus, Alcidas Eliates, &c.

⁶ Minimam copiam poetarum] Ante Ciceronis tempora multi quidem poetæ, sed pauci fuerant excellentes. Et in Græcis quidem, heroici, Homerus tantum & Hesiodus; lyrici, Pindarus, Anacreon; comici, Aristophanes, Menander;

atque in hoc ipso numero, in quo perraro exoritur aliquis, ^a excellens, si diligenter, & ex nostrorum, & ex Græcorum præcopia comparare voles, multo tamen pauciores oratores, ^b quam poëtæ, boni reperientur.

12. Quod hoc etiam mirabilius debet videri, quia cæteris ^c quæ rarum artium studia fere reconditis, atque abditis è fontibus ^d hauriuntur: dicendi autem omnis ratio ^e in medio posita, ^f communi quodam in usu, atque in hominum more & sensu ^g mone versatur: ut in cæteris id maxime excellat, quod locutissimè sit ab imperitorum intelligentia, sensuque disjunctum ^h etum: in dicendo autem vitium vel maximum est à vulgari ⁱ genere orationis, atque à consuetudine communis sensus ^j abhorrere.

13. Ac ne illud quidem vere dici potest, aut plures cæteris ^k artibus inservire, aut majore delectatione, aut spe uberiori ^l riore, aut præmiis ad perdiscendum amplioribus commoveri ^m em. Atque, ut omittam Græciam, quæ semper eloquentiæ principum ⁿ ceps esse voluit, atque illas ^o omnium doctrinarum inventrices ^p 16 Athenas, in quibus summa dicendi vis & inventa est ^q & perfecta: in hac ipsa civitate profecto nulla unquam ^r hementius, quam eloquentiæ studia viguerunt.

14. ^s Nam posteaquam, ^t imperio omnium gentium ^u constituto, diuturnitas pacis otium confirmavit, nemo fere ^v dis cupidus adolescens non sibi ad dicendum studio ^w enitendum putavit. Ac primo quidem ^x totius ^y rationis ^z 17

^a Facili. ^b discedere. ^c Roma totum fere terrarum imperium obtinens. ^d artis.

mander; tragici Euripides & Sophocles principatum obtinuerunt. Ex Latinis autem, nonnisi Q. Ennius, heroicus & tragicus; Lucilius satyricus; Plautus, ac Terentius, & alii pauculi nomen summi commendarunt.

1. Omnium doctrinarum inventrices.] Non ingenuarum modo, sed etiam liberalium artium ferunt inventores fuisse Athenienses. Primi lanificii, & olei, & vini usum docuere. Arare quoque & serere frumenta glandem vescentibus monstrarunt. Litera certe, ac facundia, & hic civilis ordo disciplina veluti templum Athenas habent. Justinus lib. 11. cap. 6. Nihilominus ab Hebræis, Aegyptiis & Chaldeis artes fluxisse ad

Athenienses apud eruditos constat, & egregia inductione demonstrat Clemens Alexandrinus lib. 1. Stromatum.

2. Imperio omnium gentium.] Celebratissimas gentes, non tamen omnes, Romani subegere. In Oriente, Parthi semper indomiti: Septentrionem versus, ultra Albim, Romanum imperium nunquam extensum est; nedum ante Ciceronis ætatem fuisset toto orbe constitutum. Itaque vel hic utitur hyperbole Tullius, vel civium suorum auribus servit potius quam veritati.

3. Totius rationis ignari.] Suetonius libro de claris rhetoribus rhetoricam apud Romanos perinde ac grammaticam difficilior receptam, imo veterem senatus-

liquisque, qui neque exercitationis ullam vim, neque aliquod
præceptum artis esse arbitrarentur; tantum, quantum inge-
nio, & cogitatione poterant, ^aconsequerentur. Post autem,
auditis oratoribus Græcis, cognitisque eorum literis, adhibi-
tisque doctoribus, incredibili quodam nostri homines dicen-
tibus studio flagrant.

15. Excitabat eos magnitudo, & varietas, multitudoque
ferè omni genere causarum, ut ad eam doctrinam, quam suo
loquique studio consecutus esset, adjungeretur usus frequens,
isjuncti omnium magistrorum præcepta superaret. Erant autem
vulgari studio maxima, quæ nunc quoque sunt, proposita præ-
sentia, vel ad gratiam, vel ad opes, vel ad dignitatem. ¹In-
genia vero (ut multis rebus possumus judicare) nostrorum
es cæcæ omnium multum cæteris hominibus omnium gentium præ-
uberant. Quibus de causis, quis non jure miretur, ex omni
veriorum memoria ætatum, temporum, civitatum, tam exiguum ora-
torum numerum inveniri?

16. Sed nimirum ^b majus est hoc quiddam, quam homi-
a estes opinantur, & pluribus ex artibus, studiisque collectum.
m velis enim aliud in maxima discipulorum multitudine, summa
magistrorum copia, præstantissimis hominum ingeniis, infi-
nita causarum varietate, amplissimis eloquentiæ propositis
e laudem, esse causæ puter, nisi rei quandam incredibilem
omni magnitudinem & difficultatem?

17. Est enim & scientia comprehendenda rerum plurima-
m, sine qua ^c verborum volubilitas inanis, atque irridenda
est: & ipsa oratio conformanda non solum electione, sed
etiam constructione verborum: & omnes animorum motus,
omnes hominum generi rerum natura tribuit, penitus per-
scendi; quod omnis vis ratioque dicendi in eorum, qui
audiunt, mentibus aut sedandis, aut excitandis ^d expromenda
est. Accedat eodem oportet lepos quidam, facetiæque, &
aditio libero digna, celeritasque & brevis, & respon-

*In eloquentia proficiebant. b hac ars eloquentia est aliquid difficilior. c oratio
eloquentibus ac belle sonantibus verbis redundans. d adhibenda est.*

ausconsulto philosophos & rhetores
urbe ejectos dicit, C. Fannio Stra-
te, M. Valerio Messala Coss. anno
C. dxciv. ante Christum clx.

Ingenia] Nihil præcepta atque artes

*valent, nisi adjuvante natura, inquit
Fabius in procemio libri primi. Qua-
propter ei cui deerit ingenium, non magis
hac de eloquentia scripta sunt, quam de
agrorum cultu sterilibus terris.*

dendi,

dendi, & laceffendi, subtili venuſtate, atque urbanitate con-
juncta.

18. Tenenda præterea eſt omnis antiquitas, exemplorum
que vis: neque legum, aut juris civilis ſcientia negligens
eſt. Nam quid ego de actione ipſa plura dicam? quæ mo-
corporis, quæ geſtu, quæ vultu, quæ vocis conformatione
ac varietate moderanda eſt: quæ ſola per ſe ipſa quan-
ſit, ¹hiſtrionum levis ars, & ²a ſcena declarat: in qua cum
omnes in oris, & vocis, & motus moderatione elaborerentur
quis ignorat, quam pauci ſint, fuerintque, quos ^b animo
quo ſpectare poſſimus? Quid dicam de theſauro rerum om-
nium memoria? quæ niſi cuſtos inventis, cogitatiſque rebus
& verbis adhibeatur, intelligimus omnia, etiamſi præclar-
ſima fuerint, in oratore peritura.

19. Quamobrem mirari deſinamus, quæ cauſa ſit e-
quentium paucitatis: cum ex illis rebus univerſis eloquen-
conſtet, quibus in ſingulis elaborare permagnum eſt: horum
murque potius liberos noſtros, cæterosque quorum glo-
nobis & dignitas chara eſt, ut animo rei magnitudinem
complectantur, neque iis aut præceptis, aut magiſtris,
exercitationibus, quibus utuntur omnes, ſed aliis quibuſdam
ſe id, quod expetunt, conſequi poſſe confident.

20. Ac mea quidem ſententia nemo poterit eſſe om-
laude cumulatus orator, niſi erit omnium rerum magnam
atque artium ſcientiam conſecutus. Etenim ex rerum c-
nitione effloſcat, & redundet oportet oratio; ^c quæ,
ſubeſt res ab oratore percepta, & cognita, inanem quan-
habet elocutionem, & pene puerilem.

21. Neque vero ego hoc tantum oneris imponam,
ſtris præſertim oratoribus in hac tanta occupatione urbis
vitæ, nihil ut iis putem licere neſcire: quamquam vis orato-

^a Fabula qua in theatris exhibentur. ^b libenter. ^c ſi careat oratio re quæ
illuſtri, qua probe ſit oratori cognita, verborum ornatuſ & volubilitas inanis eſt.

¹ Hiſtrionum] De quibus in libro 3.
ad Heren. n. 26.

² Scena] In theatro ſcena erat ſive
tentorium, ſive tabernaculum, ſive quæ-
ſitum frondibus umbraculum. Scenæ
tragicæ, quibus ancipites principum ca-
ſus exhibebantur, columnis, ſignis ac

regia magnificentia exornabantur
dignitate argumenti. Comicæ p-
tarum ædium ſpeciem referebant.
tyricæ mutuo nexis arboribus, m-
bus, ſpeluncis, aliſque rebus ag-
bus, inſtar topiarii operis, deſo-
bantur. Vitruvius.

professioque ipsa bene dicendi, hoc suscipere, ac polliceri videatur, ut ¹ omni de re, quæcunque sit proposita, ab eo ornate, copioseque dicatur.

22. Sed quia non dubito, quin hoc plerisque immensum, infinitumque videatur, & quod Græcos homines, non solum ingenio, & doctrina, sed etiam otio, studioque abundantes, ² partitionem quandam artium fecisse video, neque in universo genere singulos elaborasse, sed seposuisse à cæteris distractionibus eam partem dicendi, quæ in forensibus disputationibus judiciorum, aut deliberationum versaretur, & id unum genus oratori reliquisse; non complectar in his libris amplius, quam quod huic generi ^b, re quæsita, & multum disputata, summorum hominum prope consensu est tributum:

23. Repetamque non ab ^c incunabulis nostræ veteris, puerilisque doctrinæ quendam ordinem præceptorum; sed ea, quæ quondam accepi in nostrorum hominum eloquentissimorum, & omni dignitate principum, disputatione esse veritasata: non quod illa contemnam, quæ Græci dicendi artifices, & doctores reliquerunt: sed cum illa pateant, in promittuque sint omnibus, neque ea interpretatione mea aut ornatiùs explicari, aut planius exprimi possint; dabis hanc veniam, mi frater, ut opinor, ut eorum, quibus summa dicendi laus à nostris hominibus concessa est, auctoritatem Græcis anteponam.

24. ² Cum igitur vehementius inveheretur ^d in causam

^a A Græcis video artes divisas esse in certas quasdam partes, nec operam dedisse omnibus eloquentia partibus aut discendi, aut docendi. ^b quod iudicia ac deliberationes spectat. ^c rudimentis. ^d in senatores.

¹ Omni de re] Quod Gorgias Leoninus, alii que nonnulli sophistæ Græci facere se posse jaſcitabant.

² Cum igitur vehementius] C. Sempromnius Gracchus, tribunus plebis, anno U. C. DCXXXII. ante Christum CXXII. legem tulerat, qua iudicia publica à senatu, penes quem à regum tempore fuerant, quali ab his non satis caste excercerentur, transferrentur ad equites Romanos. Verum cum in iis non satis integra fide versarentur equites, ea rursus sibi vindicare conati sunt senatores anno U. C. DCLXIII. ante Christum

xcI. adnitente imprimis M. Livio Druso, tribuno plebis, qui populum pernicioſa ſpe largitionis, ſocios Italiæ populos promiſſa ipliſ civitate, in equeſtrem ordinem concitavit, ac demum legem tulit, ut æqua ex parte iudicia penes ſenatum & equeſtrem ordinem eſſent, ſive trecentos equites & totidem ſenatores. Eam ob rem tota graviter Italia turbatum eſt; maxime à ſociis populis, qui cum promiſſum à Druſo jus civitatis non obtinerent, bellum ſociale ſeu Italicum conſlaverunt. Druſus in ſenatu ut caput malorum accuſatus,

principum consul Philippus, ^a Drusique tribunatus pro senatus auctoritate susceptus infringi jam, debilitarique videretur; dici memini, ^b ludorum Romanorum diebus ^c L. Crassum, quasi ^b colligendi sui causa, se ^c in Tusculanum contulisse: venisse eodem, socer ejus qui fuerat, ^d Quintus Mucius dicebatur, & ^e M. Antonius, homo & consiliorum in repub. socius, & summa cum Crasso familiaritate conjunctus.

25. Exierant ^c autem cum ipso Crasso adolescentes & Drusi maxime familiares, & ^d in quibus magnam tum spem majores natu dignitatis suæ collocarant, ^e C. Cotta, qui tum tribunatum plebis petebat, & ^f P. Sulpicius, qui deinceps eum magistratum petiturus putabatur.

^a Cum Drusus, qui tribunus plebis ideo factus fuerat, ut senatus auctoritatem contra equites defenderet, ab adversariis superaretur. ^b recreandi animi causa. ^c Roma Tusculanum. ^d à quibus Crassus & Antonius jam atate provectiores sperabant suam auctoritatem contra factionem equitum defensam iri, si tribuni plebis fierent.

fatus, cum domum inde se reciperet, inter turbam, incerto auctore cultro vulneratus, in atrio corruit, ac paulo post obiit. Philippus tum erat consul, tam senatui ac Druso insensus, quam addictus equitibus, à quibus exerceri judicia volebat. *Velleius, Livius, Florus, Appianus, &c.*

¹ Ludorum Romanorum] Ludos Romanos, qui & Magni appellati sunt, ex Latinorum, quos domuerat, manubiis instituit Tarquinius Priscus anno U. C. CL. ante Christum DCIV. Edebantur singulis annis à pridie nonas Septembris ad pridie idus, à quarto nimirum ad duodecesimum Septembris diem; quo tempore civilibus occupationibus vacabant. *Livius, &c.*

² L. Crassum] L. Licinius Crassus, celeberrimus orator, præcipuas in his dialogis partes agit. Natus est, ut ex Ciceronis Bruto patet, C. Lælio & Q. Cæpione Coss. sive anno U. C. DCXIV. ante Christum CXL. Qua morte defunctus fuerit, fusc refert Tullius sub initium lib. 3. de Oratore n. 6.

³ In Tusculanum] Quod in Tusculano agro aliquot post annis Ciceronis prædium fuit, nunc est insigne monachorum cænobium, diciturque *Grotta Ferrata*. Tusculum autem est *Frascati*.

⁴ Q. Mucius] Q. Mucius Scævola, Q. Scævolæ, consulis anno DLXXX. filius, C. Lælii gener, in Stoica disci-

plina, jurisque scientia, & omni literarum genere versatissimus. Ad quem audiendum à patre deductus est Cicero sumpta virili toga. Augur fuit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII. Observant eruditi eum cum Q. Mucio pontifice, ad quem, hoc Q. Mucio augure mortuo, se conferebat Tullius, minime confundendum esse.

⁵ M. Antonius] Orator eximius natus Coss. Appio Pulchro & Q. Cæcilio anno U. C. DCXI. ante Christum CXLIII. de quo plura subinde his in libris occurrunt, & præcipue in Bruto n. 137. De ejus morte vide lib. 3. de Orat. num. 10.

⁶ C. Cotta] C. Aurelius Cotta dicendi laude præstans his temporibus petiit tribunatum, & obtinuit; à quo post Crassi mortem per invidiam depulsus, imo civitate deinde ejectus est. *Appian. &c.* Postea tamen consulatum gessit anno U. C. DCLXXIX. ante Christum LXXV. Cum illi decretus esset triumphus, mortuus est ante diem triumphi, ut refert Asconius in notis ad Pisonianam, cum cicatrix vulneris ejus, quod ante plures annos acceperat, rescissa esset repente. De quo plurima inferius, & in Bruto n. 202.

⁷ P. Sulpicius] Cujus in Bruto Tullius dicendi characterem describit, & sub initium lib. 3. de oratore funestam mortem deplorat.

26. Hi primo die de temporibus illis, deque universa rep. quam ob causam venerant, multum inter se usque ad extremum tempus diei collocuti sunt. Quo quidem in sermone multa ^a divinitus à ^b tribus illis consularibus Cotta deplorata, & commemorata narrabat^c; ut nihil incidisset postea civitati mali, quod non impendere illi ^d tanto ante vidissent.

27. Eo autem omni sermone confecto, tantam in Crasso humanitatem fuisse, ut, ^e cum lauti accubuissent^e, tolleretur omnis illa superioris tristitia sermonis; eaque esset in homine jucunditas, & tantus in jocando lepos, ^f ut dies inter eos curiæ fuisse videretur, convivium Tusculani.

28. Postero autem die, cum ^g illi majores natu satis quiescent, & in ^h ambulationem ventum esset; dicebat tum Scævola ⁱ duobus spatiis, tribusve factis dixisse, ² Cur non imitatur, Crasse, ³ Socratem illum, ^k qui est in ⁴ Phædro Platonis? nam me hæc tua platanus ^l admonuit; quæ non minus ad ^m opacandum hunc locum patulis est diffusa ramis, quam illa, cujus umbram secutus est Socrates; quæ mihi videtur non tam ⁿ ipsa aquula, quæ describitur, quam Platonis oratione crevisse: sed ^o quod ille durissimis pedibus fecit, ut se abjiceret in herbam, atque ita illa, quæ philosophi divinitus ferunt esse dicta, loqueretur, id meis pedibus certe concedi est æquius.

^a Singularem ac prope divina prudentiam. ^b L. Crasso, Q. Mucio & Antonio, qui consulari functi fuerant. ^c mihi, qui hæc ab illo audiui. ^d tanto tempore antequam illa evenirent. ^e Mensæ. ^f ut si habitum eo die inter eos colloquium ad subtristiam senatus gravitatem accesserat, convivium saltem rursus Tusculani amoenitatem referret. ^g postquam tres illi seniores consulares, Crassus, Scævola, Antonius, somno satis indulgissent. ^h locum idoneum ambulationi. ⁱ decursa bis terve ambulatione. ^k cujus meminit Plato in Phædro. ^l mihi Socratem & hunc Platonis dialogum in memoriam revocavit. ^m inumbrandum. ⁿ ipso rivulo. ^o multo æquius est, ut id ego faciam, quod fecit Socrates, meque in mollem herbam abjiciam; quippe non sum tam duris pedibus quam ille, qui solitus erat nudis pedibus incedere: laboribus non sum tam assuetus quam ille.

¹ Cum lauti accubuissent] Solennis ille mos fuit Romanorum, à nostro maxime discrepans, in lectulis mensæ accumbere. Prius tamen ad sudorem abstergendum, cum vestibus lineis non uterentur, balneum petebant. Quadraps erat pretium in publicis balneis dari solitum.

² Cur non imitatur] Apud Platonem in dialogo, qui Phædrus inscribitur, Socrates ad Ilissum, Atticæ fluvium,

molliter in herba recumbens, sub alta & patulis diffusa ramis platano, multa disserit.

³ Socratem] De quo dictum lib. 1. de Inventionem in notis ad n. 51.

⁴ Phædro] Phædrus, dialogus Platonis, in quo Socratem de divina pulchritudine, de dignitate animorum, &c. disputantem inducit. *ἄλλος* Græcis pulcher est.

29. Tum Crassum, Immo vero ^a commodius etiam; ¹ pulvinosque poposcisse, & omnes in iis sedibus, quæ erant sub platano, consedissee dicebat. Ibi, ut ² ex pristino sermone relaxarentur animi omnium, solebat Cotta narrare, Crassum sermonem quandam de studio dicendi intulisse.

30. Qui cum ita esset exorsus: Non sibi ^b cohortandum Sulpicium & Cottam, sed magis utrumque collaudandum videri, quod tantam jam essent facultatem adepti, ut non ^c æqualibus suis solum anteponerentur, sed cum maioribus natu compararentur. Neque vero mihi quidquam, inquit, præstabilius videtur, quam posse dicendo ^d tenere hominum coetus, ^e mentes allicere, voluntates impellere, quo velit; unde autem velit, deducere. Hæc una res in omni libero populo, maximeque in pacatis, tranquillisque civitatibus præcipue semper floruit, semperque dominata est.

31. Quid enim est aut tam admirabile, quam ex infinita multitudine hominum exsistere unum, qui id, ³ quod omnibus natura sit datum, vel solus, vel cum paucis facere possit? aut tam jucundum cognitu, atque auditu, quam sapientibus sententiis, gravibusque verbis ornata oratio, & perpolita? aut tam potens, tamque magnificum, quam populi motus, ^f iudicum religiones, senatus gravitatem, unius oratione ^g converti?

32. Quid porro tam regium, tam liberale, tam munificum, quam opem ferre supplicibus, excitare afflictos, dare salutem, liberare periculis, retinere homines in civitate? Quid autem tam necessarium, quam tenere semper arma, quibus vel tectus ipse esse possis, vel provocare improbos, ⁴ vel te

^a Commodius quam in molli herba sedebimus. ^b ad eloquentiam. ^c ejusdem ætatis adolescentibus. ^d attentos facere. ^e reddere sibi benevolos. ^f iudices juramenti religione ad recte judicandum obligatos. ^g mutari ad oratoris arbitrium.

¹ Pulvinos] Qui sacculi sunt, lana vel tomento farti, quibus ad sedendum mollius, vel ad genua commodius ponenda utimur.

² Ex pristino sermone] in quo de publicis calamitatibus collocuti fuerant non sine dolore.

³ Quod omnibus] Nempe à natura datum omnibus animi sensa dicendo exprimere: quod pauci recte faciunt.

⁴ Vel te ulcisci lacessitus] De ultione

aliud alii veterum sentire. Damnarunt, Seneca lib. 11. de ira cap. 32. Dion apud Plutarchum, & Juvenalis: imo Maximus Tyrius dicit eum, qui se ulciscitur, iniquiorem eo, qui prior nocuit: *ὁ τιμωρὸν τῷ προῦπάρξαντος ἀδικώτερος*. Approbavit Aristoteles lib. 14. de moribus ad Nicomachum cap. 11. *δοκεῖ γὰρ ὅτι αἰσθάνουσα, ὅτι λυπεῖται, μὴ ἐργιζομένης τε, ὅτι εἰσὶ ἀμυντικῆς*. Τὴ δὲ προσηλακίζομενον ἀντιχρῶσαι ἀνδραποδῶδες. Qui sic

ulcisci laceffitus? Age vero, ^a ne semper ¹ forum, subsellia, rostra, curiamque meditare, quid esse potest in otio aut jucundius, aut magis proprium ^b humanitatis, quam sermo facetus, ac nulla in re rudis? Hoc enim uno præstamus vel maxime feris, quod colloquimur inter nos, & quod exprimere dicendo sensa possumus.

33. Quamobrem quis hoc non jure miretur, summeque in eo elaborandum esse arbitretur, ut, quo uno homines maxime bestiis præsent, in hoc hominibus ipsis antecellat? Ut vero jam ^c ad illa summa veniamus; ² quæ vis alia potuit aut dispersos homines unum in locum congregare, aut à fera, agrestique vita ad hunc humanum cultum, civilemque deducere, aut jam constitutis civitatibus, ³ leges, judicia, jura describere?

34. Ac, ne plura, quæ sunt pene innumerabilia, ^d confister, comprehendam brevi: sic enim statuo, perfecti oratoris moderatione, & sapientia non solum ipsius dignitatem, sed & privatorum plurimorum, & universæ reip. salutem maxime contineri. Quamobrem pergite, ut facitis, adolescentes, atque in id studium, in quo estis, incumbite; ut & vobis honori, & amicis utilitati, & reip. emolumento esse possitis.

35. Tum Scævola comiter, ut solebat, Cetera, inquit, as-

^a Ne putes eloquentiam versari tantum in causis publice dicendis. ^b humana societatis. ^c ad maximas utilitates eloquentiæ. ^d fusius exponam.

sic affectus est, videtur & sensus & doloris expertus, & cum non irascatur, ultionem negligere. Servile autem, si contumeliose traheretur, id tolerare. Cui opinioni videtur accedere Tullius, In Antonium: sic ulciscar facinora singula, quemadmodum à quibusque sum provocatus. Vide notas in lib. 11. de Invent. n. 65.

¹ Forum, subsellia, &c.] In foro jus dicebant prætores, & judices ab iis dati: unde causæ forenses appellabantur. Subsellia esse tribunorum, triumvirorum, quæstorum & aliorum minora judicia exercentium scribit Asconius. Rostra, locus erat, ex quo dicebant oratores ad populum. Curia, ubi senatores & principes civitatis de rep. administranda inter se agebant.

² Quæ vis alia potuit] Has laudes Tullius lib. v. Tusculan. Quæst. num. 5. philosophiæ, poetæ arti suæ tribuunt.

³ Leges, judicia, &c.] Tullius lib. 11. de Legibus num. 8. legum originem ad deum refert: Hanc igitur, inquit, video sapientissimorum fuisse sententiam, legem neque hominum ingeniis excogitatam, neque scitum aliquod esse populorum, sed æternum quiddam, quod universum mundum regeret imperandi prohibendique sapientia. Sane multi legiflatores nulla dicendi laude floruerunt; ut facile quis intelligat Crassum hic oratoribus plus æquo tribuere. De legum initiis consule notas in lib. 3. de Orat. n. 114.

fentior

sentior Crasso, ne aut de ¹ C. Lælii, foceri mei, aut ² de huius generi aut arte, aut gloria detraham: sed illa duo, Crasse, vereor, ut tibi possim concedere: Unum, quod ab oratoribus civitates & ab initio constitutas, & sæpe conservatas esse dixisti: alterum, quod, remoto foro, concione, judiciis, senatu, statuisti oratorem in omni genere sermonis, & humanitatis esse perfectum.

36. Quis enim tibi hoc concefferit, aut initio genus hominum in montibus ac silvis dissipatum, non prudentium consiliis compulsus potius, quam disertorum oratione delinitum, se oppidis, mœnibusque sepsisse? aut vero reliquas utilitates, aut instituendis, aut conservandis civitatibus non à sapientibus, & fortibus viris, sed à disertis, & ornatè dicentibus esse constitutas?

37. An vero tibi ³ Romulus ille aut pastores & ^b convenas congregasse, aut ³ Sabinorum connubia conjunxisse, aut finitimorum vim repressisse eloquentia videtur, non consilio, & sapientia singulari? Quid enim? in ⁴ Numa Pompilio, quid? in ⁵ Ser. Tullo, quid? in ⁶ ceteris regibus, quorum multa sunt eximia ad constituendam rempub. numquod eloquentiæ vestigium apparet? Quid? ⁷ exactis regibus, (tamen si

a Crassi, qui fuit Scævolæ gener. b homines è vicinis locis convenientes. c expulsus.

1 C. Lælii] C. Lælius, de quo pluribus differit Tullius in Bruto, Sapiens vulgo appellatus, ingenio, doctrina, poësi, & eloquentia clarus; à quo Terentium ipsum in scribendis comœdiis adjutum refert Suetonius; ad amplissimos honores aditum sibi fecit, Africani Emilianii amicitiam consecutus. Nec minus bellica virtute inclaruit: prætor Viriathi Lusitani ferociam repressit anno U. C. DCIX. ante Christum CXLV. Ac nisi fraus obstitisset, Q. Pompeii competitoris gessisset consulatum anno U. C. DCXIII. ante Christum CXL.

2 Romulus] Primus Romanorum rex; natus est, auctore Dionysio, anno 11. Olympiadis 11. ante Christum DCCLXXII. Anno post decimo octavo, Romam condidit. Propter impotentiam odiosus, à patribus, ut creditur, discerptus obiit anno regni & U. C. XXXVIII. ante Christum DCCXVI. Dionysius, Livius, Plutarchus, &c.

3 Sabinorum connubia junxisse] Sabinorum puellas per ludorum occasionem anno regni quarto Romulus rapuit, ex quo grave bellum exarsit. Sabinum porro populi sunt Italici inter Umbriam & Latium.

4 Numa Pompilio] Is fuit rex secundus; qui Romanos bello ferociore ad humaniorem vitam supersticiosa religionis specie transtulit. Regnum, quod XLIII annos tenuit, auspiciatus est annis ante Christum DCCXVI. Livius, &c.

5 Ser. Tullo] Qui sextus Romanorum rex, instituto censu, populo in classes distributo, urbe amplificata, ac regno summa virtute per annos XLIV administrato, generi sui ac filie crudeli parricidio periit anno U. C. CCXIX. ante Christum DXXXV. Livius, &c.

6 Ceteris regibus] Tull. Hostilio, Anco Martio, & Tarquinio Prisco.

7 Exactis regibus] Tarquinius Superbus, septimus Romanorum rex, longe sceleratus.

ipsam ^a exactionem mente, non lingua, perfectam L. Bruti esse cernimus) sicut deinceps omnia, nonne plena consiliorum, inania verborum videmus ?

38. Ego vero, si velim & nostræ civitatis exemplis uti, & aliarum, plura proferre possim detrimenta publicis rebus, quam adjumenta, per homines eloquentissimos importata : sed, ut reliqua prætermittam, omnium mihi videor, exceptis, Crasse, vobis duobus, eloquentissimos audisse ¹ Ti. & C. Sempronios ; ² quorum pater, homo prudens, & gravis, haudquaquam eloquens, & sæpe alias, & maxime censor, salutis reipub. fuit ; atque is non accurata quadam orationis copia, sed nutu, atque verbo ^b libertinos ³ in urbanas tribus transtulit : quod nisi fecisset, ⁴ rempublicam, quam nunc vix tenemus, jam diu nullam haberemus. At vero ejus filii disertis, & omnibus vel naturæ, vel doctrinæ præfidiis ad dicendum parati, cum civitatem vel paterno consilio, vel ⁵ avitis armis florentissimam accepissent, ista præclara gubernatrice, ut ais, civitatum eloquentia, ⁶ rempublicam ^c dissipaverunt.

^a Expulsionem. ^b cives libertorum filios. ^c fere perdididerunt.

sceleratissimus, cum Lucretiæ stuprum intulisset, communi populi consensu Roma ejectus est ; & cum eo simul regium nomen sublatum est exeunte anno U. C. CCXLIV. ante Christum DX. Refugium VI. Kalendas Martii in Calendario Romano notatur. Ex quo tempore regibus suffecti sunt consules, qui bini quotannis ad remp. regendam eligerentur. Primi fuere L. Junius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus.

¹ Ti. & C. Sempronios] De quibus in Bruto commodior erit dicendi locus.

² Quorum pater] Tiberius scilicet Sempronius, qui Corneliam Scipionis Africani majoris filiam duxit uxorem. Bis triumphavit, primum de Celtiberis, deinde de Sardis : bis consul, & anno U. C. DLXXVII. & anno DXCII. libertinos, qui per omnes antea tribus erant sparsi, transtulit, ac redegit in urbanas tribus, quæ quatuor tantum erant, & rusticis postponerentur ; quemadmodum ex Varrone colligitur lib. II. de re rustica ; ut minus valerent in suffragiis ferendis, neque in eorum

manu essent comitia, ut ait Livius : idque ille non erudita, & ad amussim elaborata oratione perfecit, sed imperio, ac paucis verbis.

³ In urbanas tribus] Populum Romanum, ut tradit Dionysius Halicarnasseus, Romulus in tres partes divisit, quas tribus appellavit. Tribus prioribus totidem addidit Tarquinius Priscus. Ab hac opinione dissentit Livius, & urbem à Romulo quatuor in partes divisam, tribusque à tributo solvendo dictas existimat. Cæterum adeo tribuum numerus excreverat, ut Ciceronis ætate triginta quinque recenserentur. Urbanas tribus quatuor numerat Plinius, Suburranam, Palatinam, Collinam & Esquilinam.

⁴ Remp. nullam haberemus] Quia libertini comitia, & suffragia pro arbitrio moderantes omnia perturbassent in eligendis magistratibus.

⁵ Avitis armis] Virtute bellica & victoriis avi materni Scipionis.

⁶ Remp. dissipaverunt] Latis agrariis legibus : quam ob causam, orta seditione, ambo cæsi sunt.

39. Quid ?

39. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? ¹auspicia, ²quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus: quid? ³religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem ³in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata?

40. Equidem & ⁴Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus ^bperculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & ^chæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

41. Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure sumfisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic ^din tuo regno essemus, non tulissem, multisque præsto essem, qui aut ⁵interdicto tecum contenderent, aut te ⁶ex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses.

42. ^eAgerent enim tecum lege primum ⁷Pythagorei

^a Sacra jura. ^b sic accusasti, ut in judicio vinceretur. ^c oratores hujus ætatis. ^d domi tua. ^e legibus contra te uterentur.

¹ *Auspicia*] Certæ quædam conjecturæ ad res majoris momenti vel faciendas, vel omittendas apud Romanos ab avium cantu, volatu & pastu, interdum è cælo ipso peti solitæ; quibus conjecturis & signis deorum voluntatem cognoscere se confidebant. Romani ab Etruscis auspicia habuere.

² *Quibus præsumus*] Erant enim in augurum numero: augures autem curam auspiciorum gerebant.

³ *In nostra familia*] Scævolarum familia scientia juris floruit.

⁴ *Ser. Galbam*] De quo, perinde atque Æmilio Porcina, & Cn. Carbone, dicitur in Bruto.

⁵ *Interdicto tecum contenderent*] Interdictum, prætoris est edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia est: multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni disputatione copiose versari, tanquam oratori

propriam vindices illi, ac tribuas.

⁶ *Ex jure manu confertum*] Manum conferere est proprie in prælio venire ad manus. Transferitur autem à militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is à quo petebatur, dicto die, in agrum litigiosum conveniebant, simulatoque conflictu, quasi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut sua sibi restituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. *manu* pro manus dicitur expuncta more veterum s: *confertum* in supino à *confero*, quod est committo. Cæterum hujus loci sententia est: multi repeterent ac restitui postularent, adhibita solenni juris formula, rem à te contra jus fasque occupatam.

⁷ *Pythagorei*] Philosophi quorum dux Pythagoras. Hic autem ex insula Samo oriundus post diuturnas peregrinationes Crotone consedit, in ea Italiæ parte, quæ Magna Græcia appellata est,

omnes, atque ¹ Democritici, cæterique in suo genere Physici; ² vindicarentque ornatu homines in dicendo, & graves, ³ quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea ^b philosophorum greges, ^c jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te ^d de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ ^e familiæ litem tibi intenderent.

43. Instaret ^{3 f} Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum scire negaret. ⁴ Stoici vero nostri disputationum suarum, atque ^g interrogationum laqueis te irretitum tenerent. ⁵ Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjumenta, atque ornamenta dicendi, ab se peti ^h vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam mul-

^a Ab injusto possessore suam sibi rem restitui postularent. ^b innumerabiles philosophorum sectæ. ^c illi ipsi primi philosophi, qui à Socrate, primo philosophiæ moralis auctore, duxerunt originem. ^d qui hæc omnia tribuis oratori. ^e sectæ. ^f Academicorum sectæ. ^g argutis interrogationibus. ^h probarent.

est, ibique incredibili concursu docuit. Quinquenne silentium, quod aliquando contraxit ad biennium, exigebat à discipulis, quibus nunquam licuit cum extraneis, hoc est non Pythagoricis, de iis, quæ didicissent, loqui. Docuit *μετεμύχουσι*, cælum & stellas stare, terram moveri credidit, ut ex Plutarcho colligimus. Philosophum se primus appellavit, cum prius rerum naturalium interpreter Sophorum, sive sapientum nomen sibi arrogarent, atque ut cecinit Ovidius xv. Metamorph.

Mente deos adiit, & qua natura negavit

Visibus humanis, oculis ea pectoris haust.

Claruit, ut auctor est Diogenes Laërtius, Olympiade LX. annis ante Christum DXL.

¹ Democritici] Philosophi quorum caput Democritus. Is autem patria Abderites risu solebat humanos omnes casus excipere. Censuit atomos rerum omnium esse primordia; quam opinionem Gassendus hac ætate ingeniosissime illustravit. Democritus an oculis se privaverit, ut quam minime animus à

cogitationibus abduceretur, ambigit Cicero lib. v. de Finibus; Plutarchus libro de curiositate falsum, Gellius lib. x. cap. 18. verum existimat. Ætatis annum cix. cum attigisset, sine ullo doloris sensu vita functus est, ut ex Hipparcho refert in ejus vita Diogenes.

² Quibuscum tibi iusto sacramento] Sacramentum sponsio quædam est, ut patet ex Varrone lib. iv. de lingua Latina. Et qui petebat, inquit, & qui inficiabatur aliquid, utrique quingentos æris apud pontificem deponebant, aut certum numerum assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum, hoc est, depositos à se nummos auferebat; victi pecunia redibat ad ærarium in pœnam injustæ litigationis.

³ Academia] Locus prope Athenas, ubi maximo discipulorum concursu philosophiam docuit Plato, cujus assellæ inde Academici sunt appellati.

⁴ Stoici] Nomen habuere *ἀπὸ τῆς σοῦς*, à porticu, quo ad disputandum convenire solebant. Cujus sectæ fuit auctor Zeno Citieus à Cypro.

⁵ Peripatetici] Vide notas in lib. i. de Invent. n. 61.

39. Quid? leges veteres, moresque majorum: quid? ¹auspicia, ²quibus & ego, & tu, Crasse, cum magna reipub. salute præsumus: quid? ³religiones & cæremoniæ: quid? hæc jura civilia, quæ jampridem ³in nostra familia sine ulla eloquentiæ laude versantur, num aut inventa sunt, aut cognita, aut omnino ab oratorum genere tractata?

40. Equidem & ⁴Ser. Galbam memoria teneo, divinum hominem in dicendo, & M. Æmilium Porcinam, & Cn. ipsum Carbonem, quem tu adolescentulus ^bperculisti, ignarum legum, hæsitantem in majorum institutis, rudem in jure civili: & ^chæc ætas nostra, præter te, Crasse, qui tuo magis studio, quam proprio munere aliquo disertorum, jus à nobis civile didicisti, quod interdum pudeat, juris ignara est.

41. Quod vero in extrema oratione, quasi tuo jure sumfisti, oratorem in omnis sermonis disputatione copiosissime posse versari, id, nisi hic ^din tuo regno essemus, non tulissem, multisque præsto essem, qui aut ^einterdicto tecum contenderent, aut te ^fex jure manu confertum vocarent, quod in alienas possessiones tam temere irruisses.

42. ^gAgerent enim tecum lege primum ^hPythagorei

^a Sacra jura. ^b sic accusasti, ut in judicio vinceretur. ^c oratores hujus ætatis. ^d domi tua. ^e legibus contra te uterentur.

¹ *Auspicia*] Certæ quædam conjecturæ ad res majoris momenti vel faciendas, vel omittendas apud Romanos ab avium cantu, volatu & pæctu, interdum è cælo ipso peti solitæ; quibus conjecturis & signis deorum voluntatem cognoscere se confidebant. Romani ab Etruscis auspicia habuere.

² *Quibus præsumus*] Erant enim in augurum numero: augures autem curam auspicioꝝ gerebant.

³ *In nostra familia*] Scævolarum familia scientia juris floruit.

⁴ *Ser. Galbam*] De quo, perinde atque Æmilio Porcina, & Cn. Carbone, dicitur in Bruto.

⁵ *Interdicto tecum contenderent*] Interdictum, prætoris est edictum quo jubet aliquid vel fieri, vel omitti. Sententia est: multi litem tibi intenderent, & lege, ac prætoris edicto tecum agerent, quod eam rem, quæ pertinet ad alias artes, nimirum in omni disputatione copiose versari, tanquam oratori

propriam vindices illi, ac tribuas.

⁶ *Ex jure manu confertum*] Manum conferere est proprie in prælio venire ad manus. Transfertur autem à militiæ certaminibus ad fori contentiones. Scilicet petitor, & is à quo petebatur, dicto die, in agrum litigiosum conveniebant, simulatoque confictu, quasi per vim expellebatur ex agro petitor: hic deinde ad prætorem appellabat de vi, ac petebat ut sua sibi restituerentur. De hac locutione plura Gellius lib. xx. cap. 10. *manu* pro manus dicitur expuncta more veterum s: *confertum* in supino à *confero*, quod est committo. Cæterum hujus loci sententia est: multi repeterent ac restitui postularent, adhibita solenni juris formula, rem à te contra jus falsque occupatam.

⁷ *Pythagorei*] Philosophi quorum dux Pythagoras. Hic autem ex insula Samo oriundus post diuturnas peregrinationes Crotona confedit, in ea Italiæ parte, quæ Magna Græcia appellata est,

omnes, atque ¹ Democritici, cæterique in suo genere Physici; ² vindicarentque ornati homines in dicendo, & graves, ³ quibuscum tibi iusto sacramento contendere non liceret. Urgerent præterea ⁴ philosophorum greges, ⁵ jam ab illo fonte, & capite Socrate, nihil te ⁶ de bonis rebus in vita, nihil de malis, nihil de animi permotionibus, nihil de hominum moribus, nihil de ratione vitæ didicisse, nihil omnino quæsisse, nihil scire convincerent: & cum universi in te impetum fecissent, tum singulæ ⁷ familiæ litem tibi intenderent.

43. Instaret ⁸ Academia, quæ, quidquid dixisses, id te ipsum scire negaret. ⁹ Stoici vero nostri disputationum suarum, atque ¹⁰ interrogationum laqueis te irretitum tenerent. ¹¹ Peripatetici autem etiam hæc ipsa, quæ propria oratorum putas esse adjuncta, atque ornamenta dicendi, ab se peti ¹² vincerent oportere: ac non solum meliora, sed etiam mul-

^a Ab injusto possessore suam sibi rem restitui postularent. ^b innumerabiles philosophorum secta. ^c illi ipsi primi philosophi, qui à Socrate, primo philosophiæ moralis auctore, duxerunt originem. ^d qui hæc omnia tribuis oratori. ^e secta. ^f Academicorum secta. ^g argutis interrogationibus. ^h probarent.

est, ibique incredibili concursu docuit. Quinquenne silentium, quod aliquando contraxit ad biennium, exigebat à discipulis, quibus nunquam licuit cum extraneis, hoc est non Pythagoricis, de iis, quæ didicissent, loqui. Docuit *περὶ τοῦ κόσμου*, cælum & stellas stare, terram moveri credidit, ut ex Plutarcho colligimus. Philosophum se primus appellavit, cum prius rerum naturalium interpretes Sophorum, sive sapientum nomen sibi arrogarent, atque ut cecinit Ovidius xv. Metamorph.

Mente deos adiit, & qua natura negavit

Visibus humanis, oculis ea pectoris hausit.

Claruit, ut auctor est Diogenes Laërtius, Olympiade LX. annis ante Christum DXL.

¹ Democritici] Philosophi quorum caput Democritus. Is autem patria Abderites risu solebat humanos omnes casus excipere. Censuit atomos rerum omnium esse primordia; quam opinionem Gassendus hac ætate ingeniosissime illustravit. Democritus an oculis se priaverit, ut quam minime animus à

cogitationibus abduceretur, ambigit Cicero lib. v. de Finibus; Plutarchus libro de curiositate falsum, Gellius lib. x. cap. 18. verum existimat. Ætatis annum cix. cum attigisset, sine ullo doloris sensu vita functus est, ut ex Hipparcho refert in ejus vita Diogenes.

² Quibuscum tibi iusto sacramento] Sacramentum sponsio quædam est, ut patet ex Varrone lib. iv. de lingua Latina. Et qui petebat, inquit, & qui inficiabatur aliquid, utrique quingentos æris apud pontificem deponebant, aut certum numerum assium. Qui iudicio vicerat, suum sacramentum, hoc est, depositos à se nummos auferebat; victi pecunia redibat ad ærarium in poenam injustæ litigationis.

³ Academia] Locus prope Athenas, ubi maximo discipulorum concursu philosophiam docuit Plato, cujus scholæ inde Academici sunt appellati.

⁴ Stoici] Nomen habuere ἀπὸ τοῦ στοῦ, à porticu, quo ad disputandum convenire solebant. Cujus sectæ fuit auctor Zeno Citieus à Cypro.

⁵ Peripatetici] Vide notas in lib. i. de Invent. n. 61.

to plura ¹ Aristotelem, Theophrastumque de his rebus, quam omnes dicendi magistros scripsisse ostenderent.

44. ² Missos facio mathematicos, grammaticos, musicos, quorum artibus vestra ista dicendi vis ne minima quidem societate conjungitur. Quamobrem ista tanta, tamque multa ^b profitenda, Crasse, non censeo: satis id est magnum, quod potes præstare, ut in judiciis ea causa, quamcumque tu dicis, melior, & probabilior esse videatur: ut in concionibus, & sententiis dicendis ad persuadendum tua plurimum valeat oratio: denique ut prudentibus diserte, stultis etiam vere dicere videaris. Hoc amplius si quid poteris, non id mihi videbitur orator, sed Crassus sua quadam propria, non communi oratorum facultate posse.

45. Tum ille, Non sum, inquit, nescius, Scævola, ista inter Græcos dici, & disceptari solere. Audiui enim summos homines, cum ² quæstor ex ³ Macedonia venissem Athenas, florente Academia, ut temporibus illis ferebatur, quod eam ⁴ Carneades, & ⁵ Clitomachus, & ⁶ Æschines obtinebant. Erat etiam ⁷ Metrodorus, qui ^c cum illis una ipsum illum Carneadem diligentius audierat, hominem omnium in dicendo, ut ferebant, acerrimum, & copiosissimum. Vigebat auditor

^a Pratermitto. ^b palam prædicanda. ^c cum Clitomacho, & Æschine.

¹ *Aristotelem, Theophrastumque*] De Aristotele lib. 1. de Inventionem n. 7. de Theophrasto ibidem n. 61. diximus.

² *Quæstor*] Hic apud Romanos magistratus publicæ pecuniæ in aliqua provincia curam gerebat. Quæstura Crassi incidit in annum U. C. DCXLIII. ante Christum cxi.

³ *Macedonia*] Græciæ regio celebris, quæ ad septemtrionem & orientem maxime vergit. Prius Emathia & Pæonia.

⁴ *Carneades*] Patria Cyrenæus, novæ Academiæ princeps, de cujus obitu mira veterum dissensio. Hoc enim in libro dicit Antonius, se cum Asiam præconsul peteret, Athenis convenisse Carneadem. Præconsulatus Antonii refertur ad annum U. C. DCLII. Ergo tunc temporis superstes erat Carneades. Apollodorus tamen in Chronicis apud Laërtium tradit illum obiisse anno 14. Olympiadis cLXII. qui est U. C. DCXXV.

ante Christum cxxix. Vixit ad annum ætatis xc. Alii legunt *Charmadas*; forsitan recte; si vero ratio Chronologiæ pateretur, non video, quin optime constare possit sensus, modo Clitomachum & Æschinem Carneadi successisse intelligamus.

⁵ *Clitomachus*] Carthaginiensis philosophus; Carneadem audivit, eique successit. Tribus in sectis versatus est, Academica, Peripatetica & Stoica. *Dio-genes*.

⁶ *Æschines*] Longe alius ab Æschine Socratico, & ab eo rhetore, qui Demosthenis æmulus fuit. Fortasse Neapolitanus ille philosophus Academicus, cujus meminit Laërtius; aut Mityleneus, quem rhetoromastiga appellabant.

⁷ *Metrodorus*] Carneadis auditor, philosophus illustris, & arte pingendi clarus.

¹ Panætii illius tui ² Mnesarchus; & Peripatetici ³ Critolai
⁴ Diodorus.

46. Multi erant præterea præclari in philosophia, & nobiles, ² à quibus omnibus una pene repelli voce oratorem à gubernaculis civitatum, excludi ab omni doctrina, rerumque majorum scientia, ac tantum in judicia, & conciunculas, tanquam ³ in aliquod pistrinum, detrudi & compingi videbam.

47. Sed ego neque illis assentiebar, neque harum disputationum inventori, & principi longe omnium in dicendo gravissimo, & eloquentissimo, ⁶ Platoni, cujus tum Athenis cum Carneade diligentius legi ⁷ Gorgiam: quo in libro, hoc maxime admirabar Platonem, quod mihi in oratoribus irridendis ipse esse orator summus videbatur. ⁸ Verbi enim controversia jam diu torquet Græculos, homines contentionis cupidiores, quam veritatis.

48. Nam si quis hunc statuit esse oratorem, qui tantum-

^a *Qui uno consensu judicabant oratorem non esse idoneum administranda reip.*

¹ Panætii] Panætius philosophus Stoicus, Rhodius, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit, eumque eodem in argumento Cicero secutus est. Floruit ducentis circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

² Mnesarchus] Panætii discipulus Stoicorum sectam secutus est.

³ Critolai] Is est qui cum Carneade & Diogene Stoico Romam legatus fuit ab Atheniensibus anno U. C. ut censet Tullius DXCIX. ante Christum CLV.

⁴ Diodorus] Indolentiam honestati adungebat ad beatitudinem, ut alibi Cicero tradit.

⁵ In aliquod pistrinum] Ducta à servis metaphora, quorum nequissimos in pistrinum supplicii causa compingebant.

⁶ Platoni] Plato divinus ille philosophus, quem ex aëria mente susceptum à patre ferunt, cujus in cunis parvulo dormientis apes in labellis dicuntur confedissee, singularis in dicendo suavitatis præfagium; natus est Athenis anno primo Olympiadis LXXXVIII. ante Christum CCCXXVIII. Socrati pri-

mum annos septem operam dedit: tum in longinqua peregrinatus alios alibi audiuit. Reversus in patriam Aristotelem habuit discipulum. Obiit ætatis anno LXXXVI. Laertius, &c.

⁷ Gorgiam] Gorgias Platonis dialogus, in quo rationem edocet, qua futiles rhetorum sophistarum argutæ refellantur. Tullius sive ex sua, sive ex Crassi sententia non recte censuit in illo dialogo derideri oratores. Non veram rhetoricam, sed adulterinam tantum, ut cuius legenti patet, traducit. Neque vero paucos induxit in errorem hic dialogus, ut observavit Quintilianus lib. II. cap. 15. Plerique, inquit, dum pauca ex Gorgia Platonis à prioribus imperite excerpta legere contenti, neque alia ejus volumina evolvunt, in maximum errorem inciderunt: creduntque eum in hac esse opinione, ut rhetoricam non artem, sed peritiam quandam gratia ac voluptatis existimet, &c.

⁸ Verbi controversia] Maximo animorum æstu contendunt inter se Græci, quis orator dicendus sit, an ille qui tantum in causis forensibus valeat, an qui de re qualibet ornate possit dicere.

modo in jure, aut in judiciis possit, aut apud populum, aut in senatu copiose loqui; tamen huic ipsi multa tribuat, & concedat necesse est. Neque enim sine multa pertractatione omnium rerum publicarum, neque sine legum, morum, juris scientia, neque natura hominum incognita, ac moribus, in his ipsis rebus satis callide versari, & perite potest. Qui autem hæc cognoverit, sine quibus ne illa quidem minima in causis quisquam recte tueri potest, quid huic abesse poterit de maximarum rerum scientia? Sin oratoris nihil vis esse, nisi composite, ornate, copiose eloqui; quæro, id ipsum quæ possit assequi sine ea scientia, quam ei non conceditis? Dicendi enim virtus, nisi ei qui dicit, ea de quibus dicit, percepta sint, exstare non potest.

49. Quamobrem si ornate locutus est, sicut fertur, & mihi videtur, physicus ille Democritus; materies illa fuit physici, de qua dixit, ornatus vero ipse verborum oratoris putandus est. Et si Plato de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus est locutus, quod ego concedo; si item ¹ Aristoteles, si Theophrastus, si Carneades in rebus iis, de quibus disputaverunt, eloquentes, & in dicendo suaves, atque ornati fuerunt; ² sint hæc res, de quibus disputant, in aliis quibusdam studiis; oratio quidem ipsa propria est hujus unius ^b rationis, de qua loquimur, & quærimus.

50. Etenim videmus iisdem de rebus jejune quosdam, & exiliter, ut eum, quem acutissimum ferunt, ² Chrysippum, disputavisse, ^c neque ob eam rem philosophiæ non satisfecisse, ^d quod non habuerit in hac arte alienam dicendi facultatem. Quid ergo interest? aut ^e quæ discernes eorum, quos nominavi, ubertatem in dicendo, & copiam, ab eorum exilitate, qui hac dicendi varietate, & elegantia non utuntur? Unum erit profecto, quod ii, qui bene dicunt, afferunt ^f pro-

^a Illa res, de quibus disputant, sint per me licet propriæ aliarum artium, puta philosophiæ, mathematicæ, &c. ^b artis oratoriæ. ^c neque idcirco non fuisse bonum philosophum. ^d quod non habuerit facultatem dicendi, quæ est aliena à philosophia. ^e quæ ratione. ^f quod sua artis proprium est.

¹ Aristoteles] Consule lib. 1. de Invent. num. 7.

² Chrysippum] Qui natus Solis Ciliæ oppido, vel, ut alii malunt, Tarsî, philosophus Stoicus & Clean-

this auditor celebris fuit Athenis. Mortuus est Olympiade cXLIII. annis ante Christum ccviii. agens annum LXXIII. ut refert ex Apollodoro Laërtius.

prium; compositam orationem, & ornatam, & artificio quodam, & expolitione distinctam. Hæc autem oratio, si res non subest ab oratore percepta, & cognita; aut nulla sit necesse est, aut ¹ omnium irrisione ludatur.

51. Quid est enim ² tam furiosum, quam verborum vel optimorum, atque ornatissimorum sonitus inanis, nulla subiecta sententia, nec scientia? Quicquid erit igitur, quacumque ex arte, quocumque de genere, id orator, si, ³ tanquam clientis causam, didicerit, dicet melius, & ornatus, quam ille ipse ejus rei inventor, atque artifex.

52. Nam si quis erit, qui hoc dicat, esse quasdam oratorum proprias sententias, atque causas, & certarum rerum forensibus cancellis circumscriptam scientiam; fatebor equidem in his magis assidue versari hanc nostram ^b dictionem: sed tamen in his ipsis rebus permulta sunt, quæ isti magistri, qui rhetorici vocantur, nec tradunt, nec tenent.

53. Quis enim nescit, maximam vim exsistere oratoris in hominum mentibus vel ad iram, aut ad odium, aut dolorem incitandis, vel ab hisce iisdem permotionibus ad lenitatem, misericordiamque revocandis? quæ, nisi qui naturas hominum, vimque omnem ^c humanitatis, causasque eas, quibus mentes aut incitantur, aut ^d reflectuntur, penitus perspexerit, dicendo quod volet, perficere non poterit.

54. Atqui totus hic locus ^e philosophorum proprius videtur: neque orator, me auctore, unquam repugnabit: sed, cum illis cognitionem rerum concefferit, quod in ea solum illi voluerint elaborare; ^f tractationem orationis, ^g quæ sine illa scientia nulla est, sibi assumet. Hoc enim est proprium oratoris, quod sæpe jam dixi, oratio gravis, & ornata, & hominum sensibus, ac mentibus accommodata.

55. ^h Quibus de rebus ³ Aristotelem, & Theophrastum

^a Tanquam orationem qua defendit reum, & quam recitat ex memoria. ^b dicendi facultatem. ^c hominum indolis. ^d à perturbatione ad tranquillitatem revocantur. ^e qui agit de animorum permotionibus. ^f elegantiam, & ornatum orationis. ^g qua sine cognitione permotionum tractandarum inanis est. ^h de animorum affectibus.

¹ Omnium irrisione ludatur] Testis Peripateticus ille Phormio, qui coram Hannibale de re militari differere aggressus, eximio duci vilis est absurdissime delirare. Vide lib. II. de Oratore n. 75.

² Tam furiosum] Furiosi & insani sunt, qui plurima effutiant, quæ non intelligunt.

³ Aristotelem] Qui de concitandis animi morbis egregie differit lib. II. Rhetorices.

scripsisse

scripsisse fateor. Sed vide, ne hoc, Scævola, ^atotum sit à me: nam ego, quæ sunt oratori cum illis communia, non mutuor ab illis; isti, quæ de his rebus disputant, oratorum esse concedunt. Itaque cæteros libros ^bartis isti suæ nomine, ^chos rhetoricos & inscribunt, & appellant.

56. Etenim cum illi in dicendo inciderint loci (quod per sæpe evenit) ut de diis immortalibus, de pietate, de concordia, de amicitia, de communi civium, de hominum, de gentium jure, de æquitate, de temperantia, de magnitudine animi, de omni virtutis genere sit dicendum; clamabunt, credo, omnia gymnasia, atque omnes philosophorum scholæ, sua hæc esse omnia propria; nihil omnino ad oratorem pertinere.

57. ^dQuibus ego, ut de his rebus omnibus in angulis, consumendi otii causa, differant, cum concessero, illud tamen oratori tribuam, & dabo, ut eadem, de quibus illi tenui quodam exsanguique sermone disputant, hic cum omni gravitate & jucunditate explicet. Hæc ego cum ipsis philosophis tum Athenis dislerebam. Cogebat enim me ^eM. Marcellus hic noster, qui nunc ^fædilis curulis est; & profecto, nisi ludos nunc faceret, huic nostro sermoni interesset; ac jam tum erat adolescentulus his studiis mirifice deditus.

58. Jam vero de legibus instituendis, de bello, de pace, de sociis, de vectigalibus, de jure civium generatim in ^gordines, ætatesque descripto, ^hdicant vel Græci, si volunt,

^a Sit proprium artis mea oratoria. ^b philosophia. ^c in quibus agitur de movendis affectibus. ^d quando hoc philosophis dederò, ut de his rebus omnibus privatim, & jejune disputent; hoc dabo oratori, ut de iisdem rebus palam, & copiose differat. ^e qui tres sunt; senatorius, equester & plebeius.

¹ M. Marcellus] Quem Cicero servatum à Cæsare post bella civilia gratulatus est insigni oratione.

² Ædilis curulis] Ædiles ab ædibus sacris & privatis procurandis nomen habuere. Ex plebe primum duo fuere: subinde anno U.C. CCCLXXXVIII. ante Christum CCCLXVI. ædiles curules primi creati sunt. Cum enim propter civiles discordias compositas, quod refert Livius lib. VI. censeret senatus, ut ludi maximi fierent, recusantibus id

munus ædilibus plebis, conclamatum est à juvenibus patriciis se, honoris decorum immortalium causa, libenter futuros ædiles, tumque duo è patribus ædiles creati, curules dicti, quod sella curuli uterentur. Eorum munus fuit ludis edendis solemnibus & publicis præesse, sacrarum ædium curam gerere, templa, theatra & mœnia magnificis operibus reficere.

³ Dicant vel Græci] Dictum ironice.

¹ Lycur-

¹ *Lycurgum*, aut ² *Solonem* (quanquam illos quidem censemus in numero eloquentium reponendos) scisse melius, quam ³ *Hyperidem*, aut *Demosthenem*, perfectos jam homines in dicendo, & perpolitos: vel nostros ⁴ *decemviros*, qui XII tabulas perscripserunt, quos necesse est fuisse prudentes, anteponanant hoc genere & *Ser. Galbæ*, & *socero tuo C. Lælio*, quos constat dicendi gloria præstitisse.

59. Nunquam enim negabo, esse quasdam artes proprias eorum, qui in his cognoscendis, atque tractandis studium suum omne posuerunt: sed oratorem plenum, atque perfectum esse eum dicam, qui de omnibus rebus possit varie, copioseque dicere. Etenim sæpe in iis causis, quas omnes proprias esse oratorum confitentur, est aliquid, quod non ex usu forensi, quem solum oratoribus conceditis, sed ex obscuriore aliqua scientia sit promendum, atque sumendum.

60. Quæro enim, num possit aut contra imperatorem, aut pro imperatore dici sine rei militaris usu, aut sæpe etiam sine regionum terrestrium, aut maritimarum scientia: num apud populum de legibus jubendis, aut vetandis; num in senatu de omni reip. genere dici, sine summa rerum civilium cognitione, & prudentia: num admoveri possit oratio ad sensus animorum, atque motus vel inflammandos, vel etiam extinguendos, (quod unum in oratore dominatur) sine diligentissima pervestigatione earum omnium ra-

¹ *Lycurgum*] *Lycurgus*, *Eunomi* filius, *Lacedæmoniorum* legislator, *Polydectæ* fratris *Spartanorum* regis posthumum filium *Charilaum*, cujus pueri regnum tutoris nomine administratum usurpare poterat, solio restituit. Peregre deinde profectus ex collectis diversarum rerumpublicarum institutis leges scripsit sapientissimas, quibus *Lacedæmonios* astrinxit. *Plutarch.* *Justin.* Quo potissimum tempore floruerit, incertum: alii ad *Olympiadem* primam, quæ incidit in annum *DCCLXXVI.* ante Christum, ejus ætatem referunt: contendunt alii centum annis eoque amplius antecessisse. *Plutarch.* &c.

² *Solonem*] *Solon* *Salamine* natus, *Atheniensium* legislator, unus è septem Græciæ sapientibus, prætor *Athenis*

fuit anno *III.* *Olympiadis* *XLV.* ante Christum *DXCVIII.* Mortuus est anno ætatis *LXXX.* ante Christum *DLIX.* eodem quo *Cyrus* in *Perside* regnare cepit. *Plutarchus, Diogenes.*

³ *Hyperidem, aut Demosthenem*] De quibus in *Bruto* n. 35. & 36.

⁴ *Decemviros, qui XII tabulas, &c.*] Sublatis regum decretis, & populo per viginti annos nullis legibus astricto, constituti sunt anno *U. C. CCCIV.* ante Christum *CCCCL.* decemviri qui à Græcis leges peterent; quas acceptas tabulis decem æreis inscribere. Cum autem in primis legibus aliquid desideraretur, anno sequenti alias duas adjecere tabulas: unde & dictæ sunt leges *XII tabularum.* *Dionysius, Livius, &c.*

tionum,

tionum, quæ de naturis humani generis, ac moribus à philo-
sophis explicantur?

61. ^a Atque haud scio an minus hoc vobis sim probaturus; equidem non dubitabo, quod sentio, dicere. Physica ista ipsa, & mathematica, & quæ paulo ante cæterarum artium propria ^b posuisti, scientiæ sunt eorum, qui illa profitentur: illustrare autem oratione si quis istas ipsas artes velit, ad oratoris ei confugiendum est facultatem.

62. Neque enim, si ¹ Philonem illum architectum, qui Atheniensibus ² armamentarium fecit, constat perdiserte populo rationem operis sui reddidisse, existimandum est architecti potius artificio disertum, quam oratoris, fuisse. Nec, si huic M. Antonio pro ³ Hermodoro fuisset de ⁴ navalium opere dicendum, non, cum ab illo ^c causam didicisset, ipse ornate de alieno artificio, copioseque dixisset. Neque vero ⁵ Asclepiades is, quo nos medico, amicoque usi sumus, tum, cum eloquentia vincebat cæteros medicos, in eo ipso, quod ornate dicebat, medicinæ facultate utebatur, non eloquentiæ.

63. Atque illud est probabilius, neque tamen verum, quod Socrates dicere solebat, *omnes in eo, quod scirent, satis esse eloquentes*. Illud verius, Neque quenquam in eo disertum esse posse, quod nesciat, neque, si id optime sciat, ignarusque sit faciundæ, ac poliundæ orationis, diserte id ipsum posse, de quo sciat, dicere.

64. Quamobrem si quis universam & propriam oratoris vim definire, complectique vult; ⁶ is orator erit, mea sen-

² Fortasse hoc quod sum dicturus, non perinde ac superiora vobis probabo. ^b affirmasti. ^c eas res quæ ad navalia pertinent.

¹ *Philonem*] Philo, insignis architectus, armamentarium mille navium, ut refert Plinius lib. vii. Atheniensibus fecit.

² *Armamentarium*] Hoc loco est navium receptaculum: armamenta proprie sunt navium instrumenta.

³ *Hermodoro*] Qui Romanorum navalium fuit architectus.

⁴ *Navalium*] Navalia locus idoneus ad recipiendas, trahendas in siccum, aut fabricandas naves.

⁵ *Asclepiades*] Patria Prusensis, primum rhetoriæ, deinde pressus inopia,

medicinæ operam dedit. Tantum arti suæ fidebat, ut sponsonem quandam cum fortuna fecisset, ne medicus crederetur, si unquam invalidus fuisset ipse; & victor suprema in senecta lapsu scalarum exanimatus est. Crassus & Pompeio familiaris, eorum ætate floruit circa annum U. C. DCI. ante Christum civ. *Plinius lib. vii.*

⁶ *Is orator erit*] Viderur hic quinque partes artis oratoris facere: inventio est prudentiæ, collocatio compositionis, elocutio ornatus; quibus accedunt memoria, & actio, sive pronuntiatio.

tentia,

tentia, hoc tam gravi dignus nomine, qui, quæcunque res inciderit, quæ sit dictione explicanda, prudenter, & composite, & ornate, & memoriter dicat, cum quadam etiam actionis dignitate.

65. Sin cuipiam nimis infinitum videtur, quod ita proposui ^a *quacunque de re*, licet hinc, quantum cuique videbitur, circumcidat, atque amputet: tamen illud ^b tenebo, si, quæ cæteris in artibus, aut studiis sita sunt, orator ignoret, tantumque ea teneat, quæ sint in disceptationibus, atque in usu forensi; tamen his de rebus ipsis si sit ei dicendum, cum cognoverit ab iis, qui tenent, quæ sint in quaque re; multo oratorem melius, quam ipsos illos, quorum ex sunt artes, esse dicturum.

66. Ita si de re militari dicendum huic erit Sulpicio, quæret à ¹ C. Mario affini nostro, & cum acceperit, ita pronuntiabit, ut ipsi C. Mario pene hic melius, quam ipse ille scire videatur. Sin de jure civili; tecum communicabit, teque hominem prudentissimum, & peritissimum, in iis ipsis rebus, quas abs te didicerit, dicendi arte superabit.

67. Sin qua res inciderit, in qua de natura, de vitiis hominum, de cupiditatibus, de modo, de continentia, de dolore, de morte dicendum sit; forsitan, si ei sit visum, (etsi hæc quidem nosse debet orator) cum ² Sex. Pompeio, erudito homine in philosophia, communicabit. Hoc profecto efficiet, ut quæcunque rem à quoque cognoverit, de ea multo dicat ornatus, quam ille ipse, unde cognorit.

^a Oratorem esse, qui quacunque de re prudenter, composite & ornate dicat.
^b affirmabo.

¹ C. Mario] Hic ille est C. Marius, celebris Romanorum imperator, in bello hostibus, in otio civibus infestissimus, quietisque impatientissimus, ut refert Paterculus; quem humili loco natum ad amplissimos reip. magistratus singularis virtus evexit. Apud Sallustium dum loquitur, artis oratoris imperitum se dicit; & à Plutarcho reprehenditur, quod literas Græcas contempserit. Inopiam eloquentiæ compensavit fortitudo. Confecit bellum Jugurthinum; Teutones & Ambrones, Germaniæ populos, interfectis millibus ducenis, & pau-

lo post Cimbros ingenti strage delevit. Cum provinciam belli Mithridatici suscipere contenderet, à Sylla, suo quondam legato, expulsus ex urbe, in quam paulo post irrupit, & Syllanis omnibus obruncatis, septimum consul renunciatus in magistratu obiit anno V. C. DCLXVIII. ante Christum LXXXVI. Plutarch. Appianus, &c.

² Sex. Pompeio] Qui præstantissimum ingenium contulit ad summam juris civilis, & ad perfectam geometriam, & rerum Stoicarum scientiam. Tullius in Bruto n. 175.

68. Sed si me audierit, quoniam philosophia in tres partes est distributa, ^a in naturæ obscuritatem, in differendi subtilitatem, in vitam atque mores: ^b duo illa relinquamus, atque largiamur inertiae nostræ: tertium vero, quod semper oratoris fuit, nisi tenebimus, nihil oratori, in quo magnus esse possit, relinquemus.

69. Quare hic locus de vita & moribus totus est oratori perdiscendus: cætera si non didicerit, tamen poterit, si quando opus erit, ornare dicendo, si modo erunt ad eum delata, & tradita. Etenim si constat inter doctos, hominem ignarum astrologiæ, ornatissimis, atque optimis versibus, ¹ Aratum, de cælo, stellisque dixisse; si de rebus rusticis hominem ab agro remotissimum, ² Nicandrum ³ Colophonium, poetica quadam facultate, ^c non rustica, scripsisse præclare; quid est, cur non orator de rebus iis eloquentissime dicat, quas ad certam causam, tempusque cognorit?

70. Est enim finitimus oratori poeta, numeris adstrictior paulo, verborum autem licentia liberior, multis vero ornandi generibus socius, ac pene par; in hoc quidem certe prope idem, nullis ut terminis circumscribat, aut definiat jus suum, quo minus ei liceat eadem illa facultate, & copia vagari, qua velit.

71. Namque illud quare, Scævola, negasti te fuisse laturum, nisi in meo regno esses, quod in omni genere sermonis, in omni parte ^d humanitatis dixerim oratorem perfe-

^a In physicam, qua obscura est; in dialecticam, qua subtilis; & in moralem philosophiam. ^b duas priores partes. ^c non rerum rusticarum peritiâ. ^d humanioris eruditionis.

¹ Aratum] Qui poeta Græcus Solis urbe Ciliciæ natus est, ut auctor est Suidas, Olympiade cxxiv. annis ante Christum cclxxxiv. Inter alia adstricta numeris oratione scripsit libros de astrologia, quos *καρδμωνα* inscripsit. Ea primum Cicero, deinde veterum alii in Latinum sermonem vertere. De Arato sic judicat Quintilianus lib. x. cap. 1. *Arati materia motu caret, ut in qua nulla varietas, nullus affectus, nulla persona cui usquam sit oratio: sufficit tamen operi, cui parem se credidit.*

² Nicandrum] Nicander patria Co-

lophonium, ut hic ait Cicero, (an potius Clarius, quod de se ipse testatur?) cum poetica medicinam exercuit. Librum scripsit *θεμιακα & αλεξίφάρμακα*, qui etiamnum exstat: nam periisse illos necesse est, qui sunt ab eodem de rebus rusticis, ut ait Cicero, elaborati. Eum aliqui supparem Arato faciunt, alii duodecim Olympiadibus posteriores; alii denique, ut Suidas, sub Attalo juniore floruisse tradunt.

³ Colophonium] Colophon Ioniz in Asia minore urbs. Nunc *Altobesco*, aliis *Besveder*.

etum esse debere? Nunquam mehercule hoc dicerem, si eum, ^aquem fingo, meipsum esse arbitrarer.

72. Sed, ut solebat ^bC. Lucilius sæpe dicere, homo tibi subiratus, mihi propter eam ipsam causam minus, quam volebat, familiaris, sed tamen & doctus, & perurbanus; sic sentio, Neminem esse in oratorum numero habendum, qui non sit omnibus iis artibus, quæ sunt ^blibero dignæ, perpolitus: quibus ipsis si in dicendo non utimur, tamen apparet, atque ^cexstat, utrum simus earum rudes, an didicerimus.

73. Ut, qui pila ludunt, non utuntur in ipsa lusione artificio proprio ^apalæstræ, sed indicat ipse motus, didicerintne palæstram, an nesciant: & qui aliquid ^d fingunt, etsi tum pictura nihil utuntur, tamen, utrum sciant pingere, an nesciant, non obscurum est: sic in orationibus hisce ipsis iudiciorum, concionum, senatus, ^eetiamsi propriæ cæteræ non adhibeantur artes, tamen facile declaratur, utrum is, qui dicat, tantummodo in hoc ³declamatorio sit opere jactatus, an ad dicendum omnibus ingenuis artibus instructus accesserit.

74. Tum ridens Scævola, ^fNon luctabor, inquit, tecum, Crasse, amplius. Id enim ipsum, quod contra me locutus es ^g, artificio quodam ⁴es consecutus, ut & mihi, quæ ego vellem non esse oratoris, concederes, & ea ipsa, nescio quomodo, rursus detorqueres, atque oratori propria traderes.

^a Cujus ideam propono. ^b liberaliter instituto. ^c manifestum est. ^d manu formant ex luso, vel ex cora. ^e etsi orator in aliqua forensi causa non eodem modo loquatur de materia, cæterarum artium propria, quo ipsi artifices. ^f non pervicacius pugnabo. ^g nempe oratorem in omni genere artis debere esse perfectum.

¹ [C. Lucilius] Consule notas in lib. II. ad Herennium n. 19. Subiratus erat Scævola, qui in Albutium, Lucilii amicum, orationem habuerat.

² Palæstra] Palæstra aliquando gymnasium, vel magisterium significat; aliquando concinnitatem, & in gestu motuque corporis venustatem; adquando artem belle movendi corporis sive ad saltandum, sive ad pugnandum.

³ Declamatorio opere] Exercitatione puerili, in qua fictis argumentis ad scribendum & declamandum exercebantur interdum ætate provectiores.

⁴ Es consecutus, &c.] Sensus est, Arte quadam mihi dedisti quæ vellem; cum dixisti artes omnes esse proprias quorundam hominum, eorum scilicet qui illas aut invenerint, aut profiteantur, aut diligentius excolant, visus es mihi concedere eas non esse proprias oratoris unius, quod ego contendo. Rursum cum easdem artes & oratori, si disputare de illis velit, necessarias esse dixisti, & ab eodem etiam ornati-
tius, quam ab illis ipsis, quorum sunt propriæ, tractari; visus es illas mihi extorquere, & oratori tribuere tanquam suas.

75. Hæc, cum ego ¹ prætor ² Rhodum venissem, & cum summo illo doctore istius disciplinæ, ³ Apollonio, ea, quæ à Panætio acceperam, contulissem; irrisit ille quidem, ut solebat, philosophiam, atque contempsit, multaque non tam graviter dixit, quam facete. Tua autem fuit oratio ejusmodi, non ut ullam artem, doctrinamve contemneres, sed ut omnes, comites ac ministras oratoris esse diceres.

76. Quas ego, si quis sit unus complexus omnes, idemque si ad eas facultates istam ornatissimæ orationis adjunxerit; non possum dicere, eum non egregium quendam hominem, atque admirandum fore. Sed is, si quis esset, aut si etiam unquam fuisset, aut vero si esse posset, tu esses unus profecto, qui & meo judicio, & omnium, vix ullam cæteris oratoribus (pace horum dixerim) laudem reliquisti.

77. Unde si tibi ipsi nihil deest, quod in forensibus rebus, civilibusque versetur, quin scias; neque eam tamen scientiam, quam adjungis oratori, complexus es; videamus, ne plus ei tribuas, quam res & veritas ipsa concedat.

78. Hic Crassus, Memento, inquit, me non de mea, sed de oratoris facultate dixisse. Quid enim nos aut didicimus, aut scire potuimus, qui ante ^a ad agendum, quam ad cognoscendum venimus? quos in foro, quos in ambitione, quos in rep. quos in amicorum negotiis ^b res ipsa ante confecit, quam possemus aliquid de rebus tantis suspicari?

79. Quod ^c si tibi tantum in nobis videtur esse, quibus etiam si ingenium, ut tu putas, non maxime defuit, doctrina certe, & otium, & ⁴ hercule etiam studium illud discendi acerrimum defuit; quid censes, si ad alicujus ingenium vel majus illa, quæ ego non attigi, accesserint? qualem illum, & quantum oratorem futurum?

80. Tum Antonius, Probas mihi, inquit, ista, Crasse, quæ

^a Ad perorandas causas venimus, priusquam percepissemus artes oratori necessarias.
^b labor ipse perduxit ad senectutem. ^c si tam paritus tibi esse videor.

¹ Prætor] De quo lib. 11. ad Heren. in notis n. 19.

² Rhodum] Carpathii maris insulam, hodie Rhodes.

³ Apollonio] Apollonius Molo, Rhodius fuit: quo rhetoricæ magistro usus est aliquando ipse Tullius, cum dicta-

tore Sylla Romam Apollonius venisset, ut refert Cicero in Bruto.

⁴ Hercule] Jurandi formula. Primo dicebant: ita me Hercules adjuvet: deinde brevius: me Hercules; postea mehercule: denique Hercules aut Hercle dixerunt.

dicis : nec dubito, quin multo locupletior in dicendo futurus sit, si quis omnium rerum, atque artium rationem, naturamque comprehenderit.

81. Sed primum id difficile est factu, præsertim in hac nostra vita, nostrisque occupationibus : deinde illud etiam verendum est, ne abstrahamur ab hac exercitatione, & consuetudine dicendi populari, & forensi. Aliud enim mihi quoddam genus orationis esse videtur ^a eorum hominum, de quibus paulo ante dixisti, quamvis illi ornate, & graviter aut de natura rerum, aut de humanis rebus loquantur. Nitidum quoddam genus est verborum, & lætum ; sed ^b palæstræ magis, & olei, quam hujus civilis turbæ, ac fori.

82. Namque egomet, qui sero, ac leviter Græcas literas attigissem, tamen cum ² pro consule ³ in Ciliciam proficiscens Athenas venissem, complures tum ibi dies sum propter navigandi difficultatem commoratus : sed cum quotidie mecum haberem homines doctissimos, eos fere ipsos, qui abs te modo sunt nominati, cumque ^c hoc, nescio quomodo, apud eos increbuisse, me in causis majoribus, sicuti te, solere versari, pro se quisque ut poterat, de officio & ratione oratoris disputabat.

83. Horum alii, sicut iste ipse Mnesarchus, hos, quos nos oratores vocaremus, nihil esse dicebat, nisi quosdam ⁴ operarios lingua celeri, & exercitata : oratorem autem, ^d nisi qui sapiens esset, esse neminem : atque ⁵ ipsam eloquentiam,

^a Philosophorum & mathematicorum. ^b exercitationis ludicra & umbratiliu. ^c hic forte rumor sparsus fuisset. ^d nisi qui philosophiam teneret.

1 *Palæstra, & olei*] Athletæ & pugiles, qui corpus exercebant palæstra, solebant oleo corpus inungere, tum ad augendas vires, tum ut cutis lubrica, & oleo delibuta, manus caprantis adversarii facilius eluderet.

2 *Pro consule*] Romani post gestum Romæ consulatum, mittebantur in provincias, ut in iis jus dicerent, & eas gubernarent : tumque pro consule, vel proconsul dicebatur aliquis in provinciam proficisci : proprætor, vel pro prætore, si prætura Roma perfunctus in provinciam iret. Aliquando tamen etiam qui consules non fuerant, cum imperio consulari mittebantur in provincias, nec minus appellabantur procon-

sules ; ut hic ipse qui loquitur Antonius, ante consulatum, quem nonnisi triennio post obtinuit, proconsul in Ciliciam profectus est anno U. C. DCCLII. ante Christum cii. Imo nomina consulis & proconsulis, prætoris & proprætoris non semel à veteribus confundi videas.

3 *In Ciliciam*] Quæ Asiæ minoris est ora, quæ meridiem spectat, alluiturque mari mediterraneo, opposita insulis Cypro & Rhodo : urbs primaria Tarsus est : nunc Caramania appellatur.

4 *Operarios*] Qui haberent usum dicendi, artem ignorarent.

5 *Ipsam eloquentiam*] Eloquentia est vis ipsa & facultas bene & apposite di-

quod ex bene dicendi scientia constaret, ^a unam quandam esse virtutem; &, qui unam virtutem haberet, omnes habere; easque ipsas esse inter se æquales, & pares: ita, qui esset eloquens, eum virtutes omnes habere, atque esse sapientem. Sed hæc erat ^b spinosa quædam, & exilis oratio, longeque à nostris sensibus abhorrebat.

84. Carneades vero multo uberius iisdem de rebus loquebatur; non quo aperiret sententiam suam; (hic enim ^c mos erat patrius Academiæ, adversari semper omnibus in disputando) sed tum maxime tamen hoc significabat, eos, qui rhetores nominarentur, & qui dicendi præcepta traderent, nihil plane tenere, neque posse quenquam facultatem assequi dicendi, nisi qui philosophorum inventa didicisset.

85. Disputabant contra disertis homines, Athenienses, & in repub. causisque versati; ^d in quibus erat etiam is, qui nuper Romæ fuit, Menedemus, hospes meus: qui cum diceret ^e esse quandam prudentiam, quæ versaretur in perspiciendis rationibus constituendarum, & regendarum rerum publicarum, ^f excitabatur homo promptus ab homine abundanti doctrina, & quadam incredibili varietate rerum, & copia. Omnes enim partes illius ipsius prudentiæ, petendas esse à philosophia docebat, neque ea, quæ statuerentur in repub. de diis immortalibus, de disciplina juventutis, de iustitia, de patientia, de temperantia, ^g de modo rerum omnium, cæteraque, sine quibus civitates aut esse, aut bene moratæ esse non possent, usquam in ^h eorum inveniri libellis.

86. Quod si tantam vim rerum maximarum arte sua rhetorici illi doctores complecterentur; quærebat, cur ⁱ de proœmiis, & de epilogis, & de huiusmodi nugis (sic enim appellabat) referti essent eorum libri: de civitatibus institutendis, de scribendis legibus, de æquitate, de iustitia, de fide, de frangendis cupiditatibus, de conformandis hominum moribus, litera in eorum libris nulla inveniretur.

^a In virtutum numero esse reponendam. ^b implicata & obscurior. ^c antiquus, & jam inde ab ipso Academiæ quasi parente Platone acceptus. ^d inter quos. ^e artem oratoriam. ^f Menedemus rhetor exercitatus ad dicendum vehementius excitabatur à Carneade, homine docto, & copioso. ^g de moderatione in rebus omnibus adhibenda. ^h rhetorum. ⁱ exordii & perorationibus.

dicendi ad persuadendum alterum: rhetorica est ars quæ dat præcepta ad id

præstandum.

ⁱ Hotomannus legit, excipiebatur.

87. Ipsa

87. Ipsa vero præcepta ^a sic illudere solebat, ut ostenderet, non modo eos illius expertes esse prudentiæ ^b, quam sibi ^c asciscerent, sed ne hanc quidem ipsam dicendi ^d rationem, ac viam nosse. ^e Caput enim esse arbitrabatur oratoris, ut & ipsis, apud quos ageret, talis ^f, qualem se ipse optaret, videretur; id fieri vitæ & dignitate, de qua nihil rhetorici isti doctores in præceptis suis reliquissent: & uti eorum, qui audirent, sic ^h afficerentur animi, ut eos affici vellet orator; quod item fieri nullo modo posse, nisi cognosceret is, qui diceret, quot modis hominum mentes, & quibus rebus, & quo genere orationis in quamque partem moverentur. ⁱ Hæc autem esse penitus in media philosophia retrusa, atque abdita; quæ isti rhetores ne primoribus quidem labris attigissent.

88. Ea Menedemus exemplis magis, quam argumentis, conabatur refellere: memoriter enim multa ex orationibus Demosthenis præclare scripta pronuntians, docebat illum in animis vel iudicum, vel populi, in omnem partem dicendo permovendis non fuisse ignarum, ^k quibus ea rebus consequeretur, quæ negaret ^l ille sine philosophia quenquam scire posse.

89. Huic ^m respondebat, Non se negare, Demosthenem summam prudentiam, summamque vim habuisse dicendi: sed si ille hoc ingenio potuisset, si, id quod constaret,

^a De arte bene dicendi. ^b quæ ad regendam remp. requiritur. ^c vindicarent. ^d artem certis legibus constantem. ^e rem præcipuam in qua esset elaborandum oratori. ^f nempe vir bonus. ^g probitate. ^h moverentur. ⁱ Hæc, sc. quæ pertinent ad animos audientium afficiendos, in intima Philosophia recondita sunt, cuius rhetores ne superficiem quidem, vel minimam partem attigerunt. ^k quæ ratione. ^l Carneades. ^m Carneades Menedemo.

¹ Caput] Finis oratoris est alterum persuadere; persuadet is cui fides habetur; habetur autem viris probis, in quibus nulla est mendacii suspicio. Debet igitur orator id unum præ cæteris studere, ut sit vir bonus, aut certe talis videatur. Τοῖς γὰρ ἐπιτήδεον πιστεύειν μᾶλλον καὶ θάρσος περὶ πάντων μὲν ἀπλῶς ἐπὶ οἷς δὲ τὸ ἀρετῆς μὴ ἔστιν, ἀλλὰ τὸ ἀμφοτέρων καὶ πάντων, inquit Aristoteles lib. 1. Rhetor. cap. 2. Boni enim viri

credimus magis & celerius generatim quidem in omnibus; maxime autem in eo quod exploratum non est, sed in variis opiniones trahi potest. Ex his verbis falsi Carneades arguitur, qui nullam de sectanda vitæ probitate præceptionem rhetorum in libris traditam mox affirmat. Idem cum doctrinam movendorum affectuum ne à rhetoribus quidem delibazam ait, ex toto libro rhetoricorum Aristotelis secundo refutatur.

¹ Platonis studiosus audiendi fuisset; ² non, ³ quid ille potuisset, sed quid isti docerent, esse querendum.

90. Sæpe etiam in eam partem ferebatur oratione, ut omnino disputaret, nullam artem esse dicendi: idque cum argumentis docuerat, ³ quod ita nati essemus, ut & blandiri, & suppliciter insinuare iis, à quibus esset petendum, & adversarios minaciter terrere possemus, & rem gestam exponere, & id, quod intenderemus, confirmare, & id, quod contra diceretur, refellere; & ad extremum, deprecari aliquid, & conqueri; (quibus in rebus omnis oratorum versaretur facultas) & quod consuetudo, exercitatioque, & intelligendi prudentiam acueret, & eloquendi celeritatem incitaret: tum etiam exemplorum copia nitebatur.

91. Nam primum, ⁴ quasi dedita opera, neminem scriptorem artis ne mediocriter quidem disertum fuisse dicebat, cum repeteret usque à ⁵ Corace nescio quo, & Tisia, quos artis illius inventores, & principes fuisse constaret: eloquentissimos autem homines, qui ista nec didicissent, nec omnino scisse curassent, innumerabiles quosdam nominabat: in quibus etiam (sive ille irridens, sive quod ita putaret, atque ita audisset) me in illo numero, qui illa non didicissem, & tamen, ut ipse dicebat, possem aliquid in dicendo, proferebat. Quorum illi alterum facile assentiebar, nihil me di-

a Quam ille fuisset eloquens.

¹ *Platonis Studiosus*] Demosthenes, de quo plura in Bruto, admodum adulescens in Academia Platoni dabat operam, verum audito forte Callistrato insigni oratore, eum deinceps, relicta Academia, sectatus est. Ex Hermippo Gellius lib. 3. cap. 13.

² *Non, quid ille potuisset*] Ab uno ad omnes vitiosa est argumentatio. Nemo sic ratiocinetur: Demosthenes orator potuit in dicendo animos movere, ergo id poterunt ceteri oratores.

³ *Quod ita nati essemus*] Hoc Carneadis argumentum probat quidem aliquam esse naturalem eloquentiam; at non evertit artificialem, cujus præceptis perficitur vis persuadendi à natura insita.

⁴ *Quasi dedita opera*] Dicebat Car-

neades neminem scriptorem artis fuisse disertum, quasi omnes scriptores artis collegisset de industria, ut id probaret: vel sententia est, quasi scriptores artis certo consilio diserti esse nolissent. Errabat hic etiam Carneades: nam, ut alios præteream, Gorgias, Isocrates, Protagoras, Theophrastus, eloquentiæ magistri diserti fuere.

⁵ *A Corace, & Tisia*] Artis rhetoriæ scriptores antiquissimi Corax, & Tisia ejus discipulus, Siculi: quos insecutus est vir ejusdem insula Gorgias Leontinus, Empedocles, ut traditur, discipulus. Quintil. lib. 3. cap. 1. Corax Hieronis tyranni amicus floruit Olymp. LXXVI. annis ante Christum CCCCLXXV. Vide Ciceronem in Bruto num. 46.

dicisse,

dicisse, in altero autem me illudi ab eo, aut etiam ipsum errare arbitrabar.

92. Artem vero negabat esse ullam, nisi quæ cognitis, penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus contineretur. Hæc autem omnia, quæ tractarentur ab oratoribus, dubia esse, & incerta; cum & dicerentur ab iis, qui ea omnia non plane tenerent, & audirentur ab iis, quibus ^a non scientia esset tradenda, sed exigui temporis aut falsa, aut certe obscura opinio.

93. Quid multa? sic mihi tum persuadere videbatur, neque artificium ullum dicendi, neque quenquam posse, nisi qui illa, quæ à doctissimis hominibus in philosophia dicerentur, cognosset, aut callide, aut copiose dicere. ¹ Quibus dicere Carneades solebat, ingenium tuum, Crasse, vehementer admirans, ² me sibi perfacilem in audiendo, te ^b perpugnacem in disputando esse visum.

94. Tumque ego hac eadem opinione adductus, scripsi etiam illud quodam in libello, qui ³ me imprudente, & invito ^c excidit, & pervenit in manus hominum, Disertos me cognosce nonnullos, eloquentem adhuc neminem: quod eum statuebam disertum, qui possit satis acute, atque dilucide apud mediocres homines ex communi quadam hominum opinione dicere; eloquentem vero, qui mirabilius, & magnificentius augere posset, atque ornare quæ vellet, omnesque omnium rerum, quæ ad dicendum pertinerent, fontes animo, ac memoria contineret. Id si est difficile nobis, qui ante, quam ad dicendum ingressi sumus, ^d obruimur ambitione, & foro; ^e sit tamen in re positum, atque natura.

95. Ego enim, quantum auguror conjectura, quantaque ingenia in nostris hominibus esse video, non despero fore

^a Non certa rerum cognitio laboriose, & accurate tradenda esset, sed quadam observationes parum certa brevi essent exponenda. ^b obstinatiorum. ^c in publicam lucem exivit. ^d occupamur labore petendorum magistratuum, & causarum in foro dicendarum. ^e concedatur tamen necesse est, naturam artis hoc postulare.

¹ Quibus dicere] Lambinus ex conjectura Hotomanni legit, quibus adjicere. Gulielmus mavult, e quibus dicere.

² Me sibi perfacilem] Cum artium imperitum se simularet Antonius, non erat quod doctissimorum sententiam acrius impugnaret, ut Crassus, quem

omni disciplina perpolitum esse constabat.

³ Me imprudente, & invito] M. Antonius idcirco se aiebat nullam orationem scripsisse, ut, si quid superiore judicio actum, ei, quem postea defensurus esset, notitium foret, non dictum à se affirmare posset. Valer. Maximus lib. vii c. 3.

E

aliquem

aliquem aliquando, qui & studio acriore, quam nos sumus, atque fuimus, & otio ac facultate discendi majore, ac maturiore, & labore atque industria superiore, cum se ad audiendum, legendum, scribendumque dediderit, existat talis orator, qualem quærimus; qui jure non solum disertus, sed etiam eloquens dici possit: qui tamen, mea sententia, aut hic est jam Crassus, aut, si quis pari fuerit ingenio, pluraque quam hic, & audierit, & lectitarit, & scripserit, paulum huic aliquid poterit addere.

96. Hoc loco Sulpicius, ^a Insperanti mihi, inquit, & Cottæ, sed valde optanti utrique nostrum, cecidit, ut in istum sermonem, Crasse, delaberemini. Nobis enim huc venientibus jucundum satis fore videbatur, si, cum vos de rebus aliis loqueremini, tamen nos aliquid ex sermone vestro memoria dignum ^b excipere possemus; ut vero penitus in eam ipsam totius hujus ^c vel studii, vel artificii, vel facultatis disputationem pene intimam veniretis, vix optandum nobis videbatur.

97. Ego enim, ^c qui ab ineunte ætate incensus essem studio utriusque vestrum, Crassi vero etiam amore, cum ab eo nusquam discederem, verbum ex eo nunquam elicere potui de vi ac ratione dicendi, cum & per memetipsum egissem, & ^d per Drusum sæpe tentassem: quo in genere, tu Antoni, (vere loquar) nunquam mihi percunctanti, aut quærenti aliquid, defuisti, & persæpe me, quæ soleres in dicendo observare, docuisti.

98. Nunc, quoniam uterque vestrum patefecit earum rerum ipsarum aditum, quas quærimus, & quoniam ^d princeps Crassus ejus sermonis ordiendi fuit, date nobis hanc ^e veniam, ut ea, quæ sentitis de omni genere dicendi, subtiliter persequamini. Quod quidem si erit à vobis impetratum, magnam habebō, Crasse, ^f huic palæstræ, & Tusculano tuo

^a Evenit mihi præter spem & expectationem. ^b annotare. ^c qui à pueritia utrumque vestrum maxime colerem. ^d primus Crassus hunc sermonem de arte oratoria est ingressus. ^e hanc gratiam. ^f huic loco, ubi montem erudita disputatione exercebimus, quemadmodum in palæstra solet exerceri corpus ad saltandum, aut arma tractanda.

¹ Vel studii, vel artificii] Decorum servat hic Tullius, qui Sulpicium adolescentem inducit dubitantem an esset ars rhetorica, quod in dubium id re-

vocasse videretur Antonius.

² Per Drusum] C. Cotta & P. Sulpicius, qui hic loquitur, Drusi maxime familiares erant, ut supra dictum n. 25.

gratiam

gratiam, & longe ¹ Academiae illi, ac Lyceo tuum hoc ² suburbanum ³ gymnasium antepo-
nam.

99. Tum ille, Immo vero, inquit, Sulpici, rogemus Antonium, qui & potest facere, quod requiris, & consuevit, ut te audio dicere. Nam me quidem semper à genere hoc toto sermonis refugisse, & tibi cupienti, atque instanti sapissime negasse, tute paulo ante dixisti. Quod ego non superbia, neque inhumanitate faciebam, neque quo tuo studio rectissimo, atque optimo non obsequi vellem, praesertim cum te unum ex omnibus ad dicendum maxime natum, aptumque cognossem; ^b sed mehercule istius disputationis insolentia, atque earum rerum, quae quasi in arte traduntur, inscitia.

100. Tum Cotta, Quoniam id, quod difficillimum nobis videbatur, ut omnino de his rebus, Crasse, loquerere, affecti sumus; de reliquo jam nostra culpa fuerit, si te, nisi omnia, quae percunctati erimus, explicaris, dimiserimus.

101. De his, credo, rebus ^c, inquit Crassus, ³ ut in cretionibus scribi solet, QUIBUS SCIAM, POTEROQUE. Tum ille ^d, Namque quod tu non poteris, aut nescies, quis nostrum tam impudens est, qui se scire, aut posse postulet? Jam vero, ista conditione, dum mihi liceat, negare posse quod non potero, & fateri nescire quod nesciam, licet, inquit Crassus, vestro arbitratu percunctemini.

102. Atque, inquit Sulpicius, hoc primum ex te, de quo modo Antonius exposuit, quid sentias, quaerimus, existimesne artem aliquam esse dicendi. Quid? mihi nunc vos, inquit Crassus, tanquam alicui Graculo otioso, & loquaci, &

^a Urbi vicinum. ^b sed certe propterea quod non essem in huiusmodi disputatione exercitatus, & institutionum oratoriarum essem ignarus. ^c vobis respondebo, modo sciam, aut possim, ut in iure loquuntur. ^d Cotta.

¹ Academia illi, ac Lyceo] De Academia dictum num. 43. Lyceum autem gymnasium fuit prope Athenas celebratum, in quo docebat Aristoteles.

² Gymnasium] Locus ubi exercentur corpora saltu, cursu, luctatione; à γυμνὰς nudus, quia in istis exercitationibus graviores vestes deponebant, ut essent expediti. Metaphorice significat locum, ubi animi literis humanioribus informantur.

³ Ut in cretionibus] Cretio, inquit Ulpianus, est certorum dierum spatium, quod datur instituto heredi ad deliberandum, utrum expediat ei adire hereditatem. Cretio duplex est: alia vulgaris, in qua adjiciuntur haec verba, quibus scieris poterisque: alia continua, in qua non adjiciuntur. Legunt alii, ut in conditionibus, quae pactiones sunt certa lege & conditione fieri solitae.

fortasse docto, atque erudito, quæstiunculam, de qua meo arbitratu loquar, ponitis? Quando enim me ista curasse, aut cogitasse arbitramini, & non semper irrississe potius eorum hominum impudentiam, qui, cum in schola assedissent, ex magna hominum frequentia dicere juberent, siquis quid quæreret?

103. Quod primum ferunt ¹ Leontinum fecisse Gorgiam; qui permagnum quiddam fuscipere, ac profiteri videbatur, cum se ad omnia, de quibus quisque audire vellet, esse paratum denuntiaret. ² Postea vero vulgo hoc facere cœperunt, hodieque faciunt, ut nulla sit res, neque tanta, neque tam improvisa, neque tam nova, de qua se non omnia, quæ dici possunt, profiteantur esse dicturos.

104. Quod si te, Cotta, arbitrarer, aut te, Sulpici, de iis rebus audire velle, adduxissem huc Græcum aliquem, qui vos istiusmodi disputationibus delectaret: quod ne nunc quidem difficile factu est. Est enim apud ³ M. Pisonem, adolescentem ^a jam huic studio deditum, summo hominem ingenio, nostrique cupidissimum, Peripateticus ⁴ Staseas, homo nobis sane familiaris, &, ut inter homines peritos constare video, in illo suo genere omnium princeps.

105. Quem tu, inquit, mihi, Mucius, Staseam, quem Peripateticum narras? ^b Gerendus est tibi mos adolescentibus, Crasse, qui non Græci alicujus quotidianam loquacitatem sine usu, neque ex scholis ^c cantilenam requirunt; sed ex homine omnium sapientissimo, atque eloquentissimo, atque ex eo, qui non in libellis ^d, sed in maximis causis, & in ^e hoc domicilio imperii & gloriæ, sit consilio, linguaque princeps, ^f cujus vestigia persequi cupiunt, ejus sententiam disciscitantur.

106. Equidem te cum in dicendo semper putavi & deum,

^a Philosophia. ^b debes obsequi adolescentibus. ^c inanem declamationem. ^d plenis formularum declamandi. ^e in hac urbe Roma. ^f quem imitari volunt. ^g divina quadam eloquentia pradiatum.

¹ Leontinum] Ex urbe Leontio in Sicilia; nunc, auctore Nigro, dicitur Lintini.

² Postea vero, &c.] Multi post Gorgiam extemporalis eloquentiæ laudem aucupati sunt, ut Protagoras, Prodicus,

Thrasymachus, Eleas, & alii.

³ M. Pisonem] De quo satis fuit Tullius in Bruto.

⁴ Staseas] Peripateticus philosophus patria Neapolitanus. Cicero lib. v. de Finibus.

tum vero tibi nunquam eloquentiæ majorem tribui laudem, quam humanitatis: qua nunc te uti vel maxime decet, neque defugere eam disputationem, ad quam te duo excellentis ingenii adolescentes cupiunt accedere.

107. Ego vero, inquit ^a, istis obsequi ^b studeo, neque gravabor breviter meo more, quid quaque de re sentiam, dicere. Ac primum illud (quoniam ^c auctoritatem tuam negligere, Scævola, fas mihi esse non puto) respondeo, Mihi dicendi aut nullam artem, aut pertenuem videri, sed omnem esse contentionem inter homines doctos ^d in verbi controversia positam.

108. Nam si ars ita definitur, ut paulo ante exposuit Antonius, ex rebus penitus perspectis, planeque cognitis, atque ab ^e opinionis arbitrio sejunctis, scientiaque comprehensis; non mihi videtur ars oratoris esse ulla. Sunt enim varia, & ad vulgarem, popularemque sensum accommodata omnia genera hujus forensis nostræ dictionis.

109. Sin autem ea, ¹ quæ observata sunt in usu, ac ratione dicendi, hæc ab hominibus callidis, ac peritis animadversa, ac notata, verbis designata, generibus illustrata, partibus distributa sunt (id quod fieri potuisse video); non intelligo, quamobrem non, si minus illa subtili definitione, at hac vulgari opinione, ars esse videatur. Sed siue est ars, siue artis quædam similitudo, non est quidem ea negligenda; verum intelligendum alia quædam ad consequendam eloquentiam esse majora.

110. Tum Antonius vehementer se assentire Crasso dixit, quod neque ita amplecteretur artem, ut ii solerent, qui omnem vim dicendi in arte ponerent, neque rursus eam totam, sicut plerique philosophi facerent, repudiaret. Sed existimo, inquit, gratum te his, Crasse, facturum, si ista ex-

^a Crassus. ^b cupio. ^c id omittere, quod auctor ex mihi, ut faciam. ^d in definitione hujus vacu, ars, qua definitio vocatur in controversiam. ^e opinione, qua pro hominum arbitrio mutatur.

¹ Qua observata sunt in usu] Ad artem notione populari receptam quatuor hic requirit Crassus. 10. ut vir callidus ac prudens ea diligenter observet, quibus, v. g. in dicendi facultate, facilius quispiam persuadet. 20. ut observationes suas conscribat. 30. tria

dicendi genera, judiciale, exornativum, ac deliberativum clare explicet. 40. illa genera distribuat in partes, puta in constitutiones conjecturales, definitivas, juridicales, &c. Quæ cum quis collegerit accurate, artem eloquentiæ tradiderit.

posueris,

posueris, quæ putas ad dicendum plus, quam ipsam artem posse prodesse.

III. Dicam equidem, quoniam ^a institui, petamque à vobis, inquit, ^b ne has meas ineptias efferatis: quanquam ^c moderabor ipse, ne, ut quidam magister, atque artifex, sed quasi unus ^d è ^e togatorum numero, atque ex forensi usu homo mediocris, neque omnino rudis, videar, non ipse ^e aliquid ² à me promississe, sed fortuito in sermonem vestrum incidisse.

III.2. Equidem, cum peterem magistratus, ³ solebam ^f in prensando dimittere à me Scævola, cum ei ita dicerem, ^g Me velle esse ineptum: id erat petere blandius; quod, nisi inepte fieret, bene non posset fieri. Hunc autem esse hominem unum ex omnibus ^h, quo præsentem ego ineptus esse minime vellem: quem quidem nunc mearum ineptiarum testem, & spectatorem fortuna constituit. Nam quid est ineptius, quam de dicendo dicere, cum id ipsum, dicere, nunquam sit non ineptum, nisi cum est necessarium?

III.3. Perge vero, Crasse, inquit Mucius: Istam enim culpam, quam vereris, ⁱ ego præstabo. Sic igitur censeo, inquit Crassus, ⁴ Naturam primum, atque ingenium ad dicendum vim afferre maximam: ^k neque verò istis, de quibus paulo ante dixit Antonius, scriptoribus artis, rationem dicendi, & viam, sed naturam defuisse. Nam & animi, at-

^a Incepi. ^b ne communicetis cum aliis quæ à me parum apte ad tantam rem dicuntur. ^c hunc adhibebo modum in dicendo. ^d è numero civium. ^e aliquid novi inventum à me efferre. ^f cum cives, quibus jus erat suffragii, blande saluarem, & amplexarer, solebam rogare Scævola, ut abiret. ^g velle me ad villa quadam obsequia dignitari mea parum congruentia descendere, blanditiis populum demereri, quod recte fieri non posset, nisi ad ineptias me demitterem. ^h memini. ⁱ in me suscipio quam times culpam. Scio te nihil inepte facturum. ^k Tista & Coraci, artis rhetorica inventores, non institutiones oratoria, sed ingenium defuit.

¹ Togatorum] Ut pallium Græcorum erat proprium, adeoque palliati vocabantur; ita à toga, qua Romani utebantur, togatorum nomen habuere. Virgilius,

Romanos rerum dominos, gentemque togatam.

² A me promississe] Vulgata est ista lectio, & istam, quam dedimus, interpretationem non male admittit; mavult autem Gronovius, & aliqui exhibent MSS. De me promississe.

³ Solebam in prensando] Id paulo

fusus explicat Valerius Maximus lib. IV. cap. 5. Consulatum petens L. Crassus, cum omnium candidatorum more circumforam supplex populo ire cogeretur, nunquam adduci potuit, ut id præsentem Scævola, gravissimo & sapientissimo viro, scero suo, faceret. Itaque rogabat eum ut à se, dum inepta rei deserviret, discederet: majorem verecundiam dignitatis ejus, quam candida toga sua respectum agens.

⁴ Naturam] Consule notam in n. 15. hujus libri.

que

que ingenii celeres quidam motus esse debent, qui & ad excogitandum acuti, & ad explicandum, ornandumque sint uberes, & ad memoriam firmi, atque diuturni.

114. Et si quis est, qui hæc putet arte accipi posse, quod falsum est, (præclare enim se res habeat, si ^a hæc accendi, aut commoveri arte possint; inseri quidem, & donari ab arte non possunt omnia: sunt enim illa dona naturæ) quid de illis dicet, quæ certe cum ipso homine nascuntur? ^b linguæ solutio, vocis sonus, latera, vires, conformatio quædam, & figura totius oris, & corporis?

115. Neque hæc ita dico, ^c ut ars aliquid limare non possit: (neque enim ignoro, & quæ bona sint, fieri meliora posse doctrina, & quæ non optima, aliquo modo acui tamen, & corrigi posse) sed sunt quidam aut ita lingua hæsitantes, aut ita voce absoni, aut ita vultu, motuque corporis ^c vasti, atque agrestes, ut, etiamsi ingeniis, atque arte valeant, tamen in oratorum numerum venire non possunt. Sunt autem quidam ita in iisdem rebus habiles, ita naturæ munerebus ornati, ut non nati, sed ab aliquo deo ficti esse videantur.

116. Magnum quoddam est onus, atque munus, suscipere, atque profiteri, se esse, omnibus silentibus, unum maximis de rebus, magno in conventu hominum, audiendum. Adest enim fere nemo, quin acutius, atque acrius vitia in dicente, quam recta videat. Ita quicquid est, in quo offenditur, id etiam illa, quæ laudanda sunt, obruit.

117. Neque hæc in eam sententiam disputo, ut homines adolescentes, ^d si quid naturale forte non habeant, omnino à dicendi studio deterream. Quis enim non videat, ^e C. Cælio, ^e æquali meo, magno honori fuisse, homini ^f novo, illam

^a Hac quæ natura largitur. ^b expedita ad dicendum lingua & vox suavis. ^c in compositis in gestu. ^d si quo natura dono careant. ^e qui ejusdem ætatis fuit atati. ^f cujus majores nobiles non fuerunt.

1 Ut aliquid limare] Ars naturæ doctes perficit, corrigit vitia, ut liquet exemplo Demosthenis. Ad eloquentiam & ingenio, & arte opus est, quæ etiam utraque ad poësim requirebat Horatius in Arte Poetica,

Natura fieret laudabile carmen, an arte
Quæstum est; ego nec studium sine di-
vite vena,

Nec rude quid profit video ingenium:
alterius sic

Altera poscit opem res, & conjurat
amice.

2. C. Cælio] De quo Tullius agit in Bruto; ut & de Q. Vario, de quo ibi multo sentit honorificentius, quam hoc libro.

ipsam,

ipsam, quamcunque assequi potuerit, in dicendo mediocritatem? Quis vestrum æqualem, Q. Varium, vastum hominem, atque fœdum, non intelligit illa ipsa facultate, quamcunque habuit, magnam esse in civitate gratiam consecutum?

118. Sed quia de oratore quærimus, fingendus est nobis oratione nostra detractis omnibus vitiis orator, atque omni laude cumulatus. Neque enim, si multitudo litium, si varietas causarum, si hæc turba, & ^a barbaria forensis dat locum vel vitiosissimis oratoribus, idcirco nos hoc ^b, quod quærimus, omitemus. Itaque in iis artibus, in quibus non utilitas quæritur necessaria, sed animi libera quædam oblectatio, quam diligenter, & quam prope fastidiose judicamur? ¹ Nullæ enim lites, neque controversiæ sunt, quæ cogant homines, sicut in foro non bonos oratores, item in theatro actores malos perpeti.

119. Est igitur oratori diligenter providendum, non uti illis satisfaciatur, ^c quibus necesse est; sed ut iis admirabilis esse videatur, ^d quibus libere liceat judicare. Ac, si quæritis, plane, quid sentiam, enuntiabo apud homines familiarissimos, quod adhuc semper tacui, & tacendum putavi. Mihi etiam quique optime dicunt, quique id facillime, atque ornatissime facere possunt, tamen, nisi timide ad dicendum accedunt, & in ordianda oratione ² perturbantur, pene impudentes videntur: ^e tamen si id accidere non potest.

120. Ut enim quisque optime dicit, ita maxime dicendi difficultatem, ³ variosque eventus orationis, expectationem-

^a Indocta iudicum & litigatorum turba. ^b quæ sint oratoris perfecti dotes. ^c quorum causam agit. ^d cæteris auditoribus. ^e quamvis id fieri non possit, ut, qui optime dicit, in exordio non perturbetur.

¹ Nulla enim lites] Hæc est Crassi sententia. Oratores malos ferimus, propterea quod litibus & forensi negotio carere homines non possunt, aut etiam nolunt: theatrum autem, & ejusmodi artibus, in quibus est tantum oblectatio, possunt carere; unde malos actores pati non possunt.

² Perturbantur] Id de se ipse Cicero fatetur oratione in Q. Cæciliam, quæ Divinatio dicitur. Ita deos mihi velim propitios, ut, cum illius diei mihi venit in mentem, quo die, citato reo, mihi dicendum sit, non solum commoveor ani-

mo, sed etiam toto corpore perhorresco. Et pro Dejotaro. Cum in omnibus causis gravioribus initio dicendi commoveri soleam vehementius, quam videtur vel usus, vel atas mea postulare; tum in hac causa ita me multa perturbant, ut quantum mea fides studii mihi afferat ad salutem regis Dejotari defendendam, tantum facultati timor detrahat.

³ Varios eventus] Ita nonnunquam perturbantur egregii oratores, ut in dicendo hæreant. Obmutuit Demosthenes præsentem Philippo Macedonum rege: obmutuit Theophrastus apud Athenien-

que hominum pertimescit. Qui vero nihil potest dignum re, dignum nomine oratoris, dignum hominum auribus efficere, atque edere, is mihi, etiamsi commovetur in dicendo, tamen impudens videtur. Non enim ^a pudendo, sed non faciendo id, quod non decet, ^b impudentiæ nomen effugere debemus.

121. Quem vero non pudet, (id quod in plerisque video) hunc ego non reprehensione ^c solum, sed etiam poena ^d dignum puto. Equidem & in vobis animadvertere soleo, & in meipso sæpissime experior, ut ^e exalbescam in principiis dicendi, & tota mente, atque omnibus artibus contremiscam. Adolescentulus vero sic initio accusationis exanimatus sum, ut hoc summum beneficium ¹ Q. Maximo debuerim, quod continuo ^f concilium dimiserit, simulac me fractum, ac debilitatum metu viderit.

122. Hic omnes assensu, significare inter sese, & colloqui cœperunt. Fuit enim mirificus quidam in Crasso pudor, qui tamen non modo non obesset ejus orationi, sed etiam ^g probitatis commendatione prodesset. Tum Antonius, Sæpe, ut dicis, inquit, animadverteri, Crasse, & te, & cæteros summos oratores, quanquam tibi par, mea sententia, nemo unquam fuit, in dicendi exordio permoveri.

123. Cujus quidem rei cum causam quærerem, quidnam esset, cur, ^h ut in quoque oratore plurimum esset, ita maxime is pertimesceret, has causas inveniebam duas: Unam, quod intelligerent ii, quos usus, ac natura docuisset, nonnunquam summis oratoribus non satis ex sententia eventum dicendi procedere: ita ⁱ non injuria, quotiescunque dicerent, id, quod aliquando posset accidere, ne tum accideret, timere.

124. Altera est hæc, de qua queri sæpe soleo: cæterarum homines artium spectati, & probati, si quando aliquid minus

^a Erubescendo. ^b cavere debemus, ne videamur, ac dicamur impudentes. ^c quæ poena est animi. ^d corporis. ^e pallore. ^f confessum judicium. ^g quia probitatem ejus ostendebat. ^h ut quisque orator eloquentissimus esset. ⁱ non immerito.

ses orationem habiturus. Cicero ipse, exceptus acclamatione Clodianorum, ut refert Alconius, non ea, qua solipus erat, constantia dixit.

¹ Q. Maximo] Q. scilicet Fabio Maximo Serviliano, qui consulatum gessit anno U. C. DCXI. deinde censuram anno DCXXVII. ante Christum CXXVII.

bene fecerunt, quam solent, aut noluisse, aut valetudine impediti non potuisse consequi id, quod scirent, putantur. Noluit, inquiunt, hodie ^a agere ¹ Roscius; aut, ^b Crudior fuit.

125. Oratoris peccatum, si quod est animadversum, ^c stultitiæ peccatum videtur. Stultitia autem excusationem non habet: quia nemo videtur, aut quia crudus fuerit, aut quod ita maluerit, stultus fuisse. Quo etiam gravius iudicium in dicendo subimus: quoties enim dicimus, toties de nobis iudicatur. Et, qui semel in gestu peccavit, non continuo existimatur nescire gestum: cujus autem in dicendo aliquid reprehensum est, ^d aut æterna in eo, aut certe diuturna valet opinio tarditatis.

126. Illud vero, quod à te dictum est, esse permulta, quæ orator, nisi à natura haberet, non multum à magistro adjuvaretur, valde tibi assentior; inque eo vel maxime probavi summum illum doctorem ² Alabandensem Apollonium, qui cum mercede doceret, tamen non patiebatur eos, quos iudicabat non posse oratores evadere, operam apud sese perdere, dimittebatque, & ³ ad quamcunque artem putabat esse aptum, ad eam impellere, atque hortari solebat.

127. Satis est enim cæteris artificiis percipiendis, tantummodo ^e similem esse hominis, & id, quod tradatur, vel etiam inculcetur, si quis forte sit tardior, posse percipere animo, & memoria custodire. Non quæritur mobilitas linguæ, non celeritas verborum, non denique ea, quæ nobis non possumus fingere, facies, vultus, sonus.

128. In oratore autem acumen ⁴ dialecticorum, sententiæ philosophorum, verba prope poetarum, memoria jurisconsultorum, vox tragoedorum, gestus pene summorum actorum est requirendus. Quamobrem nihil in hominum genere rarius perfecto oratore inveniri potest: quæ enim singularum

^a Sc. in theatro. ^b stomacho laboravit propter cibos non concoctos. ^c ignorantia. ^d aut semper, aut diu opinantur homines eum esse tardum, & malum oratorem. ^e praditum esse ratione, qua ceteri etiam homines sunt pradii.

¹ Roscius] Insignis ætate Ciceronis histrio, de quo plura in his, & aliis libris oratoriis Tullius.

² Alabandensem] Ex Alabanda, quæ urbs est Asiæ minoris in Caria. Alius Apollonius Molo, cujus supra meminit, Rhodius fuit.

³ Ad quamcunque artem] Lambinus rectius legit, ad quam quemque artem.

⁴ Dialecticorum] Quorum propria est subtilitas: profitentur enim artem differendi, cujus finis est verum à falso distinguere.

rerum artifices singula si mediocriter adepti sunt, probantur, ea, nisi omnia summa sunt in oratore, probari non possunt.

129. Tum Crassus, Atqui vide, inquit, in ^{1a}artificio perquam tenui, & levi, quanto plus adhibeatur diligentiae, quam in hac re, quam constat esse maximam. Sæpe enim soleo audire Roscium, cum ita dicat, Se adhuc reperire discipulum, quem quidem probaret, potuisse neminem: non quo non essent quidam probabiles, sed quia si aliquid modo esset vitii, id ferre ipse non posset. Nihil est enim tam insignis, nec tam ad diuturnitatem memoriae stabile, ^bquam id, in quo aliquid offenderis.

130. Itaque, ^cut ad hanc similitudinem hujus histrionis oratoriam laudem dirigamus, videtisne, quam nihil ab eo, nisi perfecte, nihil nisi cum summa venustate fiat? nihil nisi ita, ut deceat, & uti omnes moveat, atque delectet? Itaque hoc jam diu est consecutus, ut, in quo quisque artificio excelleret, is in suo genere Roscius diceretur. Hanc ego absolutionem, perfectionemque in oratore desiderans, à qua ipse longe absum, facio impudenter: mihi enim volo ignosci^d, cæteris ipse non ignosco. Nam qui non potest, qui vitiose facit, quem denique non decet, hunc (ut Apollonius jubebat) ^ead id, quod facere possit, detrudendum puto. Num tu igitur, inquit Sulpicius, me, aut hunc Cottam, ²jus civile, aut rem militarem jubes discere? nam quis ad ista summa, atque in omni genere perfecta potest pervenire?

131. Tum ille, Ego vero, inquit, quod in vobis egregiam quandam, ac præclaram indolem ad dicendum esse cognovi, idcirco hæc exposui omnia; nec magis ad eos deterrandos, qui non possent, quam ad vos, qui possetis, exacuendos accommodavi orationem meam. Et quanquam in utroque vestrum summum esse ingenium, studiumque per-

^a Histrionum arte. ^b quam si peccatum admiseris, quo alii offendantur. ^c ut judicemus de oratore perfecto comparatione illius cum Roscio instituta. ^d qui hac perfectione caream, & iis qui carent non parcam, sed ad alias artes eos etiam invitos traduci velim. ^e ad aliquid aliud.

¹ Artificio perquam tenui] Non alia vilior, si servitia exceperis, quam histrionum, fuit apud Romanos conditio. Nonnullis imperatorum legibus infames declarantur in codice Justiniani lib. xi. titulo xli. aliis ta-

men ab infamia vindicari videntur.

² Jus civile] Tribus scilicet artibus operam vulgo dare solebant nobiles Romani, aut eloquentiae, aut jurisprudentiae, aut militiae.

spexi, tamen hæc, ¹ quæ sunt in specie posita, de quibus plura fortasse dixi, quam solent Græci dicere, in te Sulpici, divina sunt.

132. Ego enim neminem, nec motu corporis, neque ipso habitu, atque forma aptiorem, nec voce pleniorē, aut suaviorem mihi videor audisse; quæ quibus à natura minora data sunt, tamen illud assequi possunt, ut iis, quæ habeant, modice & scienter utantur, & ² ut ne dedeceat. Id enim est maxime vitandum, & de hoc uno minime est facile præcipere, non mihi modo, qui, sicut unus paterfamilias ^b, his de rebus loquor, sed etiam ipsi illi Roscio; quem sæpe audio dicere, Caput esse artis, Decere: quod tamen unum id esse, quod tradi arte non possit.

133. Sed, si placet, ^c sermonem alio transferamus, & nostro more aliquando, non rhetorico, loquamur. Minime vero, inquit Cotta; nunc enim te jam exoremus necesse est, quoniam retines nos in hoc studio, nec ad aliam dimittis artem, ut nobis explices, quicquid est, istud, quod tu in dicendo potes. Neque enim sumus nimis avidi: ² ista tua mediocri eloquentia contenti sumus; idque ex te quærimus (ut ne plus nos assequamur, quam quantulum tu in dicendo affecutus es) quoniam, quæ à natura expetenda sunt, ea dicis ^d non nimis deesse nobis, quid præterea esse ^e assumendum putes?

134. Tum Crassus arridens, Quid censes, inquit, Cotta, nisi studium, & ardorem quendam amoris? sine quo cum in vita nihil quidquam egregium, tum certe hoc, quod tu expetis, nemo unquam assequetur. Neque vero vos ad eam rem video esse cohortandos; quos, cum mihi quoque sitis molesti, nimis etiam flagrare intelligo cupiditate.

135. Sed profecto studia nihil profunt perveniendi aliquo, nisi illud, quod eo, quo intendas, ferat, deducatque, cognoris. Quare, quoniam mihi levius quoddam onus im-

^a Ut non peccent contra decorum. ^b non sicut artis magister in schola. ^c omit-
tamus sermonem de præceptis oratoriis, & loquamur de iis rebus, de quibus quotidie so-
lemus inter nos loqui. ^d non omnino. ^e addendum.

¹ Quæ sunt in specie posita] Quæ per-
tinent ad quandam corporis dignita-
tem; ut actio, vox, motus & confor-
matio corporis.

² Ista tua mediocri] Ironice dictum:
tua tibi videtur eloquentia mediocris,
nobis maxima.

ponitis, neque ex me de oratoris arte, sed de hac mea, quantulumque est, facultate quæritis, exponam vobis quandam non aut perreconditam, aut valde difficilem, aut magnificam, aut gravem rationem consuetudinis meæ, qua quondam solitus sum uti, cum mihi in isto studio versari adolescenti licebat.

136. Tum Sulpicius, O diem, Corta, nobis, inquit, optatum! Quod enim neque precibus unquam, nec ^a insidiando, nec ^b speculando assequi potui, ut, quid Crassus ageret, meditandi, aut dicendi causa, non modo videre mihi, sed ex ^c ejus scriptore, & lectore Diphilo suspicari liceret; id spero nos esse adeptos, omniaque jam ex ipso, quæ diu cupimus, cognituros.

137. Tum Crassus, Atqui arbitror, Sulpici, cum audieris, non tam te hæc admiraturum, quæ dixero, quam existimaturum, tum, cum ea audire cupiebas, causam, cur cuperes, non fuisse. Nihil enim dicam reconditum, nihil expectatione vestra dignum, nihil aut inauditum vobis, aut cuiquam novum. Nam principio illud, quod est homine ingenuo, liberaliterque educato dignum, non negabo me ista omnium communia, & ^c contrita præcepta didicisse.

138. Primum oratoris officium esse, dicere ad persuadendum accommodate: deinde, esse omnem orationem aut ^a de infinitæ rei quæstione, sine designatione personarum, & temporum; aut de re certis in personis, ac temporibus locata.

139. ^d In utraque autem re, quidquid in controversiam veniat, in eo quæri solere, ³ aut factumne sit; aut, si est fa-

a Omnia clam tentando. b aditus omnes, quibus id consequi possem, vestigando. c pervulgata. d in utroque quæstionis genere.

1 *Ejus scriptore*] Romani studiis literarum addicti, ut parcerent operæ, servos habebant quibus ad scribendum & legendum uterentur. Id muneris Ciceroni Tyro, Crasso Diphilus præstabant.

2 *De infinita rei quæstione*] Quæstio est argumentum orationis, sive id de quo quæritur. Ea quæstio, si nullis definita est circumstantiis personarum, loci, temporis, &c. vocatur infinita, & vulgo thesis, interdum etiam locus

communis; verbi gratia, an bellum sit gerendum. Si designantur personæ, locus, tempus, &c. vocatur quæstio definita, seu hypothesis, causa, controversia; verbi gratia, an contra Cæsarem bellum sit gerendum. Vide Topica numero 79. &c.

3 *Aut factumne sit*] Hæc pertinent ad causarum constitutiones, de quibus dictum in notis ad librum 1. Herennianum num. 18.

atum, quale sit; aut etiam quo nomine vocetur; aut, quod nonnulli addunt, rectene factum esse videatur.

140. Existere autem controversias etiam ¹ex scripti interpretatione, in quo ²aut ambigue quid sit scriptum, aut contrarie, aut ita, ut à sententia scriptum diffideat: his autem omnibus partibus subiecta quædam esse argumenta propria.

141. Sed causarum, ³quæ sint à communi quæstione se-junctæ, ⁴partim in judiciis versari, partim in deliberationibus: esse etiam genus tertium, quod in laudandis, aut vituperandis hominibus poneretur: certosque esse locos, quibus in judiciis uteremur, in quibus æquitas quæritur: alios in deliberationibus, qui omnes ad utilitatem dirigerentur eorum, quibus consilium daremus: alios item in laudationibus, in quibus ad personarum dignitatem omnia referrentur.

142. Cumque esset omnis oratoris vis, ac facultas ⁵in quinque partes distributa: ut deberet reperire primum, quid diceret; deinde inventa non solum ordine, sed etiam momento quodam, atque judicio ^bdispensare, atque componere; tum ea denique vestire, atque ornare oratione; post ^cmemoria sepire; ad extremum, agere cum dignitate, & venustate:

143. Etiam illa cognoram, & acceperam, antequam de re diceremus, ⁶initio conciliandos eorum esse animos, qui audirent; deinde rem demonstrandam; postea controversiam constituendam; tum id, quod nos intenderemus, confirmandum: post, quæ contra dicerentur, refellenda; extrema autem oratione, ea, quæ pro nobis essent, amplificanda, & augenda; quæque essent pro adversariis, infirmanda, atque frangenda.

144. Audieram etiam quæ de orationis ipsius ornamentis

^a Qua finita sint, ac certis circumstantiis alligata. ^b disponere. ^c memoria conservare, & quasi claudere.

¹ Ex scripti interpretatione] De qua consule lib. II. ad Heren. n. 13. & 14.

² Aut ambigue] Vide librum eundem num. 16.

³ Partim in judiciis] De triplici genere, judiciali, deliberativo & exor-nativo diximus lib. 3. Herenniano n. 2.

⁴ In quinque partes] Inventionem scilicet, dispositionem, exornationem, memoriam, & actionem.

⁵ Initio conciliandos &c.] Partes orationis designat, exordium, narrationem, propositionem, confirmationem, refutationem, ac perorationem.

traderentur;

traderentur; in qua præcipitur primum, ut pure, & latine loquamur; deinde, ut plane & dilucide: tum, ut ornatè: post, ad rerum dignitatem apte, & quasi decore: singulorumque rerum præcepta cognoram.

145. Quinetiam, quæ maxime propria essent naturæ, tamen his ipsis artem adhiberi videram: nam de actione, & de memoria quædam brevia, sed magna cum exercitatione præcepta gustaram. In his enim fere rebus omnis istorum ^aartificum doctrina versatur; quam ego si nihil dicam adjuvare, mentiar. Habet enim quædam quasi ad commonendum oratorem, quo quidque referat, & quo intuens, ab eo, quodcunque sibi proposuerit, minus aberraret.

146. Verum ego hanc vim intelligo esse in præceptis omnibus, non ut ea secuti oratores, eloquentiæ laudem sint adepti, sed, quæ sua sponte homines eloquentes facerent, ea quosdam observasse, atque ^bid egisse. Sic esse non eloquentiam ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum: quod tamen, ut ante dixi, non ejicio. Est enim, etiamsi minus necessarium ad bene dicendum, tamen ad cognoscendum ^cnon illiberale.

147. Præterea exercitatio quædam suscipienda vobis est; quanquam vos quidem ^djampridem estis in cursu; sed iis, ^equi ingrediuntur in stadium; quique ea, quæ agenda sunt in foro, ^ftanquam in acie, possunt etiam nunc exercitatione quasi ludicra prædiscere, ac meditari.

148. Hanc ipsam, inquit Sulpicius, nosse volumus: at tamen ista, quæ abs te breviter de arte decursa sunt, audire cupimus; quanquam sunt nobis quoque non inaudita. Verum illa mox: nunc de ipsa exercitatione quid sentias, quærimus.

149. Equidem probo ista, Crassus inquit, quæ vos facere soletis, ut, causa aliqua posita consimili causarum earum, quæ in forum deferuntur, dicatis quam maxime ad veritatem accommodate. Sed plerique in hoc vocem modo, ne-

^a Dicendi magistrorum. ^b rebus observatis usos fuisse. ^c homine liberaliter educato dignum. ^d ista exercitatione jampridem utimini. ^e qui incipiunt studere eloquentiæ.

^f Tanquam in acie] Forum comparatur cum acie & prælio: exercitatio vero domestica cum palæstra, in qua milites tyrones ludicris certaminibus finguntur ad vera prælia.

que eam scienter, & vires exercent suas, & ^alinguæ celeritatem incitant, verborumque frequentia delectantur: in quo fallit eos ^bquod audierunt, *Dicendo homines, ut dicant, efficere solere.*

150. Vere enim etiam illud dicitur, *Perverse dicere homines, perverse dicendo, facillime consequi.* Quamobrem in istis ipsis exercitationibus, etsi utile est etiam ^csubito sæpe dicere, tamen illud utilius, sumto spatio ad cogitandum, paratius, atque accuratius dicere. Caput autem est, quod, ut vere dicam, minime facimus, (est enim magni laboris, quem plerique fugimus) quam plurimum scribere. ¹*Stilus optimus, & præstantissimus dicendi effector, ac magister:* Neque injuria: Nam ^dsi subitam, & fortuitam orationem commentatio, & cogitatio facile vincit; hanc ipsam profecto assidua, ac diligens scriptura superabit.

151. ^eOmnes enim sive artis sunt ²loci, sive ingenii cuiusdam, atque prudentiæ, qui modo insunt in ea re, de qua scribimus, inquirentibus nobis, omnique acie ingenii contemplantibus, ³ostendunt se, & occurrunt; omnesque sententiæ, verbaque omnia, quæ sunt cuiusque generis maxime illustria, ^fsub acumen stili subeant, & succedant necesse est: tum ipsa collocatio, conformatioque verborum perficitur in scribendo, non poetico, sed quodam oratorio numero, & modo.

152. Hæc sunt, quæ clamores, & admirationes in bonis oratoribus efficiunt; neque ea quisquam, nisi diu, multum-

^a Magna celeritate declamant. ^b illud axioma. ^c ex tempore. ^d si oratio parata præstat extemporalis, eadem certe si fuerit scripta, meditatam dentaxat superabit. ^e omnia quæ vel ab arte inveniuntur, vel ingenii perspicacia. ^f expenduntur ab eo qui scribit accurate, ac per otium.

¹ *Stilus*] Proprie significat graphium, hoc est, acum ferream, qua Romani veteres, cum in obductis cera tabulis scriberent, utebantur ad formandas in cera literas. Hic stilus sumitur pro exercitatione scribendi frequenter, & per otium. Vulgo stilus est ipse modus & ratio scribendi, seu conformatio certa sententiarum & verborum in oratione: quomodo Ciceronianus, Virgilianusque stilus dicitur. Interdum etiam accipitur pro reprehensione, quo sensu Tullius ait, censorium stilum pertimescere.

² *Loci*] Loci oratorii sunt argumentorum sedes; alii intrinseci, & in ipsa causa positi; ut definitio, enumeratio partium, &c. alii extrinseci, & ex rem ipsam; ut locus à fama, à testimoniis, &c. Sed de his Vide *Topica*.

³ *Ostendunt se*] Triplex scribentium utilitas. Inveniunt certius ea omnia quibus probari, ac defendi causa potest: illustres sententias seligunt: verba etiam expendunt: quæ facere non possunt, qui dicunt ex tempore.

que ^a scripturarit, etiam si vehementissime se in his subitis dictionibus exercuerit, consequetur; & ^b qui à scribendi consuetudine ad dicendum venit, hanc affert facultatem, ut, etiam subito si dicat, tamen illa, quæ dicantur, similia scriptorum esse videantur; atque etiam, si quando in dicendo ^c scriptum attulerit aliquid, ^d cum ab eo discefferit, reliqua similis oratio consequetur.

153. Ut concitato navigio, cum remiges ^e inhibuerunt, retinet tamen ipsa navis motum & cursum suum, intermisso impetu pulsuque remorum: sic in oratione perpetua, cum scripta deficiunt, parem tamen obtinet oratio reliqua cursum, scriptorum similitudine & vi concitata.

154. In quotidianis autem ^f cogitationibus equidem mihi adolescentulus proponere solebam illam exercitationem maxime, qua ² C. Carbonem, nostrum illum inimicum, solitum esse uti sciebam, ut, aut verbis propositis quam maxime gravibus, aut oratione aliqua lecta ³ ad eum finem, quem memoria possem comprehendere, eam rem ipsam, quam legissem, verbis aliis quam maxime possem lectis pronuntia-rem. Sed post animadverti, hoc esse in hoc vitii, quod ea verba, quæ maxime cuiusque rei propria, quæque essent ornatissima atque optima, ^h occupasset aut ³ Ennius, si ad ejus versus me exercerem, aut Gracchus, si ejus orationem mihi forte proposuissem: ita, si iisdem verbis uterer, nihil prodesse: si aliis, etiam obesse, cum minus idoneis uti consue- scerem.

155. Postea mihi placuit, eoque sum usus adolescens, ut

^a Sæpe scripserit. ^b qui dicit publice, postquam privatim scripsit plurima. ^c recitaverit. ^d licet aliquid dicat non scriptum, simile illi sit quod antea scriptum attulerat. ^e defecerunt remos impellere. ^f meditationibus ad scribendum. ^g quantum memoria poteram tenere. ^h prior usurpasset.

¹ Inhibuerunt] In hujus vocis no-
tione deceptum olim se fuisse fatecur
Cicero ad Atticum lib. xiii. epist. 21.
Inhibere illud tuum, quod valde mihi
arriserat, vehementer displicet. Est enim
verbum totum nauticum. Quamquam id
quidem sciebam: sed arbitrabar suffi-
neri remos, cum inhibere essent remiges
jussi. Id non esse ejusmodi didici heri,
cum ad villam nostram navis appelleret-
tar. Non enim sustinent, sed alio modo

remigant. Id ab *ἐρεχ* remotissimum est
..... Inhibitis autem remigum motum
habet, & vehementiorem quidem, re-
migationis navem convertentis ad pup-
pim.

² C. Carbonem] Qui sibi veneno ne-
cem intulit, ut traditur in Bruto.

³ Ennius] De quo diximus in notis
ad lib. II. Herennianum n. 34. De Grac-
cho Cicero differit in libro de claris
oratoribus.

summorum oratorum Græcas orationes ^aexplicarem; quibus lectis hoc assequebar, ut, cum ea, ^bquæ legerem Græce, Latine redderem, non solum optimis verbis uterer, & tamen usitatis, sed etiam ^bexprimerem quædam verba imitando, quæ nova nostris essent, dummodo essent idonea.

156. Jam vocis, & spiritus, & totius corporis, & ipsius linguæ motus & exercitationes, non tam artis indigent, quam laboris: quibus in rebus habenda est ratio diligenter, quos imitemur, quorum similes velimus esse. Intuendi nobis sunt non solum oratores, sed etiam actores, ne mala consuetudine ad aliquam deformitatem, pravitatemque veniamus.

157. Exercenda est etiam memoria, ediscendis ad verbum quam plurimis & nostris scriptis, & alienis. Atque in ea exercitatione non sane mihi displicet adhibere, si consuevis, etiam istam ^clocorum simulacrorumque rationem, quæ in arte traditur. ^cEducenda deinde dictio est ex hac domestica exercitatione, & umbratili, medium in agmen, in pulverem, in clamorem, in castra, atque aciem forensem. Subeundus usus omnium, & ^dpericlitandæ vires ingenii, & ^eilla commentatio inclusa in veritatis lucem proferenda est.

158. Legendi etiam poëtæ; cognoscenda historia; omnium bonarum artium scriptores, ac doctores, & legendi, & pervolvendi, & exercitationis causa laudandi, interpretandi, corrigendi, vituperandi, refellendi: disputandumque de omni re in contrarias partes; &, quicquid erit in quaque re, quod probabile videri possit, eliciendum, atque dicendum.

^a In sermonem Latinum verterem. ^b quædam Latina verba de novo facerem, ad Græcarum vocum similitudinem formata. ^c oportet ut orator, qui se privatim exercuit ad recte & cum dignitate dicendum, id ipsum deinde in foro præsset. ^d experiendum quid possit vis ingenii. ^e id faciat in aliqua vera causa, quod in fictis causis sustinuit.

1. Qua legerem Græce, Latine redderem. Hoc veteres oratores optimum iudicabant. . . Hoc Cicerō sua ipse persona frequentissime præcipit: quinetiam libros Platonis, atque Xenophontis edidit hoc genere translatos. Quintilianus lib. xi. cap. 5.

2. Locorum, simulacrorumque ratio. Memoria artificialis, de qua consulendus liber. 3. ad Herennium n. 34. maxime in eo continetur, ut loca, &

imagines quædam animo informantur, quibus velut imponantur & inhæreant ea, quorum volumus meminisse. Loca sunt, verbi gratia, domus aliqua, ubi limen, cubicula, fenestræ, &c. Imagines, aliæ sunt hominum & ferarum, aliæ rerum animæ & motu carentium, ut arborum, lapidum, &c. quæ imagines certo inter se ordine collocatæ res ipsis affixas facilius exhibent. Vide Fabium lib. xi. cap. 2.

159. Perdiscendum jus civile; cognoscendæ leges; percipienda omnis antiquitas; ^a senatoria consuetudo, ^b disciplina reip. ⁱ jura sociorum, ² fœdera, pactiones, ^c causa imperii cognoscenda est. ^d Libandus etiam ex omni genere urbanitatis facietiarum quidam lepos, quo, tanquam sale, perspergatur omnis oratio. ^e Effudi vobis omnia, quæ sentiebam; quæ fortasse, quemcunque patremfamilias arripuissetis ^f ex aliquo circulo, eadem vobis percunctantibus respondisset.

160. Hæc cum Crassus dixisset, silentium est consecutum. Sed quanquam fatis iis, qui aderant, ad id, quod erat propositum, dictum videbatur, tamen sentiebant celerius esse multo, quam ipsi vellent, ab eo peroratum. Tum Scævola, Quid est, Cotta? inquit; quid tacetis? nihilne vobis in mentem venit, quod præterea à Crasso requiratis?

161. Immo id mehercule, inquit, ipsum attendo. Tantus enim cursus verborum fuit, & sic evolavit oratio, ut ejus vim atque incitationem adspexerim; vestigia ingressumque vix viderim. Et tanquam in aliquam locupletem, ac ^h refertam domum venerim, ⁱ non explicata veste, neque proposito argento, neque tabulis, & signis propalam collocatis, sed his omnibus multis, magnificisque rebus ^k constructis, ac reconditis: sic modo in oratione Crassi divitias, atque ornamenta ejus ingenii per quædam involucra, atque integumenta perspexi; sed ea cum contemplari cuperem, vix aspiciendi potestas fuit: ita neque hoc possum dicere, me omnino ignorare, ^l quid possideat, neque plane nosse, ac vidisse.

162. Quin tu igitur facis idem, inquit Scævola, quod fa-

^a Qua sit consuetudo senatus in rep. administranda. ^b politica scientia. ^c ea qua pertinent ad jura imperii. ^d modice cognoscendus. ^e promiscue exposui. ^f ex hominum otiose confabulantium turba. ^g motum celerrimum. ^h domum plenam vestibus, signis, &c. ⁱ non proposita, ut quis curiose per otium inspiciat. ^k in acervum congestis. ^l quam sint illa divitia, quibus Crassi ingenium abundat.

ⁱ Jura sociorum] Socii Romanorum dicebantur ii populi, qui vel sua sponte, & bello non laceffiti, societatem cum Romanis inibant; vel qui ab iis victi, certas, quibus uterentur, leges accipiebant; suas etiam fœdere constituto servabant.

² Fœdera] Multo plus habent di-

gnitatis, & caeremoniarum, quam pactiones: sunt enim fœdera vocatis divinis, dato jurejurando, occisa porca; pactiones sola voce aliquando concipiuntur, & data invicem, acceptaque fide. Rursum, pactiones iniri cum privatis possunt, non fœdera.

ceres, si in aliquam domum plenam ornamentorum, villamque venisses? si ea seposita, ut dicis, essent, tuque valde spectandi cupidus esses, non dubitares rogare dominum, ut proferri juberet, præsertim si esset familiaris: similiter nunc petis à Crasso, ut eam copiam ornamentorum suorum, quam constructam uno in loco, ¹ quasi per transfennam prætereuntes strictim aspeximus, in lucem proferat, & suo quidque loco collocet?

163. Ego vero, inquit Cotta, à te peto, Scævola; (me enim, & hunc Sulpicium, impedit pudor ab ^a homine omnium gravissimo, qui genus hujusmodi disputationis semper contemserit, hæc, ^b quæ isti forsitan puerorum elementa videantur exquirere) sed tu hoc nobis da, Scævola, & perfice, ut Crassus hæc, quæ ^c coarctavit, & peranguste referat in oratione sua, dilatet nobis, atque explicet.

164. Ego mehercule, inquit Mucius, antea vestra magis hoc causa volebam, quam mea. Neque enim tantopere hanc à Crasso disputationem desiderabam, quantopere ejus in causis oratione delector. Nunc vero, Crasse, mea quoque etiam causa rogo, ut, quoniam tantum habemus otii, quantum jamdiu nobis non contigit, ne graveris ^d exædificare id opus, quod instituisti. ^e Formam enim totius negotii opinione majorem, melioremque video; quam vehementer probo.

165. Enimvero, inquit Crassus, mirari satis non queo, etiam te hæc, Scævola, desiderare, quæ neque ego teneo, uti ii qui docent; neque sunt ejus generis, ut, si optime tenerem, digna essent ista sapientia, ac tuis auribus. Ain' tu, inquit ^f ille, si de istis communibus, & pervagatis vix huic ætati audiendum putas, etiamne illa negligere possumus, quæ tu oratori cognoscenda esse dixisti, de naturis hominum, de moribus, de rationibus iis, quibus hominum mentes &

^a Crasso. ^b qua Crassus fortasse nimis abjecta, & pueris tantum explicanda credat. ^c congestit ac stipavit. ^d ad fastigium perducere. ^e designationem operis, primis veluti lineamentis expressam, meliorem, quam putabam, esse video. ^f Scævola.

¹ Quasi per transfennam] Per cancellos fenestris oppositos, visui tamen pervios. Metaphora ducta est à mercatoribus, qui mercibus pretiosis, quas à

prætereuntibus nolunt contrectari, tales cancellos objiciunt. Itaque per transfennam aspicere, idem est, quod nec propius, nec singulatim intueri.

incitarentur, & reprimerentur, de historia, de antiquitate, de administratione reipub. denique de nostro ipso jure civili? Hanc enim ego omnem scientiam, & copiam rerum in tua prudentia sciebam inesse: ^a in oratoris vero instrumento tam lautam suppellectilem nunquam videram.

166. Potes igitur, inquit Crassus, (ut aliq̄ omittam innumerabilia, & immensa, & ad ipsum tuum jus civile veniam) ^b oratores putare eos, quos multas horas ^c expectavit, ^d cum ^e in campum properaret & ridens, & ^e stomachans ² Scævola, ³ cum Hypseus maxima voce, plurimis verbis à M. Crasso prætore contenderet, ut ei, quem defendebat, causa cadere liceret: Cn. autem Octavius, homo consularis, non minus longa oratione recusaret, ne adversarius causa caderet, ac ne is, pro quo ipse diceret, turpi tutelæ judicio, atque omni molestia, stultitia adversarii, liberaretur?

167. Ego vero istos, inquit, (memini enim mihi narrare Mucium) non modo oratoris nomine, sed ne foro quidem

^a In iis rebus, quas adhibet orator ad instruendam orationem. ^b in numerum oratorum referre. ^c spectans audiuit. ^d cum in campum Martium ad comitia festinaret. ^e agre ferens Hypsei, & Octavii, causidicorum, ignorantiam juris civilis.

1 In campum] A Marte, cui sacer erat, nomen habuit campus Martius, ubi & comitia centuriata habebantur, & tanquam in palæstra, juvenus Romana militiæ rudimentis instituebatur.

2 Scævola] Non ille Q. Scævola augur, Crassi socer, quo præsentē Crassus hîc disserit; sed alter Q. Scævola, pontifex, jurisconsultus peritissimus, & tum, cum hoc judicium disceptaretur, tribunus erat plebis, anno scilicet U. C. DCXLIX. ante Christum cv.

3 Cum Hypseus] Causam integram accipe. Ibat Scævola pontifex in campum Martium ad comitia; iter illi per forum fuit; in eo reperit oratores duos inter se litigantes, & graviter ignoratione juris civilis peccantes. Horum uni nomen Hypseus erat, alteri Cn. Octavius, qui consulatum gesserat anno U. C. DCXXVI. ante Christum cxxviii. Hypseus accusabat aliquem tutorem, quod pupilli fortunas male administrasset. Hoc judicium tutela appellatur. Octavius tutorem defendebat. Judex hujus controversiæ M. Crassus, qui tum prætor urbanus erat, nempe anno U. C. DCXLVIII.

ante Christum cvi. Qui judicio tutelæ damnabatur, cogebatur pupillo, scujus rebus male consuluisse, pecuniam solvere, ac damnum refarcire; deinde lege duodecim tabularum jubebatur aliquid ultra pendere, multæ nomine. Quod si pupillus, aut ejus patronus plus à reo peteret, quam deberetur, cadebat causa. Hoc petebat Hypseus, & plus petebat, quam par esset, adeoque debebat causa cadere. Contendebat, inquit L. Crassus, ut ei, quem defendebat, nempe suo pupillo, causa cadere liceret; hoc est, petebat, ut edicto prætoris tribueretur pupillo suo major pecuniæ summa, quam deberetur; quod erat velle causam amittere. Octavius, tutoris accusati defensor imperitus, cum deberet hoc ipso vehementer latari, quod plus, quam fas erat, peteretur: id enim si objecisset postea, & probasset, causam obtinuisse, ac reum tutorem turpi judicio tutelæ male administratæ, atque omni molestia, & periculo liberasset: Octavius, inquam, longa oratione recusabat, ne plus peteretur, hoc est, ne Hypseus causa caderet, atque ipse litem obtineret.

dignos

dignos putarim. Atqui non defuit illis patrōnis, inquit Cras-
sus, eloquentia, neque dicendi ratio aut copia, sed juris ci-
vilis prudentia: quod alter plus, ^a lege agendo, petebat,
quam quantum ¹ lex in XII. tabulis permiserat; quod cum
impetrasset, causa caderet: alter iniquum putabat ^b plus se-
cum agi, quam quod erat in actione; neque intelligebat,
si ita esset actum, litem adversarium perditurum.

168. Quid? his paucis diebus, nonne, ^c nobis in tribu-
nali ² Q. Pompeii, ³ præt. urbani, familiaris nostri, sedenti-
bus, ^d homo ex numero disertorum ⁴ postulabat, ^e ut illi,
unde peteretur, vetus atque usitata ⁵ exceptio daretur, *Cujus
pecuniæ dies fuisset?* quod petitoris causa comparatum esse
non intelligebat: ut si ille inficiator probasset judici, ante
petitam esse pecuniam, quam esset cœpta deberi, petitor
rursus cum peteret, exceptione excluderetur, *Quod ea res
in judicium antea venisset.*

169. Quid ergo hoc fieri turpius, aut dici potest, quam

^a In ea lite, qua ipsi intendebatur ex lege. ^b plus à se peti in lite, quam quod lex
permitteret in ejusmodi lite. ^c cum delecti à Q. Pompeio judices essemus. ^d caus-
dus aliquis, qui vulgo putabatur disertus. ^e ut debitori, à quo petebatur pecunia,
quem ipse defendebat, liceret uti beneficio & exceptione legis, qua hanc habebat ap-
positam conditionem, ut pecunia non peteretur ante diem pactam inter creditorem ac de-
bitorem.

¹ Lex in duodecim tabulis] Vide n. 58.

² Q. Pompeii] Hoc ipso anno, quo
Cicero fingit habitos esse hos de orato-
re dialogos, scilicet U. C. DCLXIII. an-
te Christum xci. Q. Pompeius Rufus
urbanam jurisdictionem sortitus obti-
nuit.

³ Pratoris urbani] Consule notas in
lib. II. ad Heren. n. 19.

⁴ Postulabat, ut illi] Hæc fuit causa.
Debebat quidam alteri certam pecu-
niæ summam solvendam v. g. ineunte
mense Januario: alter, seu petitor non
expectavit ad illud tempus, sed petiit
ut sibi solveretur v. g. mense Decembri
ineunte, & accusavit debitorem quod
pecuniam non solveret. Causidicus im-
peritus, qui debitorem defendebat, cum
litem inferre petitori debuisset eo no-
mine, quod ante tempus peteret pecu-
niam (erant enim graves pœnæ positæ
illis, qui ante tempus pactionis, vel ob-
ligationis litem intenderent) id enim
si fecisset, causa cecidisset petitor; hoc

postulavit tantum, ut sibi liceret, ac de-
bitori, quem defendebat, uti beneficio
legis, & exceptione, quæ vetabat ne
pecunia peteretur ante illam diem, qua
cœpta esset deberi. Quod cum postula-
bat, non intelligebat homo juris igna-
rus, comparatum hoc esse in utilitatem
petitoris, & adversario suo prodesse.
Hinc enim factum, ut petitor postea li-
tem de integro intulerit, tanquam si ea
res nunquam in judicium antea venis-
set; quam litem inferre non potuisset,
si inficiator, hoc est, debitor probasset
judici, ante petitam esse pecuniam, quam
deberi cœpisset. Petitor enim, cum
postea pecuniam suam peteret apud ju-
dicem, exclusus fuisset lege, hoc est im-
peditus ne ageret, ac moveret litem:
lex enim excipit, hoc est prohibet, ne
agatur iterum ea de re, quæ jam in
judicium venit, seu quæ jam dijudica-
ta est.

⁵ Exceptio] De qua dictum in notis
lib. I. de Invent. n. 56.

eum,

eum, qui hanc personam susceperit, ut amicorum controversias, causasque tueatur, laborantibus succurrat, ægris medeatur, afflictos excitet; hunc in minimis tenuissimisque rebus ita labi, ut aliis miserandus, aliis irridendus esse videatur?

170. Equidem propinquum nostrum ¹ P. Crassum illum Divitem, & multis aliis in rebus elegantem hominem, & ornatum, & præcipue in hoc ² efferendum & laudandum puto, quod, cum ³ P. Scævola frater esset, solitus ^b ei persæpe dicere, *Neque illum in jure civili satis illi arti facere posse, nisi dicendi copiam ^c assumisset:* (quod quidem hic, ³ qui mecum Cos. fuit, filius ejus est consecutus:) *neque se ante causas amicorum tractare, atque agere cœpisse, quam jus civile didicisset.*

171. Quid vero ille ⁴ M. Cato? nonne & eloquentia tanta fuit, quantam illa tempora, atque illa ætas in hac civitate ferre maximam potuit, & juris civilis omnium peritissimus? Verecundius hac de re jamdudum loquor, quod adest vir ^d in dicendo summus, quem ego unum oratorem maxime admiror: sed tamen idem hoc semper jus civile contempsit.

172. Verum, quoniam sententiæ atque opinionis meæ voluistis esse participes, nihil occultabo; &c, quoad potero, vobis exponam, quid de quaque re sentiam. Antonii incredibilis quædam, & prope singularis, & divina vis ingenii videtur, etiamsi hac scientia juris nudata sit, posse facile cæteris ^e armis prudentiæ causas tueri, atque defendere. Quamobrem hic nobis sit exceptus: cæteros vero non dubitabo primum inertię condemnare sententia mea, post etiam impudentiæ.

^a Prædicandum. ^b est. ^c adjunxisset ad scientiam juris civilis. ^d Antonius in jure civili parum versatus. ^e argumentis, quæ suppeditat prudentia.

¹ P. Crassum] De quo dicemus in notis ad Brutum. Ex eadem erat familia ac L. Crassus, qui loquitur, & eum vocat propinquum suum.

² P. Scævola frater] P. Scævola transferat in Crassorum familiam, adoptatus à P. Licinio Crasso, qui pater fuit hujus P. Crassi, de quo hic fit mentio.

³ Qui mecum consul fuit] In con-

sulatu collegæ fuere L. Licinius Crassus & Q. Mucius Scævola anno U. C. DCLXI. ante Christum XCIII. Hos narrat Tullius in Bruto collegas in omnibus magistratibus fuisse, præterquam in tribunatu plebis, & censura.

⁴ M. Cato] Centorius nimirum, cujus laudes Cicero in Bruto fuisse persequitur num. 294.

173. Nam ^a volitare in foro, hærere in jure, ac prætorum tribunalibus, judicia privata magnarum rerum obire, ^b in quibus sæpe non ¹ de facto, sed de æquitate, ac jure certetur; jactare se ² in causis centumviralibus, in quibus ³ usucapionum, ⁴ tutelarum, ⁵ gentilitatum, ⁶ agnationum, ⁷ alluvionum, circumluvionum, ⁸ nexorum, ⁹ mancipiorum, ¹⁰ pa-

^a *Causidicum se profiteri & venditare, in jure assidue versari.* ^b *in quibus sæpe non agitur, utrum res aliqua facta sit, necne; sed cum facta esse constet, quaritur, an jure, an injuria facta sit.*

¹ *De facto*] Causa, in qua agitur de facto, à rhetoribus vocatur conjecturalis status; quia veritas plerumque conjecturis indagatur.

² *In causis centumviralibus*] Centumviri erant minores judices apud Romanos è singulis tribubus lecti ad exercenda privata de causis minoris ut plurimum momenti judicia. Porro erant illi centum quinque, terni scilicet ex unaquaque tribu; tribus autem erant triginta quinque: attamen, quo facilius nominarentur, centumviri sunt appellati. His præsidebat prætor, ut colligimus ex Plinio juniore, ex quo etiam intelligimus centumvirorum numerum ad centum octoginta excrevisse.

³ *Usucapionum*] Usucapio, five usucapio, est jus possidendi, & capiendi rem aliquam, quia usus illa fuit per certum tempus lege constitutum, eamque possidisti.

⁴ *Tutelarum*] Tutela à Servio Sulpicio definitur, Vis ac potestas in capite libero ad defendendum eum, qui per ætatem se ipse defendere nequit, jure civili data ac permessa.

⁵ *Gentilitatum*] Gentilitas est ordo & series hominum, qui sunt ex eadem familia, quique ob eam causam jura quædam habent sibi propria, v. g. hæreditatis adeundæ, suscipiendæ tutelæ, &c. Hæc autem jura non obtinebant, neque gentilitate gaudebant, servi, liberti, libertini, & capite diminuti. *Cicero in Topicis.*

⁶ *Agnationum*] Agnati virilis sexus propinquitate juncti sunt, quibus, ut gentilibus, propria jura sunt.

⁷ *Alluvionum, circumluvionum*] Alluit prædium vel agrum fluvius, quando præter illam it: circumluit quando

totum instar insulæ cingit. *Alluvio*, inquit Justinianus Instit. lib. xi. cap. i. est incrementum latens. Per alluvionem autem id videtur adjici, quod ita paulatim adjicitur, ut intelligere non possis, quantum quoquo momento temporis adjiciatur. Ex alluvione autem, & circumluvione, variæ controversiæ nascuntur; v. g. si vis fluminis de prædio tuo partem aliquam detraxerit, & vicini prædio adjunxerit, cuja sit ea pars? si arbores tuæ in vicini prædium delatæ fluvio, in eo prædio radices egerint, fructum tulerint, &c.

⁸ *Nexorum*] Nexum five nexus, est obligatio civilis, quæ cum contrahebatur, aliquis libram & æs manu tenebat, qui vocabatur libripens. Vide notas in *Topica*. Præterea civis ille nexus dicebatur, qui cum esset liber, pecuniamque alteri deberet, illi addicebatur in servitutem, ut ipsi pro pecunia, quam deberet, nec posset solvere, servilem operam præstaret, dum æs alienum dissolveret. Nexus autem dicebatur, quod neceretur, id est, compedibus, aut nervo, vinctus, & clausus teneretur. *Li-vius Lib. viii.* additus etiam vocabatur.

⁹ *Mancipiorum*] Mancipium, inquit Isidorus, est quidquid manu capi potest. Aliquando sumitur pro quolibet servo: hic pro aliqua re, quæ accipitur, aut alteri possidenda traditur: vel pro actione, qua id fit.

¹⁰ *Parietum, luminum*] De parietum communi sæpe incidit controversia; de tigno in parietem immisso, de alio pariete aut adjuncto, aut supra communem exædificato, &c. Item de luminibus; v. g. si quis altius ædificet, ac vicini luminibus officiat; si quis prospectum in ædes tuas habeat, &c.

rietum, luminum, ¹ stillicidiorum, ² testamentorum ruptorum, aut ratorum, cæterarumque rerum innumerabilium jura versentur, cum omnino, quid suum, quid alienum, quare denique civis, aut peregrinus, servus, aut liber quispiam sit, ignoret, insignis est impudentiæ.

174. ³ Illa vero deridenda arrogantia est, in minoribus navigiis rudem esse se confiteri; ⁴ quinquereemes, aut etiam majores, gubernare didicisse. Tu mihi cum ^a in circulo decipiare adversarii ⁵ stipulatiuncula; cum obsignes tabellas ^b clientis tui, quibus in tabellis id sit scriptum, quo ille capiatur; ego tibi ullam causam majorem committendam putem? Citius hercule is, qui ^c duorum scalmorum naviculam in portu everterit, in ⁷ Euxino ponto ⁸ Argonautarum navem gubernarit.

175. Quid si ne parvæ quidem causæ sunt, sed sæpe maximæ, in quibus certatur de jure civili? ^c quod tandem os est illius patroni, qui ad eas causas sine ulla scientia juris audet accedere? Quæ potuit igitur esse causa major, quam illius militis, de cujus morte, cum domum falsus ab exercitu

^a In aliquo hominum confesso. ^b ejus quem defendis. ^c quam insignis est impudentia?

¹ Stillicidiorum] Stillicidium est aquæ pluviz lapsus à tecto. Unde possunt oriri lites de servitute stillicidii, de immittendis & recipiendis stillicidiis.

² Testamentorum] Testamentum, inquit Modestinus, est voluntatis nostræ iuxta sententiam de eo, quod quis post mortem suam fieri velit. Paulo aliter Ulpianus; est mentis nostræ iuxta contestatio, in id solenniter facta, ut post mortem nostram valeat. Pluribus de causis rescindebantur, posteriore testamento, capitis diminutione, &c. De rescissis, & ratis testamentis affert exempla Valerius Maximus lib. vii. cap. 7, & 8.

³ Illa vero] Quemadmodum turpe est, ac non ferendum, si quis gloriatur se posse gubernare maximas naves, qui fateatur parva navigia non posse flectere; sic turpe est in minimis causis tractandis imperitum esse illum, qui tamen gravissimas, & publicas suscipere non dubitet.

⁴ Quinquereemes] Naves sunt quinque remorum ordinibus instructæ.

⁵ Stipulatiuncula] Obligatio est, quam aliquis in se recipit, cum certis verbis interrogatus respondet: spondes? spondeo: fide jubes? fide jubeo.

⁶ Duorum scalmorum] Scalmus est lignum teres, ad quod remi alligantur, & circa quod vertuntur. Οὐδὲν γὰρ αἰ κἀπὶ τῷ ἰσθμῷ, καλῶς, inquit Pollux lib. i. cap. 9. Id unde remi alligantur, scalmus est. Navicula igitur duorum scalmorum est ea, quæ duobus remis utitur.

⁷ Euxino ponto] Mare illud quod à Bosphoro Thracio orientem versus & septentrionem porrigitur. Primo Axenus pontus, quali inhospitalis, propter immanem eorum, qui littora occupabant, feritatem dictus est; postea, hisdem Græcorum commercio manifestatis, pontus Euxinus, id est, hospitalis appellari coepit: nunc La mer noire.

⁸ Argonautarum] de quibus lib. II. ad Herennium n. 34.

H

nuntius

nuntius venisset, & pater ejus, re credita, testamentum mitteret, & quem ei visum esset, fecisset hæredem, essetque ipse mortuus? res delata est ad centumviros, cum miles domum revenisset, & egissetque lege in hæreditatem paternam testamento exhæres filius. Nempe in ea causa quæsitum est de jure civili, Posssetne paternorum bonorum exhæres esse filius, quem pater testamento neque hæredem, neque exhæredem ¹scripsisset nominatim?

176. ² Quid, qua de re inter Marcellos & Claudios patricos centumviri judicarunt? cum Marcelli ab liberti filio ³ stirpe, Claudii patricii ejusdem nominis hæreditatem gente, ad se rediisse dicerent; nonne in ea causa fuit oratoribus de toto stirpis, ac gentilitatis jure dicendum?

177. Quid, quod item in centumvirali judicio certatum esse accepimus? ⁴ qui Romam in exilium venisset, cui Romæ

² Repetisset paterna bona, qua lege & jure sua erant, usque paternum testamentum irritum esse pronunciaretur.

¹ Scripsisset nominatim] Filio, qui in potestate est, præterito, inquit Caius jurisconsultus, inutile est testamentum: debet enim nominatim appellari, cum ab hæreditate excluditur; alioquin legitime non erit exhæres.

² Quid? qua de re.] Res hæc erat in controversia. Filius liberti cujusdam de Claudiorum familia intestato decessit. Ejus hæreditas redibat lege ad Claudios. Sed Claudiorum duæ familiæ erant: altera patricia, altera plebeia; utraque nobilissima. Claudii patricii, Pulchri vocabantur, ut notat Alconius: plebei, Marcelli dicebantur. Utrique de ista hæreditate certabant. Et patricia quidem gens Claudiorum sibi hæreditatem vindicabat jure gentilitatis; quia libertus iste de gente Claudia erat: & quamvis servitutem servivisset, tamen injustam eam servitutem fuisse contendebant, ob quam jure gentilitatis privari nemo tum poterat. Claudiorum gens plebeia, qui Marcelli dicebantur, eandem sibi vendicabat hæreditatem, non jure quidem gentilitatis, quia libertum justam servitutem, qua gentilitatis jus amittebatur, servivisse dicebant; sed jure stirpis, quia libertus iste erat de stirpe Claudiorum; quod jus stirpis non amittebatur, ut

jus gentilitatis, servitute etiam justa, capitis diminutione, adoptione, &c. Idemque jus certa de causa Marcellis magis favebat, quam Pulchris; quia v. g. libertus iste, licet ab Appio Claudio, unde omnes Claudii erant, stirpem & genus duceret, tamen Marcellis stirpe propior erat, quam Pulchris. Hæc origo litis ac dissidii inter Claudios & Marcellos.

³ Stirpe] Stirps erat in plebeis, gens in patriciis.

⁴ Qui Romam] Quidam peregrinus (sic appellatur quicunque civis non est) Romam venit, in exilium ejectus ex urbe sua, & patria. Applicuit sese, id est, adjunxit ad Romanum civem, quem coleret, observaretque, ut cliens patronum, & a quo vicissim defendebatur, ac si civis & cliens suus fuisset. Contigit ut ille peregrinus testamento nullo facto moraretur. Civis Romanus, cui peregrinus ille tanquam patrono additus fuerat, ejus hæreditatem postulavit apud centumviros, ea de causa, quod iste peregrinus ad ipsum applicuisset sese, & veluti ipsi dedidisset. Hæc applicatio, jure appellatur *Cicero*. De isto jure antea obscure, quia rare sunt hujusmodi causæ, dicendum causidico fuit, adeoque illustrandum & patefaciendum.

exulare jus esset, si se ad aliquem quasi patronum applicavisset, intestatoque esset mortuus, nonne in ea causa jus applicationis, obscurum sane & ignotum, patefactum in iudicio, atque illustratum est à patrono?

178. Quid? nuper, cum ego C. Sergii Oratæ contra hunc nostrum Antonium iudicio privato causam defenderem, nonne omnis nostra in iure versata defensio est? ^a Cum enim Marius Gratidianus ædes Oratæ vendidisset, neque servire quandam earum ædium partem ^a in Mancipii lege dixisset; defendebamus, quidquid fuisset incommodi ^b in Mancipio, id, si venditor scisset, neque declarasset, ^c præstare debere.

179. Quo quidem in genere familiaris noster M. Bucculeius, homo neque meo iudicio stultus, & suo valde sapiens, & à juris studio non abhorrens, simili in re quodammodo nuper erravit. Nam cum ædes L. Fusio venderet, ^d in Mancipio lumina, uti tum essent, ita recepit. Fusius autem, simul atque ædificari coeptum est in quadam parte urbis, quæ modo ex illis ædibus conspici posset, ^e egit statim cum Bucculeio, quod, ^f cuicumque particulæ cæli officeretur, quamvis esset procul, mutari lumina putabat.

180. Quid vero? ² clarissima M? Curii causa, Marcique

^a In passione venditionis & emptionis. ^b in tabellis, & scripto. ^c in venditoris damnum verti oportere. ^d in contractu venditionis promisit se præstaturum, ne qui ex illis ædibus patebat prospectus, immutaretur; aut si id fieret, damnum à se faciendum. ^e in jus vocavit Bucculeium. ^f si prospectus cæli aliqua parte impediretur.

¹ Cum enim Marius] Rem omnem paulo fusius explicat Cicero lib. 3. de Officiis: M. Marius Gratidianus, propinquus noster, C. Sergio Oratæ vendiderat ædes eas, quas ab eodem Sergio ipse Marius paucis ante annis emerat. Hæ Sergio serviebant: sed hoc in Mancipio, sive in contractu venditionis, Marius non dixerat. Adducta res in iudicium est. Oratæ Crassus, Gratidianum defendebat Antonius. Jus Crassus urgebat; quod vitium venditor non dixisset sciens, id oportere præstari: aquitatem Antonius; quoniam id vitium ignotum Sergio non fuisset, qui illas ædes vendidisset, nihil fuisse necesse dici: nec eum esse deceptum, qui id, quod emerat, quo iure esset, teneret. In eodem libro statuit Tullius ad bonam fidem pertinere in venundando, notum esse emptori vitium, quod novit venditor.

² Clarissima M? Curii causa] Coponius quidam moriens cum uxorem gravidam putaret, filium, qui se mortuo naceretur, (is posthumus dicitur, quasi postremo loco, seu, qui post humatum patrem, natus) reliquit hæredem; substituit illi hæredem secundum M? Curium, ea conditione, ut M? Curius esset hæres, si filius posthumus ante moreretur, quam sui juris esset. Decessit subinde Coponius: sed cum uxor ejus revera gravis non esset, nullus ei natus est filius posthumus. Statim M. Coponius, agnatus mortui, apud centumviros egit, ut sibi liceret hæreditatem adire: oratorem & patronum delegit Q. Scævola. Contra M? Curium, secundus hæres testamento relictus, sibi hanc hæreditatem postulabat, eo nomine, quod hæres fuisset institutus, si post-

Coponii nuper apud centumviros, quo concursu hominum, qua expectatione defensa est? cum Q. Scævola, ^a æqualis, & collega meus, homo omnium & disciplina juris civilis eruditissimus, & ingenio prudentiaque acutissimus, & oratione maxime limatus, atque subtilis, atque, ut ego soleo dicere, juris peritorum eloquentissimus, eloquentium juris peritissimus, ex scripto testamentorum jura defenderet, negaretque, Nisi posthumus & natus, &, antequam in suam tutelam veniret, mortuus esset, hæredem eum esse posse, ^b qui esset secundum posthumum & natum, & mortuum hæres institutus: ego voluntatem defenderem, hac eum tum mente fuisse, qui testamentum fecisset, ut, si filius non esset, qui ^c in tutelam veniret, M? Curius esset hæres. Num ^d destitit uterque nostrum in ea causa, in auctoritatibus, in exemplis, in testamentorum formulis, hoc est, in medio jure civili verari?

181. Omitto jam plura exempla causarum amplissimarum, quæ sunt innumerabilia. ¹ Capitis nostri sæpe potest accidere ut causæ versentur in jure. Etenim sic ² C. Mancinum, nobi-

^a Qui ejusdem mecum est ætatis. ^b qui post filium posthumum & natum, & mortuum secundo loco scriptus esset hæres. ^c perveniret ad eam ætatem, qua possidere posset ea bona, qua fidei tutoris erant credita. ^d cessavit.

posthumus ante moreretur, quam posset per ætatem à tutoris custodia & potestate exire: perinde autem esse, quod nullus fuisset posthumus, ac si natus revera foret, ac mortuus ante tempus à patre constitutum. Erat Curii patronus L. Crassus, quem Cicero nunc loquentem facit. Q. Scævola scripto nitebatur: hæc esse verba testamenti, ut Curius tantum hæres esset, si posthumus ante certum tempus moreretur: mori eum non posse qui natus non sit: natum non esse posthumum, itaque hæreditatem M. Coponio agnationis jure ascribendam esse, non M? Curio, qui conditione testamenti excluderetur. Crassus contra, voluntatem ejus, qui testamentum fecisset, ac scripti sententiam spectandam esse contendebat, non ipsa verba, & apices scripti. Hanc fuisse mentem testatoris: Si filius sibi non esset, qui hæreditatem paternam adiret, ut M? Curius hæres esset. Causam obtinuit L. Crassus, ut refert Cicero oratione pro Cæcina n. 53.

1 Capitis nostri] Causa capitis apud Romanos ea dicebatur, in qua agebatur de status mutatione, sive capitis diminutione. Triplex est autem capitis diminutio: maxima, cum aliquis simul & civitatem, & libertatem amittit: minor, sive media, cum civitas quidem amittitur, libertas vero retinetur: minima, cum & civitas, & libertas retinetur, sed status hominis commutatur. Maxima servum facit; media peregrinum; minima filium familias, vel patrem familias. *Justinianus lib. 1. Instit. cap. 16.*

2 C. Mancinum] C. Hostilius Mancinus consul anno U. C. DCXVII. ante Christum CXXXVII. prodigiorum contemptor, à Numantinis victus, & castris exutus, pacem cum iis ignominiosam fecit. Sed hanc ratam esse vetuit senatus: itaque ipse sciens, ac volens illis deditus est. Cum autem non esset ab iisdem receptus, Romam rediit. Quæsitum est, an pro cive habendus esset, sive an ullum ei postliminium esse posset?

lissimum atque optimum virum, ac consularem, cum eum
 a propter invidiam Numantini foederis paterpatratus ex S.C.
 Numantinis dedidisset, eumque illi non recepissent, posteaque
 Mancinus domum revenisset, neque in senatum introire du-
 bitasset; P. Rutilius M. filius, tribunus plebis, de senatu jussit
 educi, quod eum civem negaret esse; quia memoria sic es-
 set proditum, *Quem pater suus, aut populus vendidisset, aut*
 a *paterpatratus dedidisset, b ei nullum esse c postliminium.*

182. Quam possumus reperire ex omnibus rebus civili-
 bus causam, contentionemque d majorem, quam de ordine,
 de civitate, de libertate, de capite hominis consularis? præ-
 sertim cum hæc e non in crimine aliquo, quod ille posset in-
 ficiari, f sed in civili jure consisteret. c Similique in genere,
 d inferiore ordine, e siquis apud nos servisset ex populo fœ-

a Quia odiosus erat Romanis ob fœdus cum Numantinis initum. b ei jus nullum
 esse bona sua, & pristinum, quem in civitate obtinebat, locum recuperandi. c in simili
 causa postliminii. d in homine inferioris ordinis, quam fuisset Mancinus.

set? Negabat P. Rutilius, tribunus ple-
 bis, ob eam causam, quam Cicero com-
 memorat. Affirmabant alii, quia non
 erat receptus ab hostibus; deditionem
 enim, aut donationem sine acceptione
 non posse intelligi; Mancinum igitur
 non habendum esse pro dedito, quem
 hostis accipere noller. Pro Mancino ju-
 dicavit populus Romanus, illumque ob-
 tinuisse præturam anno U. C. DCXX.
 tradit Pomponius jurisconsultus. *Florus*
in epitome, Appianus, &c.

1 Numantini] Vide notas in lib. iv.
 Herenn. n. 19.

2 Paterpatratus] Is unus è feciali-
 bus erat, sanctiori quadam ornatus di-
 gnitate, atque auctoritate, ad patrandum,
 hoc est, faciendum aliquod fœdus, res
 repetendas, bellum indicendum hosti,
 &c. Feciales autem fidei publicæ in-
 ter populos præerant; nec licebat bel-
 lum inferre, nisi ipsi justis de causis sus-
 ceptum declarassent, atque indixissent.
Livius Lib. 1.

3 Postliminium] Vide Topica n. 36.

4 Majorem] Illa scilicet Mancini
 causa, in qua agebatur de illius ordi-
 ne, civitate, & libertate: de ordine, an
 senator esset, quo in ordine erat ante-
 quam hosti dederetur: de civitate, an
 habendus esset in numero civium: de
 libertate, an servus esset, an liber: de

capite, an capite diminutus esset, proin-
 deque in exilium pellendus, aut etiam
 omnino perdendus.

5 Non in crimine aliquo] Constabat
 enim illius crimen, videlicet fœdus
 ignominiosum cum Numantinis fa-
 ctum.

6 Sed in jure civili] Cujus est statue-
 re, quæ sit vis illius vocis, *postlimi-
 nium*; & an ille pro dedito sit habен-
 dus, ac proinde privandus jure postli-
 minii, qui hostibus quidem deditus
 fuerit, verum ab iis non receptus:
 quæ causa erat Mancini.

7 Si quis] Aliquis è populo fœde-
 rato, homo inter suos liber & inge-
 nuus, Romam venerat; ibi servitutem
 serviit; ea servitute liberatus ad suos
 rediit; ab iis receptus non est. Quæsi-
 tum est, an is dicendus esset ad suos
 redire postliminio, an desiisset civis
 Romanus esse. Causa quærendi hæc e-
 rat; quod inter fœderatos postlimi-
 nium non est, sed tantum inter hostes:
 itaque si ille assertus in libertatem, fa-
 ctus erat civis Romanus, sine postli-
 minio poterat redire ad suos. Non
 poterat tamen amplius esse civis Ro-
 manus, quia jure Romano nemo po-
 terat, ut ait Cicero pro Corn. Balbo,
 duarum civitatum civis esse.

derato,

derato, seseque liberasset, ac postea domum revenisset; quæsitum est apud majores nostros, num is ad suos postliminio rediisset, & amisisset hanc civitatem?

183. Quid? de libertate, quo judicium gravius esse nullum potest, nonne ex jure civili potest esse contentio, ¹ cum quæritur, is, qui domini voluntate ² census sit, continuone, an ³ ubi lustrum conditum, liber sit? Quid, ⁴ quod usu memoria patrum venit? ut paterfamilias, qui ex Hispania Romanam venisset, cum uxorem prægnantem in provincia reliquisset, Romæque alteram ⁵ duxisset, ⁶ neque ⁷ nuntium priori remisisset, mortuusque esset ⁸ intestato, & ex utraque filius natus esset; mediocrisne res in controversiam adducta est, cum quæreretur ⁹ de duobus civium capitibus, & de puero, qui ex posteriore natus erat, & de ejus matre; quæ, si judicaretur ¹⁰ certis quibusdam verbis, ¹¹ non novis nuptiis, fieri cum superiore divortium, in concubinæ locum duceretur.

184. Hæc igitur & horum similia jura suæ civitatis ignorantem, erectum & celsum, alacri & prompto ore ac vul-

² Quod ætate patrum nostrorum contigit. ^b neque repudiasset priorem uxorem, quam duxerat in Hispania. ^c non facto testamento. ^d de puero, qui natus erat ex posteriori conjuge, & ejus matre, qua haberetur loco concubina, si statuerent judices divortium faciendum esse certis & conceptis verbis, non vero novis; tantum nuptiis contrahendum.

¹ Cum quæritur, is] Cum à cenforibus numerarentur cives Romani de more quinto quoque anno; in eo numero recenscebantur tantum cives, non servi: si quis igitur servus domini sui voluntate census esset, seu relatus in tabulas, in quibus scribebantur tantum civium nomina, & fortunæ, quæri poterat, an ille continuo libertate donatus fuisset à domino, & an liber esset, & à civium numero.

² Census sit] Censum instituit Servius Tullius, rex Romanorum sextus.

³ Ubi lustrum conditum] Conditum dicebatur, cum census perfectus erat & absolutus: absolvebatur autem sacrificio solemni. Lustrum est ipse census seu recensio civium: à lustrando dicitur, tunc enim veluti lustrabantur, & recognoscebantur cives omnes. Aliquando lustrum est spatium annorum quinque: quia exactis quinque an-

nis fiebat census.

⁴ Duxisset] In uxorem accepisset. Viri novas uxores ducere solebant domum suam.

⁵ Nuntium remisisset] Non licebat Romanis plures habere uxores: at eas repudiare quæ ductæ essent, certis de causis fas erat, & iis quasi renuntiare.

⁶ Certis quibusdam verbis] His fere verbis, cum vir uxorem repudiabat, utebatur: *Res tuas tibi habeto, tuas tibi res agito*: Quorum altero restituit dotem, altero tutoris munus in rebus uxoriis deponebat.

⁷ Non novis nuptiis] Videtur is qui nuptias cum altera uxore contrahit, priorem repudiare: hunc tamen tacitum consensum recentiores jurisperiti negant sufficere. Lis igitur hæc, & controversia erat, an verbis, an mente, sola, & novis nuptiis factis, divortium fieri censeretur.

tu huc atque illuc intuentem, vagari magna cum caterva toto foro, præsidium clientibus, atque opem amicis, & prope cunctis civibus lucem ingenii & consilii sui porrigentem atque tendentem, nonne in primis flagitiosum putandum est?

185. Et, quoniam de impudentia dixi, castigemus etiam segnitiam hominum, atque inertiam. Nam si esset ista cognitio juris magna ac difficilis, tamen utilitatis magnitudo deberet homines ad suscipiendum discendi laborem impellere. Sed, o dii immortales! non dicerem hoc audiente Scævola, nisi ipse dicere soleret, *nullius artis faciliorem sibi cognitionem videri*.

186. Quod quidem certis de causis à plerisque aliter existimatur: primum, quia veteres illi, qui huic scientiæ præfuerunt, obtinendæ atque augendæ potentiæ suæ causa, pervulgari artem suam noluerant: deinde, ^b posteaquam est editum, ^a expositis à Cn. Flavio primum actionibus, nulli fuerunt, qui ^c illa artificiosè digesta generatim componerent. Nihil est enim, quod ad artem redigi possit, nisi ille prius, qui illa tenet, quorum artem instituere vult, habeat illam scientiam, ut ex iis rebus, quarum ars nondum sit, artem efficere possit.

187. Hoc video, dum breviter voluerim dicere, dictum à me esse paulo obscurius: sed experiar, & dicam, si poterò, planius. Omnia fere, ^d quæ sunt conclusa nunc artibus,

^a Creditur esse difficillima juris cognitio. ^b postquam patefactum est id quod veteres rectum voluerant. ^c varia præcepta juris civilis revocarent ad certa genera rerum. ^d quæ in artem redacta sunt.

¹ Expositis à Cn. Flavio. Posset agi lego necno, inquit Cicero pro Muræna num. 25. pauci quondam sciebant. Falsos enim vulgo non habebant. Erant enim in magna potentia qui consulabantur: à quibus etiam dies, tanquam à Chaldeis, petebantur. Inventus est scriba quidam Cn. Flavius, qui cornicum oculos confecerat, id est, ostenderit doctrinam veterum illorum jurisconsultorum non admodum reconditam fuisse, & singulis diebus ediscendos falsos populo proposuerit, & ab ipsis causis jurisconsultis eorum sapientiam compilarit. Cn. iste Flavius, pater Iheronimi natus, ob falsos

populo promulgatos fuit ædilis curulis à forensi turba creatus anno U.C. cccc. ante Christum ccciv. Livius lib. ix. & Pomponius de origine juris.

² Nihil est enim. Est enim opus quadam scientia ad artem instituendam, & res artificiosè ordinandas. Philosophiam intelligit, ut colligitur ex n. 188. Neque satis est ea scire, quæ in artem possint redigi, nisi via illa reneatur, quam quia pauci tenebant, nulli perdiu fuerunt, qui artem juris civilis constituerent, unde orta est illius cognoscendæ difficultas, quæ jam nulla est, arte inventa & perfecta.

dispersa,

dispersa, & dissipata quondam fuerunt: ut in ¹ musicis, ² numeri, & voces, & modi: ³ in geometria, lineamenta, formæ, intervalla, magnitudines: in astrologia, coeli conversio, ortus, obitus, motusque fiderum: ⁴ in grammaticis, poëtarum pertractatio, historiarum cognitio, verborum interpretatio, pronuntiandi quidam sonus: in hac denique ipsa ratione dicendi, excogitare, ornare, disponere, meminisse, agere; ignota quondam omnibus, & diffusa late videbantur.

188. ^b Adhibita est igitur ars quædam extrinsecus ex alio genere quodam, quod sibi totum philosophi assumunt, quæ rem dissolutam divulsamque conglutinet, & ratione quædam constringeret. Sit ergo in jure civili finis hic, ^c legitimæ, atque usitatæ in rebus causisque civium, æquabilitatis conservatio.

189. Tum sunt ⁴ notanda genera, & ad certum numerum paucitatemque revocanda: (⁵ Genus autem est id, quod sui similes communione quadam, specie autem differentes, duas, aut plures complectitur partes. Partes autem sunt, quæ generibus iis, ex quibus emanant, subjiciuntur:.) Omniaque, quæ sunt vel generum, vel partium nomina, definitionibus, quam vim habeant, est exprimendum. ⁶ Est enim definitio,

^a In arte musica. ^b Jus civile in artem redactum est, cujus artis conficienda rationem philosophi a se profectam venditant. ^c æquabilitatis, qua constat legibus, & usu.

¹ Numeri, & voces, & modi] Ex his constant musica. 1. voce, in qua spectatur tonus varius, alius acutus, alius gravis, alius remissus; Hinc varietas cantuum partes. 2. ex numeris, quæ sunt intervalla vocum, ac tempora, cum voces aut protrahuntur, aut contrahuntur, aut inciduntur &c. 3. de modis: modus, seu modulatio, est, coagmentatio quædam vocum, ac numerorum.

² In geometria] Ars est qua tum locorum intervalla, tum rerum, quæ sub aspectum cadunt, longitudinem, latitudinem, altitudinem ac profunditatem dimetimur, ex *γῆ* terra, & *μετρίῳ* mensura. Lineamenta sunt linearum ductus, formæ sunt figuræ, &c. De his Euclides fuscè disserit.

³ In Grammaticis] Grammatica est ars emendate loquendi. Asciscit sibi subsidia ex poëtis quos evolvit, & historicis quos explicat. Versatur etiam

in interpretatione verborum, & eorum origine indaganda: hanc ejus partem etymologiam vocant, hoc est, notationem nominum, & veræ originis rationem.

⁴ Notanda genera] Juris genera ista sunt: aliud publicum est jus, aliud privatum. Rursus publicum aliud spectat res sacras; aliud magistratus, ordinemque civitatis; aliud continetur legibus; aliud senatusconsultis, &c. aliud civium est; aliud exterorum, &c. Vide Ciceronem in Topicis.

⁵ Genus est id, &c.] Vide notas in Topica n. 13.

⁶ Est enim definitio] Id attulit quod maxime definitionem continet. Vulgo enim duæ illius partes afferuntur: una explicat id, quod est rei, quam definire volumus, commune cum aliis rebus; altera id quod est illi proprium. Homo est animal rationis compos: animal, hoc illi cum belluis commune: rationis

Earum rerum, quæ sunt ejus rei propriæ, quam definire volumus, brevis & circumscripta quædam explicatio.

190. Hisce ego rebus exempla adjungerem, nisi apud quos hæc haberetur oratio, cernerem; nunc complectar, quod proposui, brevi. Si enim aut mihi facere licuerit, ^a quod jamdiu cogito, aut alius quispiam aut, me impedito, ^a occuparit, aut mortuo effecerit, ut primum omne jus civile in genera digerat, quæ perpanca sunt; deinde eorum generum quasi quædam membra dispertiat; tum propriam cujusque vim definitione declaret: perfectam artem juris civilis habebitis, magis magnam atque uberem, quam difficilem atque obscuram.

191. Atque interea tamen, ^b dum hæc, quæ dispersa sunt, coguntur, vel passim licet carpentem & colligentem undique repleti justa juris civilis scientia. Nonne videtis equitem Romanum, hominem acutissimo omnium ingenio, sed minime cæteris artibus eruditum, ² C. Aculeonem, qui mecum vivit, semperque vixit, ita tenere jus civile, ut ei, cum ab hoc discesseritis, nemo de iis, qui peritissimi sunt, anteponatur?

192. Omnia enim sunt posita ante oculos, collocata in usu quotidiano, in congressione hominum, atque in foro; neque ita multis literis, aut voluminibus magnis continentur. Eadem enim sunt ^c elata primum à pluribus; deinde, paucis verbis commutatis, etiam ab iisdem scriptoribus scripta sunt sæpius.

193. Accedit vero, quo facilius percipi, cognoscique jus civile possit, (quod minime plerique arbitrantur) mira quædam in cognoscendo suavitas & delectatio. Nam, siue quem ^d aliena studia delectant, plurima est in omni jure

^a Prius fecerit quam ego. ^b donec illa in unum corpus aliquis redigat, potest unusquisque carpendo, & colligendo undique, satis idoneam sibi comparare juris civilis scientiam. ^c in lucem edita. ^d aliena à studio juris.

rationis compos, hoc proprium est ac peculiare.

¹ Quod jam diu cogito] Hoc in persona Crassi de se ipse Cicero dicere videtur: eum enim scripsisse librum de jure civili in artem redigendo testis est

Gellius lib. 1. cap. 22.

² C. Aculeonem] Hic eques Romanus Ciceronis materteram duxit uxorem: propterea filios Aculeonis Cicero consobrinos suos vocat lib. 11. de Oratore.

civili, & in ¹ pontificum libris, & in ² XII. tabulis, ^a antiquitatis effigies; quod & verborum prisca vetustas cognoscitur, & ^b actionum genera quædam majorum consuetudinem vitamque declarant: sive quis ^c civilem scientiam contempletur, (quam Scævola non putat oratoris esse propriam, sed cujusdam ex alio genere prudentiæ) totam hanc ^d descriptis omnibus civitatis utilitatibus, ac partibus, XII. tabulis contineri videbitis: sive quem ista præpotens, & gloriosa philosophia delectat, (dicam audacius,) ^e hosce habet fontes omnium disputationum suarum, qui jure civili & legibus continentur.

194. Ex his enim & dignitatem maxime expetendam videmus, cum verus, justus, atque honestus labor honoribus, præmiis, splendore decoratur; vitia autem hominum, atque fraudes, damnis, ignominiiis, vinculis, verberibus, exiliis, morte multantur: & docemur non infinitis concertationumque plenis disputationibus, sed auctoritate, nutuque legum domitas habere libidines, coercere omnes cupiditates, nostra tueri, ab alienis mentes, oculos, manus abstinere.

195. Fremant omnes licet, dicam quod sentio; Bibliothecas mehercule omnium philosophorum unus mihi videtur XII. tabularum libellus, si quis legum fontes & capita viderit, & auctoritatis pondere, & utilitatis ubertate superare.

196. Ac si nos (id quod maxime debet) nostra patria delectat, cujus rei tanta est vis, ac tanta natura, ut ³ Ithacam illam in asperrimis saxulis, tanquam nidulum, affixam

^a Superiorum temporum & morum. ^b controversarum & litium. ^c scientiam administranda civitatis. ^d ordine compositis. ^e philosophia fontes disputationum suarum habet contentos in jure civili.

¹ Pontificum libris] In quibus est jus sacrorum. Pontifices, religionis & rerum divinarum apud Romanos arbitri, ita sunt appellati, quod possent facere, hoc est, sacrificare. Qui Maximus dicebatur, cæteris summa auctoritate præerat, nec nisi in maximis rebus, quæ religionem spectabant, versabatur. Pontifices Maximi auctoritate valuerunt ad tempora C. Julii Cæsaris; post quem

reliqui Cæsares hanc dignitatem usurparunt.

² XII. tabulis] De quibus supra diximus in notis ad n. 58.

³ Ithacam] Insulam in Ionio mari prope Cephalleniam. Sophiano dicitur hodie, *Valle di Compare*; Portaccio, *Theachi*; Turcis, *Phiachi*. De Ithacæ sterilitate vide Homerum lib. iv. *Odyssææ*.

¹ sapien-

¹ sapientissimus vir immortalitati anteponeret; quo amore tandem inflammati esse debemus in ejusmodi patriam, quæ una in omnibus terris domus est virtutis, imperii, dignitatis? Cujus primum nobis mens, mos, disciplina, nota esse debet; vel quia est patria, parens omnium nostrum; vel quia tanta sapientia fuisse in jure constituendo putanda est, quanta fuit in his tantis opibus imperii comparandis.

197. Percipietis etiam illam ex cognitione juris lætitiā & voluptatem, quod, quantum præstiterint nostri majores prudentia cæteris gentibus, tum facillime intelligetis, si cum illorum ² Lycurgo, & ³ Dracone, & ⁴ Solone nostras leges conferre volueritis. Incredibile est enim, quam sit omne jus civile, præter hoc nostrum, inconditum ac pene ridiculum: de quo multa soleo in sermonibus quotidianis dicere, cum hominum nostrorum prudentiam cæteris omnibus, & maxime Græcis, antepono. His ego de causis dixeram, Scævola, iis, qui perfecti oratores esse vellent, *juris civilis* cognitionem esse necessariam.

198. Jam vero ipsa per sese quantum afferat iis, qui ei præsent, honoris, gratiæ, dignitatis, quis ignorat? Itaque, ut apud Græcos infimi homines, mercedula adducti, ⁵ ministros se præbent in judiciis oratoribus, ii, qui apud illos *παραγματοὶ* vocantur: sic in nostra civitate contra amplissi-

a Subserviunt oratoribus; suggerendo illis leges, & jus civile, quo opus est ad causam.

1. Sapientissimus vir.] Ulysses scilicet, cui Calypso pollicita est immortalitatem, modo secum manere perpetuo vellet. Sic enim illa Ulysses alloquitur lib. v. *Odyssææ*.

Εὐδαιμόνιος καὶ ἀθάνατος σὺν ἐμοὶ τόδ' ἐστὶν ἄνδρα φησὶ καὶ σὺν.

Hic mecum manens hanc domum servaret, & immortalis esset. Ulysses respondet.

Ἀλλὰ μὲν ὅς ἐστιν, καὶ ἄνδρα καὶ ἄνδρα φησὶ καὶ σὺν.

Οὐκ ἔστιν ἄνδρα καὶ ἄνδρα φησὶ καὶ σὺν.

Sed hoc volo, hac semper aves, domum repetere, & reditus videre diem.

2 Lycurgo.] De quo supra n. 58.

3 Dracone.] Draco primus Athenien-

sium legislator, cujus cum essent severiores leges, sanguine, non atramento, scriptas, draconis, non hominis, esse dicebant: tanta scilicet fuit illarum immanitas, ut in levia pariter, & gravia delicta capitali poena animadverterent; nec minus addicerent morti eum, qui otii convictus esset, quam qui parricidium admisisset. Cum in theatrum aliquando prodisset, conjecit in eum undique stragulis & vestimentis suffocatus est. Floruit, ut tradit lib. i. Strom. Clem. Alexandrinus, xxxix. Olymp. anno i. quo leges tulit, ante Christum dcxiiiv. Eum perhibent tribus versuum millibus vitæ præcepta tradidisse.

4 Solone.] v. notas superiores in n. 58.

5 Παραγματοὶ.] Πράγμα est negotium,

mus quisque, & clarissimus vir, ut ille, qui propter hanc juris civilis scientiam sic appellatus à summo poëta^a est,

^b *Egregie cordatus homo, catus^c Æliu^d Sextus*; multique præterea, qui cum^e ingenio sibi auctore dignitatem reperissent, perfecerunt, ut in^d respondendo jure, auctoritate plus etiam, quam ipso ingenio, valerent.

199. Senectuti vero^e celebrandæ, & ornandæ quod honestius potest esse perfugium, quam juris interpretatio? Equidem mihi hoc subsidium jam ab adolescentia comparavi, non solum ad causarum usum forensem, sed etiam ad decus atque ornamentum senectutis, ut, cum me vires (quod fere jam tempus adventat) deficere cœpissent, ^f ista ab solitudine domum meam vindicarem. Quid est enim præclarior, quam honoribus, & reipub. muneribus perfunctum senem posse suo jure dicere idem, quod apud Ennium dicat ille^g Pythius Apollo, se esse eum, unde sibi, si non populi, & reges, at omnes sui cives consilium expetant,

^g *Suarum rerum incerti? quos ego mea ope ex*

Incertis certos, compotesque consili

Dimitto, ut ne res temere tractent turbidas.

200. Est enim sine dubio domus jurisconsulti totius oraculum civitatis. Testis est hujusce Q. Mucii^h janua, & vestibulum, quod in ejus infirmissima valetudine, ^h affectaque

^a Ennio. ^b Sextus Ælius, homo insignis prudentia & sapientia. ^c opera ingenii sui. ^d respondens iis, qui se consulerent de jure. ^e ab otio, & solitudine vindicanda. ^f ista^g juris interpretatione. ^g an de rebus suis incerti dubitant? ego illos auxilio meo scio ex periclitantibus securos; iis suggero consilia, ne sese temere implicent molestis negotiis. ^h ad exitum vergente.

tium, actio: illi causidici apud Græcos velut agebant, instruebantque causas, quas oratores pronuntiarent; tela subministrabant, quæ ab oratoribus torquerentur.

¹ Æliu^d Sextus] De quo in Bruto. Catus idem est, quod catus. Æliu^d scriptum est pro Ælius; in versu enim s veteres ad libitum tollebant.

² Ista] Hanc vocem aliqui omittunt, sed plerique retinent. Mallem scribere isto, ut ita referretur ad subsidium. Sensus autem est, qui supra exhibetur.

³ Pythius Apollo] Delphis colebatur. Pythius autem dicebatur, ut volunt, à serpente Pythone, quem interemit. Ovidius Metamor. 1. Ad Apollinis oraculum reges undique, ac populi con-

fluebant: sic ad prudentem & peritum jurisconsultum cives sui responsa, quasi oracula, perituri conveniunt.

⁴ Suarum rerum] Versus tres iambici ex tragœdia quadam Enniana.

⁵ Janua, & vestibulum] Janua primus est ingressus in interiora domus: vestibulum sparium est januam inter & viam relictum; ut qui ædium dominum venissent salutatum, neque in ipsis essent ædibus, neque in via starent. Vide Gellium lib. xvi. cap. 5.

⁶ Affecta] Affecta, sicuti M. Cicero, & veterum elegantissimi locuti sunt, eo proprie dicebantur, quæ non ad finem ipsum, sed proximo finem progressa deductæ erant. Gellius lib. 3. cap. 16.

jam ætate, maxima quotidie frequentia civium, ac summorum hominum splendore celebratur.

201. Jam vero illa non longam orationem desiderant, quamobrem existimem publica quoque jura, quæ sunt propria civitatis atque imperii, tum monumenta rerum gestarum, & vetustatis exempla, oratori nota esse debere. Nam ut in rerum privatarum causis atque judiciis depromenda sæpe oratio est ex jure civili, & idcirco, ut ante diximus, oratori juris civilis scientia necessaria est: sic in causis publicis judiciorum, concionum, senatus, omnia hæc, & antiquitatis memoria, & publici juris auctoritas, & regendæ reip. ratio ac scientia, tanquam aliqua materies, iis oratoribus, qui versantur in rep. subjecta esse debent.

202. Non enim causidicum nescio quem, neque ^a proclamatorem, aut ^b rabulam hoc sermone nostro conquirimus, sed eum virum, ^c qui primum sit ejus artis antistes, ^c cujus cum ipsa natura magnam homini facultatem daret, tamen esse deus putatur; ut & ipsum, quod erat hominis proprium, non partum per nos, sed divinitus ad nos delatum videretur: deinde qui possit non tam ³ caduceo, quam nomine oratoris ornatus, incolumis vel inter hostium tela versari: tum qui scelus, fraudemque nocentis possit dicendo ^c subjicere odio civium, supplicioque constringere: idemque, ingenii præsidio, innocentiam judiciorum poena liberare: idemque languentem labentemque populum aut ad decus excitare, aut ab errore deducere, aut inflammare in

^a Declamatorem insulsum. ^b primum, qui ceteris arte oratoriam antecellat, cujus quamvis ipsa natura magnam facultatem homini det, antistes tamen noster deus putaretur; ita id ipsum quod erat homini proprium &c. ^c adducere in odium.

¹ Judiciorum, concionum, senatus] Judicia exercentur in foro: conciones fiunt ad populum è rostris: senatus habetur in curia.

² Rabulam] Eum, quem insana dicendi, seu quæstus potius dicendo faciendi, rabies agitat; qui quod ratione non potest, oratione & clamore obtinere contendit.

³ Caduceo] Caduceus bacillus quidam est duobus anguibus hinc inde exstantibus ita ligatus, ut inter illos medius sit, Insigne est Mercurii. Delci-

bitur à Virgilio his versibus iv. Æneid. Tum virgam capis; hac animus ille evocat orco Pallentes, &c.

Legati, & fœciales, qui pacem petebant, præferebant caduceum, & caduceatores interdum vocabantur. Qui virgam illam, insigne pacis, gestabant, erant jure gentium ubique tati & incolumes. Hæc est porro hujus loci sententia: Orator non tam oratoris persona, quam orationis auctoritate tutus sit.

improbos,

improbos, aut incitatum in bonos mitigare: qui denique, quemcunque in animis hominum motum res & causa postulet, eum dicendo vel excitare possit, vel sedare.

203. Hanc vim si quis existimat, aut ab iis, qui de dicendi ratione scripserunt, expositam esse, aut à me posse exponi tam brevi, vehementer errat; neque solum inscientiam meam, sed ne rerum quidem magnitudinem perspicit. Equidem vobis, quoniam ita voluistis, fontes, unde hauriretis, atque itinera ipsa, ita putavi esse demonstranda; non ut ipse dux essem (quod & infinitum est, & non necessarium;) sed ut commonstrarem tantum viam, &, ut fieri solet, ¹ digitum ad fontes intenderem.

204. Mihi vero, inquit Mucius, ^a satis, superque abs te videtur istorum studiis, si modo sunt studiosi, esse factum. Nam, ut Socratem illum solitum aiunt dicere, ^b *perfectum sibi opus esse, si quis satis esset concitatus cohortatione sua ad studium cognoscenda, percipiendaeque virtutis;* (quibus enim id persuasum esset, ut nihil mallent se esse, quam bonos viros, iis reliquam facilem esse doctrinam) sic ego intelligo, si in hæc, quæ patefecit oratione sua Crassus, intrare volueritis, facillime vos ad ea, quæ cupitis, perventuros ^c ab hoc aditu, januaque patefacta.

205. Nobis vero, inquit Sulpicius, ista sunt pergrata, perque jucunda; sed pauca etiam requirimus, imprimisque ea, quæ valde breviter à te, Crasse, de ipsa arte ^d percursa sunt, cum illa te & non contemnere, & didicisse confiterere. Ea si paulo latius dixeris, expleris omnem expectationem diuturni desiderii nostri. Nam nunc, quibus studendum rebus esset, accepimus, quod ipsum est tamen magnum; sed ^e vias earum rerum, rationemque cupimus cognoscere.

206. Quid si, inquit Crassus, quoniam ego, quo facilius vos apud me tenerem, vestrae potius obsecutus sum voluntati, quam aut consuetudini, aut naturæ meæ, petimus ab Antonio, ut ea, ^f quæ continet, neque adhuc protulit, ex quibus

^a Copiose à te videtur satisfactum studiis Sulpicii & Cottæ, modo studiosè cetera ipsi per se persequantur. ^b se id, quod volebat, consecutum esse. ^c à Crasso. ^d cursum dicta. ^e artem. ^f quæ apud se servat.

¹ Digitum ad fontes intenderem | id est, ostenderem discendi cupidis, unde parari posset eloquentia. Metaphora ducta est ab iis, qui sitientibus fontes præmonstrant, quibus sitim compescant.

num libellum sibi excidisse jamdudum questus est, explicet nobis, & illa dicendi ^a mysteria enuntiet? Ut videtur, inquit Sulpicius: nam Antonio dicente, etiam quid tu intelligas, sentiemus.

207. Peto igitur, inquit Crassus, à te, quoniam id nobis, Antoni, hominibus ^b id ætatis, oneris ab horum adolescentium studiis imponitur, ut exponas, quid iis de rebus, quas à te quæri vides, sentias. ^c Deprehensum equidem me, inquit Antonius, plane video, atque sentio; non solum quod ea requiruntur à me, quorum sum ignarus atque ^d insolens, sed quia, quod in causis valde fugere soleo, *ne tibi, Crasse, succedam*, id me nunc isti vitare non sinunt.

208. ^e Verum hoc ingrediar ad ea, quæ vultis, audacius, quod idem mihi spero usu esse venturum in hac disputatione, quod in dicendo solet, ut nulla expectetur ornata oratio. Neque enim sum de arte dicturus, quam nunquam didici, sed de mea consuetudine; ipsaque illa, ^f quæ in commentarium meum retuli, sunt ejusmodi, non aliqua mihi doctrina tradita, sed in rerum usu, causisque tractata: quæ si vobis, hominibus eruditissimis, non probabuntur, vestram iniquitatem accusatote, qui ex me ea quæsieritis, quæ ego nescirem; ^g meam facilitatem laudatote, cum vobis non meo judicio, sed vestro studio inductus, non gravate respondero.

209. Tum Crassus, Perge modo, inquit, Antoni; nullum est enim periculum, ne quid tu eloquare, nisi ita prudenter, ut neminem nostrum poeniteat ad hunc te sermonem impulisse. Ego vero, inquit, pergam; & id faciam, ^h quod in principio fieri in omnibus disputationibus oportere censeo, ut, quid illud sit, de quo disputetur, explanetur; ne vagari & errare cogatur oratio, si ii, qui inter se dissenserint, non idem esse illud, de quo agitur, intelligent.

^a *Secreta præcepta.* ^b *hujus ætatis, jam senibus.* ^c *occupatum ex improvise.* ^d *quorum usum non habeo: non enim consuevi tradere dicendi præcepta, aut ea accurate observare.* ^e *sed eo audacius aggrediar explicare ea, quæ petitis, quod idem mihi spero eventurum in hac disputatione, quod solet in causis dicendi.* ^f *quæ scripsi in libello, à me refricanda memoria causa confecto.* ^g *laudate quod facile me exorari passus sim, ut vobis responderim; non quod ita judicarem esse mihi faciendum, homini rerum istarum ignaro, sed ut ardori discendi vestro servirem.*

^h *Quod in principio fieri, &c.] De- tentia: Neque quæsit, & quæ, &c. In omni sumpta est ex Phædro Platonis hæc sententia, O fili, &c.*

210. Nam

210. Nam, si forte quæreretur, quæ esset ars ^a imperatoris, constituendum putarem principio, quis esset imperator; qui ^b cum esset constitutus, *Administrator quidam belli gerendi*; tum adjungeremus de exercitu, de castris, de agminibus, de signorum collationibus, de oppidorum oppugnationibus, de ^c commeatu, de insidiis faciendis, atque vitandis, de reliquis rebus, quæ essent propriæ belli administrandi; ^d quarum qui essent animo & scientia compotes, eos esse imperatores dicerem, utereturque exemplis ¹ Africanorum, & ² Maximorum: ³ Epaminondam, atque ⁴ Hannibalem, atque ejus generis homines nominarem.

211. Sin autem quæreremus, ^e quis esset is, qui ad remp. moderandam usum, & scientiam, & studium suum contulisset, definirem hoc modo: *Qui, quibus rebus utilitas reip. pararetur, augeturque, teneret, iisque uteretur, hunc reip. rectorem, & consilii publici auctorem esse habendum*: prædicaremque ⁵ P. Lentulum, principem illum, & T. Gracchum patrem, & Q. Metellum, & P. Africanum, & C. Lælium, & innumerabiles alios cum ex nostra civitate, tum ex cæteris.

^a Ducis exercitus. ^b cum ita esset definitus. ^c annona militari. ^d satù haberent fortitudinis ac prudentia, ut ea præstarent. ^e qui esset optimus reip. gubernator.

¹ *Africanorum*] Africani duo fuere; alter P. Cornelius Scipio Africanus Major, consul factus anno U. C. DCLIX. bellum in Africam transtulit, ubi Asdrubale Carthaginiensi, & Syphace Numidiæ rege iterum debellatis, illustre consecutus est Africani cognomentum. Accusatus de accepta ab Antiocho pecunia ad pacis leges ferendas, adversariorum invidiæ cessit, & Liternum in Campaniam se recepit, ibique obiit anno U. C. DLXXI. ante Christum CLXXXIII. Livius, Plutarchus, &c. Alter P. Scipio Æmilianus Africanus Minor, Carthaginem invasam Romano nomini funditus sustulit, ut narrat Paternulus, fecitque sua virtutis monumentum, quod fuerat avi ejus clementia. Numantiam item excisam aquavit solo. Nec quisquam ullius gentis hominum ante eum clariore urbium excidio nomen suum perpetua commendavit memoria. . . . Post duos consulatus, duosque triumphos, mane in le-

gulo repertus est mortuus, ita ut quadam elisarium sancium in cervice reperirentur nota, anno U. C. DCXXV. ante Christum CXXIX.

² *Maximorum*] Cujus nominis fuere complures arte militari celeberrimi, quibus omnibus antecelluisse videtur Q. Fabius Maximus, qui Hannibalem Romæ imminentem cunctando fregit, remque Romanam restituit. Polyb. Liv. &c.

³ *Epaminondam*] Qui Thebanorum dux maximam Lacedæmoniis cladem attulit ad Leuctra, quæ Bœotix urbs est, eorum duce Cleombroto occiso; anno 1. Olympiadis cii. ante Christum CCCLXXII. suis imperium peperit. Diodorus, &c.

⁴ *Hannibalem*] Vide notas in lib. 3. Herennianum n. 2.

⁵ *P. Lentulum*] De quo, ut & de cæteris, qui hîc laudantur, disserendi locus erit in Bruto.

212. Sin

212. Sin autem quæreretur, quisnam jurisconsultus vere nominaretur, eum dicerem, *Qui legum, & consuetudinis ejus, qua privati in civitate uterentur, & ad respondendum, & ad agendum, & ad cavendum peritus esset*: & ex eo genere ¹ Sex. Ælium, M[?] Manilium, P. Mucium nominarem. Atque, ut jam ad leviora artium studia veniam, si musicus, si grammaticus, si poëta quærat, possim similiter explicare, quid eorum quisque profiteatur, & quo non amplius ab quoque sit postulandum. ^b Philosophi denique ipsius, qui de sua vi, ac sapientia unus omnia pene proficitur, est tamen quædam descriptio, ut is, *Qui studeat omnium rerum divinarum, atque humanarum vim, naturam, causasque nōsse, & omnem bene vivendi rationem tenere, & persequi*, nomine hoc appelletur.

213. Oratorem autem, quoniam de eo quærimus, equidem ^c non facio eundem, quem Crassus, qui mihi visus est omnem omnium rerum, atque artium scientiam comprehendere uno oratoris officio, ac nomine: atque eum puto esse, *Qui verbis ad audiendum jucundis, & sententiis ad probandum accommodatis uti possit in causis forensibus, atque communibus*. Hunc ego appello oratorem; eumque esse præterea instructum voce, & actione, & lepore quodam volo.

214. Crassus vero mihi noster visus est oratoris facultatem non illius artis terminis, sed ingenii sui finibus, immensis pene, describere: nam & civitatum regendarum oratori gubernacula sententia sua tradidit: in quo per mihi mirum visum est, Scævola, te hoc illi concedere, cum sæpissime tibi senatus breviter impoliteque dicenti maximis sit de rebus assensus. ² M. vero Scaurus, quem non longe ruri apud se esse audio, vir regendæ reip. scientissimus, si audierit hanc auctoritatem gravitatis & consilii sui ³ vindicari à te, Crasse,

^a Ad providendum, ne sui consultores decipiantur. ^b philosophus, etsi videtur omnes artes complecti, & profiteri, certa definitione tamen, & limitibus suis circumscribi potest. ^c non ita definitio, ut Crassus; angustioribus terminis eloquentiam circumscribo.

¹ Sex. Ælium] Vide Ciceronem in Bruto, ubi & de M[?] Manilio, & de P. Mucio agitur.

² M. Scaurus] Consule notas in Brutum n. 3.

³ Vindicari] Vindicari, auctore Festo, appellantur res de quibus controversia est: vindicare, vero dicitur ille, qui rem, de quo controversia est, suam esse dicit.

K

quod

quod eam oratoris propriam esse dicas; jam credo huc veniat, & hanc loquacitatem nostram vultu ipso aspectuque conterreat: qui quanquam est in dicendo minime contempnendus, prudentia tamen rerum magnarum magis, quam dicendi arte, nititur.

215. ^a Neque vero, si quis utrumque potest, aut ille consilii publici auctor, ac senator bonus, ob eam ipsam causam orator est; aut hic disertus, atque eloquens, si est idem in ²procuratore civitatis egregius, illam scientiam dicendi copia est consecutus. Multum inter se distant istæ facultates, longeque sunt diversæ atque sejunctæ; neque eadem ratione ac via M. Cato, P. Africanus, Q. Metellus, C. Lælius, qui omnes eloquentes fuerunt, orationem suam, & reip. dignitatem exornabant. ^b Neque enim est interdictum aut à rerum natura, aut à lege aliqua, atque more, ut singulis hominibus ne amplius, quam singulas artes, nosse liceat.

216. Quare non, etsi eloquentissimus Athenis ²Pericles, idemque in ea civitate plurimos annos princeps consilii publici fuit, idcirco ejusdem hominis, atque artis, utraque facultas existimanda est; nec, si P. Crassus idem fuit eloquens, & juris peritus, ob eam causam inest in facultate dicendi juris civilis scientia.

217. Nam si quisquam, ut in aliqua arte, & facultate excellens, aliam quoque artem sibi assumerit, is perficiet, ut, quod præterea sciet, id ejus, in quo excelleret, pars quædam esse videatur: ^c licet in ista ratione dicamus, ³ pila bene, & ⁴ duodecim scrupis ludere, proprium esse juris civilis, quo-

^a Administratione. ^b neque natura, neque lex, neque mos ullus prohibet, ne unus aliquis artes multas discat. ^c poterimus pari jure dicere, (ironice dictum.)

¹ Neque vero si quis] Facile fieri potest, ut idem sit & senator bonus, & eximius orator; verum dotes illæ diversæ sunt; neque enim sequitur, ut qui bonus est senator, is sit orator illustris, & qui illustris orator, sit senator bonus. Sed ita distinguuntur illæ facultates, ut in diversis hominibus separata sæpe reperiantur.

² Pericles] De quo Tullius in Bruto, ut & de P. Crasso, ac cæteris oratoribus, qui passim hic laudantur. In nostris in Brutum notis ea congestimus, quæ ad illustrium oratorum notitiam pertinerent.

³ Pila] Vide notas in lib. 3. de Oratore num. 58.

⁴ Duodecim scrupis ludere] Legunt alii scriptis ludere. Recte etiam, ut ostendit Victorius lib. v. Var. Lect. cap. 13. est enim scriptus, lapis, vel calculi genus, quo utebantur veteres in hoc ludi genere, quemadmodum docent Nonius & Festus. Scrupus lapillum significat. Duodecim scrupi totidem sedibus alternis, albo & nigro colore signatis, dispositi ludum hunc præbebant. Pro scrupis nunc adhibentur orbiculi ex ebore, vel buxo. Singulare est quod Quintilianus

niam utrumque eorum P. Mucius optime fecerit: eademque ratione dicantur, & quos ^a *quomās* Græci nominant, iidem poëtæ, quoniam ² Empedocles physicus egregium poëma fecerit. At hoc ne philosophi quidem ipsi, qui omnia, sicut propria, sua esse, atque à se possideri volunt, dicere audent, geometriam, aut musicam philosophi esse, quia Platonem omnes in illis artibus præstantissimum fuisse fateantur.

218. Ac, si jam placet, omnes artes oratori ^a subungere, tolerabilius est, sic potius dicere, Ut, quoniam dicendi facultas non debeat esse jejuna atque nuda, sed aspersa, atque distincta multarum rerum jucunda quadam varietate, sit boni oratoris multa auribus accepisse, multa vidisse, multa animo & cogitatione, multa etiam legendo percipisse; neque ea, ut sua, possedisse, sed, ut aliena, ^b libasse. Fateor enim, ^c callidum quendam hunc, & ^d nulla in re tironem ac rudem, nec peregrinum atque ^e hospitem in agendo esse debere.

219. ^f Neque vero ³ istis tragædiis tuis, quibus uti philosophi maxime solent, Crasse, perturbor, quod ita dixisti, *Neminem posse eorum mentes, qui audirent, aut inflammare dicendo, aut inflammatas reslingere, cum eo maxime vis oratoris, magnitudoque cernatur, nisi qui rerum omnium naturam, mores hominum, atque rationes penitus perspexerit; in quo philosophia sit oratori necessario percipienda:* quo in studio, hominum quoque ingeniosissimorum, otiosissimorumque & totas ætates videmus esse contritas; quorum

^a Quasi famulas subicere. ^b leviter attingere. ^c exercitatum & acutum. ^d pilum usu & arte. ^e ignarum. ^f non moveor iis rationibus, quas tam vehementer, ac tragico attulisti. ^g totam vitam consumptam.

Quintilianus lib. xi. cap. 3. contigisse narrat illi Scævola, cum scriptis luderet: is cum prior calculum promovisset, essetque victus, dum rursus tendit, repetito totius certaminis ordine, quo dato errasset, recordatus rediit ad eum quicquid luserat, hincque ita factum esse confessus est.

¹ *Quæritur*] *Quæritur natura: quæritur* qui res naturales, earum causas, & effecta indagant.

² *Empedocles*] Philosophus, idemque poëta Agrigentinus. Eum tradunt, ut absumpto corpore crederetur immor-

talis, in ardentem Aethæ montis voraginem sese dedisse precipitem: ejectis autem ferreis crepidis rem fuisse deprehensam. Ita Hippobótus apud Lærtium, qui neque hoc, neque alia de ejus morte commenta approbat. Id constat, eum floruisse Olympiade LXXXIV. annis ante Christum ccccxliv. Lærtius lib. i. Horatius in Arte, &c.

³ *Istis tragædiis tuis*] Tragædias in nugis agere dicuntur, qui rem parvam clamitando, ut fieri solet à tragædiarum actoribus, magnam faciunt.

ego copiam, magnitudinemque cognitionis, atque artis non modo non contemno, sed etiam vehementer admiror: nobis tamen, qui in hoc populo foroque versamur, satis est ea de moribus hominum & scire, & dicere, quæ non abhorrent ab hominum moribus.

220. Quis enim unquam orator magnus, & gravis, cum iratum adversario iudicem facere vellet, hæsitavit ob eam causam, quod nesciret, quid esset iracundia, ¹ fervorne mentis, an cupiditas puniendi doloris? Quis, cum cæteros animorum motus aut iudicibus, aut populo dicendo miscere, atque agitare vellet, ea dixit, quæ à philosophis dici solent? qui partim ² omnino motus negant in animis ullos esse debere, quique eos in iudicum mentibus concitent, scelus eos nefarium facere: partim qui tolerabiliores volunt esse, & ad veritatem vitæ propius accedere, permediocres, ac potius leves motus debere esse dicunt.

221. Orator autem omnia hæc, quæ putantur in communi vitæ consuetudine mala, ac molesta, & fugienda, multo majora, & acerbiora verbis facit; itemque ea, quæ vulgo expetenda atque optabilia videntur, dicendo amplificat, atque ornat; neque vult ita sapiens inter stultos videri, ^a uti qui audiant, aut illum ineptum ³, aut Græculum ^b putent; aut, ³ etiamsi valde probent ingenium oratoris, sapientiam admirentur, se esse ^c stultos moleste ferant.

222. Sed ita ^d peragrat per animos hominum, ita sensus

^a Si de reconditiis philosophiæ disputationibus agat apud populum, ^b si eruditionem putide, ac frigide ostentare velit. ^c rudēs & imperitos. ^d penetrat.

¹ Fervorne mentis] Sic iracundia describitur ab Aristotele per causam materialem: est, inquit, fervor sanguinis circa cor, propter ulciscendi doloris cupiditatem. Melius idem Aristoteles lib. II. Rhetor. cap. 2. Εἰς ἡ ἔργον ὀπί-
ξῃς μετὰ λύπης τιμωρίας φαινομένης διὰ
φαινομένην διγνώσκειν ἑαυτῶν, ἢ ἑαυτῶν
τινα μὴ προσέχοντος. Ira est cum dolore
conjuncta cupiditas ultionis sperata, pro-
pter apparentem contemptum, quo quis
vel se, vel e suis aliquem immerito affe-
ctum putat. Tullius sic IV. libro Tus-
culan. quæst. Ira est libido puniendi ejus,
qui læsisse videatur injuria.

² Omnino motus negant] Stoici negant motus in animis ullos esse debere: Peripatetici mediocres admittunt. Vide Tullium lib. 3. Tuscul. quæst.

³ Etiamsi valde probent] Licet auditores maxime probent ingenium oratoris, ab eo tamen solent alienari, cum orator plus æquo suam eruditionem venditat. Qui ingenium & doctrinam aperte prædicat, auditori videtur exprobrare inopiam ingenii & scientiæ: quod valde offendit animos, nemo enim, ut sit hebes & ignarus, videri tamen, aut putari vult.

mentesque

mentesque pertractat, ^a ut non desideret philosophorum descriptiones, neque exquirat oratione, ¹ *Summum illud bonum in animone sit, an in corpore; virtute, an voluptate definiatur: an* ^b *hæc inter se jungi, copularique possint; an vero, ut quibusdam visum, nihil certum sciri, nihil plane cognosci & percipi possit: quarum rerum fateor magnam, multiplicemque esse disciplinam, & multas, copiosas, variasque rationes.*

223. Sed aliud quiddam, longe aliud, Crasse, quærimus: acuto homine nobis opus est, & natura usuque callido, qui sagaciter peruestiget, quid sui cives, iique homines, quibus aliquid dicendo persuadere velit, cogitent, sentiant, opinentur, expectent. ^c Teneat oportet ² venas cujusque generis, ætatis, ordinis, & eorum, apud quos aliquid aget, aut erit acturus, mentes sensusque ^d degustet.

224. Philosophorum autem libros reservet sibi ^e ad hujuscemodi Tusculani requiem atque otium; ne, siquando ei dicendum erit de justitia & fide, ^f mutuetur à Platone; qui, cum hæc exprimenda verbis arbitraretur, novam quandam finxit in libris civitatem: usque eo illa, quæ dicenda de justitia putabat, à vitæ consuetudine, & à civitatum moribus g abhorrebant.

225. ³ Quod si ea probarentur in populis, atque in civitatibus, quis tibi, Crasse, concessisset, clarissimo viro, & am-

^a Ut carere facile possit philosophorum definitionibus. ^b virtus & voluptas. ^c oportet ut intelligat locos, & argumenta, quibus moveri, ac tractari possint animi hominum, cujuscunque sint illi generis, ordinis, ætatis. ^d cognoscat. ^e ruri in villa legendos. ^f desumat. ^g aliena erant.

¹ *Summum illud bonum*] Discrepantes philosophorum de summo bono sententias egregie & breviter Cicero collegit Tullulan, quæst. lib. v. num. 84. Sunt autem hæc de finibus, ut opinor, resecta defensioneque sententia: primum simplices quatuor: nihil bonum nisi honestum, ut Stoici: nihil bonum nisi voluptatem, ut Epicurus: nihil bonum nisi va- cuitatem, ut Hieronymus: nihil bonum nisi natura primum bonum aut omnibus, aut maximis frui, ut Carneades contra Stoicos disse- rebat. Hæc simplicia: illa mixta: tria genera bonorum; maxima, animi; secunda, corporis; externa tertia, ut Peripateti-

ci, nec multo veteres Academici secus. Voluptatem cum honestate Dinomachus, & Callipho copulavit. Indolentiam autem honestati Peripateticus Diodorus adjunxit.

² *Venas*] Metaphora ducta à venis aquarum, & metallorum, quas investigant ii, qui metalla, aut aquas sub terra latentes explorant.

³ *Quod si ea probarentur*] Si philosophi placita libenter audiret populus, nunquam orationem tuam, Crasse, populus Romanus probavisset: ea quippe abhorrebat à documentis philosophorum, qui negant hominem probum & sapientem servire cuiquam posse, &c.

plissimo

plissimo principi civitatis, ut illa diceret in maxima concione tuorum civium, quæ dixisti? ¹ *Eripite nos ex miseriis, eripite nos ex faucibus eorum, quorum crudelitas nostro sanguine non potest expleri: nolite sinere nos cuiquam servire, nisi vobis universis, quibus & possumus, & debemus.* Omitto miseriis, in quibus, ut illi aiunt, vir fortis esse non potest: omitto fauces, ex quibus te eripi vis, ² ne iudicio iniquo exorbeatur sanguis tuus; quod sapienti negant accidere posse: *servire* vero non modo te, sed universum senatum, cuius tum causam agebas, ausus es dicere?

226. ^b Potestne virtus, Crasse, *servire*, istis auctoribus, quorum tu præcepta oratoris facultate complecteris? ^a quæ & semper, & sola libera est; quæque, etiam si corpora capta sint armis, aut constricta vinculis, tamen suum jus atque omnium rerum impunitam libertatem tenere debeat. Quæ vero addidisti, *Non modo senatum servire posse populo, sed etiam debere*, quis hoc philosophus tam mollis, tam languidus, tam enervatus, tam omnia ad voluptatem corporis doloremque referens, probare posset? Senatum *servire* populo, cui populus ipse moderandi & regendi sui potestatem, quasi quasdam habenas, tradidisset?

227. Itaque hæc cum à te divinitus ego dicta arbitrarer, ³ P. Rutilius Rufus, homo doctus, & philosophiæ deditus, non modo parum commode, sed etiam turpiter & flagitiose dicta esse dicebat. Idemque ⁴ Ser. Galbam, quem

^a Ne iniquo iudicio peream. ^b an homo virtute præditus servus esse potest, si audimus philosophos, quorum præceptis institutum esse vis oratorem.

¹ *Eripite nos*] Verba sunt deprompta ex oratione quadam, quam Crassus paulo ante ad populum habuerat; qua vehementer conquirebantur de equibus Romanis, qui cum iudiciis impotentius & iniquius excercerent, tum vero senatum vehementer vexabant. Crassus igitur, qui senatorum partes & causam tuebatur, ita alloquebatur populum: *Eripite nos*, &c.

² *Quæ semper*] Videndum Ciceronis paradoxum, cuius hæc est inscriptio: *Omnes sapientes liberi, omnes stulti servi.*

³ *P. Rutilius Rufus*] Cuius meminit Cicero in Bruto n. 113.

⁴ *Ser. Galbam*] Q. Sergius Galba

Hispanam provinciam, post exactam Romæ præturam, obtinuit. Is, Lusitanis ad XL. millia contra interpositam fidem partim interfectis, partim venditis, accusatus, ejus nomen deferente L. Scribonio tribuno plebis, perorante contra illum Catone, cum invidia & odio populi premeretur, & penas videretur daturus, C. Sulpicii Galli, propinqui sui, viri populo acceptissimi, nuper demortui, filium adolescentem in medium protulit, cum duobus filiis suis, quos populi turba flens, & quasi moriturus commendavit. C. Sulpicii Galli recordatio, pupilli orbitas, ac puerorum aspectus ita populum ab odio ad misericordiam traduxerunt, ut iudicio

hominem probe ^a commemorasse se aiebat, pergraviter reprehendere solebat, quod is, L. Scribonio ^a quæstionem in eum ferente populi misericordiam concitasset, cum M. Cato, Galbæ gravis atque acer inimicus, aspere apud populum R. & vehementer esset locutus: quam orationem in ^a Origini- bus suis exposuit ipse.

228. Reprehendebat igitur Galbam Rutilius, quod is C. Sulpicii Galli, propinqui sui Q. Pupillum filium ipse pene in humeros suos extulisset ^b, qui patris clarissimi recordatione & memoria fletum populo moveret, & duos filios suos parvos, tutelæ populi commendasset, ac se, tanquam ^c in pro- cinctu testamentum faceret, ^d sine libra atque tabulis, po- pulum Rom. tutorem instituere dixisset illorum orbitati. Ita- que cum & invidia, & odio populi tum Galba premeretur, his quoque eum ^e tragœdiis liberatum ferebat; quod item apud Catonem scriptum esse video, *Nisi pueris, & lachry- mis usus esset, pœnas eum daturum fuisse.* Hæc Rutilius valde vituperabat, & ^e huic humilitati ^e dicebat vel exilium fuisse, vel mortem anteponendam.

^a Eum accusante. ^b ut toti populo spectandum exhiberet. ^c hac vehemēti, & tragica oratione. ^d recordis.

dicio ac periculo Galba liberatus fue- rit, anno U. C. DCV. ante Christum. CXLIX. Livius, lib. 49. Valer. Maxim. lib. VIII. cap. 1. De Galba plura apud Tullium in Bruto n. 82.

1 Commemuisse] Erat enim tum adolescens Rutilius, cum Galba flo- reret.

2 Originibus] Liber hic fuit M. Ca- tonis, cujus inscriptio hæc erat; *Origi- nes*; quia in eo libro agebat de origi- nibus urbium, & populorum Italia. Vide Ciceronem in Bruto n. 294.

3 In prociuctu testamentum] Milites Romani prælium commissuri, tribus pluribusve suis commilitonibus audien- tibus, heredem nominabant, ut si cade- rent in prælio, testamento condito mo- rerentur. Id testamentum in prociuctu vocabatur, cum ad prælium accincti milites nihil aliud nisi pugnae signum exspectabant. Vide Gellium lib. xv. cap. 27.

4 Sine libra & tabulis] Aliud erat testamenti genus per familiæ emanci-

pationem; quo paterfamilias imagina- ria venditione jus omne suum ac bona transferebat in alium. Ita porro ritus erat: Quinque testibus ac libripende præsentibus, futurus hæres imaginarii pretii nomine nummum æneum dabat patrifamilias, ac solennem verborum formulam pronunciabat: *Hujus ego fa- miliam, qua mihi emptæ est hoc ære anea- que libra jure Quiritium, meam esse aio.* Deinde ære percutiens libram, illud æs dabat patrifamilias, qui tum hæredi- tatis adeundæ jus emptori concedebat. Is autem, qui emebat, vocabatur emptor familiæ: eaque testamenta in tabulis scribebantur. Tertium testamenti ge- nus calatis comitiis in populi concione fiebat. Consule Gellium ibidem.

5 Dicebat vel exilium] Nempe ho- mo Stoicus, qui affectus omnes ex ho- minum animis sublato velle, ac servi- lem hunc agendi modum à sapientis dignitate & libertate vehementer ab- horrere censebat.

229. Neque vero hoc solum dixit, sed ipse & sensit, & fecit: nam cum esset ille vir exemplum (ut scitis) innocentiae, cumque illo nemo neque integrior esset in civitate, neque sanctior; ¹ non modo supplex iudicibus esse noluit, sed ne ornatius quidem, aut liberius causam dici suam, quam simplex oratio veritatis ferebat. ² Paulum huic Cottæ ³ tribuit partium, disertissimo adolescenti, sororis suæ filio. Dixit item causam illam quadam ex parte Qu. Mucius, more suo, nullo apparatu, pure & dilucide.

230. Quid si tu nunc, Crasse, dixisses, qui subsidium oratori ex illis disputationibus, quibus philosophi utuntur, ad dicendi copiam petendum esse paulo ante dicebas? &, si tibi pro P. Rutilio non philosophorum more, sed tuo licuisset dicere? quamvis scelerati illi fuissent, (sicuti fuerunt ³ pestiferi cives supplicioque digni) tamen ^b omnem eorum importunitatem ex intimis mentibus evellisset vis orationis tuæ. Nunc talis vir amissus est, dum causa ⁴ ita dicitur, ut si in illa commentitia Platonis civitate res ageretur. Nemo ingemuit, nemo inclamavit patronorum, nihil cuiquam doluit, nemo est questus, nemo remp. imploravit, nemo supplicavit. Quid multa? ⁵ pedem nemo in illo iudicio supplot; credo, ^c ne Stoicis renuntiaretur.

231. Imitatus est ^d homo Romanus, & consularis, vete-

^a Passus est, ut C. Cotta tum adolescens causam suam ex aliqua parte defenderet. ^b oratione tua eloquenti & copiosa exstinxisses crudele odium, quo populi animi adversus Rutilium incensi erant. ^c ne id, opinor, moleste ferrent Stoici, qui ejusmodi tragicos affectus condemnant. ^d Rutilius.

¹ Non modo supplex] P. Rutilius Rufus orator, jurisconsultus, philosophus, & historicus, quaestor in Asia anno U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXI. cum à publicanorum injuriis Asianos defenderet, in invidiam & odium equestris ordinis, qui tum judicia exercebat, quo ex ordine publicani legebantur, vocatus est. Accusatus repetundarum, damnatur, & in exilium missus est. Vide Brutum n. 115.

² Tribuit partium] Oratores & patroni alii erant primarum partium, qui principem causæ locum ac defensionis habebant: qui primi dicebant, vel de rebus præcipuis: alii secundarum, alii tertiarum, &c.

³ Pestiferi cives] Equites Romani, qui in gratiam publicanorum Rutilium damnaverant.

⁴ Ita dicitur, ut si] Non dicitur ornatius, ac liberius quam simplex ratio veritatis ferat; nullis excitatis affectibus, nulla quaesita commiseratione, &c. id quod fieri Plato volebat in sua illa ficta rep. quam administrandam tradidit philosophis, exterminata omni elegantia dicendi & copia.

⁵ Pedem nemo] Valet pedis supplotio, ut Cicero monet, in contentionibus aut incipiendis, aut finiendis. Si fuerit crebrior, inepti hominis est, ut docet Fabius.

rem illum Socratem, qui, quum omnium sapientissimus esset, sanctissimeque vixisset, ita in iudicio capitis ^a pro se ipse dixit, ut non supplex aut reus, sed magister aut dominus videretur esse iudicum. Quinetiam, quum ei ¹ scriptam orationem disertissimus orator ² Lyfias attulisset, quam, si ei videretur, edisceret, ut ea pro se in iudicio uteretur, non invitatus legit, & commodè scriptam esse dixit: *sed*, inquit, *ut, si mihi calceos* ³ *Sicyonios attulisses, non uterer, quamvis essent habiles & apti ad pedem, quia non essent viriles; sic illam orationem disertam sibi & oratoriam videri, fortem & virilem non videri.* Ergo ille quoque damnatus est; neque solum primis sententiis, quibus tantum statuebant iudices, damnarent, an absolverent, sed etiam illis, ⁴ quas iterum legibus ferre debebant. Erat enim Athenis, reo damnato, si fraus capitalis non esset, quasi ⁵ poenæ æstimatio.

232. ^b Ex sententia, cum iudicibus daretur, interrogabatur reus, *quam quasi æstimationem commeruisse se maxime confiteretur*: quod cum ⁶ interrogatus Socrates esset, respondit, *Se se meruisse, ut amplissimis honoribus, & præmiis decoraretur, & ut ei victus quotidianus in* ⁸ *Prytaneo publice præberetur*: qui honos apud Græcos maximus haberetur.

^a In quo accusabatur, quod deos negaret. ^b juxta sententiam condemnationis, cum poena æstimatio danda esset iudicibus, interrogabatur reus.

¹ *Scriptam orationem*] Vetitum olim Athenis fuit, ne quis ad suam defensionem oratorem adhiberet. Igitur Lyfias, orator tum optimus, scribebat orationes, quas eloquentiæ rudes, quia pro se ipsi dicere jubebantur, edicerent, ac pronunciarent. Ea causa fuit, cur scriptam orationem obtulerit Socrati.

² *Lyfias*] De quo differemus in notis ad Brutum n. 35.

³ *Sicyonios*] Sicyon urbs Peloponnesi, in Græcia, Corinthum inter & Athenas; teste Sophiano nunc appellatur *Basilica*. Hic olim muliebres calcei elegantissimi conficiebantur.

⁴ *Quas iterum, &c.*] Quibus de poena staterent, & æstimarent quam gravis deberet esse. Id autem fiebat, cum fraus capitalis non erat, seu cum crimen capite plectendum non erat. Alioquin gravioribus delictis erat poena ca-

pitis legibus constituta. Bis igitur sententiam ferebant iudices; semel cum damnabant reum; iterum, cum poenam constituebant.

⁵ *Pœna æstimatio*] Proprie æstimatio in re forensi ac iudiciis ad pecuniam & pretium spectat, quod multa nomine reo pendendum imponitur.

⁶ *Interrogatus Socrates esset*] Hinc colligitur iudicibus id primo propositum fuisse, ut Socrates non capitis reus multa aliqua tantum afficeretur. Et vero narrat Laërtius, sic interrogatum Socratem, respondisse, *se drachmas viginti quinque soluturum*: tumultuantibus autem iudicibus, dixisse, *se dignum qui in Prytaneo aleretur.*

⁷ *Se se meruisse*] Hoc desumptum ex Platone in apologia Socratis.

⁸ *Prytaneo*] Locus Athenis, ubi publico sumptu alebantur ii, qui de rep. optime meriti essent.

233. Cujus responso sic iudices ^a exarserunt, ut capitis hominem innocentissimum condemnarent; qui quidem si absolutus esset, (quod mehercule etiam si nihil ad nos pertinet, tamen propter ejus ingenii magnitudinem vellem) quonam modo istos philosophos ferre possemus, qui nunc, cum ille damnatus est nullam aliam ob culpam, nisi ¹ propter dicendi inscientiam, tamen à se oportere dicunt peti praecepta dicendi? Quibuscum ego non pugno, utrum sit melius, aut verius; tantum dico, & ^b aliud illud esse atque hoc, & hoc sine illo summum esse posse.

234. Nam quod jus civile, Crasse, tam vehementer ^c amplexus es, ^d video quid egeris: tum, quum dicebas, videbam. Primum Scævolæ ^e te dedidisti, quem omnes amare meritissimo pro ejus eximia suavitate debemus: cuius artem ^f cum indotatam esse, atque incomitatam, & incomitam videres, verborum eam dote locupletasti, & ornasti. Deinde quod in ea tu plus operæ laborisque consumseras, cum ejus studii tibi & ² hortator & magister esset domi, veritus es, nisi istam artem oratione ^g exaggerasses, ne operam perdidisses.

235. Sed ego ne cum ista quidem arte pugno: sit sane tanta, quantam tu illam esse vis: (etenim sine controversia & magna est, & late patet, & ad multos pertinet, & summo in honore semper fuit, & clarissimi cives ei studio etiam hodie præsunt) sed vide, Crasse, ne, dum ^h novo & alieno ornatu velis ornare juris civilis scientiam, ⁱ suo quoque eam concessio & tradito spolies, atque denudes.

^a In eum concitati sunt. ^b aliam esse ab arte philosophorum bene dicendi artem, & hanc sine philosophia summam & excellentem esse posse. ^c prædicasti. ^d intelligo qua tua mens fuerit. ^e obsequi voluisti. ^f scientiam juris civilis nullis instrumentis ornamenti. ^g plus justo laudavisses. ^h orationis splendore & copia, qui ornatus oratoris est, non jurisconsulti, adeoque novus & alienus. ⁱ eam spoliis dignitate, quam per se sine arte oratoria omnium consensu obtinuit.

¹ Propter dicendi inscientiam] In dicendo tantum valuit Socrates, ut, quem admodum in apologia ipse sibi ab adversariis objectum testatur, deteriorem causam oratione meliorem efficeret. Et in libris sequentibus dicitur rebus omnibus, omnium iudicio, quamcunque se in partem dedisset, facile princeps. Imo ipse, teste Antonio paulo supra, ita pro se dixit, ut non supplex aut reus, sed

magister aut dominus videretur esse iudicium. Conciliandus igitur secum ipse Antonius hoc modo. Noluit mentes iudicum Socrates permovere, qui id nefas putavit; artem vero, quam ut illicitam non attigit, dictus est ne scivisse.

² Hortator & magister] Vel Scævola Crassi socer, vel L. Cælius Antipater, cuius Cicero meminit in Bruto.

236. Nam,

236. Nam, si ita diceret, Qui jurisconsultus esset, esse eum oratorem, itemque qui esset orator, juris eundem esse consultum; præclaras duas artes constitueres, atque inter se pares, & ejusdem socias dignitatis. Nunc vero jurisconsultum sine hac eloquentia, de qua quærimus, fateris esse posse fuisseque plurimos: oratorem negas, nisi illam scientiam assumerit, esse posse. Ita & tibi jurisconsultus ipse per se nihil, nisi ¹ leguleius quidam cantus & acutus, ² præco actionum, ³ cantor formularum, ⁴ auceps syllabarum. & quia sæpe utitur orator subsidio juris in causis, idcirco istam juris scientiam eloquentiæ, tanquam ancillulam pedissequamque, adjunxisti.

237. Quod vero impudentiam admiratus es eorum patronorum, qui aut, cum parva nescirent, magna profiterentur; aut ea, quæ maxima essent in jure civili, tractare auderent in causis, cum ea nescirent, nunquamque didicissent; utriusque rei facilis est & prompta defensio. Nam neque illud est mirandum, qui, quibus verbis ⁵ coemptio fiat, nesciat, eundem ejus mulieris, quæ coemptionem fecerit, causam posse defendere. ⁶ Nec si parvi navigii, & magni eadem est in gubernando scientia, idcirco qui, quibus verbis ⁶ erctum cieri oporteat, nesciat, idem herciscundæ familiæ causam agere non possit.

238. Nam, quod maximas centumvirates causas in jure

² Quamvis qui parvum navigium gubernare nesciat, idem non possit magnum; tamen qui nescit qua formula hercisci familiam oporteat, ut poteris causam herciscundæ familiæ agere.

¹ Leguleius] Is est, qui legum apices, minutaque formulas juris callet, & sequitur.

² Præco actionum] Qui denunciat imperitis juris, quando agi lege, necne possit; quo genere actionis suum quique jus persequatur; qui sic interest actionibus & litibus, ut præco auctionibus ac venditionibus. *Strebaus.*

³ Cantor formularum] Qui juris formulas recitat. Formulæ autem sunt concepta verba, quibus vel patroni, vel iudices utuntur in foro: quæ, quia semper eandem formam retinent, & ex iis informantur lites, ideo formulæ appellantur: interdum etiam dicuntur, carmina.

⁴ Auceps syllabarum] Qui syllabas & interpunctiones omnes, puta legis alicujus, testamenti, &c. expendit, ac, velut auceps aviculas, observat, & persequitur.

⁵ Coemptio] Ritus erat apud Romanos contrahendi matrimonii; de quo agemus in notis ad Topica n. 14. quem in librum rejicimus explicanda quæ de jure passim hic occurrunt.

⁶ Erctum cieri] Hercisci, sive hercisci, verbum vetus, significat dividere: herciscundæ familiæ judicium illud est quod fit in rei, vel pecuniæ hæreditariæ, divisione. Erctum, ut ait Donatus citatus à Servio in 111. *Æneid.* hæreditatem significat, & citam divisionem.

positas protulisti; quæ tandem earum causa fuit, quæ ab homine eloquenti, juris imperito, non ornatissime potuerit dici? quibus quidem in causis omnibus, sicut in ipsa Mª Curii, quæ abs te nuper est dicta, & in C. Hostilii Mancini controversia, atque in eo puero, qui ex altera natus erat uxore, non remisso nuntio superiori, fuit inter peritissimos homines summa de jure dissensio.

239. Quæro igitur, quid adjuverit oratorem in his causis juris scientia, cum hic jurisconsultus superior fuerit discensurus, qui esset non suo artificio, sed alieno, hoc est, non juris scientia, sed eloquentia sustentatus. Equidem hoc sæpe audiui, cum ædilitatem P. Crassus peteret, eumque major natu, etiam consularis, Ser. Galba^a affectaretur, quod Crassus filiam C. filio suo^b despondisset, accessisse ad Crassum consulendi causa quendam rusticanum; qui cum Crassum, ^c seduxisset, atque ad eum^d retulisset, responsumque ab eo verum magis, quam ad suam rem accommodatum^e abstulisset; ut eum tristem Galba vidit, nomine appellavit, quæsititque, *qua de re ad Crassum retulisset*: ex quo ut audivit, ^f commotumque ut vidit hominem, ^g *Suspensio*, inquit, *animo & occupato Crassum tibi respondisse video.*

240. Deinde ipsum Crassum manuprehendit, Et, *heus tu*, inquit, *quid tibi in mentem venit ita respondere?* Tum ille fidenter, homo peritissimus, confirmare, *ita se rem habere, ut respondisset, nec dubium esse posse.* Galba autem^h alludens varie & copiose, multas similitudines afferre, multaqueⁱ pro æquitate contra jus dicere: atque illum, cum differendo par esse non posset, (quanquam fuit Crassus in numero disertorum, sed par Galbæ nullo modo ad auctores confugisse, & id, quod ipse diceret, & in P. Mucii fratris sui libris, & in Sex. Æliiⁱ commentariis

^a Per urbem comitaretur. ^b promississet in matrimonium. ^c à turba abduxisset, ut facilius illum consuleret. ^d causam illi suam, consulendi causa, exposuisset. ^e accepisset. ^f perturbatum responso Crassi ad suam utilitatem minus accommodatum. ^g incerto ac dubitante. ^h non refutans Crassum dedita opera, sed quasi ludibundus. ⁱ jurisconsultorum peritissimorum.

ⁱ Pro aequitate contra jus] Æquitatis nomine intelligitur *lenitas*, benignitas, qua lex scripta mitigatur, ratione habita rerum, personarum ac tempo-

rum: jus autem, ut hic sumitur, exacta & severa legis ad verbum interpretatio.

scriptum protulisse; ac tamen concessisse Galbæ, disputationem sibi probabilem, & prope veram videri.

241. Attamen quæ causæ sunt ejusmodi, ut de earum jure dubium esset non possit, omnino in judicium vocari non solent. Num quis eo testamento, quod paterfamilias ante fecit, quam ei filius natus est, hæreditatem petit? nemo: quia constat, ¹agnascendo rumpi testamentum. Ergo in hoc genere juris judicia nulla sunt. Licet igitur impune oratori omnem hanc partem juris ²in controversiis ignorare, quæ pars sine dubio multo maxima est.

242. In eo autem jure, quod ambigitur inter peritissimos, non esset difficile oratori, ejus partis, quamcunque defendat, ³auctorem aliquem invenire; à quo cum ³b amentatas hastas acceperit, ipse eas oratoris lacertis viribusque torquet. Nisi vero (bona venia hujus optimi viri dixerim Scævola) tu libellis, aut præceptis foci tui causam M⁹ Curii defendisti! ^cnonne arripuisti patrocinium æquitatis, & defensionem testamentorum, ac voluntatis mortuorum?

243. Ac mea quidem sententia, (^d frequens enim te audiui, atque affui) ^e multo majorem partem sententiarum sale tuo, & lepore, & politissimis facetiis pellexisti: cum & ^fillud nimium acumen illuderet, & admirare ingenium Scævola, qui excogitasset, *Nasci prius oportere, quam emori*; cumque multa colligeret & ex legibus, & ex senatusconsultis, & ex vita ac sermone communi, non modo acu-

^a Jurisperitum aliquem auctorem, qui sit ejusdem sententia. ^b argumenta & rationes jam informatas, & in adversarium vibrandas, instar hastarum, quæ habiles & ad torquendum sunt expeditæ. ^c nonne tua oratio versata est in defendenda æquitate, & ejus, qui testamentum condiderat, voluntate, contra adversarium, qui verba ipsa testamenti spectanda, & ita, uti scripta erant, accipienda esse contendebat, ^d saepe. ^e fecisti lepore tuo, ut maxima pars judicium secundum te sententiam ferret. ^f jocus: fueris in Scævola, quasi qui nimium esset acutus, & ingeniosus.

¹ *Agnascendo rumpi testamentum*] Si paterfamilias ante fecit testamentum, quam natus ei sit filius, irritum est nato filio, & amittit jus omne ad hæreditatem is, qui illo testamento hæres fuerat institutus: filius enim nascendo, quia inter agnatos prior est ac potior, jus omne ad hæreditatem sibi vindicat. Agnasci dicitur, qui nascitur cum aliis, qui ex eadem stirpe per viros deinceps ducta nati & sanguine conjuncti sunt.

² *In controversiis*] Conjicit Lambinus legendum juris in controversiis, hoc est, certi.

³ *Amentatas hastas*] Amentum lorum est quoddam mediæ hastæ alligatum, in quod inseritur vibrantis manus, ne vacillet, utque certius & expeditius hastam impellat. Vocabulo ad artem oratoriam translato, amentatas hastas recte dixeris argumenta ab altero cogitata, quæ verbis tuis exornata sint.

te, sed etiam ridicule ac facete, ^a ubi si verba, non rem sequeremur, confici nil posset. Itaque hilaritatis plenum iudicium ac lætitiæ fuit: in quo quid tibi juris civilis exercitatio profuerit, non intelligo: dicendi vis egregia, summa festivitate & venustate conjuncta, profuit.

244. Ipse ille Mucius paterni juris defensor, & quasi patrimonii propugnator sui, quid in illa causa, cum contra te diceret, attulit, quod de jure civili depromptum videretur? quam legem recitavit? quid patefecit dicendo, quod fuisset imperitis occultius? nempe ejus omnis oratio versata est in eo, ut *Scriptum plurimum valere oportere* defenderet. At in hoc genere pueri apud magistros exercentur omnes, cum in ejusmodi causis ¹ alias scriptum, alias æquitatem defendere docentur.

245. Et, credo, ² in illa militis causa, si tu aut hæredem, aut militem defendisses, ^b ad ³ Hostilianas te actiones, non ad tuam vim & oratoriam facultatem contulisses. Tu vero vel si testamentum defenderes, ^c sic ageres, ut omne omnium testamentorum jus in eo iudicio positum videretur: vel si causam ageres militis, patrem ejus, ut soles, dicendo ⁴ à mortuis excitasses; statuisses ante oculos; complexus esset filium; fletusque eum centumviris commendasset: lapides mehercule omnes flere ac lamentari coëgisset; ^d ut totum illud, ⁵ *UTI LINGUA NUNCUPASSET*, non in XII. tab. quas

^a Ex quibus nihil posset concludi, si tantum verba spectarentur, non sententia verborum. ^b usus fuisset codice illo, in quem Hostilius, jurisconsultus celeberrimus, varias actiones seu litium agendarum formulas retulit; non rhetorum libri ac preceptis. ^c dixisses tanti esse momenti hoc testamentum, ut, nisi accurata scripti ratio haberetur, jura omnia testamentorum perturbanda forent ^d illuisses etiam voces illas XII. tabularum, uti lingua nuncupasset, easque dixisses simillimas esse magici carminis, quod ferme ad terrorem incutiendum hominibus scriptum est, non ad rei veritatem.

¹ *Alias scriptum*] Quid dicendum pro scripto adversus sententiam, pro sententia adversus scriptum fule cum in libris Herennianis, tum II. de Inventionem explicatum.

² *In illa militis causa*] De qua dictum superius. Pater filium, qui erat in exercitu, obiisse falso audivit; alium instituit hæredem: rediit miles; egit lege in paternam hereditatem.

³ *Hostilianas actiones*] Quis Hostilius iste sit ambigitur. Pomponius inter ju-

risperitos non recensuit. Actiones Hostilianas interpretantur nonnulli præscriptas Hostilia lege, quæ anno U. C. DLXXXIII. lata est de furtis: ut furti agere liceret eorum nomine, qui apud hostes essent, &c.

⁴ *A mortuis excitasses*] Figuram hanc rhetores vocant prosopopœiam, quasi personæ fictæ inductionem, v. g. cum homo demortuus excitatur velut à mortuis, ac loqui fingitur.

⁵ *Uti lingua nuncupasset*] Legunt alii

tu omnibus bibliothecis anteponis, sed in magistri carmine scriptum videretur.

246. Nam quod inertiam accusas adolescentium, qui istam artem primum facillimam non ediscant; (quæ quam sit facilis, illi viderint, qui ejus artis arrogantia, quasi difficillima sit, ^a ita subnixi ambulant: deinde etiam tu ipse videris, qui eam artem facilem esse dicis, quam concedis adhuc artem omnino non esse, sed aliquando, si quis aliam artem ^b didicerit, ut hanc artem efficere possit, tum esse illam artem futuram:) deinde, quod sit plena delectationis; in qua tibi remittunt omnes istam voluptatem, & ea se carere patiuntur; nec quisquam est eorum, qui, si jam sit ediscendum sibi aliquid, non ¹ Teucrum Pacuvii malit, quam ² Manilianas venalium vendendorum leges ediscere.

247. Tum autem, quod amore patriæ censes nos nostrorum majorum inventa nosse debere; non vides, veteres leges aut ipsas sua vetustate consenuisse, aut novis legibus esse sublatas? Quod vero viros bonos jure civili fieri putas, quia legibus & præmia proposita sint virtutibus, & supplicia vitiis; equidem putabam, Virtutem hominibus (³ si modo tradi ratione possit) instituendo & persuadendo, ⁴ non minus & vi ac metu tradi. Nam ipsum quidem illud, etiam sine cognitione juris, ^c quam sit bellum cavere malum, scire possumus.

248. De me autem ipso, cui uni tu concedis, ut sine ulla

^a Elati & arrogantes, quasi rem difficillimam tenerent. ^b dialecticam ^c quam sit res egregia vitium fugere.

alii nuncupasset, hoc est, nuncupaverit. Hæc erant concepta verba XII. tabularum. Uti lingua nuncupasset, ita jus esto. Cujus formulæ & carminis ea sententia est, in dicendo jure ac statuendo habendam esse verborum & scripti rationem, & ita judicandum v. g. de pactione, stipulatione, venditione, uti ea pactio & venditio verbis concepta fuerit, seu uti lingua vendentium & contrahentium nuncupaverit, seu pronuntiaverit.

¹ Teucrum Pacuvii] Teucer tragedia fuit scripta à Pacuvio poeta, de quo diximus in notis ad lib. II. Herennianum n. 36.

² Manilianas] Scriptas à Manilio juriconsulto, de quo Tullius in Bruto.

³ Si modo tradi ratione] Magna olim inter philosophos questio, an essent virtutes à natura insitæ. Socrates in Menone apud Platonem ait, non parari industria, sed divinitus dari: censebat Galenus corporis constitutioni mores hominum esse consentaneos: rectius Peripatetici docent animis inesse virtutum semina, quæ pro cujusque studio fructus ferre possint.

⁴ Non minus, & vi] Scil. ut ait Horat. Oderunt peccare boni virtutis amore: Oderunt peccare mali formidine pena.

juris

juris scientia tamen causis ^a satisfacere possim, tibi hoc, Crasse, respondeo, Neque me unquam jus civile didicisse, neque tamen in iis causis, quas in jure possem defendere, unquam istam scientiam desiderasse. Aliud est enim esse artificem cujusdam generis atque artis; aliud in communi vita, & vulgari hominum consuetudine nec hebetem, nec rudem.

249. Cui nostrum non licet fundos nostros ^b obire, aut res rusticas, vel fructus causa vel delectationis, invisere? tamen nemo tam sine oculis, tam sine mente vivit, ut, quid sit ^c sementis, ac messis, quid arborum putatio, ac vitium, quo tempore anni, aut quo modo ea fiant, omnino nesciat. Num igitur, si cui fundus inspiciendus, aut si mandandum aliquid procuratori de agricultura, aut imperandum villico sit, ^d Magonis Carthaginiensis sunt libri perdiscendi? an hac communi intelligentia contenti esse possumus? Cur ergo non iidem in jure civili (præsertim cum in causis, & in negotiis, & in foro ^e conteramur) satis instructi esse possumus ad hoc duntaxat, ne in nostra patria peregrini atque advenæ esse videamur?

250. Ac si jam sit causa aliqua ad nos delata obscurior, difficile (credo) sit cum hoc Scævola communicare; quamquam ipsi omnia, quorum negotium est, consulta ad nos, & exquisita deferunt. An vero si ^d de re ipsa, si ^e de finibus, cum in rem præsentem non venimus, si ^f de tabulis, & ^g præscriptionibus controversia est, ^h contortas res, & sæpe difficiles necessario perdiscimus: si leges nobis, aut si homi-

^a Causas agere non pessime. ^b invisere. ^c assidue occupati sumus. ^d si de aliquo certo negotio, & suis circumstantiis alligato, quod proinde difficilius est. ^e de agrorum limitibus, quando ipsos agrorum fines, de quibus controversia est, ipsi non adiimus. ^f implicatas & obscuras.

¹ Sementis] Differt à semine; est enim ipsa seminandi actio. Sementem facere, est seminare. Messis est satorum matura perceptio.

² Magonis] Mago Carthaginiensis scripsit Punice libros octo & viginti de re rustica, quos ex senatusconsulto Cassius Dionysius Uticensis convertit. Varro lib. 1. de re rustica cap. 1. & Columella, qui eundem rusticationis parentem appellat.

³ De tabulis] Tabulæ sunt chartæ, scripta, instrumenta litis: & quidem

hic privatæ tabulæ intelliguntur; publicæ enim tabulæ sunt libri, & literæ, quæ publicam memoriam continent.

⁴ Præscriptionibus] Præscriptio hoc loco, (nam alio fere sensu nunc ista vox usurpatur) idem significat quod exceptio, seu exclusio. Exceptio est appositæ quædam clausula, quæ vel prohibet, ne quis agat, hoc est, litem intendat; vel conditionem apponit, quæ conditione vis & significatio legis actionem permittentis certis limitibus circumscriptur.

num peritorum responsa cognoscenda sunt, veremur, ne ea, si ab adolescentia juri civili minus studuerimus, non queamus cognoscere? Nihilne igitur prodest oratori juris civilis scientia? Non possum negare prodesse ullam scientiam, ei præsertim, cujus eloquentia copia rerum debeat esse ornata: sed multa, & magna, & difficilia sunt ea, quæ sunt oratori necessaria, ut ejus industriam ¹ in plura studia distrahere nolim.

251. Quis neget opus esse oratori, in hoc oratorio motu statuque, Roscii gestum & venustatem? tamen nemo suaserit studiosis dicendi adolescentibus in gestu discendo histriorum more elaborare. Quid est oratori tam necessarium, quam vox? tamen (me auctore) nemo dicendi studiosus, Græcorum more, & tragædorum ² voci serviet, qui & annos complures sedentes declamitant, & quotidie, antequam pronuntient, vocem cubantes sensim excitant, eandemque, cum ^b egerunt, sedentes ab acutissimo sono usque ad gravissimum sonum ^c recipiunt, & quasi quodam modo colligunt. ^d Hoc nos si facere velimus, ante condemnentur ii, quorum causas receperimus, quam toties, quoties perscribitur, ² Pæanem, aut ³ Nomionem citarimus.

252. Quod si in gestu, qui multum oratorem adjuvat, & in voce, quæ una maxime eloquentiam vel commendat, vel sustinet, elaborare nobis non licet; ac tantum in utroque

^a Vocis fingenda curam habebit. ^b emisserunt contentius. ^c demittunt, atque inflectunt. ^d si nos, similiter ac Græci, voci serviemus, ante condemnabuntur clientes nostri, quam toties, quoties ab illis Græculi, fingenda voci magistris, perscribitur, cantando pronunciaverimus hymnos, Pæanem & Nomionem.

¹ In plura studia] Tam multa sunt, tamque difficilia, quæ sunt oratori necessaria, ut nolim eum iis omnibus omnino cognoscendis operam dare, ne tot rebus cognoscendis distractus non satis habeat otii ad artem suam plane percipiendam.

² Pæanem] Pæan hymnus in honorem Apollinis, qui re bene gesta canebatur. Virgil. vi. Æneid.

— Latumque choro Pæana canentes.

Apollo dicebatur Pæan vel ἀπὸ τοῦ πᾶν, à feriendis, quod radiis feriat, vel ἀπὸ τοῦ πᾶν τοῦ ἀνῆλθαι, à sedandis molestiis.

³ Nomionem] Alter erat hic hymnus eidem Apollini sacer, qui olim ad Am-

phrysium greges Admeti paverat: τοῦ πᾶν pastor est; unde Nomion quasi pastoricius. Legunt alii hoc loco Munionem, nec quid sit explicant: divinant alii Munychionem; & interpretantur hymnum Dianæ, quam Athenienses olim Munychiam appellabant: alii minuritionem conjiciunt, ut sit cantio, quæ leni, & remissiore voce edatur. Hymnos ejusmodi, sive Pæanem, sive Nomionem, idoneis numeris ac modis comparatos habebant Græculi, qui vocem declamandi causa fingeant; eos citabant sæpius, & exercitationis causa cantabant.

assequi possumus, quantum ^a in hac acie quotidiani muneris, spatii nobis datur: quanto minus est ad juris civilis perdiscendi occupationem descendendum? quod & summatim percipi sine doctrina potest, & hanc habet ab illis rebus dissimilitudinem, quod vox & gestus subito ^b sumi, & aliunde arripi non potest: juris utilitas, ad quamcunque causam, quamvis repente, vel à peritis, vel de libris depromi potest.

253. Itaque illi disertissimi homines ministros habent in causis juris peritos, (cum ipsi sint ¹ imperitissimi) & qui, ut abs te paulo ante dictum est, *pragmatici* vocantur. ² In quo nostri omnino melius multo, quod clarissimorum hominum auctoritate leges & jura testata esse voluerunt. Sed tamen ^c non fugisset hoc Græcos homines, si ita necesse esse arbitrati essent, oratorem ipsum erudire in jure civili, non ei pragmaticum adiutorem dare.

254. Nam quod dicis, *senectutem à solitudine* ^d *vindicari juris civilis scientia*, ^e fortasse etiam pecuniæ magnitudine. Sed nos non quid nobis utile, verum quid oratori necessarium sit, quærimus: quanquam (^f quoniam multa ad oratoris similitudinem ab uno artifice sumimus) ^g solet idem Roscius dicere, *se quo plus sibi ætatis accederet, eo tardiores tibicinis modos, & cantus remissiores esse facturum*. Quod si ^h ille, adstrictus certa quadam numerorum moderatione & pedum, tamen aliquid ad requiem senectutis ⁱ ex-

^a In hac forensi quasi pugna. ^b formari ac perfici. ^c non omisissent Græci erudire oratorem in jure civili, si, &c. ^d liberari. ^e vide ne opes & fortuna felix illi faciant, & senectutem facilius à solitudine vindicent. ^f quoniam in plurimis rebus, quæ pertinent ad oratorem, explicandis, utimur exemplis & similitudinibus ab eodem artifice, nempe Roscio, ductis.

¹ Imperitissimi.] Ita primum edidit Lambinus, cum omnes vulgati male legant peritissimi.

² In quo, &c.] Consultius faciunt Romani Græcis: illi enim jurisperitos volunt esse homines amplissimos, & clarissimos, cum apud Græcos fere sint homines despiciatissimi, qui adducti mercedula se oratoribus ministros præbent.

³ Solet idem Roscius.] Probare contendit oratorem juris civilis imperitum, quanquam sit senex, non ideo deferendum, & solitudine laboraturum esse. Causas enim aget orator senex, sed remissius tamen, & lenius; ut Roscius jam senior agebat fabulas moderatius,

& minori contentione.

⁴ *Ex tardiores tibicinis*] Solebant tibicines cum dicerent, vel agerent, adhibere tibicinem, ad cujus modos vocem, gestumque accommodarent. Itaque Roscius dicebat se, cum senior foret, ac proinde lentius caneret, ac remissius ageret, adhibiturum quoque tibicinem lentiores, qui modos tardiores faceret.

⁵ *Ille, adstrictus*] Versus enim, qui recitantur ab actore comædiæ, certis pedibus ac numeris adstricti sunt.

⁶ *Exeogitatur*] Nempe ut remissiores tibicinem sibi apponat, ne senilis vox laboraret.

cogitat,

cogitat; ^a quanto facilius nos non laxare modos, sed totos mutare possumus?

255. Neque hoc te, Crasse, fallit, quam multa sunt, & quam varia genera dicendi, ^b quod haud sciam, an tu primus ostenderis, qui jamdiu multo dicis remissius & lenius, quam solebas: neque minus hæc tamen tua gravissimi sermonis lenitas, quam illa summa vis & contentio, probatur: multique oratores fuerunt, ut illum Scipionem audimus, & Lælium, qui omnia sermone conficerent paulo intentiore, nunquam, ut Ser. Galba, lateribus aut clamore contenderent. Quod ^c si jam hoc facere non poteris, aut nolis; vereris, ne tua domus, talis & viri & civis, si à litigiosis hominibus non colatur, à cæteris deferatur? Equidem tantum absum ab ista sententia, ut non modo non arbitrer subsidium senectutis in eorum, qui consultum veniant, multitudine esse ponendum, sed, tanquam portum aliquem, expectem istam, quam tu times, solitudinem. Subsidium enim bellissimum existimo esse senectuti, otium.

256. Reliqua vero etiamsi adjuvant, *historiam* dico, & *prudentiam juris publici*, & ^d *antiquitatis iter*, & *exemplorum copiam*, siquando opus erit, à viro optimo, & istis rebus instructissimo, familiari meo, Longino mutuabor. Neque repugnabo, quo minus (id quod modo hortatus es) omnia legant, omnia audiant, in omni recto studio, atque humanitate versentur: sed mehercule ^e non ita multum spatii mihi videtur, si modo ea facere, & persequi volent, quæ à te, Crasse, præcepta sunt; qui mihi prope etiam nimis duras leges imponere visus es ^f huic ætati; sed tamen ad id, quod cupiunt, adipiscendum prope necessarias.

257. Nam & subitæ ad propositas causas exercitationes, & accuratæ & meditatæ commentationes, ac stilus ille tuus, quem tu vere dixisti *perfectorem dicendi esse ac magistrum*, multi sudoris est, & illa orationis suæ cum scriptis alienis comparatio, & de alieno scripto subita vel laudandi,

^a Pedes ac numeros orationis non tantum lentiores, & solutiores facere nos possumus, qui, ut poëtæ & histriones, numeris certis ac modis astricti non sumus; sed totam orationis conformationem mutare ad levandum dicendi laborem. ^b quod tu fortasse primus ostendisti. ^c si agere vehementius, & voce lateribusque contendere non poteris. ^d notitiam consuetudinum antiquarum. ^e brevior videtur ætas, ea persequi volentibus. ^f juvenuti.

vel vituperandi, vel comprobandi, vel refellendi causa disputatio, non mediocris contentionis est, vel ad memoriam, vel ad imitandum.

258. Illud vero fuit horribile, quod mehercule vereor ne maiorem vim ad deterrendum habuerit, quam ad cohortandum. Voluisti enim in suo genere unumquemque nostrum ^a quasi quendam esse Roscium; dixistisque, *Non tam ea, quæ recta essent, probari, quam quæ prava sunt, ^b fastidiis adhærescere*: quod ego non tam fastidiose in nobis, quam in histriionibus, spectari puto.

259. Itaque nos raucos sæpe attentissime audiri video; ^c tenet enim res ipsa, atque causa: at ^d Æsopum, si paulum irraucuerit, explodi. A quibus enim nihil præter voluntatem aurium quæritur, in iis offenditur, simulatque immittitur aliquid de voluptate. In eloquentia autem multa sunt, quæ teneant, quæ si omnia summa non sunt, (& pleraque tamen magna sunt,) necesse est, ea ipsa, quæ sunt, mirabilia videri.

260. Ergo, ut ad primum illud revertar, sit orator nobis is, qui, ut Crassus descripsit, *accommodate ad persuadendum possit dicere*. Is autem ^e concludatur in ea, quæ sunt in usu civitatum vulgari, ac forensi; remotisque cæteris studiis, (quamvis ea sint ampla atque præclara) in hoc uno opere, ut ita dicam, noctes & dies ^f urgeatur; imiteturque illum (cui sine dubio summa vis dicendi conceditur) Atheniensem ² Demosthenem, in quo tantum studium fuisse, tantusque labor dicitur, ut primum impedimenta naturæ diligentia industriaque superarit; cumque ita balbus esset, ut ejus ipsius artis, cui studeret, primam ^g literam non posset dicere, perfecit meditando, ut nemo planius eo locutus putaretur.

^a Tam perfectum esse, quam sit Roscius. ^b fastidium creare. ^c attentionem conciliat. ^d Æsopum, si aliquantulum raucus fuerit, sibilis & sinistro clamore explodi. ^e tractet tantum eas res. ^f diligenter occupetur. ^g literam R, sive ϱ, qua prima est in hac voce ῥητορικῇ, rhetorica.

¹ Æsopum] Histriionem longe celeberrimum, cujus filius, furiosæ luxuriæ juvenis, cantu commendabiles aviculas, immanibus emptas pretiis, in cæna pro ficedulis apponere, acetoque

liquatos magnæ summæ uniones potionibus aspergere solitus erat. Valer. Max. lib. ix. cap. 1. Plinius lib. x.

² Demosthenem] De quo plura in Bruto.

261. Deinde cum ^a spiritus ejus esset angustior, tantum ^b continenda anima in dicendo est affecutus, ut ^c una continuatione verborum (id quod ejus scripta declarant) binæ ei contentiones vocis, & remissiones continerentur. Qui etiam (ut memoriæ proditum est) coniectis in os calculis, summa voce versus multos uno spiritu pronuntiare consuebat; neque is consistens in loco, sed inambulans, atque ^d adscensu ingrediens arduo.

262. Hisce ego cohortationibus, Crasse, ad studium, & ad laborem incitandos juvenes vehementer assentior: cætera, quæ collegisti ex variis & diversis studiis & artibus, tametsi ipse es omnia consecutus, tamen ab oratoris proprio officio atque munere sejuncta esse arbitror. Hæc cum Antonius dixisset, sane dubitare visus est ^e Sulpicius, & Cotta, utrius oratio propius ad veritatem videretur accedere.

263. Tum Crassus, ² Operarium nobis quendam, Antoni, oratorem facis; ^d atque haud scio an aliter sentias, & utare tua illa mirifica ad refellendum consuetudine, qua tibi nemo unquam præstitit: cujus quidem ipsius facultatis exercitatio oratorum propria est, sed jam in philosophorum consuetudine versatur, maximeque eorum, qui de omni re proposita in utramque partem solent copiosissime dicere.

264. Verum ego non solum arbitrabar, his præsertim audientibus, à me informari oportere, qualis esse posset is, qui habitaret in subselliis, neque quidquam amplius afferret, quam quod causarum necessitas postularet; sed majus quiddam videbam, cum censebam oratorem, præsertim in nostra repub. nullius ornamenti expertem esse oportere. Tu autem, quoniam exiguis quibusdam finibus totum oratoris munus

^a Halitus. ^b spiritum in pectore diutius retinendo. ^c locum aliquem arduum ascensu superans. ^d aliter sentire te suspicor.

¹ Una continuatione verborum] Periodum videtur intelligere, cujus verba omnia continua, partes omnes aptæ ex sese invicem, & colligatæ sunt. Demosthenes igitur in una eademque periodo bis vocem contendebat, bis remittebat: contendebat in prioribus periodi membris, remittebat in posterioribus: idque imo spiritu, & perpetua pronuntiatione faciebat: unde illum

oportuit esse amplo, & prolixo spiritu, cujus tamen spiritus antea erat angustior.

² Operarium] Operarius est is qui opus manu facit. Operarium oratorem vocat, qui ad laborem & operam tenuem abjectus sit, uti mercenarii, qui mercedula adductus improbo & humili labore occupetur.

circumdedisti, hoc facilius nobis expones ea, quæ abs te de officiis præceptisque oratoris quæsitæ sunt; sed, opinor,^a secundum hunc diem: fatis enim multa à nobis hodie dicta sunt.

265. ¹ Nunc & Scævola, quoniam ² in Tusculanum ire constituit, paulum requiescet, dum se calor ^b frangat; & nos ipsi, quoniam ^c id temporis est, valetudini demus operam. Placuit sic omnibus. Tum Scævola, Sane, inquit, vellem non constituisssem ^d, in Tusculanum me hodie venturum esse, Lælio: libenter audirem Antonium. Et, cum exurgeret, simul arridens, Neque enim, inquit, tam mihi molestus fuit, quod jus nostrum civile ^e pervellit, quam jucundus, quod se id nescire confessus est.

^a Post hunc diem. ^b immineat. ^c quoniam jam ad medium diem processimus. ^d promississsem. ^e infectatus est.

¹ Nunc & Scævola] Cur in his dialogis non perstet Scævola, causam affert ipse Tullius lib. iv. ad Atticum epist. 16. Quod in iis libris, quos laudas, personam desideras Scævola; non eam temere dimovi: sed feci idem, quod in *œtulo*; deus ille noster Plato, cum in Piræum Socrates venisset ad Cephalum locupletem, & festivum senem: quoad primus ille sermo haberetur, adest in disputando senex; deinde cum ipse quoque commodissime locutus esset, ad rem divinam dicit se velle discedere: neque postea revertitur. Credo Platonem vix putasse satis consonum fore, si hominem id ata-

tis in tam longo sermone diutius tenuisset. Multo ego satius hoc mihi cavendum putavi in Scævola; qui & aetate & valetudine erat ea, qua meministi, & iis honoribus, ut vix satis decorum videretur eum plures dies esse in Crassi Tusculano: & erat primi libri sermo non alienus à Scævola studiis. Reliqui libri *ἱερογlossας* habent, ut scis. Huic jocularia disputationi senem illum, ut noras, interesse nolui.

² In Tusculanum] Aliam quandam agri Tusculani partem intelligit, ab ea disjunctam in qua erant.

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE

AD
Q. FRATREM
DIALOGUS, seu LIBER II.

ARGUMENTUM.

SUPERIORE libro de studiis oratori necessariis potissimum egit Tullius: hic tradit artem de inventione, dispositione ac memoria; quæ pertinent ad elocutionem & actionem, alibi postea dicturus. Cum autem tripertita sit inventio, alia ad docendum, alia ad movendum, alia denique ad delectandum; de duabus primis, quibus excelluit, Antonius disserit, tertiam explicat Julius Cæsar, orator ætatis suæ facetissimus. Totus hic porro liber in partes septem commode dividi potest.

I. à n. 1. ad 12. præmium est, in quo exponit Cicero qualis fuerit tum Crassi, tum Antonii eloquentia.

II. à n. 12. ad 74. Antonius suscepto dicendi munere agit de eloquentiæ arte, quæ ex collectis ad commovendas voluntates præceptis efficitur; de ejus materia sive infinita, sive finita, quæ in genere judiciali, & deliberativo versatur, & ad historiam extendi potest. Atque hinc ad historiæ leges, ejusque præcipuos scriptores, & Græcos, & Latinos digreditur.

III. à n. 74. ad 97. dicturus de eloquentiæ partibus, refellit

refellit trita rhetorum Græcorum præcepta; & hoc imprimis præcipit, optimum dicendi magistrum eligere, quem imiteris.

IV. à n. 97. ad 216. ad inventionem attente considerandum causæ genus, & probationes ex locis, quos perstringit, eruendas; tum qua ratione concitandi sint animi motus, ac docendus auditor.

V. à n. 216. ad 291. de joci oratori nonnunquam adhibendis dicendi partes committuntur Cæsari, qui derisu, de facetiis, sive in re, sive in verbo positis, festivo & eleganter disputat.

VI. à n. 291. ad 350. resumit Antonius differendi munus, tractat dispositionis partes, exordium, narrationem, partitionem, confirmationem, refutationem, & conclusionem. Deinde triplex dicendi genus, judiciale, deliberativum, & exornativum.

VII. à n. 350. ad finem, de memoria artificiali disserit, & brevibus de illa præceptis dialogum concludit.

I.^a **M**AGNA nobis pueris, Quinte frater, si memoria tenes, opinio fuit, L. Crassum non plus attigisse doctrinæ, quam quantum prima illa puerili institutione potuisset; M. autem Antonium omnino omnis eruditionis expertem, atque ignarum fuisse: erantque multi, qui, quanquam non ita se rem habere arbitrarentur, tamen, quo facilius nos incensos studio dicendi à doctrina deterrerent, libenter id, quod dixi, de illis oratoribus prædicarent; ut, si homines non eruditi summam essent prudentiam atque incredibilem eloquentiam consecuti, inanis omnis noster esse labor, & stultum in nobis erudiendis ¹ patris nostri, optimi ac prudentissimi viri, studium videretur.

INTERPRETATIO.

^a Ita homines opinabantur olim, cum essemus pueri.

NOTÆ.

¹ Patris nostri] M. Tullius, Ciceronis pater, stirpe Tullia antiquissima ortus, cum esset infirma valetudine in Arpinati villa fere ætatem egit in literis. Cicero lib. II. de Legibus n. 3. Eum ex regio Volscorum genere editum in Eusebii Chronico legitur. Contra ful-

loniam fecisse, & viñibus oleisque colendis dedisse operam, tradit Q. Calenus in oratione maledica apud Dionem lib. XLVI. Cum alibi scribit Cicero se novum hominem, sine ulla majorum commendatione, tum oratione II. contra Rullum n. 1. Mihi quidem apud vos

2. Quos tum, ut pueri, refutare domesticis testibus, patre, & C. Aculeone propinquo nostro, & L. Cicerone patruo, solebamus; quod de Crasso pater, & Aculeo, ^a quocum erat nostra matertera, quem Crassus dilexit ex omnibus plurimum, & patruus, qui ¹ cum Antonio in Ciliciam profectus ^b una ² decesserat, multa nobis de ejus studio doctrinaque sæpe narravit: cumque nos cum ³ consobrinis nostris, Aculeonis filiis, & ea disceremus, quæ Crasso placerent, & ab iis doctoribus, quibus ille uteretur, erudiremur, etiam illud sæpe intelleximus, (^c cum essemus ejusmodi, quod vel pueri sentire poteramus) illum & Græce sic loqui, nullam ut nosse aliam linguam videretur, & ^d doctoribus nostris ea ponere in percunctando, eaque ipsum omni in sermone tractare, ut nihil esse ei novum, nihil inauditum videretur.

3. De Antonio vero, quanquam sæpe ex humanissimo homine, patruo nostro, acceperamus, quemadmodum ille vel Athenis, vel Rhodi se doctissimorum ^e hominum sermonibus dedisset; tamen ipse adolescentulus, ⁴ quantum illius ineuntis ætatis meæ patiebatur pudor, multa ex eo sæpe quæsiui. Non erit profecto tibi, quod scribo, hoc novum (nam jam tum ex me audiebas) *mibi illum ex multis variisque sermonibus, nullius rei, quæ quidem esset in iis artibus, de quibus aliquid ^f existimare possem, rudem aut ignarum esse visum.*

4. Sed fuit hoc in utroque eorum, ut Crassus non tam existimari vellet non didicisse, quam illa despicere, & no-

^a Qui patris nostra sororem habebat in matrimonio. ^b in Ciliciam abierat, simul cum Antonio profectus. ^c cum vel hac ætate puerili satis haberemus ingenii, ut intelligeremus, quantum Crassus profecisset. ^d interrogando objicere iis a quibus doceremur. ^e versatus & collocutus esset cum hominibus eruditissimis. ^f judicare.

de meis majoribus dicendi facultas non datur; non quod non tales fuerint, quales nos illorum sanguine creatos disciplinisque institutos videris; sed quod laude populari, atque honoris vestri luce caruerunt.

1. Cum Antonio in Ciliciam, &c.] Vide notas in lib. 1. de Orat. ad n. 82.

2. Decesserat.] Id est, itinere se commiserat; non autem, ut quidam interpretantur, mortuus fuerat: Cicero enim ille patruus in patriam redux narrabat quemadmodum Antonius Arhe-

nis & Rhodi se doctissimorum hominum sermonibus dedisset.

3. [Consobrinis.] Consobrini sunt proprie qui ex duabus sororibus nascuntur, quasi consorini. Gaius. Qui vero è duobus fratribus geniti sunt, proprie patruales vocantur.

4. Quantum ætatis meæ, &c.] Adolescentium enim est tacere plurimum, & audire; non proterve loqui, non interrogare perperam.

strorum hominum in omni genere prudentiam ¹ Græcis anteferre. Antonius autem ² probabiliorem hoc populo orationem fore censebat suam, si omnino didicisse nunquam putaretur: atque ita se uterque ³ graviorem fore, si alter contemnere, alter ne nosse quidem Græcos videretur.

5. ⁴ Quorum consilium quale fuerit, nihil sane ad hoc tempus. Illud autem est hujus institutionis ac temporis, neminem eloquentia, non modo sine dicendi doctrina, sed ne sine omni quidem sapientia, florere unquam & præstare potuisse. Etenim cæteræ fere artes ⁵ se ipsæ per se tuentur singulæ: bene dicere autem, quod est scienter, & perite, & ornate dicere, non habet definitam aliquam regionem, cujus terminis septa teneatur. Omnia, quæcunque in hominum disceptationem cadere possunt, bene sunt ei dicenda, qui hoc se posse profitetur, aut eloquentiæ nomen relinquendum est.

6. Quare equidem & in nostra civitate, & in ipsa Græcia, quæ semper ⁶ hæc summa duxit, multos & ingeniis, & magna laude dicendi sine summa rerum omnium scientia fuisse fateor: talem vero existere eloquentiam, qualis fuit in Crasso, & Antonio, non cognitis rebus omnibus, quæ ad tantam prudentiam pertinerent, tantamque dicendi copiam, quanta in illis fuit, non potuisse confirmo.

7. Quo etiam feci libentius, ut eum sermonem, quem illi quondam inter se de his rebus habuissent, mandarem literis; vel ut illa opinio, quæ semper fuisset, tolleretur, *Alterum non doctissimum, alterum plane indoctum fuisse*; vel ut ea, quæ existimarem à summis oratoribus de eloquentia divinitus esse dicta, custodirem literis, si ullo modo alicui complectique potuissem; vel mehercule etiam, ut laudem eorum jam prope senescentem, quantum ego possem, ab oblivione hominum, atque à silentio vindicarem.

8. Nam si ex scriptis cognosci ipsi suis potuissent, minus

¹ Remotiorē ab omni fraudis & fuci faciendæ suspitione. ² b plus habuituram auctoritatis in dicendo. ³ c retine an secus voluerint Crassus & Antonius, videtur literarum maxime Græcarum aut contemptores, aut imperiti, non est hujus loci expendere: eruditi certe fuerint necesse est. ⁴ d certa quadam, ac definita in materia versantur, neque aliis artibus indigent, ut earum auxilio possint præstare id quod proficiunt. ⁵ e eloquentiam summo semper in pretio habuit.

¹ Græcis] Quorum eruditio, aut potius loquacitas jam à Romanis contemnebatur.

hoc fortasse mihi esse putassem laborandum: sed cum ¹alter non multum, (^a quod quidem exstaret) & id ipsum adolescens; ^b alter nihil admodum scripti reliquisset; debere hoc à me tantis hominum ingeniis putavi, ut, cum etiam nunc ^cvivam illorum memoriam teneremus, hanc immortalem redderem, si possem.

9. ³ Quod hoc etiam spe aggredior majore ad probandum, quia non ⁴ de Servii Galbæ, aut C. Carbonis eloquentia scribo aliquid, in quo liceat mihi fingere, si quid velim, nullius memoria jam me refellente; sed edo hæc iis cognoscenda, qui eos ipsos, de quibus loquor, sæpe audierunt; ut duos summos viros iis, qui neutrum illorum viderint, eorum, quibus ambo illi oratores cogniti sint, vivorum & præsentium memoria teste commendemus.

10. Nec vero te, carissime frater atque optime, rhetoricis nunc quibusdam libris, quos tu ^d agrestes putas, insequor ut erudiam: (quid enim tua potest oratione aut subtilius, aut ornatius esse?) sed quoniam sive ^e iudicio, ut soles dicere; sive, ut ille pater eloquentiæ de se ^f Isocrates scripsit ipse, pudore ^f à dicendo & timiditate ingenua quadam refugisti; sive, ut ipse joculari soles, unum putasti & satis esse non modo in una familia rhetorem, sed pene in tota civitate: non tamen arbitror tibi hos libros ^h in eo fore genere, quod merito propter eorum, qui de dicendi ratione disputarunt, jejunitatem bonarum artium possit illudi.

11. Nihil enim mihi quidem videtur in Crassi & Antonii sermone esse præteritum, quod quisquam summis ingeniis, acerrimis studiis, optima doctrina, maximo usu cognosci ac

^a Quod quidem scriptum esset. ^b nihil fere. ^c recentem. ^d incultos. ^e certo consilio. ^f à causis publice agendis. ^g sufficere quod unus ego è nostra familia rhetor essem. ^h à te reponendos esse in eorum librorum numero, qui merito contemnuntur, propterea quod illi, à quibus scripti sunt, bonarum artium sunt ignari.

¹ Alter non multum] Pauca exstabant Crassi scripta; aliquot partes orationis pro Licinia virgine: oratio de colonia Narbonensi deducenda: oratio pro lege Servilia & alia nonnulla.

² Alter nihil admodum] Ait nihil fere scripti reliquisse Antonium, cujus tantum supererat libellus de ratione dicendi.

³ Quod hoc etiam spe] Fore, ut pro-

bem doctissimos fuisse Crassum & Antonium, contra quam putabatur, hoc spero facilius, quod etiamnum vivant ii, qui Crassum & Antonium viderunt, & audierunt, qui possint me refellere, si quid fingam.

⁴ De Servii Galbæ] De quo, & C. Carbone, dicitur in notis ad Brutum.

⁵ Isocrates] De quo in Bruto.

percipi potuisse arbitraretur: quod tu facillime poteris iudicare, qui ^a prudentiam rationemque dicendi per teipsum; usum autem per nos percipere voluisti. Sed, quo citius hoc, quod suscepimus, non mediocre munus, conficere possimus, omissa nostra adhortatione, ad eorum, quos proposuimus, sermonem disputationemque veniamus.

12. Postero igitur die, ^b quam illa erant acta, ^c hora fere secunda, cum etiam tum in lecto Crassus esset, & apud eum Sulpicius sederet, Antonius autem inambulet cum Cotta in porticu, repente eo ^d Quintus Catulus senex cum C. Julio fratre venit: quod ubi audivit, ^e commotus Crassus surrexit; omnesque admirati maiorem aliquam esse causam eorum adventus suspicati sunt.

13. Qui cum inter se, ^f ut ipsorum usus ferebat, amicissime conlutaissent, Quid vos tandem? Crassus, num quidnam, inquit, novi? Nihil sane, inquit Catulus: etenim vides esse ^g ludos: sed vel tu nos ineptos licet, inquit, vel molestos putes. Cum ad me in Tusculanum, inquit, heri vespere venisset Cæsar ^d de Tusculano suo, ^e dixit mihi à se Scævola hinc euntem esse conventum; ex quo mira quædam se audisse dicebat, *Te, quem ego toties omni ratione tentans ad disputandum elicere non potuissem, permulta de eloquentia cum Antonio disseruisse, & tanquam in schola prope ad Græcorum ^f consuetudinem disputaſſe.*

14. Ita frater exoravit me ipsum, non quidem à studio audiendi nimis abhorrentem, sed mehercule verentem tamen, ne molesti vobis interveniremus, ut huc secum venirem. Scævola enim ita dicere aiebat, *Bonam partem sermonis in hunc diem esse dilatam.* Hoc si tu & cupidius factum exi-

^a *Artem & præcepta eloquentia.* ^b *illa disputata, qua superiore libro exposita sunt.* ^c *pro usitata sua familiaritate.* ^d *de suo agro suburbano.* ^e *mihi dixit, se convenisse Scævola, qui à te redibat.* ^f *qui in utramque partem disputant.* ^g *curiosus.*

¹ *Hora fere secunda.]* Secunda scilicet post solis ortum. Apud Romanos enim prima hora diei erat ea, qua sol oriebatur; duodecima & ultima, qua occidebat.

² *Q. Catulus cum C. Julio fratre.]* Quorum, ut & aliorum, quorum hic obiter fit mentio, characterem describit Cicero in Bruto.

³ *Commotus Crassus.]* Veritus nimirum, ne causa gravior aliqua eos repente, ac prima luce venire compulset: & vero tum in rep. vehementer turbatum est ob senatorum & equitum dissensionem, de qua meminit initio libri superioris n. 12.

⁴ *Ludos.]* Romanos, de quibus libro superiore.

stimas

stimas, Cæsari attribues; si familiarius, utrique nostrum. Nos quidem, nisi forte molesti intervenimus, venisse delectat.

15. Tum Crassus, Equidem, quæcunque causa vos huc attulisset, lætarer, cum apud me viderem homines mihi carissimos & amicissimos; sed tamen (vere dicam) quævis mallem fuisset, quam ista, quam dicis. Ego enim, (ut, quemadmodum sentio, loquar) nunquam mihi minus, quam hesternodie, placui: magis adeo id^a facilitate, quam alia ulla culpa mea contigit; qui dum obsequor adolescentibus, me senem esse sum oblitus; fecique id, quod ne adolescens quidem feceram, ut iis de rebus, quæ doctrina aliqua continerentur, disputarem. Sed hoc tamen cecidit mihi peropportune, quod, transactis jam meis partibus, ad Antonium audiendum venistis.

16. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Crasse, ita sum cupidus te in illa longiore ac^b perpetua disputatione audiendi, ut, si id mihi minus contingat, vel hoc sim quotidiano tuo sermone contentus. Itaque experiar equidem illud, ut ne Sulpicius, familiaris meus, aut Cotta plus quam ego apud te valere videantur; & te exorabo profecto, ut mihi quoque & Catulo^c tuæ suavitatis aliquid impertias. Sin tibi id minus libebit, non te urgebo; neque committam, ut, dum vereare tu ne sis ineptus, me esse^d iudices.

17. Tum ille, Ego mehercule, inquit, Cæsar, ex omnibus Latinis verbis hujus verbi^e vim vel maximam semper putavi: quem enim nos *ineptum* vocamus, is mihi videtur ab hoc nomen habere ductum, *quod non sit aptus*: idque in sermonis nostri consuetudine perlate patet. Nam qui aut tempus quid postulet non videt, aut plura loquitur, aut se ostentat, aut eorum quibuscum est vel dignitatis vel commodi rationem non habet, aut denique in aliquo genere aut inconcinuus aut multus est, is *ineptus* esse dicitur.

18. Hoc vitio^f cumulata est eruditissima illa Græcorum natio. Itaque quod vim hujus mali Græci non vident, ne nomen quidem ei vitio imposuerunt: sicut enim quæras

^a Benigniore quadam indulgentia. ^b non interrupta. ^c ut eadem comitate nobiscum loqui non graveris. ^d ineptum. ^e significationem. ^f maxime laborat. ^g quamvis omnia eorum vocabula excutias.

omnia, quomodo Græci *ineptum* appellent, ¹ non reperies. Omnium autem ineptiarum, quæ sunt innumerabiles, haud scio an ulla sit major, quam (ut illi solent) quocunque in loco, quoscunque inter homines visum est, de rebus aut difficillimis aut non necessariis argutissime disputare. Hoc nos ab istis adolescentibus facere, inviti & recusantes, heri coacti sumus.

19. Tum Catulus, ² Ne Græci quidem, inquit, Crasse, qui in civitatibus suis clari & magni fuerunt, sicuti tu es, nosque omnes in nostra republica volumus esse, ³ horum Græcorum, qui se inculcant auribus nostris, similes fuerunt: nec tamen in otio sermones huiusmodi disputationesque fugiebant.

20. Ac si tibi videntur, qui temporis, qui loci, qui hominum rationem non habent, inepti, sicut debent videri; nam tandem aut locus hic non idoneus videtur, in quo porticus hæc ipsa, ubi ambulamus, & ³ palæstra, & tot locis ^b sessiones, gymnasiorum & Græcarum disputationum memoriam quodammodo ^c commovent? aut inopportunistem-
pus in tanto otio, quod & raro datur, & nunc peroptato nobis datum est? aut homines ab hoc genere disputationis alieni, qui omnes ^d hi sumus, ut sine his studiis ^e nullam vitam esse ducamus?

21. Omnia ista, inquit Crassus, ego alio modo interpretor, qui primum palæstram, & sedes, & porticus, etiam ipsos, Catule, Græcos, exercitationis & delectationis causa, non disputationis, invenisse arbitror. Nam & sæculis multis ante gymnasia inventa sunt, quam in his philosophi garrire cœ-

^a At Græci, qui fama & dignitate præstiterunt, non similes fuerunt eorum, qui se offerunt nobis invitæ, ut audiantur. ^b sedilia. ^c renovant. ^d ita comparati sumus. ^e insuavem & acerbam.

¹ Non reperies] Et veto frustra sunt qui totam huius verbi vim expressisse putant vocabulis ἀνέπαυτος, ἀνεργός, ἀνέργος, ἀνεργός, &c. minus aberrat ἀνεργός: est enim ἀνεργός, idoneus, commodus, cui si jungatur ἀπρὸς, privativum, idem fere significabit quod apud Latinos ineptus.

² Horum Græcorum] Græci permulti Romæ philosophiam, & bonas artes docebant; sed, quia plerique ex iis omnes erant ostentatores, argutuli & inepti,

fere contemnebantur.

³ Palæstra] Locus est patens & apertus ad exercitationes corporis, cursum, luctationem, &c. idoneus. Interdum philosophi maxime in Græcia, in ejusmodi locis adolescentes docebant, ac disputationes habebant. Palæstra idem fere significat quod gymnasium; ἀπὸ τῆς μάχης, à luctatione, dicitur palæstra. Consule notas in superiorem librum II. 73.

perunt;

perunt; & hoc ipso tempore, cum omnia gymnasia philosophi teneant, tamen eorum auditores ¹ discum audire, quam philosophum, malunt; qui simul ut increpuit, in media oratione de maximis rebus & gravissimis disputantem philosophum omnes ² unctionis causa relinquunt: ita levissimam delectationem gravissimæ, ut ipsi ferunt, utilitati anteponunt.

22. Otium autem quod dicis esse, assentior: verum otii fructus est, non contentio animi, sed relaxatio. Sæpe ex socero meo audiui, cum is diceret, *Socerum suum Lælium semper fere cum Scipione solitum* ³ *rusticari, eosque incredibiliter repuerascere esse solitos, cum rus ex urbe, tanquam è vinculis, evolavissent.* Non audeo dicere de talibus viris ⁴, sed tamen ita solet narrare Scævola, ⁵ *Conchas eos & umbilicos ad* ⁶ *Caietam & ad* ⁷ *Laurentum legere consueisse, & ad omnem animi remissionem ludumque descendere.*

23. Sic enim se res habet, ut, quemadmodum volucres videmus procreationis atque utilitatis suæ causa fingere, & construere nidos; easdem autem, cum aliquid effecerint, levandi laboris sui causa, passim ac libere solutas opere volitare: sic nostri animi forensibus negotiis atque urbano opere defessi, gestiunt, ac volitare cupiunt, vacui cura atque labore.

24. Itaque illud, quod ego in ⁸ causa Curiana Scævola dixi, non dixi secus, ac sentiebam. Nam si, inquam, Scævola, *nullum erit testamentum recte factum, nisi quod tu scripseris, omnes ad te crives cum tabulis veniemus; omnium*

^a Ruri esse animi causa. ^b quia videtur id esse indignum illorum gravitate.

¹ *Discum*] Discus est moles ferri, vel plumbi, vel etiam lapidis, quam juvenes certatim ultra metam aliquam, & finem constitutum, alius alio longius, projicere conabantur. Quod ludi genus eleganter descripsit Homerus Odysseæ lib. viii. Discum quam philosophum audire malle, non sine proverbii specie dicitur de eo, qui ad ineptas voluptates propensior est, quam ad utilia.

² *Unctionis causa*] Non quidem ut discum jaculentur, sed ut ea certamina obeant, in quibus uncti oleo corpora exercent.

³ *Conchas & umbilicos*] Concha est piscium testa, quales vacuæ sunt multæ

in litore maris. Umbilicus est lapillus rotundus, in umbilici humani morem factus.

⁴ *Caietam*] Caieta est portus Italiæ in Campania non procul à Neapoli. Hodie Gaeta.

⁵ *Laurentum*] Sic legendum potius quam *Lucrinum* cum editiones optimæ, tum Valerius Maximus lib. vii. cap. 8. suadet. Est autem Laurentum urbs Latii ad mare Tyrrhenum, quæ hodie dicitur S. Laurentii.

⁶ *In causa Curiana*] In oratione quam habui pro Curio, cujus causa exposita est libro superiore n. 180.

testa-

testamenta tu scribes unus. Quid igitur? inquam; quando ages negotium publicum?^a *quando amicorum? quando tuum?*^b *quando denique nihil ages?* Tum illud addidi, *Mihi enim liber esse non videtur, qui non aliquando nihil agit:* in qua permaneo, Catule, sententia; meque, cum huc veni, hoc ipsum nihil agere, & ^c plane cessare delectat.

25. Nam, quod addidisti tertium, *Vos eos esse, qui vitam insuavem sine his studiis putaretis*, id me non modo non hortatur ad disputandum, sed etiam deterret. Nam ut ^a C. Lucilius, homo doctus & perurbanus, dicere solebat, *Ea, quæ scriberet, neque se ab indoctissimis, neque ab doctissimis legi velle; quod alteri nihil intelligerent, alteri plus fortasse, quam ipse*^d: ^e quo etiam scripsit, ^f *Perfium non curo legere;* (hic enim fuit, ut noramus, omnium fere nostrorum hominum doctissimus,) *Laelium Decimum volo;* (quem cognovimus virum bonum & non illiteratum, ^f sed nihil ad Perfium) sic ego, si jam mihi disputandum sit de his nostris studiis, nolim equidem apud rusticos, sed multo minus apud vos: malo enim non intelligi orationem meam, quam reprehendi.

26. Tum Cæsar, Equidem, inquit, Catule, jam mihi videor & navasse operam, quod huc venerim: nam hæc ipsa recusatio disputationis, disputatio quædam fuit mihi quidem perjucunda. Sed cur impedimus Antonium, cujus audio esse partes, ut de tota eloquentia differat, quemque jam dudum Cotta & Sulpicius expectant?

27. Ego vero, inquit Crassus, neque Antonium verbum facere patiar, & ipse obmutescam, nisi prius à vobis impetraro. Quidnam? inquit Catulus. Ut hic sitis hodie. Tum, cum ille dubitaret, ^h quod ad fratrem promiserat, Ego, inquit Julius, pro utroque respondeo, Sic faciemus: atque ista quidem conditione, ⁱ vel ut verbum nullum faceres, me teneres.

^a In senatu, in foro, in comitio? ^b quando otio frueris? ^c delectat me ipsa vacatio ab omni opere & labore. ^d intelligeret. ^e quam in sententiam scripsit non velle scripta sua a Perfio legi, sed malle a Laelio. ^f sed in doctrina cum Perfio comparandum. ^g non operam perdidisse. ^h se venturum ad Julium Cæsarem fratrem, ut apud eum cœnaret, promiserat. ⁱ hic manerem, quamvis me non invitares.

^r C. Lucilius] De quo in notis ad lib. II. Heren. n. 19. ² Perfium] Perfius hic, de quo Lucilius loquitur, non est poeta ejusdem nominis, qui sub Nerone floruit; sed orator doctus, qui scripsit Gracchi tempore: de quo Cicero mentionem facit in Bruto, quem consulens noster

28. Hic Catulus arrisit: & simul, ^a Præcisa, inquit, mihi quidem dubitatio est, quoniam ^b neque domi imperâram, & hic, apud quem eram futurus, sine mea sententia tam facile promisit. Tum omnes oculos in Antonium conjecerunt: & ille, Audite vero, audite, inquit; hominem enim audietis ^c de schola, atque à magistro, & Græcis literis eruditum. Et eò quidem loquar ^d confidentius, quod Catulus auditor accessit; cui non solum nos Latini sermonis, sed etiam Græci ipsi solent suæ linguæ subtilitatem elegantiamque concedere.

29. Sed tamen, quoniam hoc totum, quidquid est, sive artificium, sive studium dicendi, ^e nisi accessit os, nullum potest esse; docebo vos, discipuli, id, quod ipse non didici, quid de omni genere dicendi sentiam.

30. Hic posteaquam arriserunt, ^e Res mihi videtur esse, inquit, facultate præclara, arte mediocris. ³ Ars enim, earum rerum est, quæ sciuntur: ^f oratoris autem omnis actio opinionibus, non scientia continetur. Nam & ^g apud eos dicimus, qui nesciunt, & ea dicimus, quæ nescimus ipsi: itaque & ^h illi alias aliud iisdem de rebus & sentiunt, & judicant, & nos contrarias sæpe causas dicimus, non modo ut Crassus contra me dicat aliquando, aut ego contra Crassum, cum alterutri necesse sit falsum dicere: sed etiam ut

^a Sublata. ^b non jusseram mihi cenam domi apparari. ^c Julius frater meus, apud quem eram cenaturus, tam facile promisit, etiam me non consulto, neque rogato quid vellem, se hic futurum. ^d audacius. ^e eloquentia mihi videtur habere parum artis, at vi quadam natura ac indole maxime effici. ^f causis, in quibus agendis orator versatur, nulla inest certa cognitio, sed opinio tantum probabilis. ^g dicimus apud imperitos. ^h imperiti qui nos audiunt.

¹ De schola] Ironice dictum, ut & quæ consequuntur. Audietis hominem qui magistris nunquam operam dedit.

² Nisi accessit os] Os in hoc loco confidentiam, audaciam & impudentiam quandam significat. Oportet, inquit, me pene esse impudentem, qui velim docere quod ipse nunquam didicerim: sed quoniam oratores audaciam hanc in laude ponunt, neque orator esse bonus quisquam potest, nisi sit idem ore duriori, & paulo confidentior, aggrediar sane ad dicendum, quid sentiam de eloquentia.

³ Ars enim] Eloquentiam non esse proprie artem sic probat Antonius. Ars, inquit, certissimis ac verissimis nititur principiis, & versatur in iis rebus quas certa scientia percipere possumus; eloquentia autem versatur in causis in utramque partem probabilibus, & in iis rebus, in quibus quid certum, quid verum sit, deprehendi nullatenus potest. Nam contrarias causas tractant oratores, & alias aliud de iisdem rebus iidem sentiunt. Non est igitur proprie ars eloquentia,

uterque nostrum eadem de re alias aliud defendat, ^a cum plus uno verum esse non possit. Ut igitur in ejusmodi re, quæ ^b mendacio nixa sit, quæ ad scientiam non sæpe perveniat, quæ opiniones hominum, & sæpe errores aucupetur, ita dicam ^c, ^d si causam putatis esse, cur audiat.

31. Nos vero, & valde quidem, Catulus inquit, putamus, atque eo magis, quod nulla mihi ostentatione videris esse usus. ^e Exorsus es enim non gloriose ^f magis, ut tu putas, à veritate, quam à nescio qua dignitate.

32. Ut igitur ^g de ipso genere sum confessus, inquit Antonius, Artem esse non maximam; sic illud affirmo, Præcepta posse quædam dari peracuta ad pertractandos animos hominum, & ^h ad excipiendas eorum voluntates. ⁱ Hæc rei scientiam si quis volet magnam quandam artem esse dicere, non repugnabo. Etenim cum plerique temere, ac nulla ratione causas in foro dicant, nonnulli autem propter exercitationem, aut propter consuetudinem aliquam callidius id faciant; non est dubium, quin, ^j si quis animadverterit, quid sit, quare alii melius quam alii dicant, id possit notare. Ergo id qui toto in genere fecerit, is, si non plane artem, at quasi artem quandam invenerit.

33. Atque utinam, ut mihi illa videre videor in foro, atque in causis; ita nunc, quemadmodum ea reperirentur, possem vobis exponere! Sed ^k de me videro: nunc hoc propono, quod mihi persuasi, Quamvis ars non sit, tamen nihil esse perfecto oratore præclarius. Nam, ut usum dicendi omitram, qui in omni pacata & libera civitate dominatur,

^a Cum simplex & unica quadam res sit veritas, adeoque necesse sit eum falsum dicere, qui aut alteri, aut sibi ipsi pugnancia defendat. ^b falsa opinione. ^c ut dici potest. ^d si vobis causa videtur idonea. ^e adhibuisti exordium non ostentationis plenum, ductum magis à veritate, ut tu quidem putas, quam ab ambitiosa quadam dignitate, quam arti suæ conciliare plerique student. ^f de ipsa eloquentia generis sumpta. ^g ad captandas quasi ex insidiis voluntates. ^h scientiam tractandorum animorum, & bene dicendi. ⁱ non refert nunc id possim necne.

^j Magis, ut tu putas, à veritate] Antonius professus erat initio minimum artis eloquentiam habere. Juxta hanc suam opinionem, quam veram existimat, utitur exordio simplice, & quod ab artis fūco alienum est. Rectius hic forsitan ex conjectura Viri Cl. leges, non gloriose magis, ut tu putas, quam à veri-

tate, & à nescio qua dignitate.

^k De ipso genere] Genus eloquentiæ est ars, vel facultas, vel scientia: est enim id illi commune cum artibus aliis & disciplinis. Negabat autem Antonius vel scientiam esse, vel artem.

^l Si quis animadverterit] Hæc omnia desumpta sunt ex Aristotelis rhet. lib. 1.

tanta

tanta oblectatio est in ipsa facultate dicendi, ut nihil hominum aut auribus, aut mentibus jucundius percipi possit.

34. Qui enim cantus ^a moderatæ orationis pronuntiatione dulcior inveniri potest? quod carmen artificiosa verborum conclusionem aptius? qui actor in imitanda, quam orator ^b in suscipienda veritate jucundior? Quid autem subtilius, quam acutæ crebræque sententiæ? Quid admirabilius, quam res splendore illustrata verborum? quid ^c plenius, quam omnium rerum genere cumulata oratio? Neque enim ulla non propria oratoris est res, quæ quidem ornate dici graviterque debeat.

35. Hujus est in dando consilio de maximis rebus cum dignitate explicata sententia; ejusdem & languentis populi incitatio, & effrenati moderatio. Eadem facultate & fraus hominum ad perniciem, & integritas ad salutem vocatur. Quis cohortari ad virtutem ardentius, quis à vitiis acrius revocare, quis vituperare improbos asperius, quis laudare bonos ornatius, quis cupiditatem vehementius frangere accusando potest? quis mœrorem levare mitius consolando?

36. Historia vero, testis temporum, lux veritatis, vita memoriæ, magistra vitæ, nuntia vetustatis, quæ voce alia, nisi oratoris, immortalitati commendatur? Nam si qua est ars alia, quæ verborum aut faciendorum, aut diligendorum scientiam profiteatur; si quisquam dicitur, nisi orator, formare orationem, eamque variare, & distinguere quasi quibusdam verborum sententiarumque insignibus; aut si via ulla, nisi ab hac una arte, traditur, aut argumentorum, aut sententiarum, aut denique descriptionis, atque ordinis: ^d fateamur aut hoc, quod hæc ars profiteatur, alienum esse, aut cum aliqua alia arte esse commune.

37. ^e Sed si in hac unâ est ea ratio atque doctrina; non, si qui aliarum artium bene locuti sunt, eo minus id est hujus unius proprium: sed ut orator de iis rebus, quæ cætera-

^a Sententiarum verborumque dignitate gravis. ^b in tractandis veris causis. ^c perspicuus. ^d si quæ ars alia præter artem oratoriam docet hæc omnia, dicendum sane fuerit aut hoc esse illi arti, qua hoc doceat, alienum, & aliunde sumptum, nempe ab arte oratoria, cujus hæc propria sunt; aut certe hoc illi esse cum arte oratoria commune. ^e si ars oratoria una docet modum componenda atque illustranda orationis, non idcirco minus hoc erit illius unius proprium, quod alii aliarum artium periti bene, & ornate locuti sunt.

rum artium sunt, si modo eas cognorit, (ut heri Crassus dicebat) optime potest dicere: sic cæterarum artium homines ornatus illa sua dicunt, si quid ab hac arte didicerunt.

38. ^a Neque enim, si de rusticis rebus agricola quispiam, aut etiam (id, quod multi) medicus de morbis, aut de pingendo pictor aliquis diserte dixerit, aut scripserit, idcirco illius artis putanda sit eloquentia: ^b in qua quia vis magna est in hominum ingeniis, eò multi, etiam sine doctrina, aliquid omnium generum atque artium consequuntur: sed ^c quid cuiusque sit proprium, etsi ex eo judicari potest, cum videris quid quæque doceant: tamen hoc certius nihil esse potest, quam quod omnes artes aliæ sine eloquentia suum munus præstare possunt, orator sine ea nomen suum obtinere non potest: ut cæteri, si disertis sint, ^d aliquid ab hoc habeant: hic, nisi domesticis se instruxerit copiis, aliunde dicendi copiam petere non possit.

39. Tum Catulus, Etsi, inquit, Antoni, minime impediendus est interpellatione iste cursus orationis tuæ, pati tamen, mihi que ignoscas. *Non enim possum, quin exclamem,* ¹ ut ait ille in Trinummo: ita mihi vim oratoris cum exprimere subtiliter visus es, tum laudare copiosissime: quod quidem eloquentem vel optime facere oportet, ut eloquentiam laudet: debet enim ad eam laudandam, ipsam illam adhibere, quam laudat. Sed perge porro: tibi enim assentior, *vestrum esse hoc totum, diserte dicere; idque si quis in alia arte faciat, cum assumpto aliunde uti bono, non proprio, nec suo.*

40. Et Crassus, Nox te, inquit, nobis, Antoni, expolivit,

^a Si agricola quispiam de sua arte ornate loquatur, non idcirco putandum est agriculturam esse ipsam artem bene dicendi: vel si pictor, &c. ^b in qua eloquentia multi omnium generum & artium homines aliquid consequuntur, & aliquid dicendo possunt, eam ob causam, quia vis magna est in hominum ingeniis, ut sine cognitione præceptorum eloquentiæ de suis tamen artibus eloquenter, & ornate discant. ^c qua sit artis cuiusque materia propria, ex eo, quod quaque doceat, videri potest: itaque cum ars oratoria doceat hoc unum recte dicere, hoc illius unius proprium est, non aliarum. ^d aliquid ab oratore sumant: orator vero nisi ab arte sua, & quasi penu domestica copiam & regulas bene dicendi sumat, eas non possit aliunde mutuari,

¹ Ut ait ille in Trinummo] Ut ait servus in comædia Plauti, quæ Trinummus inscribitur, actu III. Scena II. Stasimus servus ad verba Lysitelis adolescentis hunc in modum exclamat:

Non enim possum quin exclamem:
Euge! euge! Lysiteles, *εὐχάρη*
Facile palmam habes, hic *ὠϊστὴρ*
vicit tua comædia.

^a homi-

hominemque reddidit. Nam hesterno sermone unius ^b *cujusdam operis*, ut ait ^a Cæcilius, *remigem aliquem, aut bajulum*, nobis oratorem descriperas, inopem quendam humanitatis, atque inurbanum. Tum Antonius, ^c Heri enim, inquit, hoc mihi proposueram, ut, si te refellissem, hos à te discipulos abducerem: nunc, Catulo audiente, & Cæsare, videor debere non tam pugnare tecum, quam, quid ipse sentiam, dicere.

41. Sequitur igitur, (^d quoniam nobis est hic, de quo loquimur, in foro atque in oculis civium constituendus) ut videamus, quid ei negotii demus, cuique eum muneri velimus esse præpositum. Nam Crassus heri, cum vos, Catule & Cæsar, non adessetis, posuit breviter in artis distributione idem, quod Græci plerique posuerunt: neque sane quid ipse sentiret, sed quid ab illis diceretur, ostendit; Duo prima genera quæstionum esse, in quibus eloquentia versaretur; unum infinitum, alterum certum.

42. Infinitum mihi videbatur id dicere, in quo aliquid generatim quæreretur, hoc modo; *Expetendane esset eloquentia; expetendine honores*. Certum autem, in quo quid in personis, & in constituta re & definita quæreretur; cujusmodi sunt quæ in foro, atque in civium causis, disceptationibusque versantur.

43. ² Ea mihi videntur aut in lite ordinanda, aut in con-

^a Humaniores effecit. ^b operarium quendam, & mercenarium faciebat oratorem, qui opus faceret, non secus ac remiges, & bajuli faciunt. ^c volebam scilicet heri te refellere, ut à te Sulpicium Cottamque abducerem: (id joco dictum) nunc dicam quod sentio. ^d quoniam agimus præcipue de illa parte artis oratoria, qua in foro judiciiisque versatur.

¹ Cæcilius] Natione Insaber Gallus, professione comicus poëta, quod servus fuisset, servile nomen habuit Statius, ut notat Gellius lib. iv. cap. 20. Vixit Romæ, & comædiæ princeps habitus est ætate sua. Eum licet dicat Cicero malum Latinitatis auctorem, tamen ei primas inter comicos tribuit Volcatius Sedigitus, quod refert Gellius lib. xv. cap. 24. Ipse Tullius lib. de opt. gen. Orat. n. 2. videtur ipsi primum inter comicos locum dare. Sane apud Nonium in verbo *poscere* Varro principatum in argumentis Cæcilio dedit. In argumentis Cæcilius poscit palmam, in Æli-

o Terentius, in sermonibus Plautus. Claruit Cæcilius anno U. C. DLXXVII. ante Christum CLXXVII.

² Ea mihi videntur] Antonius quæstiones, sive materiam oratori propositam revocat ad deliberationes, & ad judicia, quia hæc plerumque ab eo tractantur; & si quando versetur in exornativo genere, vel ad defensionem vel ad suasionem laudatio, vituperatio ad accusationem aut dissuasionem referri facile potest. v. g. in oratione pro Lege Manilia in laudes Pompeii Tullius excurrit, ut suadeat eum delendum imperatorem contra Mithridatem;

filio dando esse posita; nam illud tertium, quod & à Crasso tactum est, & (ut audio) ille ipse Aristoteles, qui hæc maxime illustravit, adjunxit, ^a etiamsi opus est, tamen minus est necessarium. Quidnam? inquit Catulus, an laudationes? id enim video poni genus tertium.

44. Ita, inquit Antonius, & in eo quidem genere scio & me, & omnes, qui affuerunt, delectatos esse vehementer, cum abs te est Popilia, mater vestra, laudata, ¹ cui primum mulieri hunc honorem in nostra civitate tributum puto: sed non omnia, quæcunque loquimur, mihi videntur ad artem, & ad præcepta esse revocanda.

45. Ex his enim fontibus, unde omnia ornate dicendi præcepta sumuntur, licebit etiam laudationem ornare; neque illa ^b elementa desiderare, quæ ut nemo tradat, quis est, qui nesciat, quæ sint in homine laudanda? ^c Positis enim iis rebus, quas Crassus in illius orationis suæ, quam ^a contra collegam censor habuit, principio dixit, *Quæ naturâ, aut fortunâ darentur hominibus, in iis rebus se vinci posse animo æquo pati; quæ ipsi sibi homines parare possent, in iis rebus se pati vinci non posse*; qui laudabit quempiam, intellet exponenda sibi esse fortunæ bona.

46. Ea sunt, generis, pecuniæ, propinquorum, amicorum, opum, valetudinis, formæ, virium, ingenii, cæterarumque rerum, quæ sunt aut corporis, aut extraneæ; si habuerit, bene his usum; si non habuerit, sapienter caruisse; si amiserit, moderate tulisse. Deinde quid sapienter is, quem laudet, quid liberaliter, quid fortiter, quid iuste, quid magnifice,

^a *Est commodum sit.* ^b *præcepta rudia & trita quæ ad laudationes pertinent.* ^c *si enim statuamus res duplicis generis spectandas esse, alias qua natura vel fortuna dantur hominibus, alias quas sibi homines comparare possunt, ut Crassus dixit, &c.*

tem: secunda Philippica invehitur in Antonium, ut tanquam hostis reipublicæ condemnatur, quod spectat genus judiciale.

¹ *Cui primum mulieri*] Popilia si matronarum prima publice post mortem laudata est, erravit Plutarchus in vita Camilli, qui diu ante Popiliam funebris orationis honorem matronis concessum refert, propterea quod ornamenta sua ad persolvendum Apollini votum contulissent: nisi forte tanto post id sena-

tusconsultum tempore nulla sit laudata; quod vix credibile est. *Srebaus.*

² *Contra collegam*] Cn. Domitium Ahenobarbum, Neronis imperatoris avum, de quo dicebatur non esse mirandum, quod barbam haberet aheneam, cui os ferreum, & cor plumbeum esset. Censor fuit anno U. C. DCLXII. ante Christum xcn. Cum L. Crasso graves exercuit inimicitias. Vide Plinium lib. xvii. cap. 1. & Valerium Maximum lib. ix. cap. 1.

quid

quid pie, quid grate, quid humaniter, quid denique cum aliqua virtute aut fecerit, aut tulerit. Hæc, & quæ sint ejus generis, facile videbit, qui volet laudare quempiam; & qui vituperare, contraria.

47. Cur igitur dubitas, inquit Catulus, facere hoc tertium ^a genus, ^b quoniam inest in ratione rerum? non enim, si est facilius, eo de numero quoque est excerpendum. Quia nolo, inquit, omnia, ^c quæ cadunt aliquando in oratorem, quamvis ^d egregia sint, ea sic tractare, quasi nihil possit dici sine præceptis suis.

48. Nam & testimonium ^d sæpe dicendum est, ac nonnunquam etiam accuratius; ut mihi necesse fuit in ^a Sext. Titium, seditiosum civem & turbulentum. Explicavi in eo testimonio dicendo omnia consilia consulatus mei, quibus illi tribuno plebis pro republica restitissim; quæque ab eo contra rempublicam facta arbitrarer, exposui; diu retentus sum, multa audiui ^e, multa respondi. Num igitur placet, cum de eloquentia præcipias, aliquid etiam de testimoniis dicendis quasi in arte tradere? Nihil sane, inquit Catulus, necesse est.

49. Quid si (quod sæpe summis viris accidit) ^a mandata sint exponenda, aut in senatu ab imperatore, aut ad imperatorem, aut ad regem, aut ad populum aliquem à senatu? num, quia genere orationis in hujusmodi causis accuratior est utendum, idcirco pars etiam hæc causarum numeranda videtur, aut propriis præceptis instruenda? Minime vero, inquit Catulus: non enim deerit homini diserto in ejusmodi rebus facultas, ex cæteris rebus & causis comparata.

50. Ergo item, inquit, illa, quæ sæpe diserte agenda sunt, & quæ ego paulo ante (cum eloquentiam laudarem) dixi oratoris esse, neque habent suum locum ullum in divisione partium, neque certum præceptorum genus, & agenda sunt

^a Nempe exornativum. ^b quoniam est in ordine trium dicendi generum. ^c quæ ab oratore dici & tractari possunt aliquando, de iis nolo ita dicere, quasi sine oratoris præceptis tractari non possint. ^d ab oratore confirmandum vel infirmandum. ^e ab accusatore.

¹ Egregia] Ita primus edidit Manutius; Vulgari minus recte legunt vulgus.

² Sex. Titium] Hic tribunus plebis fuit anno U. C. DCLV. ante Christum ælix, cum agraria lege lata plebem sibi

vellet demereri, consulem Antonium, qui hic loquitur, acrem habuit adversarium. Julius Obsequens.

³ Mandata sint exponenda] Ut sit in legationibus, in quibus obeundia plurimum ingenii & eloquentiæ requiritur.

non

non minus diserte, quam quæ in lite dicuntur, objurgatio, cohortatio, consolatio: quorum nihil est, quod non summa dicendi ornamenta desideret: ^a sed ex artificio res istæ præcepta non quærent. Plane, inquit Catulus, assentior.

51. Age vero, inquit Antonius, qualis oratoris, & quanti hominis in dicendo putas esse historiam scribere? ^b Si, ut Græci scripserunt; summi, inquit Catulus: si, ut nostri; nihil opus est oratore: satis est non esse mendacem. Atqui, ne nostros contemnas, inquit Antonius, Græci quoque sic initio scriptitarunt, ¹ ut noster Cato, ² ut Pictor, ut ³ Piso.

52. Erat enim historia nihil aliud, nisi ⁴ annalium confectio: cujus rei, memoriæque publicæ retinendæ causa, ab initio rerum Romanarum usque ad ⁵ P. Mucium, pontificem maximum, res omnes singulorum annorum mandabat literis pontifex maximus, efferebatque ^c in album, & proponebat tabulam domi, potestas ut esset populo cognoscendi, iique etiam nunc Annales maximi nominantur.

53. Hanc similitudinem scribendi multi secuti sunt, qui sine ullis ornamentis monumenta solum temporum, hominum, locorum, gestarumque rerum reliquerunt. Itaque quæ

^a Non debet ars oratoria istis rebus propria præcepta ponere, siquidem sufficientia communia. ^b si ita scribatur historia, uti eam scripsere Græci, summum oratorum desiderat; est enim ab illis ornate scripta. ^c in librum, in tabulam, ut ex ea populus posset historiam cognoscere; quæ tabula appellantur etiam nunc annales maximi.

¹ Ut noster [Cato] De quo Cicero fuisse in Bruto.

² Ut Pictor] Fabii clarissima gens, teste Plinio lib. xxxv. cap. 4. Pictorum nomen ex eo traxerunt, quod princeps ejus cognominis ipse ædem Salutis pinxit anno U. C. ccccl. ante Christum ccciv. Ex Fabiis Pictoribus alius ædem Salutis pinxit, alius consulatum gessit cum Ogulnio, alius jurisconsultus, alius, de quo jam agimus, historicus fuit, si Livio credimus, scriptorum antiquissimus, cui prænomen erat Quinctus, ut ex Appiano recte colligit Vossius. In Romanos plus æquo propensus, in describendo bello Punico Carthaginensium gloriam sæpe deterit. In quo reprehenditur à Polybio. Floruit anno U. C. dxxx. ante Christum ccxxiv.

³ Piso] L. Piso vir tanta virtute atque integritate fuit, teste Tullio, ut etiam illis optimis temporibus, cum hominem in-

venire nequam neminem posset, solum tamen Frugi nominaretur. Consul fuit anno dcxxi. ante Christum cxxxi. Oratores reliquit & annales, ut quidem refert Cicero, sane exiliter scriptos, qui tamen simplicissima fuisse suavitate Gellius tradit lib. xi. cap. 14.

⁴ Annalium confectio] Sempronius Asellio apud Gellium lib. v. cap. 18. hoc statuit annales inter & historiam discrimen, quod annales tantummodo quod factum, quoque anno gestum sit aliquando exponant: historia vero non modo quod factum sit demonstrat, verum etiam rerum causas, & hominum consilia explicet.

⁵ P. Mucium] Non eum quo præceptore usus est in jure civili Cicero, nam is est Q. Mucius & ipse pontifex maximus; sed hujus patrem P. Mucium qui consul fuit anno U. C. dcxxi. ante Christum cxxxi.

lis apud Græcos ¹ Pherecydes, ² Hellanicus, ³ Acusilas fuit, alique permulti; talis noster Cato, & Pictor, & Pifo, qui neque tenent, quibus rebus ornatur oratio, (^a modo enim huc ista sunt importata) &, dum intelligatur quid dicant, unam dicendi laudem putant esse brevitatem.

54. ^b Paululum se erexit, & addidit historiæ majorem sonum vocis vir optimus, Crassi familiaris, ⁴ Antipater: cæteri non exoriatore rerum, sed tantummodo narratores fuerunt. Est, inquit Catulus, ut dicis: sed iste ipse Cælius neque distinxit historiam varietate locorum, neque verborum collocatione; & tractu orationis leni & æquabili perpoliuit illud opus: sed ut homo neque doctus, neque maxime aptus ad dicendum, sicut potuit, dolavit: vicit tamen, ut dicis, superiores.

55. Minime mirum, inquit Antonius, si ista res adhuc nostra lingua illustrata non est. Nemo enim studet eloquentiæ nostrorum hominum, nisi ut in causis, atque in foro eluceat: apud Græcos autem eloquentissimi homines, remoti à causis forensibus, cum ad cæteras res illustres, tum ad scribendam historiam maxime se applicaverunt. Namque & ⁵ Herodotum illum, ^c qui princeps genus hoc ornavit, in

^a Non ita pridem hac orationis ornamenta à Græcis didicimus. ^b historiam velut jacentem humis exulit, & oratione grandiori scripsit. ^c qui primus historiam ornate scripsit.

¹ Pherecydes] Atheniensis historicus, alius à Pherecyde Syrio antiquiore, physico, & theologo, historiam primus oratione numeris soluta scripsit Darii, Hytaspis filii, temporibus, adeoque floruit circa Olympiad. LXVIII. annis ante Christum DVIII. Eusebium & Suidam, qui duos agnoscant Pherecydas historicos, graviter errare observavit Scaliger, & recte probat Vossius lib. IV. de historicis Græcis cap. 4.

² Hellanicus] Hellanici duo sunt, alter Mitylenæus, sive Lesbius scripsit de antiquissimis gentium principibus, & alia quam plurima: Herodotum annis duodecim præcessit, ut ex Pamphila refert Gellius lib. XV. cap. XXIII. adeoque natus est anno I. Olympiadis LXXI. ante Christum CCCXCVI. nec nisi octoginta quinque post annis obiit, ut testatur Lucianus in Macrobiiis. Alter Milesius fuit: De utroque suo more

Vossius erudite disserit.

³ Acusilas] Argivus historicus quæ victa numeris oratione Hesiodus, eadem soluta scripsit; aut potius hujus carmina pedetrem in sermonem transfudit, & tanquam sua edidit; ut docet Clemens Alexandrinus lib. VI. Stromatum. Paulo ante Persarum in Græcos expeditionem, hoc est, Olympiade circiter LXXII. annis ante Christum DXXX. vixisse tradit Josephus lib. I. contra Apionem.

⁴ Antipater] L. Cælius Antipater belli Punici historiam edidit, ut ait Tullius in Oratore, & L. Crassi, qui in his dialogis primas tenet, magister fuit, ut idem refert in Bruto, quem consule ad n. 102.

⁵ Herodotum] Herodotus patria Halicarnassæus, ut ipse testatur, Thurius deinde appellatus, quod, ut ait Strabo, socium se deducendo in Thuriis coloniam

causis nihil omnino versatum esse accepimus : atqui tanta est eloquentia, ut me quidem (quantum ego Græce scripta intelligere possum) magnopere delectet.

56. Et post illum ¹ Thucydides omnes dicendi artificio, mea sententia, facile vicit : qui ita creber est rerum frequentia, ut verborum prope numerum sententiarum numero consequatur ; ita porro verbis aptus & pressus, ut nescias, utrum res oratione, an verba sententiis illustrentur. Atqui ne hunc quidem, quanquam est in republica versatus, ex numero accepimus eorum, qui causas dictitarunt : & hos libros tum scripsisse dicitur, cum à republica remotus, atque (id quod optimo cuique Athenis accidere solitum est) in exilium pulsus esset.

57. Hunc consecutus est Syracusius ² Philistus, qui cum Dionysii tyranni familiarissimus esset, otium suum consumsit in historia scribenda, maximeque Thucydidem est (sicut mihi videtur) imitatus. Postea vero, quasi ex clarissima ³ rhetoris officina, duo præstantes ingenio, ⁴ Theopompus, & Ephorus, ab Isocrate magistro impulsī, se ad historiam contulerunt ; causas omnino nunquam attigerunt.

• 2 E schola Isocratis.

niz præbisset. Historiæ pater floruit Olympiade LXXXIV. annis ante Christum CCCXLIV.

¹ Thucydides] Is fuit Olori filius, qui ad bellum Peloponnesiacum scribendum excitatus est, cum Herodotum libros suos recitantem audiisset. Claruit Olympiade LXXXVII. annis ante Christum CCCXXX. Densus, inquit Quintilianus lib. x. cap. 1. & brevis, & semper instans sibi Thucydides ; dulcis, & candidus, & susus Herodotus : ille concitatus, hic remissis affectibus melior : ille concinnus, hic sermonibus : ille vi, hic voluntate. Eum tamen interdum tam obscurum esse, ut vix intelligatur, Cicero fatetur in Bruto.

² Philistus] Patria Syracusius, pene pusillus Thucydides à Cicerone lib. II. epist. 12. ad Q. fratrem, appellatus ; quia, ut notat Fabius lib. x. cap. 1. erat imitator Thucydidis, & ut multo infirmior, ita aliquatenus lucidior. Obiit Olympiade CVI. annis ante Christum CCLVI. Cum pro Dionysio juniore in

prælio navali pugnaret, victus violentas sibi manus attulit, ut narrat Diodorus Siculus.

³ Theopompus] Chius, clarissimus (Dionysio Halicarnasseo teste) omnium Isocratis discipulorum. Auctor est Suidas eum historiarum Herodoti epimen scripsisse. Refert Josephus Theopompum, cum vellet ex sacris codicibus quædam in suas historias transferre, mente turbatum fuisse ; cumque in somno didicisset id accidisse, quod evulgare divina tentasset, ab incepto destitisse, pristinaque sanitati esse restitutum. Vixit annis ante Christum circiter CCCLX.

⁴ Ephorus] Patria Cumæus, quem dicit Seneca sæpe decipi, sæpe decipere. Memoriz prodidit Diodorus Siculus eum res à Græcis & Barbaris ab Herclidarum reditu pene per DCCL. annos gestas, & in triginta volumina distributas, scripsisse. Discipulus Isocratis fuit, ac floruit Olympiade CIX. annis ante Christum CCCLIV.

58. Denique etiam à philosophia profectus princeps ¹Xenophon, ²Socraticus ille; post ^b ab Aristotele ²Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam: & hic quidem rhetorico pene more; ille autem superior leniore quodam sono est usus, & qui illum impetum oratoris non habeat; vehemens fortasse minus, sed aliquanto tamen est, ut mihi quidem videtur, dulcior. Minimus natu horum omnium ³Timæus, quantum autem judicare possum, longe eruditissimus, & rerum copia, & sententiarum varietate abundantissimus, & ipsa compositione verborum non impolitus, magnam eloquentiam ad scribendum attulit, sed nullum usum forensem.

59. Hæc cum ille dixisset, Quid est, inquit, Catule, Cæsar? ubi sunt, qui Antonium Græce negant scire? quot historicos nominavit? quam scienter? ^cquam proprie de unoquoque dixit? Id mehercule, inquit Catulus, admirans, illud jam mirari desino, quod multo magis ante mirabar, hunc, cum hæc nesciret, in dicendo posse tantum. Atqui, Catule, inquit Antonius, non ego utilitatem aliquam ad dicendum

^a Discipulus Socratis. ^b discipulus Aristotelis. ^c quam eleganter dixit qua propria cujusque virtus in scribendo foret?

¹ Xenophon] Atheniensis, Socratis primum auditor, tum dux in bello præclare factis ita summi imperatoris famam adeptus est, ut privatis subinde studiis eloquentiæ palmam multis præripuerit. Refert Suidas datum ei nomen Atticæ Musæ, vel apud Atticæ, quod, ut ait Tullius, ejus oratio sit melle dulcior. Maxime floruit, teste Lærtio, Olympiadis xiv. anno iv. nempe ante Christum cccci. Nonagenario major apud Corinthum obiit, anno 1. Olympiadis cv. ante Christum cccix.

² Callisthenes] Olynthius, Aristotelis non modo discipulus, verum etiam consobrinus, ut narrat Lærtius, tantæ fuit arrogantia, ut scripta sua factis Alexandri Magni superiora esse prædicaret. Odiosus Alexandro, quod divinos ipsi decerni honores dissuasset, minimeque aulae & assentantium accommodatus ingenio, initæ in caput regis conjurationis falso suspectus, ante tortus interijt Olympiadis cxiii. anno. 11. ante Christum cccxxvii. Nullius cades, inquit Curtius lib. viii. majorem apud

Græcos Alexandro excitavit invidiam, quam quod præditum optimis moribus artibusque, à quo revocatus ad vitam erat, cum interfecto Clyto mori perseveraret, non tantum occideret, sed etiam torserit, indicta quidem causa. Arrianus, Plutarchus, &c.

³ Timæus] Tauromenii in Sicilia natus, trecentis circiter ante Christi ortum annis floruit, regnante Agathocle, cui ob indictum exilium ulciscendi studio fuit præter modum insensus, adeo ut in hujus principis rebus nullam, auctore Suida, fidem mereatur. Varia fuit de ipso veterum sententia: hic eximie laudatur à Cicerone. Eum alii censent nullo delectu quidlibet in suas historias inseruisse, Helychiusque & Suidas eum *ῥευστικήν*. animæ collectricem, appellatum fuisse referunt. Longinus libro *πρὸς τὸν ἑρμῆα* Timæum dicit sæpe frigidum, & ad puerilia delabi. Ait Diodorus Siculus propter intempestivas reprehensiones nuncupatum esse *ῥιπίμας*, id est, reprehensorem. Annos xcvi. vixit, teste Luciano in Macrobiis.

^a aucupans, horum libros, & nonnullos alios, sed delectationis causa, cum est otium, legere soleo.

60. Quid ergo est? fatebor; aliquid tamen: ut, cum in sole ambulem, etiamsi aliam ob causam ambulem, fieri natura tamen, ut colorer: sic, cum istos libros ^b ad Misenum (nam Romæ vix licet) studiosius legerim, sentio orationem meam illorum ^c cantu quasi colorari. ^d Sed ne latius hoc vobis patere videatur, hæc duntaxat in Græcis intelligo, quæ ipsi, qui scripserunt, voluerunt à vulgo intelligi.

61. In philosophos vestros si quando incidi, deceptus indicibus librorum, quod sunt fere inscripti de rebus notis & illustribus, de virtute, de iustitia, de honestate, de voluptate, verbum prorsus nullum intelligo: ita sunt angustis & concisis disputationibus illigati. Poëtas omnino, ² quasi alia quadam lingua locutos, non conor attingere. Cum his me (ut dixi) oblecto, qui res gestas, aut qui orationes scripserunt suas, aut qui ita loquuntur, ut videantur voluisse esse nobis, qui non sumus eruditissimi, familiares.

62. Sed illuc redeo ^e. Videtisne, quantum munus sit oratoris historia? ^f haud scio, an flumine orationis & varietate maximum: neque tamen eam reperio usquam separatim instructum rhetorum præceptis: sita sunt enim ante oculos. Nam quis nescit, ³ primam esse historiæ legem, *Ne quid falsi dicere audeat*? deinde, ^g *Ne quid veri non au-*

^a *Quærens.* ^b in villa mea, quæ est prope Misenum. ^c illorum oratione sumi. ^d sed ne me literarum Græcarum putetis esse peritiorem, quam sim. ^e unde digressus sum; nempe aio nulla esse præcepta in rhetoricis propria historia. ^f fortasse copia & dignitate orationis maximum. ^g ne quid, quod verum sit, mutuat dicere.

¹ *Misenum*] Misenus mons Campaniæ: vulgo *Miseno*. Misenum oppidum vocant Josephus & Orosius; à Miseno qui Ænean in Italiam secutus erat, nomen accepit. *Virgilius Æneid. lib. vi.*

² *Quasi alia quadam lingua*] Poëtarum enim sermo ab oratione numeris soluta remotior est; maxime Græcorum, qui dialectos suas amant, verbis inusitatis gaudent, &c.

³ *Primam esse historiæ legem*] Perstringit hic historiæ leges, quarum prima est veritas, quæ vel visu, vel ex multorum simili relatione exploratur. Adversus hanc legem graviter peccarunt Herodotus, Theopompus, & alii

præcipue Græci, quorum in historiis plerumque reperitur similis poëtica licentia. Ut nemo miretur Juvenalem scripsisse Satyra 1.

----- *Et quidquid Græcia mendas Audet in historia.*

⁴ *Ne quid veri non audeat*] Veritatis dicendi libertatem adjungat historiæ ab omni affectu liber nec inimicorum virtutes, nec amicorum vitia supponat: quod in Thücydide, ac Polybio probatur. Id eleganter in libello de scribenda historia exponit Lucianus. *Τοῦτο δὲ μὴ ὁ συγγραφεὺς ἴσως ἀποβλέπων ἀδύνατος. κτλ.* Talis igitur mihi sit historiæ; metus expers, muneribus incorrupta

deat? Ne qua suspicio ^a gratiæ sit in scribendo? Ne qua similitudo? Hæc scilicet fundamenta nota sunt omnibus.

63. Ipsa ^b autem exædificatio posita est in rebus, & verbis. Rerum ratio ^c ordinem temporum desiderat, regionum descriptionem: vult etiam (quoniam ^d in rebus magnis, memoriaque dignis consilia primum, deinde acta, postea eventus expectantur) & de consiliis significari quid scriptor probet, & in rebus gestis declarari non solum quid actum aut dictum sit, sed etiam quomodo; & cum de eventu dicatur, ^e ut causæ explicentur omnes, vel casus, vel sapientiæ, vel temeritatis; hominumque ipsorum non solum res gestæ, sed etiam, qui fama, ac nomine excellant, de cujusque vita atque natura.

64. Verborum autem ratio, & genus orationis, ^d fustum, atque tractum, & cum lenitate quadam æquabili profluens, sine hac judiciali asperitate, & sine sententiarum forensium aculeis, persequendum est. Harum tot, tantarumque rerum videtisne nulla esse præcepta, quæ in artibus rhetorum reperiantur? In eodem silentio multa alia oratorum officia jacerunt, cohortationes, consolationes, præcepta, admonita, quæ tractanda sunt omnia disertissime; sed locum suum ^e in illis artibus, quæ traditæ sunt, habent nullum.

65. ^f Atque in hoc genere illa quoque est infinita silva, quod oratori plerique (ut etiam Crassus ostendit) duo genera ad dicendum dederunt: Unum de certa, definitaque causa,

^a Propensionis erga partem alteram. ^b structura historia. ^c ut explicentur causæ cur res facta sit, alias casu & fortuito, alias sapienter, alias temere. ^d numerosum & coherens. ^e in libris rhetorum qui artem oratoriam tradunt. ^f in iis rebus de quibus nulla præcepta tradita sunt, numerantur quæstiones duæ: altera definita, & personis rebusque circumscripta; altera infinita: qua duæ quæstiones infinitam rerum silvam & copiam complectuntur.

liber, in dicendo libertatis & veritatis amicus: & ut Comicus ille ait, ficus ficus, ligonem ligonem appellet: non odio, neque amicitia quicquam tribuens, non parcens, aut miserescens, aut erubescens, aut exorabilis: æquus iudex, benevolus omnibus, eo usque ut ne alteri tribuat plus quam par est: hospes in libris ac peregrinus, sui juris, nullius imperio subditus, non quid huic vel illi placitum sit cogitans, sed quid actum sit exponens.

¹ Ordinem temporum] Historiæ peritus scriptor & chronologiam adjungat,

qua res suis consignetur temporibus, & geographiam, qua describatur qua quidque regione gestum sit.

² In magnis rebus.] Vix quicquam in historico vitiosius est, quam si rebus maximis leviter tactis minuta quæque persequatur; non aliter, inquit Lucianus, ac si quis Jovis Olympici majestatem nec videat, nec laudet, neque ignaris explicet: sed subsellii rectitudinem, & crepidæ concinnitatem admiretur, & studiosus exponat.

quales

quales sunt, quæ in litibus, quæ in deliberationibus versantur; addat, si quis volet, etiam laudationes: Alterum, quod appellant omnes fere scriptores, explicat nemo, infinitam generis sine tempore, & sine persona, quæstionem. Hoc quid, & quantum sit, cum dicunt, intelligere mihi non videntur.

66. ¹ Si enim est oratoris, quæcunque res infinite posita sit, de ea posse dicere, dicendum erit ei, quanta sit ² solis magnitudo, quæ forma terræ: de mathematicis, de musicis rebus non poterit, quin dicat, hoc onere suscepto, recusare. Denique ei, qui profitetur esse suum, non solum de iis controversiis, quæ temporibus, & personis notæ sunt, hoc est, de omnibus forensibus, sed etiam de generum infinitis quæstionibus dicere nullum potest esse genus orationis, quod sit exceptum.

67. Sed si illam quoque partem quæstionum oratori volumus adjungere vagam, & liberam, & late patentem, ut de rebus bonis, aut malis; expetendis, aut fugiendis; honestis, aut turpibus; utilis, aut inutilibus; de virtute, de iustitia, de continentia, de prudentia, de magnitudine animi, de liberalitate, de pietate, de amicitia, de fide, de officio, de cæteris virtutibus contrariisque vitiis dicendum oratori putemus; itemque de republica, de imperio, de re militari, ^a de disciplina civitatis, de hominum moribus: ^b assumamus etiam quoque partem, sed ita, ut sit circumscripta modicis regionibus.

68. Equidem omnia, quæ pertinent ad usum civium, morem hominum, quæ versantur in consuetudine vitæ, in ratione reipublicæ, in hac societate civili, in sensu hominum communi, in natura, in moribus, comprehendenda esse oratori puto; si minus ut separatim de his rebus philosophorum

^a De arte politica. ^b demus oratorem differere de hominum moribus, non fuisse & implicare ut philosophos, sed obiter & quadantenus pro sua facultate.

¹ Si enim est oratoris, &c.] In infinita causa versari non posse oratorem probat inductione plurimarum artium, quæ infinitas continent quæstiones ab usu oratorio remotissimas. Astrologia solis magnitudinem, geometria terræ figuram investigat, aliud aliæ artes in-

quirunt; quorum pleraque oratorie, hoc est, fuscæ & ornate tractari non possunt.

² Solis magnitudo] Quanta sit solis magnitudo, quæ figura terræ diximus in notis ad librum 1. de Inventionen. 8.

more

more respondeat, at certe, ut in causa prudenter possit intexere : hisce autem ipsis de rebus ut ita loquatur, ut ii, qui jura, qui leges, qui civitates constituerunt, locuti sunt, simpliciter & splendide, sine ulla serie disputationum, & sine jejuna concertatione verborum.

69. Hoc loco, ne qua sit admiratio, si tot, tantarumque rerum nulla à me præcepta ponentur, sic statuo ; Ut in cæteris artibus cum tradita sunt cujusque artis difficillima, reliqua, quia aut faciliora, aut similia sint, tradi non necesse est : ut in pictura, qui hominis speciem pingere perdidicerit, posse eum cujusvis vel formæ, vel ætatis, etiamsi non didicerit, pingere ; ^a neque esse periculum, qui leonem, aut taurum pingat egregie, ne idem in multis aliis quadrupedibus facere non possit : neque est omnino ars ulla, in qua omnia, quæ illa arte effici possunt, à doctore tradantur ; sed qui primum, & certarum rerum genera ipsa didicerunt, reliqua non incommode ^b persequuntur :

70. Similiter arbitror, in hac sive ratione, sive exercitatione dicendi, qui illam vim adeptus sit, ut eorum mentes, ^c qui aut de rep. aut de ipsis rebus, aut de iis, contra quos, aut pro quibus dicat, cum aliqua statuendi potestate audiant, ad suum arbitrium movere possit, hunc de toto illo genere reliquarum orationum non plus quæsiturum esse quid dicat, quam ¹ Polycletum illum, cum ² Herculem fingeat, quemadmodum pellem, aut hydram fingeret, etiamsi hæc nunquam separatim facere didicisset.

71. Tum Catulus, Præclare mihi videris, Antoni, posuisse ante oculos, quid discere oporteret eum, qui orator esset futurus ; quid, etiamsi non didicisset, ex eo, quod didicisset,

^a Neque timendum est. ^b percipiunt. ^c qui iudices sunt, quorum est aliquid statueri de iis rebus de quibus audiunt.

¹ Polycletum] Sicyonium statuarium insignem, celebrem Olympiade LXXXVII. annis ante Christum plus minus cccxxx.

² Herculem] Jovis ex Alcmena filium, qui post purgatum monstris orbem, deorum in numerum, ut fingunt poæta, à Jove relatus est. Inter alia fortitudinis portenta non postrema sunt illa duo quæ hic obiter indicantur ; horrendum leonem in Nemea sylva

occidit, detractamque pellem gestavit pro insigni : hydram colubris & capitibus pullulantem ferro & face in Lerna palude oppressit. Cum anno ætatis LII. ut scribit Eusebius, morbo pestilenti affatus sese in rogam ardentem doloris impatiens immisisset, magnum dedit poëtarum fabulis argumentum. Ejus mortem referunt ad annum ante Christum MCCXXXVII.

assumeret.

assumeret. Deduxisti enim totum hominem in duo solum genera causarum, cætera innumerabilia exercitationi, & ^a si militudini reliquisti. Sed ^b videto, ne in istis duobus generibus hydra tibi sit, & pellis; Hercules autem, & alia opera majora, ne in illis rebus, quas prætermittis, relinquantur. Non enim mihi minus operis videtur de universis generibus rerum, quam de singulorum causis, ac multo etiam majus de natura deorum, quam de hominum litibus, dicere.

72. Non est ita, inquit Antonius: dicam enim tibi, Catule, ^c non tam doctus, quam (id quod est majus) expertus. Omnium cæterarum rerum oratio, mihi crede, ludus est homini non hebeti, neque inexercitato, neque communium literarum & politioris humanitatis experti: in causarum contentionibus magnum est quoddam opus, atque haud sciam an de humanis operibus longe maximum; in quibus vis oratoris plerumque ab imperitis exitu & victoria judicatur. Ubi adest armatus adversarius, qui sit & feriendus, & repellendus; ubi sæpe ^d is, qui rei dominus futurus est, alienus atque iratus, aut etiam amicus adversario, & inimicus tibi est; cum aut docendus is est, aut dedocendus, aut reprimendus, aut incitandus, aut omni ratione ad tempus, ad causam oratione moderandus; in quo sæpe benevolentia ad odium, odium autem ad benevolentiam deducendum; qui tanquam ¹ machinatione aliqua, tum ad severitatem, tum ad remissionem animi, tum ad tristitiam, tum ad lætitiā est contorquendus: omnium sententiarum gravitate, omnium verborum ponderibus est utendum.

73. Accedat oportet actio varia, vehemens, plena animi, plena spiritus, plena doloris, plena veritatis. In his operibus, ² si quis illam artem comprehenderit, ut, tanquam

^a Reliquisti cognoscenda ex aliorum qua didicerit similitudine. ^b cave ne ista du genera, judiciale scilicet, & deliberativum, quæ tantum assignas oratori, sint velut hydra in Herculeæ statua, & pellis leonū qua Hercules tegitur, hoc est, sint opera leviora & faciliora: illa autem qua præceptis non indigere dicis, sint Hercules, hoc est opera majora & difficiliora. ^c dicam id quod non tam studio quam experientia didici. ^d is, qui de tota controversia pro arbitrio statuet, est animo infenso.

¹ Machinatione] Ut tormentis machinisque bellicis quatuntur muri, capiuntur arces: sic affectibus commotis animi expugnantur.

² Si quis &c.] Hujus loci sententia est: Quemadmodum artifex, si quod est

præcipuum ac difficillimum possit efficere, & statuam veluti ponere, de statuarum ornamentis ac levioribus operibus non laborabit: ita orator, si quod in arte sua maximum est, affectus fuerit, reliqua facile comprehendet.

¹ Phidias,

¹Phidias, ²Minervæ signum efficere possit; non sane, quem admodum in clypeo idem ille artifex minora illa opera facere discat, laborabit.

74. Tum Catulus, Quo ista major ac mirabilia fecisti, eo me major expectatio tenet, quibusnam rationibus, quibusve præceptis ea tanta vis comparetur; non quo mea quidem jam interfit (neque enim ætas id mea desiderat, & aliud quoddam genus dicendi nos secuti sumus, qui nunquam sententias de manibus judicum vi quadam orationis extorsimus, ac potius placatis eorum animis, tantum, quantum ipsi patiebantur, accepimus) sed tamen ista tua, nullum ad usum meum, tantum cognoscendi studio adductus requiro.

75. Nec mihi opus est Græco aliquo doctore, qui mihi pervulgata præcepta decantet, cum ipse nunquam forum, nunquam ullum iudicium adspexerit; ut Peripateticus ille dicitur ³Phormio, cum ⁴Hannibal Carthagine expulsus, ⁵Ephesum ad ⁶Antiochum venisset exsul, ^aproque eo, quod ejus nomen erat magna apud omnes gloria, invitatus esset ab hospitibus suis, ut eum, quem dixi, si vellet, audiret; cumque ^bse non nolle dixisset, locutus esse dicitur homo copiosus aliquot horas de imperatoris officio, & de omni re militari. Tum, cum cæteri, qui illum audierant, vehementer essent delectati, quærebant ab Hannibale, quidnam ipse de illo philosopho judicaret: Hic ^cPœnus, non optime Græce, sed tamen libere respondisse fertur, *Multos se deliros senes sepe vidisse; sed, qui magis quam Phormio deliraret, vidisse neminem.*

^a Et quia ille Phormio magna inclaruit eruditionis gloria, invitatus esset Hannibal. ^b dixisset se libenter auditurum. ^c Hannibal Carthaginensis.

¹ Phidias] Celebris ebore sculpendo statuarius, præter Jovem Olympium, quem nemo æmulatur, inquit Plinius lib. XXIV. cap. 8. fecit & ex ebore Minervam. Floruit Olympiade LXXXIII. ante Christum annis CDXLVIII.

² Minerva] Sive Palladis, quæ artium Dea Græce dicitur Ἀθηνᾶ.

³ Phormio] Peripateticus ille philosophus, qui se deridendum obtulit Hannibali, vixit Olymp. CXLV. annis ante Christum CC.

⁴ Hannibal] Consule notas in lib. III. ad Hæten. n. 2.

⁵ Ephesum] Quæ urbs est Ioniz in Asia minore: etiamnum appellatur Ephese.

⁶ Antiochum] Syriæ regem, qui mortuus ab Hannibale, Romanis bellum intulit anno U. C. DLXII. ante Christum CXCII. ac triennio post à L. Cornelio Scipione consule, ejusque fratre legato P. Cornelio Scipione Africano ingenti strage profligatus, pacem iniquis conditionibus redemit. Livius, &c.

Q

76. Neque

76. Neque mehercule injuria: quid enim aut arrogantius, aut loquacius fieri potuit, quam Hannibali, qui tot annos de imperio cum populo Romano, omnium gentium victore, certasset, Græcum hominem, qui nunquam hostem, nunquam castra vidisset, nunquam denique minimam partem ullius publici muneris attigisset, præcepta de re militari dare? Hoc mihi facere omnes isti, qui de arte dicendi præcipiunt, videntur: quod enim ipsi experti non sunt, id docent cæteros: sed hoc minus fortasse errant, quod non te, ut ille Hannibalem; sed pueros, aut adolescentulos docere conantur.

77. Erras, Catule, inquit Antonius: nam egomet ^a in multos jam Phormiones incidi. Quis enim est istorum Græcorum, qui quenquam nostrum quidquam intelligere arbitretur? Ac mihi quidem non ita molesti sunt; facile omnes perpetior, & perfero. Nam aut aliquid afferunt, quod mihi non displiceat; aut efficiunt, ut me non didicisse minus po-
niteat. Dimitto autem eos non tam contumeliose, quam philosophum illum Hannibal, & ^b eo fortasse plus habeo etiam negotii: sed tamen est eorum doctrina (quantum ego judicare possum) perridicula.

78. Dividunt enim ^c totam rem in duas partes, in causa controversiam, & in quaestionis. *Causam* appellant, ^d rem positam in disceptatione rerum & controversia: *Quaestionem* autem, ^e rem positam in infinita dubitatione. De causa præcepta dant: de altera parte dicendi mirum silentium est.

79. Denique quinque faciunt quasi membra eloquentiae, *invenire quid dicas, inventa disponere, deinde ornare verbis, post memoriae mandare, tum ad extremum agere ac pronuntiare*: ^f rem sane non reconditam. Quis enim hoc non sua sponte viderit, neminem posse apte dicere, nisi & quid diceret, & quibus verbis, & quo ordine diceret, haberet, & ea meminisset? Atque hæc ego non reprehendo: sed ^g ante oculos posita esse dico; ut ^h eas item quatuor, quinque, sex

^a In multos similes isti Phormioni. ^b ob hanc meam humanitatem mihi sunt molestiores. ^c materiam omnem rhetorica subjectam. ^d rem alligatam certis rebus & circumstantiis de quibus disceptatur. ^e rem qua nullus personarum, temporum, aut locorum circumstantiis definita est. ^f qua partitio minima recondita est & subtilis. ^g *generata & vulgaria.*

^h *Eas item quatuor* Oracionem distribuunt nonnulli quatuor in partes, exordium, narrationem, confirmationem & perorationem. Confirmationem subjungunt

re partes, vel etiam septem (quoniam aliter ab alijs dige-
nuntur) in quas est ab his omnis oratio distributa.

80. Jubent enim exordiri ita, ut eum, qui audiat, bene-
volum nobis faciamus, & docilem, & attentum: Deinde
rem narrare ita, ut verisimilis narratio sit, ut aperta, ut bre-
vis: Post autem dividere causam, aut proponere: Nostra
confirmare argumentis ac rationibus: Deinde contraria re-
futare. Tum autem alii conclusionem orationis, & quasi
perorationem collocant; alii jubent, antequam peroretur,
ornandi aut augendi causa digredi; deinde concludere, ac
perorare.

81. Ne hæc quidem reprehendo: sunt enim concinne
distributa; sed tamen (id quod necesse fuit hominibus ex-
pertibus veritatis) non perite. Quæ enim præcepta princi-
piorum & narrationum esse voluerunt, ea in totis orationi-
bus sunt conservanda.

82. ¹ Nam ego mihi benevolum judicem facilius facere
possum in cursu orationis, quam cum omnia sunt ² inaudita:
docilem autem, non cum polliceor me demonstraturum, sed
tum, cum doceo & explano: ³ attentum vero crebro tota
actione excitandis mentibus judicum, ^b non prima denun-
tiatione, efficere possumus.

83. Jam vero narrationem quod jubent verisimilem esse,
& apertam, & brevem, recte nos admonent: quod hæc nar-
rationis magis putant esse propria, quam totius orationis,
valde ³ mihi videntur errare: omninoque in hoc omnis est
error, quod ^c existimant, artificium esse hoc quoddam non
dissimile cæterorum; cujusmodi de ipso jure civili hesterno

^a Nondum à judicibus audita. ^b prima postulatione attentionis. ^c putant artem
eloquentia similem esse artibus alijs, v. g. juru civilis, in quo tradendo, & componendo
quæ arte, primo sunt exponenda verum genera, puta quotuplex sit jus, &c.

subjungunt alii refutationem. Sunt &
qui partitionem, & qui digressionem
adjuvant.

¹ Nam ego mihi, &c.] Aberrat hic
Antonius: etsi enim judicis benevolen-
tiam tota oratione debet orator aucu-
pari, præcipue eam sibi conciliet in
exordis necesse est, cum vel auditor
præjudicatis in gratiam adversariorum
opinionibus laborat, vel nondum bene
erga nos videtur animatus.

² Attentum vero] Imo tradunt non-

nulli mala causæ multum prodesse, si
parum intelligatur: adeoque satius tum
esse auditorem reddere non attentum,
quam attentum. Falluntur: ineptic
enim orator, qui ab oratione sua audito-
rem averit: sapit autem, qui ab accu-
rata rationum infirmarum considera-
tione advocat.

³ Mihi videntur errare] Tota hæc An-
tonii ratiocinatio egregie refellitur à
Cæsare hujus libri n. 326. &c.

die Crassus componi posse dicebat: ut genera rerum primum exponerentur, in quo vitium est, si genus nullum prætermittatur: deinde singulorum generum partes, in quo & deesse aliquam partem, & ^a superare, mendosum est: tum verborum omnium definitiones, in quibus neque abesse quidquam decet, neque redundare.

84. Sed hoc si in iure civili, si etiam in parvis, aut mediocribus rebus doctiores assequi possunt, non idem sentio ^b tanta hac in re, tamque immensa posse fieri. ^c Sin autem qui arbitrantur, deducendi sunt ad eos, qui hæc docent; omnia jam explicata & perpolita assequentur. Sunt enim innumerabiles de his rebus libri, neque abditi, neque obscuri. Sed videant, ^d quid velint, ad ludendumne, an ad pugnandum arma sint sumturi. ^e Aliud enim pugna & acies; aliud ludus ^f campusque noster desiderat. ^f Attamen ars ipsa ludicra armorum & gladiatorum & militi prodest aliquid: sed animus acer, & præsens, & acutus idem, atque versutus invictos viros efficit, non difficilius arte conjuncta.

85. Quare ego tibi oratorem sic jam instituam, si poterro, ut ^g quid efficere possit, ante perspiciam. ^h Sit enim mihi tinctus literis; audierit aliquid, legerit, ista ipsa præcepta acceperit: ⁱ tentabo quid deceat, ^j quid voce; quid viribus, quid spiritu, quid lingua efficere possit. Si intelligam posse ad summos pervenire; non solum hortabor, ut elaboret, sed etiam, si vir quoque mihi bonus videbitur, obsecrabo: tantum ego in eccellente oratore, & eodem viro bono, pono esse ornamentum universæ civitati. ^k Sin videbitur impar et,

^a Supervacaneam esse. ^b in arte eloquentia, qua tam lato patet. ^c si qui tam sunt, qui putant eloquentiam, ut jus civile, in minutas partes ac præcepta possit dividi; adeant illi sane rhetorica magistros, à quibus hæc omnia divisa & explicata discent. ^d quo consilio rhetoricam doceri velint. ^e aliud requirit forum & contum, aliud umbratilis dicendi exercitatio. ^f quemadmodum militem & gladiatorem adiuvat ars ipsa lanistarum, & umbratilis armorum meditatio: sic ars conjuncta cum animo aceri, præsens, acuto atque versuto facilius oratorem faciet invitum. ^g quemadmodum sit ad eloquentiam comparatur à natura & ab eruditione. ^h sit instructus aliqua cognitione artium. ⁱ experiat quid decens sit & aptus tota corporis conformatione.

¹ Campusque noster.] Ad campum Martium spectat, in quo ludicra belli simulacra in armis exercebant.

² Quid voce.] Oratori enim ad agendum opus est canora voce, firmis lateribus, spiritu libero, & expedita lingua.

³ Sin videbitur impar &c.] Ita legen-

dum existimo, auctoritatem secutus Codicis MSS. in Bibliothecâ Bodleianâ. Vult legi, Sin videbitur, cum omnia summa feceris &c. Male autem videtur convenire; omnia summa facere, & ad mediocres oratores venire.

qui omnia summa fecerit; tamen ad mediocres oratores esse venturus; ¹ permittam ipsi, quid velit; molestus magnopere non ero. Sin plane abhorrebit, & erit ² absurdus; ³ ut se contineat, aut ad aliud studium transferat, admonebo.

86. ^b Nam neque is, qui optime potest, deferendus ullo modo est à cohortatione nostra; neque is, qui aliquid potest, deterrendus: ^c quod alterum, divinitatis mihi cuiusdam videtur: alterum, vel non facere quod non optime possis, vel facere quod non pessime facias, humanitatis: tertium vero illud, clamare contra quam deceat, & quam possit, *hominis* est, ut tu, Catule, de quodam declamatore dixisti, ³ *stultitiæ suæ quamplurimos testes domestico præconio colligentis*.

87. De hoc igitur, qui erit talis, ut cohortandus adjuvandusque sit, ita loquamur, ut ei tradamus ea duntaxat, quæ nos usus docuit, ut nobis ducibus veniat eo, quo sine duce ipsi pervenimus, quoniam meliora docere non possumus.

88. Atque, ut à familiari nostro exordiar, hunc ego, Catule, Sulpicium ^d, primum in causa parvula adolescentulum audiui, voce, & forma, & motu corporis, & reliquis rebus aptum ad hoc munus, de quo quærimus; oratione autem celeri & concitata (quod erat ingenii); & verbis ^e effervescentibus, & paulo nimium redundantibus (quod erat ætatis): Non sum aspernatus. ^f ⁴ Volo enim se efferat in ado-

^a Minime factus ad eloquentiam. ^b qui naturam & indolem offert præclaram ad dicendum, semper cohortandus est. ^c posse optime dicere, divinum quiddam est: omittere vero eloquentiam, quia non possis ad summos oratores pervenire, vel in eam incumbere, quia spes te venturum ad mediocres, neque futurus sis inter pessimos, humanum: at clamare incondite, & præter vires, invita Minerva, dicere stultum est. ^d qui jam hic adest. ^e elatus & acerbis. ^f non mihi displicent adolescentes plus jam flo fecundi & uberes in dicendo.

¹ Permittam ipsi] Scilicet tolerabilis est in arte oratoria mediocritas: ut ait Horatius in Arte,

consultus juris & actor
Causarum mediocri, abest virtute disertis
Messala, nec scit quantum Cassellius Aug-
lus:

Sed tamen in pretio est.

² Ut se contineat.] Quippe, ut idem canit,

Tu nihil invita dices, faciesve Minerva.

³ Stultitia sua.] Sensus est: Orator absurdus, & ab eloquentia penitus abhorrens, quasi privatus præco, sua voce,

tanquam tuba, multos testes suæ stultitiæ convocat.

⁴ Volo enim] Quam in sententiam egregie Fabius lib. II. cap. 4. Audas, inquit, hac atque plura, & inveniat, & inventis gaudeat; sint licet ista non satis interim sicca & severa. Facile remedium est ubertatis: sterilia nullo labore vincuntur. Illa mihi in pueris natura nimium spei dabit, in qua ingenium iudicio præsumitur. Materiam esse primum volo vel abundantiorē, atque ultra quam oporteat fusam. Multum inde decoquent anni, multum ratio limabit, aliquid velut usu

lescente fecunditas : nam facilius, sicut in vitibus, ^a revocantur ea, quæ sese nimium profuderunt, quam, ^b si nihil valet materies, ^c nova sarmenta cultura excitantur : ita volo esse in adolescente, unde aliquid amputem. ^d Non enim potest in eo succus esse diuturnus, quod nimis celeriter est maturitatem assecutum.

89. Vidi statim indolem, ^e neque dimisi tempus ; & eum sum cohortatus, ut forum sibi ^f ludum putaret esse ad discendum ; magistrum autem, quem vellet, eligeret ; me quidem si audiret, L. Crassum : quod iste & arripuit, & ita sese facturum confirmavit, atque etiam addidit, gratiæ scilicet causa, me quoque sibi magistrum futurum. Vix annus intercesserat ab hoc sermone cohortationis meæ, cum iste accusavit ^g C. Norbanum, defendente me. Non est credibile, quid interesse mihi sit visum inter eum, qui tum erat, & qui anno ante fuerat. ^h Omnino in illud genus eum Crassi magnificum atque præclarum natura ipsa ducebat : sed ea non satis proficere potuisset, nisi eodem, studio atque imitatione incidisset, atque ita dicere consuesset, ut tota mente Crassum, atque omni animo intueretur.

90. Ergo hoc sit primum in præceptis meis, ut ⁱ demonstramus, ^j quem imitetur ; atque ita, ut, ^k quæ maxime excel-

^a Resecantur sarmenta quæ luxuriant, & plus nimio se profundunt. ^b si vitis ipsa & radix vitiosa sit. ^c novi furculi educuntur. ^d quemadmodum non potest a fructibus habere furcum diuturnum, qui præcox fuerit, & nimium cito maturus : ita non potest adolescens diu esse eloquens, cujus oratio jam sit quasi decocta, & matura. ^e occasionem ejus cohortandi non sum passus elabi mihi. ^f scholam. ^g perhibetur me admonentem audivisse. ^h sua Sulpicium indoles ducebat in eam dicendi rationem magnificam, quæ Crassus utebatur : ea tamen indoles non satis profecisset, nisi in hoc dicendi genus studio & imitatione juvenis incubuisset, assuevissetque ita orationem suam conformare, ut Crassum omnino, quem imitaretur, aspiceret. ⁱ ostendatur oratori ut eloquentiam aspiranti aliquis quem imitetur. ^k curet imitari diligentissime illa quæ in eo erunt præstantissima.

usu ipso detoretur, sit molle unde excidi possit, & quod exsculpi. Erit autem, si non ab initio tenuem nimium laminam duxerimus, & quam calatura alio rumperet.

[C. Norbanum] Anno U. C. DCLX. ante Christum XCV. C. Norbanus, quod tribunus plebis Q. Servilium Cæpio nem à Cimbris victum seditiosis concionibus ultra modum vexasset, reus majestatis à P. Sulpicio Rufo juvene peractus est. Hominis nocentissimi cau-

sam suscepit M. Antonius ejus olim quaestor, & tum eloquentia sua, tum etiam equitum favore obtinuit. De hoc judicio pluribus infra n. 197. disserit Antonius Sulpicium alloquens.

2. Quem imitetur] Necessè est, inquit Fabius lib. x. cap. 11. aut similes, aut dissimiles bonis simus : similem rationem præstat, frequenter imitatio. Præterit idem paulo post monet in hoc imitationis onere suscipiendo suas cuique vires esse consulendas. Nam quædam

lant in eo, quem imitabitur, ea diligentissime persequatur : cum accedat exercitatio, qua illum, quem ante delegerit, imitando effingat, atque ita exprimat, non ut multos imitatores sæpe cognovi, qui aut ea, quæ facilia sunt, aut etiam illa, ^a quæ insignia, ac pene vitiosa, consecretantur imitando.

91. Nihil est facilius, quam ^b amictum imitari alicujus, aut ^c statum, aut motum. Si vero etiam vitiosi aliquid est, id sumere, & in eo vitiosum esse, ^d non magnum est ; ut ille, qui nunc etiam, amissa voce, ^e furit in rep. ² Fusius, & nervos in dicendo C. Fimbriæ, quos tamen habuit ille, non assequitur : ^g oris pravitatem, & verborum latitudinem imitatur. Sed tamen ille nec deligere scivit, cujus potissimum similis esset ; & in eo ipso, quem delegerat, imitari etiam vitia voluit.

92. Qui autem ita faciet, ut oportet, primum vigilet necesse est in deligendo : deinde, quem probavit, in eo, quæ maxime excellent, ea diligentissime persequatur. Quid enim causæ censetis esse, cur ^h ætates extulerint singulæ singula prope genera dicendi ? quod non tam facile in nostris oratoribus possumus judicare ; (quia scripta, ex quibus judicium fieri posset, non multa sane reliquerunt) quam in Græcis, ex quorum scriptis, cujusque ætatis quæ dicendi ratio voluntasque fuerit, intelligi potest.

93. Antiquissimi fere sunt, quorum quidem scripta ⁱ constant, ³ Pericles atque Alcibiades, & eadem ætate Thucydides ; subriles, acuti, breves, sententiis magis, quam ver-

^a Quæ oculos feriunt. ^b certam rationem componenda toga. ^c positionem corporis rectam. ^d non magna opera ac laudis est. ^e turbulentis concionibus temp. vexat. ^f vim & impetum. ^g oris contorti deformitatem, & vastam hiantemque pronuntiationem. ^h quot ætates fuerunt, totidem diversa existerint dicendi genera. ⁱ subsistent.

dam sunt inimitabilia, quibus aut infirmitas natura non sufficiat, aut diversitas repugnet. Nec cui tenuis ingenium erit, sola velis fortia & abrupta : cui forte quidem, sed indomitum, amore subtilitatis & vim suam perdat, & elegantiam, quam cupit, non assequatur.

¹ Amictum] Vide notas in Brutum 2. 224.

² Fusius] De Fusio & Fimbria agitur in Bruto. Fusium autem hic furere di-

cit Antonius ad nomen ejus respiciens : Furius enim & Fusius, quemadmodum Valerius & Valesius, commutantur, ut observat Quintilianus lib. 1. cap. 4.

³ Pericles, atque Alcibiades, &c.] Non semel jam monuimus de oratoribus tum Græcis tum Latinis, qui passim hic laudantur, dicturos esse nos in notis ad Brutum, quo in libro Tullius oratores omnes, quorum exstat memoria, recenset.

bis abundantes. Non potuisset accidere, ut unum esset omnium genus, nisi aliquem sibi proponerent ad imitandum. Consecuti sunt hos Critias, Theramenes, Lyfias. Multa Lyfiæ scripta sunt, nonnulla Critiæ, de Theramene audivimus. Omnes etiam tum retinebant illum ^a Periclis succum, sed erant paulo uberiore filo.

94. Ecce tibi exortus est Isocrates, magister istorum omnium, ^b cuius è ludo, tanquam ¹ ex equo Trojano, ² meri principes exierunt: sed ^c eorum partim in pompa, partim in acie illustres esse voluerunt. Itaque & illi, Theopompi, Ephori, Philisti, ³ Naucratae, multique alii, ^d naturis differunt; voluntate autem similes sunt, & inter sese magistri: & ii, qui se ad causas contulerunt, ut Demosthenes, Hyperides, Lycurgus, Æschines, Dinarchus, aliique complures, etsi inter se pares non fuerunt, tamen sunt omnes in eodem veritatis imitandæ genere versati; ^e quorum quamdiu mansit imitatio, tamdiu genus illud dicendi studiumque vixit.

95. Posteaquam, extinctis his, omnis eorum memoria sensim obscurata est, & evanuit; alia quædam dicendi molliora ac remissiora genera viguerunt. Inde Demochares, quem aiunt sororis filium fuisse Demostheni: tum Phalereus ille Demetrius, omnium istorum, mea sententia, politissimus, aliique eorum similes extiterunt. Quæ si volumus utque ad hoc tempus persequi, intelligemus, ut hodie ⁴ Alabandensem illum ⁵ Meneclem, & ejus fratrem Hieroclem,

^a Orationem plenam suavitatis & roboris, qua usus est Pericles, retinebant, sed tamen erant paulo copiosiores. ^b cuius è schola viri in dicendo prastantissimi, ut hæc ac duces ex alvo equi Trojani, prodierunt. ^c alii eorum orationibus ad pompam & laudicram exercitationem scriptis, alii causis in foro dicendis celebres esse voluerunt. ^d indole & ingenio sunt discrepantes: sed idem omnes efficere conati sunt, nempe unum aliquem præstantem oratorem imitari. ^e quamdiu fuerunt qui eos imitentur, tamdiu mansit ac floruit dicendi genus illud, quod fuerant consecrati.

¹ Ex equo Trojano] Poëtarum fabulis notum est, à principibus Græcis ingentem equum ligneum inclusis Trojam post decennium fuisse captam & incensam. Virgil. 11. *Æneid.*

² Meri principes] Ita legitur apud Nonium in *Merum*, idque interpretatur hoc loco sincerum. In multis editionibus habetur *innumeri principes*.

³ Naucrata] Naucraten Isocratis discipulum fuisse tradit Quintilianus

lib. III. cap. 6.

⁴ Alabandensem] Oriundum ex Alabanda, quæ urbs est Asiæ minoris in Caria.

⁵ Meneclem, & Hieroclem] Illustrissimos Asiæ oratores, quos cum audierit Antonius, ipseque Tullius puer, ut tradit in Bruto n. 325. floruisse oportet circa annum U. C. DCLX. ante Christum xci.

quod

quos ego audiui, tota imitetur Asia: sic semper fuisse aliquem, cujus se similes plerique esse vellent.

96. Hanc igitur similitudinem qui imitatione assequi vollet, tum exercitationibus crebris atque magnis, tum scribendo maxime persequatur. Quod si hic noster Sulpicius faceret, multo ejus oratio esset pressior; in qua nunc interdum, ut in herbis rustici solent dicere, *in summa ubertate inest luxuries quaedam*, quæ stilo depascenda est.

97. Hic Sulpicius, Me quidem, inquit, recte mones, idque mihi gratum est: sed ne te quidem, Antoni, multum scriptitasse arbitror. Tum ille, Quasi vero, inquit, non ea præcipiam aliis, quæ mihi ipsi desunt: ² sed tamen ne ³ tabulas quidem conficere existimor: verum & in hoc, ex re familiari mea, & in illo, ex eo quod dico, (quantulum id cumque est) quid faciam judicari potest.

98. Atque esse tamen multos videmus, qui neminem imitentur, & suapte natura, quod velint, sine cujusquam similitudine consequantur: quod & in vobis animadverti recte potest, Cæsar & Cotta, quorum ^b alter inusitatum quidem nostris oratoribus leporem quendam & ^c *calem*; ^c alter acutissimum & subtilissimum dicendi genus est consecutus. Neque vero vester æqualis Curio, ^d patre (mea sententia) vel eloquentissimo temporibus illis, quenquam mihi magnopere videtur imitari: qui tamen verborum gravitate, & elegantia, & copia, ^e suam quandam expressit quasi formam figuramque dicendi: quod ego maxime potui judicare in ea causa, quam ille contra me apud ⁴ centumviros ⁵ pro fratri-

^a Rerum & verborum inutilis copia, quam scriptione crebra quasi refecare oporteat. ^b Cæsar. ^c Cotta. ^d qui patrem habuit in dicendo facile principem. ^e proprium quoddam ac suum sibi fecerat dicendi genus, non aliunde imitando expressum.

¹ *Inest luxuries*] At Cicero lib. de claris oratoribus ait hujus Sulpicii stilum esse pressum ac concisum. Nempe orationem adolescentis redundantem ac dissipatam subinde coërcuerat ætas maturior.

² *Sed tamen ne, &c.*] Hæc est Antonii sententia. Non tamen sum in scribendo tam negligens quam dicis. Quemadmodum enim existimor non conficere tabulas, quas tamen à me confici satis probat res mea familiaris recte administrata: sic scribendi exercitatio nem penitus à me non omitti satis de-

clarat hæc mea, quantulacunque est, dicendi facultas & copia, quam videlicet nunquam, nisi crebro multumque scribendo, assecutus essem.

³ *Tabulas conficere*] Est scribere commentarios domesticos, in quos referantur rationes acceptæ & expensæ pecuniæ.

⁴ *Centumviros*] Vide notas in librum superiorem num. 173.

⁵ *Pro fratribus Cossis*] An qui genus ducebant ab illustribus illis Corneliiis Maluginensibus Cossis, qui magistratus amplissimos gessere?

bus Cossis dixit: in qua nihil illi defuit, quod non modo copiosus, sed etiam sapiens orator habere deberet.

99. Verum, ^a ut aliquando ad causas deducamus illum, quem constituimus, & eas quidem, in quibus plusculum negotii est, iudiciorum atque litium, (riserit aliquis fortasse hoc præceptum: est enim non tam acutum, quam necessarium, magisque monitoris non fatui, quam eruditi magistri) hoc ei primum præcipientus, *Quasunque causas erit acturus, ut eas diligenter penitusque cognoscat.*

100. Hoc ^b in ludo non præcipitur: faciles enim causæ ad pueros deferuntur ^c. Lex peregrinum vetat in murum adscendere: adscendit ^d: hostes repulit: accusatur. Nihil est negotii huiusmodi causam cognoscere. Recte igitur nihil de causa discenda ^e præcipiunt: hæc est enim in ludo causarum fere formula. At vero in foro, ^f tabulæ, testimonia, pacta, conventa, stipulationes, cognationes, affinitates, decreta, responsa ^g, vita denique eorum, qui in causa versantur, tota cognoscenda est: quarum rerum negligentia plerasque causas, & maxime privatas (sunt enim multo sæpe obscuriores) videmus amitti.

101. Ita nonnulli, ^h dum operam suam multam existimari volunt, ut toto foro ⁱ volitare, & à causa ad causam ire videantur, causas dicunt incognitas: ^k in quo est illa quidem magna offensio, vel negligentia, susceptis rebus; vel perfidia, ^l receptis: sed etiam illa major opinione, quod nemo potest de ea re, quam non novit, non turpissime dicere: ita ¹ dum inertia vituperationem, quæ major est, contemnunt,

^a Ut oratorem, quem instituimus, doceamus, quemadmodum agenda sint in foro graviores causa. ^b in exercitatione puerili & schola. ^c qualis est ista. ^d peregrinus. ^e magistri puerorum. ^f libri in quos acta publica referuntur. ^g iuriconsultorum. ^h dum in pretio esse volunt propter multitudinem causarum quas suscipiunt. ⁱ sese ostentare. ^k in quo peccant illi graviter aut negligentius, qui res suspectas causasque non curent; aut perfidia, quia id non præstant, quod in se receperant, hoc est, se facturos promiserant. ^l dum parum solliciti sint de inertia culpa vitandâ, quæ revera major est, quoniam aliquid includit in se perfidia; illam etiam turpissimam actionem incurrunt, ut mali oratores habeantur, quæ quamvis minor sit culpa, illi tamen eam magis sollicitè vitant.

¹ Receptis] Quid interfit inter causam susceptam & receptam, Strebans ita explicat: Recipimus rogati, suscipimus ultro. Recipimus parva, suscipimus magna. Siquis itaque recepit causam rogatus, illamque prodidit ignarus controver-

sia, perfidus est: Si suscipio ultro, non est perfidus, qui fidem non dedit, sed neglexis, qui iustum non impendit laborem.

² Dum inertia &c.] Ingeniosa et Lambini de hoc loco conjectura: sed minime (ut videtur) necessaria. Ex-

gendum

assequuntur etiam illam, quam magis ipsi fugiunt, tarditatis.

102. Equidem soleo dare operam, ut de sua quisque re me ipse doceat, & ^a ut ne quis alius adsit, quo liberius loquatur, & ^b agere adversarii causam, ut ille agat suam, & quicquid de sua re cogitarit, in medium proferat. Itaque cum ille discessit, ^c tres personas unus sustineo summa animi æquitate, meam, adversarii, iudicis. ^d Qui locus est talis, ut plus habeat adjumenti, quam incommodi, hunc iudico esse dicendum: ubi plus mali quam boni reperio, id totum ^e abjudico, atque rejicio.

103. Ita assequor, ut alio tempore cogitem, quid dicam, & alio dicam: ^f quæ duo plerique, ingenio freti, simul faciunt. Sed certe iidem illi melius aliquanto dicerent, si aliud somendum sibi tempus ad cogitandum, aliud ad dicendum putarent. Cum rem penitus causamque cognovi, statim occurrit animo, ^g quæ sit causa ambigui.

104. Nihil est enim, quod inter homines ambigatur, sive ^h ex crimine causa constet, ut facinoris; sive ⁱ ex controversia, ut hæreditatis; sive ex deliberatione, ut ^j mali; sive ex persona, ut laudis; sive ^k ex disputatione, ut de ratione vivendi: ^l in quo non ¹ aut *Quid factum sit, aut fiat, futurumve sit*, quærat, aut *Quale sit*, aut *Quid vocetur*.

105. Ac nostræ fere causæ, quæ quidem sunt criminum, plerumque ^m inficiatione defenduntur. Nam & de pecuniis ⁿ repetundis, quæ maximæ sunt, neganda fere sunt omnia: & ^o de ambitu raro illud datur, ut possis liberalitatem ac

^a Ut removeantur arbitri & testes, ne quis audiat quod mecum ille loquitur. ^b ob-
jicio ipsi qua ab adversario dici possunt, ut ea refellat ipse. ^c trium hominum, meas,
adversarii, & iudicii partes sustineo, nulli plus favendo quam alteri ex illis tribus,
non mihi plus quam adversario & iudici. ^d cum aliqua pars causa est ejusmodi.
^e adhibito iudicio rejicio. ^f eodem tempore & cogitant quid sibi dicendum sit, & il-
lud ipsum dicunt. ^g quid in dubium & in questionem veniat. ^h ex accusatione ob
crimen illata. ⁱ ex jure ambiguo & dubio. ^k ex aliqua re qua in disputationem apud
auditos vocetur. ^l in quo non questio sit, an aliquid factum sit, quod pertinet ad
statum conjecturalem; an tale sit factum, quale criminatur adversarius, quod
refertur ad statum finitivum: denique an jure id factum sit quod objicitur, tumque
est status qualitatæ. ^m negando crimen. ⁿ qua contra leges accepta sunt.

gendum putat, Ita dum & inertia vitu-
perationem, qua minor est, & perfidia,
qua major est, contemnunt, &c. Sin ista
admittatur, quæ suprà exhibetur, inter-
pretatio, vulgata lectio omnino vide-
tur retinenda.

1 Aut quid factum sit] De consti-
tutionibus causarum egimus lib. 1. ad
Herennum n. 18.

2 De ambitu] Difficile est, inquit
Antonius, in causa de ambitu, quo quis
ad magistratus obtinendos suffragia ci-
vium

benignitatem ab ambitu atque largitione sejungere: de litariis, de veneficiis, de peculatu, inficiari necesse est. Id est igitur genus primum causarum in judiciis, ^a ex controversia *Facti*. ¹ In deliberationibus plerumque ex *Futuri*, ^b raro etiam ex *Instantis*, aut *Facti*.

106. Sæpe autem res non, *Sit, necne*, sed *Qualis sit*, quaeritur: ut cum ² L. Opimii causam defendebat apud populum (audiente me) C. Carbo consul, nihil de C. Gracchi nece negabat; sed id jure, pro salute patriæ, factum esse dicebat; ut eidem Carboni tribuno pleb. ^c alia tum mente ^d rempub. capeffenti, P. Africanus de ³ Ti. Graccho interroganti, responderat, *Jure casum videri*. ^e Jure autem omnia defenduntur, quæ sunt ejus generis, ut aut ^f oportuerit, aut licuerit, aut necesse fuerit, aut imprudentia, aut casu facta esse videantur.

107. Jam ⁸ *Quid vocetur*, quaeritur, cum, quo verbo quid appellandum sit, contenditur: ut mihi ipsi cum hoc Sulpicio fuit in ⁴ Norbani causa summa contentio: pleraque enim de iis, quæ ab isto objiciebantur, cum confiterer, tamen ^h ab illo *majestatem imminutam* negabam: ex quo verbo ⁵ lege Apuleia tota illa causa pendebat.

108. Atque in hoc genere causarum nonnulli præcipiunt, ut verbum illud, ⁱ quod causam facit, lucide breviterque

^a In quo genere causa ambigitur an res aliqua facta sit: & vulgo negatur esse facta. ^b raro, in deliberatione instituenda, controversia est de re qua mox faciendus est, aut jam factu est. ^c quia tum additus Gracchorum partibus erat. ^d magistratum in republica gerenti. ^e ita defenduntur, ut ea jure facta esse orator dicat. ^f rationi & offiio consentaneum fuerit ea facere. ^g aliquando quaritur quo nomine res appellanda sit. ^h negabam à Norbano lasam esse pop. Rom. majestatem, quo verbo lex Apuleia utebatur, & ex quo Norbani causa pendebat. ⁱ in quo tota controversia vertitur.

vium malis artibus quaerit, ita reum defendere, ut fatearis largitionem quidem ab illo factam esse, verum non ad emenda suffragia populi, sed liberalitatis tantum ac benignitatis ergo. Quare præstat inficiatione uti, ac negare penitus ullam largitionem esse factam.

¹ In deliberationibus] Oriuntur etiam causæ ex controversia futuri, hoc est, in deliberationibus venit in controversiam id quod futurum est, raro id quod instat, & quod mox faciendum est, nunquam id quod est jam factum.

² L. Opimii causam] Anno U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXI. L. Opi-

mius consul C. Gracchum in tertii tribunatus plebis petitione repulsum, vim parantem oppressit. Consulque persunctus à P. Decio tribuno plebis accusatus est majestatis, quod cives indemnatos occidisset: verum à C. Carbone defensus, frequentibus suffragiis est absolutus. *Livii epitome*, &c.

³ Ti. Graccho] De quo consulendus Ciceronis Brutus.

⁴ Norbani] Vide quæ annotavimus paulo superius n. 89. Erat porro crimen majestatis seditiones concitare.

⁵ Lege Apuleia] Anno U. C. DCXLII. ante Christum CII. L. Apuleius Saturninus

definiat. Quod mihi quidem perquam puerile videri solet. Alia est enim, cum inter doctos homines de iis ipsis rebus, quæ versantur in artibus, disputatur, verborum definitio; ut, cum quæritur, quid sit ars, quid sit lex, quid sit civitas. In quibus hoc præcipit ratio atque doctrina, ut vis ejus rei, quam definias, sic exprimatur, ut neque absit quidquam, neque superfit.

109. Quod quidem in illa causa neque Sulpicius fecit, neque ego facere conatus sum. Nam, quantum uterque nostrum potuit, omni copia dicendi dilatavit, quid esset *majestatem minuere*. Etenim definitio primum reprehensio verbo uno, aut addito, aut dempto, sæpe extorquetur è manibus: deinde genere ipso doctrinam redolet, exercitationemque pene puerilem: tum in sensum & in mentem judicis intrare non potest; ante enim præterlabitur, quam percepta est.

110. Sed ^b in eo genere, in quo, *Quale sit quid*, ambigitur, existit etiam ex scripti interpretatione sæpe contentio; in quo nulla potest esse, nisi ^c ex ambiguo, controversia. Nam illud ipsum, cum ² scriptum ^d à sententia discrepat, genus quoddam habet ambigui; quod tum explicatur, cum ea verba, quæ desunt, ^e suggesta sunt: quibus additis, defenditur sententiam scripti perspicuam fuisse: & ^f ex contrariis

^a Sic infirmatur ab adversario, ut ea uti deinde non possis. ^b in judiciali statu. ^c nisi quia scriptum in utramque partem accipi potest. ^d dissentit à voluntate illius qui scripsit. ^e addita sunt. ^f cum nascitur controversia ex duobus scriptis quæ sibi videantur esse contraria, non est novum causa genus, sed superius, quod nascitur ex ambiguo scripto, duplicatur, quia duo scripta, duæ sententiæ sunt explicandæ.

ninus tribunus plebis legem de maiestate tulit, ut conjicit Pighius, occasione motuum, qui Romæ concitati sunt, cum Cimbri superatis Alpibus ad Athesim fluvium Q. Catuli proconsulis exercitum invaderent, & equites Romani, prædiis suis pulsi, Urbem pavidi repeterent. Et tam turpi fuga, & ipsa civium trepidatione, maxime videbatur imminuta pop. Rom. majestas.

¹ Alia est enim, &c.] Cum de aliqua re inter se disceptant eruditi, adeo accuratam adhibent definitionem, ut neque desit quicquam, neque superfit. V. g. artem definiunt ut Cicero lib. 1. de Orat. n. 92. *Qua cognitis penitusque perspectis, & in unum exitum spectantibus, & nunquam fallentibus rebus conti-*

netur. Legem dicent esse regulam morum, stabilem, ex superioris auctoritate consociationi hominum atque communitati ad ipsius bonum impositam: civitates appellabunt cætus hominum jure sociatos. Verum in foro ad multitudinis captum fusius explicantur definitiones. Ejusmodi est Tullii lib. 11. de Legibus n. 13. legis definitio. *Lex est justorum injustorumque distinctio ad illam antiquissimam & rerum omnium principem expressa naturam, ad quam leges hominum dirigitur, qua supplicio improbos afficiunt, defendunt & tuentur bonos.*

² Scriptum à sententia] De statuto scripti & voluntatis egimus in notis ad lib. II. Heren. n. 13. &c.

scriptis

scriptis si quid ambigitur, non novum genus nascitur, sed superioris generis causa duplicatur. Itaque aut nunquam ^a dijudicari poterit, aut ita dijudicabitur, ut ^b referendis præteritis verbis, id scriptum, quodcunque defendimus, suppleatur. ^c Ita fit, ut unum genus in iis causis, quæ propter scriptum ambiguntur, relinquatur, *si est scriptum aliquid ambiguum.*

III. Ambiguorum autem complura genera sunt, quæ mihi videntur ii melius nosse, qui dialectici appellantur; hi autem nostri ^d ignorare, qui non minus nosse debeant: tum illud est frequentissimum in omni consuetudine vel sermonis, vel scripti, cum idcirco aliquid ambigitur, quod aut verbum, aut verba sint prætermissa.

III. Iterum autem peccant, cum genus hoc causarum, quod in scripti interpretatione versatur, ab illis causis, in quibus, *Qualis quæque res sit*, disceptatur, sejungunt: nosquam enim tam quæritur, quale sit genus ipsum rei, quam in scripto, quod totum à facti controversia separatum est.

III. Ita ¹ tria sunt omnino genera, quæ in disceptationem & controversiam cadere possunt: *Quid fiat, factum, futurumve sit*, aut *Quale sit*, aut *Quomodo nominetur*: nam & illud quidem, quod quidam Græci adjungunt, *Redde factum sit*, totum in eo est, quod, *Quale sit*, quærimus. Sed jam ² ad institutum revertar meum.

III. Cum igitur, ^e accepto causæ genere & cognito, tractare cæpi, nihil prius constituo, quam, Quid sit illud, quo mihi referenda sit omnis illa oratio, quæ sit propria questionis & iudicii. Deinde illa duo diligentissime considero, quorum alterum commendationem habet nostram, aut eorum, quos defendimus: alterum est accommodatum ad eorum animos, apud quos dicimus, ad id, quod volumus, commovendos.

III. Ita ratio omnis dicendi tribus ad persuadendam rebus est nixa: ut *Probemus vera esse ea, quæ defendimus*:

^a Definiri. ^b suppleto verba quæ omissa sunt in ambiguo scripto. ^c id est unum est genus earum causarum, in quibus de ambiguo scripto disputatur. ^d oratores ^e ubi primum cognovi genus causa quæ ad me defertur.

¹ Tria sunt omnino genera] Explicat paucis causarum status de quibus disseruimus lib. 1. Heren. n. 18.

² Ad institutum] Redeo, inquit An-

tonius, ad id quod dicendum mihi proposui, nempe ut doceam vos, quid maxime in agendis causis spectare debeam.

ut Conciliemus nobis eos, qui audiunt: ut *Animos eorum, ad quemcunque causa postulabit motum, vocemus.*

116. ^a Ad probandum autem duplex est oratori subjecta materies: Una rerum earum, quæ non excogitantur ab oratore, sed in re positæ ratione tractantur; ¹ ut tabulæ, testimonia, pacta, conventa, quæstiones, leges, senatusconsulta, res judicatæ, decreta, responsa, & reliqua, si quæ sunt, quæ non reperiuntur ab oratore, sed ad oratorem à causa, atque à reis deferuntur: Altera est, quæ tota in disputatione & argumentatione oratoris collocata est.

117. Ita ^d in superiore genere de tractandis argumentis, in hoc autem etiam de inveniendis cogitandum est. Atque isti quidem, qui docent, cum causas in plura genera secue- rant, singulis generibus argumentorum copiam suggerunt. Quod etiam si ad instituendos adolescentulos magis aptum est, ut, simulac posita sit causa, habeant quo se referant, unde statim expedita possint argumenta depromere; tamen & tardi ingenii est rivulos consectari, fontes rerum non videre; & jam ætatis est ususque nostri, ^f à capite, quod velimus, arcessere, & unde omnia manant, videre.

118. Et ^g primum genus illud earum rerum, quæ ad oratorem deferuntur, meditatum nobis in perpetuum ad omnem usum similitum rerum esse debet. Nam pro tabulis, & contra tabulas; ² pro testibus, & contra testes; pro quæstionibus, & contra quæstiones; & item de cæteris rebus ejusdem generis, vel separatim dicere solemus de genere universo, vel definite de singulis temporibus, hominibus, causis: quos quidem locos (vobis hoc, Cotta & Sulpici,

^a Argumenta, quibus aliquid probatur, duplicis sunt generis: alia ab oratore non excogitantur, &c. ^b præjudicia, sive causæ ejusdem generis prius definitæ. ^c iis quorum causa agitur. ^d in eorum argumentorum genere, quæ non inveniuntur ab oratore. ^e rhetorica magistri. ^f res ab ipso principio repetere. ^g ii loci, qui arte carent, debent esse nobis meditati, ut ad eorum similitudinem ea, quæ in causis dicendis occurrunt, tractemus, modo generatim, modo definite.

¹ Ut tabula, testimonia, &c.] Locos rhetoricorum extrinsecos quinque nuntiat Aristoteles, leges, testes, pacta, quæstiones, & juramenta. Frustra hic arguentur ab Antonio, cum tabulæ, senatusconsulta, res judicatæ & decreta ad leges, responsa autem ad testimonia, referri possint. Verum de locis disse-

rendi proprius erit in Topica locus.

² Pro testibus] Quis esset hujus loci tractandi modus veterum exemplis exposuimus in notis ad lib. II. Horen. num. 9. De quæstionibus ibidem diximus n. 10. consulendus præterea Topicatorum liber.

dico)

dico) multa commentatione atque meditatione paratos atque expeditos habere debetis.

119. Longum est enim nunc me explicare, qua ratione aut confirmare, aut infirmare testes, tabulas, quæstiones oportet. Hæc sunt omnia ingenii vel mediocris, exercitationis autem maximæ: artem quidem & præcepta duntaxat hæcenus requirunt, ut certis dicendi luminibus ornentur.

120. Itemque illa, quæ sunt alterius generis, quæ tota ab oratore pariuntur, excogitationem non habent difficilem; explicationem magis illustrem perpolitamque desiderant. Itaque cum hæc duo nobis quærenda sint in causis, primum, *Quid*; deinde, *Quomodo* dicamus: alterum, quod totum^a arte tinctum videtur, tametsi artem requirit, tamen prudentiæ est pene mediocris, *Quid dicendum sit, videre*: alterum est, in quo oratoris vis illa divina virtusque cernitur, *Ea, quæ dicenda sunt, ornate, copiose, varieque dicere*.

121. Quare illam partem superiorem^b, quoniam semel ita vobis placuit, non recusabo, quo minus perpoliam, atque conficiam, (quantum consequar, vos judicabitis) Quibus ex locis ad eas tres res, quæ ad fidem faciendam solæ valent, ducatur oratio, ut & *Concilientur animi*, & *Docentur*, & *Moveantur*. Hæc sunt enim tria numero: ea vero quemadmodum illustrentur, ^c præsto est qui omnes docere possit, qui hoc primus in nostros mores induxit, qui maxime auxit, qui solus effecit.

122. Namque ego, Catule, (dicam enim non reverens assentandi suspensionem) neminem esse oratorem paulo illustriorem arbitror, neque Græcum, neque Latinum, quem ætas nostra tulerit, quem non & sæpe & diligenter audierim. Itaque, ^d si quid est in me, quod jam sperare video, quoniam quidem vos, his ingeniis homines, tantum operam mihi ad audiendum datis, ex eo est, quod nihil quisquam unquam me audiente egit orator, quod non in memoria mea penitus infederit. Atque ego is, qui sum, quantuscumque sum ad judicandum, omnibus auditis oratoribus, sine ulla dubitatione sic statuo, & judico, Neminem omnium tot & tanta, quanta sunt in Crasso, habuisse ornamenta dicendi.

^a Arte plenum. ^b quæ docet quid sit dicendum, & quænam res valeant ad faciendam fidem. ^c adest Crassus. ^d si quid dicendo possum.

123. Quamobrem si vos quoque hoc idem existimatis, non erit, ut opinor, iniqua partitio, si, cum ego hunc oratorem, quem nunc fingo, ut institui, crearo, aluero, confirmaro, tradam eum Crasso, & vestiendum, & ornandum.

124. Tum Crassus, Tu vero, inquit, Antoni, perge, ut instituisti. Neque enim est boni, neque liberalis parentis, quem procrearit, & eduxerit, eum non & vestire, & ornare; præsertim cum te locupletem esse negare non possis. Quod enim ornamentum, quæ vis, qui animus, quæ dignitas illi oratori defuit, qui in causa peroranda non dubitavit^a excitare¹ reum consularem, & ejus^b diloricare tunicam, & iudicibus² cicatrices adversas senis imperatoris ostendere? qui idem, hoc accusante Sulpicio, cum hominem seditiosum furiosumque defenderet, non dubitavit seditiones ipsas ornare, ac demonstrare gravissimis verbis, *Multos sæpe impetus populi non injustos esse, c quos præstare nemo possit; multas etiam d è republica seditiones sæpe esse factas, ut, cum reges essent e exacti, ut cum f tribunitia potestas esset constituta; illam Norbani seditionem, ex luctu civium, & ex Cæpionis odio, qui exercitum amiserat, neque reprimi potuisse, & jure esse conflata?*

125. Potuit & hic locus tam anceps, tam inauditus, tam lubricus, tam novus, sine quadam incredibili vi ac facultate dicendi tractari? Quid ego^h de³ Cn. Manlii, quid de⁴ Q. Regis commiseratione dicam? quid de aliis innumérabilibus? in quibus hoc non maxime enituit, quod tibi

^a *Subere ut è subsellis surgeret, ubi rei sedebant.* ^b *abscindere vestem interiorem.* ^c *quos prospicere & impedire nemo possit.* ^d *conjunctas cum utilitate reipub.* ^e *expulsi, suffectis in eorum locum consulibus.* ^f *cum ille magistratus, qui tribunus plebis dictus est, fuit institutus.* ^g *ea pars orationis tam lubrica.* ^h *de commiseratione quam concitasti in causa Cn. Manlii & Q. Regis.*

¹ *Reum consularem.] M. Aquillium qui post servile bellum in Sicilia confectum de reperundis pecuniis causam dixit. Cum iudicium misericordiam implorare nollit, M. Antonius, qui pro eo perorabat, tunicam ab ejus pectore discidit, ut honestas cicatrices bello acceptas ostenderet. Quibus conspectis reus absolutus est. Livii epitome.*

² *Cicatrices adversas.] Quæ in pectore, vel alia parte anteriori, accipiebantur vulnera, dicebantur adversa, erantque gloriosa: ut contra, aversa inho-*

nesta, utpote in fuga & tergo accepta.

³ *Cn. Manlii.] A Cimbris Cn. Manlius & Q. Servilius Cæpio proconsules victi prælio castrisque binis exuti sunt: octoginta millia militum occisa, calorum ac lixarum quadraginta millia. Livii epitome lib. Lxvii. Ea clades incidit in annum U. C. dcxlii. ante Christum cv.*

⁴ *Q. Regis.] Q. Marcius Rex celeberrimo in rep. Rom. genere, plurimis magistratibus cum dignitate gestis, consul fuit anno U. C. dcxxxvi. ante Christum*

omnes dant, acumen quoddam singulare; sed hæc ipsa, quæ nunc ^a ad me delegare vis, ea semper in te eximia & præstantia fuerunt.

126. Tum Catulus, Ego vero, inquit, in vobis hoc maxime admirari soleo, quod, cum inter vos in dicendo dissimilimi sitis, ita tamen uterque vestrum dicat, ut ei nihil neque à natura denegatum, neque à doctrina non delatum esse videatur. Quare, Crasse, neque tu tua suavitate nos privabis, ut, si quid ab Antonio aut prætermisum, aut relictum sit, non explices; neque te, Antoni, si quid non dixeris, existimabimus non potuisse potius, quam à Crasso dici maluisse.

127. Hic Crassus, Quin tu, inquit, Antoni, omittis ista, quæ proposuisti, quæ nemo horum desiderat, *Quibus ex locis ea, quæ dicenda sint in causis, reperiantur?* (quæ quamquam abs te novo quodam modo, præclareque dicuntur, sunt tamen & re facilia, & præceptis ^b pervagata :) illa deprome nobis, unde afferas quæ sæpissime tractas, semperque divinitus.

128. Depromam equidem, inquit Antonius; & quo facilius id à te exigam, quod peto, nihil tibi à me postulanti recusabo. Meæ totius orationis, & istius ipsius in dicendo facultatis, quam modo Crassus in cælum verbis extulit, tres sunt rationes, ut ante dixi; una *Conciliandorum hominum*, altera *Docendorum*, tertia *Concitandorum*.

129. Harum trium partium prima lenitatem orationis, secunda acumen, tertia vim desiderat. Nam hoc necesse est, ut is, ^c qui nobis causam adjudicaturus sit, aut inclinatione voluntatis propendeat in nos, aut defensionis argumentis adducatur, aut animi permotione cogatur. Sed quoniam illa pars, ^d in qua rerum ipsarum explicatio, ac defensio posita est, videtur omnem hujus generis quasi doctrinam continere, de ea primum loquemur, & pauca dicemus. Pauca enim sunt, ^e quæ usu jam tractata, & animo quasi notata habere videamur.

^a Vis mihi tribuere. ^b vulgo cognita. ^c qui secundum nos judicaturus est. ^d in qua continentur defensionis argumenta, & ratio probandi docetur. ^e qua experientia didicerim, quæque animo pridem notata mihi jam occurrant.

stum cxviii. Verum quæ fuerit ejus vit Antonius, non est, quod Tciam, à causa, in qua commiserationem excita- veteribus traditum.

130. Ac tibi sapienter monenti, L. Crasse, libenter assentimur, ut singularum causarum ^a defensiones, quas solent magistri pueris tradere, relinquamus; aperiamus autem ea capita, unde omnis ad omnem & causam & orationem disputatio ducitur. Neque enim, quoties verbum aliquod est scribendum nobis, toties ejus verbi literæ sunt cogitatione conquirendæ; nec quoties causa dicenda est, toties ad ejus causæ ^b seposita argumenta revolvi nos oportet; sed habere ^c certos locos, qui, ut literæ ad verbum scribendum, sic illi ad causam explicandam, statim occurrant.

131. Sed hi loci ei demum oratori prodesse possunt, qui est versatus in rebus vel usu, quem ætas denique affert; vel auditione & cogitatione, quæ studio & diligentia ^d præcurrit ætatem. Nam si tu mihi quamvis eruditum hominem adduxeris, quamvis acrem & acutum in cogitando, quamvis ad pronuntiandum expeditum, si erit idem in consuetudine civitatis, in exemplis, in institutis, in moribus ac voluntatibus civium suorum ^e hospes, non multum ei loci proderunt illi, ex quibus argumenta promuntur: ^f subactio mihi ingenio opus est, ut agro non semel arato, sed novato & iterato, quo meliores fructus possit, & grandiores edere. Subactio autem est usus, auditio, lectio, literæ.

132. Ac primum ^f naturam causæ videat, quæ nunquam latet, *Factumne sit*, quærat, an *Quale sit*, an *Quod nomen habeat*: quo perspecto, statim occurrit naturali quadam prudentia, non his ^g subductionibus, quas ^h isti docent, quid faciat causam, id est, quo sublato controversia stare non possit: deinde, quid veniat in iudicium, quod isti sic jubent quærere: *Interfecit* ⁱ *Opimius Gracchum*: ⁱ quid facit cau-

^a Locos quibus orator ad causæ defensionem uti debet. ^b propria & quasi seposita à communibus argumentis. ^c communes quosdam omnibus causis locos. ^d conciliat prudentiam & cognitionem, quam ætas nondum asserere potest. ^e ignarus. ^f genus ac statum. ^g divisionibus. ^h rhetores Græculi. ⁱ quodnam est causæ caput?

¹ *Subactio*] Translatio ducta ab agricultura. Ut ager non semel aratus, sed iterum ac tertio proficiscius potest meliores & grandiores fructus asserere: ita perdomitum & excultum ingenium & plura & meliora producit. Modus autem colendi ingenii est usus, auditio, &c.

² *Opimius*] Anno U. C. DCXXXIII. ante Christum CXXI. C. Gracchus sedi-

tioso tribunatu actio, cum Aventinum armata quoque multitudine occupavisset, à L. Opimio consule ex senatusconsulto vocato ad arma populo pulsus, interemptus est. . . . Anno consequente L. Opimius accusatus apud populum à Q. Decio tribuno plebis, quod indemnatos cives in carcerem coniecisset, liberatus est. Epitome Livii lib. LXI.

sam? quod ^areipublicæ causa, cum ^bex senatusconsulto ad arma vocasset: hoc tolle, causa non erit. ^cAt id ipsum negat contra leges licuisse Decius. Veniet igitur in iudicium, licueritne ^dex senatusconsulto, servandæ reipub. causa? Perspicua hæc sunt quidem, & in vulgari prudentia sita; sed illa quærenda, quæ ab accusatore & defensore argumenta ad id, quod in iudicium venit, spectantia, debeant afferri.

133. Atque hic illud videndum est, in quo summus est error istorum magistrorum, ad quos liberos nostros mittimus; non quo hoc quidem ad dicendum magnopere pertineat, sed tamen ut videatis, quam sit genus hoc eorum, qui sibi eruditi videntur, hebes atque impolitum. Constituunt enim in partiendis orationum modis duo genera causarum: Unum appellant, in quo sine personis atque temporibus de universo genere quærat: Alterum, quod personis certis & temporibus definiatur: ignari, omnes controversias ad universi generis vim & naturam referri.

134. Nam in ea ipsa causa, de qua ante dixi, nihil pertinet ad oratoris locos Opimii persona, nihil Decii. De ipso enim universo genere infinita quæstio est, *Num pœna videatur esse afficiendus, qui civem ex senatusconsulto patria conservandæ causa interemerit, cum id per leges non liceret.* ¹Nulla denique est causa, in qua id, quod in iudicium venit, ex reorum personis, non generum ipsorum universa disputatione quærat.

135. Quinetiam in iis ipsis, ubi de facto ambigitur, *Ceperitne contra leges pecunias* ²*P. Decius*, argumenta & criminum & defensionis revocentur oportet ad genus & ad naturam universam: ³quod sumptuosus, de luxuria: quod

^a Gracchum interfecit. ^b cives iussit arma sumere, probante senatu, & edito senatusconsulto. ^c Decius contendit Gracchi cædem non fuisse licitam, quia contra leges facta fuit. ^d Gracchum occidere.

¹ Nulla est causa] Nulla est causa, inquit Antonius, in qua id quod in iudicium & controversiam vocatur, quæri debeat ac peti ex ipsis reorum personis, sed omnia referri debent ad universum genus. Sic in hac ipsa quæ modo proposita est causa, ad oratoris locos nec Opimii nec Decii persona pertinet; non ex ipsis deducenda sunt argumen-

ta, sed ex ipso facto, quod generatim spectatur.

² P. Decius] Non unus ex iis qui se pro patria devoverunt; fortasse is fuerit, qui quæstura functus est anno U. C. DCXXXVIII. ante Christum CXXVI.

³ Quod sumptuosus] Accusaturne v.g. Decius, quod sumptus nimios fecerit? argumenta defensionis & accusationis petenda

alieni appetens, de avaritia: quod seditiosus, de turbulentis & malis civibus: quod à multis arguitur, de genere testimonio: contraque, quæ pro reo dicuntur, omnia necessario à tempore atque homine ad communes rerum & generum summas revolventur.

136. * Atque hæc forsàn homini, non omnia, quæ sunt in natura rerum, celeriter animo comprehendenti, permulta videantur, quæ veniant in iudicium tum, cum de facto quæritur: sed tamen criminum est multitudo, non defensionum, aut locorum, infinita.

137. Quæ vero, cum de facto non ambigitur, quærentur, *Qualia sint*, ^b ea si ex reis numeres, & innumerabilia sunt & obscura; si ex rebus, valde & modica & illustria. ^c Nam si ^a Mancini causam in uno Mancino ponimus, quotiescunque is, quem ^d paterpatratus dediderit, ^e receptus non erit, toties causa nova nascetur. Sin illa controversia causam facit, *Videaturne ei, quem paterpatratus dediderit, si is non sit receptus*, ^f *postliminium esse*? nihil ad artem dicendi, nec ad argumenta defensionis Mancini nomen pertinet.

138. Ac, ^g si quid affert præterea hominis aut dignitas aut indignitas, ^h extra quæstionem est; & ⁱ ea tamen ipsa oratio ad universi generis disputationem referatur necesse est. Hæc ego non eo consilio disputo, ut homines eruditos redarguam; quanquam reprehendendi sunt, ^k qui in genere definiendo istas causas describunt in personis & in temporibus positas esse.

139. Nam ^l etsi incurrunt tempora & personæ, tamen

^a Facta, & crimina, qua in iudicium veniunt, & agitantur in foro, permulta fortasse esse videantur homini non acutissimo: sed quamvis revera multa essent genera, ipsi tamen loci, unde factorum accusatio & defensio petitur, minime multi sunt. ^b si recensere velis eos, quorum privata causa in iudicium venit, multa sunt: si res ipsas & causarum genera spectes, pauca & cognitu facilia. ^c si persona Mancini & nomine includimus ejus causam, & novam litem statuimus, quoties novus reus erit, &c. ^d pater & belli conficiendi auctoritatem habens. ^e ab hoste, cui paterpatratus ipsum tradidit. ^f jus eorum, qui ad suam civitatem, unde abfuerunt, domumque suam ac limen postea revertuntur. ^g si quod argumentum peti potest ab hominis dignitate, &c. ^h non pertinet ad causam totius caput. ⁱ argumenta qua petuntur ab ipsis reis, revocanda sunt ad locum illum communem, quo nititur controversia. ^k qui cum causarum genera duo faciant, alterum in personis ac temporibus positum esse volunt. ^l licet causa sint abstracta certis personis ac temporibus.

petenda erunt è communi genere & loco, de luxuria: quod alienas opes appetiverit? de avaritia, &c.

[Mancini causam] Quam explicavimus lib. 1. de Orat. n. 181. Eodem loco exponitur, quid sit paterpatratus.

intelligendum

intelligendum est, non ex iis, sed ^a ex genere quæstionis pendere causas. ^b Sed hoc nihil ad me: nullum enim nobis certamen cum istis esse debet. Tantum satis est intelligi, ^c ne hoc quidem eos consecutos, quod in tanto otio, etiam sine hac forensi exercitatione efficere potuerunt, ut generum rerum discernere, eaque paulo subtilius explicarent. Verum hoc, ut dixi, nihil ad me. Illud ad me, ac multo etiam magis ad vos, Cotta noster & Sulpici.

140. ^c Quomodo nunc se istorum artes habent, pertimescenda est multitudo causarum: est enim infinita. Si in personis ponitur; quot homines, tot causæ: sin ad generum universas quæstiones referuntur; ita modicæ, & paucæ sunt, ut omnes eas, diligentes, & memores, & sobrii oratores percurfas animo, & prope decantatas habere debeant. ^d Nisi forte existimatis, à ^e Manio Curio causam didicisse L. Crassum; & ea re multa attulisse, quamobrem, posthumo non nato, Curium tamen hæredem Coponii esse oporteret.

141. Nihil ad copiam argumentorum, neque ad causæ vim ac naturam, nomen Coponii ac Curii pertinuit: in genere erat universo rei negotiique, non in tempore ac nominibus, omnis quæstio, ac ^e cum scriptum ita sit, SI MIHI FILIUS GENITUS, ISQUE PRIUS MORITUR, & cætera; TUM UT MIHI ILLE SIT HÆRES; Si natus filius non sit, videturne is, qui filio mortuo institutus hæres sit, hæres esse? ^f Perpetui juris, & universi generis quæstio non hominum nomina, sed rationem dicendi, & argumentorum fontes considerat.

142. In quo etiam isti nos jurisconsulti impediunt, à di-

^a Ex controversia universim spectata. ^b parum curo, quam recte isti rhetores causarum genera diviserint. ^c si sequamur istorum præcepta. ^d nisi forte crediderim L. Crassum, cum M. Curii causam egit, ab ipso nomine & persona M. Curii argumentum sumpsisse, quibus ad dicendum uteretur; & ea re, ejus nomine ac persona multum profecisse, ut probaret Curium hæredem Coponii esse oportere, quamvis Coponio posthumus filius nullus natus esset. ^e tota quæstio versabatur in explicando illo scripto, mihi &c. ^f controversia qua jure aliquo certo & perpetuo nititur, non pendet ab hominum nominibus, sed ad communes quosdam dicendi locos, qui sunt argumentorum fontes, revocanda est.

¹ Ne hoc quidem] Causas, ut par est, agere non potuerunt sine exercitatione forensi: at certe recte dividere ac definire illas ipsas causas in otio suo potuerunt & debuerunt: in quo tamen

ipso peccarunt.

² A Manio Curio] Totam hanc causam exposuimus lib. 1. de Orat. in notis ad num. 180.

scendoque

scendoque deterrent. Video enim in ¹ Catonis, & Bruti libris nominatim fere referri, quid alicui de jure viro aut mulieri responderint; credo, ut putaremus, in hominibus, non in re, consultationis, aut dubitationis causam aliquam fuisse; ut, quod homines essent innumerabiles, debilitati à jure cognoscendo, voluntatem discendi simul cum spe perdiscendi abjiceremus. Sed ² hæc Crassus aliquando nobis expediet, & exponet descripta generatim. Est enim, ne forte nescias, heri nobis ille hoc, Catule, pollicitus, se jus civile, quod nunc diffusum & dissipatum est, in certa genera ^b coacturum, & ad artem facile redacturum.

143. Et quidem, inquit Catulus, haudquaquam id est difficile Crasso, qui &, quod disci potuit de jure, didicit; & quod iis, qui eum docuerunt, defuit, ipse afferet; ut, quæ sint in jure, vel acute describere, vel ornate illustrare possit. Ergo ista, inquit Antonius, tum à Crasso discemus, cum se de turba, & à subselliis in otium, (ut cogitat) solitudinemque contulerit.

144. Jam id quidem sæpe, inquit Catulus, ex eo audiui, cum diceret, sibi certum esse, à judiciis causisque discedere: sed, ut ipsi soleo dicere, non licebit. Neque enim ipse auxilium suum sæpe à viris bonis frustra implorari patietur, neque id æquo animo feret civitas; quæ, si voce L. Crassi carebit, ornamento quodam sese spoliata putabit. Nam hercle, inquit Antonius, si hæc vere à Catulo dicta sunt, ^d tibi mecum in eodem est ² pistrino, Crasse, vivendum: & ^e istam

^a Sed aliquando Crassus juris scientiam hominum nominibus ac fastu impeditam explicabit, & ad certa rerum genera, quæ pauca sunt, revocabit. ^b collecturum. ^c à consulti & forensibus causis. ^d eadem ars causarum in foro tractandarum nobis, dum vivimus, erit exercenda, quamvis sit plena defatigationis. ^e cessantem & otiosam.

¹ Catonis & Bruti] M. Catonem, principem Porciæ familiæ, celebrem fuisse jurisconsultum, ejusque libros ætate sua existisse tradit Pomponius ff. lib. 1. tit. 2. de Origine juris. Ibidem de Bruti mentio. Post hos fuerunt P. Mucius, & Brutus, & Manilius, qui fundaverunt jus civile. Ex his P. Mucius etiam decem libellos reliquit, Brutus septem, & octo volumina scripta, Manilius monu-

tus pratorius, P. autem Mucius & pontifex maximus.

² Pistrino] Hic ingentis ac molesti laboris plenum opus significat; ducta translatione ab exercitatione durissima cui servi addicebantur: vis autem illi verbo videtur inesse major, quam lectioni, quæ in quibusdam Codicibus invenitur, quamque Editores nonnulli amplectuntur, sc. *pistrino institutio*.

oscitantem

oscitantem & dormitantem sapientiam, ¹ Scævolarum & ceterorum beatorum otio concedamus.

145. Arrisit hic Crassus leniter, & ² Pertexe modo, inquit, Antoni, quod exorsus es: me tamen ista oscitans sapientia, simulatque ad eam confugero, in libertatem vindicabit. ^b Hujus quidem loci, quem modo sum exorsus, hic est finis, inquit Antonius: quoniam intelligitur, non in hominum innumerabilibus personis, neque in infinita temporum varietate, sed in generum causis atque naturis omnia sita esse, quæ in dubium vocarentur: genera autem esse definita non solum numero, sed etiam paucitate: ut eam materiem orationis, quæ cuiusque esset generis, studiosi qui essent dicendi, ^c omnibus locis descriptam, instructam, ornataque comprehenderent, rebus dico, & sententiis.

146. ^d Eæ vi suâ verba parient, quæ semper satis ornata mihi quidem videri solent, si ejusmodi sunt, ut ea res ipsa peperisse videatur. Ac, si verum quæritis, quod mihi quidem videatur (nihil enim aliud affirmare possum, nisi sententiam & opinionem meam) ^e hoc instrumentum causarum & generum universorum in forum deferre debemus; neque, ut quæque res delata ad nos erit, tum denique scrutari locos, ex quibus argumenta eruamus; quæ quidem omnibus, qui ea mediocriter modo considerant, studio adhibito & usu, pertractata esse possunt: sed tamen animus referendus est ad ea capita, & ad illos, quos sæpe jam appellavi, locos, ex quibus omnia ad omnem orationem inventa ducuntur.

147. Atque hoc totum est sive artis, sive animadversionis, sive consuetudinis, nosse ^f regiones, intra quas ² venire, & peruestiges, quod quæras. ^g Ubi eum locum omnem cogitatione sepheris, si modo usum rerum percallueris, nihil

^a Absolve quod incepisti. ^b ea spectat omnis disputatio, quam supra de locis communibus exorsus sum, ut &c. ^c distributam in omnes locos communes & universos genera. ^d si res ac sententia collecta fuerint, ex iis nascentur sua sponte verba. ^e hanc suppellectilem ac copiam præceptorum artis nobis debemus comparasse, antequam in forum veniamus, neque ad ea tum primum recurrere, cum causa nobis traditur peroranda ^f argumentorum sedes, quarum ope quasi venando quæræ & captes id quod ^g postquam aliquem locum diligenter excusseris.

¹ Scævolarum] Sic vocat jurisconsultos, inter quos celeberrimus erat Scævola.

² Venere] Lectionem nostram cum probatissimi codices, tum ipsa quæ se-

quantur verba confirmant; in qua translatio à venatione ducta continuatur. Habent plerique minus recte, intra quæ venire debeat, ut peruestiges quod quæræ.

re effugiet; atque omne, quod erit in re, occurret, atque incidet. Et sic, cum ad inveniendum in dicendo tria sint; acumen, deinde ratio, quam licet (si volumus) appellemus artem, tertium diligentia; non possum equidem non ingenio primas concedere: sed tamen ipsum ingenium diligentia^a etiam ex tarditate incitat.

148. Diligentia, inquam, cum omnibus in rebus, tum in causis defendendis plurimum valet. Hæc præcipue colenda est nobis; hæc semper adhibenda; hæc, nihil est, quod non assequatur. Causa ut penitus (quod initio dixi) nota sit, diligentia^b est: ut adversarium attente audiamus, atque ut ejus non solum sententias, sed etiam verba omnia^c excipiamus, vultus denique perspiciamus omnes, qui sensus animi plerumque indicant, diligentia est.

149. Id tamen dissimulanter facere, ^d ne sibi ille aliquid proficere videatur, prudentia est. Deinde ut in iis locis, quos proponam paulo post, ^e pervolvatur animus, ut se penitus insinuet in causam, ut sit cura & cogitatione intentus, diligentia est: ut his rebus adhibeat, tanquam lumen aliquod, memoriam, ut vocem, ut vires^f: hæc & magna sunt.

150. ^h Inter ingenium quidem, & diligentiam perpaululum loci reliquum est arti: ars demonstrat tantum, ubi quæras, atque ubi sit illud, quod studeas invenire: reliqua sunt in cura, attentione animi, cogitatione, vigilantia, assiduitate, labore: complectar uno verbo, quo sæpe jam usi sumus, diligentia: qua una virtute omnes virtutes reliquæ continentur.

151. Nam orationis quidem copia videmus ut abundant philosophi, qui, ut opinor, (sed tu hæc, Catule, meliusⁱ) nulla dant præcepta dicendi, nec idcirco migus, quæcunque res proposita est, suscipiunt, de qua copiose & abundanter loquantur.

152. Tum Catulus, Est, inquit, ut dicis, Antoni, ut plerique philosophi nulla tradant præcepta dicendi, & habeant paratum tamen, quid de quaque re dicant. Sed¹ Aristote-

^a Quamvis tardum sit, excitat. ^b efficit. ^c colligamus & animadvertamus, ut melius orationis ejus firmamenta convellere possimus. ^d ne putes adversarius a se bene perorari causam, si videat se studiose & attente audiri. ^e totum occupetur. ^f diligentia efficit. ^g hæc magna percipiuntur commoda ex diligentia. ^h cum ad eloquentiam plurimum valeat & ingenium, & diligentia, ad illam ars parum conferre potest. ⁱ intelligi, & explicare potes.

¹ Aristoteles.] De quo notas consule in librum 1. de Inventionem num. 7.

les (is, quem maxime ego admiror) proposuit quosdam locos, ex quibus omnis argumenti via, non modo ad philosophorum disputationem, sed etiam ad hanc, qua in causis utimur, inveniretur: ^a à quo quidem homine jamdudum, Antoni, non aberrat oratio tua; sive tu similitudine illius divini ingenii in eadem incurris vestigia, sive etiam illa ipsa legisti, atque didicisti: quod quidem magis verisimile videtur. Plus enim te operæ Græcis dedisse rebus video, quam putaramus.

153. Tum ille, Verum, inquit, ex me audies, Catule: Semper ego existimavi, jucundiorē & probabiliorem huic populo oratorem fore, ^b qui primum quam minimam artificii alicujus, deinde nullam Græcarum rerum significationem daret. Atque ego idem existimavi, pecudis esse, non hominis, cum ^c tantas res Græci susciperent, profiterentur, agerent, seseque & videndi res obscurissimas, & bene vivendi, & copiose dicendi rationem hominibus daturus pollicerentur, non admoveere aurem; &, si palam audire eos non auderes, ne minueres apud tuos cives auctoritatem tuam, ^d subauscultando tamen excipere voces eorum, & procul, quid narrarent, attendere. Itaque feci, Catule, & ^e istorum omnium summam causas, & genera ipsa gustavi.

154. Valde hercule, inquit Catulus, timide, tanquam ad aliquem ^f libidinis scopulum, sic tuam mentem ad philosophiam appulisti: quam hæc civitas aspernata nunquam est. Nam & referta quondam Italia Pythagoreorum fuit; tum, ^f cum erat in hac gente ^g magna illa Græcia: ex quo etiam quidam Numam Pompiliū, regem nostrum, fuisse Pythagoreum ferunt; ^h qui annis permultis ante fuit, quam ipse

^a Cujus tu methodum & artū tradenda viam sequeris. ^b qui quam minimum significaret se artem eloquentiæ didicisse, nullo vero modo Græcas literas attigisse. ^c tantam eruditionem. ^d clam & privatim audiendo. ^e leviter & cursim didici summa capita & genera causarum ac rerum quas docent. ^f cum erat Græca disiecta ea pars Italia, qua magna Græcia dicitur.

¹ Libidinis scopulum. Connorat vel Circes, vel Sirenum scopulos poetarum fabulis celebres.

² Magna Græcia. Ad orientalem Italiæ plagam Brutios inter & Salentinos pertinet ea regio, quam olim magnam Græciam dixere: nunc pars est regni Neapolitani.

³ Qui annis permultis. Numa Pompilius, secundus Romanorum rex, de quo diximus libro superiore in notis ad n. 37. regnum, quod tenuit annos quadraginta tres, auspiciatus est anno U. C. XL. Olymp. XVI. 3. ante Christum MCCXIV. Tarquinio Superbo rege, qui regnare cepit, ut refert Dionysius,

anno

Pythagoras : quo etiam major vir habendus est, cum illam sapientiam constituendæ civitatis duobus prope sæculis ante cognovit, ^a quam eam Græci natam esse senserunt. Et certe non tulit ullos hæc civitas aut gloria clariores, aut auctoritate graviores, aut humanitate politiores P. Africano, C. Lælio, ¹ L. Furio, qui secum eruditissimos homines ex Græcia palam semper habuerunt.

155. Atque ego ex istis sæpe audiivi, cum dicerent, *pergratum Athenienses & sibi fecisse, & multis principibus civitatis, quod, cum* ² *ad senatum legatos de suis maximis rebus mitterent, tres illius ætatis nobilissimos philosophos misissent Carneadem, & Critolaum, & Diogenem: itaque eos dum Romæ essent, & à se, & ab aliis frequenter audios:* quos tu cum haberes auctores, Antoni, miror, cur philosophiæ, sicut ³ Zethus ille Pacuvianus, prope bellum indixeris.

156. ^c Minime, inquit Antonius: ac sic decrevi ⁴ *philosophari potius, ut* ⁵ *Neoptolemus apud Ennium, paucis: nam omnino haud placet.* Sed tamen hæc est mea sententia, quam

^a Antequam Græci cognoscerent illam regenda civitatis scientiam, quam à Pythagora didicerunt. ^b cum scires eorum auctoritate & nomine philosophiam niti. ^c non indixi bellum philosophiæ, ut ais: eam igitur attingo, sed obiter, ac pauci: nam in ea totum esse & omnino philosophari non placet.

anno IV. Olymp. LXI. U. C. CCXXI. Pythagoras in Italiam venit, & quidem (si credimus Iamblichō) circa Olymp. LXX. annis circiter ab U. C. CCXXII. Ex quibus colligitur, quod hic tradit Cælius, Numam duobus prope sæculis prius vixisse quam Pythagoram, annis scilicet omnino CLXXXII.

¹ L. Furio] De quo videndus Cicero in Brutus.

² Ad senatum legatos] Carneades Academicus, Diogenes Stoicus, & Critolaus Peripateticus, celeberrimi ætatis suæ philosophi, ab Atheniensibus Romanam ad senatum populumque Romanum legati sunt, impetratum ut remitterent talentum fere quingentum mulctam, quam propter Oropi vastationem fecerant. Tempus hujus legationis Cicero Academ. Quæst. lib. IV. refert ad P. Scipionem & M. Marcelum cos. qui anno U. C. DXCIX. ante Christum CLV. rempub. administrarunt. Gellius lib. XVII. temporibus belli Punicæ secundi; Pausanias in Achaicis an.

U. C. DCIII. assignat. Gellius lib. VII. cap. XIV. De Carneade & Critolao diximus libro superiore n. 45.

³ Zethus] Jovis ex Antiopa filius, frater Amphionis, cui in condendis Thebis operam commodavit: Eum, ut ab artibus aversum, Pacuvius in trægedia invehentem in musicam inducit, quam Amphion tuetur. Consule lib. II. ad Heren. n. 43.

⁴ Philosophari] Censet Vossius versum illum Ennii fuisse trochaicum quadratum hujusmodi,

Philosophari mihi est necesse; at paucis: nam omnino haud placet.

Idque colligit ex lib. II. Tusculanarum Quæstionum n. 1. ubi legitur, Neoptolemus quidem apud Ennium philosophari sibi ait necesse esse, sed paucis: nam omnino haud placere.

⁵ Neoptolemus] Pyrrho, Achillis filio, Neoptolemi cognomen impositum, quod adolescentulus in bello Trojano militiæ tirocinium fecerit.

videbar exposuisse: Ego ista studia ^a non improbo, moderata modo sint: opinionem istorum studiorum, & suspensionem artificii apud eos, qui res judicent, oratori adversariam esse arbitror: imminuit enim & oratoris auctoritatem, & orationis fidem.

157. Sed (ut eo revocetur, unde huc declinavit, oratio) ex tribus istis clarissimis philosophis, quos Romam venisse dixisti, videsne Diogenem fuisse, qui diceret, *artem se tradere bene differendi, & vera ac falsa dijudicandi*, quam verbo Græco ¹ Διαλεκτικῶν appellaret? In hac arte, si modo est hæc ars, nullum est præceptum, quo modo verum inveniat, sed tantum est, quo modo judicetur.

158. Nam & ² omne, quod eloquimur, ^b sic, ut id aut esse dicamus, aut non esse: & si simpliciter dictum sit, suscipiant dialectici, ut judicent, verumne sit, an falsum; & si conjuncte sit elatum, & adjuncta sint alia, judicent, rectene adjuncta sint, & verane summa sit uniuscujusque rationis: & ad extremum ^c ipsi se compungunt suis acuminibus, & multa quærendo, reperiunt non modo ea, quæ jam non possint ipsi dissolvere, sed etiam ^d quibus ante exorsa, & potius detexta prope retexantur.

159. Hic nos igitur ^e Stoicus iste nihil adjuvat, quoniam quemadmodum inveniam quid dicam, non docet; atque idem etiam impedit, quod & multa reperit, quæ negat ullo modo posse dissolvi, & genus sermonis affert non liquidum, non fusum, ac profluens, sed exile, aridum, concisum & minutum: quod si quis probabit, ita probabit, ut oratori tamen aptum non esse fateatur. Hæc enim nostra oratio multitudinis est auribus accommodanda, ad oblectandos animos, ad impellendos, ad ea probanda, ^f quæ non aurificis statera, sed quadam populari trutina examinantur.

^a Philosophiæ. ^b sic eloquimur. ^c ipsi se impediunt nimia subtilitate. ^d quibus resellantur ea, quæ ab eis in principio disputationis probata esse videbantur. ^e Diogenes, & similes illius Stoici, nihil oratorem adjuvant. ^f quæ non expendantur peritorum judicio & accurata quadam statera, qualis est aurificum.

¹ Διαλεκτικῶν] Dialecticam ἀπὸ τῆς διαλέξεως, à differendo nomen habet.

² Omne quod eloquimur &c.] Sensus hujus loci est: Omnis propositio aut affirmat aliquid, aut negat; & si quidem simplex

fit, profitentur dialectici se judicare an vera, an falsa sit: si vero composita sit, dicant an id, quod subjicitur propositum recte adjunctum sit, an secus, & an ratio simul sumpta sibi cohereat.

160. Quare istam artem totam dimittamus, quæ in exco-
gitandis argumentis muta nimium est, in judicandis nimium
loquax. Critolaum istum, quem simul cum Diogene venisse
commemoras, puto plus ^a huic studio nostro prodesse po-
tuisse. ^b Erat enim ab isto Aristotele, à cujus inventis tibi
ego videor non longe aberrare. Atque inter hunc Aristote-
lem, (cujus & illum legi librum, in quo exposuit dicendi ar-
tes omnium superiorum, & illos, in quibus ipse sua quædam
de eadem arte dixit) & ^c hos germanos hujus artis magi-
stros, hoc mihi visum est interesse; quod ille eadem acie
mentis, qua rerum omnium vim naturamque viderat, hæc
quoque adspexit, quæ ad dicendi artem, quam ille despicie-
bat, pertinebant: illi autem, qui ^d hoc solum colendum
ducebant, ^e habitaverunt in hac una ratione tractanda, non
eadem prudentia, qua ille, sed usu in hoc uno genere, stu-
dioque majore.

161. Carneadis vero vis incredibilis illa dicendi, & varie-
tas, perquam esset optanda nobis; qui nullam unquam in
illis suis disputationibus rem defendit, quam non probavit;
nullam oppugnavit, quam non everterit. Sed hoc majus
est quiddam, quam ab iis, qui hæc tradunt, & docent, postu-
landum sit.

162. Ego autem, si quem nunc plane rudem institui ad
dicendum velim, ^f his potius tradam assiduus, uno opere
eandem incudem diem noctemque tundentibus, qui omnes
tenuissimas particulas, atque omnia minima mansa, ut nu-
trices infantibus pueris, in os inferant. Sin sit is, qui & do-
ctrina mihi liberaliter institutus, & aliquo jam imbutus usu,
& satis acri ingenio esse videatur; ^g illuc eum rapiam, ubi
non seclusa aliqua aquula teneatur, sed unde universum flu-
men erumpat: qui illi sedes, & tanquam domicilia argu-
mentorum commonstret, & ea breviter illustret, verbisque
definiat.

^a Arti oratoria. ^b ex Aristotelis schola prodierat. ^c hos qui se profitentur rheto-
ricam proprie docere. ^d unam artem bene dicendi. ^e versati sunt. ^f dabo illum
informandum eloquentia magistris, qui ejus artis præcepta minuta discipulorum auribus
diu nocteque inculcant. ^g tradam illum alicui erudiendum, qui non tantum rivulos
eloquentia, sed ipsum fontem, unde omnia oriuntur argumenta, commonstret.

¹ Eandem incudem] Proverbii genus rum, qui continuis ictibus incude per-
cussa ferrum emolliunt.

163. Quid

163. Quid enim est, in quo ^a hæreat, qui viderit, omne quod sumatur in oratione aut ad probandum, aut ad refellendum, ¹ aut ^b ex sua sumi vi atque natura, aut assumi ^c foris? Ex sua vi, cum aut res ^d quæ sit tota quærat, aut pars ejus, aut vocabulum quod habeat, aut quippiam rem illam quod attingat. Extrinsecus autem, cum ea, quæ sumis foris, neque inhærent in rei natura, colliguntur.

164. Si res tota quæritur, definitione universa ^e vis explicanda est, sic: *Si majestas est amplitudo ac dignitas civitatis, is eam minuit, qui exercitum hostibus populi Rom. tradidit, non qui eum, qui id fecisset, populi Rom. potestati tradidit.*

165. Sin ^f pars; partitione, hoc modo: *Aut senatui parandum ^g de salute reip. fuit, aut aliud consilium instituendum, aut sua sponte faciendum: aliud consilium ^h, superbum; suum ⁱ, arrogans; utendum igitur fuit consilio senatus.* ^k Sin ex vocabulo, ut Carbo: *Si consul est, qui consulit patriæ, quid aliud fecit ² Opimius?*

166. Sin ab eo, ¹ quod rem attingat; plures sunt argumentorum sedes ac loci: nam & conjuncta quæremus, & genera, & partes generibus subjectas, & similitudines, & dissimilitudines, & contraria, & consequentia, & consentanea, & quasi præcurrentia, & repugnantia, & causas rerum vestigabimus, & ea, quæ ex causis orta sunt, & ^m majora, paria, minora quæremus.

167. Ex ⁿ conjunctis sic argumenta ducuntur: *Si pietati summa tribuenda laus est, debetis moveri, cum ³ Q. Metel-*

^a Laboret. ^b ex causa natura sumi. ^c extra causam. ^d quomodo sit definienda. ^e rei natura. ^f si quæritur pars aliqua totius alicujus, ea explicanda erit partitione & enumeratione. ^g in causa ubi agebatur salus reipub. ^h instituere. ⁱ adhibere. ^k si argumentum sumitur à nomine rei alicujus, ut Carbo sumptis in Opimii causa, ita argumentum instituendum erit: Si consul, &c. ^l quod assertum est ad id de quo quaritur. ^m comparisonem à majori ad minus, à pari, à minori ad majus. ⁿ à conjugatis.

¹ Aut ex sua vi] Designat locos rhetoricorum intrinsecos & extrinsecos, de quibus cum & fusius & accuratius agat Cicero in Topicis, eo rejecimus notas omnes & exempla, quibus possunt illustrari.

² Opimius] De quo paulo superius diximus n. 122.

³ Q. Metellum] Anno U. C. DCLVII. ante Christum xcvii. præturam obtinuit Q. Metellus, Pii cognomentum adeptus, quod, ut ait scriptor de viris illustribus, patrem Numidicum precibus ac lachrymis assiduus ab exilio revocasset. Qua singulari pietate facilem ad summos honores aditum paravit.

omne tam pie lugere videatis. Ex genere autem: Si magistratus^a in populi Rom. potestate esse debent, quid¹ Nor-
 i accusas, cujus tribunatus voluntati paruit civitatis?
 r, au 168. Ex^b parte autem ea, quæ est subiecta generi: ¹ Si
 n rem omnes, qui reipublicæ consulunt, cari nobis esse debent,
 e sum te in primis imperatores, quorum consiliis, virtute, peri-
 is ex culis, retinemus & nostram salutem, & imperii dignitatem.
 as ci Ex similitudine autem: Si feræ partus suos diligunt, qua nos
 Rom. liberos nostros^c indulgentia esse debemus?

estati 169. At ex dissimilitudine: Si barbarorum est in diem
 ui pa vivere, nostra consilia sempiternum tempus spectare debent.
 tuen. Atque utroque in genere & similitudinis, & dissimilitudinis,
 Super. exempla sunt ex aliorum factis, aut dictis, aut eventis; &
 sena. Gracchus nefarie, ^d præclare Opimius.

i con- 170. Ex consequentibus: Si & ferro interfectus ille, &
 argu. inimicus ejus cum gladio cruento comprehensus es in illo
 us, & loco, & nemo præter te ibi visus est, & causa nemini,
 es, & tu semper audax; quid est, quod de facinore dubitare
 senta. possimus? Ex^f consentaneis, & præcurrentibus; & repugnan-
 erum. tibus, ut olim Crassus adolescens: Non si Opimium defen-
 a, pa disti, Carbo, idcirco te isti bonum civem putabunt: simu-
 ietati lisse te, & aliud quid quæsisse perspicuum est, quod Ti.
 Metel. Gracchi mortem sæpe in concionibus deplorasti, quod Pub.
 Africanus necis socius fuisti, ³ quod eam legem in tribunatu
 ulisti, quod semper à bonis dissensisti.

171. Ex causis autem rerum sic: Avaritiam si tollere

a Subiecti esse populo Romano. b ex specie. c benevolentia. d fecit. e si fuit
 i mini causa cur illum interfectum vellet, nisi tibi. f verisimilibus.

1 Norbanum] Consule notas superio-
 u. 89.

2 Si omnes] Hoc argumentum (Omnes
 reipublica consulunt, cari nobis esse de-
 bet: ergo & imperator qui reip. consu-
 lit) præter mentem Antonii non duci-
 tur à specie, sed à genere: ratio enim
 probatur nobis carum esse debere
 imperatorem, generatim & ad impera-
 tores, & alios omnes, qui reip. student,
 extenditur. Rectius à specie sic argu-
 entaberis, suum unicuique reddere ju-
 stum est, ergo & virtutis. Scilicet vir-

tutis species est justitia, ex qua recte
 colligitur, id omne, quod ad justitiam
 pertinet, ad virtutem spectare.

3 Quod eam legem] Pighius ad an-
 num Urbis DCXXXIV. ante hæc verba
 deesse nonnihil suspicatur; sicque ex
 varia manuscriptorum codicum lectio-
 ne locum esse restituendum putat. Quod
 P. Africanus necis socius fuisti, quod C.
 Graccho dux & auctor repetenda per sedi-
 tiones tribunicia potestatis fuisti, quod eam
 legem, &c.

vultis

vultis, mater ejus est tollenda, luxuries. Ex iis autem, quæ sunt orta de causis: Si ærarii copiis & ad belli adjumenta & ad ornamenta pacis utimur, ^a vectigalibus serviamus.

172. Majora autem, & minora, & paria comparabimus sic: Ex majore: Si bona existimatio divitiis præstat, & pecunia tantopere expetitur, quanto gloria magis est expetenda? Ex minore sic:

¹ ^b hic parvæ consuetudinis

Causa hujus mortem fert tam familiariter:

Quid si ipse amasset? quid mihi hic faciet patri?

Ex pari sic: ² Est ejusdem & eripere & ^c contra rempublicam largiri pecunias.

173. Foris autem aflumuntur ea, quæ non sua vi, sed extranea ^d sublevantur, ³ ut hæc: Hoc verum est; dixit enim Qu. Lutatius. Hoc falsum est; habita enim quaestio est: Hoc sequi necesse est; recito enim tabulas: de quo genere toto paulo ante dixi. Hæc, ut ⁴ brevissime dici potuerunt, ita à me dicta sunt.

174. Ut enim si aurum cui, quod esset ^e multifariam diffusum; commonstrare vellem, satis esse deberet, si signa notas ostenderem locorum, quibus cognitis ille sibi ipse inveniret, & id, quod vellet, parvulo labore, nullo errore inveniret: sic has ego argumentorum novi notas, quæ illa multo querenti demonstrant, ubi sint; reliqua cura & cogitatione eruuntur.

175. ⁵ Quod autem argumentorum genus cuique causa

^a Curemus vectigalia. ^b filius meus propter parvam cum ea consuetudinem mortem tam acerbè deflet, quam si ea familiariter usus fuisset. ^c contra utilitatem reipub. ^d adhibentur ad probandam causam. ^e multis in locis.

¹ Hic parva] Verba Simonis senis in Andria Terentii, Actu 1. Scena 1.

² Est ejusdem] Conferuntur hic inter se duo crimina; alterum repetundarum, quo quis alterius facultates contra jus invadit; alterum ambitus, quo suas opes aliquis largitur ad populi suffragia sibi demerenda.

³ Ut hæc] Congerit hic tres locos extrinsecos: primum à testimoniis, cujus hoc affert exemplum; Hoc dicit Qu. Lutatius, est igitur verum; alterum à tormentis; Ad exprimendam verita-

tem tormentis subiectus est ille quem ostendit, nec simile quicquam indicavit, quod falsum est: tertium à tabulis; Remittitur id ad id esse patet ex tabulis: ergo id in dubio revocare nemini licet.

⁴ Brevissime] Fusiores videlicet argumentorum explicationem meditabatur Cicero in libro Topicorum; quapropter sæpius eandem incudem tundat, tantum perstringit, quod alibi copiose exponet.

⁵ Quod autem, &c.] Quis sit locorum usus explicabimus in Topicis.

rum generi maxime conveniat, non est artis exquisitæ præscribere, sed est mediocris ingenii judicare. Neque enim nunc id agimus, ut artem aliquam dicendi explicemus, sed ut doctissimis hominibus^a usus nostri quasi quædam monita tradamus. His igitur locis in mente & cogitatione defixis, & in omni re ad dicendum posita^b excitatis, nihil erit, quod oratorem effugere possit, non modo in forensibus disceptationibus, sed omnino in ullo genere dicendi.

176. Si vero assequetur, ut talis videatur, qualem se videri velit, & animos eorum ita afficiat, apud quos aget, ut eos, quocunque velit, vel trahere, vel rapere possit; nihil profecto præterea ad dicendum requirer. Jam illud videmus, *Nequaquam satis esse, reperire quid dicas, nisi id inventum tractare possis.*

177. Tractatio autem varia esse debet, ne aut cognoscat artem qui audiat, aut defatigetur similitudinis satietate. Proponi oportet, quid afferas, & id quare ita sit, ostendere; & ex iisdem illis locis interdum concludere,^c relinquere alias, alioque transire: sæpe non proponere, ac ratione ipsa asserenda, quid proponendum fuerit, declarare: si cui quid simile dicas, ^d prius ut simile confirmes: deinde quod agitur, adjungas: ^e puncta argumentorum plerumque ut occupas, ne quis ea numerare possit; ut re distinguantur, verbis confusa esse videantur. Hæc ut & properans, & apud doctos, & semidoctus ipse, percurro, ut aliquando ^f ad illa maiora veniamus.

178. Nihil est enim in dicendo, Catule, majus, quam ut caveat oratori is, qui audiet; utque ipse sic moveatur, ut impetu quodam animi, & perturbatione magis, quam iudicio, aut consilio regatur. ¹ Plura enim multo homines judi-

^a Animadversiones quasdam, quas usus & exercitatio mea me docuit. ^b investi-
^c gari. ^c aliquando non concludere. ^d asserenda & illustranda similitudo priori loco:
^e id adjungendum quod agitur. ^e partes. ^f ad rem longe majoris momenti, nem-
pe quemadmodum animi movendi sint.

¹ Plura enim homines] Recte Aristoteles lib. II. Rhetoric. observat, cum de diversis animi motibus diversa sentiant ac faciant homines, aliudque mens tranquilla, aliud agitata suggerat, peragni interesse oratoris varias pro tem-

pore auditorum in animis excitare perturbationes, adeoque ipsi tenendam esse artem movendorum affectuum, quibus concitatus auditor eo, quo voluerit orator impellere, facile feratur.

cant ¹ odio, aut ² amore, aut ³ cupiditate, aut ⁴ iracundia, aut ⁵ dolore, aut ⁶ lætitia, aut ⁷ spe, aut ⁸ timore, ⁹ aut errore, aut aliqua permotione mentis, quam veritate, aut ^a præscripto, aut juris norma aliqua, aut iudicii formula, aut legibus. Quare, nisi quid vobis aliud placet, ad illa pergamus.

179. Paulum, inquit Catulus, etiam nunc deesse videtur iis rebus, Antoni, quas exposuisti, quod sit tibi ante explicandum, quam illuc proficiscare, quo te dicis intendere. Quidnam, inquit? ^b Qui ordo tibi placet, inquit Catulus, & quæ dispositio argumentorum, in qua tu mihi semper deus videri soles.

180. Vide quam sim in isto genere, inquit, Catule, deus. Non mehercule mihi, nisi admonito, venisset in mentem: ut possis existimare, me in ea, in quibus nonnunquam aliquid efficere videor, usu solere in dicendo, vel casu potius incurrere. Ac ^c res quidem ista, quam ego, quia non noram, sic, tanquam ignotum hominem, præteribam, tantum potest in dicendo, ut ^d ad vincendum nulla plus possit.

181. Sed tamen mihi videris ante tempus à me rationem ordinis & disponendarum rerum requisivisse. Nam si ego omnem vim oratoris in argumentis, & in re ipsa per se comprobanda posuisssem, tempus esset jam de ordine argumentorum, & de collocatione aliquid dicere. Sed cum ¹⁰ tria sint à me proposita, de uno dictum; cum de duobus reliquis dixero, tum erit denique de disponenda tota oratione quærendum.

^a Certa aliqua ratione. ^b videtur omisa fuisse dispositio argumentorum, quæ tibi maxime placet. ^c ista dispositio argumentorum. ^d ad causam obtinendam.

¹ Odio] Quod est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum & perditum velit, & perdat si possit.

² Amore] Quid sit exposuimus lib. 1. de Invent. n. 93. & lib. II. de Invent. n. 166.

³ Cupiditate] Quam Aristoteles lib. 1. Rhetor. definit rei jucundæ appetitum.

⁴ Iracundia] Consule notas in librum superiorem n. 220.

⁵ Dolore] Quem Tullius lib. 14. Tusc. Quæst. ait esse ægritudinem cruciantem.

⁶ Lætitia] Est, inquit ibidem Cicero, opinio recens boni præsentis, in quo

efferni rectum esse videatur.

⁷ Spe] Vide notas inferiores n. 209.

⁸ Timore] Timor est ægritudo voluntatis respondens mentis ambiguitati, malum prope imminens, vixque declinabile intuentis.

⁹ Aut errore] Rectius hic legit acceptus Editor Cantabrigiensis, aut temere, aut alia aliqua permotione mentis.

¹⁰ Tria sint à me] Divisit Antonius inventionem in tres partes; quarum prima doceat, altera conciliet, tertia moveat oratorem. De prima disserui cum alias explicuerit, de oratione disponenda sermonem instituet.

182. ¹ Valet igitur multum ad vincendum, ² probari mores, instituta, & facta, & vitam eorum, qui agent causas, & eorum, pro quibus; & item improbari adversariorum; animosque eorum, apud quos agitur, conciliari quam maxime ad benevolentiam cum erga oratorem, tum erga illum, pro quo dicet orator. Conciliantur autem animi ³ dignitate hominis, rebus gestis, existimatione vitæ; quæ facilius ornari possunt, si modo sunt, quam fingi, si nulla sunt. Sed hæc adjuvant in oratore, lenitas vocis, vultus, pudoris significatio, verborum comitas: ³ si quid persequare acrius, ut invitatus & coactus facere videare. Facilitatis, liberalitatis, mansuetudinis, pietatis, grati animi, non appetentis, non avidi, signa proferri perutile est: eaque omnia, quæ proborum, demissorum, non acrium, non pertinacium, non litigiosorum, non acerborum sunt, valde benevolentiam conciliant, abalienantque ab iis, in quibus hæc non sunt. Itaque eadem sunt in adversarios ex contrario conferenda.

183. Sed genus hoc totum orationis in iis causis excelsit, in quibus minus potest inflammari animus iudicis acris & vehementi quadam incitatione. Non enim semper fortis

¹ Ad persuadendum maxime prodest constans omnium opinio de probitate oratoris.

¹ Probari mores] Communis est hæc rhetorum omnium sententia, neminem oratorem esse posse, nisi qui probis moribus fuerit. Ut enim persuadeat, qui scopus est eloquentiæ, is esse debet huius artis studiosus, cui fides habeatur in ea re, quæ certo sciri non potest; cuiusmodi sunt causæ omnes in quibus versatur orator. Sic autem sunt homines, ut quem noverint improbum, ei difficillime credant. Adi Aristotelem lib. 1. Rhet. cap. 2. & Quintilianum lib. xii. cap. 1.

² Dignitate hominis] Moribus suis ceptat iudicem benevolentiam Cicero oratione pro P. Sulla n. 1. Quamquam ex huius incommodis magnam animo molestem capio, tamen in ceteris malis facile patior oblatum mihi tempus, in quo mihi viri lenitatem meam misericordiamque notam omnibus quondam, nunc quasi intermissam agnoscerent: improbi ac perditii cives edomiti atque vincti præcipitante republica vehementem me fuisse atque for-

tem: conservata mitem ac misericordem faterentur.

³ Si quid persequare acrius] Huius oratorii præcepti egregium nobis exhibet exemplum Cicero Divinatione in Verrem n. 4. Tuli graviter & acerbè, iudices, in eum me locum adductum, ut aut eos homines spes falleret, qui opem à me atque auxilium petissent: aut ego, qui me ad defendendos homines ab ineunte adolescentia dedissem, tempore atque officio coactus ad accusandum traducerer. . . . Adductus sum, iudices, officio, fide, misericordia, multorum bonorum exemplo, veteri consuetudine institutoque majorum, ut onus hoc laboris atque officii non ex meo, sed ex meorum necessariorum tempore mihi suscipiendum putarem. Quo in negotio tamen illa me res, iudices, consolatur, quod hac, qua videtur esse accusatio mea, non potius accusatio, quam defensio est existimanda. Defendo enim multos mortales, multas civitates, provinciam Siciliam totam.

oratio quæritur, sed sæpe placida, summissa, lenis, quæ maxime commendat reos. Reos autem appello, non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur: sic enim olim loquebantur.

184. Horum igitur exprimere mores oratione, justos, integros, religiosos, timidos, perferentes injuriarum, mirum quiddam valet; & hoc vel in principiis, vel in re narranda, vel in peroranda, tantam habet vim, si est suaviter & cum ^a sensu tractatum, ut sæpe plus, quam causa, valeat. Tantum autem efficitur sensu quodam ac ratione dicendi, ut ¹ quasi mores oratoris effingat oratio. Genere enim quodam sententiarum, & genere verborum, adhibita etiam actione leni, facilitatemque significanti, efficitur, ut probi, ut bene morati, ut boni viri esse videantur.

185. Huic autem est illa dispar adjuncta ratio orationis, quæ alio quodam genere mentes judicum permovet, impellitque, ut aut oderint, aut diligant, aut invideant, aut saluum velint, aut metuant, aut sperent, aut cupiant, aut abhorreant, aut lætentur, aut mœreant, aut misereantur, aut punire velint, aut ad eos motus deducantur, si qui finitimi sunt, & propinqui his ac talibus animi perturbationibus.

186. Atque illud optandum est oratori, ut aliquam perturbationem animorum sua sponte ipsi afferant ad causam judices, ad id, quod utilitas oratoris feret, accommodatam. Facilius est enim ^b *currentem* (ut aiunt) *incitare*, quam commovere languentem. Sin id aut non erit, aut erit obscurius, sicut medico diligenti, priusquam conetur ægro adhibere medicinam, non solum morbus ejus, cui mederi vellet, sed etiam ^c consuetudo valentis, & natura corporis cognoscenda est: sic equidem cum aggredior ancipitem causam, & gravem ad animos judicum pertractandos, omni

^a *Arte & prudentia.* ^b *hominem jam aliqua ex parte perturbatum incitare, qui commovere tranquillum.* ^c *quibus rebus æger assueverit cum valeret.*

1 *Quasi mores auditoris*] Videtur hoc præceptum oratorum ex Aristotele depromptum lib. II. Rhetor. Ut similitudo morum, ita oratio, quæ moribus auditoris accommodata est, ejus conciliat benevolentiam. Operæ pretium est igitur ætatis cujusque indolem oratione exprimere. Quod idem ad poetæ com-

mendationem requirit Horatius in *Art. Poet.*
*Si plausoris eges aulaa manentis, & assis
 Sessuri, donec cantor, Vos plaudite, dicat
 Etatis cujusque notandi sunt tibi mœ-
 res,
 Mobilibusque decor naturis dandus, æ-
 annis.*

ment

maxi- mente in ea cogitatione curaque versor, ut odoror quam
modo, sagacissime possim, ² quid sentiant, quid existiment, quid
ur : sic expectent, quid velint, quo deduci oratione facillime posse
videantur.

os, in- 187. Si se dant, & (ut ante dixi) sua sponte, quo impel-
mirum limus, inclinant, atque propendent; accipio quod datur,
randa, & ² ad id, unde aliquis flatus ostenditur, vela do. Sin est
& cum integer quietusque iudex, plus est operis: sunt enim
antum omnia dicendo excitanda, nihil adjuvante natura. Sed tantam
¹ qua vim habet illa, quæ recte à bono poëta ^c dicta est, ^d *flexa-*
m sen- *nima, atque omnium regina rerum*, oratio, ut non modo
ne leni, inclinantem erigere, aut stantem inclinare, sed etiam ad-
ne mo- versantem & repugnantem, ut imperator bonus ac fortis,
capere possit.

tionis, 188. Hæc sunt illa, quæ me ludens Crassus modo flagi-
impel- tabat, cum à me divinitus tractari solere diceret, & in causa
salvum M'. Aquilii, Caiique Norbani, nonnullisque aliis, quasi præ-
abhor- clare acta, laudaret; quæ mehercule ego, Crasse, cum à te
ut pu- tractantur in causis, horrere soleo: ² tanta vis animi, tan-
i sunt, tus impetus, tantus dolor oculis, vultu, gestu, ³ digito deni-
que isto tuo significari solet: tantum est flumen gravissimo-
rum optimorumque verborum, tam integræ sententiæ, tam
veræ, tam novæ, tam sine pigmentis fucoque puerili, ut
mihi non solum tu incendere iudicem, sed ipse ardere videar-
is.

obscu- 189. ⁴ Neque fieri potest, ut doleat is, qui audit, ut ode-
o adhi- rit, ut invidet, ut pertimescat aliquid, ut ad fletum mise-
eri vo- ricordiamque deducatur, nisi omnes ii motus, quos orator
ris co- adhibere volet iudici, in ipso oratore impressi esse, atque
m cau- m

^a Eos magis excito ad eos motus, quo ipsi feruntur. ^b nondum ulla perturbatione commotus. ^c Ennio. ^d flectens animos.

re, qui 1 Quid sentiant] Idem tradit Ari-
stoteles lib. II. Rhetor.

2 Tanta vis animi, &c.] Non tanta dicendi vi Crassus valebat, quod ex libro de Claris Oratoribus intelligitur: verum ejus eloquentiam hic exaggerat Antonius, quo plus auctoritatis his dialogis Cicero conciliet.

3 Digito denique] Cum tres contracti digiti pollice premuntur, tum digitus ille, quo usum optime Crassum Cicero dicit, ex-

plicari solet. Is in exprobrando & indicando, unde ei nomen est, valet. Fabius lib. XI. cap. 2.

4 Neque fieri potest] Recte Horatius in Arte,

Ut ridentibus arrident, ita flentibus adsunt

Humani vultus. Si vis me flere, dolendum est

Primum ipsi tibi.

inusti

inuisti videbuntur. Quod si fictus aliquis dolor suscipiendus esset, & si in ejusmodi genere orationis nihil esset, nisi falsum atque imitatione simulatum, major ars aliqua forsitan esset requirenda. Nunc ego, quid tibi, Crasse, quid cæteris accidat, nescio: de me autem causa nulla est, cur apud homines prudentissimos atque amicissimos mentiar. Non me hercule unquam apud judices aut dolorem, aut misericordiam, aut invidiam, aut odium excitare dicendo volui, quin ipse in commovendis judicibus, iis ipsis ^a sensibus, ad quos illos adducere vellem, permoverer.

190. Neque enim facile est perficere, ut irascatur, cui tu velis, judex, si tu ipse id ^b lente ferre videre; neque ut oderit eum, quem tu velis, nisi teipsum flagrantem odio ante viderit; neque ad misericordiam adducetur, nisi ei tu signa doloris tui verbis, sententiis, voce, vultu, collachrymatione denique ostenderis. Ut enim nulla materies tam facilis ad exardescendum est, quæ, nisi admoto igni, ignem concipere possit: sic nulla mens est tam ad comprehendendam vim oratoris parata, quæ possit incendi, nisi inflammatus ipse ad eam, & ardens accesserit.

191. Ac, ne forte hoc magnum, ac mirabile esse videatur, hominem toties irasci, toties dolere, toties omni animi motu concitari, præsertim in rebus alienis, ^c magna vis est earum sententiarum, atque eorum locorum, quos agas tractesque dicendo, nihil ut opus sit simulatione & fallaciis. Ipsa enim natura orationis ejus, quæ suscipitur ad aliorum animos permovendos, oratorem ipsum magis etiam, quam quenkum eorum, qui audiunt, permovet.

192. Et ne hoc in causis, in judiciis, in amicorum periculis, in concursu hominum, in civitate, in foro accidere miremur, cum agitur non solum ingenii nostri existimatio (nam id esset levius: quanquam, cum professus sis, ^d *te id posse facere, quod pauci*, ne id quidem negligendum est sed alia sunt majora multo, fides ^e, officium ^f, diligentia ^g quibus rebus adducti, etiam cum alienissimos defendimus

^a Animi perturbationibus. ^b moderate. ^c tantam vim habent sententia & loci oratorii, ut aliquis eas per motiones extra simulationem ullam suscipiat. ^d eloquentiam tibi famam comparare. ^e qua debet reo consulere. ^f quo probabiles ad tuendam causam rationes eum oportet afferre. ^g qua inquirenda sunt omnia quæ ad causam pertinent.

amen eos alienos, si ipsi viri boni volumus haberi, existimare non possumus :

193. Sed, ut dixi, ne hoc in nobis mirum esse videatur, quid potest esse tam fictum, quam versus, quam scena, quam fabulæ? tamen in hoc genere sæpe ipse vidi, cum ^a ex persona mihi ardere oculi hominis histronis viderentur, ¹ spondalia illa dicentis,

^b *Segregare abs te ausus, aut sine illo* ³ *Salamina ingredi?*

Neque paternum adspectum es veritus? —

Nanquam illum *adspectum* dicebat, quin mihi Telamon iratus furere luctu filii videretur. Ut idem inflexa ad miserabilem sonum voce,

^c *Quem ætate exacta indigem*

Liberum lacerasti, orbasti, exstinxisti: neque fratris necis,

Neg; gnati ejus parvi, qui tibi in tutelam est traditus —?

lens ac lugens dicere videbatur. Quæ si ille histrio, quoties cum ageret, tamen recte agere sine dolore non poterat, quid? Pacuvium putatis in scribendo leni animo ac remisso fuisse? Fieri nullo modo potuit.

194. Sæpe enim audiui, ⁴ *Poëtam bonum neminem* (id est quod à Democrito & Platone in scriptis relictum esse dicunt) *sine inflammatione animorum existere posse, & sine quodam afflatu quasi furoris*. Quare nolite existimare me ipsum, qui non heroum veteres casus, fictosque luctus vellem imitari atque adumbrare dicendo; neque actor essem

^a Etiam in ficta, quam gerebat, persona. ^b etiamne fratrem ausus es abs te segregare, & sine illo intrare Salamina, nec reveritus es conspectum patris? ^c quem tuum decrepita ætate liberis indigentem oppressisti, filio privasti, dolore obruisti: neminem misertus es occisi fratris, neque filii ejus parvi, qui tua tutela commissus est?

^d Spondalia] An legendum hic Spondalia, ut censet Auratus, quod hi versus ex Sophoclis Teucro à Pacuvio è Teucro in Latinum sermonem conversi?

^e Spondalia, ut Turnebus? seu potius, admodum Salmasius & Vossius putant esse magis secundum analogiam, Spondalia. *σπονδαῖαι* sunt tibicines, *σπονδαῖαι* enim tibia est. Atque hic *σπονδαῖαι* versus *μῦθος* versus inter sacrificandum ad tibiam cani soliti, ne quid minus amminatum audiretur.

^f Segregare] Sic in Teucro tragœdæ Telamonem inducit loquentem Pacuvius. Telamon rex Salaminis ad

bellum Trojanum filios miserat Ajacem & Teucrum, ut alter alterum tueretur. Ut audivit Ajacem ob negata Achillis arma sibi manus intulisse, Teucrum, qui fratris necem ultus non fuerat, reversum eiecit.

³ Salamina] Salamis insula propè Peloponnesum in sinu Saronico: nunc, teste Sophiano, Coluri dicitur.

⁴ Poëtam bonum neminem] Sacro quodam afflatu furoris abripi poëtae dicuntur. Ovidius lib. III. de Arte.

Est deus in nobis, sunt & commercia calis;

Sedibus æthereis spiritus ille venit.

Idem

alienæ personæ, sed ^a auctor meæ, cum mihi M'. Aquilius in civitate retinendus esset, quæ in illa causa peroranda fecerim, sine magno dolore fecisse.

195. Quem enim ego Consulem fuisse, imperatorem ^b ornatum à senatu, ^c ovantem in Capitolium ascendisse meminisse, hunc cum afflictum, debilitatum, moerentem, in summum discrimen adductum viderem, non prius sum conatus misericordiam aliis commovere, quam misericordia sum ipse captus. Senti quidem tum magnopere moveri iudices, cum ^d excitavi moestum ac sordidatum senem, & cum ista feci, quæ tu, Crasse, laudas, non arte, de qua quid loquar nescio, sed motu magno animi, ac dolore, ut discinderem tunicam, ut cicatrices ostenderem.

196. Cum C. Marius moerorem orationis meæ præsens ac sedens multum lachrymis suis adjuvaret; cumque ego illum crebro appellans, ² collegam ei suum commendarem, atque ipsum advocatum ad communem ^e imperatorum fortunam defendendam invocarem; non fuit hæc sine meis lachrymis, non sine dolore magno miseratio, omniumque deorum, & hominum, & civium, & sociorum imploratio: quibus omnibus verbis, quæ à me tum sunt habita, si dolor abfuisset meus, non modo non miserabilis, sed etiam irridenda fuisset oratio mea.

^a Qui non fictam & impostam ab alio personam agerem, sed eam veram quam suscepissem. ^b laudatum. ^c triumpho minori ornatum. ^d incomptum & squallidum stare iussi. ^e ducum exercitus.

Idem longe ante tradiderat Plato lib. III. de Legibus, sed clarius & fusius in Ione. Omnes, inquit, Epici poeta boni, non ex arte, sed divino afflatu correpti omnia hæc præclara dicunt poemata. Et Lyrici boni similiter; ut Corybantes non sana mente saltant, sic Lyrici non sana mente pulchra illa carmina componunt, &c.

¹ Ovantem] Ovantes scribit Festus latantes esse ab eo clamore, quem viatores milites geminata litera ^o omitunt. Rectius, ut mihi quidem videtur, Plutarchus ovationis nomen ab ove deducit; quod qui hoc minore triumpho decorarentur, ovem immolarent: cum taurum sacrificarent, quibus triumphus major decernebatur. Porro quibus ovan-

di jus erat, primis reipub. Romane temporibus sine exercitu & legionibus pedites Urbem ingrediebantur, ut ex Dionysio Halicarnasseo & Plutarcho patet: subinde consuetudo invaluit, ut purpura vestiti & sceptrum manu tenentes equo veherentur, concinentibus tibiis, & turmis equitum præcedentibus. Triumphantes autem picta vel aurata veste, tubis clangentibus, senatu sub prætextis currum comitante, turmis equitum subsequenteribus, curru quadrijugo ferebantur.

² Collegam] C. Marius quintum consul collegam habuit M'. Aquilium anno U. C. DCLIII. ante Christum et. De M'. Aquilii causa dictum superius n. 124.

197. Quam

197. Quamobrem hoc vos doceo, Sulpici, bonus ego videlicet atque eruditus magister, ut in dicendo irasci, ut dolere, ut flere possitis: quanquam te quidem quid hoc doceam, qui in accusando sodali & quæstore meo, tantum incendium non oratione solum, sed multo etiam magis vi, & dolore, & ardore animi concitaras, ut ego ad id restinguendum vix conarer accedere? ^a Habueras enim tum omnia in causa superiora: vim, fugam, lapidationem, crudelitatem tribunitiæ, in Cæpionis gravi miserabilique casu: in iudicium vocabas: deinde principem & senatus & civitatis, M. Æmilium, lapide percussus esse constabat: vi pulsum ex templo ^a L. Cottam, & T. Didium, ^b cum intercedere vellent rogationi, nemo poterat negare.

198. Accedebat, ut hæc tu adolescens pro republica queri summa cum dignitate existimare: ego homo ^c censorius vix satis honeste viderer seditiosum civem, & in hominis consularis ^d calamitate crudelem, posse defendere. Erant optimi cives iudices, bonorum virorum plenum forum, vix ut mihi tenuis quædam venia daretur excusationis; quod tamen eum defenderem, qui mihi quæstor fuisset. Hic ego quid dicam me artem aliquam adhibuisse; quid fecerim, narrabo; si placuerit, vos meam defensionem ^e in aliquo artis loco reponetis.

199. ^f Omnia seditionum genera, vitia, pericula collegi, eamque orationem ex omni reipublicæ nostræ temporum varietate repetivi, conclusique ita, ut dicerem, *Et si omnes molestæ semper seditiones fuissent, justas tamen fuisse nonnullas, & prope necessarias.* Tum illa, quæ modo Crassus commemorabat, egi, *Neque reges ex hac civitate & exigi, neque tribunos plebis creari, neque ^h plebiscitis toties consula-*

^a Favabant tibi omnia in illa causa multo magis quam mihi. ^b cum vellent impedire ne lex ferretur. ^c honestissima ac verissime. ^d Cæpionis, ^e aliquid habuisse officii existimabitur. ^f exposui in ea oratione varia reipublica pericula orta diversis temporibus jam inde ab urbe condita. ^g expelli. ^h editis a plebe latis.

1 In causa] Norbani videlicet, de quo supra diximus num. 89.

2 L. Cottam] L. Aurelius Cotta & T. Didius fuere tribuni plebis anno U. C. DCLIX. ante Christum xcv.

3 Censorius] Quatuor ante quam hanc Norbani causam tueretur annis, M. An-

tonius cum collega L. Flacco censura fungebatur, nimirum anno U. C. DCLVII. ante Christum xcvi. ut liquet ex Capitolinis fragmentis apud Pighium.

4. Omnium seditionum] De quibus fuso Livius Decade prima.

rem potestatem minui, neque ^a provocationem, patronam illam civitatis ac vindicem libertatis, populo Romano dari sine nobilium dissensione potuisse; ^b ac, si illæ seditiones saluti huic civitati fuissent, non continuo, si quis motus populi factus esset, id C. Norbano in nefario crimine, atque in ^c fraude capitali esse ponendum. Quod si unquam populo Romano concessum esset, ut jure concitatus videretur, (id quod docebam sæpe esse concessum) nullam illa causam justiore fuisse. Tum omnem orationem traduxi, & converti in increpandam Cæpionis fugam, in deplorandum interitum exercitus. Sic & eorum dolorem, qui lugebant suos, oratione ^d refricabam, & animos equitum Romanorum, apud quos tum judices causa agebatur, ad Q. Cæpionis odium (a quo erant ipsi propter judicia abalienati) renovabam, atque revocabam.

200. Quod ubi sensi ^e me in possessione judicii, ac defensionis meæ constituisse, quod & populi benevolentiam mihi conciliaram, cujus jus etiam cum seditionis conjunctione defenderam, & judicum animos totos vel calamitate civitatis, vel luctu, ac desiderio propinquorum, vel odio proprio in Cæpionem ad causam nostram converteram; tunc admiscere huic generi orationis vehementi atque atroci genus illud alterum (de quo ante disputavi) lenitatis & mansuetudinis coepi; *Me pro meo ^f sodali, qui mihi ^g in liberum loco more majorum esse deberet, & pro mea omni fama prope, fortunisque ^h decernere: nihil mihi ad existimationem turpius, nihil ad dolorem acerbius accidere posse, quam si is, qui sæpe alienissimis à me, sed meis tamen civibus, saluti existimarer fuisse, sodali meo auxilium ferre non potuissim.*

^a Jus appellandi à magistratibus ad populum, quo jure maximo stare libertas videtur. ^b quod si varia, qua aliam contigerant, seditiones, non modo expertes sceleris, sed etiam salutare reipublica fuissent, non idcirco Norbanum accusandum esse gravissimo scelere, si qua per eum seditio mota esset. ^c crimine laesa majestatis. ^d renovabam. ^e me judicum animos habere velut in potestate, defensionemque ^e sententiæ mihi cedere. ^f quaestore & contubernali meo. ^g dimicare.

^h In liberum loco] Quam arcta sit prætoris & quaestoris necessitudo, ostendit Tullius Divinatione in Q. Cæcilium n. 61. Sic à majoribus nostris accepimus, prætorem quaestori suo parentis loco esse

oportere; nullam neque justiore, neque graviore causam necessitudinis posse reperiri, quam conjunctionem sortis, quam provinciarum, quam officii, quam publicæ munera secretarum.

201. Petebam à judicibus, ut illud ætati meæ, ut honoribus, ut rebus gestis, si iusto, si pio dolore me esse affectum viderent, concederent; præsertim si in aliis causis intellexissent, omnia me semper pro amicorum periculis, nihil unquam pro meipso deprecatum. Sic in illa omni defensione atque causa, quod esse in arte positum videbatur, ut ^a de lege Apuleia dicerem, ut, quid esset minuere majestatem, explicarem, perquam breviter perstrinxi, atque attingi. His duobus partibus orationis, quarum altera concitationem habet, altera commendationem, quæ minime præceptis artium sunt perpolitæ, omnis est à me illa causa tractata, ut & acerrimus in Cæpionis invidia renovanda, & in meis moribus erga meos necessarios declarandis mansuetissimus viderer. Ita ^a magis affectis animis judicum, quam doctis, tua, Sulpici, est à nobis tum accusatio victa.

202. Hic Sulpicius, Vere hercule, inquit, Antoni, ista commemoras; nam ego nihil unquam vidi, quod tam è manibus elaberetur, quam mihi tum est elapsa illa causa. Cum enim (quemadmodum dixisti) tibi ego non iudicium, sed incendium tradidissem, quod tuum principium, dii immortales, fuit? qui timor? quæ dubitatio? quanta hæsitatio tractusque verborum? Ut ^d illud initio (quod tibi unum ad agnoscendum homines dabant) tenuisti, *Te pro homine pernecessario, quaestore tuo, dicere?* quam tibi primum munisti ad te audiendum viam.

203. Ecce autem, cum te nihil aliud profecisse arbitrarer, nisi ut homines tibi, civem improbum defendenti, ignoscendum propter necessitudinem arbitrarentur, ^e serpere occulte cœpisti, nihil dum aliis suspicantibus, me vero jam pertimescente, ut illam non Norbani seditionem, sed populi Romani iracundiam; neque eam injustam, sed meritam ac debitam fuisse defenderes. Deinde ^f qui locus abs te prætermisus est in Cæpionem? ut tu illa omnia odio, in-

^a Magis movendo iudices, quam eos docendo, & controversiam explicando. ^b Quam difficillimam, in qua animi iudicum accusatoris peroratione jam fuerant incensa. ^c Tarditas pronuntiationis. ^d Quam solerter usus es illa causa, cur Norbanum susci-
piendum, quod quaestor, quod pernecessarius tuus foret? qua una ratio digna
omnibus hominibus videbatur. ^e Sensim progredi quo destinabas. ^f Quodnam omisisti
argumentum, unde Catio vocari posset in odium & invidiam?

1 De lege Apuleia] Vide notas superiores num. 107.

dia, misericordia miscuisti? ^a Neque hæc solum in defensione, sed etiam in ¹ Scauro, cæterisque meis testibus, quorum testimonia non refellendo, sed ^b ad eundem impetum populi confugiendo, refutasti.

204. ² Quæ cum abs te modo commemorarentur, equidem nulla præcepta desiderabam. Istam enim ipsam demonstrationem defensionum tuarum abs te ipso commemoratam, doctrinam esse non mediocrem puto. Atqui, si ita placet, inquit Antonius, trademus etiam, quæ nos ^c sequi in dicendo, quæque maxime spectare solemus. Docuit enim jam nos longa vita, ususque rerum maximarum, ut quibus rebus animi hominum moverentur, teneremus.

205. Equidem primum considerare soleo, postuletne causa: nam neque parvis in rebus adhibendæ sunt hæc ^d dicendi faces, neque ^e ita animatis hominibus, ut nihil ad eorum mentes oratione flectendas proficere possimus, ne aut irrisione, aut odio digni putemur, si aut ^f3 tragœdias agamus in nugis, aut convellere adoriamur ea, quæ non possint commoveri.

206. Nam quoniam hæc fere maxime sunt in iudicium animis (aut, quicumque illi erunt, apud quos agemus) oratione ^g molienda, amor, odium, iracundia, invidia, misericordia, spes, lætitia, timor, molestia; sentimus ⁴ amorem conciliari, si id videre, ⁵ quod sit utile ipsis, apud quos agas,

^a Non solum illo artificio usus es in defendendo Norbano, sed etiam in Scauro cæterisque testibus refellendis. ^b populi iracundiam meritam ac debitam fuisse ostendens ^c observare. ^d motus graviores. ^e quando ita sunt affecti homines aliqua certa perturbatione, ut merito desperes te posse illos in contrariam partem & motum flecti. ^f motus vehementiores, quales in tragœdiis esse solent, adhibeamus in levioribus causis excitanda.

¹ Scauro] Cæteris omiſſis Scaurum hic appellat, quippe cujus auctoritas major esset.

² Quæ cum abs te] Cum explicuisti nobis rationem quam adhibuisti in defensione Norbani, visus sum mihi cære posse præceptis omnibus artis oratoriæ, & hoc uno exemplo contentus esse quod imitarer.

³ Tragœdias] Tragœdias in nugis agere per proverbium dicitur ille, qui, ut ait Terentius, magno conatu magnas nugæ dicit, vel in re levi tumultum excitat.

⁴ Amorem conciliari] Amoris tres

sunt causæ, conjunctio, similitudo, & bonitas. Quapropter primo quidem amantur patria, parentes, liberi, consanguinei, affines & cœderati: deinde pares, qui sunt ejusdem ætatis, indolis & artis, nisi forte sibi invicem incommodent, tum enim figulus figulo irascitur: denique qui nos afficiunt beneficiis, & aliqua virtute excellunt. Celsule Aristotelem lib. II. Rhetor.

⁵ Quod sit ipsis utile] Sic Tullius lib. I. in Verrem n. 5. Itaque mihi videor magnam, & maxime agram, & præpositam reip. partem suscepisse: neque in eo magis mea, quam vestra laudi existimationique

defendere; si aut¹ pro bonis viris, aut certe pro iis, qui illis boni atque utiles sint, laborare. Namque hæc res amorem magis conciliat, illa virtutis defensio caritatem; plusque proficit, si proponitur spes utilitatis futuræ, quam præteriti beneficii commemoratio.

207. Enitendum est, ut ostendas, in ea re, quam defendas, aut dignitatem inesse, aut utilitatem; eumque, cui concilies hunc amorem, significes² nihil ad utilitatem suam retulisse, ac nihil omnino fecisse causa sua.³ Invidetur enim commodis hominum ipsorum; studiis autem eorum cæteris commodandi favetur.

208. Videndumque hoc loco est, ne, quos ob benefacta colligi volumus, eorum laudem atque gloriam, cui maxime invideri solet, nimis efferre videamur. Atque iisdem his ex locis &⁴ odium in alios struere discemus, & à nobis ac nostris dimovere. Eademque hæc genera tractanda sunt in Iracundia vel excitanda, vel sedanda. Nam si, quod ipsis, qui audiunt, perniciosum aut inutile sit, id factum augeas;

naionique servisse. Accessi enim ad incitium iudiciorum levandam, vituperationemque tollendam: ut cum hac res pro voluntate pop. Rom. esset iudicata, aliqua ex parte mea diligentia constituta auctoritatis iudiciorum videretur.

¹ Pro bonis] Hinc Fonteio conciliat amorem Cicero n. 29. Frugi igitur hominem, iudices, frugi, inquam, & in omnibus vita partibus moderatum ac temperantem, plenum pudoris, plenum officii, plenum religionis videtis positum in vestra fide ac potestate: atque ita ut commissus sit fidei, permixtus potestati. Videte igitur, utrum sit aequius hominem honestissimum, virum fortissimum, civem optimum dedi inimicissimis atque immanissimæ nationibus, an reddi amicis.

² Nihil ad utilitatem suam] Quod præstat Tullius oratione pro Milone n. 93. Me quidem iudices, exanimant & interimunt hæc voces Milonis, quas audio effluere, & quibus intersum quousque. Valens, inquit, valeant cives mei: sint incolumes, sint florentes, sint beati: stet hæc urbs præclara, mihiq; patria carissima, quoquo modo merita de me erit: tranquilla rep. cives mei (quoniam mihi cum illis non licet) sine me ipsi, sed per me tamen perfuantur. Ego cedam, atque abibo.

³ Invidetur] Invidetur homini qui faciat aliquid utilitatis suæ causa; graviter enim ferimus gloriam aliorum & commoda: sed eidem favetur, si aliis commodare & servire studeat, quia utilitate nostra ducimur.

⁴ Odium] Est abalienatio quædam animi perfecta, qua quis alterum perditum velit. Congestis & exaggeratis Clodii criminibus in eum Cicero movet odium in Miloniana n. 72. Occidi, occidi non Sp. Melium... non Tib. Gracchum... sed eum (auderet enim dicere, eum patriam periculo suo liberasset.) cuius nefarium adulterium in pulvinaribus sanctissimis nobilissima femina comprehenderunt: eum, cuius supplicio senatus solemnes religiones expiandas sapa censuit: eum, quem cum sorore germana nefarium stuprum fecisse L. Lucullus iuratus se, questionibus habitus, dixit comperisse: eum, qui civem, quem senatus, quem populus, quem omnes gentes, urbis ac vitæ civium conservatorem iudicabant, servorum armu exterminavit: eum, qui regna dedit, ademisse, orbem terrarum quibuscum voluit, partitus est: eum, qui &c.

⁵ Iracundia] De cuius natura diximus lib. 1. de Oratore n. 220. Huc referri possunt indignationis commovendæ varii modi & exempla, quæ videlicet

odium creatur: sin, quod aut in bonos viros, aut in eos, in quos quisque minime debuerit, aut in rempublicam; tum excitatur si non tam acerbum odium, tamen aut invidiæ aut odii non dissimilis ^a offensio.

209. Item ¹timor incutitur ²aut ex ipsorum periculis, aut ex communibus: ^binterior est ille proprius; sed hic quoque communis ad eandem similitudinem est perducendus. Par atque una ratio est ³spei, ⁴lætitiæ, ⁵molestiæ: sed haud

^a Motus animi offensus & indignantis. ^b metus qui ex ipsorum hominum periculis incutitur, est gravior, quam qui oritur ex communibus periculis: Oportet tamen efficere ut qui communia pericula metuit, à communibus illi periculum suum periculum non pueret esse se junctum.

videbis in notis ad lib. 1. de Invent. n. 100. & sequentibus.

¹ Timor] Definitor ab Aristotele lib. II. Rhetor. Timor est dolor ac perturbatio ex opinione impendentis mali, quod vel perniciem, vel molestiam asferre possit.

² Aut ex ipsorum periculis] Cicero senatum propositis periculis metu terret, ne legatos mittat ad Antonium Philippica XII. n. 7. Quod si est erratum P. C. spe falsa atque fallaci, redeamus in viam. Optimus est portus pœnitenti mutatio consilii. Quid enim, per deos immortales, potest reip. prodesse nostra legatio? prodesse dico? quid, si etiam obsutura est? obsutura? quid, si jam nocuit? an vos acerrimam illam & fortissimam pop. Rom. libertatis recuperanda cupiditatem non imminutam ac debilitatam putatu legatione pacis audita? quid municipia censetis? quid colonias? quid cunctam Italiam? futuram eodem studio quo contra commune incendium exarserat? An non putamus fore, ut eos pœniteat profectos esse & pra se tulisse odium in Antonium, qui pecunias polliciti sunt, qui arma, qui se totos & animis & corporibus in salutem reip. contulerunt.

³ Spei] Cum metui spes opponatur, recte definiri potest, gaudium ex opinione impendentis boni, quod vel conservare, vel asferre voluptatem possit. Ita Vossius. Spes excitatur proposita boni honestate & magnitudine, facilibusque & paratis ad illud assequendum praesidiis: frangitur autem rei difficultate, ac malorum imminentium imagine. P. Scipio apud Livium lib. XXI. exposita victoriæ facilitate suis spei

mover, & ad proelium contra Carthaginenses ineundum, animos facit. Erit in hoc certamine is vobis illisque animus, qui victoribus & victis esse solet. Nec nati illi quia audent, sed quia necesse est, pugnaturi sunt. Nisi creditis qui exercitus incolumi pugnam detrectare, eos, duabus partibus peditum equitumque in transitu Alpium amissis, qui pene plures perierint quam supersint, plus spes nator esse. At enim pauci quidem sunt, sed ingentes animis corporibusque, quorum robora ac vires vix sustinere vis ulla possit. Effigies, imo umbra hominum, famae frigore, illuvie, squalore eneati, conspectu ac debilitati inter saxa rupeque: ad haec perusti artus, nive rigentes nervi, membra torrida gelu, quassata confractaque arma, claudi ac debiles equi. Cum his equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: reliquias extremas hostium, non hostes habebitis.

⁴ Lætitiæ] A Cicerone definitur IV. Tuscul. Quæst. Opinio recens boni presentis, in quo efferri rectum esse videatur. Commovetur vel insperato bono, vel læta fortunæ commutatione. Sic Tullius ipso Catilinaris secundæ exordio triumphat gaudio. Tandem aliquando, Quirites, L. Catilinam furentem audacia, scelus anhelantem, pestem patriæ nefarie molientem, vobis atque huic urbi ferrum flammamque minitantem ex urbe vel eiecimus, vel emisimus, vel ipsum egredientem verbis persecuti sumus. Abiit, excessit, evasit, erupit. Nulla jam perniciēs à monstro illo atque prodigio manibus ipsis intra mania comparabitur.

⁵ Molestiæ] Molestia, sive dolor acerbus, est mali presentis sensus. Judicium

iam, an acerrimus longe sit omnium¹ motus invidiæ; nec minus virium opus sit in ea comprimenda, quam in exci-
nenda. Invident autem homines maxime paribus, aut infe-
rioribus, cum se relictos sentiunt, illos autem dolent² evo-
luisse: sed etiam superioribus invidetur sæpe vehementer, &
eo magis, si intolerantius se jactant, & ^b æquabilitatem com-
munis juris, præstantia dignitatis aut fortunæ suæ transeunt:
quæ si inflammanda sunt, maxime dicendum est, ^a *Non esse*
virtute parta; deinde etiam vitiis atque peccatis: tum
si erunt honestiora atque graviora, tamen non esse tanti
merita, quanta³ insolentia hominis, quantumque^c fa-
lidiū.

Ad aliquam dignitatem pervenisse. ^b jura omnibus hominibus ex æquo posita
communit propter dignitatis & fortunæ suæ præstantiam. ^c arrogantia.

in animis dolorem sic excitat Ci-
cero pro Sextio n. 145. Atque hic &
in ovium squalor, hic luctus, ha for-
suscepta sunt propter unum me, quia
defenderunt, quia meum casum, lu-
tumque doluerunt, quia me lugenti patria,
juvanti senatus, poscenti Italia, vobis
omnes orantibus reddiderunt. Quod tan-
tum est in me scelus? quid tantopere de-
quillo die, cum ad vos indicia, litem
inseffiones communis exitii detuli?
parvi vobis? At, si scelestum est
me patriam, perculi panarum satis:
mea domus est, fortuna vexata, dissi-
puli liberi, raptata conjux, frater opti-
mi incredibili pietate, amore inaudito,
summi in squalore volutatus est ad per-
niciosissimorum: ego pulsus aris, fo-
cus, latus penatibus, distractus a meis, co-
muni patria, quam (ut levissime dicam)
me videram: paruli crudelitatem ini-
mum, scelus infidelium, fraudem ini-

[Motus invidia.] Invidiam Aristo-
telis lib. II. Rhetor. cap. 10. sic defi-
nit. Invidia est dolor quidam ob prospo-
ritum qua apparet in bonis, de quibus
suum est, erga similes: idque non ut
si invidenti, sed propter illos quibus
videtur. Cicero lib. IV. Tusculanar.
Invidentiam, inquit, esse dicunt
indinem susceptam propter alterius res
quod quæ nihil nocent invidenti. In-
vidiæ causa princeps est cupiditas ex-
cedendi, quæ quis tantum sibi detrahi
tur, quantum alteri adjicitur.

2 Non esse virtute parta.] Cicero pro
Roscio Amerino n. 144. Chrysogonum
in invidiam vocat ob divitias male
partas. Si hac indigna suspitione careat,
animo a quo se carere suis omnibus commo-
dis dicit. Rogat oratque res; Chrysogone,
si nihil de patris fortunis amplissimis in
suam rem convertis, si nulla in re eo
fraudavit: si tibi optima fide sua omnia
concessit, adnumeravit, appendit: si ve-
stitum, quo ipse tectus erat, annulumque
de digito suum tibi tradidit: si ex omni-
bus rebus seipsum nudum, neque præterea
quidquam excepit: ut sibi per te liceat in-
nocenti amicorum opibus vitam in egestate
degere. Prædix mea tu possides, ego alie-
na misericordia vivo: concedo, & quod
animum aequum est, & quæ necesse est. Mea
domus tibi patet, mihi clausa est; fero.
Familia mea maxima uteris, ego servum
habeo nullum: patior, & ferendum puto.
Quid vis amplius?

3 Insolentia hominis.] Hinc facit in-
vidiam M. Posthumio tribuno militum
lib. Decius tribunus plebis apud Livium
lib. IV. Auditu, Quirites, scitis servis,
malum minantem militibus: tamen hæc
bellua dignior vobis tanto honore vide-
bitur, quam qui vos urbe agrisque dona-
tos in colonias mittunt: qui sedem sene-
æ vestrae prospiciunt: qui pro vestra
cannadu adversus tam crudeles super-
bosque adversarios depugnant? Incipite
deinde mirari cur parvi tam vestram sus-
cipiant causam.

210. ^a Ad sedandum autem, ¹ *Magno illa labore, magnis periculis esse parata, ² nec ad suum commodum, sed ad aliorum esse collata; seseque, si quam gloriam peperisse videtur, (tamen si ea non sit iniqua merces periculi) tamen ea non delectari, totamque abjicere atque deponere; omninoque perficiendum est, (quoniam plerique sunt invidi, maximeque est hoc commune vitium, & pervagatum; invidetur autem præstanti florentique fortunæ) ut hæc opinio minuat, & illa ^b excellens opinione fortuna ³ cum laboribus & miseriis permista esse videatur.*

211. Jam ⁴ misericordia movetur, si is, qui audit, adducere potest, ut illa, quæ de altero deplorentur, ^c ad suas res revocet, quas aut tulerit acerbæ, aut timeat: aut intuens alium, crebro ad seipsum revertatur. Ita cum singuli casus

^a Ad compescendam invidiam. ^b excellens illa fortuna, ut homines opinantur cum audit de calamitate aliorum, cogitet de iis rebus acerbis, quas ipse vel tulerit vel timeat.

¹ *Magna illa labore*] Sic apud Livium lib. vi. invidiam sedat M. Manlius Capitolinus Cornelio Cosso dictatori respondens. Offendit te, A. Corneli, vosque P. C. circumfusa turba lateri meo. Quin eam deducitis a me singuli vestris beneficiis? intercedendo, eximendo de nervo civis vestros, prohibendo iudicatos adductosque duci, ex eo quod affluit opibus vestris, sustinenda necessitates aliorum? Sed quid ego vos de vestro impendatis hortor? sortem aliquam forte, de capite deducite quod usuri pernumeratum est? Jam nihilo mea turba quam ullius conspectior eris. At enim quid ita solas ego civium curam ago? Nihilo magis quod respondeam habeo, quam si quæras quid ita solus Capitolium arceque servaverim. Et cum universo quam potius opem tuli, & nunc singula feram.

² *Nec ad suum commodum*] Ex hoc capite motam in se invidiam comprimit Tullius oratione in Syllam n. 23. Ego tantum a me beneficium in resp. posui, si nullum aliud mihi præmium a senatu populoque Romano, nisi honestum otium postularem, qui non concederes? sibi haberent honores, sibi imperia, sibi provincias, sibi triumphos, sibi alia praeclara laudis insignia: mihi liceret ejus urbis, quam conservassem, conspectu, tranquillo animo & quieto frui? Quid, si hoc non

postulo? si ille labor meus præstinus, sollicitudo, si officia, si opera, si vigiliæ deseruiant amicis, præsto sunt omnia: si neque amici in foro requirunt statum meum, neque respu: in curia? si modo rerum gestarum vacatio, sed in honore, neque atatis excusatio vincit à labore? si voluntas mea, si industria domus, si animus, si aures patens nobis? si mihi ne ad ea quidem, quo salute omnium gessi, recordanda & ex tanta quidquam relinquatur temporis tamen hoc regnum appellabitur? vicarius qui velit esse, inveniri non potest.

³ *Cum laboribus*] Eadem in Sylla oratione paulo post n. 29. sic idem Tullius. Quod si illis tui præsidii forma videret, & si tibi ea regia videntur, quod omnes boni omnium generum atque numerum suam salutem cum mea conjungam consolare te, quod omnium mentes proborum mihi uni maxime sunt infestæ & adversæ, qui me non solum idolentur, quod eorum conatus impio futurum consulerent represso; sed etiam magis, quod nihil jam se finit viros conari posse arbitrantur.

⁴ *Misericordia*] De misericordia futura, variis ejus excitande modis exemplis diximus lib. 2. de Invent. 106. &c.

humanam

humanarum miseriarum graviter accipiuntur, si dicuntur dolenter, tum afflicta & prostrata virtus maxime luctuosa est. ut ^a illa altera pars orationis, quæ probitatis commendatione boni viri debet speciem tueri, lenis (ut sæpe jam diximus) atque summissa; sic hæc, quæ suscipitur ab oratore ad commutandos animos, atque omni ratione flectendos; lenita ac vehemens esse debet.

212. Sed est quædam in his duobus generibus, quorum alterum lene, alterum vehemens esse volumus, difficilis ad distinguendum similitudo. Nam ^b ex illa lenitate, qua conciliamur iis, qui audiunt, ad hanc vim acerrimam, qua eosdem excitamus, influat oportet aliquid; & ex hac vi nonnunquam animi aliquid inflammandum est illi lenitati: neque est ulla temperatior oratio, quam illa, in qua asperitas contentionis oratoris ipsius humanitate conditur, remissio autem lenitatis quadam gravitate & contentione firmatur.

213. In utroque autem genere dicendi, & illo, in quo vis atque contentio quæritur, & hoc, ^c quod ad vitam & mores accommodatur, & principia tarda sunt, & exitus tamen spissi & producti esse debent. Nam ^e neque affiliendum statim est ad illud genus orationis, (abest enim totum à causa); & homines prius ipsum illud, quod proprium sui iudicii est, audire desiderant) nec cum in eam rationem ingressi sis, celeriter discedendum est.

214. ^f Non enim, sicut argumentum, simulatque positum est, arripitur, alterumque, & tertium poscitur; ita misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam, simulatque intulens, possis commovere. Argumentum enim ratio ipsa conformat, & quæ simulatque emissæ est, adhærescit. Illud autem genus orationis non cognitionem iudicis, sed magis perturbationem requirit; quam consequi, nisi multa &

^a Motus illi, quibus opinionem viri boni & famam probitatis orator sibi conciliat, debent esse lenes. ^b orator debet vim & asperitatem contentione condire illa humanitate, qua conciliantur audientes; & temperatum illud dicendi genus contentione excitare. ^c quod idoneum est ad ostendendam vitam & probos mores oratoris. ^d vehementes & majores. ^e non statim veniendum ad vehemens & acre genus orationis. ^f argumentum statim atque propositum est, intelligitur, ac si minus sufficiat, secundum & tertium petitur: at non ita statim atque tractare dicendo caperis, poteris excitare auditum in animis misericordiam, aut invidiam, aut iracundiam. ^g qua simul atque prostrata est, menti inhaeret. ^h affectum.

varia, & copiosa oratione, & simili contentione actionis nemo potest.

215. Quare qui aut breviter, aut summis dicunt, decere judicem possunt, commovere non possunt; ^a in quo sunt omnia. Jam illud perspicuum est, omnium rerum in contrarias partes facultatem ex iisdem suppeditari locis. ^b ^c ^d ^e ^f ^g ^h ⁱ ^j ^k ^l ^m ⁿ ^o ^p ^q ^r ^s ^t ^u ^v ^w ^x ^y ^z ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz} ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} ^{qs} ^{qt} ^{qu} ^{qv} ^{qw} ^{qx} ^{qy} ^{qz} ^{ra} ^{rb} ^{rc} rd ^{re} ^{rf} ^{rg} ^{rh} ^{ri} ^{rj} ^{rk} ^{rl} ^{rm} ^{rn} ^{ro} ^{rp} ^{rq} ^{rr} ^{rs} ^{rt} ^{ru} ^{rv} ^{rw} ^{rx} ^{ry} ^{rz} ^{sa} ^{sb} ^{sc} ^{sd} ^{se} ^{sf} ^{sg} ^{sh} ^{si} ^{sj} ^{sk} ^{sl} sm ^{sn} ^{so} ^{sp} ^{sq} ^{sr} ^{ss} st ^{su} ^{sv} ^{sw} ^{sx} ^{sy} ^{sz} ^{ta} ^{tb} ^{tc} ^{td} ^{te} ^{tf} ^{tg} th ^{ti} ^{tj} ^{tk} ^{tl} tm ^{tn} ^{to} ^{tp} ^{tq} ^{tr} ^{ts} ^{tt} ^{tu} ^{tv} ^{tw} ^{tx} ^{ty} ^{tz} ^{ua} ^{ub} ^{uc} ^{ud} ^{ue} ^{uf} ^{ug} ^{uh} ^{ui} ^{uj} ^{uk} ^{ul} ^{um} ^{un} ^{uo} ^{up} ^{uq} ^{ur} ^{us} ^{ut} ^{uu} ^{uv} ^{uw} ^{ux} ^{uy} ^{uz} ^{va} ^{vb} ^{vc} ^{vd} ^{ve} ^{vf} ^{vg} ^{vh} ^{vi} ^{vj} ^{vk} ^{vl} ^{vm} ^{vn} ^{vo} ^{vp} ^{vq} ^{vr} ^{vs} ^{vt} ^{vu} ^{vv} ^{vw} ^{vx} ^{vy} ^{vz} ^{wa} ^{wb} ^{wc} ^{wd} ^{we} ^{wf} ^{wg} ^{wh} ^{wi} ^{wj} ^{wk} ^{wl} ^{wm} ^{wn} ^{wo} ^{wp} ^{wq} ^{wr} ^{ws} ^{wt} ^{wu} ^{wv} ^{ww} ^{wx} ^{wy} ^{wz} ^{xa} ^{xb} ^{xc} ^{xd} ^{xe} ^{xf} ^{xg} ^{xh} ^{xi} ^{xj} ^{xk} ^{xl} ^{xm} ^{xn} ^{xo} ^{xp} ^{xq} ^{xr} ^{xs} ^{xt} ^{xu} ^{xv} ^{xw} ^{xx} ^{xy} ^{xz} ^{ya} ^{yb} ^{yc} ^{yd} ^{ye} ^{yf} ^{yg} ^{yh} ^{yi} ^{yj} ^{yk} ^{yl} ^{ym} ^{yn} ^{yo} ^{yp} ^{yq} ^{yr} ^{ys} ^{yt} ^{yu} ^{yv} ^{yw} ^{yx} ^{yy} ^{yz} ^{za} ^{zb} ^{zc} ^{zd} ^{ze} ^{zf} ^{zg} ^{zh} ^{zi} ^{zj} ^{zk} ^{zl} ^{zm} ^{zn} ^{zo} ^{zp} ^{zq} ^{zr} ^{zs} ^{zt} ^{zu} ^{zv} ^{zw} ^{zx} ^{zy} ^{zz} ^{aa} ^{ab} ^{ac} ^{ad} ^{ae} ^{af} ^{ag} ^{ah} ^{ai} ^{aj} ^{ak} ^{al} ^{am} ^{an} ^{ao} ^{ap} ^{aq} ^{ar} ^{as} ^{at} ^{au} ^{av} ^{aw} ^{ax} ^{ay} ^{az} ^{ba} ^{bb} ^{bc} ^{bd} ^{be} ^{bf} ^{bg} ^{bh} ^{bi} ^{bj} ^{bk} ^{bl} ^{bm} ^{bn} ^{bo} ^{bp} ^{bq} ^{br} ^{bs} ^{bt} ^{bu} ^{bv} ^{bw} ^{bx} ^{by} ^{bz} ^{ca} ^{cb} ^{cc} ^{cd} ^{ce} ^{cf} ^{cg} ^{ch} ^{ci} ^{cj} ^{ck} ^{cl} ^{cm} ^{cn} ^{co} ^{cp} ^{cq} ^{cr} ^{cs} ^{ct} ^{cu} ^{cv} ^{cw} ^{cx} ^{cy} ^{cz} ^{da} ^{db} ^{dc} ^{dd} ^{de} ^{df} ^{dg} ^{dh} ^{di} ^{dj} ^{dk} ^{dl} ^{dm} ^{dn} ^{do} ^{dp} ^{dq} ^{dr} ^{ds} ^{dt} ^{du} ^{dv} ^{dw} ^{dx} ^{dy} ^{dz} ^{ea} ^{eb} ^{ec} ^{ed} ^{ee} ^{ef} ^{eg} ^{eh} ^{ei} ^{ej} ^{ek} ^{el} ^{em} ^{en} ^{eo} ^{ep} ^{eq} ^{er} ^{es} ^{et} ^{eu} ^{ev} ^{ew} ^{ex} ^{ey} ^{ez} ^{fa} ^{fb} ^{fc} ^{fd} ^{fe} ^{ff} ^{fg} ^{fh} ^{fi} ^{fj} ^{fk} ^{fl} ^{fm} ^{fn} ^{fo} ^{fp} ^{fq} ^{fr} ^{fs} ^{ft} ^{fu} ^{fv} ^{fw} ^{fx} ^{fy} ^{fz} ^{ga} ^{gb} ^{gc} ^{gd} ^{ge} ^{gf} ^{gg} ^{gh} ^{gi} ^{gj} ^{gk} ^{gl} ^{gm} ^{gn} ^{go} ^{gp} ^{gq} ^{gr} ^{gs} ^{gt} ^{gu} ^{gv} ^{gw} ^{gx} ^{gy} ^{gz} ^{ha} ^{hb} ^{hc} ^{hd} ^{he} ^{hf} ^{hg} ^{hh} ^{hi} ^{hj} ^{hk} ^{hl} ^{hm} ^{hn} ^{ho} ^{hp} ^{hq} ^{hr} ^{hs} ^{ht} ^{hu} ^{hv} ^{hw} ^{hx} ^{hy} ^{hz} ^{ia} ^{ib} ^{ic} ^{id} ^{ie} ^{if} ^{ig} ^{ih} ⁱⁱ ^{ij} ^{ik} ^{il} ^{im} ⁱⁿ ^{io} ^{ip} ^{iq} ^{ir} ^{is} ^{it} ^{iu} ^{iv} ^{iw} ^{ix} ^{iy} ^{iz} ^{ja} ^{jb} ^{jc} ^{jd} ^{je} ^{jf} ^{jj} ^{jh} ^{ji} ^{jj} ^{jk} ^{jl} ^{jm} ^{jn} ^{jo} ^{jp} ^{jq} ^{jr} ^{js} ^{jt} ^{ju} ^{jv} ^{jw} ^{jx} ^{ky} ^{kz} ^{la} ^{lb} ^{lc} ^{ld} ^{le} ^{lf} ^{lg} ^{lh} ^{li} ^{lj} ^{lk} ^{ll} ^{lm} ^{ln} ^{lo} ^{lp} ^{lq} ^{lr} ^{ls} ^{lt} ^{lu} ^{lv} ^{lw} ^{lx} ^{ly} ^{lz} ^{ma} ^{mb} ^{mc} ^{md} ^{me} ^{mf} ^{mg} ^{mh} ^{mi} ^{mj} ^{mk} ^{ml} ^{mm} ^{mn} ^{mo} ^{mp} ^{mq} ^{mr} ^{ms} ^{mt} ^{mu} ^{mv} ^{mw} ^{mx} ^{my} ^{mz} ^{na} ^{nb} ^{nc} nd ^{ne} ^{nf} ^{ng} ^{nh} ⁿⁱ ^{nj} ^{nk} ^{nl} ^{nm} ⁿⁿ ^{no} ^{np} ^{nq} ^{nr} ^{ns} ^{nt} ^{nu} ^{nv} ^{nw} ^{nx} ^{ny} ^{nz} ^{oa} ^{ob} ^{oc} ^{od} ^{oe} ^{of} ^{og} ^{oh} ^{oi} ^{oj} ^{ok} ^{ol} ^{om} ^{on} ^{oo} ^{op} ^{oq} ^{or} ^{os} ^{ot} ^{ou} ^{ov} ^{ow} ^{ox} ^{oy} ^{oz} ^{pa} ^{pb} ^{pc} ^{pd} ^{pe} ^{pf} ^{pg} ^{ph} ^{pi} ^{pj} ^{pk} ^{pl} ^{pm} ^{pn} ^{po} ^{pp} ^{pq} ^{pr} ^{ps} ^{pt} ^{pu} ^{pv} ^{pw} ^{px} ^{py} ^{pz} ^{qa} ^{qb} ^{qc} ^{qd} ^{qe} ^{qf} ^{qg} ^{qh} ^{qi} ^{qj} ^{qk} ^{ql} ^{qm} ^{qn} ^{qo} ^{qp} ^{qq} ^{qr} <

217. Ego vero, inquit Cæsar, omni de re facetius puto esse ab homine non inurbano, quam de ipsis facetiis, disputari. Itaque cum quosdam Græcos inscriptos libros esse videmus ¹ *de ridiculis*, nonnullam in spem veneram, posse me quid ex istis discere. Inveni autem ridicula & falsa multa eorum: nam & ² Siculi in eo genere, & Rhodii, & Byzantii, & præter cæteros, ⁴ Attici excellunt: sed qui rei rationem quandam conati sunt artemque tradere, insulsi exstiterunt, ut nihil aliud eorum, nisi ipsa insulsi est, rideatur.

218. Quare mihi nullo videtur modo doctrina ista res esse tradi. Etenim cum duo genera sint facetiarum, alterum quabiliter in omni sermone fusum, alterum peracutum & leve: illa à veteribus superior, *cavillatio*; hæc altera, *diastila* nominata est. Leve nomen habet utraque res: quip-
 leve enim est totum hoc, *risum movere*.

219. Verumtamen (ut dicis, Antoni) multum in causis læpæ lepore & facetiis profici vidi. Sed cum in illo genere *perpetua festivitatis* ars non desideretur, (natura enim agit homines, & creat imitatores, & narratores facetos, & actu adjuvante, & voce, & ipso genere sermonis) tum vero in hoc altero *dicacitatis*, quid habet ars loci, cum ante ad facetum dictum, ² emissum hærare debeat, quam cogiti potuisse videatur?

220. Quid enim hic ^b meus frater ab arte adjuvari potuit, cum à ⁵ Philippo interrogatus, *quid latraret? Furem se videtur respondit?* Quid in omni oratione Crassus ⁶ vel apud centum viros contra Scævolam, vel contra accusatorem Brutum,

^a Ferire animos ante debeat. ^b Catulus.

¹ Græcis & à Latinis composita præcepta: ita plane affirmo præcipue positum in natura & occasione.

² *De ridiculis*] Tradit Laërtius Theophrastum scripsisse librum *ὑπερὶ γελοίου*, *de ridiculo*.

³ Siculi] Incolæ Siciliæ, quæ in mediterraneo insula ab extrema ver-
 orientem Italiæ parte perangusto
 Neapolitano se jungitur. ⁴ Dicta præterea est Si-
 cilia, & Trinacria, aut Triquetra, à
 Plinio. Nunc appellatur
 Sicilia. De Rhodiis dictum alibi.

⁵ Byzantii] Byzantium nobilissima

Thraciæ civitas ad Bosphorum Thra-
 cium sita, cui totius orbis spoliis lo-
 cupletatæ nomen suum imposuit Con-
 stantinus Magnus anno post Christum
 cccxxx. ex quo dicta est Constantino-
 polis. Ab anno mccccxiii. subiecta est
 Turcis, à quibus *Stamboul* appellatur.

⁴ Attici] Attica Achaiæ regio no-
 tissima, cujus caput Athenæ.

⁵ A Philippo] De quo dictum lib. i.
 de Oratore n. 24. Ex dictorio Catuli
 patet notam fuisse hominis rapacitatem.

⁶ Vel apud centum viros] De causa
 illa, quam pro Curio secundo hærede
 contra

cum pro Cn. Planco diceret? Nam id, quod tu mihi tribuis de Antoni, Crasso est (omnium sententia) concedendum. Non est enim fere quisquam reperietur, præter hunc, in utroque genere leporis excellens, & illo, quod in perpetuitate sermonis & hoc, quod in celeritate atque dicto est.

221. Nam hæc perpetua contra Scævola^a Curiana defensio, tota redundavit hilaritate quadam & joco; dicta illa breviter non habuit. Parcebat enim adversarii dignitati, quo ipse servabat suam; quod est hominibus facietis & dicacibus difficillimum, habere hominum rationem & temperum, & ea, quæ occurrant, cum falsissime dici possint, tenere. Itaque nonnulli ridiculi homines hoc ipsum non insulse^c interpretantur:

222. Dicere enim aiunt Ennium, *Flammam à sapientia facilius ore in ardente^d opprimi, quam^e bona dicta tenere* hæc scilicet *bona dicta*, quæ falsa sint: nam ea dicta appelluntur proprio jam nomine. Sed ut in Scævola continuit ea Crassus, atque illo altero genere, in quo nulli aculei contumeliarum inerant, causam illam disputationemque tulit: sic in Bruto, quem oderat, & quem dignum contumelia judicabat, utroque genere pugnavit.

223. Quam multa de balneis, quas nuper & ille vendiderat? quam multa de amisso patrimonio dixit? Atque illa breviter, cum ille diceret, *se sine causa sudare*: Minime inquit, *modo enim existi de balneis*. Innumetabilia hujusmodi fuerunt, sed non minus jucunda illa perpetua. Cum enim Brutus duos lectores excitasset, & alios

^a Oratio Crassi, in qua Curium defendit contra Scævola. ^b tacere. ^c verba Ennii explicant. ^d exstingui posse. ^e verba falsa & faceta supprimat. ^f abstinet ab illis dictis & acutis salubrum, cum in Scævola dixit, usque est potius facit aquabiliter tota oratione parvis, quibus gravissimam causam jocando conficit. ^g Brutus qui Plancum accusabat. ^h in L. Crasso perpetuitas faceti sermonis non minus jucunda fuit, quam illius breviter quadam & acute dicta. ⁱ surgere jussisset.

contra Scævola Coponiorum defensionem Crassus peroravit, diximus lib. 1. de Orat. n. 180.

¹ *Se sine causa sudare*] Dixerat Brutus se nimis vehementer agere, dum impugnaret Planci contra Crassum causam, quæ accusatione facile posset everti, ideoque *se sine causa sudare*: respondit illi Crassus, *Non sine causa sudas, modo enim existi de balneis*. Dicto scilicet notans balneas, de quarum possessione

Brutus venditor & decoctor abierat. Solent porro qui de balneis exeunt, dare & aqua diffuere: quod false tulit in Brutum Crassus. Vox minime quippe quæ sensum turbat, ex auctoritate vetusti Codicis hic omittitur.

² *Cum enim Brutus*] Ipse sibi interpres erit Tullius: in oratione pro Cluentio rem totam paulo fusius exponit n. 140. L. Crassi auctoritatem quor, qui cum Cn. Plancum defendere

accusavit

tribus de colonia Narbonensi Crassi orationem legendam dedisset, alteri² de lege Servilia; & cum contraria inter sese de publica capita³ contulisset; noster hic^b facetissime tres patrimonii Bruti de jure civili libellos tribus legendos dedit.

224. Ex libro primo, FORTE EVENIT, UT³ IN PRIVERNATI ESSEMUS. ^c *Brute, testificatur pater se tibi Privernatem fundum reliquisse.* Deinde ex libro secundo, ⁴ IN ALBANO ERAMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. ^d *Sapiens videlicet homo cum primis nostræ civitatis, norat hunc gurgitem; metuebat, ne, cum is nihil haberet, nihil esse ei restitutum putaretur.* Tum ex libro tertio, ^e in quo finem scribendi fecit, (tot enim, ut audiui Scævola dicere, sunt veri Bruti libri) ⁵ IN TIBURTI FORTE ASSEDIMUS EGO, ET MARCUS FILIUS. *Ubi sunt ii fundi, Brute, quos tibi pater^f puteneatilibus commentariis consignatos reliquit?* ⁶ *Quod nisi puberem te, inquit, jam haberet, quartum librum composuisset, & se etiam in balneis lotum cum filio, scriptum reliquisset.*

^a Alterum alteri apposuisse. ^b L. Crassus. ^c tum subjecit Crassus. ^d inter omnes cives sapientissimus cognoscebat hunc decoctorem futurum. ^e præter quem Brutus alium librum scripsit nullum. ^f commemoratos in suis libris publice editis.

insane M. Bruto, homine in dicendo clementi & callido, cum Brutus duobus oratoribus constitutus, ex duabus ejus orationibus capita alterna inter se contrahere recipienda curasset, quod in dissuade regationis ejus, qua contra coloniam latinensem ferebatur, quantum potest, auctoritate senatus detrahit; in sua legis Servilia, summus ornat senatus laudibus: & multa in equites Rom. ex ea oratione asperius dicta recitasset, animi illorum judicium in Crassum inclineretur: aliquantum commotus esse videtur. Quid deinde fecerit Crassus, à Quintiliano brevis narratur lib. vi. cap. Tres excitavit & ipse lectores, hijsque ejus dialogos dedit legendos: quorum cum in Privernati unus, alter in Albano, tertius in Tiburti sermonem habitum complecteretur, requirebat ubi essent ea sessiones. Omnes enim illas Brutus viderat, & cum paterna manciparet præterea, turpis habebatur.

¹ De colonia Narbonensi] In provincia Narbonensi celebris est civitas Narbonensis Martius, Narbone, ubi colonia pop.

Rom. fuit. Cum legem, quæ adversus illam coloniam ferebatur, dissuaderet Crassus, multis senatum, ejus legis auctorem, exagitavit. Rursum cum idem Crassus diceret pro Servilia lege, qua judicia ab equitibus ad senatum transferebantur, summis in cælum laudibus senatum extollebat.

² De lege Servilia] Videtur lib. i. de Invent. in notis ad n. 92.

³ In Privernati] In villa ad Privernum Latii urbem, quæ nunc appellatur Piperno.

⁴ In Albano] Villa ad Albam longam Latii urbem, quæ (si Leandro credimus) nunc dicitur Savello.

⁵ In Tiburti] Alia item villa ad Tibur, quæ urbs in Latio vocatur hodie Tivoli.

⁶ Quod nisi puberem] Si scripsisset librum quartum antequam tu pervenisses ad pubertatem, ac tecum, utpote impubere, lavasset in balneis, in eo libro meminisset etiam de balneis, quas tu, ut fundos ab eo tibi relictos, vendidisti.

225. Quis est igitur, qui non fateatur, hoc lepore, atque his facetiis non minus refutatum esse Brutum, ^a quam illis tragœdiis, quas egit idem, cum casu in eadem causa ¹ funere efferretur anus Junia? Pro dii immortales! quæ fuit illa, quanta vis? quam inexpectata? quam repentina? cum, coniectis oculis, gestu omni imminenti, summa gravitate, & celeritate verborum, *Brute, quid sedes? quid illam anum patri nunciare vis tuo? quid illis omnibus, ² quorum imagines duci vides? quid maioribus tuis? quid ³ L. Bruto, qui hunc populum dominatu regio liberavit? quid te facere? cui rei, cui gloriæ, cui virtuti studere?*

226. Patrimonione augendo? ^b ⁴ *at id non est nobilitatis.* ^c *Sed fac esse, nihil superest ^d; libidines totum dissipaverunt.* An juri civili? ^e *est paternum: sed ^f dicet, te, cum adeo venderes, ^g ne in rutis quidem & cæsis solum tibi patrimonium recepisse.* An rei militari? *qui nunquam castra vide-*

^a Quam illa dictione concitata & pene tragica, qua Crassus idem usus est in eadem causa pro Plancio adversus Brutum, cum dicente Crasso per medium forum efferretur ad rogum anus Junia Bruti propinqua. ^b non debet esse hoc studium viri nobilis. ^c esto: id facere liceat viro nobili. ^d ex tuo patrimonio. ^e hoc patris studium fuit. Patrem in eo recte quidem tibi proponeres imitandum. ^f restabit illa anus manibus tui parentis, te adeo imperitum esse juris civilis, ut cum adeo venderes, non retinueris tibi (ut fit) ruta casa, imo ne cathedram quidem illam patris, in qua domi de jure solebat respondere.

¹ Funere efferretur] Vulgo legitur cum funere. Sed Lambinus præpositionem delet, eleganter id quidem, nec sine Codicum auctoritate.

² Quorum imagines duci vides] Apud majores in atriis hæc imagines erant quæ spectarentur, non signa externorum artificum, nec ara & marmora: expressi cæsa vultus singulis disponebantur armariis, ut essent imagines, quæ comiserentur gentilitia funera, semperque desuncto aliquo totus aderat familia ejus, qui unquam fuerat, populus. Plinius lib. xxxv. cap. 2.

³ L. Bruto] De quo lib. iv. ad Herennium in notis ad n. 66.

⁴ At id non est nobilitatis] Non Romanis modo, verum etiam Græcis visum est ignobile faciendi quæstus studium. Scribit Aristoteles Politicorum lib. III. cap. 5. apud Thebanos lege cautum fuisse, ne quis ad honores reip. promoveretur, nisi decem annos à mercatura destitisset. Consule, si vacat, eundem Aristotelem lib. i. cap. 11. Cicero lib. i. Officior. n. 150. Illiberales,

inquit, & sordidi quæstus mercenarium omnium, quorum opera, non quorum artes emuntur. Est enim in illis ipsa necesse auctoramentum servitutis. Et paulo post, Mercatura autem si tenuis est, sordida putanda est; sin magna & copiosa, multa undique apportans, multisque per vanitate impertiens, non est admodum vituperanda. Hoc mercaturæ genus solæ dignitatis jure nonnullos equites Romanos exercuisse patet ex ultima Verriana n. 160. Clamabat illa miser se rem esse Romanum, municipem Cosanum, meruisse se cum L. Pretio, splendidissimum equite Romano, qui Panormi negotiaretur, ex quo hac Verres scire posset.

⁵ Ne in rutis quidem & cæsis] Per ruta cæsa intelligitur supellex, quæ fuit aliqua demolitione domus auferri potest. Et ruta quidem quæ eruta sunt, ut arena, creta, & similia: ea quæ cæsa, ut arbores cæsas, & his similia esse vult Ulpianus. Rutis cæsis opponuntur fuit junctaque, vel inæxa inædificataque, de quibus plura jurisconsulti.

*An eloquentiæ? quæ nulla est in te; & quicquid vocis ac linguæ, omne in istum turpissimum calumniæ quæstum contulisti. Tu lucem aspicere audes? tu hos in-
tueri? tu in foro? tu in urbe? tu in civium esse conspectu?
tu illam mortuam, tu imagines ipsas non perhorrescis? qui-
bus non modo imitandis, sed ne collocandis quidem tibi ul-
lum locum reliquisti.*

227. Sed hæc tragica atque divina: faceta autem & urbana innumerabilia ^b ex una concione meministis. Nec enim concio major unquam fuit, nec apud populum gra-
vior oratio, quam ^d hujus ² contra collegam in censura nu-
per, neque lepore & festivitate ^e conditior. Quare tibi, Antoni, utrumque assentior, & multum facetias in dicendo
prodesse sæpe, & eas arte nullo modo posse tradi: illud
quidem admiror, te nobis in eo genere tribuisse tantum, &
non hujus rei quoque palmam, ut cæterarum, Crasso detu-
lisse.

228. Tum Antonius, Ego vero ita fecissem, inquit, nisi interdum in hoc Crasso paulum inviderem. Nam esse ^f quam-
vis facetum atque falsum, non nimis est per seipsum invi-
dendum; sed, cum omnium sis venustissimus & urbanissi-
mus, omnium gravissimus & severissimus & esse & videri,
quod & isti contigit uni, id mihi vix ferendum videbatur.

229. Hic cum arrisisset ipse Crassus, Attamen, inquit Antonius, cum artem esse facetiarum, Juli, negares, aperuisti quiddam, quod præcipiendum videretur. Haberi enim dixi-
sti rationem oportere hominum, rei, temporis, ne quid jo-
cus de gravitate decerperet; quod quidem in primis à Crasso observari solet. ^h Sed hoc præceptum prætermittendum est

^a Uteris lingua & voce ad homines accusandos, interdum per calumniam & falsam
minimo, ut quæstum facias ex eorum bonis, qui damnati judicio fuerint. ^b ex
huius oratione una quam nuper censor habuit. ^c nunquam fuit major populi conven-
tus. ^d Crassi contra collegam Domitium, cui nimiam domus magnificentiam ob-
iiciebat. ^e plenior. ^f quantumlibet festivum ac lepidum. ^g Crasso. ^h hoc in
tribendis jocis præceptum habendæ rationis hominum, rei, temporis, præter-
mittendum est, cum qui hic adsunt oratores, eo minime indigeant, servandi decori
peritissimi.

¹ Calumniæ quæstum] Qui huic stu-
dio serviebant, dicebantur quadrupla-
tes, quod ex damnatorum, quos detu-
rant, bonis, quarta pars ipsis cederet;

infame omnino & odiosum hominum
genus.

² Contra collegam] Vide notas ad n.
45. hujusce libri.

facetiarum,

facetiarum, cum his nihil opus sit: nos autem quomodo utamur, cum opus sit, quaerimus; ut ^a in adversarium, & maxime, si ejus stultitia poterit agitari; in testem stultum, cupidum, levem, ^b si facile homines audituri videbuntur.

230. Omnino probabiliora sunt, quæ laceffiti dicimus, quam quæ priores. Nam & ingenii celeritas major est, quæ apparet in respondendo, & ^c humanitatis est responsio. Videmur enim quieturi fuisse, nisi essemus laceffiti: ut in ista ipsa concione nihil fere dictum est ab hoc, quod quidem facetius dictum videretur, quod non provocatus responderit. Erat autem tanta gravitas in Domitio, tanta auctoritas, ut, quod esset ab eo objectum, ^d lepore magis elevandum, quam contentione frangendum videretur.

231. Tum Sulpicius, quid igitur? inquit, patiemur Cæsarem, qui, quanquam Crasso facetias concedit, tamen multo in eo studio magis ipse elaborat, non explicare nobis totum genus hoc jocandi, quale sit, & unde ducatur; præsertim cum tantam vim & utilitatem salis & urbanitatis esse fateatur? Quid si, inquit Julius, assentior Antonio dicenti, *Nullam esse artem salis?*

232. Hic cum Sulpicius reticuiisset, Quasi vero, inquit Crassus, horum ipsorum, de quibus Antonius tamdiu loquitur, ars ulla sit: observatio quædam est, ut ipse dixit, earum rerum, quæ in dicendo valent; ^e quæ si eloquentes facere possit, quis esset non eloquens? Quis enim hæc non vel facile, vel certe aliquo modo posset ediscere? Sed ego in his præceptis hanc vim, & hanc utilitatem esse arbitror, non ut ad reperiendum, quid dicamus, arte ducamur, sed ut ea, quæ natura, quæ studio, quæ exercitatione consequimur, aut recta esse confidamus, aut prava intelligamus, cum, ^f quo referenda sint, didicerimus.

233. Quare, Cæsar, ego quoque à te hoc peto, ut, si tibi videtur, disputes de hoc toto jocandi genere, quid sentias, ne qua forte dicendi pars (quoniam ita voluistis) in hoc tali coetu, atque in tam accurato sermone præterita esse videatur.

^a Opus est interdum uti facetiis. ^b si bonam in partem accipienda sint ab auditoribus. ^c respondere, cum fueris provocatus, est quod ipsa requirit humanitas. ^d urbanitate refellendum potius quam rationibus. ^e si satis esset observatio ista eloquentiam comparandam. ^f quo in loco adhibenda sint.

Ego vero, inquit ille, quoniam ^a collectam à conviva, Crasse, exigis, non committam, ut, ^a si defugerim, tibi causam aliquam dem recusandi: quantquam soleo sæpe mirari eorum impudentiam, qui agunt ^b in scena gestum, spectante ^c Roscio: quis enim ^c sese commovere potest, cujus ille vitia non videat? Sic ego nunc Crasso audiente primum loquar de facetiis, & docebo ^d *sus* (ut aiunt) oratorem eum, quem cum Catulus nuper audisset, ^e *scænum alios*, aiebat, *esse oportere*.

234. Tum ille, Jocabatur, inquit, Catulus, præsertim cum ita dicat ipse, ut ^f ambrosia alendus esse videatur. Verum te Cæsar, audiamus, ^f ut ad Antonii reliqua redeamus. Et Antonius, Perpauca quidem mihi restant, inquit: sed tamen, defessus jam labore atque itinere disputationis, requiescam in Cæsaris sermone, quasi in aliquo peropportuno diversorio. Atqui, inquit Julius, non nimis liberale hospitium meum dices: nam te in viam, & simul ac perpaululum gustaris, ^g extrudam, & ejiciam.

235. Ac, ne diutius vos demorer, de omni isto genere, quid sentiam, perbreuiter exponam. De risu quinque sunt, quæ quærantur: unum, *quid sit*: alterum, *unde sit*: tertium, *sine oratoris velle risum movere*: quartum, *quatenus*: quintum, *quæ sint genera ridiculi*. Atque illud primum, ⁶ *quid sit ipse risus*, ⁷ quo pacto concitetur, ubi sit, quomodo exsi-

^a Si recusem collectam solvere. ^b in theatro. ^c gestum vel minimum agere. ^d imperitus hominem peritissimum Crassum. ^e sano pasci debere alios oratores, id est, nullo in numero habendos. ^f ut reliqua quæ supersunt Antonio dicenda, ex ipso deinde audiamus. ^g ubi paululum cibi sumpseris.

¹ *Collectam*] Collecta, est pecunia quæ à singulis convivis exigitur & colligitur, quam pro sua quisque parte solvit ad sumptus convivii faciendos.

² *Roscio*] De quo supra dictum est non semel.

³ *Sus, ut aiunt*] Respicit ad tritum illud Latinorum proverbium, *sus Minervam*, subaudi, docet; iis accommodari solitum, qui indocti eos docere velint, à quibus ipsi potius docendi sint. Minervæ jus in omnes disciplinas liberales esse tradunt poëtæ; sue non aliud animal fordidius est & stolidius.

⁴ *Ambrosia alendus*] Proverbii specie insulsos oratores *scænum esse oportere* dicebat Catulus, quem ipsum censet

hic Crassus alendum ambrosia, qui cibis est deorum, quasi esset ille, cum ipsis diis eloquentia comparandus, cum stolidi ad brutorum ordinem detrudi debeant.

⁵ *Extrudam*] Hac allegoria breviter acturum se de jocis ac salibus proficitur.

⁶ *Quid sit ipse risus*] Sic definitur potest, *Risus est vehementior quidam animi ex re jucunda motus, ad exprimendum conceptum intus gaudium, quo thoracis & omnium musculi impetu quodam agitantur*.

⁷ *Quo pacto concitatur*] Nimirum cum nobis occurrit res admodum jucunda, lætitia perfunditur animus, cor sese dilatat, magnaue sanguinis effervescens

stat, atque ita repente erumpat, ut eum cupientes tenere nequeamus, & quomodo simul latera, os, venas, vultum, oculos occupet, viderit ¹ Democritus: neque enim ad hunc sermonem hoc pertinet: &, si pertineret, nescire me tamen id non pueret, quod ne ipsi quidem illi scirent, qui ² pollicerentur.

236. *Locus* autem, & ² regio quasi *ridiculi* (nam ^b id proxime quaeritur) turpitudine & deformitate quadam continetur. Hæc enim ridentur vel sola, vel maxime, quæ notant & designant turpitudinem aliquam non turpiter. Est autem, (ut ad illud tertium veniam) est plane *oratoris more vere risum*; vel quod ipsa hilaritas benevolentiam conciliat ei, per quem excitata est; vel quod admirantur omnes acumen uno sæpe in verbo positum, maxime respondentis, nonnunquam etiam lacescentis; vel quod frangit adversarium, quod impedit, quod elevat, quod deterret, quod refutat; vel quod ipsum oratorem positum esse hominem significat, quod eruditum, quod urbanum, maximeque quod tristitiam ac severitatem mitigat & relaxat, ³ odiosasque res sæpe, quas argumentis dilui non facile est, joco risuque dissolvit.

237. ^c *Quatenus* autem sint ridicula tractanda oratori,

a Se explicaturos. b est hæc altera de risu quaestio. c ad quem usque modum.

vescentis & vitalium spirituum fit diffusio, ad quam musculorum thoracis ac præsertim diaphragmatis motus sequitur: agitato diaphragmate, quæ membrana est præcordia disjungens à visceribus, extenduntur simul musculi qui à lateribus buccæ sunt, tumque fit oris ille gestus, quem risum appellamus.

1 *Democritus*] Non modo quia res naturales scrutatus est, verum etiam quia in risum sæpissime effundi solebat. De Democrito vide notas in librum 1 de Oratore n. 42.

2 *Regio quasi ridiculi*] *Ridiculum*, inquit Aristoteles lib. de Poëtica cap. 5. est vitium ac turpitudine qua nec dolorem nec perniciem affert; exempli gratia, facies ridicula est turpis & distorta sine dolore.

3 *Odiosasque sæpe res*] Missum oppor-

tune ridiculum iram sæpissime frangit. Documento sunt juvenes Tarentini, qui multa de Pyrrho rege securius inter cænam locuti, cum rationem facti responderent, & neque negari res, neque defendi posset, risu sunt & opportuno joco elapsi. Namque unus ex his, imo, inquit, nisi lagena defecisset, dixissemus te: Ea que urbanitate tota est invidia criminum dissoluta. Quintilian. lib. vi. cap. 3.

4 *Quatenus*] Recte Horatius:

Est modus in rebus, sunt certi denique fines,
Quos ultra citraque nequit consistere rectum.

Cum cæteris in rebus, tum in jocis asalibus maxime adhibendus est modus. Ridicula enim & quæ specie prima sensus nostros acerrime commovent, ita habent, ut iis celerrime fastidium adhaereat.

perquam

perquam diligenter videndum est; (id quod in quarto loco quærendi posueramus) nam nec insignis improbitas & sceleri juncta, nec rursus miseria insignis agitata ridetur: facinorosos enim majore quadam vi, quam ridiculi, vulnerari volunt; miseros illudi nolunt, nisi si se forte jactant. ^b Parcendum est autem maxime caritati hominum, ne temere in eos dicas, qui diliguntur.

238. Hæc igitur adhibenda est primum in jocando moderatio. Itaque ea facillime luduntur, quæ neque odio magno, neque misericordia maxima digna sunt. Quamobrem materies omnis ridiculorum est in istis vitiis, quæ sunt in vita hominum neque carorum, neque calamitosorum, neque eorum, qui ob facinus ad supplicium rapiendi videntur: eaque belle agitata ridentur.

239. Est etiam deformitatis, & corporis vitiorum satis bella materies ad jocandum. Sed quærimus idem, quod in cæteris rebus maxime quærendum est, *Quatenus*. In quo non modo illud præcipitur, ³ *Ne quid insulse*, sed etiam si quid *perridicule* possis: vitandum est oratori utrumque, ne aut scurrilis jocus sit, aut mimicus. Quæ cujusmodi sint, facilius jam intelligemus, cum ad ipsa ridiculorum genera venerimus.

240. Duo enim sunt genera facetiarum; quorum ^c alterum re tractatur, alterum dicto. Re, si quando quid, tanquam aliqua fabella, narratur; ut olim tu, Crasse, in ⁴ *Memmi*um, ^d *comedisse cum* ⁵ *lacertum Largii*, cum esset cum

^a Inquirendum proposueramus. ^b non sunt facile homines ridendi, qui vel propter ingratum, vel propter probitatem diliguntur. ^c alterum in ipsa re & sententia positum est, alterum in voce & forma loquendi. ^d momordisse.

¹ Nec insignis improbitas] Cur insignis improbitas ac miseria joci non sit agitata, patet ex definitione ridiculi superius allata.

² Parcendum] Scite Fabius lib. vi. cap. 3. Longe absit propositum illud, Potius amicum quam dictum perdidit.

³ Ne quid insulse] Oratori minime venit distortus vultus gestusque, qui minime rideri solent. Dicacitas etiam vitiosa & scenica huic persona alienissima est. Obscuritas vero non à verbis tantum abesse debet, sed etiam à significa-

tione. Fabius ibidem.

⁴ Memmius] C. Memmius, de quo Tullius in Bruto, orator asper & contentiosus motum acerbitate huic Crassi joco locum dedit.

⁵ Lacertum] Brachium significat id quod est ab humero ad cubitum, lacertus autem id quod à cubito ad manum pertinet. Ovid. Metam. lib. i.

laudas digitosque manusque, Brachiaque, & nudos media plus parte lacertos.

eo ¹ Tarracinæ de ² amricula rixatus : falsa, attamen à te ipso ficta tota narratio. Addidisti clausulam, *Tota Tarracina tum omnibus in parietibus inscriptas fuisse literas, tria LLL, duo MM.* Cum quæreret, id quid esset? senem tibi quendam oppidanum dixisse, ² Lacerat lacertum Largii mordax Memmius.

241. Perspicitis, hoc genus quam sit facetum, quam elegans, quam oratorium; sive habeas vere, quod narrare possis, quod tamen est mendaciunculis adspargendum; sive fingas. Est autem hæc hujus generis virtus, ut ita facta demonstres, ut mores ejus, de quo narres, ut sermo, ut vultus omnes exprimantur, ut iis, qui audiunt, tum geri illa fierique videantur.

242. In re est item ridiculum, quod ^b ex quadam depravata imitatione sumi solet, ut idem Crassus, ³ *Per tuam nobilitatem, per vestram familiam.* Quid aliud fuit, in quo concio rideret, ^c nisi illa vultus & vocis imitatio? *Per tuas statuas* vero cum dixit, & extento brachio paululum etiam de gestu addidit, vehementius risimus. ^d Ex hoc genere est illa Rosciana imitatio senis;

^e *Tibi ego, Antipho, has sero, inquit.*

Senium est, cum audio. Atqui ita est totum hoc ipso genere ridiculum, ut cautissime tractandum sit. ^e Mimorum est enim ethologorum, si nimia est imitatio, sicut obscœnitas. Orator ^f surripiat oportet imitationem, ut is, qui audiat, cogitet plura, quam videat; ^g Præstet idem ingenuitatem & ruborem suum, verborum turpitudine, & rerum obscœnitate vitanda.

^a Muliercula. ^b cum imitamur sive gestum, sive quid aliud, quod ab adversariis depravate ac perperam fit. ^c nisi quod Crassus, cum ea diceret, imitaretur vultum & vocem adversarii. ^d hunc in modum Roscius imitari senem solet, cum illa verba profert: *Tibi ego has arbores sero.* Adeo apte senem hæc dicentem Roscius imitatur, ut non tam audire mihi videar senem loquentem, quam ipsam senectutem. ^e imitatio si est nimia & putida, pertinet potius ad eos mimos, qui ethologi, sive imitatores motum alienorum dicuntur, quam ad oratorem. ^f modice usurpet qualitatem alienam & histrionibus propriam. ^g præ se ferat.

¹ Tarracina] Quæ Latinis est Tarracina, lingua Volscorum Anxur appellatur, ut tradit Plinius. Latii oppidum est, & etiamnum antiquum nomen retinet Terracina.

² Lacerat] Versus est iambicus senarius.

Lacerat lacertum Largi mordax Memmius.

³ Per tuam nobilitatem] Verba desumpta ex alicujus adversarii (an C. Domitii?) oratione quæ ludicra imitatione Crassus traducit.

⁴ Tibi ego] Verba senis quem in scena Roscius exhibebat, ex aliquo veteri poeta comico.

243. Ergo hæc duo genera sunt ejus ridiculi, quod in re positum est; quæ sunt propria perpetuarum facetiarum, in quibus describuntur hominum mores, & ita effinguntur, ut aut, re narrata aliqua, quales sunt, intelligantur; aut, imitatione brevi injecta, in aliquo insigni ad irridendum vitio reperiantur.

244. In dicto autem ridiculum est id, quod verbi, aut sententiæ quodam acumine movetur: sed ut in illo superiore genere vel narrationis, vel imitationis, vitanda est mimorum ethologorum similitudo; sic in hoc, scurrilis oratori dicacitas magnopere fugienda est. Quis igitur distinguemus à Crasso, à Catulo, à cæteris, familiarem vestrum Granium, aut Vargulam amicum meum? non mehercule in mentem mihi quidem venit: sunt enim dicaces: Granio quidem nemo dicacior: Hoc, opinor, primum; ne, quotiescunque ponerit *dictum* dici, necesse habeamus dicere.

245. ¹ Pusillus testis processit: *Licet*, inquit, *rogare*? Philippus: Tum quæsitior properans, *Modo breviter*; Hic ille, *Non accusabis: perpusillum rogabo*. Ridicule. Sed sedebat iudex L. Aurifex, brevior etiam, quam ipse testis: omnis est risus in iudicem conversus: ² visum est totum scurrile ³ ridiculum. Ergo hæc, quæ cadere possunt in quos nolis, quamvis sint bella, sunt tamen ipso genere scurrilia:

246. Ut iste, qui se vult dicacem, & mehercule est, Appius, sed nonnunquam in hoc vitium scurrile delabatur. *Cænabo*, inquit, *apud te*, huic lusco, familiari meo, C. Sextio: *uni enim locum esse video*. Est hoc scurrile, & quod sine causa laceffivit, ^b & tamen id dixit, quod in omnes lu-

^a *Focus*, quia iudicem læsit, quem noluit orator, *totus visus est scurrilis*. ^b & *paterea quia id dixit*.

¹ *Pusillus testis*] Esto, inquit, hoc exemplum nimis dicacitatis & scurrilis ridiculi. In quadam accusatione processerat pusillus testis. Philippus patronus petiit, ut sibi liceret nanum illum testem interrogare. Prætor, sive quis alius moderator iudicii & accusationis, qui cito cuperet rem confici, annuit, modo paucis verbis hominem interrogaret: hic Philippus caufidicus, nihil erit quod me accuses, interrogabo perpusillum. Perpusillum intelligebat Philippus de illo teste parvo & nano, cujus exiguum sta-

turam carpebat hoc dicto; & tamen videbatur quæsitiori respondere, ac dicere se perparum ac breviter interrogaturum.

² *Ridiculum*] Ita legendum (non, ut prius, *judicium*) ex vetustis quibusdam MSS. recte monuit Editor Cantabrigien-sis.

³ *Cænabo*] Appius irridens C. Sextium, qui altero oculo caprus erat, ait, *Cænabo apud te, est enim uni locus*: ita carpebat hominis vitium, cujus in vultu erat locus uni oculo; quasi in ejus

scos conveniret. Ea, quia meditata putantur esse, minus ridentur. Illud egregium Sextii, & ex tempore, *Manus lava*, inquit, & *cæna*.

247. Temporis igitur ratio, & ipsius dicacitatis moderatio, & temperantia, & raritas dictorum, distinguet oratorem à scurra: & ^a quod nos cum causa dicimus, non ut ridiculi videamur, sed ut proficiamus aliquid; illi totum diem, & sine causa. ^b Quid enim est Vargula affecutus, cum eum ¹ candidatus ² A. Sempronius cum Marco suo fratre complexus esset, ^c *Puer, abige muscas?* Risum quæsit, qui est (mea sententia) vel tenuissimus ingenii fructus. Tempus igitur ^d dicendi prudentia & gravitate moderabimur: quarum utinam artem aliquam haberemus! sed domina natura est.

248. Nunc exponamus genera ipsa summam, quæ risum maxime moveant. Hæc igitur sit prima partitio, ^e Quod facete dicatur, id ³ alias *in re* habere, alias *in verbo* facietas: maxime autem homines delectari, si quando risus conjuncte re verboque moveatur. Sed hoc mementote, quoscunque locos attingam, unde ridicula ducantur, ex iisdem locis fere etiam graves sententias posse duci: ^f tantum in-

^a Id etiam discriminis est inter oratorem & scurram, quod nos oratores non sine causa ridiculum quidpiam dicimus, sed ut causa nostra prosit; at scurra semper & sine causa. ^b quem fructum tulit Vargula? ^c servule. ^d ridicula jactandi. ^e facere dictum aliquando rebus, aliquando verbo contineri. ^f hoc tantum interest, quod &c.

ejus triclinio & convivio uni fuisset homini locus vacuus. Respondit Sextius subtili ac subito joco: *Cænabis animo vero apud me, sed prius manus lava*: quo dicto, hominis impuritatem notabat.

¹ Candidatus] Qui ad magistratum aliquem aspirabat, sic dicebatur à toga candida, quam per id tempus ad integritatem significandam solebat induere.

² A. Sempronius] Hic ambibat magistratum, & eos prensabat, quibus erat jus suffragii: erat illi comes M. frater: ad Vargulam ventum est, quem cum Sempronius amice salutarer, amplectereturque officii causa, itemque Marcus Sempronii frater; cepit Vargula servulum inclamare, ut *muscas* abigeret: eo dicto carpebat petitores & candidatos, qui perinde ac *musca* molesti levesque essent.

³ Alias *in re* habere] Qui consistit *in re* jocus; ejusdem est, ut idem mu-

tatis verbis maneat. Exemplum habes lib. iv. in Verrem. *Itaque, judices, hi, qui hospites ad ea qua visenda sunt ducere solent, & unumquidque ostendere, quos illi mystagogos vocant, conversam jam habent demonstrationem suam. Nam ut ante demonstrabant quid ubique esset: ita nunc, quid undique ablatum sit ostendunt. Ridiculum in dicto perit, si voces commutentur. Tale est illud Ciceronis in Verrem lib. iv. Nunquam tam male est Siculis, quin aliquid facete & commode dicant: velut in hac re aiebant, in labores Herculis non minus hunc immanissimum Verrem, quam illum aprum Erymanthium referri oportere. Tolle nomen Verris, quod Latine porcum non castratum significat, dicto perit omnis gratia. Elegantissimum autem illud est, quod re simul & dicto risum movet: cujusmodi est illud Ciceronis à Plinio, Plutarcho in Apophth. & Quintiliano relatum. Hortensius orator, accepta-*

mer-

terest, quod gravitas honestis in rebus severe; jocus in turpibus & quasi deformibus ponitur, velut in iisdem verbis & laudare frugi servum possumus, & si est nequam, joculari. Ridiculum est illud Neronianum vetus in furace servo, *Solum esse, cui domi nihil sit nec obsignatum, nec occlusum*: quod idem in bono servo dici solet: sed hoc iisdem etiam verbis.

249. Ex iisdem autem locis ^a omnia nascuntur. Nam quod ¹ Sp. Carvilio graviter claudicanti ex vulnere ob rempublice accepto, & ob eam causam verecundanti in publicum prodire, mater dixit, *Quin prodis, mi Spuri? quotiescunque gradum facies, toties tibi ^b tuarum virtutum veniat in mentem*; præclarum & grave est: Quod Calvino Glaucia claudicanti, ² *Ubi est vetus illud? num claudicat? at hic claudicat*: hoc ridiculum est: & utrumque ex eo, quod in claudicatione animadverti potuit, est ductum. ³ *Quid hoc Nævio ignavius?* severe Scipio: ⁴ *At in male olentem, Video me à te non conveniri, sed circumveniri*, subridicule Philippus: At utrumque genus continet verbi ad literam immutata similitudo.

250. Ex ^c ambiguo dicta, vel argutissima putantur; sed non semper in joco, sæpe etiam in gravitate versantur. Africanus illi majori, coronam ^d sibi in convivio ad caput accom-

^a Sive quæ graviter, sive quæ ridicule dicuntur. ^b memoria. ^c ex ambiguitate oriantur sales acutissimi. ^d è floribus contextam.

mercedis loco à Verre sphinge argentea, cum Ciceroni obscurius aliquid locutus dixisset *se ignarum anigmatum solvendorum*; Atqui sphinx, inquit, quid te est.

¹ Sp. Carvilio] E gente Carvilia plebeia quidem, sed consulari.

² Ubi est vetus illud] Verba sunt Glauciae. Ubi (inquit Glaucia, cum videret Calvinum claudicantem) est vetus illud proverbium, quo utebantur olim, ut hominem aliquem esse constantem significarent, cum dicerent hæc verba, *num claudicat? num ille instar arundinis vacillat & fluctuat*, modo hoc, modo illud sequitur? certe hoc proverbium, inquiebat Glaucia, non cadit in Calvinum, nam profecto claudicat, at non claudicat. Hoc est, homo est incon-

stans, dubix & incertæ fidei. Ita Glaucia vitium corporis ad vitium animi significandum ridicule transferebat.

³ Quid hoc Nævio] Verbum Scipionis est, qui cum Nævii cujusdam socordiam increparet graviter, usus est hoc modo paronomasia, sive similitudine verbi rantisper immutati, cum dixit; *Quid isto Nævio ignavius est?*

⁴ At in male olentem] Dictum est ridiculum Philippi faceti oratoris. Hunc adibat aliquis cujus halitus erat gravis & male olens; exclamavit Philippus enecari se tam gravi odore, neque tam se conveniri, quam circumveniri, hoc est, opprimi & per nomen speciemque colloqui præfocari ab isto maleolente, cujus anima esset instar veneni pestiferi.

modanti, cum ea sæpius rumperetur, ¹ P. Licinius Varus, *Nol mirari*, inquit, ² *si non convenit*: ³ *caput enim magnum est* laudabile, & honestum. At ex eodem genere est ⁴ Calvus *Satis est, quod dicit parum*. ⁵ Ne multa: nullum genus est joci, quo non ex eodem severa & gravia fumantur.

251. Atque hoc etiam animadvertendum, Non esse omnia ridicula, ⁶ faceta. Quid enim potest esse tam ridiculum, quam ⁷ Sannio est? sed ⁸ ore, vultu, imitandis moribus, voce, denique corpore ridetur ipso. Salsum hunc possum dicere, atque ⁹ ita, non ut ejusmodi oratorem esse velim, sed ut mimum. Quare primum genus hoc, quod risum vel maxime movet, ¹⁰ non est nostrum; ¹¹ morosum, superstitiosum, suspiciosum, gloriosum, stultum: naturæ ridentur ipsæ; & quas personas agitare solemus, non sustinere.

^a Si non satis accommodata sit. ^b paucis dicam. ^c elegantia & venusta. ^d modico, minus. ^e ita laudo sanniones, ut non convenire oratori illorum sales illiberales putem, sed mimo tantum & histrioni ridiculo. ^f non est usurpandum oratoribus ^g quas personas insectari & describere dicendo, non agere instar histrionum & imitari solemus.

¹ P. Licinius Varus] Qui multis magistratibus egregie functus, prætor urbanam jurisdictionem obtinuit anno U. C. DLVI, ante Christum cxcviii.

² Caput enim magnum est] Ambigue dictum vel ad magnitudinem capitis, vel ad amplitudinem animi trahi potest.

³ Calvus: Satis est quod dicit parum] Ex eodem ambigui genere est illa vox Calvi cujusdam, qui cum audiret oratorem ineptum, à quo pauca quædam dicta fuerant, ait *satis ab eo dictum esse*, sive illud parum, quod dixisset iste orator, *satis esse*, cui tacere satius fuisset omnino quam loqui. Hæc erat Calvi mens & sententia: quantumvis enim parum sit quod ineptus dicat, hoc plus nimio est. Eadem tamen verba sunt ambigua; possunt enim accipi in laudem istius oratoris, quasi satis multa dixisset ad causam probandam & obtinendam, etsi parum locutus fuisset.

⁴ Sannio] Sanna est oris distortio, aut ineptus quispiam alius corporis gestus, quo ad mores aliorum ridicule exprimendos pantomimi abutuntur. Sannio qui fannas adhibet.

⁵ Ore, vultu] Os pro facie sumitur, vultus pro certo quodam oris habitu &

conformatione, quæ animi motuum index est. Oculi, inquit Tullius lib. i. Legibus n. 27. nimis arguti, quemadmodum animo affecti simus, loquuntur & is qui appellatur vultus, qui nullo animante esse præter hominem potest, indicat mores: cujus vim Græci nomen omnino non habent. Vultum enim animalibus ac feris attribuit Vergilius lib. vii. Æneid. v. 20.

Setigerique sues, atque in præsepibus urfi

Savire, ac formæ magnorum ululatus luporum,

Quos hominum ex facie dea sava præsentibus herbis

Induerat Circe in vultus ac terga ferarum.

⁶ Morosum, superstitiosum] Hujusmodi sententia talis est: Oratores non debent sanniones illos imitari, qui morum hominum putide exprimunt, qui imitantur homines morosos, nimia regione laborantes, suspiciosos, quales sunt senes ac timidi; aut gloriosos quales sunt Thracones in comædiis aut stultos & aliqua impotenti perturbatione correptos; quorum omnium personæ natura sua vitiosæ & ridiculæ sunt: v. g. natura ipsa Thraconis

252. ^a Alterum genus est imitatione admodum ridiculum, sed nobis tantum licet furtim, si quando, & cursim. Alterum minime est liberale. Tertium, oris depravatio, non digna nobis. Quartum, obscœnitas, non solum non foedo digna, sed vix convivio ^b liberorum. Detractis igitur tot rebus ex hoc oratorio loco, facetiæ reliquæ sunt, quæ aut in re (ut ante divisi) positæ videntur esse, aut in verbo. Nam quod, quibuscumque verbis dixeris, facetum tamen est, re continetur: quod mutatis verbis salem amittit, in verbis habet leporem omnem.

253. ² Ambigua, sunt in primis acuta, atque in verbo potius, non in re: sed non sæpe magnum risum movent; magis ut belle, & ^c literate dicta laudantur: ut illud in Titium, qui cum studiose pila luderet, & idem signa sacra ^d noctu tangere putaretur, ^e gregalesque, cum in campum non venisset, requirerent, excusavit Vespas Terentius, quod eum *brachium fregisse* diceret. Ut illud Africani, quod est apud Lucilium,

Quid? Decius, Nuculam an confixum vis facere? inquit.

Ut tuus amicus, Crasse, Granius, ³ non esse sextantis.

Licet oratori clam & parce usurpare alterum ridiculi genus, quod est in lepida oratione non ex se ridiculæ imitatione: alterum autem genus quod personam suam in ridiculam exhibet, in virum honestam non convenit. b hominum ingenuorum. c festive. d quorum partes furtim auferret. e collutores, cum in campum certium non venisset, quærerent quare abesset.

ridicula est: contra vero persona aut judicis, si quis eam gerat, nihil habet in se ridiculum, sed forte in imitatione, quia scilicet aliquis eam & judicem ridicule imitabitur.

Alterum minime] Potest ista lectio generi, modo ea, quæ hic exhibetur, mittatur interpretatio: cum vero quæ risum movent, hic distincte ex ordine enumerentur, probat Edictum Cantab. Manutii lectionem, *Aliter minime est liberale.*

Ambigua] Quo in genere elegans illud Ciceronis, *Cum objiceret Miloni actor in argumentum factarum Clodio villarum, quod Bovillas ante horam noctis divertisset, ut expectaret dum Clodius a sua villa exiret, & identidem interiret, quo tempore Clodius occisus esset,*

respondit, Sero. Quintil. lib. vi. cap. 4. Ambiguum illud sero, vel vespertinum tempus vel tarde perinde significat.

³ *Brachium fregisse*] An sibi? an aliqui signo sacro?

⁴ *Quid? Decius*] Si etiamnum exstarent Lucillii satyræ, huic sententiæ, quam non nisi divinando possumus assequi, lucem afferrent. Hunc qualemcunque sensum, explosis aliorum turpiculis interpretationibus, elicimus. *Quid? ô Deti*, inquit alius quispiam, an Nuculam hominem vis configere? Configi autem aliquis & mucrone & sermone asperiori dicitur, in quo ambiguum posuit Africanus.

⁵ *Non esse sextantis*] Sextans est sexta pars assis, sive duæ unciae. Res aliqua magni pretii esse dicebatur: Granius dixit illam non esse sextantis: Ambiguum

254. Et (si quæritis) is qui appellatur dicax, hoc genere maxime excellit: sed risus movent alia majores. Ambiguum per seipsum probatur id quidem (ut ante dixi) vix maxime: ¹ ingeniosi enim videtur, vim verbi in aliud, atque cæteri accipiant, posse ducere: sed admirationem magis, quam risum movet, nisi si quando incidit in aliud genus ridiculi.

255. Quæ genera percurram equidem: sed scitis esse notissimum ridiculi genus, cum ² aliud expectamus, aliud dicitur: hic nobismetipsis noster error risum movet. Quod si admixtum est etiam ambiguum, fit falsus: ut apud ³ Nævium, videtur esse misericors ille, ⁴ qui judicatum duci videtur, percunctatur ita,

Quanti addictus? mille ³ nummum.

Si addidisset tantummodo, *Ducas licet*; esset illud genus ridiculi præter expectationem: sed quia addidit,

biguum est: si enim ut vox unica pronuncietur, significat vilissimum & minimum pretium, duas uncias: si separate legatur *sex tantis*, sensus erit, id de quo agitur non esse comparandum & æquiparandum sex aliis tantis, seu pluris valere quam alia sex tanta, seu æqualis magnitudinis & pretii, adeoque esse rem valde pretiosam. Ita fere Strabon.

¹ Ingeniosi] Tale est illud Ciceronis. Cum aliquando Crassus dixisset, neminem gentis suæ Romæ ultra sexagesimum annum perduxisse vitam, negaretque rem postea, & miraretur quomodo dixisset: *Sciebas*, inquit Cicero, *populum Romanum auditurum libenter, adeoque hanc ab illo gratiam inire voluisti.* Plutarchus in Cicerone.

² Aliud expectamus, aliud dicitur] Cujusmodi fuit asperior ille Ciceronis in M. Crassum locus. Cum pro rostris M. Crassum secunda concione ornasset laudibus, eundemque rursus, paucis interpositis diebus, contumeliose perstrinxisset; ubi ille dixit, *Nonne me ex isto loco aliquanto ante laudasti? Etiam*, inquit, *exercenda orationis causa commensans, vile argumentum trahavi.* Plutarchus in Cicerone.

³ Nævium] Cn. Nævius natione Campanus, professione poeta comicus, anno post Romam conditam quingentesimo

fimo undevicesimo fabulas apud populum dedit. Eum M. Varro, ut Gellius refert lib. xvii. cap. 21. scribit stipendia fecisse bello Punico primo, id ipsum Nævium dicere. Exul Uticæ cecidit Olympiade cxiiv. Coss. (ut tradit Tullius in Bruto) Cethego & Tuditanus anno U.C.DL. ante Christum cciv. Epigramma ejus seculo impositum refert Gellius l. i. c. 12.

⁴ Qui judicatum &c.] Videbat quis duci hominem alteri addictum servitutem, cui, cum grandem summam deberet pecuniæ, solvendo non esset. Qui enim ære alieno premebatur, lege duodecim tabularum damnabatur, ut servitutem servirent creditores donec illi fecissent satis. Petiit ab iis ducebant hominem, quantum ille mihi deberet: responderunt mille nummi deberi; ille cum putaretur eos numerum aut eorum partem persolurus, contempsit, dixitque per se non stare quod unus infelix in ergastulum duceretur addiceretur creditori. *Nihil addo, dicitur licet.* Ubi, *nihil addo*, ambiguum est, nihil addo an verborum, an pecunie debitor?

³ Nummum] Numus sive sestertius, quod vocabulum vel unico geminato scribi veterum monumentis liquet, quarta pars denarii Romani, decem denariis nostratibus æstimatur.

Nihil addo, ducas licet :

addito ambiguo, altero genere ridiculi, fuit (ut mihi quidem videtur) falsissimus. Hoc tum est venustissimum, cum in altercatione arripitur ab adversario verbum, & ex eo (ut a Catulo in Philippum) in eum ipsum aliquid, qui laceffit, infligitur.

256. Sed cum plura sint ambigui genera, de quibus est doctrina quædam subtilior, attendere, & aucupari verba oportebit: in quo, ut ea, quæ sint frigidiora, vitemus, (et nimis cavendum est, ne ^a arcessitum dictum putetur) per multa tamen acute dicemus. Alterum genus est, quod ² habet parvam verbi immutationem, quod in litera positum, Græci vocant ^b *παρρηγομασίαν*, ut ³ *Nobiliorem, mobiliorem* dicto: aut, ut idem cum cuidam dixisset, *Eamus deambulatorum*: & ille, *Quid opus fuit de?* Immo vero, inquit, *Quid opus fuit te?* aut ejusdem responsio illa, ^c *Si tu & adversarius, & aversus impudicus es.*

257. Etiam ⁴ interpretatio nominis habet acumen, ^d cum ad ridiculum convertas, quamobrem ita quis vocetur; ut ego nuper, *Nummum divisorem, ut Neoptolemum ad Trojam, sic illum in campo Martio nomen invenisse.* Atque hæc omnia verbo continentur. Sæpe etiam versus facete inponitur, vel ^e ut est, vel paululum immutatus; aut aliqua

^a Longius repetitum. ^b vocem alteri voci similem. ^c si turpia facis & pateris. ^d cum ridiculam aliquam causam afferas, ob quam aliquis certo nomine vocetur. ^e istam verbis quibus ab auctore scriptus est.

Badæo visum; ut recentioribus, affe-
to & semis, vel etiam duobus no-
mibus. Mille nummum conficit qua-
raginta tres libras & quindecim asses
minicos, vel septuaginta quinque, aut
centum libras. Quæ summa ut
ante omnia opibus republica tenuis erat,
ante Nævii tempora nonnullius mo-
menti videbatur.

[A Catulo in Philippum] Vide su-
periores notas ad n. 220.

[Habet parvam, &c.] Paranomasiam
adhibuit Tullius 111. Philip. En cur
egressus ejus Antonii ex oratore arator fa-
ctus sit. Adhibuere etiam ii, qui An-
tonium cognomento *Επιμαχῆν*, hoc est,
furiosum, appellarunt *Επιμαχῆν furiosum*:
qui Tiberium Claudium Neronem,

quod largius biberet merum calda tem-
peratum, vocarunt Biberium Caudium
Merqnem.

³ *Nobiliorem*] M. Fulvius Nobilior
clarissimis reipublicæ magistratibus e-
gregie functus, proconsul de Ætolis
triumphavit anno U. C. DLXVII. ante
Christum CLXXXVII.

⁴ *Interpretatio nominis*] Multa Cicero
in Verrem, sed ut ab aliis dicta: modo
futurum ut omnia verteret, cum dice-
retur Verres: modo Herculi quem ex-
pilaverat molestiorem apro Eryman-
thio fuisse: modo malum sacerdotem,
qui tam nequam Verrem reliquisset,
quia Sacerdoti Verres succederat. Fa-
bius lib. vi. cap. 3.

⁵ *Ego nuper Nummum*] Lepide jo-
catus

pars versus, ut ¹ Statius ² Scauro stomachanti : bex quo sunt nonnulli, qui ³ tuam legem de civitate natam, Crasse, dicant :

^{c3} *St, tacete, quid hoc clamoris? quibus nec mater nec pater,
Tanta confidentia estis? auferte istam enim superbiam.*

^d Nam in Caelio sane etiam ad causam utile fuit tuum illud Antoni, cum ille à se pecuniam profectam diceret testis, & haberet filium delicatiorem : abeunte jam illo,

⁴ *Sentin' senem esse tactum triginta ⁵ minis?*

258. In hoc genus conjiciuntur proverbia ; ut illud Scipionis, cum Asellus omnes provincias stipendia merentem se peragrasse gloriaretur, ⁶ *Agas asellum*, & cætera. Quare

^a Agens cum Scauro irascente. ^b cujus ira putatur dedisse occasionem tibi ferendi legis de jure civitatis. ^c St, flete, cur sic clamatis? tantamne habent audaciam homines obscuro & incerto loco nati? ^d nam ad refutandum quendam testem Caelium cum ipse testaretur pecuniam sibi clam ablatam esse à filio adolescente delicato & dissoluta, eamque datam ad corrumpendum judicium, & dicto testimonio jam discederet, opportune usus es, Antoni, illo versiculo, Advertis illi homini dolere sibi triginta minas extortas?

catus est Cæsar in Nummum diviso-rem, (erant autem diviso- res, qui ad emenda-rem populi suffragia pecuniam inter tribus viris candidatorum nomine dividebant, quos Plautus Curiarum magistros vocat) Quemadmodum Pyrrhus, inquit Cæsar, ad Trojam Neoptolemus est appellatus, quod juvenis ad bellum venisset : ita in campo Martio nomen invenit Nummius, à nummis scilicet, quos ibi tribus dividebat.

¹ Statius Scauro] M. Æmilius Scaurus humili quidem genere oriundus, at virtute aditum sibi fecit ad honores amplissimos, idem vehemens fuit orator, ejusque mentionem facit Tullius in Bruto. Cum aliquando impotenti ira commoveretur, à Statio his comici poetæ versiculis, repressus est, *St, tacete*, &c.

² Tuam legem de civitate] L. Licinius Crassus, & Q. Mucius Scaevola consules anno U. C. DCLIX. legem de civitate Liciniam Muciam tulere, ut Cicero testatur oratione pro C. Cornelio, reipublicæ non modo inutilem, sed etiam perniciosam. Pighius hæc ejus præcipua fuisse capita colligit, uti quæreretur in eos, qui non cives, se pro

civibus gererent. Præterea, uti in civitates suas redirent etiam Romæ nam muneribusque civium functi, quorum majores juris Italici civitate Romanæ propter virtutem donati non fuissent.

³ *St, tacete*] *St*, vocula usitata apud comicos poetas, qua silentium indicatur.

⁴ *Sentin'*] Versus est senarius, quo Caelii testimonium infirmabat Antoni, cum eum triginta minarum damno potius commotum, quam legum cura doceret.

⁵ *Minis*] Mina sive *μνα* Attica centum drachmis Atticis constabat : ad nostrates calculos revocata conficit libras septemdecim & quindecim asses. Quæ propter triginta minas valebunt libras Francicas quingentas viginti quinque. Bis tanto pluris est talentum Atticum quod sexaginta minas continet, adeoque efficit libras nostrates 1050. Summi qui pluris minam æstiment.

⁶ *Agas asellum*] Frustra asinum animal tardum ac segne agas & impellere ut acceleret : nihil enim proficias. Non est verisimile te, qui & re & nomine Asellum refers, provincias omnes

ea quoque, quoniam mutatis verbis non possunt retinere eandem venustatem, non in re, sed in verbis posita ducantur.

259. Est etiam in verbo positum non insulsum genus, ex eo, ^a cum ad verbum, non ad sententiam rem accipere videre: ex quo uno genere totus est ¹ Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus. Sed ^b ab eo à mimis; tantum genus hujus ridiculi insigni aliqua, & nota re notari volo. Est autem ex hoc genere illud, quod tu, Crasse, nuper ei, qui te rogasset, *Non tibi molestus esset futurus, si ad te bene ante lucem venisset?* Tu vero, inquisti, *molestus non eris: Jubebis igitur te*, inquit, ^c *suscitari?* & tu, *Certe negaras te molestum futurum.*

260. Ex eodem hoc vetus illud est, quod aiunt ^d ² Maluginensem illum M. Scipionem, ^e cum ex ³ centuria sua renuntiaret ⁴ Acidinum Consulem, præcoque dixisset, *Dic de L. Manlio: Virum bonum*, inquit, *egregiumque civem esse arbitror.* Ridicule etiam illud L. Porcius Nafica censori Catoni, cum ille, ⁵ *Ex tui animi sententia, tu uxorem habes?* *Non hercule*, inquit, *ex mei animi sententia.* Hæc aut fri-

^a Cum aliquis fingit se verba tantum spectare, non ejus mentem à quo proferuntur, ^b non immeror in iis ridiculis quibus mimi delectantur, ago tantum de illis qua oratori & homini liberali conveniunt. ^c è somno excitari. ^d respondisse. ^e cum Scipio declararet electum esse à sua centuria consulem Acidinum, & præco (sive quod ignoraret nomen, sive quod prænomen & nomen exprimi vellet) eum alloquens dixisset, *Dic &c.*

militem peragrassæ. Porro hæc verba, *Agas asellum*, initium sunt versiculi senarii, qui cum tritus esset ac pervagatus tunc temporis, & notum omnibus proverbium contineret, non integer à Cicerone recitatur. Quænam autem fuerint postrema senarii verba, nunc ignotum est. Censent alii P. Æmilianum censorem cum Claudio Asello equum ademisset, ut asellum deinceps ageret, ejus cognomen connotando, non sine multorum risu dixisse.

¹ Tutor] Nomen comædiæ ridiculæ, vel poetæ qui jocos & ridicula scripserat.

² Maluginensem] M. Cornelius Scipio Maluginensis quæstor fuit anno U. C. DLXXI. & prætor anno DLXXVI.

³ Centuria] Quum ab omni sexu & ætate fertur suffragium, comitia dicuntur centuriata, quod populus per

centurias divisus ferret suffragia. *Asconius.*

⁴ Acidinum] Qui renunciatus fuit consul anno U. C. DLXXV. ante Christum CLXXIX.

⁵ Ex animi tui sententia, Tu uxorem habes] Interpunctione mutata recte jocosum hunc sic explicat Lipsius. Censores cum lustrum conderent diligenter cavebant, nequis civis sine uxore esset. Cicero de Legibus censorum officia describens, *celibes*, inquit, *esse prohibent.* Solebant porro in exigendo jurejurando hæc verba præmittere, *Ex animi tui sententia*: id est, responde ad id quod rogado, ita ut sentis: ac deinde addebant, *Tu equum habes?* aut *tu uxorem habes?* Quod idem in omni juramento servatum auctor Cicero in Academicis. Hinc facilis hujus loci interpretatio. Cum enim censor Cato in lustris condendo à

nescio

gida sunt, aut tūc falsa, cum aliud est expectatum: natura enim nos (ut ante dixi) noster delectat error; ex quo, cum quasi decepti sumus expectatione, ridemus.

261. ^aIn verbis etiam illa sunt, quæ aut ex immutata oratione ducuntur, aut ex unius verbi translatione, aut ex inversione verborum. Ex immutatione; ut olim ¹Rusca cum legem ferret ^bannalem, ^cdissuasor M. Servilius, *Dic mihi*, inquit, *M. Pinari, num, si contra te dixero, mihi male dicturus es, uti cæteris fecisti? Ut* ^d*sementem feceris, ita metes*, inquit.

262. Ex translatione autem; ut, cum ²Scipio ille major Corinthiis statuam pollicentibus eo loco, ubi aliorum essent imperatorum, ³*turmales* dixit *displicere*. Invertuntur autem verba, ut Crassus apud M. Perpenniam judicem pro Aculeone cum diceret, ^eaderat contra Aculeonem Gratidiano ⁴L. Helvius Lamia, deformis, ut nostis, qui ^fcum interpellaret odiose, *Audiamus*, inquit, *pulchellum puerum*, Crassus. Cum esset arrisum, ^g*Non potui mihi*, inquit Lamia, *formam ipse*

^a *Foci in verbis oriuntur vel ab allegoria* (quæ est metaphora continuata, cum aliqua tota sententia à proprio sensu ad alienum ob similitudinem aliquam & proportionem transfertur) *vel ex metaphora qua uno verbo fit.* ^b *qua certos annos constituit, quibus magistratus geri possint.* ^c *qui persuadere conabatur ejusmodi annos non esse statuendos capiendis honoribus.* ^d *si maledicas mihi, tibi quoque ut cæteris maledicturus sum.* ^e *Gratidianum, qui litigabat cum Aculeone, defendebat patronus quidam L. Helvius Lamia.* ^f *cum Crassum pro Aculeone dicentem moleste interpellaret Lamia.* ^g *non potui me ipse pulchrum facere, potui eloquentem & ingeniosum.*

nescio quo Nasica solemnibus verbis de more petiisset, *Ex animi tui sententia*, dic videlicet, *Tu uxorem habes?* ille intempestive dicax, & in alium sensum verba censoris detorquens respondit, *non hercle ex animi mei sententia*. Quasi censor non rogasset utrum uxorem haberet, sed utrum morigeram & bonam, & ex animi sui sententia haberet. Quis iste fuerit L. Nasica incertum: censorem autem cui id contigit fuisse M. Catonem illum censorium Lipsius existimat.

¹ *Rusca*] M. Pinarius Rusca legem annalem, de qua nihil exstat, tulit tribunus plebis anno U. C. DCXXIII. ante Christum CXXXI.

² *Scipio ille major*] Africani cognomen consecutus est, Aldrubale Carthaginensi, & Siphace Numidiæ rege iterum debellatis. Accusatus de capta ab

Antiocho pecunia ad pacis leges serendas, adversariorum invidiæ cessit, & Linternum in Campaniam se transtulit, ibique obiit anno U. C. DLXX. ante Christum CLXXXIV. Livius, Plutarchus, &c.

³ *Turmales*] Turma in re militari est manus seu multitudo equitum, itaque statua turmalis est proprie statua equestris: translate autem & improprie, quo sensu accipiebat hoc verbum Scipio, significat gregalem statuam, & in eo loco positam ubi promiscuè aliorum statuarum viderentur: qualem sibi displicere Scipio dicebat.

⁴ *L. Helvius Lamia*] Pighius ad annum U. C. DCXXXIV. legendum putat L. *Ælius Lamia*; neque enim in Helvia, sed in *Ælia* gente reperiri familiam Lamiarum.

fingere:

fingere: ingenium potui. ^a Tum hic, *Audiamus*, inquit, *disertum*: multo etiam arrisum est vehementius. Sunt etiam ^b illa venusta, ut in gravibus sententiis, sic in facetiis. Dixi enim dudum, *Materiam aliam esse joci, aliam severitatis*; ^c *gravium autem & jocorum unam esse rationem.*

263. Ornant igitur imprimis orationem verba ^d relata contrarie: quod idem genus sæpe est etiam facetum; ut ¹ Ser. ille Galba, cum iudices L. Scribonio, tribuno plebis, ferret familiares suos, & dixisset Libo, *Quando tandem, Galba, de triclinio tuo exibis?* Cum tu, inquit, *de cubiculo alieno.* A quo genere ne illud quidem plurimum distat, quod Glaucia Metello, ² *Villam in Tiburte habes, cortem in palatio.*

264. Ac verborum quidem genera quæ essent faceta, dixisse me puto: rerum plura sunt, eaque magis (ut dixi ante) ridentur: in quibus est narratio; res sane difficilis. Exprimenda enim sunt, & ponenda ante oculos ea, quæ videantur esse verisimilia, quod est proprium narrationis; & quæ sint, quod ridiculi proprium est, ^e subturpia: cujus exemplum (ut brevissimum) sit sane illud, quod ³ ante posui, Crassi de Memmio. Et ad hoc genus adscribamus etiam narrationes ⁴ apologorum.

^a Tum exclamavit Crassus. ^b illæ figuræ, immutationes, metaphoræ, &c. ^c exornationem & easdem figuras & joci & severitati servire. ^d ex adversa opposita. ^e deformia.

¹ Ser. ille Galba] Galba in L. Scribonium Libonem iudices elegit, qui sibi essent ob consuetudinem comessationum familiares; quod cum videret Libo, quandonam, inquit, & Galba, defines eligere iudices compotores tuos? cum tu, respondit Galba, modum impones tuis adulteriis. Hæc verba de triclinio tuo, de cubiculo alieno sibi repugnant.

² Villam in Tiburte] Cum C. Servius Glaucia Metellum opprimere tentaret, ad eum defendendum convenit in Palatium frequens amicorum turba. Tum Glaucia peracutus & dicax, Villam, inquit, habes, Metelle, in agro prope urbem Tibur posito, & cortem in palatio. Cors proprie significat locum in villa, ubi aluntur aves & pecudes. Glaucia vero significabat hoc verbo citium multitudinem, quæ reipublicæ studio in Palatium confluxerat ad opem

Metello ferendam: cohors enim quæ in re militari est decima pars legionis a corte dicta fuit. Opponuntur autem ista, habere villam in Tiburte, & cortem Romæ, cum in villa cors sita sit.

³ Ante posui] Scilicet hujus libri num. 240.

⁴ Apologorum] Apologorum sive fabularum inventio refertur ad Æsopum, qui sive non auderet aperte verum loqui vir servili conditione, sive facilius percipi crederet quod festive doceretur, primus philosophari ridendo instituit, rebusque mutis sensum, & animalibus sermonem affinxit. Scite & elegantè Phædrus lib. III.

Nunc fabularum cur sit inventum genus Brevi docebo: Servius obnoxia Quia quæ volebat, non audebat dicere, Affectus proprios in fabellas transfudit, Calumniamque fictis elusit joci.

265. Trahitur etiam aliquid ex historia, ut cum ¹Sex. Titius se Cassandram esse diceret, *Multos*, inquit Antonius, *possum tuos Ajaces Oileos nominare*. Est etiam ex similitudine, quæ aut ²collationem habet, aut tanquam imaginem. Collationem; ut ille Gallus olim testis in Pisonem, cum innumerabilem Magio præfecto pecuniam dixisset datam, idque Scaurus ^btenuitate Magii redargueret, *Erras*, inquit, *Scaure*: ^c*ego enim Magium non conservasse dico, sed ²tanquam nudus nuces legeret, in ventrem abstulisse*. Ut ille M. Cicero senex, hujus viri optimi, nostri familiaris, pater, *Nostros homines similes esse* ^d³*Syrorum venulium: ut quisque ⁴optime Græce sciret, ita esse nequissimum*.

266. Valde autem ridentur etiam ⁵imagines, quæ fere in deformitatem, aut in aliquod vitium corporis ducuntur cum similitudine turpioris; ut meum illud in Helmium Manciam, *Jam ostendam cujusmodi sis*: cum ille, *Ostende quæso*: demonstravi digito pictum Gallum in Mariano scuto ⁶*Cimbrico* ⁷sub Novis distortum, ^e*ejecta lingua, buccis fla-*

^a *Comparisonem cum alia re.* ^b *probare contenderet non esse tantam pecunia vim datam Magio, quippe qui egenus foret.* ^c *dico Magium similem illi fuisse, qui cum nudus sit, legit nuces, quas in ventrem abdit, cum veste careat, in qua eas colligit: ita Magius omnem illam pecuniam absumpsit computationibus, & in ventrem dimisit.* ^d *servorum qui e Syria advehebantur, ut Romæ venderentur.* ^e *lingua projecta extra os, buccis turpiter inflatis.*

¹ *Sex. Titius*] Seditiosus ac turbulentus tribunus plebis anno U.C.DCLIV. ante Christum c. quem mordacissimo joco Antonius carpsit. Cum enim ille jactabundus Cassandram se diceret, quasi qui vera quidem, sed non credenda perituræ civitati prædiceret; *Multos*, inquit Antonius, *possum appellare tuos Ajaces Oileos*, hoc dictorio impurissimos ejus mores configens. Cassandram enim Priami filiam, cujus veris vaticiniis nulla fides habebatur, Ajax filius Oilei in templo Minervæ violaverat.

² *Tanquam nudus*] Hic jocus à collatione sive comparisonem ducitur: Magius enim, qui computando dicebatur omnem absumpsisse pecuniam, cum eo confertur, qui nudus in ventrem nuces demittit.

³ *Syrorum*] Quæ gens alibi dicitur à Tullio nata servituti. Hinc apud comicos Syri nomen servis datum.

⁴ *Optime Græce*] Apud veteres Romanos male audiebant, quibus erat frequentius cum Gracis commercium: quippe quorum si disciplinas non omnino respuerent, at loquacitatem, ignaviam, & adulationem pessime oderant. Proclive est autem existimare ab eorum moribus non abhorreere, quorum doctrinas studiosius persequeris.

⁵ *Imagines in deformitatem*] Quasi est elegans illa Martialis, *Cum sint crusta tibi, simulent quæ cruenta luna.*

⁶ *Cimbrico*] Cimbri populi Germaniæ maxime ad Septentrionem.

⁷ *Sub Novis*] M. Varrone teste lib. V. de Latina lingua, sub Novis dicta pars in foro Romano ædificiorum per vetusto vocabulo, ut & via nova, à tabernis nempe novis. In plerisque editionibus *sub nodis* legitur, quasi vinculis, quibus ille Gallus ut captivus alligatus

entibus: risus est commotus; nihil tam Manciae simile visum est. ^a Ut cum Testio Penario mentum in dicendo intorquenti, *Tum ut diceret, siquid vellet, si nucem fregisset.*

267. Etiam illa, quæ ¹ minuendi, aut ² augendi causa ad incredibilem admirationem ^b efferuntur, velut tu, Crasse, in concione, *ita sibi ipsum magnum videri Memmium, ut in forum descendens caput ^c ad ³ fornicem Fabii dmitteret.* Ex quo genere etiam illud est, quod Scipio apud Numantiam, cum stomacharetur cum ⁴ C. Metello, dixisse dicitur, *Si quintum pareret mater ejus, asinum fuisse parituram.*

268. Arguta etiam significatio est, cum parva re, & sæpe verbo, res obscura & latens illustratur; ut cum C. Fabricio P. Cornelius, homo (ut existimabatur) avarus & furax, sed egregie fortis & bonus imperator, gratias ageret, *quod se homo inimicus consulem fecisset, bello præsertim magno & gravi: Nihil est, quo mihi gratias agas, inquit, ^d si malui compilari, quam venire.* Ut Asello Africanus objicienti lustrum illud infelix, *Noli, inquit, mirari: is enim, qui te ex ærariis exemit, lustrum condidit, & taurum immola-*

^a Cum ridens Testio Penario dixi, pergeret porro loqui, postquam fregisset nucem, quam in ore, quod contorquebat, habere videretur. ^b exprimuntur. ^c ad præcellum Fabii fornicem caput inclinaret. ^d si malui à te furaci spoliari, quam ab hoste vendi.

gatus pingebatur. Refert loco citato Plin. tabulam illam sub Veteribus, nempe fori porticibus, tam facili, ut opinatur, memoriæ lapsu, quam cum ibidem jocosum hunc Cæsaris Crassus tribuit.

¹ Minuendi] Non minus lepidum est quod rem incredibiliter imminuit, quam quod auget. Facetum est illud Ciceronis, qui cum Lentulum generum suum, exiguæ staturæ hominem, longo gladio accinctum vidisset, *Quis, inquit, generum meum ad gladium alligavit?* Macrob. lib. II. Saturnal. cap. 3.

² Augendi causa] Cum quis utitur hyperbole, qualem adhibuit per jocosum Ciceroni: cum in ea provincia, quam ³ Frater rexerat, vidisset clypeatam imaginem ejus ingentibus lineamentis usque ad pectus ex more pictam, (erat autem Quintus ipse staturæ parvæ) ait; *Frater meus dimidiatus major est quam tu.* Macrob. ibid.

³ Fornicem Fabii] Quem Fabius viri triumphalis victoriæ de Allobrogibus relatæ monumentum extruxerat.

⁴ C. Metello] Q. Metellus Macedonicus, ut refert Plutarchus libro de fortuna Romanorum, quatuor habuit filios consulares, Q. Balearicum, L. Diadematum, M. Metellum, & C. Metellum Caprarium, quorum ut quisque cæteros ætate, sic ingenio superabat. Omnium igitur minime ingeniosus fuit C. Metellus, cujus tarditatem accusans Scipio aiebat, *si mater ejus quintum pareret, asinum fuisse parituram*; quasi ita obtusus fuisset Metellus, ut nullus nisi asinus ipsi posset esse inferior.

⁵ Ex ærariis exemit] Inter ærarios referri dicebatur, qui jure suffragii & civis Romani privatus referebatur in tabulas, ut æra tributi nomine penderet: Ex ærariis eximi, qui pristinum in gradum revocabatur.

vit. ¹ Tanta suspicio est, ut religione civitatem obstrinxisse videatur Mummius, quod Asellum ignominia levarit.

269. ² Urbana etiam dissimulatio est, ³ cum alia dicuntur, ac sentias; non illo genere, de quo ante dixi, ^b cum contraria dicas, ut ³ Lamiæ Crassus; sed cum toto genere orationis severe ludas, cum aliter sentias, ac loquare; ut noster Scævola Septumuleio illi ⁴ Anagnino, ^c cui pro C. Gracchi capite erat aurum repensum, roganti, *ut se in Asiam præfectum duceret*, ^d *Quid tibi vis*, inquit, *insane? tanta malorum est multitudo civium, ut tibi ego hoc confirmem, si Romæ manseris, te paucis annis ad maximas pecunias esse venturum.*

270. In hoc genere ⁵ Fannius in annalibus suis Africanum hunc ⁶ Æmilianum dicit fuisse, & eum Græco verbo appellat, ⁷ εἰρωνία: sed (uti ferunt, qui melius hæc norunt) Socratem opinor in hac ironia, dissimulantiaque longe lepore & humanitate omnibus præstitisse: genus est perelegans, & cum gravitate falsum, cumque oratoriis dictionibus, tum urbanis sermonibus accommodatum.

^a Faceta est ironia. ^b non cum verbum alteri verbo opponas, v. g. si pulchellum appelles qui deformis est, ut Crassus Lamiæ; sed cum aliqua tota sententia & oratio in ironia versatur. ^c cui data erat pecunia ob interfectum Gracchum. ^d advenit lucri negligens es, &c.

¹ Tanta suspicio est] Hæc Scipionis verba suspensionem movent, ut putetur Mummius sanctissimas violasse religiones, & gravissimo crimine civitatem obligasse restituendo Asellum in pristinam dignitatem, à qua dejectus fuerat à censore.

² Cum alia dicuntur ac sentias] Cuiusmodi est illud Ciceronis. Cum Cæsar legem tulisset de agro Campano militibus dividendo, & multis ea res displicuit in senatu, & L. Gellius, admodum senex, negavit hoc futurum se quidem vivo: hic Cicero, *expectemus*, inquit; *non longam diem postulat Gellius*. Plutarch. in Cicerone.

³ Lamiæ Crassus] Consule paulo superius n. 262.

⁴ Anagnino] Anagnia urbs illustris in Latio: nunc *Anagna*.

⁵ Fannius] Historicus, idemque orator, de quo in Bruto.

⁶ Æmilianum] Hic L. Pauli, qui

Persem vicit, filius, adoptatus est à P. Scipione Africani Majoris filio, qui liberis carebat. Consule notas in lib. iv. Heren. n. 19.

⁷ Εἰρωνία] Εἰρων Socrates Ciceroni est in omni oratione dissimulator, & dissimulantia, qua Socrates libenter uti solitus est, cum aliud diceret ac sentiret. Negat Quintilianus sibi videri dissimulationis nomine satis totius huius figuræ vires ostendi, quamvis invenere qui ironiam ita Latine vocarent; nempe Ciceronem, cuius nomen velut honoris causa tacet, cum opinionem à dictum ejus aliquod minus probat. Εἰρων autem est illi agens imperitum, & admodum aliorum tanquam sapientium quam personam quoniam semper Socrates egit, semel susceptam; idem Quintilianus, *Etiā*, inquit, *vita nostra versæ ironiam habere videtur qualis est in Socrate*. Vavasser lib. de Ludic. diss. in Socrate.

271. Et hercule omnia hæc, quæ à me de facetiis disputantur, non majora forensium actionum, quam omnium sermonum condimenta sunt. Nam quod apud Catonem est, qui multa retulit, ex quibus à me exempli causa multa ponuntur, ^a per mihi scitum videtur, C. Publicium solitum dicere, *P. Mummius* ^b *curvis tempori hominem esse*. Sic profecto res se habet, nullum ut sit vitæ tempus, in quo non deceat leporem humanitatemque versari. Sed redeo ad cætera.

272. Est huic finitimum dissimulationi, cum ¹ honesto verbo vitiosa res appellatur; ut cum Africanus censor, ^c tribu movebat eum centurionem, qui ² in Paulli pugna non affuerat, cum ille se ^d custodiæ causa diceret in castris remansisse, quæreretque cur ab eo ^e notaretur: *Non amo*, inquit, *ni-mium diligentes*.

273. Acutum etiam illud est, ³ cum ex alterius oratione aliud ^f excipias, atque ille vult; ut ⁴ Salinatori ⁵ Maximus, & cum, ⁶ Tarento amisso, arcem tamen Livius retinisset,

^a Videtur mihi perelegans. ^b quolibet loco ac tempore urbanum esse. ^c privabat jure suffragii cum ceteris civibus ferendi, & jure civitatis. ^d ut custodiret castra. ^e ignominia afficeretur. ^f resumam. ^g cum Livius Salinator urbe amissa in arcem confugisset, eamque servasset.

¹ *Honesto verbo*] Huc referri potest illud Ciceronis diæterium. Insimulatus adolescens quidam, quod venenum dedisset patri in placenta, jactabat se ferocius, & Ciceroni contumelias ac maledicta minabatur. Cui Cicero, *Hoc*, inquit, *malo à te quam placentam*. Plutarch. in Cicerone. Placentæ nomine venenum scite dissimulabat.

² *In Paulli pugna*] De clade, ut opinor, Cannensi loquitur, qua L. Æmilius Paullus ad Cannas cum Romanorum flore misere periit anno U. C. DXXXVIII. Septemdecim post annis censuram obiit Africanus, quo tempore ultor ignaviæ centurionem tribu movit.

³ *Cum ex alterius oratione*] Ciceroni jecorum lepore ac frequentia nemo comparandus, tot ex omni facetiarum genere unus exempla sufficere potest. Quam elegans est illud in Clodium! *At quæ dea est? Bonam esse oportet, quandoquidem est abs te dedicata*. Libertas, inquit, est. Eam tu igitur domi mea collocasti, quam ex urbe tota sustulisti. Pro domo tua.

⁴ *Salinatori*] Primus, teste Plinio, vectigal ex salaria annona instituerat Ancus Martius Romanorum quartus rex, sed expulsis regibus sublatus fuerat. Multo post, nempe anno U. C. DL. ante Christum CCIV. censores M. Livius & C. Claudius illud restituere. Id commentum alterum ex censoribus satis credebant, populo iratum, quod iniquo judicio quondam damnatus esset. Inde Salinatori Livio inditum cognomen, quod etiam in ejus familiam transiit. Livius Lib. XXI. Paulo ante præerat Tarento Livius, ut conjicimus, eratque præfectus ille, qui audito insidiis Hannibalis urbem esse captam, in arcem peninsulæ more partim mari partim rupibus cinctam confugit, quod fuse refert Livius lib. XXV. Id evenit anno U. C. DCLV. ante Christum CCIX.

⁵ *Maximus*] Q. scilicet Fabius Maximus Verrucosus, qui tum erat consul, cum stratagemate Punico Tarentum est expugnatum.

⁶ *Tarento*] Tarentum urbs Calabriae in magna Græcia, nunc Tarente.

multaque ex ea praelia praelara fecisset, cum aliquot post annos Maximus id oppidum recepisset, rogaretque eum Salinator, ut meminisset, opera sua se Tarentum recepisse, *Quidni*, inquit, *meminerim? nunquam enim recepissem, nisi tu perdidisses.*

274. Sunt etiam illa ^a subabsurda, sed eo ipso nomine sæpe ridicula, non solum mimis perapposita, sed etiam quodammodo nobis:

^b *Homo fatuus,*

Postquam rem habere cepit, est mortuus.

^c *Quid est tibi*

Ista mulier? Uxor. Similis medius fidius. Et,

³ *Quamdiu ad aquas fuit, numquam est mortuus.*

Genus hoc levius, &, ut dixi, mimicum: sed habet nonnunquam aliquid etiam apud nos loci, ^d ut vel non stultus quasi stulte cum sale dicat aliquid; ut tibi, Antoni, Mancina, cum audisset te censorem à M. Daronio de ambitu postulatam, ⁴ *Aliquando*, inquit, *tibi tuum negotium agere licebit.*

275. Valde hæc ridentur, & hercule omnia, quæ à prudentibus, quasi per dissimulationem non intelligendi, subabsurde falseque dicuntur. Ex quo genere est etiam, non videri intelligere quod intelligas; ut Pontidius, *Qualem existimas, qui in adulterio deprehenditur?* ⁵ *tardum.* Ut ego, qui ^e in delectu, Metello, cum excusationem oculorum à me

^a Paululum absurda, alieno tempore ac loco dicta. ^b homo stultus, postquam ausus est divitiis, obiit. ^c quid est tibi ista mulier? an soror, an cognata est: Ego mea uxor, inquit alter: sane est æque deformis ac tu, est tibi simillima: itaque non uxorem, sed sororem putaveram. ^d quasi si quis homo prudens ac minime stultus dicat aliquid tamen facetum, quasi stulte, ac veluti quid dicat non intelligens e cum fieret militum delectus & conquisitio.

¹ *Homo fatuus*] Duo hic videntur subabsurda, & quod homo stultus divitias sibi parare potuerit, & quod iis paratis cum debuisset frui, statim è vita decessisset.

² *Quid est tibi*] Carpit quidam deformitatem alterius inepta interrogatione ac responsione.

³ *Quamdiu ad aquas*] Quamdiu iste piscator aut portorio præfectus in ripa fluminis vitam egit parce ac duriter, valitudine bona fuit: ubi molliori vitæ genere est usus, statim est mortuus; quod minime fieri conveniebat.

⁴ *Aliquando tibi*] Erat Antonius admodum occupatus in gerenda censure & negotium multis faceſſebat. Accusatus de ambitu coactus est, ut se defenderet, omittere aliena negotia; visum est illi Mancina quidam gratulari, quod de suis tandem negotiis, quæ, ut publica curaret, neglexisse videbatur, serio ipsi cogitare liceret. Verum clarescere arguebat his verbis nimiam illius in aliena re severitatem & diligentiam negligentiam in sua.

⁵ *Tardum*] Fugere enim debuerat ne in eo deprehenderetur.

non acciperet, & dixisset, ¹ *Tu igitur nihil vides? Ego vero, inquam, à porta* ² *Exquilina video villam tuam.*

276. Ut illud ³ *Nasicae*, qui cum ad poëtam Ennium venisset, eique ab ostio quærenti Ennium, ancilla dixisset, *Domini non esse*; Nasica sensit, illam domini jussu dixisse, & illum intus esse: paucis post diebus cum ad Nasicam venisset Ennius, & eum à janua quæreret, exclamat Nasica, *Se domini non esse*: tum Ennius, *Quid? ego non cognosco vocem, inquit, tuam?* Hic Nasica, *Homo es* ⁴ *impudens: ego cum te quærerem, ancillæ tuæ credidi te domini non esse; tu mihi non credis ipsi?*

277. Est bellum illud quoque, ex quo is, qui dixit, irridetur in eo ipso genere, quod dixit; ut, cum ⁵ *Q. Opimius* consularis (qui adolescentulus male audisset) festivo homini Egilio (qui videretur mollior, nec esset) dixisset, *Quid tu, Egilia mea? quando ad me venis cum tua colu & lana?* *Non* ⁶ *pol*, inquit, *audeo; nam me ad* ⁷ *famosas* vetuit mater accedere.

278. Salsa sunt etiam, quæ habent suspicionem ridiculi absconditam; quo in genere est illud Siculi, cui, cum familiaris quidam quereretur, quod diceret, *uxorem suam suspensisse se de ficu*; *Amabo te*, inquit, ⁸ *da mihi ex ista arbore quos seram surculos.* In eodem genere est, quod Catulus dixit cuidam oratori malo; qui cum in epilogo misericordiam se movisse putaret, postquam assedit, rogavit hunc, *videreturne misericordiam movisse?* *Ac magnam quidem*, inquit: *neminem enim puto esse tam durum, cui non oratio tua miseranda visa sit.*

a Injustus. b turpi fama laborantes.

¹ Tu igitur &c.] Itane vero tu oculos infirmos ac parum videntes habes? cacus es? Imo, inquit Crassus, non ita sum cacus, quin a porta Exquilina villam tuam magnificentiùs quam decet exstructam videre possim. Dum se non penitus obfusca oculorum acie probat, sumptuosas Metelli substructiones reprehendit.
² Exquilina] Porta ad Exquilium montem Romæ ab excubiis Tulli Hostilii nominatum. Ovid. lib. 1. Fastor. Adde quod excubias ibi rex Romanus agebat,

Qui nunc Exquillæ nomine collis habet.

³ Nasica] P. Cornelius Scipio Nasica à prudentia Corculum dictus, de quo in Bruto.

⁴ Q. Opimius] Consul anno U. C. dc. ante Christum cliv.

⁵ Pol] Adverbium jurantis per Pollicem, qui Jovis ex Leda filius, frater Castoris erat.

⁶ Da mihi ex ista arbore] Hic est abscondita ridiculi suspicio; regitur enim quod perspicaces satis intelligunt, hunc hominem uxoris mortem exoptare.

279. Me

279. Me quidem hercule valde illa movent stomachosa, & quasi ^a submorosa ridicula, non cum à moroso dicuntur; ^b tum enim non sal, sed natura ridetur: in quo, ut mihi videtur, persalsum illud est apud Nævium;

— *Quid ploras pater?*

Mirum ni cantem; condemnatus sum.

Huic generi quasi contrarium est ^c ridiculi genus patientis ac lenti; ut, cum Cato percussus esset ab eo, qui arcam ferebat, cum ille diceret, *Cave*; rogavit, *numquid aliud* ^d *ferret præter arcam?*

280. Etiam stultitiæ falsa reprehensio; ut ille Siculus, ^e cui prætor Scipio patronum causæ dabat hospitem suum, hominem nobilem, sed admodum stultum; *Quæso*, inquit, *prætor, adversario meo da istum patronum; deinde mihi neminem dederis.* Movent illa etiam, quæ conjectura explanantur longe aliter atque sunt, sed acute atque concinne; ut cum Scaurus accusaret Rutilium ambitus, cum ipse consul esset factus, ille repulsam tulisset, & in ejus tabulis ostenderet literas, A. F. P. R. ^f idque diceret esse, *Actum fide P. Rutilii*; Rutilius autem, *Ante factum, post relatum*; C. Cannius, eques Romanus, cum ^g Rufo adestet, exclamavit, *neutrum illis literis declarari.* *Quid ergo?* inquit Scaurus. *Æmilius fecit, plectitur Rutilius.*

281. Ridetur etiam discrepantia; ¹ *Quid huic abest, nisi res & virtus?* Bella etiam est familiaris reprehensio, quasi errantis; ut, cum objurgavit ² Albius Granium, quod cum ejus tabulis quiddam ^h Albucio probatum videretur, &

^a *Qua videntur ab homine irato & querulo dici, qui revera tali indole non sunt.* ^b tunc enim non festivitas ipsius joci, sed indoles hominis tetrici deridetur. ^c cum jocus patientiam quandam ac moderatam hominis indolem præ se fert. ^d quo possit alium ictum infligere. ^e assignabat Scipio prætor in Sicilia Siculo cuidam causidicum hospitem suum. ^f ita istas literas interpretaretur. ^g Rutilium defenderet. ^h ab Albucio contra Scævola probatum.

¹ *Quid huic abest*] Acriter vituperatur, qui sic maligne laudatur, ut nihil ei dicatur deesse, nisi duo maxima, opes & virtus.

² *Albius Granium*] Disceptabant in judicio Scævola reus, Albucius actor. Albucius, ut ea probaret, quorum Scævola accusavit, Granii tabulis usus est; istud autem testimonium iudicibus minus sufficere visum est, tabulæ falsæ judicæ sunt, & Scævola absolu-

tus est. Cum autem Granius (Scævola amicus) reum gauderet evasisse, nec adverteret testimonium è suis tabulis de promptum parum valuisse, ab Albio ¹ est objurgatus; *Mi homo, contra tuas tabulas est judicatum.* Quo dictorio inepiæ propter res alienas exultantem, & suis minime sollicitum corripuit. Granius porro fuit scurra urbano sale notus, & Crasso familiaris.

valde absoluto Scævola gauderet, neque intelligeret contra suas tabulas esse judicatum.

282. Huic similis est etiam admonitio in consilio dando familiaris; ut, cum patrono malo, ^a cum vocem in dicendo obtudisset, suadebat Granius, ut ^b mulsum frigidum biberet, simulac domum redisset: *Perdam, inquit, vocem, si id fecero*: *c Melius est, inquit, quam reum.*

283. Bellum etiam est, cum, ^d quod cuique sit consentaneum, dicitur; ut, cum Scaurus ^e nonnullam haberet invidiam ex eo, quod Phrygionis Pompeii, locupletis hominis, bona sine testamento possederat, & federetque advocatus reo Bestiæ, cum funus quoddam duceretur, accusator C. Memmius, *Vide, inquit, Scaure, mortuus ^h rapitur, si potes esse possessor.*

284. Sed ex his omnibus nihil magis ridetur, quam quod est ¹ præter expectationem; cujus innumerabilia sunt exempla; vel ² Appii majoris illius, qui in senatu, cum ageretur de agris publicis ⁱ, & de ³ lege Thoria, & ^k premeretur Lucilius ab iis, qui à pecore ejus depasci agros publicos dicerent, *¹ Non est, inquit, Lucilii pecus illud; erratis: (defendere Lucilium videbatur) ^m ego liberum puto esse: quæ lubet, pascitur.*

^a Cum vocem sibi raucam & obscuram male declamando effecisset. ^b potionem quandam vino & melle temperatam. ^c melius est te vocem omnino perdere, quam reum, male defendendis illorum causis. ^d quod accommodatum sit ad uniuscujusque morem. ^e male audiret. ^f cum in demortui testamento hæres non fuisset scriptus, aut si Pompeius nullum testamentum condidisset. ^g vocatus honoris & gratia causa, ut esset judicio, cum Bestia reus causam diceret. ^h ad rogam ducitur. ⁱ curandis. ^j accusaretur graviter. ^l non pertinet ad Lucilium. ^m puto pecus illud non esse Lucilii, aut alterius cujuslibet, sed liberum, & sui quasi juris, ita impune, ubi liberis, pascitur.

¹ Præter expectationem] Lepidus est in eo genere jocus ille Tullii in ejus vita relatus à Plutarcho. Victo Pompeio, cum Nonnius spe adhuc esse bona haberet; aquilas enim in castris Pompeii se-
tem superesse: *Reste tu istuc quidem, inquit, si cum Graculis bellum gereremus.*

² Appii majoris] Appius Claudius pulcher quæstor provinciæ fuit anno U. C. DCXXXVIII. ante Christum CXVI. major est appellatus, ut discerneretur ab Appio Claudio juniore, qui pater fuit Clodii illius Ciceronis inimici.

³ Lege Thoria] Sp. Thorius Balbus

tribunus plebis anno U. C. DCXLVII. ante Christum CVII. legem agrariam tulit, qua sancitum, ut refert Appianus lib. bellor. civil. I. ne deinceps agri dividerentur, sed possessoribus in iis reli&is, vestigalia pro iis penderentur. Apud Appianum depravate legitur Borius pro Thorius.

⁴ Lucilius] Ex veteri codice Pighius ad annum U. C. DCXXXVIII. corrigendum putat Lucullus, L. Luculli, qui Mithridatem vicit, pater, quem avaritia, luxu aliisque vitiis infamem fuisse scribit Plutarchus in Lucullo.

285. Placet

285. Placet etiam mihi illud Scipionis ^a illius, qui Tib. Gracchum ^b perculit: cum ei M. Flaccus multis probris obiectis P. Mucium judicem ^c tulisset, ^d *Ejero*, inquit; *iniquus est*: ^e cum esset admurmuratum, *Ab*, inquit, *P. C. non ego mihi illum iniquum ejero*, ^f *verum omnibus*. ^f Ab hoc vero Crasso nihil facetius: cum læsisset testis Silus Pisonem, ^g quod se in eum audisse dixisset: *Potest fieri*, inquit ^h, *Sile*, *ut is*, ⁱ *unde te audisse dicis*, *iratus dixerit*: annuit Silus: *potest etiam*, *ut tu non recte intellexeris*: id quoque toto capite annuit, ^k ut se Crasso daret: *potest etiam fieri*, inquit, *ut omnino*, *quod te audisse dicis*, *nunquam audieris*. Hoc ita præter expectationem accidit, ut testem omnium risus obrueret. Hujus generis est plenus Nævius, & jocus est familiaris,

Sapiens ² *si algebis, tremes*: & alia permulta.

286. Sæpe etiam facete concedas adversario id ipsum, quod tibi ille detrahit; ut C. Lælius, cum ei quidam malo genere natus diceret, indignum esse suis majoribus, *At hercule*, inquit, *tu tuis dignus*. Sæpe etiam sententiose ridicula dicuntur; ut M. Cincius, quo die ³ legem de donis & muneribus tulit, cum C. Cento ¹ prodiisset, & fatis contumeliose,

^a Naficæ. ^b occidit. ^c elegisset ab ipso. Nafica admittendum. ^d nolo habere judicem Mucium Scævolam, quia iniquus est. ^e cum edito levi murmure significasset qui aderant, non esse iniquum Scævolam, quippe qui ab omnibus sanctissimus haberetur. ^f nihil facetius, quam quod ab hoc Crasso jocatum est. ^g quod dixisset se audivisse aliquid, unde Piso, quem Crassus defendebat, damnaretur. ^h Crassus ⁱ à quo. ^k ut gratum faceret Crasso. ^l ascendisset in concionem.

¹ *Verum omnibus*] Notabat Nafica intempestivam Scævolæ lenitatem, quam excipere mitius vellet Gracchum, toti reipublicæ iniquus erat. Tib. Gracchus corrupta largitionibus plebe perniciem senatui moliebatur. Mucius consul, cunctis consentibus ut armis rempublicam tueretur, negavit se quidquam vi acturum. Tum Scipio Nafica, *Quoniam*, inquit, *consul, dum juris ordinem sequitur, id agit, ut cum omnibus legibus Romanum imperium corrumpat; egomet privatus voluntati vestra me ducem offero*. Animatis hac voce bonis civibus, Gracchum oppressit anno U. C. DCXXI. ante Christum CXXXIII. *Valer. Max. lib. III. c. 2.*

² *Si algebis, tremes*] Quamvis honesto sis loco natus, & illustri familia quamvis sapientia & virtute præditus fueris, si egeas, non invenies pauperum remedium, non habebis unde propulles frigus, sed si frigere ceperis tremes porro, & frigore enecaberis. Pertinet huc illud Juvenalis satyra 1.

Probitas laudatur & alget.

³ *Legem de donis*] Anno U. C. DCXXI. ante Christum CCIV. M. Cincius Albius tribunus plebis legem de donis tulit, qua cavebatur, ne quis ob causam orandam donum munusve capere suasset hanc legem Q. Fabius Maximus Verrucosus, *Livius lib. XXXIV.*

¹ *Quid fers, Cinciole?* quæsisset: ² *Ut emas,* inquit, *Cai, si uti velis.*

287. Sæpe etiam falsæ quæ fieri non possunt, optantur; ut Marcus Lepidus, cum, cæteris ^b in campo exercentibus, in herba ipse recubisset, *Vellem hoc esset,* inquit, *laborare.* Salsum est etiam quærentibus, & quasi percunctantibus, lente respondere quod nollent; ut ³ censor Lepidus, cum M. Antistio ⁴ Pyrgensi ^c equum ademisset, amicique cum vociferarentur, & ^d quærerent, *Quid ille patri suo responderet? cur ademptum sibi equum diceret, cum optimus colonus, parcissimus, modestissimus, frugalissimus esset?* ^e *Me istorum,* inquit, *nihil credere.*

288. Colliguntur à Græcis alia nonnulla, ⁵ execrationes, admirationes, minationes. Sed hæc ipsa nimis mihi videor multa in genera descripsisse: nam illa, quæ verbi ratione & vi continentur, certa fere ac definita sunt; quæ plerumque (ut ante dixi) laudari magis quam rideri solent.

289. Hæc autem, quæ sunt in re, & in ipsa sententia, partibus sunt innumerabilia, generibus pauca. Expectationibus enim decipiendis, & naturis aliorum irridendis, & ipsorum ridicule indicandis, & similitudine turpioris, & dissimulatione, & subabsurda dicendo, & stulta reprehendendo, ri-

^a *Quæ est ista tua lex?* ^b in campo Martio corpus exercentibus. ^c ex equitum numero, quibus è publico dabatur equus, expunxisset. ^d à censore Lepido. ^e cum vulgo haberetur optimus colonus, &c. respondeat Antistius patri suo, inquit censor, me istorum nihil credere. ^g nostris ipsorum naturis ridicule indicandis, id est, simulando nos ineptos &c.

¹ Cinciole] Cincium voce diminuta per contemptum vocat Cinciolum.

² *Ut emas*] Sententiose dixit, emendum illi, qui rebus alienis uti nolir.

³ Censor Lepidus] Censura functus est M. Æmilius Lepidus anno U.C. DLXXV. ante Christum CLXXIX.

⁴ Pyrgensi] Pyrgi, quam Romanam coloniam facit Livius, Tusciæ urbs est, quam conjicit Albertus nunc dici S. Marinello.

⁵ Execrationes] Execrationes, ut, *Abi quo lubet. Jupiter te Diique perdant!* Plautus in Aulularia. Admirationes, ut *Jupiter supreme! servas me, measque auges opes:*

Maximas opimitates, opiparasque offers mihi:

Laudem, lucrum, ludum, jocum, festivitatem, ferias;

Pompam, penum, potationes, saturitatem, gaudium.

Plautus in Captivis Actu IV. Scen. I. Minationes, quarum lepidum exemplum ejusdem comediæ scena consequente Plautus idem subministrat,

Meus est balista pugnus, cubitus catapultæ est mihi,

Humerus aries: tum genu ad quemque jecero, ad terram dabo.

Dentilegos omnes mortales faciam, quemque offendero.

Hæc & similia quæ in mimis plurima occurrunt, cum de levissimis plerumque fiant causis, risu excipiuntur.

sus moventur. Itaque ^a imbuendus est is, qui jocosè vult dicere, quasi natura quadam apta ad hæc genera, & moribus, ut ad cujusque modi genus ridiculi vultus etiam accommodetur; qui quidem quo severior est & tristior, (ut in te, Crasse) hoc illa, quæ dicuntur, falsiora videri solent.

290. Sed jam tu, Antoni, qui ¹ hoc diversorio sermonis mei libenter acquieturum te esse dixisti, tanquam in ² Pontinum diverteris, neque amœnum, neque salubrem locum, censeo ut satis diu te putes requiescere, & iter reliquum conficere pergas. Ego vero, atque hilare quidem à te acceptus, inquit, & cum doctior per te, tum etiam audacior factus sum ad jocandum. Non enim vereor ^b ne quis me in isto genere leviolem jam putet, quoniam quidem tu Fabricios mihi auctores, & Africanos, Maximos, Catones, Lepidos protulisti.

291. Sed habetis ea, quæ voluistis ex me audire, de quibus quidem accuratius dicendum, & cogitandum fuit: nam cætera facilia sunt, atque ex iis, quæ jam dicta sunt, reliqua nascuntur omnia. Ego enim cum ad causam sum aggressus, atque omnia cogitando, quoad facere potui, persecutus; cum & argumenta causæ, & eos locos, quibus animi judicium conciliantur, & illos, quibus permoventur, vidi atque cognovi; tum constituo, quid habeat quæque causa boni, quid mali. Nulla enim fere res potest in dicendi disceptationem, aut controversiam vocari, quæ non habeat utrumque: sed quantum habeat, id refert.

292. Mea autem ratio in dicendo hæc esse solet, ut, boni quod habeat, id amplectar, exornem, exaggerem; ibi commorer, ibi habitem, ibi hæream: à malo autem, vitioque causæ ita recedam, non ut id me defugere appareat, sed ut

^a Naturam habere debet ad hæc genera ridiculorum accommodatam, & mores ita conformatos, ut singula genera etiam vultu exprimat. ^b ne quis hoc genus jocandi à mea gravitate putet alienum.

¹ Hoc diversorio sermonis] Qua sermonem absolverat Antonius metaphora n. 234. defessus jam labore atque itinere disputationis requiescam in Casaris sermone quasi in aliquo peropportuno diversorio, eadem desinit hic Cæsar, ac vereri se dicit, ne sit inamœnum hoc sermonis sui diversorium, sed potius simile Pontinarum paludum, injunc-

darum, ac minime salubrium. Cætarum quod in plerisque editionibus sermonis tui legitur, mendum non dubitamus, ut ex citatis jam Antonii verbis videre est.

² Pontinum] In Volscorum finibus sunt Pontinæ paludes. Campaniam versus. Hodie dicuntur *Aufente palude*. Est & Pontinus ager.

totum

totum bono illo ornando & augendo diffimulatum obruatur. Et, ^a si causa est in argumentis, ¹ firmissima quæque maxime tueor, siue plura sunt, siue aliquod unum. Sin autem ² in conciliatione, aut ³ in permotione causa est; ad eam me potissimum partem, quæ maxime commovere animos hominum potest, conféro.

293. Summa denique hujus generis hæc est, ut, ⁴ si in refellendo adversario firmior esse oratio, quam in confirmandis nostris rebus, potest; ^b omnia in illum conferam tela: ^c sin nostra facilius probari, quam illa redargui possunt; abducere animos à contraria defensione, & ad nostram coner traducere.

294. Duo denique illa, quæ facillima videntur (quoniam quæ difficiliora sunt, ^e non possum) mihi pro meo jure summo: Unum, ut molesto aut difficili argumento, aut loco nonnunquam omnino nihil respondeam; quod forsitan aliquis jure irriserit: quis enim est, qui id facere non possit? sed tamen ego de mea nunc, non de aliorum facultate disputo, confiteorque me, si quæ premat res vehementius, ita cedere solere, ut non modo non abjecto, sed ne ^d rejecto quidem scuto fugere videar; sed adhibere quandam in dicendo speciem, atque pompam, & pugnae similem fugam: consistere vero ^e in meo præsidio sic, ut non fugiendi hostis, sed ^f capiendi loci causa cessisse videar.

295. Alterum est illud, quod ego oratori maxime caven-

^a Si causa magis evinci potest argumentis, quam permovendis animis. ^b vim omnem orationis ac robur ad refellendum adversarium adhibeam. ^c perficere. ^d in latius aut tergum rediit. ^e in loco tuto atque firmo. ^f occupandi loci commodioris.

¹ Firmissima quæque] Id observari potest in oratione pro Roscio Amerino, parricidii reo, qua oratione validissimis argumentis tantum crimen abs Roscio amolitur.

² In conciliatione] Ad obtinendam, Ligarii causam reo conciliandus erat Cæsar; hoc ita mirifice præstitit Cicero, ut scriptam in Ligarium sententiam de manibus Cæsaridis dicendi vi ac suavitate extorserit orator.

³ In permotione] In quo genere præcipua pars orationis pro Milone versatur. Quam eloquenter, maxime in permutatione, commovet judicum animos?

⁴ Si refellendo adversario] Ita Tullius in Miloniana probat struxisse potius insidias Clodium Miloni, quam Milonem Clodio. In Ligarianâ in Tiberonem accusatorem ejusdem, aut etiam gravioris, culpæ invidiam derivat, cujus reum peragebat Ligarium.

⁵ Sin nostra facilius probari] Clodianorum argumenta non poterat facile dissolvere Tullius Milonis patronus; ab iis auditoris animum advocat: & in his potissimum duobus immoratur, in rep. semper licuisse pestiferum civem de medio tollere, & Clodium insidias Miloni fecisse.

dum, & providendum puto, quodque me sollicitare summe solet: Non tam ut prosum causis, elaborare soleo, quam ut nequid obsum: non quin enitendum sit in utroque; sed tamen multo est turpius oratori nocuisse videri causæ, quam non profuisse. Sed ^a quid hoc loco vos inter vos, Catule? hæc, ut sunt contemnenda, contemnitis? Minime, inquit ille: sed Cæsar ^b de isto ipso quiddam velle dicere videbatur. Me vero lubente, inquit Antonius, dixerit, siue refellendi causa, siue quærendi.

296. Tum Julius, Ego mehercule, inquit, Antoni, semper is fui, qui de te oratore sic prædicarem, *Unum te in dicendo mihi videri cunctissimum*; propriumque hoc esse laudis tuæ, *Nihil à te unquam esse dictum, quod obesset ei, pro quo diceres*. Idque memoria teneo, cum mihi sermo cum hoc ipso Crasso, multis audientibus, esset de te institutus, Crassusque plurimis verbis eloquentiam laudaret tuam, dixisse me, *Cum cæteris tuis laudibus hanc esse vel maximam, quod non solum quod opus esset, diceres; sed etiam quod non opus esset, non diceres*.

297. Tum illum mihi respondere memini, *Cætera in te summe esse laudanda, illud vero improbi esse hominis perfidiosi, dicere quod alienum esset, & noceret ei, pro quo quisque diceret*: quare non sibi eum disertum, ^e qui id non faceret, videri; sed improbum, ^f qui faceret. Nunc, si tibi videtur, Antoni, demonstres velim, quare tu hoc ita magnum putes, *nihil in causa mali facere*, ut nihil tibi in oratore majus esse videatur.

298. Dicam equidem, Cæsar, inquit, quid intelligam: sed & tu, & vos omnes hoc, inquit, mementote, Non me de perfecti oratoris & divinitate quadam loqui, sed de exercitationis & consuetudinis meæ mediocritate. Crassi quidem responsum excellentis cujusdam est ingenii, ac singularis; cui quiddam ^h portentum simile esse visum est, posse aliquem

^a Sed quid hic clam mustitatis? ^b de ista tua, quam observas, dicendi ratione. ^c ab omni parte tutum contra hostium tela. ^d quod non prodesset, vel etiam obesset. ^e qui non noceret causæ. ^f qui noceret ei, cujus causam suscepisset defendendam. ^g perfecta & absoluta dicendi facultate. ^h monstri.

ⁱ Quod non opus esset] Vulgaris in speciem, at revera magna laus.

----- dicenda tacendaque calles.
Persl. Sat. IV.

veniri oratorem, qui aliquid mali faceret dicendo, obesset-
am ut ei, quem defenderet.

299. ^a Facit enim de se conjecturam; cujus tanta vis
genii est, ut neminem, nisi consulto, putet, quod contra
ipsum sit, dicere: sed ego non de præstanti quadam &
timia, sed prope de vulgari & communi prudentia dispu-
deba. Ut apud Græcos fertur incredibili quadam magnitu-
refel- dine consilii atque ingenii Atheniensis ille fuisse ¹ Themisto-
les; ad quem quidam doctus homo, atque in primis eru-
tus accessisse dicitur, eique artem memoriæ, ^b quæ tum
in di- nitum proferebatur, pollicitum esse se traditurum: cum il-
e lau- quæfisset, *quidnam illa ars efficere posset?* dixisse illum
et ei- doctorem, *Ut omnia meminisset*; & ei Themistoclem re-
sermo- mondisse, *Gratius sibi illum esse facturum, si se oblivisci*
nstitu- *ne vellet, quam si meminisse, docuisset.*

300. Vide ne, quæ vis in homine acerrimi ingenii? quam
maxi- mens, & quanta mens fuerit? qui ita responderit, ut in-
etiam- telligere possemus, nihil ex illius animo, quod semel esset
in te- usum, unquam effluere potuisse: cum quidem ei fuerit
nis & stabilius oblivisci posse potius, quod meminisse nollet,
i, pro- nam quod semel audisset, vidissetve, meminisse. Sed ne-
qui id- que propter hoc Themistoclis responsum, memoriæ nobis
inc, si- vera danda non est; neque illa mea cautio & timiditas in-
a ma- ausis, propter præstantem prudentiam Crassi negligenda
n ora- ^c Uterque enim istorum non mihi attulit aliquam, sed
um significavit facultatem.

301. Etenim permulta sunt in causis in omni parte ora-
gam: tis circumspicienda, ^d ne quid offendas, ne quo irruas.
ne de- pe aliquis testis aut non lædit, aut minus lædit, nisi laceffa-
rcita- ti: orat reus; urgent advocati, ^e ut invehamur, ut male-
videm- amus, denique ut interrogemus: non moveor, non ob-
laris; mpero, non satisfacio, neque tamen ullam assequor lau-
quem- m: homines enim imperiti facilius quod stulte dixeris
prehendere, quam quod sapienter tacueris laudare, possunt.

302. Hic ^f quantum sit mali, si iratum, si non stultum, si
ratione- Aliorum ingenia suo metitur. ^b qua tum primum inventa erat. ^c nihil me ju-
obesset- vel Themistocles cum sua memoria, vel Crassus cum prudentia sua. ^d ne titubes,
lendam- temere dicas plus quam par esset. ^e ut testem laceffamus. ^f quantum porro nocet
si orator, si testem ingeniosum, iratum, & gravem offenderit?

¹ Themistocles] De quo in libro de Claris Oratoribus.

non

non levem testem læseris? ^a habet enim & voluntatem nocendi in iracundia, & vim in ingenio, & pondus in vita: nec, si hoc Crassus non committit, ideo non multi, & sæpe committunt: quo quidem mihi videri turpius nihil solet, quam cum ex oratoris dicto aliquo, aut responso, aut ^b rogatu, sermo ille sequitur, *Occidit ille; adversariumne? immo vero, aiunt, se, & eum quem defendit.*

303. Hoc Crassus non putat nisi perfidia accidere posse; ego autem sæpissime video in causis aliquid mali facere ^d homines minime malos. Quid? illud, quod supra dixi, *solere me ^e cedere, & (ut planius dicam) fugere ea, quæ valde causam meam premerent*, cum id non faciunt alii, ^f versanturque in hostium castris, ac sua præsidia dimittunt; medicriterne causis nocent, cum aut adversariorum adjumenta confirmant, aut ea, quæ sanare nequeunt, & exulcerant?

304. Quid? cum personarum, quas defendunt, rationem non habent? si quæ sunt in his invidiosa, non mitigant extenuando, sed laudando & efferendo invidiosiora faciunt; quantum in eo tandem mali? Quid? si in homines caros, iudicibusque jucundos, sine ulla præmunitione orationis acerbius & contumeliosius invehere; nonne abs te iudices abalienes?

305. Quid? si, quæ vitia, aut incommoda sunt in aliquo iudice uno, aut pluribus, ea tu in adversariis exprobrando non intelligas te in iudices invehi; mediocriter peccatum est? Quid? si, cum pro altero dicas, ^h litem tuam facias, aut læsus efferare iracundia, causam relinquo; nihilne noceas? ⁱ In quo ego, non quo libenter male audiam, sed quia ego causam non libenter relinquo, nimium patiens & lentus existimor; ut, cum te ipsum, Sulpici, objurgabam, ^k quod ministratorem peteres, non adversarium. Ex quo etiam illud assequor, ut, si quis mihi maledicat, petulans, aut plane insanus esse videatur.

^a Testis cum iratus sit, vult nocere, cum ingeniosus sit, potest nocere, cum probus sit illi facile creditur. ^b interrogatione. ^c evertit & perdidit. ^d simplices & incutos. ^e dissimulando eludere firmissima adversariorum argumenta. ^f exponunt validissimas adversariorum rationes, quas penitus refellere non valent, & præcipuum causæ suæ robur dimittunt. ^g ut imperiti chirurgi. ^h te defendas omisso reo. ⁱ in audiendis adversariorum conviciis credor nimium patiens, non quod maledicta libenter audiam, sed quia, ut me tuear, non libenter omitto ejus causam, cuius defensionem suscepisti. ^k quod aggredieris non adversarium, sed patrum adversarii.

306. In ipsis autem argumentis si quid posueris aut aper-
falsum, aut ei, quod dixeris, dicturusve sis, contrarium,
ut genere ipso remotum ab usu judiciorum ac foro, nihilne
poces? Quid multa? omnis cura mea solet in hoc versari
emper, (dicam enim sæpius) si possim, ut boni aliquid effi-
ciam dicendo; sin id minus, ut certe nequid mali.

307. Itaque nunc illuc redeo, Catule, in quo tu me pau-
ante laudabas, ad ordinem collocationemque rerum ac
ocorum. ^a Cujus ratio est duplex; altera, quam affert na-
tura causarum; altera, quæ oratorum judicio & prudentia
comparatur. Nam ^b ut aliquid ante rem dicamus; deinde,
ut rem exponamus; post ut eam probemus nostris ^c præfidiis
confirmandis, contrariis refutandis; deinde ut concludamus,
atque ita peroremus: ^d hoc dicendi genus natura ipsa præ-
scribit.*

308. Ut ^e vero statuamus, ea, quæ probandi, docendi,
persuadendi causa dicenda sunt, quemadmodum compona-
mus; id est vel maxime ¹ proprium oratoris prudentiæ. ² Mul-
ta enim occurrunt argumenta; multa, quæ in dicendo pro-
batura videantur: sed eorum partim ita levia sunt, ut con-
temnenda sint; partim, etiam si quid habent adjumenti, sunt
nonnunquam ejusmodi, ut insit in iis aliquid vitii; neque
tanti sit illud, quod prodesse videatur, ut cum aliquo malo
conjungatur.

309. Quæ autem sunt utilia atque firma, si ea tamen,

^a Cujus ordinis duplex modus est; alterum ipsa causa sua sponte suppeditant. ^b ut
ratio utamur. ^c rationibus. ^d hanc rerum collocationem. ^e ut vero videamus
quemadmodum disponamus ea qua probandi causa, &c. ^f adeo gravis momenti sit.

¹ Proprium oratoris prudentia] Ut opera
argumentibus satis non est saxa, atque ma-
teriam, & cetera adificanti utilia con-
ferre, nisi disponendis iis collocandisque
sæpiam manus adhibeatur: sic in dicen-
do quamlibet abundans rerum copia cu-
m tantum habeat atque congestum;
si illas easdem dispositio in ordinem di-
gitat, atque inter se commissas devinxerit.
Quintilian. lib. vii. præfatione.

² Multa enim occurrunt argumenta]
ut usu ac dispositione argumentorum
Quintilianus lib. v. cap. 12. Fir-
mum argumentorum singulis instan-
tiis, infirmiora congreganda sunt: quia

illa per se fortia non oportet circumstanti-
bus obscurare, ut qualia sunt appareant:
hac imbecilla natura mutuo auxilio su-
stinentur. Itaque si non possunt valere,
quia magna sunt; valebunt, quia multa
sunt: qua ad ejusdem rei probationem
omnia spectant: ut si quis hereditatis
gratia hominem occidisse dicatur, Heredi-
tatem sperabas, & magnam hereditatem,
& pauper eras, & tum maxime à credi-
toribus appellaberis, & offenderas eum
cujus hares eras, & mutaturum tabulas
sciebas. Singula levia sunt & communia:
universa vero nocent, etiamsi non ut ful-
mine, tamen ut grandine.

(ut

(ut sæpe fit) valde multa sunt; ea, quæ ex iis aut levissima sunt, aut aliis gravioribus consimilia, secerni arbitror oportere, atque ex oratione removeri. Equidem cum colligo argumenta causarum, non tam ea numerare soleo, quam expendere.

310. Et quoniam (quod sæpe jam dixi) tribus rebus omnes ad nostram sententiam perducimus, aut *Docendo*, aut *Conciliando*, aut *Permovendo*; una ex tribus his rebus ^a res præ nobis est ferenda, ut nihil aliud, nisi docere velle videamur: reliquæ duæ, sicuti sanguis in corporibus, sic illæ in perpetuis orationibus fusæ esse debebunt. Nam & principia, & cæteræ partes orationis, de quibus paulo post pauca dicemus, habere hanc vim magnopere debent, ut ad eorum mentes, apud quos agetur, movendas, permanere possint.

311. Sed his ^b partibus orationis, quæ etsi nihil docent argumentando, persuadendo tamen, & commovendo proficiunt plurimum, quanquam maxime proprius est locus & in exordiando, & in perorando; ² digredi tamen ab eo, quod proposueris, atque agas, permovendorum animorum causa, sæpe utile est.

312. Itaque vel narratione exposita sæpe datur ad commovendos animos digrediendi locus: vel argumentis nostris confirmatis, vel contrariis refutatis, vel utroque loco, vel omnibus, si habet eam causa dignitatem atque copiam,

^a Palam est significanda. ^b exordio scilicet & peroratione.

¹ Res præ nobis] Recte proficitur orator velle se auditores docere. Animadverti, iudices, omnem accusatoris orationem in duas divisam esse partes . . . Itaque mihi certum est hanc eandem distributionem invidia & criminum sic in defensione servare, ut omnes intelligant nihil me nec subterfugere voluisse reticendo, nec obscurare dicendo. Cic. pro Cluentio n. 1. At nemo nisi inepte dixerit, Nunc mihi vestra severitas, iudices, excitanda est, nunc mihi conciliandi sunt vestri animi.

² Digredi tamen] Ubi rem atrocem narraveris, aut argumentis confirmaveris, digredi & eam amplificare juverit. Exempla subministrat una Ciceronis oratio pro Roscio Amerino. Post nar-

rationem digreditur. Quid primum querar? aut unde potissimum, iudices, exordiar? aut quod, aut à quibus auxilium petam? &c. Post refutationem iterum ad exaggerandum parricidarum supplicium divertit. O singularem sapientiam, iudices! nonne videntur hunc hominem ex rerum natura sustulisse & eripuisse, cui repente calum, solem, aquam, terramque ademerunt, &c. Rursus ubi cædis crimen in adversarios probavit magis convenire, invehitur in Chrysoگونum. Hicne etiam sese putat aliquid posse Chrysoγονus? hic etiam potens esse vult? & non miseram atque acerbam! &c. Tandem in peroratione mirabiles animorum motus excitat, Ex Strebao.

recte id fieri potest: eæque causæ sunt ad augendum, & ad ornandum gravissimæ atque plenissimæ, ^a quæ plurimos exitus dant ad ejusmodi digressionem, ut his locis uti liceat, quibus animorum impetus, eorum qui audiunt, aut impellantur, aut reflectantur.

313. Atque etiam in illo reprehendo eos, qui, quæ minime firma sunt, ¹ ea prima collocant. In quo illos quoque errare arbitror, qui, si quando (id quod mihi nunquam placuit) plures adhibent patronos, ut in quoque eorum minimum putant esse, ita eum primum volunt dicere. Res enim hoc postulat, ut eorum expectationi, qui audiunt, quam celerime ^b occurratur; cui si initio satisfactum non sit, multo plus sit in reliqua causa laborandum. Male enim se ^c res habet, quæ non statim, ut dici cœpta est, melior fieri videtur.

314. Ergo ut in oratore optimus quisque ^d, sic & in oratione firmissimum quodque sit primum: dum illud tamen in utroque teneatur, ut ea, quæ excellent, servantur etiam ad perorandum: si quæ erunt mediocria, (nam vitiosis nusquam esse oportet locum) in mediam turbam, atque in gregem conjiciantur.

315. Hisce omnibus rebus consideratis, tum denique id, quod primum est dicendum, ² postremum soleo cogitare, Quo utar exordio. Nam ^e si quando id primum invenire volui, nullum mihi occurrit, nisi aut exile, aut nugatorium, aut vulgare atque commune. Principia autem dicendi semper cum ³ accurata, & acuta, & instructa sententiis, apta verbis, tum

^a Quæ subministrant plurimas occasiones digrediendi. ^b satisfiat. ^c causa. ^d quando plures oratores adhibeantur ad unam causam defendendam. ^e si quando cogitavi ante ceteras partes exordium elaborare.

¹ Ea prima collocant] Quasitum etiam, inquit Fabius lib. v. cap. 12. potentissima argumenta primone ponenda sint loco, ut occupent animos; an summo, ut inde imitant; an partita primo summoque, ut Homerica dispositione, Iliados iv. ubi imbecilliores Nestor in medio collocat, in medio sint infirma; an à minimis crescant. Quæ prout ratio causa cujusque posulabit, ordinabuntur, uno, ut ego censeo, excepto, ne à potentissimis ad levissima dure scat oratio.

² Postremum soleo cogitare] Ab Antonii sententia discrepat Quintilianus lib. III. cap. 9. Etsi enim antequam

quicquam scribatur, totum causæ genus, quid prosit, quid noceat, accurate velit expendi, non ideo tamen, inquit, eos probaverim, qui scribendum quoque proæmium novissime putant. Nam ut conferri materiam omnem oportet, & quid quoque loco sit opus, constare debet, antequam dicere aut scribere ordiamur: ita incipiendum ab iis quæ prima sunt. Nam nec pingere quisquam aut fingere cœpit à pedibus: nec denique ars ulla consummatur ibi, unde ordiendum est.

³ Accurata & acuta] Hæc ita debent observari, ut ars maxime lateat; quam si adverterit auditor, jam tum ab

D d

exordio

vero causarum propria esse debent. Prima est enim quasi cognitio, & commendatio orationis in principio, quæ continuo eum, qui audit, permulcere atque allicere debet.

316. In quo admirari soleo, non equidem istos, qui nullam huic rei operam dederunt; sed hominem in primis disertum atque eruditum Philippum, qui ita solet ad dicendum surgere, ut, quod primum verbum habiturus sit, nesciat: & ait idem, *Cum brachium concalefecerit, tum se solere pugnare*: neque attendit eos ipsos, unde hoc simile ducat, illas primas hastas ita jactare leniter, ut & venustati vel maxime serviant, ^a & reliquis viribus suis consulant.

317. Neque est dubium, quin exordium dicendi vehemens & pugna non sæpe esse debeat: sed si in ipso illo gladiatorio vitæ certamine, quo ferro decernitur, tamen ante congressum multa fiunt, quæ non ad vulnus, sed ad ^b speciem valere videantur; quanto hoc magis in oratione expectandum, in qua non vis potius, sed delectatio postulatur? Nihil est denique in natura rerum omnium, quod se universum profundat, & quod totum repente evolet: sic omnia, quæ fiunt, quæque aguntur acerrime, ^c lenioribus principiis natura ipsa prætexuit.

318. ^d Hæc autem in dicendo non extrinsecus alicunde querenda, sed ex ipsis visceribus causæ sumenda sunt. Idcirco tota causa ^e pertentata atque perspecta, locis omnibus inventis atque instructis, considerandum est, quo principio sit utendum: sic & facile reperietur.

319. Sumentur enim ex iis rebus, quæ erunt uberrimæ vel in argumentis, vel in iis partibus, ad quas dixi digredi sæpe oportere. Ita & momenti aliquid afferent ^f, cum erunt pene ex intima defensione ² deprompta; & apparebit ea non

^a Ne vires temere velut effundant in ipsa velitatione, sed eas pugna reservent.
^b venustatem quandam & pompam. ^c lente ac molliter inchoavit. ^d principia orationis. ^e prius meditata & considerata. ^f principia.

exordio sese præmunit adversus oratorem, à quo fucum pati veretur.

¹ Lenioribus principiis] Violentissima quæque minime subito impetu erumpunt, sed ab initiis plerumque tenuioribus. Ex scintilla magnum incendium excitatur. Vapores sursum attolluntur à sole, concrevant in nubeculas, coeuntur nubes, accenduntur, colliduntur,

en tonitru! ardor emicat, en fulgur! prorumpit ignis, & obvia quæque disjicit, en fulmen? Ferocissimis belluis nascentibus nihil micus, paulatim immanitate efferantur, &c.

² Deprompta ---- & ea ---- non communia] Ita rectè legunt Lambinus & Manutius.

modo

modo non esse communia, nec in alias causas posse transferri, sed penitus ex ea causa, quæ tum agatur, ^a effluisse.

320. Omne autem principium ^b aut rei totius, quæ agitur, significationem habere debet, aut ^c aditum ad causam, & munitionem, aut quoddam ^d ornamentum & dignitatem. Sed oportet, ^e ut ædibus ac templis vestibula & aditus, sic causis principia ^e proportionem rerum præponere. Itaque in parvis, atque in frequentibus causis ab ipsa re est exordiri sæpe commodius.

321. Sed cum erit utendum principio, (quod plerumque erit) aut ex reo, aut ex adversario, aut ex re, aut ex eis apud quos agitur, sententias duci licebit. ^a Ex reo, (reos appello, ^f quorum res est) ^g quæ significant virum bonum, quæ liberalem, quæ calamitosum, quæ misericordia dignum, quæ valeant contra falsam criminationem. Ex adversario, iisdem ex locis fere contraria.

322. Ex re, si crudelis, si infanda, si præter opinionem, si immerito, si misera, si ingrata, si indigna, si nova, si quæ restitui sanarique non possit. Ex iis autem apud quos agitur, ut benevolos beneque existimantes efficiamus; quod ^h agendo efficitur melius, quam rogando. ⁱ Est id quidem in totam orationem confundendum, nec minime in extremam: sed tamen multa principia ex eo genere gignuntur.

323. Nam & attentum monent Græci ut principio faciamus judicem, & docilem; quæ sunt utilia, ^j sed non prin-

^a Cum dignitate orta esse. ^b id totum ob oculos breviter ponere, de quo dicendum est. ^c introductionem qua concilietur auditorum benevolentia, & via quasi muniat ad causam perorandam. ^d causa commendationem. ^e pro rerum magnitudine aut tenuitate. ^f quorum agitur causa, sive defendantur, sive accusentur. ^g sententiæ duci debent. ^h potius ea dicendo quæ benevolos auditores efficiant, quam rogando ut sint benevoli. ⁱ captanda est benevolentia tota oratione, atque eam petere omnino convenit in epiloگو.

¹ Ut adibus ac templis] Quemadmodum palatiis ac templis vestibula quæ eorum magnificentia respondeant, plebeiis autem ædibus nulla præponuntur: ita in causis gravioribus operæ pretium est adhibere exordia, quæ in parvis sunt omittenda.

² Ex reo] Horum omnium exordiorum exempla è veteribus cum historicis, tum oratoribus deprompta attulimus in notis ad lib. 1. Heren. num. 6.

³ & 10. & lib. 1. de Inventione num. 23.

³ Sed non principii] Totum illud ex Aristotele depromptum est lib. III. Rhetor. cap. 14. Attentos facere omnium orationis partium commune est. Ubivis enim relaxant animum magis, quam cum incipiunt audire. Quamobrem ridiculum est id in exordio præcipere, cum attentum maxime sint auditores.

cipii magis propria, quam reliquarum partium; faciliora etiam in principiis, quod & attentum maxime sunt, cum omnia expectant; & dociles magis initiis esse possunt: illustriora enim sunt, quæ in principiis, quam quæ in mediis causis dicuntur, aut arguendo, aut refellendo.

324. Maxima autem copia principiorum ad iudicem aut alliciendum, aut incitandum, ex iis locis trahitur, qui ad motus animorum conficiendos inerunt in causa: quos tamen totos in principio explicari non oportebit, sed tantum impelli primo iudicem leviter, ut jam inclinato reliqua incumbat oratio.

325. Connexum autem ita sit principium consequenti orationi, ^a ut non tanquam citharoedi proœmium affectum aliquod, sed cohærens cum omni corpore membrum esse videatur. Nam nonnulli, cum illud meditati ediderunt ^b, sic ad reliqua transeunt, ut audientiam ^c sibi fieri velle videantur. Atque ejusmodi illa prolusio debet esse, ut non ¹ Samnitum, qui vibrant hastas ante pugnam, quibus in pugnando nihil utuntur; sed ut ipsis sententiis, quibus proluserunt, ^d vel pugnare possint.

326. *Narrare vero rem* ² quod *breviter* jubent, si brevis appellanda est, cum verbum nullum redundet, brevis est L. Crassi oratio: sin tum est brevis, cum tantum verborum est, quantum necesse est, aliquando id opus est; sed sæpe obest vel maxime in narrando, non solum quod obscuritatem affert, sed etiam quod eam virtutem, quæ narrationis est maxima, ut jucunda & ad persuadendum accommodata sit, tollit: ut illa,

^e *Nam is postquam excessit ex ephebis* ———
quam longa est narratio? mores adolescentis ipsius, & ^f servilis percunctatio, mors Chrysidis, vultus, & forma, & lamentatio sororis; reliqua pervarie, jucundeque narrantur.

^a Ut non sit tanquam aliqua prolusio fidicinis aliunde accersita. ^b pronuntiatur. ^c audiendi patientiam. ^d etiam. ^e postquam excessit annum ætatis decimum quartum. ^f variæ interrogationes, quæ à servo fiunt in eadem narratione Terentiana.

¹ Samnitum] Italix populorum in ea parte quæ dicitur *Abruzzo*.

² Quod breviter jubent] Hoc in narratione brevitatis præceptum explodit pariter Aristoteles lib. III. Rhetoric.

cap. 16. Vide quæ observavimus ad lib. I. Heren. n. 14. & ad lib. I. de Invent. n. 28.

³ Nam is postquam] Verba Simonis senis ex Andrix Terent. act. I. scena I.

327. ¹ Quod

327. ¹ Quod si hanc brevitatem quæsisset,

² Effertur, imus, ad sepulcrum venimus,

In ignem posita est —

fere decem versiculis totum conficere potuisset: quam hoc ipsum, *Effertur, imus, concisum est*, ita, ut non brevitati servitum sit, sed magis venustati.

328. Quod si nihil fuisset, nisi, *In ignem posita est*; tamen res tota cognosci facile potuisset. Sed & festivitatem habet narratio ^b distincta personis, & interpuncta sermonibus: & est probabilius, quod gestum esse dicas, cum, quemadmodum actum sit, exponas: & multo apertius ad intelligendum est, ^c si sic constituitur aliquando, ac non ista brevitate percurritur.

329. ^d Apertam enim narrationem tam esse oportet, quam cæteras; sed hoc magis in hac elaborandum est, quod & difficilius est non esse obscurum in re narranda, ^e quam aut in principio, aut in argumento, aut in purgando, aut in perorando; & majore periculo hæc pars orationis obscura est, quam cæteræ; vel quia siquo alio in loco est dictum quid obscurius, tantum id perit, quod ita dictum est; narratio obscura totam obcæcat orationem: vel quod alia possis, semel si obscurius dixeris, dicere alio loco planius; narrationis unus est in causa locus. Erit autem perspicua narratio, ^f si verbis usitatis, si ordine temporum conservato, si non interrupte narrabitur.

330. Sed quando utendum sit, aut non sit, narratione, id est consilii. Neque enim si nota res est, nec dubium quid gestum sit, narrari oportet; ^g nec si adversarius narravit,

^a Ad rogum ducitur ejus cadaver. ^b in qua nulla est personarum confusio, ubi quisque partes agit. ^c si quomodo fuerit gestum exponitur. ^d narratio debet esse tam clara quam reliqua orationis partes. ^e quam aut in exordio, aut in confirmatione, aut in refutatione, aut in peroratione. ^f pertinet ad oratoris prudentiam. ^g ubi adversarius narrationem fecit, non est facienda de integro, nisi velis ea qua dicitur refellere.

¹ Quod si hanc] Sensus videtur esse, Quod si omnia narrasset eadem brevitate, qua usus est in isto versiculo, Effertur etc. totum id, quod in prima fere sententia continetur, fere decem versiculis conficere potuisset. In priori Editione scriptum est, In his fere decem &c. & ista est interpretatio, si brevitatem qua-

fisset, versu superiore, effertur, imus, &c. id totum narrare potuisset senex, quod decem versiculis exposuit. Si hæc magis arrideat interpretatio, ea adhuc utaris. ² Si verbis usitatis] Rebus contrariis narratio obscuratur, verbis insolentibus, confusione temporum, crebris digressionibus.

nisi

nisi si refellemus: ac, si quando erit narrandum, ne illa, quæ suspicionem & crimen efficient, contraque nos erunt, acriter persequamur, &, quidquid poterit, detrahamus: ne illud, quod Crassus, si quando fiat, perfidia, non stultitia fieri putat, *ut causæ noceamus*, accadat. Nam^a ad summam totius causæ pertinet, ¹caute, an contra, demonstrata res sit; quod omnis orationis reliquæ fons est narratio.

331. ^bSequitur, ut causa ponatur; in quo videndum est, quid in controversiam veniat. Tum suggerenda sunt firmamenta causæ conjuncte, & infirmendis contrariis, & tuis confirmandis: namque ^cuna in causis ratio quædam est ejus orationis, quæ ad probandam argumentationem valet. Ea autem & confirmationem, & reprehensionem quærit: sed quia ^dneque reprehendi, quæ contra dicuntur, possunt, nisi tua confirmes; neque hæc confirmari, nisi illa reprehendas; idcirco ^ehæc & natura, & utilitate, & tractatione conjuncta sunt.

332. ^fOmnia autem concludenda plerumque rebus augendis, vel inflammando judice, vel mitigando: omniaque, cum superioribus orationis locis, tum maxime extremo, ad mentes judicum quam maxime permovendas, & ad utilitatem nostram vocandas, conferenda sunt.

^a In hoc præcipue causa vertitur, an caute & prudenter, an imprudenter & inconsulte res narrando demonstrata fuerit. ^b narrationem sequitur propositio orationis, tertia pars, in qua causa caput & summa constituitur: deinde in confirmatione exponenda sunt auditoribus argumenta causa propria, non aliena & nihil ad rem pertinentia. ^c in omnibus causis una est ratio idemque modus confirmationis; ad cuiuslibet enim causæ confirmationem adhibenda sunt argumenta quæ ex locis eruntur. ^d nec prodest argumenta adversariorum refutare, nisi tua confirmes; nec tua confirmare, nisi contraria refutes. ^e confirmatio & refutatio. ^f propria sedes amplificationis, & sedandorum aut excitandorum motuum, est peroratio: omnes illi affectus, & excitandorum motuum rationes, præterquam quod in exordio, narratione & confirmatione adhiberi debent, maxime locum habent in extrema parte orationis.

¹ Cautè, an contra] Est hoc Rhetorum prudens omnino de narratione præceptum. Si tota sit pro nobis, acriter præcipuis quibusque partibus instandum erit, ut iudex bonitatem causæ facilius intelligat, meminerit, credat: si tota sit pro adversariis, quædam verbis elevanda sunt, luxuria hilaritatis, avaritia parsimoniz, negligentia simplicitatis nomine lenietur. Effugienda præterea est omnis calliditatis suspicio: nunquam enim diffidit magis iudex,

quam cum præsentit dici aliquid factum. Itaque det operam orator, ut omnia potius à causa, quam ab oratore profecta credantur. Quod si minime fuerit verisimilis nostra narratio, scitandum est vix credibile id esse, scitamen verum, & eo majus habendum crimen; nescire nos quomodo factum sit, aut quare; mirari, sed probaturum. Denique tum optime dicit orator, cum videtur vera dicere. Consule Quintilianum lib. iv. cap. 2.

333. ^a Neque sane jam causa videtur esse, cur secernamus præcepta, quæ ¹ de suasionibus tradenda sunt, aut laudationibus: sunt enim pleraque communia; sed tamen suadere aliquid, aut dissuadere, gravissimæ mihi videtur esse personæ. Nam & sapientis est, consilium explicare suum de maximis rebus; & honesti & disertī, ut mente providere, auctoritate probare, oratione persuadere possit. Atque hæc in senatu minore apparatu agenda sunt. Sapiens enim est consilium; multisque aliis dicendi relinquendus locus: ostenda etiam ingenii ostentationis suspicio.

334. ^b Concio capit omnem vim orationis, & gravitatem varietatemque desiderat. Ergo in suadendo nihil est optabilius, quam ^c dignitas. Nam qui utilitatem ^d putat, non quid maxime velit suasor, sed quid interdum magis feratur, videt. Nemo est enim, præsertim in tam clara civitate, quin putet expetendam maxime dignitatem: sed vincit utilitas plerumque, cum subest ille timor, ea neglecta, dignitatem quidem posse retineri.

335. Controversia autem inter hominum sententias, aut in illo est, *Utrum sit utilis?* aut etiam ^e cum id convenit, ostendatur, *Utrum honestati potius, an utilitati consulendum sit?* Quæ quia pugnare sæpe inter se videntur, qui utilitatem defendit, enumerabit commoda pacis, opum, potentia, pecuniae, vectigalium, præsidii, militum, utilitates cæterarum rerum, quarum fructum utilitate metimur, itemque incommoda contrariorum. Qui ad dignitatem impellit, maximorum exempla, quæ erunt vel cum periculo gloriosa, colligit, posteritatis immortalem memoriam augebit, utilitatem

^a Cum egerimus de genere judiciali, nulla est causa cur differamus seorsim de præceptis ad genus deliberativum & exornativum spectantibus. ^b qui ad populum dicit, explicare vim omnem eloquentia, auctoritatem suam, ac sententiarum varietatem et pompam ostentare: hæc enim mirum quantum apud plebem valent. ^c id honestum est. ^d optabiliorem esse. ^e cum certum est quid sit utilis.

[De suasionibus] Quæ spectant tria dicendi genera, cum fufius explicet Ciceronem in Partitione, notas omnes, quibus contrari possunt, eo rejicimus.

[Non quid maxime] Qui putat maxime esse utilitati servire, is non attendit, quid iis faciendum sit qui suadent honeste (ii enim quæ sunt honestissime velle ac suadere debent) sed tan-

tum spectat quid interdum aliquis ex ipsis faciat. Contingit enim aliquando ut is qui suadet, utilitatem spectet in suadendo, sed est tamen verum, dignitatem præcipue ac vulgo spectandam esse. Cæterum ab hac sententia discedit Tullius in Partitione, ubi utilitatem dignitati præfert.

ex laude nasci defendet, semperque eam cum dignitate esse conjunctam.

336. Sed quid fieri possit, aut non possit, quidque etiam sit necesse, aut non sit, ^a in utraque re maxime est quærendum. ^b Inciditur enim omnis jam deliberatio, si intelligitur non posse fieri, aut si necessitas affertur; & qui id docuit, ^c non videntibus aliis, ^d is plurimum vidit.

337. Ad consilium autem de republica dandum, caput est, nosse rempublicam: ^e ad dicendum vero ^f probabiliter, nosse mores civitatis; qui quia crebro mutantur, genus quoque orationis est sæpe mutandum: &, quanquam una fere vis est eloquentiæ, tamen quia summa dignitas est populi, gravissima causa reipublicæ maximi motus multitudinis: genus quoque dicendi grandius quoddam & illustrius esse adhibendum videtur: maximaque pars orationis admovenda est ad animorum motus nonnunquam aut cohortatione, aut commemoratione aliqua, aut in spem, aut in metum, aut ad cupiditatem, aut ad gloriam concitandos: sæpe etiam à temeritate, iracundia, spe, injuria, invidia, crudelitate revocandos.

338. Fit autem, ut, quia ^f maxima quasi oratori scena videatur concio, natura ipsa ad ornatius dicendi genus excitetur. Habet enim multitudo vim quandam talem, ut quemadmodum tibicen sine tibiis canere, sic ^g orator sine multitudine audiente eloquens esse non possit.

339. Et ^g cum sint populares multi varique lapsus, vitan-

^a In suasionem & dissuasionem. ^b tollitur enim omnis deliberatio, si res de qua deliberatur sit impossibilis, aut necessaria. ^c si ab aliis, qui suadent, aut dissuadent, id observatum non est. ^d is rem confecit, plurimum probavit. ^e ad dicendum ex instituto civitatis ad populum. ^f magna hominum frequentia est oratori quasi theatrum, in quo suam eloquentiam explicat cum dignitate. ^g cum sæpe & variis modis oratores peccent in iis orationibus, quas habent ad populum.

¹ Probabiliter] Firmatur auctoritate Tullii interpretatio nostra. Probabilis erit narratio, inquit lib. de Partitione, si cum hominum opinione, auctoritate, si cum lege, cum more, cum religione conjuncta.

² Orator sine multitudine] Auditorum paucitas Ciceronem pro Dejotaro dicentem angebat. n. 5. Dico intra domesticos parietes, dico extra conventum, & eam frequentiam, in qua oratorum

studia niti solent: in tuis oculis, in tuo ore vultuque acquiesco: te unum intuent: ad te unum omnis mea spectat oratio: quæ mihi ad spem obtinendam veritatis gravissima sunt, ad motum animi & ad omnem impetum dicendi contentionemque leviora. Hanc evim, C. Caesar, causam si in foro dicere, eodem audiente te, & disceptante te, quantam mihi alacritatem populi concursus asferret?

da est ^a acclamatio ^a adversa populi, quæ aut orationis peccato aliquo excitatur, si aspere, si arroganter, si turpiter, si sordide, si quoquo animi vitio dictum esse aliquid videatur: aut hominum offensione, vel invidia, quæ aut justa est, aut ex criminatione atque fama; aut res si displicet; aut si ^b est in aliquo motu suæ cupiditatis aut metus multitudo: hisquæ quatuor causis totidem medicinæ opponuntur: tum objurgatio, ^c si est auctoritas; tum admonitio, quasi lenior objurgatio; tum promissio, si audierint, ^d probaturos; tum deprecatio, quod est infimum, sed nonnunquam utile.

340. Nullo autem loco plus facetiæ profunt, & celeritas, & breve aliquod dictum, nec sine dignitate, & cum lepore: nihil enim tam facile, quam multitudo, à tristitia, & sæpe ab acerbitate, commode, ac breviter, & acute, & hilare dicto deducitur. Exposui fere, ut potui, vobis, in utroque genere causarum quæ sequi solem, quæ fugere, quæ spectare, quaque omnino in causis ratione versari.

341. Nec illud tertium, ^e laudationum genus, est difficile, quod ego initio quasi à præceptis nostris secreveram: sed & quia multa sunt orationum genera, & graviora, & majoris copię, de quibus nemo fere præciperet, & quod nos laudationibus non ita multum uti solemus, totum hunc ^f segregabam locum. Ipsi enim Græci ^g magis legendi, qui delectationis, aut hominis alicujus ornandi, quam utilitatis hujus forensis causa, laudationes scriptitaverunt: quorum sunt libri, quibus ² Themistocles, ³ Aristides, ⁴ Agesilaus,

^a Graviter aliquid ferentis populi. ^b solet uti multitudo adversa acclamatione, cum aliqua cupiditate vel metu perturbatur; tunc enim non libenter audit eos, qui sine cupiditati resistunt. ^c si est in oratore satis auctoritatis, ut objurgare populum acclamantem possit. ^d vere ac juste dictum astimatos. ^e tertium, scilicet laudationum genus. ^f separatim explicandum suscepam. ^g præstat Græci rhetores legere.

¹ Acclamatio] In rep. Romana, maxime libera, acclamabat populus, alias in gratiam oratoris, ut patet ex Philippica IV. n. 2. Nunc vero multo sum melior, quod vos quoque hostem illum esse tanto consensu, tantoque clamore approbavistis. Alias adversum clamorem tollebat, quod expertus est Cicero dum diceret pro Rabirio perduellionis reo n. 18. Nihil me clamor iste commovet, sed consolatur, cum indicat esse quosdam oves imperitos, sed non multos. Nun-

quam, mihi credite, pop. Romanus hic qui silet, consulem me fecisset, si vestro clamore perturbatum iri arbitraretur. Strebæus.

² Themistocles] De quo in Bruto.

³ Aristides] Atheniensis cognomento justus frugalissimis moribus, egregie remp. administravit. Floruit Olympiade LXXV. annis ante Christum CCCCLXXX. Plutarchus, &c.

⁴ Agesilaus] Lacedæmoniorum rex multis fortiter gestis obiit anno III. Olymp.

¹ Epaminondas, ² Philippus, ³ Alexander, aliique laudantur. Nostræ laudationes, quibus in foro utimur, aut ^a testimonii brevitatem habent nudam atque inornatam, aut scribuntur ad funebrem concionem, quæ ^b ad orationis laudem minime accommodata est. Sed tamen, quoniam est utendum aliquando, nonnunquam etiam scribendum, velut P. Tuberoni Africanum avunculum laudanti ^c scripsit C. Lælius; vel ut nosmetipsi, ornandi causa, Græcorum more, si quos velimus, laudare possimus; sit à nobis quoque tractatus is locus.

342. ⁴ Perspicuum est igitur, alia esse in homine optanda, alia laudanda. Genus, forma, vires, opes, divitiæ, cæteraque quæ fortuna det, aut extrinsecus, aut corpori, non habent in se veram laudem; quæ deberi virtuti uni putatur: sed tamen, quod ipsa virtus in earum rerum usu ac moderatione maxime cernitur, tractanda etiam in laudationibus hæc sunt naturæ & fortunæ bona: in quibus est summa laus, ^d non extulisse se in potestate, non fuisse insolentem in pecunia, non se prætulisse aliis propter abundantiam fortunæ; ut opes & copiæ non superbiæ videantur ac libidini, sed bonitati ac moderationi facultatem & materiam dedisse.

343. Virtus autem, quæ est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest, tamen habet plures partes, quarum alia est alia ad laudationem aptior. Sunt enim aliæ virtutes, quæ videntur in moribus hominum, & quadam comitate ac beneficentia positæ: aliæ, quæ in ingenii aliqua facultate, aut animi magnitudine ac robore.

^a Breves sunt, usurpanturque cum laudatur aliquis testis, ejusque testimonium recitatur. ^b ad explicandam orationis vim. ^c orationem à se scriptam Tuberoni dedit, quam ipse Tubero pronuntiaret. ^d non elatum fastu ac superbia fuisse.

Olymp. cv. ante Christum ccclviii. ætatis lxxxiv. regni xli. Plutarchus, Cornelius Nepos, &c.

¹ Epaminondas] De quo in notis ad lib. I. de Orat. n. 210.

² Philippus] Macedo Alexandri Magni parens annos natus viginti quatuor regnare cepit in Macedonia. à Pausania occisus est Olymp. cxi. anno 1. ante Christum cccxxvi. Diodorus, Justinus, &c.

³ Alexander] Vide notas in lib. iv.

Heren. n. 31.

4. Perspicuum est igitur] Recte ille apud Terentium.

Quid reliqui est quin habeat, que quidem in homine dicuntur bona?

Parentes, patriam incolumem, amicos, genus, cognatos, divitiæ?

Atque hæc perinde sunt, ut illius animus qui ea possidet:

Qui uti scit, ei bona; illi qui non utitur recte, mala.

344. Nam clementia, iustitia, benignitas, fides, fortitudo in periculis communibus, jucunda est auditu in laudationibus: omnes enim hæc virtutes non tam ipsis, qui eas habent, quam generi hominum fructuosæ putantur. Sapientia & magnitudo animi, quæ omnes ¹ res humanæ terribiles & pro nihilo putantur; & in excogitando vis quædam ingenii, & ipsa eloquentia, ² admirationis habent non minus, jucunditatis minus: ipsos enim magis videntur, quos laudamus, quam illos, apud quos laudamus, ornare ac tueri: sed tamen in laudando jungenda sunt etiam hæc genera virtutum; ferunt enim aures hominum, cum illa, quæ jucunda & grata, tum etiam illa, quæ mirabilia sunt in virtute, laudari.

345. Et quoniam singularum virtutum sunt certa quædam officia ac munera, & sua cuique virtuti laus propria debetur; erit explicandum in laude iustitiæ, quid cum fide, quid cum æquabilitate, quid cum ejusmodi aliquo officio is, qui laudabitur, fecerit: itemque in cæteris res gestæ ad cuiusque virtutis genus, & vim, & nomen accommodabuntur.

346. Gratissima autem laus eorum factorum habetur, quæ suscepta videntur à viris fortibus sine emolumento ac premio: quæ vero etiam cum labore & periculo ipsorum, hæc habent uberrimam copiam ad laudandum, quod & dici ornatiissime possunt, & audiri facillime. Ea enim denique virtus esse videtur præstantis viri, quæ est fructuosa aliis, ipsi autem laboriosa, aut periculosa, aut certe gratuita. Magna etiam illa laus, & admirabilis videri solet, tulisse casus sapienter adversos, non fractum esse fortuna, retinuisse in rebus asperis dignitatem.

347. Neque tamen illa non ornant, habiti honores, decreta virtutis præmia, res gestæ judiciis hominum comprobantur: in quibus etiam felicitatem ipsam deorum immortalium iudicio tribui, laudationis est. Sumendæ autem ³ res

¹ Res humana &c.] Plurimæ Editiones exhibent, Res humana geruntur; at vox geruntur, utpote quæ sensum præstat, non sine Codicum auctoritate excutitur.

² Admirationis habent.] Ut verbum pluralis numeri, omnino videtur po-

stulare sensus, quanquam non dissimulandum est vulgo legi habet, ut & mox, videtur.

³ Res aut magnitudine præstabiles, &c.] Egregium aliquod factum ad laudem amplificandi Aristoteles in libris Rhetoricorum octo rationes aperit. 1. Si

erunt aut magnitudine præstabiles, aut novitate primæ, aut genere ipso singulares. Neque enim parvæ, neque usitatæ, neque vulgares, admiratione, aut omnino laude dignæ videri solent.

348. Est etiam cum cæteris præstantibus viris ¹ comparatio in laudatione præclara. De quo genere libitum est mihi paulo plura, quam ostenderam, dicere; non tam propter usum forensem, (qui est à me in omni hoc sermone tractatus) quam ut hoc videretis, Si laudationes essent in oratoris officio, (quod nemo negat) oratori virtutum omnium cognitionem, sine qua laudatio effici non possit, esse necessariam.

349. Jam vituperandi præcepta contrariis ex vitiis sumenda esse perspicuum est. Simul est illud ante oculos, nec bonum virum proprie & copiose laudari, sine virtutum; nec improbum notari ac vituperari, sine vitiorum cognitione, satis insignite atque aspere posse. Atque his locis & laudandi, & vituperandi sæpe nobis est utendum in omni genere causarum.

350. Habetis de inveniendis rebus, disponendisque quid sentiam. Adjungam etiam de memoria, ut labore Crassum levem, neque ei quidquam aliud, de quo differat, relinquam, nisi ea, quibus hæc exornentur. Perge vero, inquit Crassus: libenter enim te cognitum jam artificem, aliquandoque ^a evolutum illis integumentis dissimulationis tuæ, nudatumque perspicio; & quod mihi nihil, aut quod non multum relinquis, percommode facis, estque mihi gratum.

351. Jam istuc, quantum tibi ego reliquerim, inquit Antonius, ^b erit in tua potestate. Si enim ^c vere agere volueris,

^a Exutum. ^b tam erit magnum & copiosum quam volueris. ^c nihil dissimulare ac reticere.

quis solus rem gesserit. 2. Si quis primus. 3. Si quis cum paucis. 4. Si quis præcipue. 5. Si quis tempore opportuno. 6. Si quis crebro. 7. Si quis ideo novos honores adeptus sit. 8. Si quis ita comparetur cum viris illustribus, ut præferatur.

¹ Comparatio] Quam eloquenter adhibuit incertus auctor panegyrici Constantino Augusto n. 5. Magnus Alexander, cum præter Macedonas suos cuncta Græciæ, universo Illyrico innumerabilem

delectum posset indicere, nunquam majores quadraginta millium copias duxit inhabile regenti ratus quidquid excederet & turbam potius, quam exercitum. Tunc vero etiam minoribus copiis bellum multo majus aggressus est; tanto scilicet tunc virtute propria potior, quanto ille numeris instructior. Et ille quidem contra levem Medos, & Parthorum arma volaticæ, & Asiaticos optantes mutare servitium, regessit præliis unius eventu: tibi vincens erant milites, pro nefas! paulo ante Romanos

omnia tibi relinquo : sin dissimulare, ^a tu, quemadmodum his satisfacias, videris. Sed (ut ad rem redeam) non sum tanto ego, inquit, ¹ ingenio, quanto Themistocles fuit, ut oblivionis artem, quam memoriæ, malim : gratiamque habeo ² Simonidi illi Ceio, quem primum ferunt artem memoriæ protulisse.

352. Dicunt enim, cum cœnaret ³ Crannone in ⁴ Theffalia Simonides apud Scopam, fortunatum hominem & nobilem, cecinissetque id carmen, quod in eum scripisset, in quo multa ornandi causa, poëtarum more, in ⁵ Castorem scripta & Pollucem fuissent, nimis illum fordide Simonidi dixisse, *Se dimidium ejus rei, quod pactus esset, pro illo carmine, daturum ; reliquum à suis* ⁶ Tyndaridis, quos æque laudasset, peteret, si ei videretur.

353. Paulo post esse ferunt nuntiatum Simonidi, ut prodiret ; juvenes stare ad januam duos quosdam, qui eum magnopere evocarent : surrexisse illum, prodisse, vidisse neminem : hoc interim spatium conclave illud, ubi epularetur Scopas, concidisse : ea ruina ipsum oppressum cum suis interfuisse : quos cum humare vellent sui, neque possent obtritatos internoscere ullo modo, Simonides dicitur ex eo quod meminisset, quo eorum loco quisque ^b cubuisset, demonstrator uniuscujusque sepeliendi fuisse. Hac tum re admonitus invenisse fertur, ordinem esse maxime, qui memoriæ lumen afferret :

a Vide an non id agre laturo sint Casar & Catulus. b accubuisset mensæ.

mani, armis omnibus more prima classis armati, & pro facinorum conscientia nunquam nisi morte cessuri. Aliquando etiam heroes cum diis comparantur. An quemadmodum educatus institutusque sis, predicabo in illo limite, in illa fortissimarum sede legionum, inter discursus strenua juventutis, & armorum sonitus tuis pagitibus obstrepentes? Finguntur hac de Jove, sed de te vera sunt, Imperator. Marmertinus in panegyri. Maximiano.

1 Ingenio] Ingenium hic sumit pro memoria, quam inferius partem ingenii vocat.

2 Simonidi] Simonides poëta Lyricus oriundus ex Cea, quæ maris Ægæi insula Eubœam inter & Bœotiam sita est, floruit, Eusebio teste, Olympiade

LXI. annis ante Christum DXXXV. perperam variis in editionibus habetur Simonidi illi Chio.

3 Crannone] Crannon, ut ait Bellerminus, nunc dicitur Ceres.

4 Theffalia] Quæ Græciæ regio hodie vocatur Cemenolitari.

5 Castorem] Castor & Pollux gemini fratres, Leda filii, quorum alterum ex Jove suscepit, poëtarum fabulis celebres.

6 Tyndaridis] A Tyndaro Oebaliæ regis, conjuge Leda, appellati sunt Tyndaridæ Pollux & Helena, exclusi ex ovo quod ex Jove Leda conceperat ; item Castor & Clytemnestra, ex altero ovo exclusi, quod eadem ex Tyndaro conceperat.

354. Itaque iis, qui hanc partem ingenii exercerent, locos esse capiendos, & ea, quæ memoria tenere vellent, effingenda animo, atque in his locis collocanda: sic fore, ut ordinem rerum locorum ordo conservaret; res autem ipsas^a rerum effigies notaret; atque ut locis¹ pro cera, simulacris pro literis uteremur.

355. Qui sit autem oratori memoriæ fructus, quanta utilitas, quanta vis, quid me attinet dicere? tenere^b quæ didiceris in accipienda causa? quæ ipse cogitaris? omnes fixas esse in animo sententias? omnem descriptum verborum apparatus? ita audire vel eum, ^c unde discas, vel eum, cui respondendum sit, ut illi non infundere in aures tuas orationem, sed in animo videantur inscribere? Itaque soli, qui memoria vigent, sciunt, quid, & quatenus, & quomodo dicturi sint, quid responderint, quid supersit: iidemque multa ex aliis causis aliquando à se acta, multa ab aliis audita meminuerunt.

356. Quare confiteor equidem, hujus boni, naturam esse à principem, sicut earum rerum, de quibus ante locutus sum, omnium: sed^e hæc ars tota dicendi, sive artis imago quædam est & similitudo, habet hanc vim, non ut totum aliquid, cujus in ingeniis nostris pars nulla sit, pariat & procreet; verum ut ea, quæ sunt orta jam in nobis & procreata, educet atque confirmet.

357. Veruntamen^f neque tam acri memoria fere quisquam est, ut non dispositis notatisque rebus, ordinem verborum aut sententiarum complectatur; neque vero tam hebeti, ut nihil hac consuetudine & exercitatione adjuvetur. Vidit enim hoc prudenter sive Simonides, sive² alius quisquis invenit, ea maxime animis^g affigi nostris, quæ essent à sensu tradita atque impressa: acerrimum autem ex omni-

^a Imago rerum animo efficta. ^b quæ tibi tradiderit is qui causam tibi suam defendendam dedit. ^c qui causam perorandam tradit & edocet. ^d principium. ^e sive hæc ars est, sive quid arti simile. ^f nemo fere est, qui possit animo tenere ordinem verborum aut sententiarum, nisi prius disposuerit certis locis, ac certis imaginibus res notarit. ^g inbarere.

¹ Pro cera] In tabulis cera obductis scribere solebant Romani. Certa loca animo designata, v. g. ades, templum, porticus, &c. erunt nobis pro tabulis & papyro: rerum imagines, v. g. pu-

gna, funus, statua, &c. erunt pro literis & characteribus.

² Alius quisquis] Ita recte exhibet Codex MS. in Bibl. Bodl.

bas nostris sensibus esse sensum videndi : quare facillime animo teneri posse ea, quæ perciperentur auribus, aut cogitatione, si etiam oculorum commendatione animis traderentur; ut ^a res cæcas, & ab adspæctus judicio remotas, conformatio quædam, & imago, & figura ita notaret, ^b ut ea quæ cogitando complecti non possemus, intuendo quasi teneremus.

358. ^c His autem formis, atque corporibus, sicut omnibus quæ sub adspæctum veniunt, sedes opus est : etenim corpus intelligi sine loco non potest. Quare ne in re nota & pervulgata ^d multus & insolens sim, ^e locis est utendum multis, illustribus, explicatis, modicis intervallis : imaginibus autem ^f agentibus, ^g acribus, insignitis, quæ occurrere, celeriterque percutere animum possint. Quam facultatem & exercitatio dabit, ex qua consuetudo gignitur, & ² similium verborum conversa & immutata casibus, aut traducta ex parte ad genus notatio, & unius verbi imagine totius sententiæ informatio, ³ pictoris cujusdam summi ratione & modo formarum varietate locos distinguendis.

359. Sed ^h ⁴ verborum memoria, quæ minus eo nobis necessaria, majore imaginum varietate distinguitur : multa enim

^a Res obscuras, quæque cerni nequeunt. ^b adeo ut quæ vix effingimus cogitatione, illa certis imaginibus notata quasi videremus. ^c illa imagines & forma corporea animo affixa debent aliquo in loco collocari. ^d ne multa dicam & longius repetita. ^e multis in locis illa imagines ponenda sunt, neque hæc loca à se invicem distare admodum debent, neque intricata & impedita esse. ^f non quietis & immotis. ^g vehementer animum impellentibus, & quæ aliquid insigne habeant. ^h ad retinenda verba opus majori varietate imaginum.

¹ His autem formis] De memoria artificiali consule notas ad lib. 1. de Oratore. num. 157.

² Similium verborum] Dabit facultatem ad recordandum notatio & analogia verborum similium, quorum unum alterius memoriam revocabit propter similitudinem : meminisse enim hominis qui vocatur Leo ? leonem eodem animo effinge. Memoriam item faciat casuum in iisdem verbis variatam, ut pisum legumen & Piso vir conularis. Nec non verba, quæ partem significant, totum exhibebunt, ut ciceronem, Iac Laetantium : Species animæ repræsentabit, ut canis animal, quæque unius verbi imagine totius sententiæ recordatio recurrit. Imago

terræ menti impressa revocare poterit versum hunc integrum,

Terra malos homines nunc educat, atque pios.

³ Pictoris] In iis omnibus magnam varietatem oportebit adhibere, pictoremque optimum imitari, qui ne confundantur personæ & res, quas in variis tabellæ unius locis pingit, eas magna varietate distinguit, & alias ab aliis discernit.

⁴ Verborum memoria] Quintilianus lib. xi. cap. 2. artificialem hanc verborum memoriam non immerito explodit. Nam quomodo, inquit, poterunt copulata fluere, si propter singula verba ad singulas formas respiciendum erit? Quare & Carneades & Sceptus Metrodorus, quos

Ci-

sunt verba, quæ, quasi articuli, connectunt membra orationis, quæ formari similitudine nulla possunt: eorum fingendæ nobis sunt imagines, quibus semper utamur. Rerum memoria propria est oratoris: eam singulis ^a personis bene positis notare possumus, ut sententias imaginibus, ^b ordinem locis comprehendamus.

360. Neque verum est, quod ab inertibus dicitur, *opprimi memoriam imaginum pondere, & obscurari etiam id, quod per se natura ^c tenere potuisset*. Vidi enim ego summos homines, & divina prope memoria, Athenis Carneadem; in Asia (quem vivere hodie aiunt) ^d Scepsum Metrodorum: quorum uterque tanquam literis in cera, sic se aiebat imaginibus in iis locis, quos haberet, quæ meminisse vellet, perscribere. Quare hac exercitatione non ^d eruenda memoria est, si est nulla naturalis: sed certe, si latet, ^e evocanda est.

361. Habetis sermonem bene longum hominis utinam non impudentis; illud quidem certe, non nimis verecundi; qui quidem cum te, Catule, tum etiam L. Crasso audiente, de dicendi ratione tam multa dixerim. Nam istorum ætas minus me fortasse movere debuit: sed mihi ignoscetis profecto, si modo, quæ causa me ad hanc insolitam mihi loquacitatem impulerit, acceperitis.

362. Nos vero, inquit Catulus, (etenim pro me hoc, & pro meo fratre ^f respondeo) non modo tibi ignoscimus, sed te diligimus, magnamque tibi habemus gratiam; & cum humanitatem & facilitatem agnoscimus tuam, tum admi-

^a Imaginibus, fictis personis. ^b ut innotescat nobis ordo singularum sententiarum ex hoc, quod illarum imagines certis locis inter se ordinatis affixa sint. ^c completæ memoria. ^d per vim artemque comparanda. ^e excitanda. ^f Julio.

Cicero dicit usus hac exercitatione, sibi habeant sua: nos simpliciora tradamus. Paulo post, quæ memoriæ maxime conducant, suggerit. In iis quæ scripsimus complectendū multum valent prope sola divisio & compositio. Nam qui recte dividerit, nunquam poterit in rerum ordine errare. . . . Etiam quæ bene composita erant, memoriæ serie sua ducent. Nam sicut facilius versus ediscimus, quam prosam orationem: ita prosam vigiliam, quam

dissolutam. . . . Si quis tamen unam maximamque à me artem memoriæ querat, exercitatio est & labor, multa discere, multa cogitare, & si fieri potest, quotidie, potentissimum est. Nihil aquale vel augetur cura, vel negligentia intercidit.

ⁱ Scepsum] Oriundum ex Sceps quæ urbs, si credimus Ptolemæo, est in Myſia minore: si Stephano, in Troade.

tamur istam scientiam & copiam. Equidem etiam hoc me affecutum puto, quod magno sum levatus errore, & illa admiratione liberatus, quod multis cum aliis semper admirari solebam, unde esset illa tanta tua in causis ^a divinitas. Nec enim te ista attigisse arbitrabar, quæ diligentissime cognosse, & undique collegisse, usque doctum partim correxisse video, partim comprobasse.

363. Neque eo minus eloquentiam tuam, & multo magis virtutem & diligentiam admīror, & simul gaudeo, iudicium animi mei comprobari, quod semper statui, *Neminem sapientiæ laudem, & eloquentiæ, sine summo studio, & labore, & doctrina consequi posse.* Sed tamen quidnam est id, quod dixisti, fore ut tibi ignosceremus, si cognossemus, quæ te causa in sermonem impulisset? Quæ est enim alia causa, nisi quod nobis, & horum adolescentium studio, qui te attentissime audierunt, morem gerere voluisti?

364. Tum ille, Adimere, inquit, omnem recusationem Crasso volui, quem ego paulo sciebam vel pudentius, vel invitius (nolo enim dicere de tam suavi homine, fastidiosius) ad hoc genus sermonis accedere. Quid enim poterit dicere? consularem se esse hominem, & censorium? eadem nostra causa est. An ætatem afferet? quadriennio minor est. An se nescire? quæ ego sero, quæ cursim arripui, quæ ¹ subcissivis operis, ut aiunt; iste à puero, summo studio, summis doctoribus. Nihil dicam de ingenio, cui par nemo fuit: etenim me dicentem qui audierit, nemo unquam tam sui despiciens fuit, quin speraret aut melius, aut eodem modo se posse dicere: Crasso dicente, nemo tam arrogans, qui similiter se unquam dicturum esse consideret. Quamobrem, ne frustra hi tales viri venerint, te aliquando, Crasse, audiamus.

365. Tum ille, Ut ita ista esse concedam, inquit, Antoni, quæ sunt longe secus, quid mihi tu tandem hodie, aut cuiquam homini, quod dici possit, reliquisti? Dicam enim vere, amicissimi homines, quod sentio: sæpe ego doctos

^a Divina & admirabilis eloquentia.

¹ Subcissivis operis] Operæ subcissivæ sunt iis temporibus, quæ à gravioribus negotiis vacua sunt, iis horis quæ quasi

succiduntur ex occupationibus necessariis.

homines — (quid dico sæpe? immo nonnunquam: ^a sæpe enim quæ potui, qui puer in forum venerim, neque inde unquam diutius, ^b quam quæstor, abfuerim?) sed tamen audiui, ut heri dicebam, & Athenis cum essem, doctissimos viros, & in Asia istum ipsum Scepsium Metrodorum, cum de his ipsis rebus disputaret: neque vero mihi quisquam copiosius unquam visus est, neque subtilius in hoc genere dicendi, quam iste hodie, esse versatus. Quod si esset aliter, & aliquid intelligerem ab Antonio prætermissum; non essem tam inurbanus, ac pene inhumanus, uti ^c eo gravarer, quod vos cupere sentirem.

366. Tum Sulpicius, An ergo, inquit, oblitus es, Crasse, Antonium ita partitum esse tecum, ut ipse ^d instrumentum oratoris exponeret, tibi ejus distinctionem atque ornatum relinqueret? Hic ille, Primum, quis Antonio permisit, inquit, ut & partes faceret, & utram vellet prior ipse fumeret? deinde, si ego recte intellexi, cum valde libenter audirem, mihi conjuncte est visus de utraque re dicere. Ille vero, inquit Cotta, ornamenta orationis non attigit, neque eam laudem, ex qua eloquentia nomen ipsum invenit. Verba igitur, inquit Crassus, mihi reliquit Antonius, rem ipse sumsit.

367. Tum Cæsar, Si, quod difficilior est, id tibi reliquit; est nobis, inquit, causa, cur te audire cupiamus: sin, quod facilius; tibi causa non est, cur recuses. Et Catulus, Quid? quod dixisti, inquit, Crasse, *si hic hodie apud te maneremus, te morem nobis esse gesturum?* ^e nihilne ad fidem tuam putas pertinere? Tum Cotta ridens, Possem tibi, inquit, Crasse, concedere ^f; sed vide, ^g ne quid Catulus attulerit religionis: ^h opus hoc censorium est: id autem committere, vide

^a Quo enim modo potuissem illos sæpe audire otiose disputantes de arte oratoria, cum forensibus causis & negotiis occupatus ab ipsa pueritia semper fuero. ^b quam quo tempore quæstor fui. ^c id facere nollem. ^d suppellectilem oratoris. ^e nonne putas te promissi religionem teneri? ^f ut nihil diceret. ^g ne quid injecerit tibi scrupuli propter promissi religionem ac sanctitatem, quam nefas est violare. ^h est censoris id videre, ne quid contra religionem peccetur.

ⁱ Instrumentum] Instrumentum oratoris hic vocatur, quod adhibetur ad docendum, conciliandum, & movendum.

Hæc sibi sumpterat Antonius explicanda, quæ Crasso expolienda & exornanda reliquerat.

quam

quam sit homini turpe ^a censorio. Agite vero, ille inquit, ut vultis: sed nunc quidem, quoniam id temporis est, surgendum censeo, & requiescendum: post meridiem, si ita vobis est commodum, loquemur aliquid, nisi forte in crastinum differre mavultis. Omnes se vel statim, vel, si ipse post meridiem mallet, quamprimum tamen, audire velle dixerunt.

^a *Qui censor fuerit, qualis tu ipse es.*

M. T. CICERONIS
DE
ORATORE

AD
Q. FRATREM
DIALOGUS, seu LIBER III.
ARGUMENTUM.

TERTIUS hic liber partes quasi septem videtur complecti.

I. à n. 1. ad 17. exordium est, quo Tullius funestam eorum omnium, qui partes in his dialogis agunt, ac præcipue Crassi, necem deplorat.

II. à n. 17. ad 55. disputandi munere suscepto, Crassus de universo genere dicendi pauca prius loquitur; deinde ad eas quatuor partes, quibus elocutio continetur, pure, dilucide, ornatè, & apte dicendi, sese revocat.

III. à n. 55. ad 91. digreditur idem Crassus in eloquentiæ laudes, cui adjungendam docet philosophiam, non Epicureorum, aut Stoicorum, sed Academicorum, & Peripateticorum.

IV. à n. 91. ad 149. de illustranda oratione disserit, eamque ait à singulari controversia ad universi generis vim esse conferendam.

V. à n. 149. ad 199. de ornatu verborum agit: item de verbis abjectis, inusitatis, novatis & translatis.

VI.

VI. à n. 199. ad 223. de ornatu & figuris sententiarum.

VII. à n. 223. ad 230. de actione disputat Crassus, & dialogum absolvit.

INSTITUENTI mihi, Quinte frater, eum sermonem referre, & mandare huic tertio libro, quem post Antonii disputationem Crassus habuisset, acerba sane recordatio veterem animi curam molestiamque renovavit. Nam illud immortalitate dignum ingenium, illa humanitas, illa virtus L. Crassi, morte extincta subita est, vix diebus decem post eum diem, ^a qui hoc, & superiore libro continetur.

2. Ut enim Romam rediit extremo ¹ scenicorum ludorum die, vehementer commotus ea oratione, quæ ferebatur habita esse in concione ² à Philippo, quem dixisse constabat, *Videndum sibi aliud esse consilium; illo senatu se rempublicam gerere non posse*: manè ^c idibus Septembris, & ille, & senatus frequens vocatu Drusi in curiam venit. Ibi cum Drusus multa de Philippo questus esset, retulit ad senatum de illo ipso, quod consul ^d in eum ordinem tam graviter in concione esset invecus.

3. Hic, ut sæpe inter homines sapientissimos constare vidi, (quanquam hoc Crasso, cum aliquid accuratius dixisset, semper fere contigisset, ut nunquam dixisse melius putaretur, tamen) omnium consensu sic esse tum judicatum, ceteros à Crasso semper omnes, illo autem die etiam ipsum à se superatum. Deploravit enim casum atque orbitatem senatus; ^e cujus ordinis, à consule (qui quasi parens bonus,

INTERPRETATIO.

^a Quo die quæ disseruit de arte oratoria, contingunt in hoc tertio, & superiore altero libro. ^b alios sibi diligendos, quibuscum iniret ipse consul consilium de republica gerenda. ^c decimo tertio Septembris. ^d in senatum. ^e cujus ordinis auctoritas, quæ erat hereditario jure à patribus accepta erat, affligeretur à consule, tanquam ab aliquo latrone, cum tamen ipse consul eam tanquam pater optimus aut fidalis tutor deest propugnare.

NOTÆ.

¹ Scenicorum ludorum] Ludi Romani, de quibus vide notas in I. de Orat. n. 24. dicebantur scenici, quod in iis tragœdiæ, comœdiæ, & mimi exhiberentur, patet ex epist. I. lib. VII. ad Famil.

² À Philippo] De gravi illa Philippum consulem inter & Drusum tribunum plebis contentione egimus in notis ad lib. I. de Orat. n. 24.

aut

aut tutor fidelis esse deberet) tanquam ab aliquo nefario prædone, diriperetur patrimonium dignitatis: neque vero esse mirandum, si, cum suis consiliis rempublicam ^a profligasset, ^b consilium senatus à republica repudiaret.

4. Hic cum homini & vehementi, & disertò, & in primis forti ad resistendum, ^c Philippo, quasi quasdam verborum faces admovisset, non tulit ille, & graviter exarsit, ^d pignoribusque ablatis Crassum instituit coercere. Quo quidem ipso in loco multa à Crasso divinitus dicta efferebantur, cum ^e sibi illum consulem esse negaret, cui senator ipse non esset: *c An tu, quum omnem auctoritatem universi ordinis pro pignore putaris, eamque in conspectu populi Romani concideris, meis pignoribus existimas posse terreri? non tibi illa sunt cædenda, si Crassum vis coercere: hæc tibi est excidenda lingua; qua vel evulsa, spiritu ipso libidinem tuam libertas mea refutabit.*

5. Permulta tum vehementissima contentione animi, ingenii, virium, ab eo dicta esse constabat; sententiamque eam, quam senatus frequens secutus est, ornatissimis & gravissimis verbis, ³ *ut populo Romano satisfaceret, nunquam senatus neque consilium reipublicæ neque fidem defuisse*, ab eo dictam; & eundem (id quod in auctoritatibus perscriptis extat) scribendo adfuisse.

6. Illa tanquam ⁴ cycnea fuit divini hominis vox & ora-

^a Perdidisset. ^b nollet rempublicam senatus consiliis adjuvari. ^c Philippi iracundiam dictis acrioribus irritasset. ^d jubendo bona Crassi fisco addici, decrevit eum multare, quod in consulem liberius inveheretur. ^e an tu, Philippe, cum dignitatem senatus palam ita profligaveris ac dissipaveris, quasi si esset res addita arario, & multis loco vendenda ac diripienda, mihi terrorem injicere putas occupatis bonis meis? Illa non sunt rapienda, &c. ^f anhelitu ac flatu. ^g constabat Crassum, ut patet ex edictis à senatu factis, nomen suum cum cæterorum senatorum nominibus illi sententia subscripsisse.

¹ Profligasset] Asperius dictum in Philippum, qui cum in ea causa Drum seditionis auctorem exagitaret, bene de republica meritis est.

² Sibi illum consulem] Totum hoc breviter refert Valerius Maximus lib. vi. cap. 2. L. Philippus Cos. adversus senatum libertatem exercere non dubitavit. Nam segnitiam pro rostris exprobrans, alio sibi senatu opus esse dixit: tantumque à penitentia dicti absuit, ut etiam L. Crasso summa dignitatis & eloquentia viro id in curia graviter ferenti manus injici jube-

ret. Illo rejecto liistro, Non es, inquit, mihi, Philippe, consul, quia nec ego quidem tibi senator sum.

³ Ut populo Romano] Sunt verba sententiae, quæ instar alicujus decreti ac senatusconsulti à Crasso conceptis verbis istis quæ referuntur, Ut populo, &c. dicta & à senatu probata, & gravissimis ornata verbis fuit.

⁴ Cycnea vox] Proverbium in eos quadrat, qui sub vitæ finem eloquenter disserunt. Socrates, in Phædone Platonis, cynis proxime morituris divi-

nandi

tio, quam quasi ^a expectantes, post ejus interitum venie-
bamus in curiam, ut ^b vestigium illud ipsum, in quo ille po-
stremum institisset, contueremur. Namque tum latus ei di-
centi condoluisse, sudoremque multum consecutum esse au-
diebamus: ex quo cum cohorruiſſet, cum febris domum re-
diit, dieque septimo ¹ lateris dolore consumtus est.

7. O fallacem hominum spem, fragilemque fortunam, &
inanes nostras contentiones! quæ in medio ^c spatio sæpe
franguntur, & corruunt, & ante in ipso cursu obruuntur,
quam portum conspiciere potuerunt. Nam quamdiu Crassi
fuit ^d ambitionis labore vita districta, tamdiu privatis magis
officiis, & ingenii laude floruit, quam ^e fructu amplitudinis,
aut reipublicæ dignitate. Qui autem ei annus primus ^f ab
honorum perfunſione aditum, omnium concessu, ad sum-
mam auctoritatem dabat, is ejus omnem spem, atque omnia
vitæ consilia morte pervertit.

8. Fuit hoc luctuosum suis, acerbum patriæ, grave bonis
omnibus: sed ii tamen rempublicam casus secuti sunt, ut mi-
hi non erepta L. Crasso à diis immortalibus vita, sed donata
mors esse videatur. Non vidit ² flagrantem bello Italiam,
non ³ ardentem invidia senatum, non sceleris nefarii princi-
pes civitatis reos, non ⁴ luctum filia, non exilium generi,
non acerbissimam ⁵ C. Marii fugam, non illam post reditum

^a Illam iterum audituri. ^b eum locum in quo postremum stetit, dum verba fa-
ceret in senatu. ^c cursu. ^d occupata honoribus ambiendis. ^e splendore illo & au-
toritate, quam obtinent homines summis honoribus perfunſi. ^f post gestos magistratus.

modi facultatem, & cantum suavissi-
mum tribuit; de cantu consentiunt A-
ristoteles in historia animalium, alii-
que philosophi, quos secuti sunt cele-
berrimi poëtæ & Græci & Latini. Fa-
lax! sexcentos vidimus, & in iis ali-
quos morti proximos; canentem au-
divimus nullum, qui morientes audi-
visse se diceret, neminem invenimus;
vera sit Alexandri Myndii apud A-
lexandrum, Plinii, Luciani & Julii Cæ-
saris Scaligeri sententia, qui cycni can-
tem commentitium putant.

¹ Lateris dolore] Πλευρίτις appellant
Græci inflammationem membranz, quæ
illas succingit, ortam ex contentione.
² Flagrantem bello Italiam] Bello So-
lino, sive Marisco, quod tunc exarsit,
non Marci aliique Italiæ populi finitimi

sperato per Drusum civitatis jure fru-
strati à populo Romano cum plerisque
Italiæ populis defeecerunt, dubio Marte
aliquando pugnatum est, donec de iis
omnino devictis triumphavit Cn. Pom-
peius Strabo consul, anno U.C. DCLXV.
ante Christum LXXXIX. Florus, &c.

³ Ardentem invidia senatum] Factio-
ne equitum, de qua diximus lib. 1. de
Orat. n. 24. quo tempore potentissimi
quique senatores in suspicionem affe-
ctatæ tyrannidis veniebant.

⁴ Luctum filia] Crassi filia nupsit
Scipioni, qui Marium secutus, pulsus in
exilium à Sylla magnum uxori luctum
attulit.

⁵ C. Marii fugam] Mithridatici bel-
li gerendi provinciam Syllæ ereptam
in se transtulit Marius, ope C. Sulpicii
tribuni

eius cædem omnium crudelissimam, non denique in omni genere deformatam eam civitatem, in qua ipse florentissima multum omnibus gloria præstitisset.

9. Sed quoniam attingi cogitatione vim varietatemque fortunæ, non vagabitur oratio mea longius, atque eis fere ipsis definietur viris, qui hoc sermone, quem referre coepimus, continentur. Quis enim non jure beatam L. Crassi mortem illam, quæ est à multis sæpe defleta, dixerit, cum horum ipsorum sit, qui tum cum illo postremum fere collocuti sunt, eventum recordatus? Tenemus enim memoria Q. Catulum, virum omni laude præstantem, cum sibi non incolumem fortunam, sed ^a exilium & fugam deprecaretur, esse coactum, ¹ ut vita se ipse privaret.

10. Jam ² Marci Antonii in ^b his ipsis rostris, in quibus ille rempublicam constantissime consul defenderat, quæque censor imperatoriis ³ manubiis ornat, positum caput illud fuit, à quo erant multorum civium capita servata. Neque vero longe ab eo ⁴ C. Julii caput, hospitis Etrusci scelere proditum, cum L. Julii fratris capite jacuit; ut ille, qui hæc non vidit, & vixisse cum republica pariter, & cum illa simul extinctus esse videatur. Neque enim propinquum suum, maximi animi virum, ⁵ Publium Crassum, suapte interfectum

^a Cum precaretur ut sibi liceret exulare. ^b in loco unde habebantur orationes ad populum.

tribuni plebis. Graviter id tulit Sylla, urbeque occupata occidit Sulpicium, Marium in fugam compulit; paulo post rediit Marius, totamque urbem rapinis ac cædibus fœdavit, anno U. C. DCLXVI. ante Christum LXXXVIII. Plutarchus, Appianus, Florus, &c.

¹ Ut vita se ipse privaret] Q. Catuli mortem ut minime vulgarem Valerius Maximus refert lib. IX. cap. 12. à Mario propter civiles dissensiones mori jussus, recenti calce illito, multoque igni percalefacto cubiculo se inclusum peremit: cujus tam dira necessitas maximus Mariana gloria rubor existit. Idem tradit Appianus lib. I. bellor. civil. Tamen ignis haustu sese ludibrio hostium exemisse tradit Florus lib. III. cap. 21.

² M. Antonii] Marius & Cinna urbe potiti satellites ad Antonium occidendum misere, qui ejus eloquentia

deliniti districtos gladios vaginis reddiderant; cum iis digressis Antonius crudele imperium anno U. C. DCLXVII. ante Christum LXXXVII. truculento ministerio peregit. Valer. Maxim. lib. VII. cap. 9. Appian. Plutarch. &c.

³ Manubius] Manubia appellata sunt pecunia à quaestore ex venditione prædæ data. Gellius libro XIII. capite 24.

⁴ Julii caput] C. & L. Julii Cæsares fratres Syllam secuti à Mario crudelissime eadem proscriptione occisi sunt, jure hospitii à Quinctilio Tarquinensi perfide violato.

⁵ P. Crassum] Eadem belli civilis procella faviente, Crassi, pater & filius inquit Florus, in mutuo alter alterum aspectu trucidantur. Narrat Appianus lib. I. bellor. civil. Crassi filium in fuga interemptum à patre, ne veniens in potestatem insequentium satellitum

man
mula
men
mi h
I
Crass
C. C
post
mult
cius
priva
titur
eloq
nitati
I
port
bitro
civil
ab a
triaz
a E
magi
quos
ser, fu
de nec
I
qui C
cum
xus ar
ms, ju
Appia
Te
d
An
c
Ma
s
San
P
2 V
Ope
virgin
perpe
de N
feco.
3

manu, neque ¹ collegæ sui, pontificis maximi, sanguine simulacrum ² Vestæ respersum esse vidit: ³ cui mœrori (qua mente ille in patriam fuit) etiam ⁴ C. Carbonis, inimicissimi hominis, eodem illo die mors nefaria fuisset.

11. Non vidit eorum ipsorum, qui tum adolescentes Crasso se dicarant, horribiles miserisque casus. Ex quibus ⁵ C. Cotta, quem ille florentem reliquerat, paucis diebus post mortem Crassi depulsus per invidiam tribunatu, non multis ab eo tempore mensibus ejectus est è civitate: ⁶ Sulpicius autem, qui in eadem invidiæ flamma fuisset, quibuscum privatus conjunctissime vixerat, hos in tribunatu spoliare instituit omni dignitate: cui quidem ad summam gloriam eloquentiæ florescenti, ferro erepta vita est, & poena temeritatis ⁷ non sine magno reipublicæ malo constituta.

12. Ego vero te, Crasse, cum vitæ flore, tum mortis opportunitate, divino consilio & ortum, & extinctum esse arbitror. Nam tibi aut pro virtute animi, constantiaque tua civilis ferri subeunda fuit crudelitas, aut siqua te fortuna ab atrocitate mortis vindicasset, eadem esse te funerum patriæ spectatorem coëgisset: neque solum tibi improborum

¹ Eidem Crasso tristitiam attulisset mors Carbonis, quamvis inimici, quia patriam magis quam se amaret, ac patriæ funesta esset mors Carbonis.

quos effugere pater ipse cum non posset, suo se gladio transfixit: quanquam de necis modo dissentiant historici.

¹ Collega sui] Q. Mucii Scaevolæ, qui Crassi collega fuit in consulatu. Is cum adhæsisset Syllæ, Vestales amplexus aras tantum non eodem igne sepultus, jussu Marii interfectus est. Florus, Appianus, & Lucanus lib. II.

Te quoque neglectum violata Scavola dextra

Ante ipsum penetrabile dea, semperque calentes

Mactare focos: parvum sed fessa senectus

Sanguinis effudit jugulo, flammisque pepersit.

² Vestæ] Quæ fuit Saturni filia ex Ope; Vestæ colendæ dabant operam virgines, quibus credita erat cura ignis perpetui fovendi. Ejus nomen Cicero 1. de Nat. Deor. derivat ἀπὸ τῆς ἑστίας, à foco.

³ C. Carbonis] Non is fuit, quem

Crassus adolescens accusavit; eum enim veneno sibi mortem attulisse traditur in Bruto: verum ejus filius; quem tripliciter consulatu gesto insignem, è fuga retractum, vinctum, & quasi reum sedens pro tribunali Pompeius morti addixit: Rescisum caput ad Syllam missum est. Appianus lib. 1. bellor. civil. Plutarchus, &c.

⁴ C. Cotta] De quo in notis ad lib. 1. de Orat. n. 25.

⁵ Sulpicius] Consule notas in lib. 1. Herenn. n. 25.

⁶ Non sine magno reip. malo] Sulpicius tribunus plebis Syllæ insensus leges in gratiam Marii tulerat. Sylla cum exercitu Romam, ex qua paulo ante fugerat, reversus occupavit. Sulpicius quidem in fuga occisus est, at elapsus Marius, & ex Africa revocatus annitente Cinna consule Syllanos vicissim proscripit, & quos sibi senserat infectos, incredibili reip. detrimento trucidari jussit. Plutarchus, Florus, &c.

G g dominatus,

dominatus, sed etiam, propter admistam civium cædem, bonorum victoria mœrori fuisse.

13. Mihi quidem, Quinte frater, & eorum casus, de quibus ante dixi, & ea, quæ nosmetipsi ob amorem in rem publicam incredibilem & singularem pertulimus ac sensimus, cogitanti, sententia sæpe tua ¹ vera ac sapiens videti solet, qui propter tot, tantos, tamque præcipites casus clarissimorum hominum, atque optimorum virorum, ² me semper ab omni contentione ac dimicatione revocasti.

14. Sed quoniam ^b hæc jam neque in integro nobis possunt esse, & summi labores nostri, magna compensati gloria, mitigantur, pergamus ad ea solatia, quæ non modo sedatis molestiis jucunda, sed etiam ^c hærentibus, salutaria nobis esse possunt; sermonemque L. Crassi reliquum, ac pene postremum memoriæ prodamus; atque ei, etsi nequaquam parem illius ingenio, at pro nostro tamen studio, meritam gratiam, debitamque referamus.

15. Neque enim quisquam nostrum, cum libros Platonis mirabiliter scriptos legit, in quibus omnibus fere Socrates exprimitur, non, quanquam illa scripta sunt divinitus, tamen majus quiddam de illo, de quo scripta sunt, suspicatur: quod item nos postulamus, non à te quidem, qui nobis omnia summa tribuis, sed à cæteris, qui hæc in manus fument, ut majus quiddam de L. Crasso, quam quantum à nobis exprimeretur, suspicentur.

16. Nos enim, qui ipsi sermoni non interfuissemus, & quibus Caius Cotta tantummodo locos ac sententias hujus disputationis tradidisset, ^d quo in genere orationis utrumque oratorem cognoveramus, idipsum sumus in eorum sermone adumbrare conati. Quod si quis erit, qui ductus opinione vulgi, aut Antonium ^e jejuniorem, aut Crassum ^f pleniorum fuisse putet, quam quomodo à nobis uterque inductus est; is erit ex iis, qui aut illos non audierit, aut judicare non

^a Auctor fuisti ne cum improbis contenderem. ^b non est in nostra potestate ut emendantur præterita. ^c præsentibus & adhuc cruciantibus malis, tanquam remedia, salutaria nobis esse possunt. ^d ita loquentem facimus, eo stilo utentem, qualem in utroque fuisse ex eorum scriptis & fama cognoveramus. ^e pressiore. ^f uberiorem in dicendo.

¹ Vera ac sapiens] Huic fratris sententiæ non semper Cicero adhæsit: quanto sibi steterit cum Antonio dimi-

casse, vidit, sed serius, cum ab ejus satellitibus obtruncatus est.

possit. Nam fuit uterque (ut exposui antea) cum studio, atque ingenio, & doctrina præstans omnibus, tum in suo genere perfectus; ut neque in Antonio deesset hic ornatus orationis, neque in Crasso redundaret.

17. Ut igitur ante meridiem discesserunt, paululumque requierunt, in primis hoc à se Cotta animadversum esse dicebat, omne illud tempus meridianum Crassum in acerrima, atque attentissima cogitatione posuisse; seseque, qui vultum ejus, cum ei dicendum esset, obtutumque oculorum in cogitando probe nosset, atque in maximis causis sæpe vidisset, tum dedita opera, quiescentibus aliis, in eam ¹ exhedram venisse, in qua Crassus lectulo posito recubivisset; cumque eum in cogitatione defixum esse sensisset, statim recessisse; atque in eo silentio duas horas fere esse consumtas. Deinde quum omnes, inclinato jam in pomeridianum tempus die, venissent ad Crassum, Quid est, Crasse, inquit Julius? imusne lectum? ^a etsi admonitum venimus te, non flagitatum.

18. Tum Crassus, An me tam impudentem esse existimatis, ut vobis hoc præsertim munus ^b putem diutius posse debere? Quinam igitur, inquit ille, locus ^c? an in media silva placet? Est enim is maxime & ^d opacus, & frigidus. Sane, inquit Crassus: etenim est in eo loco sedes huic nostro non inopportuna sermoni. Cum placuisset idem cæteris, in silvam venitur, & ibi magna cum audiendi expectatione confiditur.

19. Tum Crassus, Cum auctoritas atque amicitia vestra, tum Antonii facilitas eripuit, inquit, mihi in optima mea causa libertatem recusandi: quanquam in partienda disputatione nostra, cum sibi de iis, quæ dici ab oratore oporteret, sumeret, mihi autem relinqueret, ut explicarem, quemadmodum illa ornari oporteret; ea divisit, quæ sejuncta esse non possunt. Nam cum omnis ex re, atque verbis constet oratio; neque verba sedem habere possunt, si rem subtraxeris; neque res lumen, si verba semoveris.

^a Hoc autem non dicimus, ut molestè à te postulemus quod promissisti, sed ut in memoriam tantum revocemus. ^b explicandi quæ de eloquentia supersunt dicenda. ^c quinam igitur locus, inquit Julius, nobis est eligendus? ^d umbrosus.

¹ Exhedram.] Aulam, locum ubi ² Aex Græce sedes est. Julius Pollux lib. 1. cap. 8.

20. Ac ^a mihi quidem veteres illi majus quiddam animo complexi, multo plus etiam vidisse videntur, quam quantum nostrorum ingeniorum acies intueri potest; qui omnia hæc, ¹ quæ ^b supra & subter, unum esse, & una vi, atque una consensione naturæ constricta esse dixerunt. Nullum est enim genus rerum, quod aut avulsum à cæteris per seipsum ^c consistere, aut quo cætera si careant, vim suam atque æternitatem conservare possint.

21. Sed, si hæc major esse ratio videtur, quam ut hominum possit sensu, aut cogitatione comprehendere, est etiam ^a illa Platonis vera, & tibi, Catule, certe non inaudita vox, *Omnem doctrinam harum ingenuarum & humanarum artium uno quodam societatis vinculo contineri*: ^d ubi enim perspecta vis est rationis ejus, qua causæ rerum, atque exitus cognoscuntur, mirus quidam omnium quasi consensus doctrinarum, concentusque reperitur.

22. Sed si hoc quoque videtur esse altius, quam ut id nos humi strati suspicere possimus, ^e illud certe tamen, quod amplexi sumus, quod profitemur, quod suscepimus, nosse & tenere debemus. ^f Una est enim, quod & ego hesternæ die dixi, & aliquot locis antemeridiano sermone significavit Antonius, eloquentia, & quascunque in oras disputationis, regionefve delata est.

^a Videntur mihi veteres de rerum hac universitate sensisse præclarius quam tu. ^b Summa & ima, cælum ac terras, unum quiddam esse, cujus partes omnes in mutuo conjuncta ac connexa forent. ^c Consistere ac durare. ^d Si quis cognoverit causas effectusque rerum singularum, reperiet doctrinas omnes quodam inter se quasi vinculo colligatas. ^e Saltem non debemus artem oratoriam, quam profitemur, ignorare. ^f Uniusmodi & ejusdem generis. ^g Quacunque de re disputetur.

¹ Qua supra & subter, unum esse] Quo refertur illud Platonis in Timæo. πότερον ἢ ὁρθῶς ἓνα ἔστιν ποσὶ φύκαται, ἢ πολλὰς καὶ ἀπείρους λέγειν ἢ ὁρθότερον; ἓνα· εἴπερ κατὰ τὸ παλαιὸν μαθηματικὸν δέδμηται. An igitur recte unum mundum dixerimus, an plures & innumerabiles dicere rectius est? Unum certe dixero, siquidem ad exemplar factus est.

² Illa Platonis] Illa sententia desumpta videtur ex Epinómide sub finem, ubi dicitur mathematicas disciplinas ab eo facile capeffendas, qui ad unum intentus eas ediscere voluerit. Αναφανίσταται δὲ αὖτις ὁ λόγος, ὁρθῶς τις

αὖτις ἐν βλέποντι μαθητῇ· διαμὲν γὰρ ποσὶ πάντων τῶν αἰσθητῶν ἀναφανίσταται διαφανέως. Percipietur autem, si quis, quod dicimus, ad unum recte respiciens discat: vinculum enim esse in his omnibus unum apparebit intelligentibus. Ex ea tamen auctoritate nihil probat Crassus, ut si sint omnes doctrinæ uno societatis vinculo conjunctæ; certe præcepta, & quæ de iis traduntur, institutiones separatim posse nemo negaverit.

³ Una est] Iisdem elocutionis præceptis exornari potest, quodcunque tractandum sumpserit orator.

23. Nam sive de cœli natura loquitur, sive de terræ, sive de divina vi, sive de humana, ^b sive ^c ex inferiore loco, sive ex æquo, sive ex superiore, sive ut impellat homines, sive ut doceat, sive ut deterreat, sive ut concitet, sive ut ^e reflectat, sive ut incendat, sive ut leniat, sive ad paucos, sive ad multos, sive inter alienos, sive cum suis, sive secum, ^d rivis est deducta oratio, non fontibus; &, quocunque ingreditur, eodem est instructu ornatuque comitata.

24. Sed quoniam ^e oppressi jam sumus opinionibus non modo vulgi, verum etiam hominum leviter eruditorum, qui, quæ complecti tota nequeunt, hæc facilius divulsa, & quasi discerpta contrectant; & qui, tanquam ab animo corpus, sic à sententiis verba sejungunt, ^f quorum sine interitu fieri neutrum potest, non suscipiam oratione mea plus, quam mihi imponitur: tantum significabo brevi, neque verborum ornatum inveniri posse, non ^g partitis expressisque sententiis, neque esse ullam sententiam illustrem sine luce verborum.

25. Sed prius quam illa conor attingere, quibus orationem ornari atque illuminari putem, proponam breviter, quid sentiam de universo genere dicendi. Natura nulla est (ut mihi videtur) quæ non habeat in suo genere res complures dissimiles inter se, quæ tamen ² consimili laude ^h dignentur. Nam & auribus multa percipimus, quæ etsi nos vocibus delectant, tamen ita sunt varia sæpe, ut id, quod proximum audias, jucundissimum esse videatur: & oculis colliguntur pene innumerabiles voluptates, quæ nos ita capiunt, ⁱ ut unum sensum dissimili genere delectent; & reliquos

^a De rebus ad deum & superos pertinentibus. ^b sive alloquatur superiores, sive aequales, sive inferiores. ^c concitatos mitiget. ^d eloquentia unum tantum aliquem fontem habet, unde tota varias in partes, ut rivus, funditur: eadem sunt præcepta orationis in quolibet argumento. ^e servimus pervulgatis opinionibus non modo vulgi, sed etiam semidolorum. ^f cum tamen neque corpus ab anima, neque à sententiis verba sejungi possint, quin uti corpus, ita verba quasi intendant & emortua sint. ^g divisis in suas partes. ^h digna sint. ⁱ ut eundem videndi sensum mira varietate rerum peraque oblectent.

[Ex inferiore loco] Oratores in inferioribus subelliis dicebant ad prætores sedentes pro tribunali, ex æquo parique loco ad patres conscriptos, ex superiore, ut ex rostris, ad populum. Sirebaux.

[Consimili laude dignentur] Diversi colores visum, auditum canora vox sive gravis sive acuta, gustum acris & dulcis, odoratum quam dispares odores perinde fere oblectant.

sensus

sensus voluptates oblectant^a dispares, ut sit difficile iudicium excellentis maxime suavitatis.

26. ^b Ad hoc, idem, quod est in naturis rerum, transferri potest etiam ad artes. Una ^c fingendi est ars, in qua præstantes fuerunt ¹ Myro, ² Polycletus, ³ Lysippus; qui omnes inter se dissimiles fuerunt, sed ita tamen, ut ^d neminem sui velis esse dissimilem. Una est ars ratioque picturæ, dissimilimique tamen inter se ⁴ Zeuxis, ⁵ Aglaophon, ⁶ Apelles; neque eorum quisquam est, cui quidquam in arte sua deesse videatur. Et, si hoc in his quasi mutis artibus est mirandum, & tamen verum; quanto admirabilius in oratione, atque in lingua? quæ cum in iisdem sententiis verbisque versetur, summas habet dissimilitudines; non sic, ut ^e alii vituperandi sint, sed ut ii, quos constet esse laudandos, in dispari tamen genere laudentur.

27. Atque id primum in poëtis cerni licet, quibus est proxima cognatio cum oratoribus, quam sint inter sese ⁷ Ennius, Pacuvius, ⁸ Acciusque dissimiles: quam apud Græcos ⁹ Æschylus, ¹⁰ Sophocles, ¹¹ Euripides; quanquam omnibus par pene laus in dissimili scribendi genere tribuatur.

28. Adspicite nunc eos homines, atque intuemini, quo-

^a Diversi generis ac modi. ^b præterea. ^c statuas elaborandi. ^d nihil in eorum aliquo desideres, neminem velles alium fuisse, quam istum ipsum, qui fuit. ^e aliqui.

¹ Myro] Lycius, insignis statuarius, Polycleti discipulus, claruit circa Olympiadem xc. annos ante Christum ccccx. *Plinius lib. xxxiv. cap. 8.*

² Polycletus] Qui è Sicyone oriundus floruit Olymp. lxxxvii. annis ante Christum plus minus ccccx. *Plinius ibidem.*

³ Lysippus] De quo in notis ad lib. iv. Herenn. num. 9.

⁴ Zeuxis] Vide notas in lib. II. de Invent. num. 1.

⁵ Aglaophon] Celeberrimus pictor teste Plinio lib. xxxv. cap. 9. inclaruit Olympiade xc. annis ante Christum ccccx.

⁶ Apelles] Omnes prius genitos furoresque postea pingendi arte superavit, inquit Plinius lib. xxxv. cap. 10. ab hoc uno pingi se iussit Alexander Magnus: celebris fuit Olympiade cxii. annis ante Christum ccccx.

⁷ Ennius, Pacuvius] De Ennio con-

sulantur notæ in Lib. II. Heren. n. 34. De Pacuvio dictum eodem libro n. 36.

⁸ Accius] L. Accius poëta tragicus auctore Eusebio floruit Olympiade clx. ante Christum annis cxi.

⁹ Æschylus] Poëta tragicus Olymp. lxxi. annis ante Christum cccxcvi. floruit Athenis, illiusque Cynegiri frater fuit, qui in pugna Marathonica incredibili fortitudine certavit, quocum & Æschylus in acie stetit. Postea cum prædictæ sibi ruinæ metu in aperto loco consideret, casu testudinis, quam ex aëre dimisit aquila, comminutis cervicibus, interit ætatis anno LVIII. *Suidas.*

¹⁰ Sophocles] Atheniensis, natus est anno II. Olymp. lxxi. ante Christum cccxcv. fabulas scripsit centum viginti tres, & vicies quater victoriam reportavit. A Cicerone divinus poëta dicitur.

¹¹ Euripides] Vide notas in lib. I. de Invent. n. 94.

rum

rum de facultate quærimus, quid interfit inter oratorum studia atque naturas. Suavitatem ¹Isocrates, subtilitatem Lysias, acumen Hyperides, sonitum Æschines, vim Demosthenes habuit: quis eorum non egregius? tamen quis cuiusquam nisi sui similis? Gravitationem Africanus, lenitatem Lælius, asperitatem Galba, profluens quiddam habuit Carbo & canorum: quis horum non princeps temporibus illis fuit? & suo tamen quisque in genere ² princeps.

29. Sed quid ego vetera conquiram, cum mihi liceat uti præsentibus exemplis atque vivis? Quid jucundius auribus nostris unquam accidit hujus oratione Catuli? quæ est pura sic, ut Latine loqui pene solus videatur: sic autem gravis, ut in singulari dignitate omnis tamen adsit humanitas ac lepos. Quid multa? istum audiens equidem sic judicare soleo, *quicquid aut addideris, aut mutaveris, aut detraxeris, vitiosius & deterius futurum.*

30. Quid noster hic Cæsar? nonne novam quandam rationem attulit orationis, & dicendi genus induxit prope singulare? Quis unquam res, præter hunc, tragicas ^b pene comice, tristes remisse, severas hilare, forenses ^c scenica prope venustate tractavit; atque ita, ut neque jocus magnitudine rerum excluderetur, nec gravitas facetiis minueretur?

31. Ecce præsentibus duo prope æquales Sulpicius & Cotta: quid tam inter se dissimile? quid tam in suo genere præstans? ^d limatus alter, & subtilis, rem explicans propriis aptisque verbis; hæret in causa semper; &, quid judici probandum sit, cum acutissime vidit, ommissis cæteris argumentis, in eo mentem orationemque defigit. Sulpicius autem fortissimo quodam animi impetu, plenissima & maxima voce, summa contentione corporis & dignitate motus, verborum quoque ea gravitate & copia est, ut unus ad dicendum instructissimus à natura esse videatur.

32. Ad ^e nosmetipsos jam revertor: (quoniam sic fuimus semper comparati, ^f ut hominum sermonibus quasi in ali-

^a Excellens. ^b jucunde ac leniter. ^c qualis in theatro & scena solet adhiberi. Cotta scilicet erat tam exactus, ut nihil, nisi quod causam spectaret, loqueretur. ^d Crassum & Antonium. ^e ut homines cum de nobis loquerentur, ambigerent, considerentque uter utri præstaret.

¹ Isocrates] De quo, ut de cæteris oratoribus quorum hic fit mentio, differemus notis ad Brutum.

quod contentionis iudicium vocaremur) quid tam dissimile, quam ego in dicendo, & Antonius? cum ille is sit orator, ut nihil eo possit esse præstantius: ego autem, quanquam^a met mei poenitet, cum hoc maxime tamen in comparatione conjungar. Videtisne, genus hoc quod sit Antonii?, forte, vehemens, commotum in agendo, præmunitum & ex omni parte causæ septum, acre, acutum, enucleatum, in unaquaque re commorans, honeste cedens, acriter insequens, terrens, supplicans, summa orationis varietate, nulla nostrarum aurium satietate.

33. Nos autem, ^b quicumque in dicendo sumus, (quoniam esse aliquo in numero vobis videmur) certe tamen ab hujus multum genere distamus: quod quale sit, non est meum dicere, propterea quod minime sibi quisque notus est, & difficillime de se quisque sentit: sed tamen dissimilitudo intelligi potest, & ex motus mei mediocritate, & ex eo, quod, ^c quibus vestigiis primum institi, in iis fere soleo perorare; & quod aliquanto me major in verbis, quam in sententiis eligendis, labor & cura torquet, verentem, ne, si paulo ^d obsoletior fuerit oratio, non digna expectatione & silentio fuisse videatur.

34. Quod si in nobis, qui adsumus, tantæ dissimilitudines, tam certæ res cujusque propriæ^e, & in ea varietate ^f ferre melius à deteriore, facultate magis, quam genere distinguitur, atque omne laudatur, quod in suo genere perfectum est: quid censetis, si omnes, qui ubique sunt, aut fuerunt oratores, ^g amplecti voluerimus? nonne fore, ut quot oratores, totidem pene reperiantur genera dicendi? Ex qua mea disputatione forsitan ^h occurrat illud, *si pene innumera- biles sint quasi formæ figuræque dicendi, specie dispares, genere laudabiles, non posse ea, quæ inter se discrepant, iisdem præceptis, atque una institutione formari.*

35. Quod non est ita; diligentissimeque hoc est eis, qui instituunt aliquos atque erudiunt, videndum, quo sua quem-

^a Non mihi ipse satisfacio. ^b quantulicunque. ^c iisdem utor in peroratione argumentis ad amplificationem & ciendos motus, quibus sum usus in ipsa confirmatione. ^d verbis nimium vetustis & minus elegantibus abundans. ^e laudantur. ^f id quod est melius in arte dicendi ab eo quod est deterius distinguitur, non diverso genere eloquentiæ, sed majore facultate ac scientia oratoris, qui ad hoc vel illud eloquentiæ genus aptum appellat. ^g in quo singuli fuerint dissimiles, explicare. ^h obijciatur.

que natura maxime ferre videatur. Etenim videmus, ² ex eodem quasi ludo summorum in suo cujusque genere artificum & magistrorum, exisse discipulos dissimiles inter se, at tamen laudandos, cum ad cujusque naturam institutio doctoris accommodaretur.

36. Cujus est vel maxime insigne illud exemplum (ut cæteras artes omittamus) quod dicebat Isocrates, doctor singularis, *Se calcaribus in ¹ Ephoro, contra autem in Theopompo frenis uti solere*: alterum enim exsultantem verborum audacia reprimebat; alterum cunctantem, & quasi verrecundantem incitabat. Neque eos similes effecit inter se, sed tantum ² alteri affinxit, de altero limavit, ut id conformaret in utroque, quod utriusque natura pateretur.

37. Hæc eo mihi prædicenda fuerunt, ut, si non omnia, quæ proponerentur à me, ad omnium vestrum studium, & ad genus id, quod quisque vestrum in dicendo probaret, ^b adhærescerent, id à me genus exprimi sentiretis, quod maxime mihi ipsi probaretur. Ergo hæc & ^c agenda sunt ab oratore, quæ explicavit Antonius, & dicenda quodam modo. Quinam igitur dicendi est modus melior, (nam de actione post videro) quam ut ³ Latine, ut plane, ut ornate, ut ad id, quodcumque agetur, apte, congruenterque dicamus?

38. Atque eorum quidem, quæ duo ^d prima dixi, ^e rationem non arbitror expectari à me, puri, dilucidique sermonis: neque enim conamur docere eum dicere, qui loqui nesciat; nec sperare, qui Latine non possit, hunc ornate esse dicturum; neque vero, qui non dicat, quod intelligamus, hunc posse, quod admiremur, dicere. Linquamus igitur hæc, quæ cognitionem habent facilem, usum necessarium:

^a Ex eadem schola. ^b accommodata essent. ^c pronuncianda cum actionis dignitate. ^d ut Latine, & plane loquamur. ^e modum & præcepta.

¹ Ephoro] De quo, ut & Theopompo, dictum in notis ad lib. II. de Orat. num. 57.

² Alteri affinxit] Ephoro tardiori Isocrates magister stimulos admovebat, addebat aliquid, pictoris instar, qui additis ex arte coloribus tabulam perficit: contra, Theopompum nimis juveniliter exsultantem frenis coercerat, ipsi de-

trahebat aliquid, ut statarius dum materiam informem deradendo expolit, simulacrum fabricatur.

³ Latine] Latina est oratio quæ barbarismum & solæcismum excludit; plana quæ dilucidâ; ornata quæ vel numerosa vel figuris sive verborum sive sententiarum distincta; apta denique quæ dicentem decet.

H h

nam

nam ^a alterum traditur literis, doctrinaque puerili; ^b alterum adhibetur ob eam causam, ut intelligatur, quid quique dicat: ^c quod videmus ita esse necessarium, ut tamen eo minus nihil esse possit.

39. Sed omnis loquendi elegantia, quanquam expolitur scientia literarum, tamen augetur legendis oratoribus & poetis. Sunt enim illi veteres, qui ornare nondum poterant ea, quæ dicebant, omnes prope præclare locuti: quorum sermone assuefacti qui erunt, ^d ne cupientes quidem poterunt loqui, nisi Latine. Neque tamen erit utendum verbis iis, quibus jam consuetudo nostra non utitur, nisi quando ornandi causa, parce, quod ostendam; sed usitatis ita poterit uti, lectissimis ut utatur is, qui in veteribus erit scriptis studiose & multum ^e volutatus.

40. Atque ut Latine loquamur, non solum videndum est, ut & verba efferamus ea, quæ nemo jure reprehendat; & ea sic & casibus, & temporibus, & genere, & numero conservemus, ut nequid perturbatum ac discrepans, aut præposterum sit; sed etiam lingua, & spiritus, & vocis sonus est ipse moderandus.

41. Nolo exprimi literas ^f putidius, nolo ^g obscurari negligentius: nolo verba ^h exiliter exanimata exire, nolo inflata, & ⁱ quasi ² anhelata gravius; nam de voce nondum ea dico, quæ sunt actionis, sed hoc, quod mihi cum sermone quasi conjunctum videtur. Sunt enim certa vitia, quæ nemo est, quin effugere cupiat, mollis vox, ut muliebris, aut quasi extra modum ^k absfona atque absurda.

42. Est autem vitium, quod nonnulli de industria consecretantur: rustica vox & agrestis quosdam delectat, quo magis antiquitatem, si ita sonet, eorum sermo retinere videatur; ut tuus, Catule, sodalis L. Cotta gaudere mihi vide-

^a Modus Latine loquendi pueris traditur à grammaticis. ^b perspicuitas. ^c quod, sc. perspicue dicere, quamvis res sit necessaria, est tamen omnium rerum in Oratore minima. ^d tametsi nolint bene Latine loqui, non poterunt tamen non recte loqui. ^e sape versatus. ^f molestius ac scrupulosius. ^g obscura voce efferri. ^h molli & quasi sumina voce prolata. ⁱ magno & oris & pectoris conatu pronunciata. ^k contenta plus justo, ita ut rauca sit, & auribus ingrata.

1 Exiliter exanimata] Qualia sunt eorum qui, ut loquar cum Persio, --- tenere supplantant verba palato.

2 Anhelata] Catullus lepide ridet nescio quem Arium hoc vitio laboran-

tem, qui

Chommoda dicebat, si quando commoda vellet

Dicere, & hinfidias Arius infidias, &c.

tur

tor^a gravitate linguæ, sonoque vocis agreſti; & illud, quod loquitur, priſcum viſum iri putat, ſi plane fuerit ruſticanum. Me autem^b tuus ſonus, & ſuavitas iſta delectat; ^comitto *verborum*, quanquam eſt caput: verum id affert ratio, docent literæ, confirmat conſuetudo & legendi, & loquendi: ſed hanc dico ſuavitatem, quæ exit ex ore; quæ quidem, ut apud Græcos Atticorum, ſic in Latino ſermone huius eſt urbis maxime propria.

43. Athenis jam diu doctrina ipſorum Athenienſium interiit, domicilium tantum in illa urbe remanet ſtudiorum, ^dquibus vacant cives, peregrini fruuntur, capti quodammodo nomine urbis, & auctoritate: tamen eruditiffimos homines^e Aſiaticos quivis Athenienſis indoctus, non verbis, ſed ſono vocis, nec tam bene, quam ſuaviter loquendo, facile ſuperabit. ^eNoſtri minus ſtudent literis, quam Latini: tamen ex iſtis, quos noſtis, ^furbanis, in quibus minimum eſt literarum, nemo eſt, quin literatiſſimum & togatorum omnium, ^gQ. Valerium Soranum, lenitate vocis, atque ^hipſo oris preſſo, & ſono facile vincat.

44. Quare, cum ſit quædam certa vox Romani generis urbiſque propria, in qua nihilⁱ offendi, nihil diſplicere, nihil animadverti poſſit, nihil ſonare aut olere peregrinum, hanc ſequamur; neque ſolum ruſticam aſperitatem, ſed etiam^k peregrinam inſolentiam fugere diſcamus.

45. Equidem cum audio ſocrum meam Læliam — (facilius enim mulieres incorruptam^l antiquitatem conſervant, quod^m multorum ſermonis expertes, ea tenent ſemper, quæ

^a Tarda aſperitate lingua. ^b tua pronunciandi ratio. ^c nihil dico de ſuavitate verborum, licet ſit præcipua. ^d quibus Athenienſes carent. ^e qui ſunt Roma nati minus ſe applicant ad artes liberales, quam reliqui Latii cives. ^f qui in urbe Roma habitant. ^g Latinorum omnium, quorum propria veſtis eſt toga. ^h apto labiorum, lingua ac dentium habitu. ⁱ peccati. ^k modum loquendi inuſitatum Roma, in Italia reliqua, in provinciis uſitatum. ^l rationem antiquam pronunciandi. ^m non habent conſuetudinem loquendi cum multis, & maxime cum exteris & peregrinis.

[Quibus vacant] Quibus in ſexto caſu. Jam illud obſervarunt nonnulli verbum vacare à Cicerone nunquam uſurpari pro operam dare, imo adhiberi contrario ſenſu. Itaque ipſi fere ſemper ablativus conjungitur; & ſi quando additur dandi caſus, ne tum quidem ſignificat animum applicare, ſed vacuum eſſe, & otium habere, verbi cauſa, diſ-

ſerendi de philoſophia.

² Aſiaticos] Oratores ex Caria, Phrygia & Myſia, quos in Oratore n. 25. tradit Tullius adſcriviſſe aptum ſuis auribus opimum quoddam, & tanquam adſcriptum diſtinctionis genus.

³ Q. Valerium Soranum] De quo in Bruto.

prima didicerunt) sed eam sic audio, ut Plautum mihi, aut Nævium videar audire. Sono ipso vocis ita recto & simplici est, ut nihil ostentationis, aut ^a imitationis afferre videatur: ex quo sic locutum esse ejus patrem judico, sic majores; non aspere, (ut ille, quem dixi) non ^b vaste, non rustice, non ^c hiulce; sed presse, & æquabiliter, & leniter.

46. Quare Cotta noster, cujus tu ^d illa lata, Sulpici, nunquam imitaris, ut IOTA literam ^e tollas, & ^f plenissimum dicas, non mihi oratores antiquos, sed mēstres videtur imitari. Hic cum arrisisset ipse Sulpicius, Sic agam vobiscum, inquit Crassus, ut (quoniam me loqui voluistis) aliquid de vestris vitiis audiat. Utinam quidem! inquit ille: id enim ipsum volumus; idque si feceris, multa (ut arbitror) hic hodie vitia & ponemus.

47. At enim non sine meo periculo, Crassus inquit, possum, Sulpici, te reprehendere; quoniam Antonius mihi te simillimum dixit sibi videri. ^h Tum ille, Tum quod monuit idem, *ut ea, quæ in quoque maxima essent, imitaremur*: ex quo vereor, ne nihil sim tui nisi suppositionem pedis imitatus, & pauca quædam verba, & aliquem, si forte, imitatum. Ergo ista, inquit Crassus, quæ habes à me, non reprehendo, ne meipsum irrideam: (sunt autem mea ^k multo & plura, & majora, quam dicis) quæ autem sunt aut tua plane, aut imitatione ex aliquo expressa, de iis te, si qui me forte locus admonuerit, commonebo.

48. Prætereamus igitur præcepta Latine loquendi; quæ puerilis doctrina tradit, & subtilior cognitio ac ratio literarum alit, aut consuetudo sermonis quotidiani ac domestici, libri confirmant, & lectio veterum oratorum & poetarum. Neque vero in illo altero diutius commoremur, ut disputemus, quibus rebus assequi possimus, ut ea, quæ dicamus, intelligantur:

49. Latine scilicet dicendo, verbis usitatis, ac proprie demonstrantibus ea, quæ significari ac declarari volumus,

^a Nihil est in ejus sermone aliunde expressum imitando. ^b ore diducto & patenti. ^c cum verba verbis veluti colliduntur, ita ut is qui pronunciat, hianti ore cogatur esse. ^d rationem illam vaste pronunciandi. ^e tam parum pronuncies, ut abesse videatur vocabulo, verbi causa dicendo domnum pro dominum. ^f ore pleno & aperto. ^g corrigemus. ^h tum Sulpicius, Sed idem etiam Antonius, inquit, monuit, ut ea &c. ⁱ gestum. ^k peccata & vitia in dicendo.

sine ambiguo verbo aut sermone, non nimis longa continuatione verborum, ^a non valde productis iis, quæ similitudinis causa ex aliis rebus transferuntur, non ^b discerptis sententiis, non ^c præposteris temporibus, non confusis personis, non perturbato ordine. Quid multa? tam facilis est tora res, ut mihi permirum sæpe videatur, cum difficilius intelligatur, quid patronus velit dicere, quam si ^d ipse ille, qui patronum adhibet, de re sua diceret.

50. Isti enim, qui ad nos causas deferunt, ita nos plerumque ipsi docent, ut non desideres planius dici. Easdem res autem simulac Fufius, aut vester æqualis Pomponius, agere cepit, non æque, quid dicant, ^e nisi admodum attendi, intelligo: ita confusa est oratio, ita perturbata, nihil ut sit primum, nihil ut secundum; ^f tantaque insolentia ac turba verborum, ut oratio, quæ lumen adhibere rebus debet, ea obscuritatem & tenebras afferat, atque ut quodammodo ipsi sibi in dicendo obstrepere videantur.

51. Verum, si placet, quoniam hæc satis spero, & vobis quidem certe majoribus, molesta & putida videri, ad reliqua aliquanto odiosiora pergamus. Atqui vides, inquit Antonius, ^h cum alias res agamus, quam te inviti audiamus, qui adduci possumus (de me enim conjicio) relictis ut rebus omnibus te sectemur, te audiamus: ita de horridis rebus nitida, de jejunis plena, de pervulgatis nova quædam est oratio tua.

52. Faciles enim, inquit, Antoni, partes ex fuerunt duæ, quas modo percucurri, vel potius pene præterii, Latine loquendi, planeque dicendi: reliquæ sunt magnæ, implicatæ, variæ, graves, quibus omnis admiratio ingenii, omnis laus eloquentiæ continetur. Nemo enim unquam est oratorem, quod Latine loqueretur, admiratus: si est aliter, irrident; neque eum oratorem tantummodo, sed hominem non putant. Nemo extulit eum verbis, qui ita dixisset, ut, qui adessent, intelligerent quid diceret; sed contempsit eum, qui minus id facere potuisset.

^a Metaphoris & allegoriis non diu continuatis. ^b divisis in minutas veluti partes. ^c perturbato temporum ordine. ^d id est cujus agitur causa. ^e nisi attentius audiui. ^f ita & tam inusitata voces. ^g si non Sulpicio & Cottæ adolescentibus, certe vobis, Antonio & Catulo, qui majores natu quam illi estis, hac, credo, videntur ingratis & fastidiosa. ^h cum parum attenti simus, (ironice dictum).

53. ^aIn quo igitur homines exhorrescunt? quem stupefacti dicentem intuentur? in quo exclamant? quem deum, ut ita dicam, inter homines putant? qui distincte, qui explicite, qui abundanter, qui illuminate, & rebus & verbis dicunt, & in ipsa oratione quasi quendam numerum verbumque conficiunt: id est, quod dico *ornate*. Qui idem ^bita moderantur, ut rerum, ut personarum dignitates ferunt, ii sunt in eo genere laudandi laudis, quod ego *aptum & congruens* nominem.

54. Qui ita dicerent, eos negavit adhuc se vidisse Antonius, & iis hoc nomen dixit *eloquentiae* solis esse tribuendum. Quare omnes istos, me auctore, deridete atque contemnite, ^cqui se horum, qui nunc ita appellantur, rhetorum praeceptis omnem oratorum vim complexos esse arbitrantur, neque adhuc quam personam teneant, aut quid profiteantur, intelligere potuerunt. Verum enim oratori, quae sunt in hominum vita, (quandoquidem in ea versatur orator, atque ea est ei subiecta materies) omnia quæsitæ, audita, lecta, disputata, tractata, agitata esse debent.

55. Est enim eloquentia ¹una quædam de summis virtutibus: quanquam sunt ²omnes virtutes æquales & pares; sed tamen est species alia magis alia formosa & illustris: sicut ^dhæc vis, quæ scientiam complexa rerum, sensa mentis & consilia sic verbis explicat, ut eos, qui audiunt, quocunque incubuerit, possit impellere; quæ quo major est vis, hoc est magis probitate jungenda, summaque prudentia: quarum virtutum expertibus si dicendi copiam tradiderimus,

^a Quis est ille, quem cum horrore quodam, qui ex admiratione nascitur, audiunt? ^b hanc moderationem adhibent in dicendo, ut orationem ad res & personas accommodent. ^c qui omnia cognovisse, unde vis omnis orationis & eloquentia efflorescit, putant legendis ac discendis rhetorum libris ac praeceptis. ^d eloquentia.

¹ Una de virtutibus] Eloquentiam esse virtutem Fabius lib. II. cap. 20. sic probat. Si consonare sibi, inquit, in faciendis ac non faciendis, virtutis est, quæ pars ejus prudentia vocatur, eadem in dicendis ac non dicendis erit. Et si virtutes sunt, ad quas nobis etiam ante quam doceremur, initia quædam ac semina sunt concessa natura; ut ad justitiam, cujus ru-

sticis quoque ac barbaris apparet aliqua imago: nos esse sic ab initio formatos, ut possemus orare pro bonis, etiam si non perfecti, tamen, ut inessent quædam (ut dicitur) semina facultatis, manifestum est.

² Omnes virtutes æquales] Sequitur Stoicorum sententiam, qui & virtutes omnes & vitia esse æqualia sentiebant. Vide paradoxa Ciceronis.

eos quidem oratores effecerimus, sed furentibus quæ-
dam arma dederimus.

56. Hanc, inquam, cogitandi, pronuntiandique ratio-
nem, vimque dicendi, veteres Græci sapientiam nominabant.
Hinc illi ¹ Lycurgi, hinc ² Pittaci, hinc ³ Solones; atque
ab hac similitudine ⁴ Coruncanii nostri, ⁵ Fabricii, Catones,
Scipiones fuerunt, non tam fortasse docti, sed ^b impetu
mentis simili & voluntate. Eadem autem alii prudentia, sed
consilio ad vitæ studia dispari, quietem atque otium secu-
ti; ut ⁶ Pythagoras, Democritus, ⁷ Anaxagoras, à regendis
republicis totos se ad cognitionem rerum transtulerunt:
et vita propter tranquillitatem, & propter ipsius scientiæ
utilitatem, qua nihil est hominibus jucundius, plures, quam
de fuit rebus publicis, delectavit.

57. Itaque, ut ei studio se excellentissimis ingeniis homi-
nes dediderunt, ^d ex ea summa facultate vacui ac liberi tem-
poris, multo plura, quam erat necesse, doctissimi homines,
non nimio, & ingeniis uberrimis affluentes, ^e curanda sibi
et, ac quærenda, & investiganda duxerunt. Nam vetus qui-
dam illa doctrina, eadem videtur, & recte faciendi, & bene
dicendi magistra; neque disjuncti doctores, sed iidem erant
dicendi præceptores, atque dicendi: ut ille apud ⁸ Home-

*Eandem atque Græci sapientiam professi. b eadem indole ac natura. c dissimile
genus amplexi. d cum iis tempus vacuum ac liberum ab administratione reipu-
suppeteret. e curiose cognoscenda.*

[¹ Lycurgi] Vide notas in lib. I. de
Orat. n. 58.

[² Pittaci] Pittacus Mitylenæus, unus
septem Græciæ sapientibus, floruit
Olympiade XLII. & obiit anno III. O-
lympiadis LII. annis ante Christum
LXX. Diogen. Laert.

[³ Solones] Vide notas in lib. I. de
Orat. n. 58.

[⁴ Coruncanii] Antiquæ probitatis Ro-
mæ variis magistratibus ipsaque di-
gna insignes. De Ti. Coruncanio in-
notat n. 134.

[⁵ Fabricii] C. Fabricii virtus potissi-
ma enituit in bello Samnitico, quod
initum est ab anno U. C. CCCXI. ad
LXXXI. Eum Pyrrhus admirans
quando dixit; ille est Fabricius, qui
solus ab honestate, quam sol à cursu
aversi potest. Entropius. De Cato-

nibus & Scipionibus alibi differimus.

[⁶ Pythagoras] De Pythagora & Demo-
crito consule notas in lib. I. de Orat. n. 42.

[⁷ Anaxagoras] Patria Clazomenius,
Periclis magister, natus Olympiade LXX.
annis ante Christum CCCXCVIII. ine-
dia sibi necem conscivit annos natus
LXX. Olympiade LXXXVIII. non LXXVIII.
ut mendose legitur apud Laertium. De
quo plura Plutarchus in Pericle.

[⁸ Homerum] Hic poetarum prin-
ceps ætate fuit cæteris omnibus longe
superior, jam tum ab ipsis Salomonis
temporibus celebris, annis ante Chri-
stum MXVI. De hujus origine conten-
dunt septem urbes, Smyrna, Rhodus,
Colophon, Salamin, Ios, Argos, Athenæ.
Hunc si quis eacum genitum putat, in-
quit Velleius lib. I. omnibus sensibus or-
bus est.

rum

rum ¹ Phoenix, qui se à ² Peleo patre ³ Achilli juveni comitem esse datum dicit ad bellum, ut illum efficeret oratorem verborum, actoremque rerum.

§ 8. Sed ut homines labore assiduo & quotidiano assueti, ² cum tempestatis causa opere prohibentur, ad ⁴ pilam se, aut ad ⁵ talos, aut ad ⁶ tesseras conferunt, aut etiam novum sibi ipsi aliquem excogitant in otio ludum : sic illi à nego-

a Cum propter incommodam tempestatem coguntur laborem intermittere.

¹ Phoenix] Phœnicem Achillis magistrum sic inducit loquentem Homerus Iliados lib. ix.

--- Δὲ δὲ μ' ἐπειπε γέρον ἰππηδάτα Πηλεΐδης.

Τῷ περὶ μὲ περὶ δὲ διδασκόμεναί τὰ δὲ πάντα.

Μύθων τε γῆτ' ἔμμενα, πρηκτῆρά τε ἔργων.

Tecum vero me misit senex eques Peleus.

. . . . Propterea me misit, ut te docerem hac omnia, ut dicendi vi prestares, & operibus agendu excelleres.

² Peleo] Peleus Æaci filius ex Thetide genuit Achillem.

³ Achilli] Qui heros Homeri Iliade celeberrimus est.

⁴ Pilam] Hunc ludum sic describit Julius Pollux lib. ix. cap. 7. (Græca brevitaris studiosi prætermittimus, quæ Latine reddimus) *Luditur, inquit, secundum multitudinem dispositis paribus aut pares : deinde mediam educunt lineam, quam scyrum appellant : huic imponitur pila : tum duas lineas post utrorumque ordinem describunt : vincunt qui pila missa alios ad aliam usque lineam pepulerint. Alio præterea modo luditur, cum pila sursum projecta ante debet excipi manu quam terram attigerit, quod Homerus in Phœacibus videtur intelligere.*

⁵ Talos] Ut ea quæ de talis hic observamus, facilius intelligantur, haud abs re fuerit notam de tessera sequentem prælegere. Tali, quos Græci dixere ἀσσεγάλας, à tessera differebant, situ ; neque enim quattuor insisterant lateribus, sed qua parte sinuata erant, & veluti concamerata, non stabant : numero ; scilicet quattuor aut plures adhibebantur : ornatu ; nullis erant punctis inscripta, sed ipsa positura (auctore Polluce) numerorum vicem præ-

stabat : *jaſtu*, qui fuit in talis Cocus, Chius, Planus, Suppus, Venus, Canis, Basilicus, Vulturius. Felicissimus fuit jaſtus Cocus, qui Latinis dicitur Venus & Suppus, id est, qui cadit ex animi sententia, æque faustus ac senio tessera ; tuncque contingebat, (ut patet ex Luciano in Amoris) cum quælibet talorum superficies dissimilis cadebat. Chius autem, quem Planum Latini vocant & Canem, refertur ad unionem tesserarum ; Basilicus cum Veneris, Vulturius cum canis jaſtu congruit.

⁶ Tesseras] Tessera nomen accepere à voce Græca *τέσσαρες* quattuor, non à quattuor lateribus, sex enim habent, sed quod figuræ sint undecunque quadratæ. Tesserarum ludum, quem Galli appellamus *le jeu des Dex*, inventum à Lydis Asiæ populis Herodotus scribit. Tres tessera punctis notatas ab unionem ad senionem è cornu, quod & fritillum & pyrgum & pyxidem dixerunt, emittebant in tabulam : pro vario jaſtu varia fuit alea : cui ter sex puncta uno trium tesserarum jaſtu obveniant, is (ut refert Zenobius) felicissime jecerat ; contra, qui tria tantum puncta fuerat sortitus, vincebatur. Abibat victor qui plura puncta retulisset. Itaque cum tessera jaſtus essent unio, binio, ternio, quaternio, quinio, senio ; unio, qui & dictus est canis, infauissimus : faustissimus habebatur senio. Hinc Persius Sat. III.

--- Quid dexter senio ferret

Scire erat in voto, damnoſa canicula quantum

Raderet. ---

Non me tamen fugit aliquando senionem perinde ac canem fuisse damnosum, ut constat ex Suetonio in Auguſto.

illis publicis, tanquam ab opere aut ^a temporibus exclusi, aut voluntate sua feriat, totos se alii ad poëtas, alii ad geometras, alii ad musicos contulerunt; alii etiam (ut dialectici) novum sibi ipsi studium ludumque pepererunt, atque in iis artibus, quæ repertæ sunt, ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur atque virtutem, omne tempus atque ætates suas consumserunt.

59. Sed quod erant quidam, iique multi, qui aut in republica propter ^b ancipitem, quæ non potest esse sejuncta, faciendi dicendique sapientiam florent, ut ¹ Themistocles, ut Pericles, ut Thetamenes; aut, qui minus ipsi in republica versarentur, sed hujus tamen ejusdem sapientiæ doctores essent, ut Gorgias, Thrasymachus, Isocrates; inventi sunt qui, cum ipsi doctrina & ingeniis abundarent, à re autem civili, & à negotiis, animi quodam judicio, abhorrent, hanc dicendi exercitationem ^c exagitarent atque contemnerent: quorum princeps Socrates fuit.

60. Is (qui omnium eruditorum testimonio, totiusque judicio Græciæ, cum prudentia, & acumine, & venustate, & subtilitate, tum vero eloquentia, varietate, copia, ^d quam se cumque in partem dedisset, omnium fuit facile princeps) iis, qui ^e hæc, quæ nos nunc quærimus, tractarent, agerent, docerent, cum nomine appellarentur uno, (quod omnis rerum optimarum cognitio, atque in iis exercitatio, *philosophia* nominaretur) hoc commune nomen eripuit, sapienterque sentiendi, & ornatè dicendi scientiam, re coherentes, disputationibus suis separavit: cujus ingenium, variosque sermones immortalitati scriptis suis Plato tradidit, cum ipse ^f literam Socrates nullam reliquisset.

61. Hinc discidium illud exstitit quasi linguæ atque cordis, absurdum sane, & inutile, & reprehendendum, ut alii nos sapere, alii dicere docerent. Nam cum essent plures orti fere à Socrate, quod ex illius variis, & diversis, & in omnem partem diffusis disputationibus alius aliud & appre-

^a Propter calamitatem temporum prohibiti à gerenda republica. ^b duas partes compositentem. ^c vituperarent. ^d quamcumque rem dicere ac probare vellet. ^e artem bene sentiendi ac dicendi. ^f nullum librum. ^g quarendum & tractandum sibi sumpsit.

¹ Themistocles, Pericles, &c.] De quibus omnibus, quia dicendi laude flo-

ruerunt, disserit Cicero libro de Claris Oratoribus.

henderat; profeminatæ sunt quasi ¹ familiæ dissentientes inter se, & multum disjunctæ & dispares, cum tamen omnes se philosophi Socraticos & dici vellent, & esse arbitrarentur.

62. Ac primo ab ipso Platone Aristoteles & ² Xenocrates; quorum alter Peripateticorum, alter Academiae nomen obtinuit: deinde ab ³ Antisthene, qui patientiam & duritiam in Socratico sermone maxime adamarat, ⁴ Cynici primum, deinde Stoici: tum ab ⁵ Aristippo, quem illæ magis voluptariæ disputationes delectarant, Cyrenaica philosophia manavit, quam ille, & ejus posterii simpliciter defenderant; ii, qui nunc voluptate omnia metiuntur, dum verecundius id agunt, ⁶ nec dignitati satisfaciunt, quam non aspernantur, nec voluptatem tuentur, quam amplexari volunt. Fuerunt etiam alia genera philosophorum, fere qui se omnes Socraticos esse dicebant; ⁶ Eretricum, ⁷ Herilliorum, ⁸ Megari-

a Dignitatem & honestatem non, ut par est, tuentur.

¹ Familia dissentientes] De variis philosophorum sectis disseruimus in notis ad lib. I. de Orat. n. 9.

² Xenocrates] Chalcedonius, Platonis discipulus, quem stimulo urgendum dicebat Plato, cum frænis indigeret Aristoteles. Admirabili fuit continentia, moderatione & integritate vitæ. Cum noctu incidisset in pelvim, obiit anno ætatis LXXXII. Olympiadis cx. secundo, ante Christum cccxxxix. Diogenes Laertius.

³ Antisthene] Hic Atheniensis, discipulus primus Socratis, quem confectis quotidie quadraginta stadiis audire solitus erat: tum Cynicorum auctor fuit. Floruit annis ante Christum circiter cccxl. Laertius.

⁴ Cynici] Philosophi sic dicti, teste Empirico, quod canum instar tuerentur bonos, malos invaderent: quanquam à Cynicis alieni, eos nomen habuisse dicebant à canina impudentia.

⁵ Aristippo] Is Cyrenæus è Cyrenaiæ Africae regione, Socratis sectam philosophus amplexus est: omni loco, tempore ac personæ serviebat; quare & Dionysio charus, & à Diogene regius canis dictus est. Inclaruit circa Olym-

piadem xcv. annis ante Christum cccc. Laert. Voluptatem summum bonum, dolorem summum malum esse docuit, ut tradit Cicero lib. II. Tuscul. Quæst.

⁶ Eretricum] A Menedemio Eretria (Eretria autem Thessaliæ urbs est) Eretrici Philosophi sunt appellati: quorum omne bonum, inquit Tullius lib. IV. Academ. Quæst. in mente positum, & mentis acie qua verum cerneretur. Septem dierum inedia mortem sibi conscivit, annos natus quatuor & octoginta. Laertius. Celebris fuit Olympiade cx. annis ante Christum cccxl.

⁷ Herilliorum] Herillus Carthaginensis philosophus summum bonum in cognitione & scientia posuit. Cicero ibid. Vixit annis ante Christum cclx.

⁸ Megaricorum] Cicero ibid. sc. lib. IV. Academ. Quæst. ait ab Euclide Megareo (Megara urbs est Achaïæ) Megaricos philosophos appellatos, qui id bonum solum esse dicebant, quod esset unum, & simile, & idem, & semper. Megarici præterea dicti sunt *perissolæ*, sive contentiosi, ac demum *diadoxolæ*, quippe qui se dialecticæ totos addicerent. Porro Euclides Socraticus floruit annis ante Christum cccclxxx. Laertius.

corum,

corum, ¹Pyrrhoneorum: sed ^aea horum vi & disputationibus sunt jamdiu fracta, & extincta.

63. Ex illis autem, quæ remanent, ea philosophia, quæ suscepit patrocinium voluptatis, etsi cui vera videatur, ^bprocul abest tamen ab eo viro, quem quærimus, & quem auctorem publici consilii, & regendæ civitatis ducem, & sententiæ, atque eloquentiæ principem, in senatu, in populo, in causis publicis esse volumus. Nec ulla tamen ^cei philosophiæ fiet injuria à nobis: ^dnon enim repelletur inde, quo aggredi cupiet, sed in hortulis quiescet suis, ubi vult, ubi etiam recubans molliter & delicate, ^enos avocat à rostris, à judiciis, à curia, fortasse sapienter, ^fhac præsertim republica.

64. Verum ego non quæro nunc, quæ sit philosophia verissima, sed quæ oratori ^gconjuncta maxime. Quare ^histos sine ulla contumelia dimittamus: sunt enim & boni viri, & quoniam sibi ita videntur, beati: tantumque eos admoneamus, ut illud, etiam si est verissimum, tacitum tamen, tanquam mysterium, teneant, *Quod negant ⁱversari in republica esse sapientis.* Nam si hoc nobis, atque optimo cuique persuaferint, non poterunt ipsi esse (id quod maxime cupiunt) otiosi.

65. ²Stoicos autem, quos minime improbo, ^kdimitto tamen; nec eos iratos vereor, quoniam omnino ³irasci ne-

^a Academicorum & Peripateticorum vi & disputationibus ista philosophorum secta est extincta & vixta magnam partem. ^bEpicureorum philosophia non est oratori commodata. ^cEpicureorum. ^dnon prohibebimus Epicureos quo minus voluptati priant. ^epersuadere conatur non debere sapientem administrare rempublicam, dicere ad populum: &c. ^ftam prava & calamitosa. ^gmaxime idonea. ^hSc. Epicureorum. ⁱversari in republica administranda. ^knon puto eorum philosophiam oratori convenire.

[Pyrrhoneorum] A Pyrrhone nomen habuere; qui ex Elide in Peloponneso natus, primo pictor, deinde philosophiæ desiderio incensus contulit sese in Indiam, ibique se in Gymnosophiarum & magorum disciplinam tradidit. Inde novum invexit philosophandi genus auctor sectæ Scepticæ, quæ in omnibus assensum sustinebat. Vixit annos prope nonaginta; floruit ante Christum circiter cccxx. de quo vide Diogenem.

[Stoicos] Vide notas in lib. I. de nat. n. 43.

[Irasci nesciunt] Iram enim cadere sapientem negant Stoici, quorum

præcepta lepide colligit Cicero pro Muræna num. 61. Horum præcepta sunt ejusmodi: Sapientem gratia nunquam moveri, nunquam cujusquam delicto ignoscere; neminem misericordem esse nisi stultum & levem: viri non esse neque exorari, neque placari: Solos sapientes esse, si distortissimi sint, formosos: si mendicissimi, divites: si servitutem serviant, reges: nos autem, qui sapientes non sumus, fugitivos, exules, hostes, insanos denique esse dicunt: Omnia peccata esse paria: omne delictum scelus esse nefarium: nec minus delinquere eum, qui gallum gallinaceum, cum opus non fuerit, quam eum qui patrem, suffocaverit: Sapientem nihil

sciunt: atque hanc iis habeo gratiam, quod soli ex omnibus eloquentiam virtutem, ac sapientiam esse dixerunt: sed ^a utrumque est in his, quod ab hoc, quem instruimus, oratore valde abhorreat; vel quod omnes, qui sapientes non sunt, servos, latrones, hostes, insanos esse dicunt; neque tamen quemquam esse sapientem (valde autem est absurdum, ei concionem, aut senatum, aut ullum cœtum hominem committere, cui nemo illorum, qui adsint, sanus, nemo civis, nemo liber esse videatur):

66. Accedit, quod orationis etiam genus habent fortasse subtile, & certe acutum; sed, ^b ut in oratore, exile, inusitatum, abhorrens ab auribus vulgi, obscurum, inane, jejunum, & tandem ejusmodi, quo uti ad vulgus nullo modo possit. Alia enim & bona, & mala videntur Stoicis, & cæteris civibus, vel potius gentibus: alia vis honoris, ignominia, præmii, supplicii: vere, an secus, nihil ad hoc tempus: sed ea si sequamur, nullam unquam rem dicendo expedire possimus.

67. Reliqui sunt Peripatetici, & Academici: quanquam Academicorum nomen est unum, sententiæ duæ. Nam ¹ Speusippus Platonis sororis filius, & Xenocrates, qui Platonem audierat, & qui Xenocratem ² Polemo, & ³ Crantor nihil ab Aristotele, qui una audierat Platonem, magnopere dissensit: copia fortasse, & varietate dicendi pares non fuerunt. ⁴ Arcefilas primum, qui Polemonem audierat, ⁵ ex variis Platonis

^a Utrumque sc. quod dicunt omnes, qui sapientes non sunt, esse servos &c. & quod habent orationis genus exile. ^b si spectetur genus dicendi accommodatum oratori.

opinari, nullius rei pœnitere, nulla in re falli, sententiam mutare nunquam. V. & Laert. in Zenone.

¹ Speusippus] Atheniensis post Platonem scholam rexit annis octo, cxiij. Olympiade, annis ante Christum cccj. vir iracundiæ, avaritiæ ac voluprati deditus, tristitia confectus ob paralysem dicitur sibi necem attulisse. Laert.

² Polemo] Atheniensis ab impura ac libidinosa vita ad meliorem frugem traductus à Xenocrate, quem de temperantia differentem adolescens audivit. Ejus scholæ regendæ deinde successit Olympiade cxvi. anno ante Christum cccxvi. tunc mortuus est admodum senex. Laertius.

³ Crantor] Solis è Cilicia, unde oriun-

dus erat, Athenas venit, ibique docenti Polemoni operam dedit. Ante magistrum discipulus obiit aquæ interitus morbo. Laertius.

⁴ Arcefilas] Qui Pitane in Eolide natus post varias peregrinationes Athenas se contulit, ubi Crantorem audiit. Primus induxit novum philosophandi genus, quo nihil sciri posse contendebat: quare & à Cicerone dicitur omnem evertisse philosophiam, & à Laetantio ignorantia magister appellatur. Croruit circa Olympiadem cxx. annis ante Christum ccc. Obiit ex crapula ætate anno lxxv. Diogenes.

⁵ Ex variis Platonis libris] Præcipue ex Phædone.

libris, sermonibusque Socraticis hoc maxime arripuit, *Nihil esse certi, quod aut sensibus, aut animo percipi possit*: quem ferunt eximio quodam usum lepore dicendi, aspernatum esse omne animi sensusque iudicium, primumque instituisse, (quanquam id fuit Socraticum maxime) non, quid ipse sentiret, ostendere; sed contra id, quod quisque se sentire dixisset, disputare.

68. Hinc ¹ hæc recentior Academia emanavit, in qua existit divina quadam celeritate ingenii, dicendique copia Carneades; cuius ego etsi multos auditores cognovi Athenis, tamen auctores certissimos laudare possum, & focerum meum Scævolam, qui eum Romæ audivit adolescens, & Q. Metellum L. F. familiarem meum, clarissimum virum, qui illum à se adolescente Athenis, jam affectum senectute, multos dies auditum esse dicebat.

69. Hæc autem, ut ex ² Apennino fluminum, sic ³ ex communi sapientium jugo sunt doctrinarum facta divortia, ut philosophi, tanquam in ³ Superum mare Ionium defluerent, Græcum quoddam, & ^b portuosum: oratores autem in Inferum hoc ^c ⁴ Tuscum, & barbarum, scopulosam atque infestum, laberentur, in quo etiam ipse ⁵ Ulysses errasset.

70. Quare si hac eloquentia, atque hoc oratore contenti sumus, qui ⁶ sciat aut negare oportere, ^d quod arguare; aut si id non possis, tum ostendere, quod is fecerit, qui insimuletur, aut recte factum, aut alterius culpa, aut injuria, aut

^a Ex sapientia, tanquam ex monte quodam, dua disciplina, ut duo flumina, in oppositas partes derivata sunt. ^b portubus frequens & commodum. ^c mare. ^d aliquid de quo te adversarius accuset.

¹ Hæc recentior Academia] Secta philosophorum Academica triplex vulgo distinguitur: vetus Platonem habet auctorem, media Arcefilaum, nova Lacyden. Quæ revera medium obtinet locum Arcefilai Academia, dicitur hic recentior habita ratione Platonice antiquioris Academicæ, cujus paulo ante meminit Crassus.

² Apennino] Apenninus mons amplissimus Italiam perpetuis jugis mediam dividit ab Alpibus ad Siculum fretum.

³ Superum mare Ionium] Quod & Hadriaticum, sive Hadrianum mare; nunc sinus Veneris, *Golphe de Venise*,

appellatur: fluvios à septentrionali parte Apennini defluentes excipit Aufidum, Sagrum, Aternum, Metaurum, Truentum, Pisaurum, &c.

⁴ Tuscum] Quod Tyrrhenum dicitur & interum: huc ab australi Apennini parte labuntur fluvii Tiberis, Arnus, Ufens, Liris, Volturnus, Silarus, &c.

⁵ Ulysses] Rex Ithacæ, heros prudentia ac fortitudine celeberrimus. De quo fusc Homerus tota Odyssea.

⁶ Sciat aut negare] Perstringit hic triplicem causarum constitutionem, de qua diximus in notis ad lib. I. Herenn. num. 18.

ex lege, aut non contra legem, aut imprudentia, aut necessario, aut non eo nomine usurpandum, quo arguatur, aut non ita agi, ut debuerit, aut licuerit: &, si satis esse putatis, ea, quæ isti scriptores artis docent, discere, quæ multo tamen ornatius, quam ab illis dicuntur, & uberius explicavit Antonius: sed, si his contenti estis, atque iis etiam, quæ dici voluistis à me, ^a ex ingenti quodam oratorem immensoque campo in exiguum sane gyrum compellit.

71. Sin veterem illum Periclem, aut hunc etiam, qui familiarior nobis propter scriptorum multitudinem est, Demosthenem, sequi vultis; &, si illam præclaram & eximiam speciem oratoris perfecti, & pulcritudinem adamastis; aut vobis hæc Carneadia, aut illa Aristotelia ^b vis comprehendenda est.

72. Namque (ut ante dixi) veteres illi usque ad Socratem, omnem omnium rerum, quæ ad mores hominum, quæ ad vitam, quæ ad virtutem, quæ ad rempublicam pertinebant, cognitionem & scientiam, cum dicendi ratione jungebant: postea ^c dissociati (ut exposui) à Socrate diserti à doctis, & deinceps à Socraticis item omnibus, philosophi eloquentiam despexerunt, oratores sapientiam: neque quidquam ex alterius parte tetigerunt, nisi quod illi ab his, aut ab illis hi mutuarentur; ^d ex quo promiscue haurirent, si manere in pristina ^e communione voluissent.

73. Sed, ut pontifices veteres ^f propter sacrificiorum multitudinem ¹ tres viros epulones esse voluerunt, cum essent ipsi à ² Numa, ut etiam illud ludorum epulare sacrificium

^a Multum detrahitis de subjecta oratori materia, cum ex ingenti spatio & circulo, in quo libere versari & excurrere poterat, in angustum locum compellit, exiguis finibus oratoriam artem concluditis. ^b ubertas, copia, amplitudo qua floruit Aristoteles. ^c diserti, qui ornate dicunt, ^d docti, qui prudenter sentiunt, divisi & separati fuerunt per Socratem, ejusque discipulos, qui Socratici dicti sunt. ^d cum tamen posset tum philosophi, tum oratores ex ipsa sapientia, tanquam ex communi utriusque fonte, haurire & sumere communiter. ^e societate ac conjunctione. ^f quia non poterant satis commode curare per sese omnia sacrificia, epulones elegerunt, qui epulare sacrificium curarent, quod ab ipsis pontificibus ex instituto Numæ procurandum erat, ut alia sacrificia.

¹ Tres viros epulones] Pontificum munus erat Jovi cæterisque diis epulas instruere. Sed cum ipsis propter sacrificiorum multitudinem tot apparare convivia non vacaret, anno U.C. DLXIII. ante

Christum cxcvi. triumviri ac deinde septemviri epulones creati sunt, ad quos ea pars curæ sacerdotalis derivaretur.

² Numa] Vide notas in lib. I. de Orat. num. 38.

facerent,

cerent, instituti: sic Socratici ^a à se causarum actores, & communi philosophiæ nomine separaverunt, cum veteres docendi & intelligendi mirificam societatem esse voluissent.

74. Quæ cum ita sint, paululum equidem de me deprecabor, & petam à vobis, ut ea, quæ dicam, non de memetipso, sed de oratore dicere putetis. Ego enim sum is, qui, cum summo studio patris in pueritia doctus essem, & in forma ingenii tantum, quantum ipse sentio, non tantum, quantum ipse forsitan vobis videar, detulissem; non possim credere, me hæc, quæ nunc complector, perinde, ut dicam, dicenda esse, didicisse: quippe qui omnium maturrime ad publicas causas accesserim, ¹ annosque natus unum & viginti nobilissimum hominem, & eloquentissimum in iudicium vocarim; ^b cui disciplina fuerit forum, magister usus, & leges, & instituta populi Romani, mosque majorum.

75. Paulum, citiens istarum artium, de quibus loquor, gratum, quæstor in Asia cum essem, ^c æqualem fere meum ex academia rhetorem nactus, Metrodorum illum, de cujus memoria commemoravit Antonius: & inde decedens, Athenas: ubi ego diutius essem moratus, nisi Atheniensibus, quod ² mysteria non referrent, ad quæ biduo serius veneram, succensuissem. Quare ^e hoc, quod complector tantam scientiam, vimque doctrinæ, non modo non pro me, sed contra me est potius, (non enim, quid ego, sed quid orator existit, disputo) atque hos omnes, qui artes rhetoricas excolunt, perridiculos. Scribunt enim de litium genere, & de principiis, & de narrationibus.

76. Illa vis autem eloquentiæ tanta est, ut omnium re-
rum, virtutum, officiorum, omnisque naturæ, quæ mores ho-

*Voluerunt eloquentiam à philosophia esse disjungendam. b qui usus sim foro, tanquam schola & palastra oratoria. c ejusdem ætatis mecum. d quod arcana sacra in-
quire nollem honoris mei causa. e facit ista vis & amplitudo, quam tribuo elo-
quentiæ, non solum contra me, sed etiam contra illos rhetorica magistros, qui sunt ma-
gister deridendi, cum scribunt de triplici causarum constitutione, &c.*

*Annos natus unum & viginti] Id
igitur anno U. C. DCXXV. cum Car-
ne consulem virum eundemque
potentissimum Crassus accusavit. Au-
diat dialogi de Oratoribus, qui credi-
t Quintilianus, perperam hoc anno
à decimo nono evenisse refert.*

*2 Mysteria] Athenis majora quidem
erant Cereris, minora Proserpinæ; quo-
rum spectandi cupidissimus Crassus,
cum biduo ante exhibita essent, non
potuit ab Atheniensibus obtinere, ut ea
referrentur.*

minum,

minum, quæ animos, quæ vitam continet, originem, vim, mutationesque teneat: eadem mores, leges, jura describat, rempublicam regat, omnia, quæ ad quamcunque rem pertineant, ornate copioseque dicat.

77. In quo genere nos quidem versamur tantum, quantum possumus, quantum ingenio, quantum mediocri doctrina, quantum usu valemus: neque tamen istis, qui in una philosophia quasi ² tabernaculum vitæ suæ collocarunt, multum sane in disputatione concedimus.

78. Quid enim meus familiaris ¹ C. Velleius asserere potest, quamobrem voluptas sit summum bonum, quod ego non copiosius possim vel tutari, si velim, vel refellere ex illis locis, quos exposuit Antonius, hac dicendi exercitatione, in qua Velleius est rudis, unusquisque nostrum versatus? Quid est, quod aut ² Sext. Pompeius, aut duo Balbi, aut meus amicus, qui cum ³ Panætio vixit, M. Vigellius, de virtute hominum, Stoici, possint dicere, ~~qui~~ in disputatione ego his debeam, aut vestrum quisquam concedere?

79. Non est enim philosophia similis artium reliquarum: nam quid faciet in geometria, qui non didicerit? quid in musicis? aut taceat oportebit, aut ne sanus quidem judicetur. Hæc vero, quæ sunt in philosophia, ^b ingeniis eruuntur ad id, quod in quoque verisimile est, eliciendum, acutis atque acribus, eaque exercitata oratione poliuntur. Hic, hic noster ^c vulgaris orator, si minus erit doctus, attamen in dicendo exercitatus, hac ipsa exercitatione communi ^d istos quidem nostros verberabit, neque se ab iis contemni ac despicari sinet.

80. Sin aliquis exstiterit aliquando, qui Aristotelio more de omnibus rebus in utramque sententiam possit dicere, & in omni causa duas contrarias orationes, præceptis illius cognititis, explicare, aut hoc Arcesilæ modo, & Carneadis, con-

^a Omne suum studium, curam & operam. ^b facile inveniuntur ab hominibus ingenio ad id, quod in quoque verisimile est, excogitandum acuto praeceptis. ^c non instructum omni doctrina genere. ^d obruet dicendo nostros illos philosophos, qui in arte rhetorica minime sunt versati.

¹ C. Velleius] Senator philosophiæ Epicuræ sese addixerat.

² Sext. Pompeius] De quo, ut & de Balbis, in Bruto.

³ Panætio] Is Stoicus philosophus,

Rhodium, Scipionis Africani præceptor elegantes de officiis libros conscripsit eumque eodem in argumento Tullius est secutus. Floruit cxxx. circiter ante Christum annis, & Athenis obiit.

tra omne, quod propositum sit, differat; quique ad eam rationem adjungat hunc rhetoricum usum, moremque exercitationemque dicendi; is sit verus, is perfectus, is solus orator. Nam neque sine forensibus nervis satis vehemens & gravis, nec sine varietate doctrinæ satis politus & sapiens esse orator potest.

81. Quare ¹ Coracem istum vestrum patiamur nos quidem pullos suos excludere in nido, qui evolent clamatores odiosi ac molesti; ² Pamphilumque nescio quem sinamus ³ in insulis tantam rem, tanquam pueriles delicias aliquas, depingere: nosque ipsi hac tam exigua disputatione hesterni & hodierni diei totum oratoris munus explicemus, ^b dummodo illa res tanta sit, ut omnibus philosophorum libris, quos nemo oratorum istorum unquam attigit, comprehensa esse videatur.

82. Tum Catulus, Haudquaquam hercle, inquit, Crasse, mirandum est, esse in te tantam dicendi vel vim, vel suavitatem, vel copiam; quem quidem antea natura rebar ita dicere, ut mihi non solum orator summus, sed etiam sapientissimus homo viderere: nunc intelligo illa te semper etiam potiora duxisse, quæ ad sapientiam spectarent, atque ^c ex his hanc dicendi copiam fluxisse: sed tamen, cum omnes gradus ætatis recordor tuæ, cumque vitam tuam ac studia considero; neque, quo tempore ista didiceris, video, nec magnopere te istis studiis, hominibus, libris, intelligo deditum; neque tamen possum statuere, utrum magis mirer, te illa, quæ mihi persuades maxima esse adjumenta, potuisse in tuis tantis occupationibus perdiscere; an, si non potueris, posse isto modo dicere.

^a In quibusdam fasciis ac tabellis pralongis patiamur Pamphilum artis oratoria præcepta depingere, ut rem pueris gratam, qui imaginibus delectari solent. ^b dummodo artem oratoriam constet tam amplam esse, ut omnibus libris philosophorum eam contineri putemus, quos Rhetores isti nunquam assigerunt. ^c ex ipsius sapientia studio esse hausam eloquentiam tuam.

¹ Coracem illum vestrum] Sententia est: sinamus ab imperitis magistris discipulos ridiculis præceptis imbui, eosque ex schola sua, ut pullos male crociantes ex nido, emitti. Verbo notat Coracem Siculum rhetoricæ inventorem; Is, cum argutiarum artem discipulum edocuisset, de utroque dictum est ἐκ κακῶν νόρα-

κός κακῶν ὄνρ. mali corvi malum ovum: quod abiit in proverbium. Vide librum secundum ad Herennium n. 38.

² Pamphilum] An Pamphilus ille Amphipolita, vel Sicyonius, vel Nicopolita philosophus cognomento curiosus, qui imagines ordine elementorum scripsit, de quo Suidas?

K k

83. Hic

83. Hic Crassus, Hoc tibi, inquit, Catule, primum persuadeas velim, me non multo secus facere, cum de oratore disputem, ac facerem, si esset mihi de histrione dicendum: negarem enim posse eum ^a satisfacere in gestu, nisi ^b palæstram, nisi saltare didicisset; neque, ea cum dicerem, me esse histriorem necesse esset, sed fortasse non stultum alieni artificii existimatorem.

84. Similiter nunc de oratore, vestro impulsu, loquor, summo scilicet: semper enim, quacumque de arte aut facultate quæritur, de absoluta & perfecta quæri solet. Quare si jam me vultis esse oratorem, si etiam sat bonum, si bonum denique, non repugnabo: (^c quid enim nunc sim ineptus? ita me existimari scio) quod si ita est, summus tamen certe non sum. Neque enim apud homines res est ulla difficilius, neque major, neque quæ plura adjumenta doctrinæ desideret.

85. Attamen quoniam de oratore nobis disputandum est, de summo oratore dicam necesse est. Vis enim & natura rei nisi perfecta ante oculos ponitur, qualis & quanta sit, intelligi non potest. Me autem, Catule, fateor, neque hodie in istis libris, & cum istis hominibus vivere; nec vero (id quod tu recte commeministi) ullum unquam habuisse sepositum tempus ad discendum, ac tantum tribuisse doctrinæ temporis, quantum mihi puerilis ætas, forenses feriæ concesserint.

86. At, si quæris, Catule, de doctrina ista, quid ego sentiam; Non tantum ingenioso homini, & ei, qui forum, qui curiam, qui causas, qui rempublicam spectet, opus esse arbitror temporis, quantum sibi ii sumserunt, ^d quos discentes vita defecit. Omnes enim artes aliter ab iis tractantur, ^e qui eas ad usum transferunt; aliter ab iis, qui ipsarum artium tractatu delectati, nihil in vita sunt aliud acturi. ^f Magister

^a Placere spectantibus. ^b artem exercendi & movendi corporis. ^c cur nunc velim eos refellere, qui me oratorem bonum existimant? non est hoc huius loci: imo de eloquentia differentem convenit me bonum oratorem haberi. ^d qui ad ultimum usque vita tempus literis operam dederunt. ^e qui eas discunt, ut iis, cum res feret, utantur. ^f magister ille Samnitium, quem nostis, nunc admodum senex, est ille quidem bonus lanista, sed uni huic studio dat operam, de nulla alia re sollicitus: contra Q. Velocius a puero artem gladiatoriam edidicerat: totam perceperat: quamvis esset, ut est apud Lucilium, in ludo gladiatorio bonus Samnis, ac rudibus batueret, tamen civis erat diligens & fortis, serviebat foro, amicis ac rei familiari.

¹ Magister hic Samnitium] Quantum distent qui in earum cognitione contenti sunt ab iis qui artes transferunt ad usum, quiescunt, triplici probat exemplo.

Primum

hic Samnitium summa jam senectute est, & quotidie commentatur: nihil enim curat aliud: at ¹ Q. Velocius puer addidicerat: sed quod erat aptus ad illud, totumque cognorat, fuit, ut est apud ² Lucilium,

— *quamvis bonus ipse*

Samnis in ludo, ac ³ *rudibus,* ⁴ *civis satis asper:*
sed plus operæ foro tribuebat, amicis, rei familiari.

87. Valerius quotidie cantabat: ^a erat enim scenicus: quid faceret aliud? at Numerius Furius, noster familiaris, cum est commodum, cantat: est enim paterfamilias, est eques Romanus: puer didicit, quod discendum fuit. Eadem ratio est harum artium maximarum: dies & noctes virum summa virtute & prudentia videbamus, ^b philosopho cum operam daret, Q. Tuberonem: at ejus avunculum vix intelligeres id agere, cum ageret tamen, Africanum. Ista discuntur facile, si & tantum sumas, quantum opus sit, & habeas qui docere fideliter possit, & scias etiam ipse discere.

88. Sed si tota vita nihil velis aliud agere, ipsa tractatio & quæstio quotidie ex se gignit aliquid, quod cum desiderio delectatione vestiges: ita fit, ut agitatione rerum sit infinita cognitio. ^c Facilis usus doctrinam confirmet, mediocris opera tribuatur, memoria studiumque permaneat. ^d Libet autem semper discere; ut si velim ego ^e talis optime ludere, aut pilæ studio teneam, etiam fortasse si assequi non pos-

^a Modos in theatro & scena faciebat. ^b cum se philosopho traderet instituendum. ^c hoc solum oratori necessarium est, ut facilis usus &c. ^d Plerique (quod non necessarium est) semper aliquid ulterius volunt discere.

Primum est duorum lanistarum, qui tunc temporis celebres erant. Alter quidem, quem apprimæ novistis, magister Samnitium, id est gladiatorum magister (Samnites enim, teste Festo, gladiatores) totus in arte sua occupatus, aliud nihil cogitat: alter, Q. Velocius, quantumvis artis numeros omnes calleret, & pugnando cederet nemini; tamen operam foro impendebat, amicis præstabat obsequium, & rem familiarem curabat. Secundum exemplum est Valerii & Furii, musicorum; hic interdum, ille quotidie cantabat. Tertium est Q. Tuberonis & Africani, qui philosophiæ dabant operam: Tubero impallesebat illis studiis, quibus Africanus horis tan-

tum succisivis incumbibat.

¹ Q. Velocius] Sic legimus cum Turnebo & Lipsio, cum in plerisque editionibus legatur atque velocius puer, &c.

² Lucilium] Vide notas in lib. II. Heren. num. 19.

³ Rudibus] Bacillis ferreis, oblongis, ligno aut tomento præfixis, quibus in palæstra & ludo gladiatorio ad exercitationem utebantur.

⁴ Civis] Ita conjicit Lipsius, & ita legitur in quibusdam MSS. at *civis*, quod plerique Codd. exhibent, commode potest retineri: verba enim sequentia satis innunt bonum fuisse civem.

⁵ Talis] De talorum & pilæ ludo paulo superius dictum num. 58.

sim: ut alii, qui præclare faciunt, vehementius, quam causa postulat, delectantur; ut Titius pila, Brulla talis.

89. Quare nihil est, quod quisquam magnitudinem artium, ex eo ^a quod senes discunt, pertimescat: namque aut senes ad eas accesserunt: aut usque ad senectutem in studiis continentur; aut sunt tardissimi. Res quidem se mea sententia sic habet, ut, ¹ nisi quod quisque cito potuerit, nunquam omnino possit perdiscere.

90. Jam, jam, inquit Catulus, intelligo, Crasse, quid dicas, & hercule assentior: satis video tibi homini ad perdiscendum acerrimo, ad ea cognoscenda, quæ dicis, fuisse temporis. Pergisne, inquit Crassus, me, quæ dicam, de me, non de re putare dicere? Sed jam, si placet, ad instituta redeamus. Mihi vero, Catulus inquit, placet.

91. Tum Crassus, Quorsum igitur hæc spectat, inquit, tam longa, & tam alte repetita oratio? ² hæ duæ partes, quæ mihi supersunt, illustrandæ orationis, ac totius eloquentiæ cumulandæ, quarum altera dici postulat ornate, altera apte, hanc habent vim, ut sit quam maxime jucunda, quam maxime in sensus eorum, qui audiunt, influat, & quam plurimis sit rebus instructa.

92. ^b Instrumentum autem hoc forense, litigiosum, acre, tractum ex vulgi opinionibus, exiguum sane atque mendicum est: illud rursus ipsum, quod tradunt isti, qui profitentur se dicendi magistros, non multo est majus, quam illud vulgare ac forense. Apparatu nobis opus est, & rebus exquisitis undique, & collectis, arcessitis, comportatis, ³ ut tibi, Cæsar, faciendum est ^c ad annum; ut ego in ædilitate laboravi, quod quotidianis & ^d vernaculis rebus satisfacere me posse huic populo non putabam.

^a Quod videant etiam à senibus in iis operam & tempus poni. ^b Supellex, quam consuetudo fori oratori prabet. ^c hoc anno, quo ædilis designatus es. ^d spectaculi, tabulæ, signis, obviis, & Romæ vel in Italia videri solitis.

¹ Nisi quod &c.] Hoc effatum Crassi non omnino verum esse, quotidiana experientia comprobatur.

² Hæ duæ partes] Supra dixerat Crassus quatuor esse dotes orationis, eam esse debere Latinam, dilucidam, ornata, & aptam: de duabus primis dis-

putavit: reliquas deinde persequetur.

³ Ut tibi, Cæsar, &c.] Quemadmodum ad ludorum ædiliciorum pompam non vulgaris ornatus sufficit, sed solito magnificentior apparatus requiritur: ita rerum exquisitarum supellex suppetere debet oratori.

93. ^a Verborum eligendorum, & collocandorum, & concludendorum facilis est vel ratio, vel sine ratione ipsa exercitatio. ¹ Rerum est silva magna, quam cum Græci jam non tenerent, ob eamque causam juvenus nostra dedisceret pene discendo, etiam Latini, ² si diis placet, ^b hoc biennio magistri dicendi extiterunt: quos ego censor ³ edicto meo sustuleram; non quo (ut nescio quos dicere aiebant) acui ingenia adolescentium nollem, sed contra, ingenia ^c obtundi nolui, corroborari impudentiam.

94. Nam apud Græcos, cuicumodi essent, videbam tamen esse, præter hanc exercitationem linguæ, doctrinam aliquam, & humanitate dignam scientiam: hos vero novos magistros nihil intelligebam posse docere, nisi ut ^d auderent; quod, etiam cum bonis rebus conjunctum, per se ipsum est magnopere fugiendum. Hoc cum unum traderetur, & cum impudentiæ ^e ludus esset; putavi esse censoris, ne longius ^f id serperet, providere.

95. Quanquam non hæc ita statuo atque decerno, ut desperem, Latine ea, de quibus disputavimus, tradi ac perpoliri: patitur enim & lingua nostra, & natura rerum, veterem illam excellentemque prudentiam Græcorum ad nostrum usum moremque transferri: sed hominibus opus est eruditis, qui adhuc in hoc quidem genere nostri nulli fue-

^a Verba seligere, apte collocare, ambitu quodam concludere, ne brevior periodus aures defraudet, aut longior fatiget, facile est: ipsaque exercitatio sine præceptis docere potest. ^b postremis duobus annis quibus censuram gessi. ^c hebetari. ^d audaces & impudentes fierent. ^e schola. ^f id vitium extenderetur.

¹ Rerum] Lege cum accurato Editore Cantab. verum est silva magna, sc. verborum in Lingua Latina, quam sylvam, seu copiam cum Græci rhetores, Latini sermonis ignari, non tenerent, ideoque juvenus Romana pene dedidicissent linguam suam, dum Græce discerent Rhetoricam, Latini magistri dicendi extiterunt &c.

² Si diis placet] Ironice dictum.

³ Edicto meo] C. Fannio Strabone, M. Valerio Messala coss. anno U. C. DCCXIII. ante Christum CLXI. senatus-consulto philosophi rhetoresque Romæ pulsati sunt: sexagesimo nono post anno Cn. Domitius Aenobarbus, & L. Licinius Crassus, censores, de coercendis

Latinis rhetoribus edictum his verbis concepere. Renunciatum est nobis esse homines, qui novum genus disciplina instituerunt: ad quos juvenus in ludum conveniat: eos sibi nomen imposuisse Latinos rhetoras: ibi homines adolescentulos dies totos desiderare. Majores nostri, quæ liberos suos discere, & quos in ludos itare vellent, instituerunt. Hæc nova, quæ præter consuetudinem ac morem majorum fiunt, neque placent, neque recta videntur. Quapropter & iis, qui eos ludos habent, & iis, qui eo venire consueverunt, visum est faciendum, ut ostenderemus nostram sententiam, nobis non placere. Gellius l. xv. c. 2. Suetonius libro de claris rhetoribus.

runt:

runt: fin quando exstiterint, etiam ¹ Græcis erunt antepo-
nendi.

96. Ornatur igitur oratio genere primum, & quasi colore quodam, & succo suo: nam ut gravis, ut suavis, ut erudita sit, ut liberalis, ut admirabilis, ut polita, ut sensus, ut dolores habeat, quantum opus sit, non est singulorum ^a articulorum; ^b in toto spectantur hæc corpore. Ut porro confersa sit quasi verborum sententiarumque floribus, id non debet esse fuscum æquabiliter per omnem orationem, sed ita distinctum, ut sint quasi ^c in ornatu disposita quædam ^d insignia & lumina.

97. Genus igitur dicendi est eligendum, quod maxime teneat eos, qui audiant, & quod non solum delectet, sed etiam sine satietate delectet: (Non enim à me jam expectari puto, ut moneam, ut caveatis, ne exilis, ne inculta sit vestra oratio, ne vulgaris, ne obsoleta: aliud quiddam majus & ingenia me hortantur vestra, & ætates) Difficile enim dictu est, quænam causa sit, ² cur ea, quæ maxime sensus nostros impellunt voluptate, & specie prima acerrime commovent, ab iis celerrime fastidio quodam & satietate alienemur.

98. Quanto colorum pulchritudine & varietate floridiora sunt in picturis novis pleraque, quam in veteribus? quæ tamen, etiamsi primo adspectu nos ceperunt, diutius non delectant; cum iidem nos in antiquis tabulis illo ipso horrido obsoletoque ^e teneamur. Quanto molliores sunt & delicatiores in cantu flexiones & falsæ voculæ, quam certæ & severæ? ^f quibus tamen non modo austeri, sed, si sæpius fiunt, multitudo ipsa reclamationat.

99. Licet hoc videre in reliquis sensibus; unguentis minus diu nos delectari summa & acerrima suavitate conditis, quam his moderatis; & ³ magis laudari quod terram, quam

^a Partium orationis. ^b debent esse fusa & permixta in tota oratione. ^c in apparatu v. g. ludorum, aula, &c. ^d egregia quadam ornamenta. ^e delectemur. ^f quas falsas voculas non modo severi homines & graves, sed populus ipse condemnat, si frequentiores sint.

¹ Græcis erunt anteponendi] Quo loco sit habendus Cicero, hic tacitus insinuat; ea nimirum tractavit, quæ quisquis inter Latinos ingeniosus scripserat, Crassi iudicio, Græcos superaret.

² Cur ea qua, &c.] Redundare videtur ea, nec satis cum reliqua phrasi congruere.

³ Magis laudari quod terram] Lektionem hanc confirmat Plinius cum lib.

quod ^a crocum olere videatur: in ipso tactu ^a esse modum & mollitudinis & lævitat. Quinetiam gustatus, qui est sensus ex omnibus maxime voluptarius, quique dulcedine præter cæteros sensus commovetur, quam cito id, quod valde dulce est, aspernatur ac respuit? Quis potione uti, aut cibo dulci diutius potest? cum utroque in genere ea, quæ leviter sensum voluptate moveant, facillime ^b fugiant satietatem.

100. Sic omnibus in rebus, voluptatibus maximis fastidium finitimum est: quo hoc minus in oratione miremur; in qua vel ex poetis, vel oratoribus possumus judicare, concinnam, distinctam, ornatam, festivam, sine intermissione, sine reprehensione, sine varietate, quamvis claris sit coloribus picta vel poetis, vel oratio, non posse ^c in delectatione esse diuturna. Atque eo ^d citius in oratoris, aut in poetæ concinnis ac fucis offenditur, quod sensus in nimia voluptate natura, non mente, satiantur; in scriptis, & in dictis non aurium solum, sed animi iudicio etiam magis, ^e infucata vitia noscuntur.

101. Quare, *bene & præclare*, quamvis nobis sæpe dicatur; *belle & festivo*, nimium sæpe nolo: quanquam illa ipsa exclamatio, *Non potest melius*, sit velim crebra; sed habeat tamen illa in dicendo admiratio, ac summa laus, umbram aliquam & recessum, quo magis id, quod erit illuminatum, exstare atque eminere videatur.

102. Nunquam & agit hunc versum Roscius eo gesta quo potest,

^a Moderatam esse oportere mollitudinem ac lævitatem. ^b non pariant satietatem. ^c delectationem asferre diuturnam. ^d ornatus ab oratoribus vel poetis adhiberi solitus. ^e facilius offendit fastidiumque gignit, quod fastidium sensum in nimia voluptate oritur ab ipsa natura, qua expleta & satiata est. ^f pigmentis ac fucis rella. ^g quamlibet sæpe laudetur orator his vocibus, bene, præclare dixit: per me licet. ^h in huius pronuntiat hunc versum.

cap. 3. In M. Ciceroni munimen-
invenitur unguenta gratiora esse qua
nam, quam qua crocum sapiant: tum
xvii. cap. 5. Certe Cicero, lux doctri-
nam altera, Meliora, inquit, unguen-
sunt qua terram, quam qua crocum sa-
piant. Hoc enim maluit dixisse quam re-
latum. Labitur hic memoria Plinius:
arguit autem (quod ad rem nostram fa-
ciat) de odore terræ dicere. Ita est pro-
positio: illa eris optima, qua unguenta sa-

piat. Quod si admonendi sumus, qua-
lis sit terra odor ille qui quaritur, con-
tingit sæpe etiam quiescente ea sub occasum
solis, in qua loco arcus caelestis dejecerit
capita sua: & cum à facie continue
immaduit imbre: tunc emittit illum suum
halitum divinum ex sole conceptum, cui
comparari suavitati nulla potest.

ⁱ [Crocum] Crocus, sive crocum, Gal-
lice safran.

^a Nam

^a *Nam sapiens virtuti honorem præmium, baud prædam, petit:*

sed ^b abjicit prorsus, ut in proximos,

Ecquid video? ferro septus possidet sedes sacras,
incidat, aspiciat, admiretur, stupefcat. Quid ille alter ^c

——— *Quid petam præsidî?*

quam leniter? quam remisse? quam non actuose ^d? ^e instat enim,

O pater! ô patria! ô Priami domus!

in quo tanta commoveri actio non posset, si esset consumpta superiore motu, & exhausta. Neque id actores prius viderunt, quam ipsi poëtæ, quam denique illi etiam ^f qui fecerunt modos, à quibus utrisque summittitur aliquid, deinde augetur, extenuatur, inflatur, variatur, distinguitur.

103. Ita fit nobis igitur ornatus & suavis orator, (nec tamen potest aliter esse) ut suavitatem habeat austeram & solidam, non dulcem atque & decoctam: nam ipsa ad ornandum præcepta, quæ dantur, ejusmodi sunt, ut ea quamvis vitiosissimus orator explicare possit. Quare (ut ante dixi) primum silva rerum ac sententiarum comparanda est; quæ de parte dixit Antonius: hæc formanda ^h filo ipso & genere orationis, illuminanda verbis, varianda sententiis.

104. Summa autem laus eloquentiæ est, amplificare rem ornando, quod valet non solum ² ad augendum aliquid & tollendum altius, dicendo, sed etiam ³ ad extenuandum at-

^a Nam sapiens vult virtutem suam compensari honore, non præda. ^b remissus pronunciat. ^c vericulus. ^d à Roscio pronunciat. ^e sequitur enim alius versus, in quo pronuntiando commoveri debet actio vehementius. ^f qui tantum certum modum ac numeris flexerunt. ^g fastidiosam: qualis suavitas est in vino quod igne decoctum est. ^h filo ipso.

¹ Nam sapiens] Versus, quantum conjicere licet, ex Ennii tragœdia Hecuba desumpti.

² Ad augendum aliquid] Exemplum fit illud ex Verrina VII. n. 169. depromptum. Facinus est vinciri civem Romanum: scelus verberari: prope parricidium necari; quid dicam in crucem tollere? verbo satù digno tam nefaria res appellari nullo modo potest. Non fuit hi omnibus iste contentus. Spectet, inquit, patriam, in conspectu legum libertatisque moriatur.

³ Ad extenuandum] Quod præstitit Tullius in Ligariana n. 17. Scelus tu illud vocas, Tubero? cur? Istò enim nomine illa adhuc causa caruit. Alii errorem appellant: alii timorem: qui durius, spes, cupiditatem, odium, pertinaciam: qui gravissimè, temeritatem: scelus præter adhuc nemo. Ac mihi quidem, si proprium & verum nomen nostri mali queratur, fatalis quadam calamitas incidisse videtur, & improvidas hominum mentes occupasse; ut nemo mirari debeat humana cuncta divina necessitate esse superata.

que

que abjiciendum. Id desideratur omnibus iis in locis, quos ad fidem orationis faciendam adhiberi dixit Antonius, vel cum explanamus aliquid, vel cum conciliamus animos, vel cum concitamus.

105. Sed in hoc, quod postremum dixi, amplificatio potest plurimum, eaque una laus oratoris est, & propria maxime. Etiam major est illa exercitatio, ^a quam extremo sermone instruxit Antonius, (primo rejiciebat) laudandi, & vituperandi. Nihil est enim ad exaggerandam, & amplificandam orationem accommodatius, quam utrumque horum cumulatissime facere posse.

106. Consequentur etiam illi loci, qui (quanquam proprii causarum, & inhærentes in earum ^b nervis esse debent, tamen quia ^c de universa re tractari solent) *communes* à veteribus nominati sunt: quorum partim habent vitiorum, & peccatorum acrem quandam cum amplificatione incusationem, aut querelam, ^d contra quam dici nihil solet, nec potest; ut in ¹ depeculatore, in proditore, in parricidam: quibus uti, confirmatis criminibus, oportet; aliter enim jejuni sunt, atque inanes: alii autem habent deprecationem, aut miserationem: alii vero ancipites disputationes, in quibus de universo genere in utramque partem differi copiose licet.

107. Quæ exercitatio nunc propria ^e duarum philosophiarum, de quibus ante dixi, putatur: apud antiquos erat eorum, sà quibus omnis de rebus forensibus dicendi ratio, & copia petebatur. De virtute enim, de officio, de æquo & bono, de dignitate, utilitate, honore, ignominia, præmio, poena, similibusque de rebus in utramque partem dicendi animos, & vim, & artem habere debemus.

108. Sed quoniam ^a de nostra possessione depulsi, in par-

^a Cujus præcepta tradidit Antonius sub finem disputationis. ^b visceribus causarum. ^c de aliquo genere universo, v. g. de furto, de parricidio. ^d qua ita perspicua est, ut refutari non possit. ^e Academicæ & Peripateticæ. ^f qui docebant forensē eloquentiam. ^g naturales impetus.

¹ Depeculatore] Reum peculatus, sive raptæ pecuniæ publicæ. Vox inde deducta, auctore Festo, quod initium hujus fraudis à pecore olim fieri soleret.

² De nostra possessione] Hujus loci talis est sententia. Quoniam philoso-

phi dum differunt de moribus, ea in-vaserunt, quæ tractanda erant à rhetoribus, quibus nihil jam præter causas forenses superest, à philosophis, qui nostra bona depredati sunt, mutuemur id quod nobis est necessarium. Ducta

vo, & eo litigioso, prædiolo relictus sumus, & aliorum patroni, nostra tenere tuerique non potuimus; ab iis, (quod indignissimum est) qui in nostrum patrimonium irruperunt, quod opus est nobis, mutuemur.

109. Dicunt igitur nunc quidem illi, qui ex ^a particula parva urbis ac loci nomen habent, & Peripatetici philosophi, aut Academici nominantur; olim autem, propter examinationem rerum maximarum scientiam, à Græcis ^a politici philosophi appellati, universarum rerum publicarum nomine vocabantur; Omnem civilem orationem in horum alterutro genere versari, aut ^b definita controversia certis temporibus ac reis, hoc modo, *Placeatne à Carthaginensibus captivos nostros, redditus suis, recuperari?* aut infinite de universo genere quærentis, *Quid omnino de captivo statuendum ac sentiendum sit?* Atque horum superius illud genus, *causam*, aut *controversiam* appellant, eamque tribus, lite, aut deliberatione, aut laudatione definiunt: hæc autem altera quæstio infinita, & quasi ^c proposita, *consultatio* nominatur: atque hætenus loquuntur ^d.

110. ^a Etiam hac instituendo divisione utuntur, sed ita, non ut jure, aut judicio, aut denique recuperare amissam possessionem, sed ut ex jure civili, surculo defringendo, usurpare videantur. Nam illud alterum genus, quod est tem-

^a Qui docerent rationem & scientiam administranda civitati. ^b in quaestione quæ certa tempora, certos res definitos habeat. ^c in medio posita, dicitur. ^d philosophi Peripatetici, ac Academici.

translatio ab iis, qui paterna possessione dejecti, compelluntur in vile prædiolum, de quo etiam lis intenditur. Litigiosum prædiolum dicit non propter eas lites in quibus versantur oratores, sed quod philosophi oratoribus detrachere volunt judicialium quæstionum partem optimam. Illis enim concedunt quæstionem finitam, infinitam sibi vendicant. *Strebant.*

1. *Particula parva urbis*] E Lyceo scilicet, quod gymnasium Athenis celeberrimum dicebatur quoque *ωδῆσάριον*, *obambulatorio*, quod inter deambulandum inde nominati Peripatetici philosopharentur. Academia, gymnasium aliud Athenis, ab Academo Atheniensi nomen habuisse tradit Plutarchus in Theseo.

2. *Etiam hac, &c*] Locum satis im-

plicatum sic evolves. Hac etiam divisione civilis orationis in finitam & infinitam, cum præcepta tradunt, philosophi utuntur: quod cum pertineat ad oratores, usurpant tamen non lege & jure, non judicio recuperatorio, sed ut ex jurisconsultorum auctoritate, illam vi, qua quis vindictiarum loco surculum & ramum aut glebam defringebat ex agro quem suum esse contendebat. Sic illi philosophi imitantur eos, qui alienam possessionem invadunt, & surculum tantum decerpunt, ut in ea sibi aliquid esse juris confirmant: non utramque causam divisionem tractant; de quaestione definita, tanquam sibi propria, disputant, sed ex parte tantum; quaestionem infinitam non attingunt; appellant duntaxat ejus nomen *inter prima*

porib
nia:
me v
citati
arte
que v
ponu
deser
vider
II
di, de
tation
foren
ad co
II
ut, V
aliqu
Sine
II
tio,
jectu
Quat
ut, si
datur
lud,
a E
cra
d quos
nam p
prima
omnin
reling
certo
& ino
1 L
menti
vestem
2 S
à vete
rum di
que q
Tulliu
3 S
to lib

poribus, locis, reis definitum, obtinent, atque idipsum ¹lacinia: nunc enim apud Philonem, quem in Academia maxime vigere audio, etiam harum jam causarum cognitio exercitatioque celebratur. Alterum vero tantummodo in prima arte tradenda nominant, & oratoris esse dicunt: sed neque vim, neque naturam ejus, nec partes, nec genera proponunt; ut præteriri omnino fuerit satius, quam attentatum deseri: nunc enim inopia reticere intelliguntur, tum judicio viderentur.

III. ²Omnis igitur res eandem habet naturam ambigendi, de qua quæri & disceptari potest, siue in infinitis consultationibus disceptatur, siue in iis causis, quæ in civitate, & in forensi disceptatione versantur; neque est ulla, quæ non aut ad cognoscendi, aut ad agendi vim rationemque referatur.

III.2. Nam aut ipsa cognitio rei, scientiaque perquiritur; ut, *Virtus suamne propter dignitatem^b, an propter fructus aliquos^c expetatur?* aut agendi consilium exquiritur; ut, *Sitne sapienti capeffenda respublica?*^d

III.3. Cognitionis autem tres modi, conjectura, definitio, & ut ita dicam, consecutio. Nam, quid in re sit, conjectura quæritur; ut illud, *Sitne in humano genere sapientia?* Quam autem vim quæque res habeat, definitio explicat; ut, si quærat, *Quid sit sapientia?* Consecutio autem tractatur, cum, quid quamque rem sequatur, inquiritur; ut illud, *Sitne aliquando mentiri boni viri?*

^a Eadem ambigi & quari possunt de re qualibet, siue spectetur illa universe, siue in causa & definita causa. ^b ut opinantur Stoici. ^c quod Peripatetici sentiunt. ^d quod Epicurus negat, ratus civilibus curis voluptatem, in qua summum bonum ponit, perturbari.

prima artis præcepta. Id melius esset omnino prætermittere, quam delibatum relinquere: tum enim id viderentur certo consilio fecisse, non ignorantia & inopia.

¹ Lacinia] Pars est extrema vestimenti. Hic translatio sumpta ab iis qui vestem extrema tantum parte retinent.

² Quid sit sapientia] Sapientia est (ut à veteribus philosophis definitum est) rerum divinarum & humanarum, causarumque quibus hæ res continentur, scientia. Tullius lib. II. de Offic. n. 5.

³ Sitne aliquando mentiri] Recte Plauto lib. II. de Republica, *ἔτι καὶ μὴ*

ὅτι δὲ καὶ ὁ πρὸς ἀποκρίσει μὴ. Mendacium non tantum à diis, sed etiam ab hominibus odio habetur. Videtur ab hac sententia aliquantulum deflectere, cum libro v. de Republica mendacium tanquam pharmaco magistratibus utendum aliquando censet ad subditorum utilitatem. Mendacium officiosum approbat Tullius in oratione pro Ligario. Aristoteles lib. iv. Ethicorum, licitum unquam mendacium negat, cuius sententiæ accedendum. Quid autem discrepent mentiri & mendacium dicere, ex Nigidio docet Gellius lib. xi. cap. 2.

L 1 2

III.4. Redeunt

114. Redeunt rursus ad conjecturam, eamque in quatuor genera dispartiunt: nam aut quid sit, quæritur, hoc modo; ^a *Naturane sit jus inter homines, an opinionibus?* aut, quæ sit origo cujusque rei; ut, ² *Quod sit initium legum, aut rerumpublicarum?* aut causa & ratio; ut, si quæretur, ³ *Cur doctissimi homines de maximis rebus dissentiant?* aut de immutatione; ut, si disputetur, *Num interire virtus in homine, aut num in vitium possit converti?*

115. Definitionis autem sunt disceptationes, aut cum quæritur, ^b quid ^c in communi mente quasi impressum sit; ut, si disseratur, ⁴ *Idne sit jus, quod maximæ parti sit utile?* aut cum quid cujusque sit proprium, exquiritur; ut, *Ornate dicere, ⁵ propriumne sit oratoris, an id etiam aliquis præterea possit?* aut cum res distribuitur in partes; ut, si quæretur, ⁶ *Quot sint genera rerum expetendarum?* aut, *Sintne tria ^d, ⁷ corporis, animi, externarumque rerum?* aut cum quæ forma, & quasi naturalis nota cujusque sit, describitur; ut si quæretur avari species, seditiosi, gloriosi.

116. Consecutionis autem duo prima quæstionum genera ponuntur: nam aut simplex est disceptatio; ut si disseratur, *Expetendane sit gloria?* aut ex comparatione; ¹⁰ *Laus, an di-*

^a *An jus, quod inter homines est, fundatum sit in ipsa natura?* ^b *qua sit hominum omnium super aliqua re communis opinio.* ^c *an jus recte definiri possit, id quod maximæ parti sit utilissimum?* ^d *bona vel genera rerum expetendarum.*

¹ *Naturane sit jus*] Jus aliud est naturale, definiturque à Cicerone lib. 1. de Legibus, ratio summa insita in natura, qua jubet ea qua facienda sunt, prohibetque contraria. Aliud jus gentium ad naturale accedit, estque omnium gentium auctoritate passim receptum; aliud proprium, quod sibi quisque populus describit; aliud civile, &c. Vide Partit. Orat. n. 62.

² *Quod sit initium legum*] Callicles in Gorgia Platonis ab infirmiori plebe leges inventas putat, quibus, ne quid præter fas auderent, potentiores coercerentur. Thrasymachus apud Platonem lib. 1. de Rep. jura & leges principum arbitrio putat constitutas. Unde perperam concludit illud esse jus quod potentioribus est utile. Vide notas in 1. de Orat. n. 33.

³ *Rerumpublicarum*] Earum initium primo domus, tum vicus, denique ci-

vitas. Aristoteles lib. 1. de Republica.

⁴ *Cur doctissimi*] Scilicet eruditorum periade ac vulgi opiniones in maxima inconstantia veritatis ignorantia versantur. Tullius lib. 1. de Nat. Deor. num. 43.

⁵ *Quid in communi, &c.*] Hæc sunt innata, religione deum, parentes pietate, officiis amicos colere.

⁶ *Idne sit jus*] Rectius à jurisperitis definitur ars boni & aequi.

⁷ *Propriumne sit*] Ornate & apposite ad persuadendum dicere unius est oratoris.

⁸ *Quot sint genera*] Tria sunt expetenda, honesta, utilia, & jucunda.

⁹ *Corporis*] Bona corporis sunt sanitas, robur, agilitas, pulchritudo: animi; ingenium, memoria, industria: externa, nobilitas, proba institutio, divitiæ.

¹⁰ *Laus, an divitiæ*] Quæstionem solvit

vitæ magis expetendæ sint. Simplicium autem sunt tres modi: de expetendis, fugiendisve rebus; ut, *Expetendine honores sint? Num fugienda paupertas?* De æquo, aut iniquo; *Æquumne sit ulcisci injurias, etiam propinquorum?* De honesto, aut turpi; ut hoc, *Sitne honestum glorie causa mortem obire?*

117. Comparationis autem duo sunt modi: Unus, cum, idemne sit, an aliquid intersit, quæritur; ut *metuere*, & *vereri*; ut *rex*, & *tyrannus*; ut *assentator*, & *amicus*: Alter, cum, quid præstet aliud alii, quæritur; ut illud, *Optimine cujusque sapientes, an populari laude ducantur?* Atque ex quidem disceptationes, quæ ad cognitionem referuntur, sic fere à doctissimis hominibus describuntur.

118. Quæ vero referuntur ad agendum, aut in officii disceptatione versantur, quo in genere, quid rectum, faciendumque sit, quæritur; (cui loco omnis virtutum, & vitiorum est *silva* subjecta) aut in animorum aliqua permotione aut gignenda, aut sedanda, tollendave tractantur. Huic generi subjectæ sunt cohortationes, objurgationes, consolationes, miserationes, omnisque ad omnem animi motum & impulsio, & si ita res feret, mitigatio.

119. Explicatis igitur his generibus, ac modis disceptationum omnium, *nihil* sane ad rem pertinet, si qua in re discrepavit ab Antonii divisione nostra partitio: eadem enim sunt membra in utrisque disputationibus, sed paulo secus à me, atque ab illo, partita ac distributa. Nunc ad reliqua progrediar, meque ad meum munus *pensum*que revocabo.

a An malint sapientes ab optimo quoque laudari, quam à vulgo? b in questionibus qua officium cujusque spectant. c materia. d parum refert, an ego eundem in dividendo, atque Antonius, ordinem secutus sim.

vit Salomon Proverbiorum cap. 22. *Melius est nomen bonum quam divitia multa.*

1 Æquumne sit ulcisci] Consule notitas in lib. II. de Invent. n. 66. & in lib. I. de Orat. n. 32.

2 Metuere & vereri] Metuere est angimo malo imminenti quod vix declinari potest: vereri est timere ne quid perperam fiat.

3 Rex & tyrannus] Rex est qui rerum summam administrans, publicæ, non privatæ utilitati studet; tyrannus

contra suis tantum commodis servit. Omnes & habentur & dicuntur tyranni, qui potestate sunt perpetua in ea civitate, qua libertate usa est. Cornelius Nepos in Miltiade.

4 Assentator & amicus] Adulator voluptatis aut utilitatis suæ causa amicitiam simulat: amicus vult bona evenire alteri non suæ, sed illius ipsius causa quem diligit. Consule Plutarchum lib. de discrimine amici & adulatoris.

5 Pensum] Proprie manipulus est lanæ vel lini ex colu pendens, & à puellis

Nam ex illis locis, quos exposuit Antonius, omnia sunt ad quæque genera quæstionum argumenta sumenda; sed aliis generibus alii loci magis erunt apti: de quo, non tam quia longum est, quam quia perspicuum, dici nihil est necesse.

120. Ornatissimæ sunt igitur orationes eæ, ^a quæ latissime vagantur, & à privata ac singulari controversia se ad universi generis vim explicandam conferunt, & convertunt, ut ii, qui audiant, natura, & genere, & universa re cognita, de singulis reis, & criminibus, & litibus statuere possint.

121. Hanc ad consuetudinem exercitationis vos, adolescentes, est cohortatus Antonius, atque à minutis angustisque concertationibus ^b, ad omnem vim varietatemque vos differendi traducendos putavit. Quare ^c non est paucorum libellorum hoc munus, ut ii, qui scripserunt de dicendi ratione, arbitrati sunt, neque Tusculani, atque hujus ambulationis antemeridianæ, aut nostræ pomeridianæ sessionis. Non enim solum acuenda nobis, neque ^d procudenda lingua est, sed onerandum, complendumque pectus maximarum rerum, & plurimarum suavitatē, copia, varietate.

122. Nostra est enim (si modo nos oratores sumus, si in civium disceptationibus, si in periculis, si in deliberationibus publicis adhibendi auctores & principes sumus) nostra est, inquam, omnis ista prudentiæ doctrinæque possessio, in quam ^e homines, quasi caducam atque vacuum, abundantes otio, nobis occupatis, involaverunt; atque etiam aut iridentes oratorem, (ut ^f ille in Gorgia Socrates) cavillantur; aut aliquid de oratoris arte paucis præcipiunt libellis, eosque rhetoricos inscribunt ^f; quasi non illa sint propria rhetorum, quæ ab iisdem de justitia, de officio, de civitatibus instituendis, & regendis, de omni vivendi, denique etiam de naturæ ratione dicuntur.

^a Quæ versantur in quæstionibus infinitis, & ab hypothesis ad thesim traducuntur. ^b quæ certis definitæ sunt personis, temporibus ac locis. ^c hac ars de universo genere differendi præcipi non potest paucis rhetorum libellis, neque hoc sermone quem habuimus in Tusculano horis antemeridianis ambulando, neque hoc quem nunc habemus horis pomeridianis sedendo. ^d quasi cudeudo formanda ex arte. ^e philosophi prudentia & eruditionis possessionem quæ nostra est, rapuerunt, quasi possessore fuisset destituta. ^f ut Aristoteles & Theophrastus.

puellis fuso trahendus: metaphorice sumitur pro negotio cuique injuncto.

¹ Ut ille in Gorgia Socrates] Socratis

in Gorgia mentem non est hic affectus Crassus, ut jam annotavimus ad lib. 1. de Orat. n. 47.

123. Quæ quoniam jam aliunde non possumus, sumenda sunt nobis ab iis ipsis, à quibus expilati sumus; dummodo illa ad hanc civilem scientiam, quo pertinent, & quam inveniuntur, transferamus: neque (ut ante dixi) omnem teramus in his discendis rebus ætatem, sed cum fontes viderimus, (quos nisi qui celeriter cognorit, nunquam cognoscet omnino) tum, quotiescumque opus erit, ex iis tantum, quantum res petet, hauriamus.

124. Nam neque tam est acris acies in naturis hominum, & ingeniis, ut res tantas quisquam nisi monstratas, possit videre: neque tanta tamen in rebus obscuritas, ut eas non penitus acri vir ingenio ^a cernat, si modo adspexerit. In hoc igitur tanto, tam immensoque campo, cum liceat oratori vagari libere, atque, ubicunque constiterit, consistere in suo, facile ^b suppeditat omnis apparatus ornatusque dicendi.

125. Rerum enim copia verborum copiam gignit; & si est honestas in rebus ipsis, de quibus dicitur, existit ex rei natura quidam splendor in verbis. Sit modo is, qui dicet, aut scribet, institutus liberaliter educatione doctrinaque puerili, & flagret studio, & à natura adjuvetur, & in universorum generum infinitis disceptationibus exercitatus, ornatissimos scriptores oratoresque ad cognoscendum imitandumque delegerit; ^c næ ille haud sane, quemadmodum verba struat & illuminet, à magistris istis requireret: ita facile in rerum abundantia ad orationis ornamenta sine duce, natura ipsa, si modo est exercitata, labetur.

126. Hic Catulus, Dii immortales, inquit, quantam rerum varietatem, quantam vim, quantam copiam, Crasse, complexus es! quantisque ex angustiis oratorem educere ausus es, & in majorum suorum regno collocare! Namque illos veteres doctores auctoresque dicendi nullum genus disputationis à se alienum putasse accepimus, semperque esse in omni orationis ratione versatos:

^a Penitus intelligat, si modo attigerit. ^b præsto est, [rectius forsan legeres, *super*]. ^c profecto nequaquam ille requireret à magistris, &c.

127. Ex quibus ¹ Eleus ² Hippias, cum ³ Olympiam venisset, maxima illa ⁴ quinquennali celebritate ludorum, gloriatus est, cuncta pene audiente Græcia, *Nil esse ulla in arte rerum omnium, quod ipse nesciret: nec solum has artes, quibus liberales doctrinae atque ingenue continerentur, geometriam, musicam, literarum cognitionem & poetarum, atque illa, quæ de naturis rerum, quæ de hominum moribus, quæ de rebus publicis dicerentur; sed annulum, quem haberet; pallium, quo amictus: ^b soccos, quibus indutus esset, se sua manu confecisse.*

128. Scilicet nimis hic quidem est progressus, sed ex eo ipso est conjectura facilis, quantum sibi illi ipsi oratores de præclarissimis artibus appetierint, qui ne sordidiores quidem repudiarint. Quid de ⁵ Prodicto Chio? quid de Thrasymacho Chalcedonio, de Protagora Abderita loquar? quorum unusquisque plurimum temporibus illis, etiam de natura rerum, & differuit, & scripsit.

129. Ipse ille Leontinus Gorgias, ^c quo patrono (ut Plato voluit) philosopho succubuit orator, qui aut non est victus unquam à Socrate, neque sermo ille Platonis verus est; aut, si est victus, eloquentior videlicet fuit & disertior Socrates, &, ut tu appellas, copiosior & melior orator: sed ^d hic in illo ipso Platonis libro, de omni re, quæcunque in

^a Sc. vetustis doctoribus. ^b calceos. ^c qui dum in dialogo à Platone compositus, defensorem se rhetorica proficitur contra Socratem, quem cum illo de philosophia dignitate disputantem Plato facit, vincitur à Socrate. ^d Gorgias.

¹ Eleus] Oriundus ex Elide, quæ urbs est in Peloponneso, nunc Belvedere.

² Hippias, cum Olympiam venisset] Totus hic locus ex Platonis Hippiæ minore desumptus est; in quo Socrates Hippiam, audacissimum ardelionem, nihil non sibi arrogantem, dum facete deridet, sophistarum disputandi rationem evertit. De Hippiæ vide Apuleium lib. II. Floridor. Paulo post ea tempora annis circiter ante Christum ccclx Huihingus quidam inter Sinas philosophus isti Hippiæ persimilis vestes, calceos, &c. sua sibi industria & manu conficiebat. Martinus lib. v. Sinica historia, Decade prima.

³ Olympiam] Urbem in Elide re-

gione Peloponnesi, dictam quoque Pisam; nunc Langanico Castaldus, Niger Stauri vocari scribit.

⁴ Quinquennali celebritate ludorum] Olympicos ludos ad Jovis cultum Olympiæ quinto quoque anno celebrandos instituit Hercules, Diodoro teste: quanquam illorum auctorem Velleius facit Atreum. Eos instauravit Iphitus Eleus; anno post excidium Trojæ ccccviii. ante Romam conditam xxiii. ante Christi ortum dcclxxvi. Atque hinc primum certum aliquid habetur in historia Græca. Eorum ludorum celebritas desit Theodosio Magno imperante, ut narrat Cedrenus.

⁵ De Prodicto Chio, &c.] Vide notum in Brutum.

discepta-

disceptationem quæstionemque vocaretur, se copiosissime dicturum esse profitetur; isque ^a princeps ex omnibus ausus est in conventu poscere, qua de re quisque vellet audire; cui tantus honos habitus est à Græcia, soli ut ex omnibus, ¹ Delphis ² non inaurata statua, sed aurea statueretur.

130. Atque ii, quos nominavi, ³ multique præterea summi dicendi doctores, uno tempore fuerunt: ex quibus intelligi potest, ita se rem habere, ut tu, Crasse, dicis; oratorisque nomen apud antiquos in Græcia majore quadam vel copia, vel gloria floruisse.

131. Quo quidem magis dubito, tibine plus landis, an Græcis vituperationis essetribuendum statuam; cum tu, in alia lingua ac moribus natus, occupatissima in civitate, vel privatorum negotiis pene omnibus, vel orbis terræ procuracione, ac summi imperii gubernatione, ^b districtus, tantam vim rerum cognitionemque comprehenderis, eamque omnem cum ejus, qui consilio & oratione in civitate valeat, scientia atque exercitatione ^c sociaris; ^d illi, nati in literis, ardentesque his studiis, otio vero diffuentes, non modo nihil acquisierint, sed ne relictum quidem, & traditum, & suum conservaverint.

132. Tum Crassus, Non in hac, inquit, una, Catule, re, sed ^e in aliis etiam compluribus, distributione partium, ac separatione, magnitudines sunt artium diminutæ. An tu existimas, cum esset ⁴ Hippocrates ille Cous, fuisse tum alios medicos, qui morbis, alios ^f, qui vulneribus, alios, qui ocu-

^a Primus omnium. ^b occupatus. ^c conjunxerit. ^d Græci. ^e quia partes at-
tium alia ab aliis separata sunt, & aliis attributa, ideo artes, maxima antea, val-
de sunt immixta. ^f chirurgos appellant.

¹ Delphis] Delphi Phocidis urbs in Achaia, Apollinis oraculo celeberrima, Cæstri Sophiano, Salona Nigro.

² Non inaurata statua] Perperam itaque Pausanias in Phocidis Gorgiæ statuam inauratam erectam fuisse scribit: verius Valerius Maximus & Plinius auream fuisse referunt; quanquam & hic lapsus est lib. xxxiii. cap. 4. qui Gorgiam sibi, non Græciam ipsi statuam auream posuisse refert, Olymp. circiter lxx. sive annis ante Christum d.

³ Multi] Ut Theopodorus Byzantius,

Isocrates, &c.

⁴ Hippocrates Cous] Medicorum princeps Hippocrates, qui tam fallere quam falli nescit, ut ait Macrobius lib. 1. in somnium Scipionis cap. 6. in insula maris Egæi Co (hodie dicitur Lango) natus est, teste Histomacho, anno 1. Olymp. lxxx. scilicet ante Christum cccclx. obiit apud Larissas, quo ætatis anno vix constat: scribunt alii nonagesimo, alii octogesimo quinto, alii centesimo quarto, alii denique centesimo nono, Soranus.

lis mederentur? num geometriam ¹ Euclide aut ² Archimede, num musicam ³ Damone aut ⁴ Aristoxeno, num ipsas literas ⁵ Aristophane aut ⁶ Callimacho tractante, tam discerptas fuisse, ut nemo genus universum complecteretur, atque ut alius aliam sibi partem, in qua elaboraret, seponeret?

133. Equidem sæpe hoc audiui de patre, & de ² socero meo, *Nostros quoque homines, qui excellere sapientiæ gloria vellent, omnia, quæ quidem tum hæc civitas nosset, solitos esse complecti.* Meminerant illi ⁷ Sex. Ælium: M^r. vero Manilium nos etiam vidimus transverso ambulante foro, ^b quod erat insigne eum, qui id faceret, facere civibus omnibus consilii sui copiam: ad quos olim & ita ambulantes, & in folio sedentes domi, sic adibatur, non solum ut de jure civili ad eos, verum etiam de filia collocanda, de fun-

^a De patre uxoris meæ. ^b signum erat eum esse paratum ad respondendum, si qui ab ipso petere vellet.

¹ *Euclide*] Euclides mathematicus geometriam Alexandriæ docuit Ptolemæi Lagidæ Egypti regis temporibus, Olympiadis cxxviii. annis ante Christum cccviii. Multum differt ab antiquiore illo Euclide Megarensi Socratis discipulo. In opere de Geometria omnem magnitudinis ac multitudinis rationem complectitur, quæ subinde divisa est, aliis figuras planas, aliis solidas, aliis numeros, aliis lineas commensurabiles (ut vocant) & incommensurabiles tractantibus.

² *Archimede*] Hic Syracusanus cœli siderumque spectator geometricæ ac machinalis scientiæ peritissimus; patriam adversus Romanorum conatus novis bellicorum operum inventis facile per triennium defendit: Syraculis capto, cum esset suis studiis intentus, ab ignoto milite interfectus est, id ægre ferente Marcello victore, qui edixerat, ne vis tantus violaretur: anno U. C. dxxii. ante Christum cccxii. ætatis circiter lxx. *Livius lib. xxiv. Plutarchus; Plinius, &c.* Scripsit Archimedes de Sphæra & Cylindro, de circuli dimensionibus, de æquiponderantibus, de conoidibus & sphaeroidibus, de spiralibus, de quadratura parabolæ, & insidentibus in humido. Quotusquisque hæc omnia simul complectitur?

³ *Damone*] Damon, Agathoclis discipulus, non in musicis tantum, verum etiam aliis artibus per jucundis excelsit. *Plata in Lachete.*

⁴ *Aristoxeno*] Qui ortus ex urbe Taranto philosophicis juxta & musicis disciplinis eruditus existit. Aristotelem audivit præceptorem, in quem officii parum memor subinde invecit est, quod Aristoteles in schola sibi delegisset Theophrastum successorem. Iclaruit anno ante Christum circiter cccxx. *Suidas.*

⁵ *Aristophane*] Hic Byzantius grammaticus, Callimachi & Zenodoti discipulus, vixit Olympiadis xlv. ante Christum annis dc. *Suidas.*

⁶ *Callimacho*] Cyrenæo Grammatico, qui poemata quovis carminum genere scripsit, multaque oratione numeris soluta edidit. Ista subinde partiti sunt studia, alii grammaticæ, alii poeticæ addicti. Vixit Callimachus ad tempora Ptolemæi Evergetæ, qui regnare cepit in Egypto Olympiadis cxxvii. anno secundo, ante Christum cclxi. *Suidas.*

⁷ *Sex. Ælium: M^r. Manilium*] De quibus, ut & cæteris qui dicendi laude præstiterunt, differemus in notis ad Brutum.

do emendo, de agro colendo, de omni denique aut officio, aut negotio, referretur.

134. Hæc fuit ¹ P. Crassi illius veteris, hæc ² Ti. Coruncanii, hæc proavi generi mei ³ Scipionis, prudentissimi hominis, sapientia, qui omnes pontifices maximi fuerunt, ut ad eos de omnibus divinis atque humanis rebus referretur: iidemque & in senatu, & apud populum, & in causis amicorum, & domi, & militiæ consilium suum fidemque præstabant.

135. Quid enim ⁴ M. Catoni, præter hanc politissimam doctrinam ^a transmarinam atque adventitiam, defuit? num, quia jus civile didicerat, causas non dicebat? aut quia poterat dicere, juris scientiam negligebat? utroque in genere & laboravit, & ^b præstitit. Num propter hanc ex privatorum negotiis collectam gratiam tardior in republica capeffenda fuit? nemo apud populum fortior, nemo melior senator: idem facile ^c optimus imperator: denique nihil in hac civitate temporibus illis sciri discive potuit, quod ille non cum investigarit & scierit, tum etiam conscripserit.

136. Nunc contra plerique ad honores adipiscendos, & ad rempublicam gerendam nudi veniunt atque inermes; nulla cognitione rerum, nulla scientia ornati. Sin aliquis excellit unus è multis, ^d effert se, si unum aliquid affert, ut bellicam virtutem, aut usum aliquem militarem, (^e quæ sane nunc quidem obsoleverunt) aut juris scientiam, (^f ne ejus quidem universi: nam & pontificium, quod est conjunctum, nemo discit) aut eloquentiam, quam in clamore, & in verborum cursu positam putant: omnium vero bonatum artium, denique virtutum ipsarum, societatem cognitionemque non norunt.

^a Petitam à Græcis, qui ab Italis mari sejunguntur. ^b excelluit. ^c dux belli scientissimus. ^d præstantiorem se aliis haberi vult, si una aliqua dote præditus est. ^e quæ virtus bellica & usus militaris nunc jacent sine honore. ^f ne totius quidem juris. ^g jus de rebus divinis à pontificibus scriptum, quod est conjunctum cum jure civili.

¹ P. Crassi illius veteris] Cognomen-
to Divitis, qui pontificis maximi mu-
nere functus est, & consulatum ges-
sit anno U. C. DCLVIII. ante Christum
ccvi.

² Ti. Coruncanii] Hic etiam ponti-
fex maximus fuit, & obiit anno U. C.

DCI. ante Christum CLIII. ut indicat
Cicero in Catone.

³ Scipionis] Hic ille Scipio est Nasica
Corculum, pontifex maximus, proavus
istius Scipionis, qui Crassi gener fuit.

⁴ M. Catoni] Vide notas in Bru-
tum.

137. Sed, ut ad Græcos referam orationem, (quibus carere in hoc quidem sermonis genere non possumus: nam ut virtutis à nostris, sic doctrinæ sunt ab illis exempla repetenda) ¹ septem fuisse dicuntur uno tempore, qui sapientes & haberentur, & vocarentur: hi omnes, præter ² Milesium Thalem, civitatibus suis præfuerunt. Quis doctior iisdem illis temporibus, aut cujus eloquentia literis instructior fuisse traditur, quam Pisistrati? qui primus ³ Homeri libros, confusos antea, sic ⁴ disposuisse dicitur, ut nunc habemus. Non fuit ille quidem civibus suis utilis; sed ita eloquentia floruit, ut literis doctrinaque præstaret.

138. Quid Pericles? de cujus dicendi copia sic accepimus, ut, cum contra voluntatem Atheniensium loqueretur pro salute patriæ, ^a severius tamen id ipsum, quod ille contra populares homines diceret, popolare omnibus & jucundum videretur; ^b cujus in labris veteres comici, etiam cum illi maledicerent, (quod tum Athenis fieri licebat) Leporem habitasse dixerunt; tantamque in eo vim fuisse, ut in eorum mentibus, qui audissent, quasi aculeos quosdam relinqueret. At hunc non ^b clamator aliquis ^c ad clepsydram la-

^a Ejus oratio quamvis esset severior. ^b rhetorica magister imperitus.

¹ Septem fuisse dicuntur] Omnes illi, excepto Thale Milesio, omnium antiquissimo, suis civitatibus præfuerunt; Pittacus Mitylenæsis, Bias Prienensibus, Solon Atheniensibus, Cleobulus Lindiis, Myson Chenensibus in Laconica, Chilo Lacedæmoniis. *Plato in Protagora*, &c. Floruerunt ab Olympiade x. ad LVIII. sive ab anno ante Christi ortum DCCC. ad DCLVIII. *Diogenes*, &c.

² Milesium] Oriundum è Mileto nunc Melasso; ex Ptolemæo Cariz, ex Herodoto civitas est Ioniz. Quod in utriusque provinciæ sinibus sita sit, hinc orta fortasse geographorum æqualium dissensio, quorum alii, ut Mela, Strabo & Plinius, Miletum in Ionia; alii, ut Ptolemæus, in Caria collocant.

³ Homeri] De quo supra n. 57.

⁴ Disposuisse dicitur] Recte assensum hic sustinet Cicero; neque enim Pisistratum, sed ejus filium Hipparchum Homeri libros ordine disposuisse tradit *Plato* in Hipparcho.

⁵ Cujus in labris] Conviciis ac maledictis Periclem, ut refert *Plutarchus* in ejus vita, proscindebant comici poetæ Cratinus & Eupolis: hic nihilominus, auctore *Tullio* in *Bruto* n. 59. quam deam Græci vocant Πῆδω, *Ennius Suadam*, in Periclis labris sessivisse scripsit. Vide notas in *Brutum* n. 27.

⁶ Ad clepsydram] Clepsydra, ἀπὸ τῆς κλίσσης ὕδωρ, ab aqua furtim labente, appellata, vas est, inquit *Suidas*, angustissimo ore circa fundum, quod guttatim aqua defluente certum temporis spatium notabat, quo tempore non modo privatim declamabant rhetores, sed etiam in foro actor & reus æquali spatio perorabant. Eam consuetudinem invaluisse Romæ patet ex *Plinii* lib. 1. epist. ad *Falconem*: Athenis receptam ait *Æschines* in oratione contra *Ctesiphontem*. Εὐχέται γὰρ τὸ μὲν σπῆναι ὅδωρ τῇ καλῶς, τὸ δὲ δούτεος ὅδωρ τῇ τῶς γραφῆς φεύγοντι. Infunditur prima aqua accusatori, secunda vero aqua reo.

trare docuerat: sed (ut accepimus) ¹Clazomenius ille Anaxagoras, vir summus in maximarum rerum scientia. Itaque hic doctrina, consilio, eloquentia excellens, quadraginta annos præfuit Athenis, & urbanis eodem tempore, & bellicis rebus.

139. Quid Critias? quid Alcibiades? ²civitatibus suis quidem non boni, sed certe docti, atque eloquentes, nonne Socraticis erant disputationibus eruditi? Quis ³Dionem Syracusium doctrinis omnibus expolivit? non Plato? atque eum idem ille non linguæ solum, verum etiam animi ac virtutis magister, ad liberandam patriam impulit, instruxit, armavit. Aliisne igitur artibus hunc Dionem instituit Plato, aliis Isocrates clarissimum virum ⁴Timotheum, ⁵Cononis, præstantissimi imperatoris, filium, summum ipsum imperatorem, hominemque doctissimum? aut aliis Pythagoreus ille ⁶Lyfis Thebanum ⁷Epaminondas, haud scio an summum virum unum omnis Græciæ? aut Xenophon Agefilam? aut ⁸Philolaum ⁹Architas Tarentinus? aut ipse Py-

² Civitates suas damnis affecerunt, quippe qui fuerunt tyranni.

¹ Clazomenius] Natus Clazomenis urbe Ioniz in Asia minore: Thevero Grina.

² Dionem Syracusium] Hic Platonis discipulus contra Dionysium Minorem tyrannum copias movit, eumque devicit, ad libertatem popularium vindicandam egregie multa manu & consilio gessit. Calippi opera à Zacynthiis mercenariis perfide jugulatus est anno 3. Olympiad. cvi. ante Christum cccxiv. Diodorus, Plutarchus, & Cornelius Nepos.

³ Timotheum] Qui dux Atheniensis bellicam gloriam doctrinæ laude cumulavit. Cornelius Nepos. Ejus res præclare gestas inimici tribuebant fortunæ, quam depingebant urbes retibus inclusas ipsi offerentem: quod ægre tulit Timotheus; ex quo tempore adversa ei ceciderunt omnia; adeo ut tandem ab intento populo in exilium pulsus fuerit. Plutarchus in Sylla.

⁴ Cononis] Hic Atheniensis à Lysandro Lacedæmoniorum duce bello superatus, voluntario se multavit exilio,

& auxilio Artaxerxis Persarum regis, à servitute patriam liberavit. Cornelius Nepos.

⁵ Lyfis] Tarentinus, cui præceptoris sic fuit deditus Epaminondas, ut adolescens tristem ac severum senem omnibus æqualibus suis in familiaritate anteposuerit. Cornel. Nepos. Floruit Olympiade circiter xcv. annis ante Christum cccc.

⁶ Epaminondas] De quo, ut & Xenophonte, & Agefilæ, jam supra diximus.

⁷ Philolaum] Philolaus Crotoniata philosophus Pythagoricus, teste Lærtio, tyrannidis affectatæ suspectus mortuus est: cujus tres libros decem milibus denarium emptos à Platone refert Gellius lib. III. cap. 17.

⁸ Architas] Philosophus Pythagoricus, Platonis à Dionysio necandi salutem asseruit: sæpius populo præfatus est, sed mathematicis quam bellicis artibus multo clarior existit. Clauit annis ante Christum circiter cccl. Diogenes.

thagoras

tiam junctam habere eloquentiæ, philosophum appellare malit, non impediam: dummodo hoc constet, neque insipientiam ejus, qui rem norit, sed eam explicare dicendo non queat; neque insipientiam illius, cui res non suppetat, verba non desint, esse laudandam: quorum si alterum sit optandum, malim equidem indiseratam prudentiam, quam stultitiam loquacem.

143. Sin quærimus, quid unum excellat ex omnibus, docto oratori palma danda est: quem si patiuntur eundem esse philosophum, sublata controversia est: sin eos disjungent, hoc erunt inferiores, quod in oratore perfecto inest illorum omnis scientia, in philosophorum autem cognitione non continuo inest eloquentia: quæ quamvis contemnatur ab eis, necesse est tamen aliquem cumulum illorum artibus asferre videatur. Hæc cum Crassus dixisset, parumper & ipse conticuit, & cæteris silentium fuit.

144. Tum Cotta, Equidem, inquit, Crasse, non possum queri, quod mihi videre aliud quiddam, & non id, quod susceperis, disputasse: ^b plus enim aliquanto attulisti, quam tibi esset tributum à nobis, ac denuntiaturum. Sed certe & hæc partes fuerunt tuæ, de illustranda oratione ut diceres; & eras ipse jam ingressus, atque in quatuor partes omnem orationis laudem descripseras: cumque de duabus primis nobis quidem satis, sed, ut ipse dicebas, celeriter exigueque dixisses, duas tibi reliquas feceras; quemadmodum primum ornate, deinde etiam apte diceremus.

145. ^c Quo cum ingressus esses, repente te quasi quidam altus ingenii tui procul à terra abripuit, atque in altum à conspectu pene omnium abstraxit; ^d omnemque rerum scientiam complexus, non tu quidem eam nobis tradidisti: (neque enim fuit tam exigui temporis) sed ^e apud hos quid profeceris, nescio; me quidem in Academiam totum compulisti: in qua velim sit illud, quod sæpe posuisti, ut non necesse sit consumere ætatem, atque ut possit is illa omnia cernere, qui tantummodo adspexerit: sed etiam si est ali-

^a Orationis inopiam. ^b plura explicuisti, quam à te petieramus, & exponenda tribueramus. ^c quod cum inciperes exponere, subito impetus ingenii te impulsit ad eam tu tractandas, quas minime sperabamus. ^d differens de omnium rerum scientia. ^e nescio ex oratione tua quem fructum Cæsar & Sulpicius retulerint: ego quidem ita sum ea commotus, ut statuerem Academicorum omnem scientiam pernoscere.

quanto ^a spissius, aut si ego sum tardior, profecto nunquam conquiescam, neque defatigabor, ante quam illorum ^b anticipites vias rationesque, & pro omnibus, & contra omnia disputandi, percepero.

146. Tum Cæsar, Unum, inquit, me ex tuo sermone maxime, Crasse, commovit, quod eum negasti, qui non cito quid didicisset, unquam omnino posse perdiscere: ut mihi non sit difficile ^c periclitari, & aut statim percipere ^d ista, quæ tu verbis ad cælum extulisti; aut, si non potuerim, tempus non perdere, cum tamen ^e his nostris possim esse contentus.

147. Hic Sulpicius, Ego vero, inquit, Crasse, neque Aristotelem istum, neque Carneadem, nec philosophorum quemquam desidero: vel me licet existimes desperare posse ista perdiscere, vel (id quod facio) contemnere. Mihi rerum forensium & communium vulgaris hæc cognitio satis magna est ad eam, quam specto, eloquentiam; ex qua ipsa tamen permulta nescio, quæ tum denique, cum causa aliqua, quæ à me dicenda est, desiderat, quæro. Quamobrem, nisi forte es jam defessus, & si tibi non graves sumus, refer ad illa te, quæ ad ipsius orationis laudem splendoremque pertinent; quæ ego ex te audire volui, non ut desperarem me eloquentiam consequi posse, sed ut aliquid addiscerem.

148. Tum Crassus, Pervulgatas res ^f requiris, inquit, & tibi non incognitas, Sulpici: quis enim de isto genere non docuit, non instituit, non etiam scriptum reliquit? sed geram morem, & ea duntaxat, quæ mihi nota sunt, breviter exponam tibi: censebo tamen ad eos, qui auctores & inventores sunt harum sane minutarum rerum, revertendum.

149. Omnis igitur oratio conficitur ex verbis; quorum primum nobis ratio ^g simpliciter videnda est, deinde conjuncte: nam est quidam ornatus orationis, qui ex singulis verbis est; alius, qui ex continuatis conjunctisque constat. Ergo utemur verbis aut iis, quæ propria sunt, & certa quasi vocabula rerum, pene una nata cum rebus ipsis; aut iis, quæ

^a Obscurius. ^b rationes quibus in utramque partem disputatur. ^c experiri. ^d rerum omnium maximarum cognitionem. ^e mediocri Romanorum scientia. ^f quæ ad elocutionem pertinent. ^g in singulis verbis separatim sumptis, deinde in continuatis.

transferuntur, & quasi alieno in loco collocantur; aut iis, quæ novamus, & facimus ipsi.

150. In propriis est igitur verbis illa laus oratoris, ut ¹ abjecta atque ² obsoleta fugiat; lectis atque illustribus utatur; in quibus plenum quiddam & sonans inesse videatur. Sed in hoc verborum genere priorum delectus est quidam habendus, atque is aurium quodam judicio ponderandus: in quo consuetudo etiam bene loquendi valet plurimum.

151. Etiam hoc, quod vulgo de oratoribus ab imperitis dici solet, *Bonis is verbis*, aut *aliquis non bonis utitur*, non arte aliqua perpenditur, sed quodam quasi naturali sensu judicatur: in quo non magna laus est vitare vitium, (quamquam id est magnum) verum hoc quasi ³ solum quoddamque fundamentum est, verborum usus & copia bonorum.

152. Sed quid ipse ædificet orator, & in quo adjungat artem, id esse à nobis quærendum atque explicandum videtur. Tria sunt igitur in verbo simplici, quæ orator afferat ad illustrandam atque exornandam orationem; aut inusitatum verbum, aut novatum, aut translatum.

153. Inusitata sunt prisca fere ac vetusta, & ab usu quotidiani sermonis jamdiu intermissa, quæ sunt ³ poetarum licentiæ liberiora, quam nostræ: sed tamen ^b raro habet etiam in oratione poeticum aliquod verbum dignitatem. ^c Neque enim illud fugerim dicere, ut ⁴ Cælius, *Qua tempestate Pænus in Italiam venit*: nec *prolem*, aut *sobolem*, aut *effari*, aut ⁵ *nuncupari*, aut ⁶ ut tu soles, Catule, *non rebar*,

^a Sedes ac fundamentum elocutionis. ^b aliquando. ^c non abstinendum mihi esse prout ab hoc vocabulo, quo Cælius Antipater usus est.

¹ *Abjecta*] Verba vilia ac sordida, quibus sæpe utuntur comici & satyrici. Observat tamen Quintilianus lib. viii. cap. 3. vim rebus aliquando ipsa rerum humilitate afferri: ut cum dicit in Pilonem Cicero, cum tibi tota cognatio in straco advehatur, incidit in sordidum nomen, quo contemptum auxit hominis, quem destructum volebat. Et alibi caput opponis cum eo consicans.

² *Obsoleta*] Ridicule nescio quis apud Gellium lib. xi. cap. 7. cum vellet dicere inopia quendam miseroque victu vivere, & fursureo pane vesci, & vini facem potare; Hic, inquiebat, eques Romanus apudam edit, & flores bibis.

Obsoleta aliquando Tullius adhibuit, præcipue in epistolis, *Raudusculum*, *mutinari*, *averruncare*, *tricari*, *noctubundus*, &c. Consule Gellium lib. i. c. 10.

³ *Poëtarum licentia*] Plurima inusitata adhibet Virgilius; *olli*, *fuat*, *aulai*, *quianam*, &c.]

⁴ *Cælius*] De quo in notis ad lib. II. de Orat. n. 54.

⁵ *Nuncupari*] *Nuncupo* & *opinor*, verba cæteris modis ac temporibus maxime communia, ut ex hoc loco patet, vix usitata erant, hoc in prima persona imperfecti indicativi, illud in præsentis infinitivi passivi.

⁶ *Ut tu soles*] *Non rebar*; dixit Catullus

aut *opinabar*; aut alia multa, quibus loco positis, grandior atque antiquior oratio sæpe videri solet.

154. ¹ Novantur autem verba, quæ ab eo, qui dicit, ipso gignuntur ac fiunt: vel conjungendis verbis; ut hæc,

^a *Tum pavor sapientiam omnem mihi exanimato expectorat.*

^b *Num non vis hujus me versutiloquas malitias?* Videtis enim & *versutiloquas*, & *expectorat*, ex conjunctione facta esse verba, non nata: vel sæpe sine conjunctione verba novantur; ⁴ ut ^c ille Ennius, *Dii genitales*; ut, ^d *Baccarum ubertate incurvescere.*

155. Tertius ille ⁶ modus, transferendi verbi, late patet, quem necessitas genuit, ^e inopia coacta & angustiis; post autem delectatio iucunditasque ^f celebravit. Nam ut vestis frigoris depellendi causa reperta primo, post adhiberi coepta est ad ornatum etiam corporis & dignitatem: sic verbi translatio ⁷ instituta est inopiæ causa, frequentata de-

^a Tunc timor mihi consternato adimit omnem sapientiam ex pectore. ^b nonne vis me cavere ab hoc, qui fraudulentis verbis mihi malum machinatur? ^c ille poeta d multitudine fructuum incurvari. ^e propter penuriam verborum propriorum, & frequentatorem reddidit.

lus supra nom. 82.

¹ Novantur] Novari posse verba testis est locuples Horatius in Arte,

---- licuit semperque licebit

Signatum prasente nota procedere nomen. Multa in Latium inexit vocabula Tullius, quæ ne statim offendant aures, præposito verbo solet emollire. *Ista beatitas*, sive beatitudo dicenda est, utrumque omnino durum est, sed usu mollienda nobis verba sunt. lib. 1. de Nat. Deor. n. 95. Confugu ad aquilibratam: sic enim *teoraplar*. si placet, appellemus. ibid. n. 110. Carentem omni qualitate (*faciamus enim tractando usitatus hoc verbum & tritius.*) lib. 1. Acad. Quæst. n. 27. Id autem visum cum ipsum cerneretur, comprehensibile: feretis hoc? Nos vero, inquam; quonam enim modo *ναύαρχος* diceres? ibid. n. 41. Scite omnino Fabius libro 1. capite 6. Ut novorum verborum optima erunt maxime vetera, ita veterum maxime nova.

² Tum pavor] Versus hic ex Ennio citatur lib. IV. Tusc. Quæst. n. 19.

³ Num non vis] Desumptus ex alio vetere poeta versus.

⁴ Ut ille Ennius, *Dii genitales*] In maxima lectionum varietate facilius est sortiri, quam certo conicere quid recte dicas. Habent editiones alia, ut ille sensus disertus indigenitalis? alia, ut illud disertis sensu dii genitales; alia, ut ille senius, ut dii genitales; alia, ut illud senius disertum. Alia aliud etiam exhibent: nos lectioni Turnebi adhasimus; similis est enim Ennii versus, *Jupiter in calo cum diis genitalibus avum*

Degit.

⁵ Baccarum] Baccæ sunt fructus vitorum generum, lauri, olivæ, myrti & aliorum hujusmodi.

⁶ Modus transferendi] De verbi translati sive metaphora ejusque legibus hic fuse & egregie disputare Crassus incipit. Est autem metaphora verba à propria significatione translata ad alienam, propter similitudinem.

⁷ Instituta est inopia causa] Quæ necessitatis causa usurpantur, ea quæ rectius dici, quam *ναύαρχος*, auctoribus Porphyrio, Tyrio & Demetrio, sentit Vossius.

lectationis.

lectionis. Nam *gemmare vites, luxuriam esse in herbis, letas segetes*, etiam rustici dicunt. Quod enim declarari vix verbo proprio potest, id translato cum est dictum, illustrat id, quod intelligi volumus, ejus rei, quam alieno verbo posuimus, similitudo.

156. Ergo hæ translationes quasi mutationes sunt, cum, quod non habeas, aliunde sumas. Illæ paulo audaciores, quæ non inopiam indicant, sed orationi splendoris aliquid accessunt: quarum ego quid vobis aut inveniendi rationem, aut genera ponam?

157. ¹ Similitudinis est ad verbum unum contracta brevitates, quod verbum in alieno loco, tanquam in suo, positum, si agnoscitur, delectat; ² si simile nihil habet, repudiatur. Sed ea transferri oportet, quæ ³ aut clariorem faciunt rem, ut illa omnia;

———— ⁴ *Inhorrescit mare,*

Tenebræ conduplicantur, ^b noctisque & nimbūm occæcat nigror,

Flamma inter nubes coruscat, cælum tonitru contremitt,

Grando mista imbri largifluo subita præcipitans cadit,

Undique omnes venti erumpunt, sævi exsistunt turbines,

Fervit æstu pelagus ———

Omnia fere, quo essent clariora, translatis per similitudinem verbis dicta sunt.

158. Aut ⁵ quo significetur magis res tota, sive facti ali-

^a Translatio, seu metaphora, est similitudo, qua breviter uno verbo exprimitur. ^b nigro noctis & nubium intuentes veluti cacos reddit, ac lucem eripit. ^c grando cum ingenti pluvia præcipitans repente ruit.

¹ *Quæ non inopiam indicant*] Tales sunt hæ translationes significantiores; *plumbeum pugionem!* lib. iv. de Finib. 248. dicere potuit, ô inârmum argumentum! Cum enim sit campus in quo ipse exsultare oratio, cur eam in tantu angustias & in Stoicorum dumeta compellimus. Academ. Quæst. lib. iv. num. 112.

² *Si simile nihil habet*] Haud scio quisquam hanc Solini in procemio translationem probet, libri non tam brevitas eloquentia præferant, quam sermonum cognitionis. Quotus enim quisque Solini mentem assequatur, qui censet portare libros potius esse longos &

spissos ad intelligentiam lectoris, quam breves ac tenues ad ostentationem ingenii paucis multa complectentis?

³ *Aut clariorem faciunt rem*] Id præcipue cavendum est, ne id quod similitudinis gratia asceivimus, aut obscurum sit, aut ignotum: debet enim quod illustrandæ alterius rei gratia assumitur, ipsum esse clarius eo quod illuminat. Quintil. lib. viii. cap. 3.

⁴ *Inhorrescit mare*] Hos esse Pacuvii versus scribit Cicero lib. i. de Divinat. num. 24.

⁵ *Quo significetur magis*] Necessitate nos durum hominem non asperum dicimus. Non enim proprium erat, quod daretur

cujus, five consilii; ut ille, qui ^a occultantem consulto, ne id, quod ageretur, intelligi posset, duobus translatis verbis, similitudine ipsa indicat,

^b *Quandoquidem iste¹ circumvestit dictis, sepit sedulo.*

Nonnunquam etiam ^c brevis translatione conficitur; ut illud, *Si telum manu fugit*: imprudentia teli emissi brevius propriis verbis exponi ³ non potuit, quam est uno significata translato.

159. Atque hoc in genere persæpe mihi admirandum videtur, quid sit, quod omnes translatis & alienis magis delectantur verbis, quam propriis & suis. Nam si res suum nomen & proprium vocabulum non habet, ut ⁴ *pes* in navi, ut ⁵ *nexum*, quod per libram agitur, ut in uxore ⁶ *divortium*; necessitas cogit, quod non habeas, aliunde sumere: sed in suorum verborum maxima copia, tamen homines aliena multo magis, si sunt ratione translata, delectant.

160. Id accidere credo, vel quod ingenii specimen est quoddam, transilire ante pedes posita, & alia longe repetita sumere: vel quod is, qui audit, alio ducitur cogitatione, neque tamen aberrat; quæ maxima est delectatio: vel quod ^d singulis verbis res ac totum simile conficitur: vel quod

^a De industria utentem obscura ratione. ^b quandoquidem iste obscure loquitur, & mentem tegit. ^c ideo brevis est oratio, quia metaphorica. ^d uno eodemque verbo videt is, qui audit, & rem quæ metaphorica voce significatur, & alteram rem unde similitudo sumpta est, qua brevitate delectatur; ut cum lupus pro prædone dicitur.

remus his affectibus, nomen. Jam incensum ira, & inflammatum cupiditate, & lapsus errore significandi gratia. Nihil horum suis verbis, quam his accersitis magis proprium erat. Quin&til.lib.viii. c.6.

1 Circumvestit] Circumvestit, verbum translatum à corporis partibus quæ teguntur; sepit, ab agris aut oppidis quæ circumcinguntur.

2 Brevitas] Simile est illud Tullii lib. 1. de Nat. Deor. num. 104. Quidquid horum attigeris, ulcus est: ita male instituta ratio exitum reperire non potest. Nonnisi fufius dicere potuit, quidquid ad propugnandam deorum inertiam ex Epicuri mente dixeris, absurdum & ineptum erit.

3 Non potuit] Dici enim verbis propriis debuisset, telum manu impru-

denter emissum est.

4 Pes in navi] Funes quibus antennæ velis instructæ demittebantur attollebanturque, vocabant rudentes: qui vero ex utroque infimo veli angulo pendebant, eos dicebant pedes, quorum ulus erat in captando vento. Virg. v. Æneid. Una omnes fecere pedem.

5 Nexum] Vide notas in Topica, in quibus quæ ad jus civile pertinent explicamus: & quæ jam diximus ad lib. 1. de Orat. n. 173.

6 Divortium] Divortia sunt, inquit Isidorus, flexus viarum, siue viæ in diversa tendentes: aquarum divortia locus est, unde aquæ duas in partes divisæ incipiunt defluere. Translatione divortium tunc est, quando vir & uxor separantur.

omnis

omnis translatio, quæ quidem sumpta ratione est, ad sensus ipsos admoventur, maxime oculorum, qui est sensus acerrimus.

161. Nam & *odor urbanitatis*, & *mollitudo humanitatis*, & *murmur maris*, & *dulcedo orationis*, sunt ducta à cæteris sensibus. Illa vero oculorum multo acriora, quæ ponunt pene in conspectu animi, quæ cernere & videre non possumus. ¹ Nihil est enim in rerum natura, cujus nos non in aliis rebus possimus uti vocabulo & nomine: unde enim simile duci potest, (potest autem ex omnibus) indidem verbum unum, quod similitudinem continet, translatum, lumen affert orationi.

162. Quo in genere primum fugienda est dissimilitudo;

— ² *Cæli ingentes fornices* :

Quamvis sphæram ^b in scenam (ut dicitur) attulerit Ennius, tamen in sphæra fornices similitudo non potest inesse.

— *Vive Ulysses, dum licet* :

Oculis postremum lumen ³ *radiatum rape*.

Non dixit, *cape* ; non, *pete* ; haberet enim moram sperantis diutius esse sese victurum ; sed *rape* : hoc verbum est ad id aptatum, quod ante dixerat, — *dum licet*.

163. Deinde videndum est, ⁴ ne longe simile sit ductum.

^a Odoratu, tactu, auditu, gustatu. ^b in theatrum, ut populo probaret metaphoram suam non esse vitiosam.

¹ Nihil enim est in rerum natura] A quibuscumque rebus peti posse metaphoras inductione fuisse probat Vossius : A divinis, *Deus ille noster Plato*, lib. iv. ad Attic. epist. 16. A cælestibus, Ciceroni *cælestissimum os* tribuit Paterculus. Ab elementis, Virgil. Georg. II.

— *foribus domus alta superbis*
Mane salutantur totam vomit adibus undam.

A meteoris, *nubeculam frontis* Cic. A plantis & mixtis, *Olli robur & as triplex circa pectus erat*. Horat. Ab animalibus, *caput cana*. Cic. *ventrem facit paries*. Alphenus. Ab hominibus, *latus segetes*. Virgil. Ab artificialibus, *Apionem mundi cymbalum* vocabat Tiberius ; Longinum Eunapius, *Βιβλιοθήκη ζωνοειδής*, bibliothecam vivam, & ambulans museum.

² *Cæli ingentes fornices*] Non adeo vituperanda videtur, præsertim in carmine, hæc translatio, quæ vulgi sententiæ accommodata est. Vix aliquid similitudinis in hac Plauti metaphora de famelicis reperias in Curculione Actu II. scena III. *Lippiunt fauces fame* : an quod famelicis saliva faucibus inhærens lippitudinem oculorum imitari videtur ?

³ *Radiatum*] Muretus lib. xi. var. lect. cap. 9. putat legendum *radiantem*, quo nomine solem appellabant veteres poëtæ.

⁴ *Ne longe simile sit ductum*] Quale est teste Quintiliano lib. viii. cap. 6. istud Furii Bibaculi,

Jupiter hybernas cana nive conspuat Alpes.

¹ *Syrtim patrimonii, scopulum libentius dixerim* : ² *Charybdim bonorum, voraginem potius* : facilius enim ad ea, quæ visa, quam ad illa, quæ audita sunt, mentis oculi feruntur. Et, quoniam hæc vel summa laus est in verbis transferendis, ut sensum feriat id, quod translatum sit, ³ fugienda est omnis turpitudine earum rerum, ad quas eorum animos, qui audiunt, trahet similitudo.

164. Nolo dici morte Africani *castratam* esse rempublicam : nolo *stercus curiæ* dici ⁴ *Glauciam* : quamvis sit simile, tamen est in utroque deformis cogitatio similitudinis. Nolo esse ⁵ aut majus, quam res postulet ; *Tempestas* ⁶ *comissionis* : ⁷ aut minus ; *comissatio tempestatis*. Nolo esse verbum angustius id, quod translatum sit, quam illud proprium ac suum :

¹ *Quidnam est, obsecro?* ² *quid te adiri abnutas?* melius esset, *vetas, prohibes, absterres* : quoniam ille dixerat,

— ^c *Illico istic,*

Ne contagio mea bonis, umbrave obsit.

165. Atque etiam si vereare, ne paulo durior translatio esse videatur, ⁸ mollienda est præposito sæpe verbo ; ut si

^a *Immoderati conviviis.* ^b *cur te conveniri prohibes?* ^c *procul à me discedite, ne contagione mea, vel etiam ipsa umbra viros bonos inquinem,* [*Sc. hæc verba Thyestis.*]

¹ *Syrtim*] Syrtis sunt non modo loca in mari Libyco periculossissima, sed etiam hæ regiones Africæ continentis, quarum facies ventis arenas excitantibus pro diversa tempestate mutantur ; arenis, quemadmodum in mari Libyco, modo subsidentibus, modo ad horrendam altitudinem assurgentibus. Auctor est Solinus iis in locis viatores iter sideribus dirigere. Duplex est Syrtis ad Africam ; major hodie dicitur *les Sciches de Barbarie*, minor *Golphe Capes*.

² *Charybdim bonorum*] Quam similitudinem hic improbat Tullius, adhibuit orationis æstu abreptus Philippica II. num. 67. *Qua Charybdis tam vorax?* *Charybdis* dico ? *qua si fuit, animal unum fuit* : Oceanus, medius fidiis, vix videtur tot res tam dissipatas, tam distantibus in locis positas, tam cito absorbere potuisse. Charybdis autem est in freto Siculo periculossissima vorago.

³ *Fugienda est omnis turpitudine*] Recte quidem *sentinam* reipublica dixit

Cicero, sceditatem hominum significans : at minime probandum est illud veteris oratoris, *persecuisti reipublica vomicas*, i. e. improbos castigasti.

⁴ *Glauciam*] C. Servilius Glaucia scurra ridiculus, quaestor fuit anno U. C. DCXLIV. ante Christum ex.

⁵ *Aut majus*] Quale est *imperare remis*, quod apud Euripidem à Telepho dictum jure arguit Aristoteles lib. III. Rhet. cap. 2.

⁶ *Aut minus*] Ut si quis editum & asperum locum *verrucam* vocet cum Catone apud Gellium lib. III. cap. 7.

⁷ *Quidnam est obsecro*] Versus ex Ennio (ut videtur) desumpti, quos, ut in lib. 3. *Tust. Quæst.* magis integri citantur, numeris suis feliciter reddidit doctissimus Bentleius.

⁸ *Mollienda est*] Translatio durior solet etiam epitheto molliri : tonitru durius dixeris *tubam* ; adde cum Tryphiodoro *cælestem*, *ὀρεινὰν σάλπιγγα*, durities omnis tollitur.

olim

olim M. Catone mortuo, *pupillum* senatum quis relictum diceret, paulo durius; sin, *ut ita dicam, pupillum*, aliquanto mitius: etenim verecunda debet esse translatio, ut deducta esse in alienum locum, non irruisse; atque ut ^a precario, non vi, venisse videatur.

166. ^b Modus autem nullus est florentior in singulis verbis, nec qui plus luminis afferat orationi: nam ^c illud, quod ex hoc genere profuit, non est in uno verbo translato, sed ex pluribus continuatis connectitur, ut ^d aliud dicatur, aliud intelligendum sit:

— ² *Neque me patiar iterum*

Ad unum scopulum, & telum classem Achivum offendere.
Atque illud,

Erras, erras: ³ nam exsultantem te, & præidentem tibi Reprimunt validæ legum habentæ, atque imperii ^d insistent jugo.

167. Sumpta re simili, verba ejus rei propria deinceps in rem aliam (ut dixi) transferuntur. Est hoc magnum ornamentum orationis, in quo obscuritas fugienda est. Etenim ex hoc genere fiunt ea, quæ dicuntur ⁴ *Ænigmata*. Non est

^a Precibus adhibitum. ^b tropus in singulis verbis nullus est metaphora præstantior. ^c allegoria, qua ex metaphora ducitur, constat ex pluribus metaphoris, estque veluti continuata metaphora. ^d submittens.

1. *Aliud dicatur*] Cum tropus nihil aliud sit quam imaginis & vocis à propria significatione ad alienam translatio, certe quisquis illum adhibet, necessario aliud dicit, aliud intelligit. Cum orator aliud dicit, aliud intelligit prope idem, tropus est synecdoche, qua pars pro toto, totum pro parte sumitur. *Mucrones eorum à jugulis nostris rejecimus.* III. Catilinaria. *Mucrones*, id est, gladios. Cum aliud dicit, aliud intelligit mutuo dependens, metonymia est, qua ex causis effecta significantur, & vicissim. *Vitemus linguas hominum.* Cic. i.e. sermones. Cum aliud dicit, aliud oppositum intelligit, ironia est. *O præclarum, ut aiunt, custodem ovium lupum!* III. Philipp. n. 27. Denique cum aliud dicit, aliud simile intelligit, metaphora est, de qua hic agitur, quæ continuata vocatur allegoria. Unum sit instar omnium hoc Tullii exemplum ex *Pisoniana* n. 20. *Neque fui tam timidus,*

ut qui in maximis turbinibus ac fluctibus reipublica navem gubernassem, salvamque in portu collocassem, frontis tua nubeculam, tum collega tui contaminatum spiritum pertimescerem. Alios ego vidi ventos: aliam prospexi animo procellas: aliis impendentibus tempestatibus non cessi, sed his unum me pro omnium salute obtuli.

2. *Neque me patiar*] Verba veteris poetæ, quorum proprius est hic sensus: *non me iterum exponam periculo*; ducta allegoria fortasse à discrimine quod ad promontorium Caphareum aditæ classis Græcorum, & à telis pestiferis quæ in Græcos Apollo immisit.

3. *Nam exsultantem*] Sumpta ab equo metaphora significatur arrogantiam aliqujus coercendam esse.

4. *Ænigmata*] *Αἰνίγματα*, obscure loqui, dicitur ænigma, estque allegoria obscurior. Quo in genere eleganter & erudite luse Antonius Epist. IV. ad Theonem,

autem in verbo ^a modus hic, sed in oratione, id est, in continuatione verborum. Ne illa quidem ^b traductio atque immutatio, in verbo quandam fabricationem habet, sed in oratione,

Africa terribili tremit horrida terra tumultu.

Pro *Afris* est sumpta *Africa*. Neque factum verbum est; ut,

— — *Mare saxifragis undis:*

neque translatum; ut,

Mollitur mare:

sed ornandi causa ^c proprium proprio commutatum,

Desine Roma tuos hostes — —

Et — — *Testes sunt campi magni.* — —

Gravis est modus in ornatu orationis, & sæpe sumendus: ex quo genere hæc sunt; ^d ¹ *Martem belli esse communem*; ² *Cererem pro frugibus*; ³ *Liberum appellare pro vino*; *Nepotunum pro mari*; *curiam pro senatu*; *campum pro comitiis*; ^e ⁴ *togam pro pace*; *arma ac tela pro bello*.

168. Quo item in genere & virtutes, & vitia ^f pro ipsis, in quibus illa sunt, appellantur: ⁵ *Luxuries* quam in domum

^a Tropus. ^b metonomasia & hypallage à Græcis dicta. ^c ut Africa pro Afris ponitur &c. ^d aleam belli. ^e quæ habentur in campo Martio. ^f pro hominibus eo vitio laborantibus, ut avaritia pro avaris.

*Aut adsit interpret tuus,
Ænigmatum qui cognitor
Fuit meorum, cum tibi
Cadmæ nigellas filias,
Melonis albam paginam,
Notasque furvæ sepiæ,
Cnidiosque nodos prodidit.*

Nigellæ filiæ sunt literæ, quas in Græciam attulit Cadmus: Melonis alba pagina, papyrus Nilotica: Nilus olim Melo, teste Festo: atramentum quod è sepiæ succo conficiebant, appellat notas furvæ sepiæ, & nodos Cnidios calamos scribendo idoneos, è quibus Cnidii præstantiores erant cæteris. Raro sunt ab oratoribus adhibenda ænigmata, quippe quæ inter dicendum auditorum sensum etiam acutissimorum sæpe transvolent: usus est tamen Cicero pro Fonteio specie quadam ænigmatis in Pletorium, quod refert Quintilianus. Mater tua dum vixit, ludum, postquam mortua est, magistros habuit.

Dum viveret, suspecta erat libidinis;

postquam mortua est, ejus bona hæc subiecta sunt.

¹ *Martem*] Ut *Vulcanum* pro igne, *Martem* pro bello dicere eruditionem redoler, inquit Fabius lib. viii. cap. 6. ita *Liberum* & *Cererem* pro vino & panis licentius aliquis usurpaverit. Quos amissimus civis, eos Marti vis perulit, non ita victoria. Cicero pro Marcello.

² *Cererem*] Tritum est illud Terentii in Eunuchio Actu iv. scena v. *Sine Cerere & Libero friget Venus*. i. e. subtrahito pane & vino intemperantia minuitur.

³ *Liberum*] Egregie Valer. Maxim. lib. II. cap. 1. Proximus à *Libero* patre intemperantia gradus ad inconcessam Venerem esse consuevit.

⁴ *Togam*] Cedant arma toga, sic Tullius pacem bello præferendam esse significabat.

⁵ *Luxuries*] Quatuor exempla consequuntur nullo inter se nexu conjuncta.

irrupit;

irrupit; &, quo *Avaritia* penetravit; aut *Fides* valuit; *Iustitia* confecit. Videtis profecto genus hoc totum, cum, inflexo commutatoque verbo res eadem enuntiatur ornatius: cui sunt finitima illa minus ornata, sed tamen non ignoranda, cum intelligi volumus aliquid, aut ex parte totum; ut, pro ædificiis cum *parietes*, aut *tecta* dicimus: aut ex toto partem; ut, cum unam turmam, *equitatum populi Romani* dicimus: aut ex uno plures,

At Romanus homo tamen, etsi res bene gesta est, Corde suo trepidat: —

aut ^a cum ex pluribus intelligitur unum,

² *Nos sumus Romani, qui fuimus ante Rudini.*

aut quocunque modo non ut dictum est, in eo genere intelligitur, sed ut sensum est.

169. ³ Abutimur sæpe etiam verbo, ^c non tam eleganter, quam in transferendo; sed etiam si licentius, tamen interdum non impudenter; ut cum *grandem orationem* pro magna, *minutum animum* pro parvo dicimus. Verum ^d illa videtisne esse non verbi, sed orationis, quæ ex pluribus, ut exposui, translationibus connexa sunt? hæc autem, quæ aut immutata esse dixi, aut aliter intelligenda ac dicerentur, ^e sunt translata quodammodo.

170. Ita fit, ut omnis singulorum verborum virtus atque laus tribus existat ex rebus; si aut vetustum verbum sit, quod tamen consuetudo ferre possit: aut factum vel conjunctione, vel novitate, in quo item ^f est auribus consuetu-

^a Cum unus homo de se loquitur quasi plures essent. ^b cum aliud quidlibet intelligitur, non ut ipsa verba videntur significare in certo genere sumpta, sed ut is, qui dicit, sentit ipse ac significat. Sic ad significandum bellum adhibentur verba, quæ procellam ac tempestatem significant. ^c non tam eleganti modo, quam cum adhibetur translatio. ^d hac omnia non singulis verbis continentur, sed oratione perpetua. ^e habent aliquid metaphora. ^f videndum est ne aures & consuetudo offendantur.

¹ *Aut ex parte totum*] Est hæc synecdoche, de qua paulo ante n. 166.

² *Nos sumus*] Non dubitat Lipsius lib. v. Lect. cap. 2. quin hic sit Ennii versus sibi data civitate gratulantis. Variæ sunt lectiones, *Nos sumus Romani, qui fuimus Rutuli.* aliter *Rutilli.* Rectius *Rudini* à *Rudiis* urbe Calabriae, ex qua oriundus fuit Ennius. Ergo qui hac fecerat, *Rudium hospitem Ennium majores nostri in civitatem receperunt.* Cicero

pro Archia n. 22. Ut versus constet, pro *fuimus* lege *fuimus*.

³ *Abutimur*] Carachresis seu abusio vocis est, qua verbi alicujus significationem durius deflectimus ad aliam longe à propria recedentem: ita *parricida* dicitur *intersector matris* aut *sorris*: *calamus* sumitur vulgo pro *penna*, cum ille arundine fiat, hæc avium sit propria.

dinique parcendum: aut translatum, quod maxime, tanquam stellis quibusdam, notat & illuminat orationem.

171. Sequitur continuatio verborum, quæ duas res maxime, collocationem primum, deinde modum quandam formamque, desiderat. Collocationis est componere & struere verba, sic, ut neve asper eorum concursus, ¹ neve ² hiulcus sit, sed quodammodo ^b coagmentatus & lævis. ^c In quo lepide foci mei persona lusit is, qui elegantissime id facere potuit, Lucilius;

a Quam lepide lexeis composuisti? ut ² tesserae omnes Arte pavimento, atque ³ emblemate ⁴ vermiculato.

Quæ cum dixisset in Albucium illudens, ne à me quidem abstinuit,

Crassum habeo generum, ^e ne ⁵ rhetoricotero⁶ tu sis.

Quid ergo? ^f iste Crassus, quoniam ejus abuteris nomine, quid efficit? idem illud scilicet, ut ille voluit, & ego vellem, melius aliquanto, quam Albucius: verum in me quidem lusit ille, ut solet.

172. Sed est tamen hæc collocatio conservanda verborum, de qua loquor, quæ junctam orationem efficit, quæ coherentem, quæ levem, quæ æquabiliter fluentem. Id assequemini, si verba extrema cum consequentibus primis ita jungetis, ut ⁶ ne aspere concurrant, ^g ⁷ neve vastius diducantur.

^a *Hianti & aperto ore pronunciandus.* ^b concursus vocum sit recte coherens, & æquabilis. ^c in quo genere facete jocus est, qui jocandi peritissimus erat, Lucilius, in quadam satyra loquentem inducens Mucium Scævola focerum meum, à quo Albucius accusatus erat de pecuniis repetundis. ^d verba tua, o Albuci, quam eleganter sunt composita! ita sunt coagmentata, ut in pavimento inter se conferta sunt ex arte tesserae & emblemata. ^e ne gloriesse te meliorem oratorem. ^f quid facit ergo, qui hic appellatur, Crassus? idem quod Albucius voluit, sed melius, (i. e.) non ita affectate. ^g neque ore nimis aperto pronuntientur.

¹ *Neve hiulcus*] Qualis est in his locutionibus, Persarum rex Xerxes.

² *Tesserula*] Ut & tessellæ, laterculi sunt, seu lapides quadrati.

³ *Emblemate*] Ἀπὸ τῶ ἐμβλήματος, ab immittendo dicta sunt emblemata, frusta quædam lignea, eburnea, &c. quæ rei alicujus v. g. floris aut animalis effigiem habent; quæ frusta interseruntur & immittuntur ad ornatum in pavimenti, abacis, &c.

⁴ *Vermiculato*] Ornamentis, quasi

vermiculis, variato & distincto. Plinius lib. xxxv. cap. i. vermiculatu ad effigies rerum & animalium crustis.

⁵ *Rhetoricotero*] Vox Græca ῥητορικότερος, artis rhetorica peritior, s. eliditur more antiquo, ut sibi versus conficeret.

⁶ *Ne aspere concurrant*] Ut si quis dicat, Xerxis exercitus.

⁷ *Neve vastius, &c.*] Quod accidit cum litera a crebrius recurrit, ut si quis dicat, Frugifera regna Asia.

173. Hanc

173. Hanc diligentiam subsequitur ^a modus etiam & forma verborum; quod jam vereor ne huic Catulo videatur esse puerile. ^b Versus enim veteres illi in hac soluta oratione propemodum, hoc est, ¹ numeros quosdam, nobis esse adhibendos putaverunt: interspirationis enim, non defatigationis nostræ, neque ^c librariorum notis, sed verborum & sententiarum modo, interpunctas clausulas in orationibus esse voluerunt: idque princeps Isocrates instituisse fertur, ut inconditam antiquorum dicendi consuetudinem, delectationis atque aurium causa (quemadmodum scribit discipulus ejus Naucrates) numeris adstringeret.

174. Namque hæc duo, ² musici, qui erant quondam iidem poëtæ, ^d machinati ad voluptatem sunt, versum, atque cantum; ut & verborum numero, & vocum modo, delectatione vincerent aurium satietatem. Hæc igitur duo, vocis dico moderationem, & verborum conclusionem, quoad orationis severitas pati possit, à poëtica ad eloquentiam traducenda duxerunt.

175. In quo illud est vel maximum, quod ³ versus in oratione si efficitur conjunctione verborum, vitium est; & tamen eam conjunctionem, sicuti versum, ⁴ numerose cadere, & quadrare, & perfici volumus: neque est ex multis res una, quæ magis oratorem ab imperito dicendi ignaroque distinguat, quam quod ille rudis incondite fundit, quantum potest, & id, quod dicit, spiritu, non arte, determinat; orator autem sic illigat sententiam verbis, ut eam numero quodam complectatur, & ⁵ adstricto, & soluto.

^a Numerus in oratione. ^b antiqui voluerunt in oratione esse periodos, versuum insar, certis verborum finibus comprehensas, ut iis pronuntiatis interspiraret orator, nec defatigaretur. ^c eorum qui libros describunt. ^d excogitarunt.

¹ Numeros quosdam] Hic de numeris ac periodis breviter differit, quod argumentum cum uberius tractet in Oratore, eo notas rejicere satius est: hoc obiter tantum dixerim, numerum esse idoneum sententiæ sonum, qui ex dispositione partium oritur.

² Musici qui erant, &c.] Hoc aperte Quintilianus testatur lib. 1. cap. 10. Quis ignorat muscen tantum jam illis antiquis temporibus non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem musci, & vates, & sapientes judicaren-

tur? mittam alios: Orpheus, & Linus, &c.

³ Versus vitium est] In quod tamen non semel incidit ipse Cicero, ut in notis ad Oratorem observabimus n. 189.

⁴ Numerose cadere] Est orationem eo modo definire, qui placeat eruditæ auribus; quadrare, undecunque expolitam sibi constare.

⁵ Adstricto] Oratio numerosa & adstricta & soluta simul dicitur: adstricta quidem, quod certo verborum ambitu comprehensa non vagetur sermonis inftar, quem naturalis impetus sine lege effundit:

176. Nam ^a cum vinxit modis, forma & relaxat, & liberat immutatione ordinis, ut verba neque alligata sint quasi certa aliqua lege versus, neque ita soluta, ut vagentur. Quoniam igitur modo ^b tantum munus insistemus, ut arbitremur nos hanc vim numeroſe dicendi conſequi poſſe? Non eſt res tam difficilis, quam neceſſaria: nihil eſt enim tam tenerum, neque tam flexibile, neque quod tam facile ſequatur, quocumque ducas, quam oratio. ^c Ex hac verſus, ex eadem diſpares numeri conſciuntur:

177. ^d Ex hac hæc etiam ſoluta variis modis, multorumque generum oratio. Non enim ſunt alia ſermonis, alia contentionis verba; neque ex alio genere ad uſum quotidianum, alio ad ſcenam pompamque ſumuntur; ſed ea nos ^e cum jacentia ſuſtulimus è medio, ſicut molliſſimam ceram, ad noſtrum arbitrium formamus & fingimus. Itaque tum graves ſumus, tum ſubtiles, tum medium quiddam tenemus: ſic inſtitutam noſtram ſententiam ſequitur orationis genus; idque ad omnem rationem, & aurium voluptatem, & animorum motum mutatur & vertitur.

178. Sed ut in pleriſque rebus incredibiliter hoc natura eſt ipſa fabricata; ſic in oratione; ut ea, quæ maximam utilitatem in ſe continerent, eadem haberent plurimum vel dignitatis, vel ſæpe etiam venuſtatis. Incolumitatis ac ſalutis omnium cauſa videmus hunc ſtatum eſſe hujus totius mundi atque naturæ, rotundum ut cælum, terraque ut media ſit, eaque ſua vi ^f nutuque teneatur; ² ſol ut circumferatur, ut accedat ad brumale ſignum, & inde ſenſim aſcen-

^a Cum orator numeris orationem aſtrinxit, eandem ſolvit & liberat forma verſus, evitatis pedibus quibus conſcitur. ^b rem tantam perficiemus. ^c ex iſdem verbis ſit verſus, & oratio metri legibus ſoluta. ^d ex verbis quibus conſtat oratio ſoluta, ſi variis modis coagmententur, oritur ſtilus diverſus, humilis, mediocris, grandiloquus: non enim ſunt alia voces ſermonis quotidiani, alia diſtinctionis forenſis. ^e cum è ſermone communi ſumpſimus. ^f nixu ſuo conglobata, partibus omnibus ad centrum nitentibus.

effundit: ſoluta vero, quod non præſcriptis pedibus verſuum more vincitur.

¹ Ex hac verſus] Exemplo ſit ille Horatii verſiculus,

Sperne voluptates, nocet emptæ dolore voluptas.

immuta verborum ordinem, evaneſcet forma verſus. *Voluptates ſperne, dolore*

voluptas emptæ nocet.

² Sol ut circumferatur] Solem ſpatio annuo revera in Zodiaco circumferri crediderunt antiqui: Recentiores autem Aſtronomi veritatem Systematis Copernicani confirmârunt, Solemque in centro Orbitalium, quas Planetæ deſcribant, collocari, & (niſi circa proprium Axem) vel non omnino, vel ſaltem

dat in diversam partem; ut ¹ luna accessu & recessu suo solis lumen accipiat; ut eadem spatia ² quinque stellæ dispari motu cursuque conficiant.

179. Hæc tantam habent vim, ut paulum immutata coherere non possint; tantam pulchritudinem, ut nulla species ne excogitari quidem possit ornatior. Referte nunc animum ad hominum, vel etiam cæterarum animantium formam & figuram: nullam partem corporis sine aliqua necessitate affectam, totamque formam quasi perfectam reperietis arte, ³ non casu. Quid in arboribus, in quibus non truncus, non rami, non folia sunt denique, nisi ad suam retinendam conservandamque naturam? nusquam tamen est ulla pars, nisi venusta.

180. Linquamus naturam, artesque videamus. Quid tam in navigio necessarium, quam latera, quam ⁴ carinæ, quam prora, quam puppis, quam antennæ, quam vela, quam ma-

litem tardissimè, moveri, demonstrant. Diebus itaque 365, horis 5, minutis 51, quibus Zodiacum Sol videtur percurrere, suum cursum Terra circa solem reipsa conficit. Pro vario itaque terræ revolutæ situ varius solis apparet locus: Proinde circulum æquatoris circiter 12. Septembris sol videtur attingere, deinde sensim ad hybernium Capricorni signum accedens id 11. Decembris ingredi: inde videre videmur versus æquatorem usque ad 11. Martii ascendentem; in Cancri demum signo conspicitur 11. Junii.

¹ Luna accessu] Luna lumen omne suum à sole mutuatur, & pro vario accessu & recessu videtur à nobis modo pleno orbe, modo dimidiato illuminata, modo densis involuta tenebris fugit visum. Est nihilominus media sui parte, quæ à sole respicitur, semper illustrata. Nos partem illam, cum luna soli subjiciatur in Syzygia, videre non possumus; ut abs sole recedit, primum curvata in cornua, tum æqua portione videtur divisa; cum omnino soli adversa opponitur, ab eoque distat 180 gradibus, nobis lucet orbe pleno, ut ex optices legibus pater. Conversio lunæ in zodiaco mensem efficit, qui duplex est, alter periodicus, quo uno circuitu totum decurrit zodiacum diebus 27. horis 7. 43'. alter synodicus, quo non

modo perlustrat zodiacum, verum etiam alios viginti septem circiter gradus emittitur, ut iterum cum sole conjungatur, qui mensis dies 29. horas 12. 44'. complectitur.

² Quinque stella] Insignis hic antiquorum error, qui temporibus omnino diversis & motu dispari eadem spatia à planetis describi putarunt. Quinque stellis hic memoratis sextam liceat addere Tellurem; & asserere, spatia maxime diversa ab iis omnibus planeta Soli propior est, eò minore tertur circulo, & eò citius periodum absolvit, secundum datam & immutabilem legem, Quadrata temporum periodicorum sunt cubis distantiarum à Sole proportionalia. Mercurius, Soli proximus, diebus 87, horis 23, orbem suum conficit. Venus diebus 224, horis 17. Tellus, diebus 365, horis 5, 51'. Mars, anno uno, diebus 321, horis 23. Jupiter, annis 11, diebus 314, horis 12. Saturnus, annis 29, diebus 167, horis 22.

³ Non casu] Democritus & Epicurus fortuito atomorum concursu omnia genita somniantur.

⁴ Carina] Ima pars navis: prora pars anterior: puppis pars posterior: antenna transversum in navi lignum ad malum, cui velum alligatur.

li? quæ tamen hanc habent in specie venustatem, ut non solum salutis, sed etiam voluptatis causa, inventa esse videantur. Columnæ, & templa & porticus sustinent; tamen habent non plus utilitatis, ¹quam dignitatis. ²Capitolii fastigium illud, & cæterarum ædium, non venustas, sed necessitas ipsa fabricata est: nam cum esset habita ratio, quemadmodum ex utraque tecti parte aqua delaberetur, utilitatem templi fastigii dignitas consecuta est; ut, etiam si in cœlo Capitolium statueretur, ubi imber esse non posset, nullam sine fastigio dignitatem habiturum fuisse videatur.

181. Hoc in omnibus item partibus orationis evenit, ut utilitatem, ac prope necessitatem suavis quædam & lepos consequatur. Clausulas enim, atque interpuncta verborum, animæ interclusio, atque angustia spiritus attulerunt. Id inventum ita suave, ut, sicuti sit infinitus spiritus datus, tamen eum ^aperpetuare verba nolimus. Id enim auribus nostris gratum est inventum, quod hominum lateribus non tolerabile solum, sed etiam facile esse possit. ^bLongissima est igitur complexio verborum, quæ volvi uno spiritu potest.

182. Sed hic naturæ modus est, artis alius: nam cum sint numeri plures, ³iambum, & ⁴trochæum frequentem ⁵segregat ab oratore Aristoteles, Catule, vester, qui natura tamen incurrunt ipsi in orationem sermonemque nostrum: sed ^csunt insignes ⁶percussiones eorum numero.

^a Sine intermissione continuare. ^b longissima periodus ea est, qua uno spiritus conatu pronunciari potest. ^c oratio numerosa, qua constat ex iambis & trochæis, offendit, quoniam quasi subsultat propter brevitatem pedum.

1 *Quam dignitatis*] Tales sunt columnæ opere Dorico, Ionico, & præcipue Corinthiaco.

2 *Capitolii*] Capitolium templum Jovis in monte Tarpeio, cui nomen imposuit hominis caput ipsis in fundamentis repertum. Fuere quatuor capitolia diversis temporibus constructa. Ejus, quod erexit Tarquinius Priscus, tegulas æreas primus Catulus inauravit post Carthaginem everfam.

3 *Iambum*] Syllaba longa brevi subiecta vocatur Iambus, Horatius in Arte, qui alibi versam hunc ex meris iambis scripsit,

Suis & ipsa Roma viribus ruit.

4 *Trochæum*] Pedem metricum syllabis duabus, prima longa, altera brevi constantem, ut arma.

5 *Se segregat ab oratore Aristoteles*] De pedibus in oratione numerosa adhibendis fusius agitur in Oratore: in quo si quid difficile occurrerit, notis illustrabimus. Quod hic præcipit Cicero, tradidit Aristoteles lib. III. Rhetor. cap. 8. Ο δὲ ἰαμβὸς αὐτὴ ἐστὶν ἡ λέξις ἢ τὸν ποταλὸν διὰ μάλα παλαιῶν τῶν μέτρων ἰαμβῶν φέρειν λέγοντες. Δὲ δὲ σημεῖον γινώσκαι, ὡς ἐστὶν αἱ. ὁ δὲ ἰσχυρὸς κορυφαῖος ὁ δὲ τὸ τελευτῆσαι. Iambus autem ipsa est dictio multitudinis: quare ex omni versuum genere maxima iambicos proferunt qui loquuntur. Oportet autem orationem dignitatis esse plenam, & in admirationem rapere. Trochæus Cordaci, quod lascivæ saltationis est genus, magis convenit: hoc patet ex tetrametris.

6 *Percussiones numerorum*] Numerus.

Græce

rum, & minuti pedes. Quare primum ^a ad ^a heroum nos ^a dactyli, & ³ anapæsti, & ⁴ spondei pedem invitat; in quo impune progredi licet ^b duos duntaxat pedes, aut paulo plus, ne plane in versum, aut similitudinem versus incidamus. ⁵ Aliæ ^c sunt geminæ, quibus hi tres heroi pedes ^d in principia continuandorum verborum satis decore cadunt.

183. ⁶ Probatur autem ab eodem illo maxime pæon; qui est duplex: nam aut à longa oritur, quam tres breves consequuntur; ut hæc verba, *desinite, incipite, comprimite*: aut à brevibus deinceps tribus, extrema producta atque longa; sicut illa sunt, *domuerant, sonipedes*. Atque illi philosopho ordiri placet à superiore pæone, posteriore finire. Est autem pæon hic posterior non syllabarum numero, sed aurium mensura, quod est acrius iudicium & certius, ⁷ par fere Cretico, qui est ex longa, & brevi, & longa; ut,

^a Pedem quo utimur in carmine heroico. ^b usque ad duos tantum pedes. ^c percussiones. ^d in principia periodorum.

Græce *ῥυθμός*, ex multis pedibus componitur, quorum tempora animo metimur, & intervalla pedum & digitorum ictu signamus.

1 *Ad heroum*] Id refert Aristoteles loco supra laudato. *τοὺς δὲ ῥυθμούς οἱ μὴ ἴσους σεμνὸς, καὶ λεκτικὸς, καὶ ἀρμονικὸς δοκεῖν.* Inter numeros herous gravis est, & orationi accommodatus, & temperatione aliorum numerorum indiget: Nisi enim iambi inserantur, grandior est numerus quam desideret soluta oratio. Ex quibus secum ipse conciliandus Tullius, qui ex mente Aristotelis heroum numerum hic probat: in Oratore numero 192 rejicit. Nimirum hic admittit reliquorum numerorum harmonia temperatum, alibi purum improbat.

Cæterum herous pes Fabio dactylus est, Ciceroni præterea spondæus & anapæstus.

2 *Dactyli*] Pes una longa syllaba, & duabus brevibus constans, ut corpore; à similitudine digiti, in quo tres sunt articuli, nomen habet.

3 *Anapæsti*] Pes à Græcis *ἀνὰ δάκτυλον*, dactylo contrarius appellatus, ex duabus brevibus & una longa componitur, ut *animos*. ex *ἀνὰ* & *πάλιν* ferio, quod sono reciproco dactylum repercutiat.

4 *Spondei*] Ex duabus longis conflati, ut omnes: dicti *ἀπὸ τῆς ἀσπασίας*, à libatione, quod in sacrificiis adhiberi solent.

5 *Aliæ sunt geminæ*] In singulis pedibus simplicibus, quia habent *ἀπὸν* & *δύο*, elationem & positionem, singulæ sunt percussiones: si duos in clausula pedes certos constituimus, geminæ sunt percussiones; si totidem pedes apponimus in principio, aliæ sunt geminæ in principio continuationis, quam Græci *πρὸς ἄρῳ* vocant. Ponuntur itaque non sine dignitate & in principio & in fine, vel ipsi ordine tres pedes heroi dactylus, anapæstus & spondæus, vel singuli cum aliis mixti; quod potius est intelligendum. Ita *Strebaus*.

6 *Probatur*] Locus est Aristotelis ex eodem cap. 8. lib. III. Rhetor. desumptus. *Ὁ δὲ ποιεῖν λεγόμενος ἀπὸ μόνου γὰρ ἕκαστος μὲν τῶν ῥυθμῶν ῥυθμός, ὥς ἐστι μάλα κατὰ τὴν. Πᾶν δὲ πᾶν ὡς πᾶν ὡς πᾶν: hoc enim uno prædictorum numerorum non fit versus: adeoque maxime later. Cæterum non tantum duplex, sed etiam quadruplex est pæon. Constat enim præterea alius ex iambo & pyrrichio, ut docebimus: alius ex Pyrrichio & choreo, ut moriamur. Pæones omnes ex tribus brevibus & una longa constant.*

7 *Par fere Cretico*] Creticus seu amphimacer

¹ *Quid petam præfidi, aut exsequar? quove nunc —*
A quo numero exorsus est ² Fannius, *Si, Quirites, minas il-
lius —* Hunc ille clausulis aptiorem putat, quas vult longa
plerumque syllaba terminari.

184. Neque vero hæc tam acrem curam diligentiamque
desiderant, quam est illa poëtarum; quos necessitas cogit,
& ipsi numeri ac modi, sic verba versu includere, ut nihil
sit, ³ ne spiritu quidem minimo, brevius aut longius, quam
necesse est. Liberior est oratio, & plane, ut dicitur, sic &
est, vere soluta; non ut fugiat tamen aut erret, sed ut sine
vinculis sibi ipsa moderetur. Namque ego illud assentior
Theophrasto, qui putat orationem, quæ quidem sit polita
atque facta quodammodo, non adstrictæ, sed remissius nu-
merosam esse oportere.

185. Etenim sicut ille suspicatur, & ⁴ ex illis modis, qui-
bus hic usitatus versus efficitur, post anapæstus, procerior
quidam numerus, effloruit; inde ille licentior & divitior
fluxit ⁵ dithyrambus: cujus membra, & pedes, ut ait idem,
sunt in omni locupleti oratione diffusa. Et, si numerosum
est id in omnibus sonis atque vocibus, ⁶ quod habet ⁷ quas-
dam impressiones, & quod metiri possumus intervallis æqua-
libus, recte genus hoc numerorum, dummodo ne conti-

² Ex illis numeris qui conficiunt versum heroicum, qui maxime est in usu, ortus
est versus anapæsticus, heroico liberior, qui præter dactylum & spondæum admittit
anapæstum: ex anapæstico fluxit multo licentior dithyrambus, qui ex quibuscumque pe-
dibus efficitur. ⁷ certos quosdam pedes, quibus egregie clauditur.

phimacer sit ex longa, brevi & longa,
ut *maximos*. Par est præoni aurium cer-
to iudicio, unam enim longam & duas
breves æqualibus intervallis metimur.

¹ *Quid petam*] Versus ex Ennii He-
cuba.

² *Fannius*] De quo in Bruto.

³ *Ne spiritu quidem minimo*] Ita pe-
des in versibus suis quique sedibus dis-
poni debent, ut ne syllaba quidem vel
desit vel redundet.

⁴ *Dithyrambus*] Hymnus ad Bac-
chum, qui & ipse Dithyrambus est ap-
pellatus ἀπὸ τοῦ δις εἰς διῶρα, seu διὸ διῶρα
ἐπὶ δαίτη, quod bis in portam, sive duas por-
tas ingressus esset; bis enim natus cre-
debatur, videlicet ex matre Semele,
deinde ex Jovis semore. Carminis ge-

nus quo conficiebatur hic hymnus quol-
libet pedes admittebat. Horat. lib. iv.
carm.

*Seu per audaces nova dithyrambos
Verba devolvit, numerisque fertur
Lege solutis.*

⁵ *Quod habet quasdam impressiones*]
Hoc quivis facile sentiat in hac periodo
Tullii pro Cæcina n. 1. ubi sunt qua-
tuor impressiones totidem in periodi
partibus. Si quantum in agro locisque de-
sertis audacia potest, tantum in foro atque
in judiciis impudentia valeret: non mi-
nus nunc in causa cederet A. Cæcina Sext.
Abutii impudentia, quam tum in vi fa-
cienda cessit audacia. Intervalla sunt
prope æqualia, numerosa omnia.

nuum

num sit, in orationis laude ponetur. Nam si rudis & im-
polita putanda est illa sine intervallis loquacitas perennis &
profluens, quid est aliud causæ, cur repudietur, nisi quod
a hominum aures vocem natura modulantur ipsa? quod fie-
ri, nisi inest numerus in voce, non potest.

186. Numerus autem ^b in continuatione nullus est: di-
stinctio, & æqualium & sæpe variorum intervallorum per-
cussio, numerum conficit: ^c quem in cadentibus guttis, quod
intervallis distinguuntur, notare possumus; in amni præcipi-
tante non possumus. Quod si continuatio verborum hæc so-
luta multo est aptior atque jucundior, si est articulis mem-
brisque distincta, quam si continuata ac producta; mem-
bra illa ^d modificata esse debebunt; quæ si in extremo bre-
viora sunt, ^e infringitur ille quasi verborum ambitus: sic
enim has orationis conversiones Græci nominant ^f. Quare
aut paria esse debent posteriora superioribus, extrema pri-
mis; aut, quod etiam est melius & jucundius, longiora.

187. Atque hæc quidem ab ^g iis philosophis, quos tu
maxime diligis, Catule, dicta sunt: quod eo sæpius testifi-
cor, ut ^h auctoribus laudandis ineptiarum crimen effugiam.
Quarum tandem, inquit Catulus? aut quid disputatione ista
afferri potest elegantius, aut omnino dici subtilius?

188. At enim vereor, inquit Crassus, ne hæc aut diffici-
liora ⁱ istis ad persequendum esse videantur; aut, quia non
traduntur in vulgari ista disciplina, nos ea majora ac diffi-
cilia videri velle videamur. Tum Catulus, Erras, inquit,
Crasse, si aut me, aut horum quemquam putas à te hæc ope-
ra quotidiana & pervagata expectare: ista, quæ dicis, dici
volumus; neque tam dici, quam isto dici modo; neque tibi
hoc pro me solum, sed pro his omnibus sine ulla dubitatione
respondeo.

^a Aures hominum naturali propensione in loquentium vocibus modum exigunt. ^b in
rebus perpetuo coherantibus & conjunctis nullus est numerus. ^c numerum vel parem
vel imparem observare possumus in cadentibus & stillicidio guttis, quia alia post aliam
certis spatiis interpositis decidunt; non possumus animadvertere in fluvio, cujus aqua
continuato ac perenni lapsu devolvuntur. ^d quodam ambitu comprehensa. ^e rumpi-
tur. ^f cum appellant *zeugmas*. ^g Aristotele & Theophrasto. ^h cum antiquos
auctores citavero. ⁱ Cottæ & Sulpicio.

ⁱ Aut paria esse debent] In periodo ex oratione pro Cæcina allata facile potes
advertere.

189. Ego vero, inquit Antonius, inveni tandem, quem negaram in eo quem scripsi libello me invenisse, *eloquentem*: sed eo te ne laudandi quidem causa interpellavi, ne quid de hoc tam exiguo sermonis tui tempore verbo uno meo diminueretur.

190. Hanc igitur, Crassus inquit, ad legem ^a cum exercitatione, tum stilo, qui & alia, & hoc maxime ornat ac limat, formanda vobis oratio est. Neque tamen hoc tanti laboris est, quanti videtur: ^b nec sunt hæc rhythmicorum ac musicorum acerrima norma dirigenda: & efficiendum est illud modo vobis, ne ^c fluat oratio, ne vagetur, ^d ne insistas interius, ^e ne excurrat longius; ut membris distinguatur, ut ^f conversiones habeat absolutas. Neque semper utendum est perpetuitate, & quasi conversione verborum; sed sæpe & carpenda membris minutioribus oratio est, quæ tamen ipsa membra sunt numeris vincienda.

191. Neque vos pæon, aut herous ille conturbet: ipsi occurrent orationi: ipsi, inquam, se offerent, & respondebunt non vocati: consuetudo modo illa sit scribendi, atque dicendi, ut ¹ sententiæ verbis finiantur, eorumque verborum junctio nascatur à proceris numeris ac liberis, maxime ^h heroo, & ⁱ pæone priore, aut ^k cretico, sed ^l varie distindeque confidat. Notatur enim maxime similitudo in conquirendo: &, si primi & postremi illi pedes sunt hac ratione servati, medii possunt latere, modo ne circuitus ipse verborum sit aut brevior, quam aures expectent; aut longior, ^m quam vires atque anima patiatur.

192. Clausulas autem diligentius etiam servandas esse arbitror, quam superiora; quod in his maxime perfectio at-

^a In numeros flectenda est oratio exercitatione & stilo. ^b numeri persequendi sunt non eorum severo more, qui carmina & odas concinendas scribunt. ^c sine ulla distinctione. ^d ne sisat prius quam numerus sit absolutus, ut ea oratio, cujus posteriores partes brevitate sua defraudant aures auditorum. ^e ne numero perfecta nondum absoluta sit sententia. ^f periodos. ^g distinguenda. ^h dactylo, aut ipondeo, aut anapæsto. ⁱ una longa, tribus brevibus. ^k longa, brevis & longa. ^l variis pedibus terminetur. ^m in quam ut possit uno & continui spiritu pronuciari.

1. Ut sententia verbis finiantur] Hæc & alia illustrabimus exemplis in Oratore. Interim hoc Quintiliani lib. ix. cap. 4. accipe, Verbo sensum cludere, multo, si compositio patiatur, optimum

est: in verbis enim sermonis vis inest. At si id asperum erit, cedat hac ratio numeris, ut sit apud summos Græcis Latinisque oratores frequentissima.

que

que absolutio judicatur. Nam versus æque prima, & media, & extrema pars attenditur; qui ^a debilitatur, in quacumque sit parte titubatum. In oratione autem prima pauci cernunt, postrema plerique: quæ quoniam apparent, & intelliguntur, varianda sunt, ne aut animorum judiciis repudiantur, aut aurium satietate.

193. Duo enim, aut tres sunt fere extremi servandi & notandi pedes, si ^b modo non breviora, & præcisa erunt superiora, quos aut ^c chorios, aut heroos, aut ^e alternos esse oportebit, aut ^d in pæone illo posteriore, quem Aristoteles probat, aut ei pari cretico. Horum vicissitudines efficient, ut neque ii satientur, qui audient, fastidio similitudinis; nec nos id, quod faciemus, ^e opera dedita facere videamur.

194. Quod si ² Antipater ille Sidonius, quem tu probe, Catule, meministi, solitus est versus hexametros, aliosque variis modis atque numeris fundere ex tempore, tantumque hominis ingeniosi ac memoris valuit exercitatio, ut, cum se mente ac voluntate coniecisset in versum, verba sequerentur; quanto id facilius in oratione, exercitatione & consuetudine adhibita, consequemur?

195. Illud autem ne quis admiretur, quonam modo hæc vulgus imperitorum in audiendo notet; cum in omni genere, tum in hoc ipso magna quædam est vis incredibilisque naturæ. Omnes enim tacito quodam sensu, sine ulla arte aut ratione, quæ sint in artibus ac rationibus recta ac prava, dijudicant; idque cum faciunt in picturis, & in signis, & in aliis operibus, ad quorum intelligentiam ^a ^f natura minus habent instrumenti, tum multo ostendunt magis in verborum, numerorum, vocumque judicio; quod ea ^g sunt in communibus infixæ sensibus, neque earum rerum quemquam funditus natura voluit esse expertem.

^a Versus vitiosus est, quacunque in parte pedes idonei non fuerint collocati. ^b modo priores periodi partes non sint breviores. ^c permixtos inter se & alternis dispositos, ^d orationis clausula conquiescat. ^e affectato studio. ^f à natura non sunt facti. ^g ea sunt in omnium animis & auribus innata.

1 Chorios] Chorius, sive choreus, idem qui trochæus una longa & brevi constat.

2 Antipater] Hic oriundus ex Sidone in Phœnicia (nunc Said) poeta extemporali in carmine facundia celebris, cujus epigrammata undeviginti

habemus in Anthologia. Plinius libro vii. cap. 51. refert eum omnibus annis uno die natali tantum correptum febre, & eo consumptum fuisse satis longa senectæ. Floruit centum circiter ante Christum annis.

196. Itaque non solum verbis arte positis moventur omnes, verum etiam numeris ac vocibus. ^aQuotus enim quisque est, qui teneat artem numerorum ac modorum? At ^bin his si paulum modo offensum est, ut aut contractione brevius fieret, aut productione longius, theatra tota reclamant. Quid? ^choc non idem fit in vocibus? ut à multitudine & populo, non modo catervæ atque conventus, sed etiam ipsi sibi singuli discrepantes ejiciantur?

197. Mirabile est, cum plurimum in faciendo interfit inter doctum & rudem, quam non multum differat in iudicando. Ars enim, cum à natura profecta sit, nisi naturam moveat ac delectet, nihil sane egisse videatur. Nihil est autem tam cognatum mentibus nostris, quam ¹numeri atque voces; quibus & excitamur, & incendimur, & lenimur, & languescimus, & ad hilaritatem, & ad tristitiam sæpe deducimur: quorum illa summa vis carminibus est aptior & cantibus, non neglecta, ut mihi videtur, à Numa, rege doctissimo, maioribusque nostris; (ut epularum solennium fides, ac tibix, ²Saliorumque versus indicant) maxime autem ³à Græcia vetere celebrata: quibus utinam, similibusque de rebus disputari, quam de puerilibus his verborum translationibus maluissetis.

198. Verum, ut in versu vulgus, si est peccatum, videt; sic, si quid in nostra oratione claudicat, sentit: sed poëta non ignoscit, nobis ^dconcedit: tacite tamen omnes non esse illud, quod diximus, aptum perfectumque cernunt. Itaque illi veteres, sicut hodie etiam nonnullos videmus, cum

^a Quam pauci sciunt artem numerorum? ^b quod spectat quantitatem syllabarum, si quid histriones peccaverint vel contractione vel productione perperam adhibita, spectatores omnes & auditores reclamant. ^c nonne idem accidit in modis musicorum & symphonia? non modo tota cohors cum errat, sed etiam singuli cum sibi non consentiunt, exhibitantur. ^d parit.

¹ Numeri atque voces] Est hæc Simmæ philosophi apud Platonem in Phædone sententia, hominis animum esse harmoniam: quam opinionem ibidem refellit Socrates.

² Saliorum] Salii sacerdotes Martis, sic dicti quod dum ferrent ancilia, solerent saltare. Ancile autem brevius erat scutum, quod è cælo cum esset delapsum ad salutem Romæ fatale, ne forte subriperetur, curavit Numa, se-

cundus rex Romanorum, ut undecim alia omnino similia fabricarentur.

³ A Græcia vetere] Summam eruditionem Græci sitam censebant in nervorum vocumque cantibus. Igitur & Epaminondas princeps, meo iudicio, Græcia, fidibus prælare cecinisse dicitur: Themistoclesque aliquot ante annis, cum in epulis recussasset lyram, habitus est indolentior. Cic. lib. 1. Tuscul. Quæst. n. 4.

^acircuitum, & quasi orbem verborum conficere non possent, (nam id quidem nuper vel posse, vel audere coepimus) ^bterna, aut bina, aut nonnulli singula etiam verba dicebant; qui in illa ^cinfantia naturali, illud, quod aures hominum flagitabant, tenebant tamen; ut & illa essent paria, quæ dicerent, & æqualibus interpirationibus uterentur.

199. Exposui fere, ut potui, quæ maxime ad ornatum orationis pertinere arbitrabar: dixi enim de singulorum laude verborum: dixi de conjunctione eorum; dixi de numero atque forma. Sed ^d si habitum orationis etiam, & quasi colorem aliquem requiritis, est & plena quædam, sed tamen teres: & tenuis, non sine nervis ac viribus; & ea, quæ particeps utriusque generis quadam mediocritate laudatur. His tribus figuris insidere quidam venustatis non fuco illitus, sed sanguine diffusus, debet color.

200. Tum denique nobis hic orator ita conformandus est & verbis, & sententiis, ut, quemadmodum qui utuntur armis, aut palæstra, non solum sibi ^evitandi, aut ferendi rationem esse habendam putant, sed etiam, ut cum venustate moveantur: sic verbis quidem ad aptam compositionem & ^fcondecientiam, sententiis vero ad gravitatem orationis utatur, ut ii, qui in armorum tractatione versantur g.

201. Formantur autem & verba, & sententiæ ²pene innumerabiles; quod satis scio notum esse vobis: sed inter conformationem verborum, & sententiarum, hoc interest; quod ³verborum ^htollitur, si verba mutaris; sententiarum

^a Periodum numerosam. ^b quorum alia aliis responderent. ^c imperitia dicendi. ^d si formam & speciem orationis nosse vultu: alia est sublimis, & tamen aqualis, non inflata: alia tenuis, non tamen exsanguis & exsucca: alia inter utramque media. In hac triplici orationis specie reperiri debet non ascititius, sed verus ac naturalis decor. ^e ictus. ^f gratiam. ^g arti gladiatoris rationem decori adiungunt. ^h venustas.

1 Terna, aut bina] Terna invicem opposita verba numerosam efficiunt orationem: ex. gr. *Odit privatam luxuriam: publicam magnificentiam diligit.* Cic. pro Muræna. item bina binis, ut *In dominatu servitus, in servitute dominatus.* Cic. pro Deiotaro: item cum singula singulis opponuntur, ut in illo Terentii Eunuchi Actu 1. scena 1.

Exclusit, revocat: redeam? non, si me obsecret.

2 Pene innumerabiles] Cum figura sit orationis habitus à recta & simplici consuetudine non sine dignitate recedens; patet id plurimis ac pene infinitis modis fieri posse ab ingeniosis.

3 Verborum tollitur] Sua figuræ verborum perit gratia, si verba mutantur. In illo Ovidii versiculo, quem citat Quintilianus,

Cur ego non dicam, Furia, te furiam?
paranomasia est: aliquid aliud, v.g. *ras-*
bidiu,

permanet, quibuscumque verbis uti velis. Quod quidem vos et si ^a facitis, tamen admonendos puto, ^b ne quid esse aliud oratoris putetis, quod quidem sit egregium atque mirabile, nisi in singulis verbis illa tria tenere, ut translati utamur frequenter, interdumque ^c factis, raro autem etiam pervertitis: ^d in perpetua autem oratione, cum & ^e conjunctionis lenitatem, & numerorum, quam dixi, rationem tenuerimus, tum est ^f quasi luminibus distinguenda, & ^f frequentanda omnis oratio, sententiarum, atque verborum.

202. Nam & ² commoratio una in re permultum movet, & illustris explanatio, ³ rerumque, quasi gerantur, sub aspectum pene subjectio; quæ & in exponenda re plurimum valet, & ad illustrandum id, quod exponitur, & ad ampli-

^a Ita esse creditis. ^b ne putetis ad summum oratoris decus aliud requiri, quam in singulis verbis, &c. ^c novatis. ^d in continuatione orationis. ^e lenem verborum collocationem. ^f exornanda.

bidam, in fine versus substitute, evanescent figura. Contra in hac sententiæ figura, (præteritio est quam adhibet Tullius pro lege Manilia) Itaque non sum predicaturus, Quirites, quantas ille res domi militique, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obederint: sed etiam venti tempestatesque obsecundarint: Hoc brevissime dicam, &c. Immuta quantumlibet voces, eadem stabit figura, sententiæ præteritio.

1 Quasi luminibus distinguenda] De figurarum usu recte hoc præcipit Fabius lib. ix. cap. 3. Si quis parce & cum res poscet utetur velut asperso quodam condimento, jucundior erit oratio: at qui nimium affectaverit, ipsam illam gratiam varietatis amittet; quanquam sunt quædam figura ita recepta, ut pene jam hic ipsum nomen effugerint; quæ etiam si fuerint crebriores, aures consuetas minus ferient. Nam & secreta, & extra vulgarem usum posita, ideoque magis nobiles, ut novitate aurem excitant, ita copia satiant: nec se obvias fuisse dicenti, sed conquistis, & ex omnibus latebris extractas congestasque declarant.

2 Commoratio una in re] Exempla suggerent Ciceronis orationes prope omnes. Insignis est hic locus pro Roscio Amerino n. 74. Quomodo occidit?

ipse percussit, an aliis occidendum dedit? si ipsum arguis, Roma non fuit: si per alios fecisse dicis, quæro servosne an liberos? quos homines? indidemne America, an hosce ex urbe sicarios? si America, qui sunt hi? cur non nominantur? si Roma, unde eos noverat Roscius, qui Romanus multis annis non venit, neque unquam plus triduo fuit? ubi eos convenit? quicum locutus est? quomodo persuasit? pretium dedit? cui dedit? per quem dedit? unde, aut quantum dedit? &c.

3 Rerumque, quasi gerantur] Figuram hanc διαπόρευσις & ὑποτάξις vocant Græci. Exemplum illustre suppeditat Tullius Verrina vii. n. 117. Patres hi, quos videtis, jacebant in limine, matresque misera pernoctabant ad ostium carceris, ab extremo complexu liberum exclusa: quæ nihil aliud orabant, nisi ut filiorum extremum spiritum excipere sibi liceret. Aderat janitor carceris, carnifex pratoris, mors terrorque sociorum ac civium, licitor Sestius: cui ex omni gemitu doloreque certa merces comparabatur: ut adeas, tantum dabis: ut cibum tibi intro ferre liceat, tantum: nemo recusabat. Quid ut uno ictu securi asseram mortem filio tuo, quid dabis? ne diu crucietur? ne sapius feriat? ne cum sensu doloris aliquo & cruciatu spiritus auferatur? Etiam ob hanc causam pecunia licitori datur.

ficandum;

ficandum; ut iis, qui audient, illud, quod augebimus, quantum efficere oratio poterit, tantum esse videatur: & huic contraria sæpe ¹ præcisio est; & ² plus ad intelligendum, quam dixeris, significatio; & distincte ³ concisa brevitās; & ⁴ extenuatio, & huic adjuncta ⁵ illusio, à præceptis Cæsaris non abhorrens:

203. Et ab re ⁶ non longa digressio, in qua cum fuerit delectatio, tum reditus ad rem aptus & concinnus esse debet; propositioque quid sis dicturus, & ab eo, quod est dictum, ⁷ sejunctio; & reditus ad propositum; & ⁸ iteratio; & rationis apta conclusio; tum augendi minuendive causa, ⁹ veritatis superlatio atque ¹⁰ trajectio; & ¹¹ rogatio; atque huic finitima quasi percunctatio expositioque sententiæ suæ; tum illa, quæ maxime quasi irrepit in hominum mentes, alia dicentis ac significantis ¹² dissimulatio, quæ est

a Ab eo quod dictum est transitus ad aliud rei genus. b qua fertur ultra veritatem.

¹ *Præcisio*] Vide lib. iv. ad Herenn. num. 41.

² *Plus ad intelligendum*] Refertur ad emphasin, de qua lib. iv. ad Herenn. num. 67.

³ *Concisa brevitās*] *Βραχυλογία* vocat Rutilius, cujus hoc exemplum affert ex Lyfia. Sed nos æquum est voluntatem dispicere. Nam consilio valuit, fortuna lapsus est: homo fuit, fatetur, concedendum non omnia posse; hoc enim decorum est proprium.

⁴ *Extenuatio*] Consule lib. II. de Orat. num. 267.

⁵ *Illusio*] De qua fuse admodum & eleganter Cæsar differit lib. II. de Orat. num. 235. &c.

⁶ *Non longa digressio*] Voces istas non longa melius omitti, à quibusdam etiam MSS. abesse, recte monet Editor Cantab. Digressio autem, propositio, sejunctio, reditus ad propositionem & orationis apta conclusio, quorum omnium exempla passim occurrunt, vix inter figuras locum obtinent.

⁷ *Iteratio*] Qualis est hæc in oratione pro Quinctio n. 36. Ostendam primum causam non fuisse cur à pratore postulares ut bona P. Quinctii possideres: deinde ex edicto te possidere non potuisse: postremo non possidisse. Quaso, C. Aquili, vosque qui estis in consilio, ut quid pollicitus sim,

diligenter memoria mandatis Nego fuisse causam cur postulares: Nego ex edicto possidere potuisse: Nego possidisse.

⁸ *Veritatis superlatio*] Est hyperbole, de qua lib. 4. ad Herenn. n. 44. & lib. 2. de Orat. n. 267.

⁹ *Rogatio*] Rogatio urgendi & aliquid detegendi causa adhibetur. Pro Roscio Comedo n. 13. *Stipulatus es? ubi? qua die? quo tempore? quo presentem? quis respondisse me dicis? nemo. Percunctatio fit etiam de iis quæ notissima sunt, & sententiam suam sæpe optime exponit Orator, dum se ipse percunctatur, & sibi ipse respondet. Pro Lege Manilia n. 61. Quid enim tam novum, quam adolescentulum privatum, exercitum difficili reipublica tempore conficere? confecit. huic præesse? præfuit. rem optima ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, &c.*

¹⁰ *Dissimulatio*] Sive ironia, qua aliud dicitur, aliud omnino oppositum intelligitur. Tullius in Pisoniana à n. 58. ad 62. ironia mirabili Pisonem exagitat, qui negaverat se triumphi cupidum esse. Non est integrum Cn. Pompeio consilio jam uti tuo: erravit enim. non gustaras istam tuam philosophiam: ter jam homo stultus triumphavit. Crasse, pudet me tui. quid est quod confecto formidolosissimo bello, coronam illam lauream tibi tantopere decer-

perjucunda, cum in oratione, non contentione, sed sermone, tractatur :

204. Deinde ¹ dubitatio ; tum distributio ; tum ² correctio, vel ante, vel postquam dixeris, vel cum aliquid à te ipso rejicias : ³ prævinitio est etiam ad id, quod aggrediare ; & ⁴ trajectio in alium ; ⁵ communicatio, quæ est quasi cum iis

ni volueris à Senatu ? P. Servili, Q. Metelle, C. Curo, P. Africane, cur non audistis tam doctum hominem, tam eruditum, priusquam in istum errorem induceremini O stultos Camillos, Curius Sed quoniam praterita mutare non possumus : quid cessat hic homulus ex argilla & luto fictus Epicureus, dare hac præclara præcepta sapientia clarissimo & summo imperatori genero suo ? fertur ille vir, mihi crede, gloria meditare quibus verbis incensam illius cupiditatem comprimam atque restringam dices enim, ut es homo facetus, ad persuadendum concinnus, perfectus, politus & schola. Quid est, Caesar, quod te supplicationes toties decreta, tot dierum, tantopere delectent ? . . . Quid tandem habet iste currus ? quid vinisti ante currum duces ? quid simulacra oppidorum ? quid aurum ? quid argentum ? quid legati in equis & tribunis ? quid clamor militum ? quid tota illa pompa ? inania sunt ista, mihi crede, delectamenta pene puerorum, captare plausus, vehi per urbem, conspici velle, &c. Hac tu oratione non dubito quin illum jam ascendentem in currum possis revocare. O tenebra ! ô lutum ! ô sordes ! &c. Vide & Verrinam ultimam n. 26. & Misopogonem Juliani, qui perpetua ironia contextus est.

¹ Dubitatio] De qua lib. 4. ad Herenn. n. 40. Est præterea egregium exemplum lib. 5. in Verrem n. 103. Occurrebat illa ratio : Quid Cleomene fiet ? poterone animadvertere in eos, quos dicto audientes esse iussi ? misum facere eum, cui imperium potestatemque permisi ? Poreat Cleomenes una. Ubi fides ? ubi exsecrationes ? ubi dextra complexusque ? . . . fieri nullo modo poterat quin Cleomeni parceretur.

² Correctio] Est hæc aculeata in furorem Clodii pro Cælio. Quod quidem facerem vehementius, nisi inimicitia intercederent cum istius mulieris viro : fratrem volui dicere : semper hic erro.

³ Prævinitio] Qualis est hæc Tullii

Philippica vii. n. 8. Ego itaque pacis, ut ita dicam, alumnus, qui quantuscunque sum (nihil enim mihi arrego) sine pace civili certe non fuisset (periculose dico : quemadmodum accepturi P. C. sitis, horreo ; sed pro me perpetua cupiditate vestra dignitatis retinenda & augenda, quæ oroque vos P. C. ut primo, si erit vel acerbum auditu, vel incredibile à M. Cicerone esse dictum, accipiat sine offensione quod dixerò : neve id prius quam quale sit explicaverò, repudietis) Ego ille, dicam sapius, pacis semper laudator, semper auditor, pacem cum M. Antonio esse nolo. Magna spe ingredior in reliquam orationem, P. C. quoniam periculosissimum locum silentio sum prætervectus.

⁴ Trajectio in alium] Sic in Miloniana Cicero acculatoris partes occupat, & Clodium ipsum Miloni struxisse insidias probat. Sic apud Livium lib. xlv. Rhodii culpam totius civitatis in seditiosos aliquot conferunt.

⁵ Communicatio] Qua adversarios vel iudices consulimus : valet ad urgendum adversarium, & confessionem ab eo exprimendam. Exemplum habes pro Quintio n. 53. &c. Si mehercule hac tecum duo verba fecisses, Quid ago ? respicisset cupiditas atque avaritia paululum Ego pro te nunc non consulo post tempus in aliena re, quod tu in tua re, cum tempus erat, consulere oblitus es. Quaro abs te te C. Aquilli vadimonium mihi non obii quidam socius & asinus meus postulone à pratore, ut ejus bona mihi possidere liceat profecto si recte vestram bonitatem atque prudentiam cognovi, non multum me fallis, si consulamini, quid sitis responsuri : primum expectare videatur, amicos convenire : quærare quis procurator sit : domum denunciare. dici vix potest, quam multa sint, qua respondeatis ante fieri oportere, quam ad hanc rationem extremam necessarium devenire.

ipſis,

ipsis, apud quos dicas, deliberatio; ¹ morum ac vitæ imitatio, vel in personis, vel sine illis, magnum quoddam ornamentum orationis, & aptum ad animos conciliandos vel maxime; sæpe autem etiam ad commovendos:

205. ² Personarum ficta inductio; vel ³ gravissimum lumen augendi: ⁴ descriptio, ⁵ erroris inductio, ⁶ ad hilaritatem impulsio, ⁷ ante occupatio: tum duo illa, quæ maxime movent, ⁸ similitudo, & ⁹ exemplum: ¹⁰ digestio, ¹¹ interpellatio, ¹² contentio, ¹³ reticentia, ¹⁴ commendatio, ¹⁵ vox

a Quæ maxime prodest amplificationi. b distributio.

¹ Morum ac vitæ imitatio] Ἠθικὴ αἰμοῖτα dicitur à Græcis, de qua lib. 4. ad Her. n. 63.

² Personarum] Περσωνομοῖτα, cujus exempla attulimus in notis ad lib. 4. Heren. n. 66.

³ Descriptio] Cujusmodi est hæc Pisonis apud Ciceronem in Sextiana n. 19. Alter, o dii boni! quam teter incedebas! quam truculentus! quam terribili aspectu! unum aliquem tu ex barbaris illis exemplum imperii veteris, imaginem antiquitatis, columnen reipublica, diceret intueri. vestitus asper nostra hac purpura plebeia ac pene fusca: capillo ita horrido, ut Capua, in qua ipse tum imaginis formanda causa dumviratum gerebat, Seplassiam sublatus videretur. Nam quid ego de supercilio dicam? quod tum hominibus non supercilium, sed pignus reipublica videbatur. tanta erat gravitas in oculo, tanta frontis contractio, ut illo supercilio reipublica, tanquam Atlante cælum, niti videretur.

⁴ Erroris inductio] Qua aliquid inopinatum ac præter expectationem dicitur: ut in Heautontimorumenno Terentii actu v. Scena 1.

In me quidvis harum rerum convenit, Quæ sunt dicta in stultum, caudex, stipex, asinus, plumbens:

In illum nil potest: nam exsuperat ejus stultitia omnia hæc.

⁵ Ad hilaritatem impulsio] Fit adhibitis jocis de quibus prolixè lib. II. de Orat. n. 235. &c.

⁶ Ante occupatio] Sive prolepsis, qua id quod contra nos dici potest, anticipamus & refellimus. Ita Cicero pro Cælio n. 39. Dicit aliquis, hæc igitur est tua disciplina? sic tu instituis adolescentes? ob hanc causam tibi hunc puerum parens commendavit & tradidit, ut in amore &

voluptatibus adolescentiam suam collocaret, & hanc tu vitam & studia defenderes? Ego, si quis, judices, hoc robore animi atque hac indole virtutis ac continentia fuis, ut respueret omnes voluptates, omnemque vitam suam cursum in labore corporis atque in animi contentione conficeret; quem non quies, non remissio, non aequalium studia, non ludi, non convivia delectarent; nihil in vita expetendum putaret, nisi quod esset cum laude & cum dignitate conjunctum: hunc mea sententia divinis quibusdam bonis instructum atque ornatum puto. Ex hac genere illos fuisse arbitror Camillos, &c.

⁷ Similitudo] Sic apud Ciceronem lib. II. de Nat. Deor. n. 20. Ut profuens amnis aut vix aut nullo modo, conclusa autem aqua facile corrumpitur: sis orationis flumine reprehensori vitia diluuntur, angustia autem conclusa orationis non facile se ipsa tutatur.

⁸ Exemplum] Cicero 1. in Catilinam n. 3. An vero vir amplissimus P. Scipio, pontifex maximus, Ti. Gracchum medicrister labefactantem statum reipublica privatus interfecit: Catilinam vero orbem terra eade atque incendiis vastare cupientem nos consules perferemus?

⁹ Digestio] Vide lib. 4. ad Her. n. 47.

¹⁰ Interpellatio] Qua sermo adversarii interrumpitur, vel ipsi indicitur silentium.

¹¹ Contentio] Antithesis est, de qua diximus lib. 4. Herenn. n. 21.

¹² Reticentia] Vide eundem librum n. 41. & 67.

¹³ Commendatio] Qua factum ali-quod pluribus extollimus.

¹⁴ Vox quadam libera] ἀπαγγελία est. Confule lib. 4. ad Heren. n. 48.

quædam libera, atque etiam effrenatior, augendi causa; ¹ iracundia, ² objurgatio, promissio, ³ deprecatio, ⁴ obsecratio, ⁵ declinatio brevis à proposito, non ut superior illa digressio: ⁶ purgatio, ⁷ conciliatio, ⁸ læsio, ⁹ optatio, atque ¹⁰ execratio. His fere luminibus illustant orationem sententiæ.

206. ¹ Orationis autem ipsius, tanquam armorum, est vel ad usum comminatio, & quasi petitio, vel ad venustatem

¹ Oratione ipsa, [figuris verborum] tanquam armis, utimur, vel ad comminandum, & quasi ad laceſſendum, vel ad decoram tractationem.

¹ Iracundia] Acris & vehemens oratio, quæ iracundiam oratoris indicat.

² Objurgatio] Qua egregie adversus feditiosos utitur Germanicus apud Tacitum lib. 1. Annalium. Quid enim per hos dies inausum intemperatumve vobis? Quod nomen huic cæui dabo? Militesne appellem, qui filium imperatoris vestri vultu & armis circumſediſtis? an cives? quibus tam projecta senatus auctoritas? Hostium quoque jus, & sacra legationis, & fas gentium rupiſtis, &c.

³ Deprecatio] Sophonisba uxor Syphacis victorem Masinissam sic arget precibus apud Livium lib. 30. Si captiva apud dominum vita neſſique ſua vocem ſupplicem mittere licet, ſi genus, ſi victricem attingere dextram, precor quaſoque per maiestatem regiam, in qua paulo ante nos quoque fuimus, perque gentis Numidarum nomen, quod tibi cum Syphace commune ſuit, per huiusce regia deos, qui te melioribus ominibus accipiant, quam Syphacem hinc miſerunt: hanc veniam ſupplicis des, ut ipſa quodeunque feret animus, de captiva ſtatuas; neque me in cuiuſquam Romani ſuperbum ac crudele arbitrium venire ſinas. . . Si nulla alia re potes, me morta ut vindices ab Romanorum arbitrio, oro obteſtorque.

⁴ Obſecratio] Eſt vehementior deprecatio.

⁵ Declinatio brevis à proposito] Sive digreſſio; Græcis *επιχευρις*, eſt, teſte Quintiliano lib. iv. cap. 3. aliena rei, ſed ad utilitatem cauſa pertinentis, extra ordinem procedens tractatio. Quo ex genere eſt, ut ibidem dicitur, in orationibus contra Verrem compoſitis, Siellia laus, Proſperina raptus, pro L. Cornelio popularis illa virtutum Cn. Pompeii commemoratio: in quam ille divinus orator,

veluti nomine ipſo ducis curſus dicendi teneretur, abrupto quem inclinaſſeras ſermone, diverſit.

⁶ Purgatio] Legati C. Manlii perduellionis crimen à ſe amoliantur apud Salluſtium in bello Catilinario. Dei hominesque teſtamur, imperator, nos arma neque contra patriam cepiſſe, neque quo periculum aliis faceremus: ſed uti corpora noſtra ab injuria tuta forent, qui miſeri, egentes, violentia atque crudelitate ſceneratorum, plerique patria, ſed omnis fama atque fortunæ expertes ſumus, &c.

⁷ Conciliatio] Tantam enim manuſtudentiam, tam inuſtatam inauditamque clementiam, tantum in ſumma poteſtate rerum omnium modum, tam denique incredibilem ſapientiam ac pene divinam, tacitus prætereſſe nullo modo poſſum. Pro Marcello num. 1.

⁸ Læſio] O tenebra! ô lutum! ô ſordes! ô paterni generis oblite, materni vix memor. In Piſonem num. 62.

⁹ Optatio] Virgilius Ecloga viii.

En eris unquam

Ille dies, mihi cum liceat tua dicere facta?

En eris ut liceat totum mihi ſerre per orbem

Sola Sophocleo tua carmina digna cæthurno.

¹⁰ Execratio] Dido Æneidos lib. iv. ſic ſurit in Trojatos,

Exoriare aliquis noſtris ex offibus ultor,
Qui face Dardanios ferroque ſequate colonos.

Nunc, olim quocunque dabunt ſe tempore vires,

Litora litoribus contraria, fluctibus undas

Imprecor, arma armis: pugnant ipſique nepotes.

ipſa

ipsa tractatio. Nam & ¹geminatio verborum habet ²interdum vim, leporem alias; & paulum ³immutatum verbum, atque deflexum; & ejusdem verbi crebra tum ⁴a primo repetitio, tum ⁵in extremum conversio; & ⁶in eadem verba impetus, & concursio, & ⁷adjunctio, & ⁸progressio; & ⁹eiusdem verbi crebrius positi quædam distinctio; & revocatio verbi; & illa, ¹⁰quæ similiter desinunt, aut quæ cadunt similiter, aut quæ ¹¹paribus paria referuntur, aut quæ sunt inter se similia.

207. Est etiam ¹²gradatio quædam, & ¹³conversio, & verborum concinna ¹⁴transgressio, & ¹⁵contrarium, & dissolutio.

² Aliquando robur, aliquando venustatem.

¹ Geminatio verborum] Modo vim habet, ut in prima Catilinaria num. 2. *O tempora! o mores! senatus hoc intelligit, consul videt; hic tamen vivit: vivit? imo vero in senatum venit.* Modo leporem, ut in Virgilii Ecloga vi.

Addit se so. iam, timidisque supervenit Egles.

Egle Naiadum pulcherrima.

² Immutatum verbum] Consule notas in lib. iv. ad Heren. n. 29. & lib. II. de Orat. n. 256.

³ A primo repetitio] *Αραξος* dicitur hæc figura. Legum ministri magistratus, legum interpretes iudices, legum denique idcirco omnes servi sumus, ut liberi esse possimus. Pro Cluentio n. 146. & Virgilius Ecloga iv.

Pan etiam Arcadia mecum si iudice certet,

Pan etiam Arcadia dicat se iudice victum.

⁴ In extremum conversio] Est *επιτροπή*, seu repetitio in clausulis. Cic. 2. Philip. *Doleris tres exercitus pop. Rom. interfecit? interfecit Antonius. Desideratis clarissimos viros? eos quoque eripuit vobis Antonius. Auctoritas huius ordinis afflicta est? Afflixit Antonius.* Ita Virgilius Ecloga x.

Surgamus: solet esse gravis cantantibus umbra:

Juniperi gravis umbra: nocens & frugibus umbra.

⁵ In eadem verba impetus] Complexio est, Græcis *συμπλοκή*. Vide lib. iv. ad Heren. num. 20.

⁶ Adjunctio] Sive *επαράληψις*, est

eiusdem verbi iteratio. Martialis lib. ix. Epigr. 98.

Rumpitur invidia quidam, carissime Julii,

Quod me Roma legit, rumpitur invidia, &c.

⁷ Progressio] Species est gradationis. Cicero pro Muræna num. 22. *Vigilatu de nocte, ut tua consultoribus responderas: ille, ut eo quo intendis, mature cum exercitu pervenias. Te gallorum, illum buccinarum cantus exsuscitat. Tu actionem instituis, ille aciem instruit. Tu caveris ne consultiores tui, ille ne urbes, aut castra capiantur, &c.*

⁸ Eiusdem verbi, &c.] Cicero in Pisonem num. 24. *Magnum nomen est, magna species, magna dignitas, magna majestas consuli.*

⁹ Quæ similiter desinunt] Lib. iv. ad Heren. num. 28. *disseruimus de similiter desinentibus & cadentibus.*

¹⁰ Paria paribus] Vide lib. iv. ad Heren. num. 27.

¹¹ Gradatio] Lib. iv. ad Her. n. 34.

¹² Conversio] Sive *ἐνδοδος*, cum per eadem verba recurrimus. Cic. pro Cluentio. *Sine invidia culpa plectatur, & sine culpa invidia ponatur.* Tale est illud Biantis, auctore Aristotele II. Rhetor. *Δὲν φησὶν ὅς μὴ ἴσους, ἀλλ' ἴσους ὅς φησὶν ὅτι. Ita ames, ut aliquando fortasse osurus: ita oderis, ut amaturus.*

¹³ Transgressio] De qua lib. iv. ad Herenn. num. 44.

¹⁴ Contrarium] De antithesi lib. iv. ad Herenn. num. 21. de dissoluto sive *ἀντιθέτω*, ibidem num. 41. diximus.

tum, & ¹ declinatio, & reprehensio, & ² exclamatio, & ³ imminutio, & ⁴ quod in multis casibus ponitur, & quod de singulis rebus propositis ductum ⁵ refertur ad singula, & ⁶ ad propositum subiecta ratio, & item ⁷ in distributis supposita ratio, & ⁸ permissio, & rursus ⁹ alia dubitatio, & ¹⁰ improvisum quiddam, & ¹¹ dinumeratio, & ¹² alia correctio, & ¹³ disputatio, & quod ¹⁴ continuatum, & interruptum, & ¹⁵ imago, & ¹⁶ sibi

¹ Declinatio] An quemadmodum gradatio ascensus est ad superiora, ita declinatio descensus est ad inferiora? Nonnulli enim hic congeruntur schemata, quæ si non omnino eadem, certe sunt simillima; ut quæ mox dicitur reprehensio eadem est ac correctio, de qua diximus lib. iv. ad Heren. num. 36.

² Exclamatio] Lib. iv. ad Her. n. 22.

³ Imminutio] Ibid. n. 50.

⁴ Quod in multis casibus] Πολύπλογοι vocant Græci, cujus hoc exemplum ex Charisio Rutilius suggerit. Pater hic tuus nunc denique est, ut egestatem tuam debere alere videatur? Patrem nunc appellas, quem prius egentem auxilio tuo ut alienum deseruisti? Patri tu filius es ad potiundas opes, cujus ad senectutem violandam crudelissimus hostis fuisti? Nimirum nullo consilio filios procreamus: nam maiorem partem ex illis doloris & contumelia capimus.

⁵ Refertur ad singula] Est enim hæc, iudices, non scripta, sed nata lex: quam non didicimus, accepimus, legimus; verum ex natura ipsa arripimus, hausimus, expressimus: ad quam non docti, sed facti: non instituti, sed imbuti sumus: ut, si vita nostra in aliquas insidias, si in vim, si in tela aut latronum aut inimicorum incidisset, omni honesta ratio esset expedienda salutis. Pro Milone n. 10.

⁶ Ad propositum, &c.] Αἰτιολογία est, quod schema, inquit Rutilius, efficitur ratione brevī & sententia, ita ut quod dubium est visum, ad certam fidem adduci videatur. Cicero Divinat. in Verrem. Intelligo quam difficili scopuloseque verfer loco. Nam cum omnis arrogantia sit molesta, tum illa ingenii atque eloquentia multo molestissima.

⁷ In distributū, &c.] Negotiorum, est, ut ait Rutilius Lupus, qua sententiis duabus aut pluribus propositis, sua cuique ratio subiungitur. Rem illustrat hoc Demosthenis exemplo. Non

enim pari ratione Philippus, atque nos, diversis rebus medetur: sed ille usque eo nititur quoad superet: nos contra statim vinci meditamur. Ille enim pro laude sic ut pro patria praliatur: nobis autem si nihil accedit mali, satis ac nimium boni videtur.

⁸ Permissio] Lib. iv. ad Heren. num. 39.

⁹ Alia dubitatio] Non in sententiis, sed in verbis posita: ut, Obfuit eo tempore plurimum reipublica consulum sive stultitiam sive malitiam dicere oportet, sive utrumque.

¹⁰ Improvisum] Lib. II. de Orat. num. 255.

¹¹ Dinumeratio] Ad distributionem referri potest.

¹² Alia correctio] Quæ non sententiis, ut prior, sed vocibus constat. Philip. III. Patrimonium suum effudit: quamquam non sumus usi eo verbo quo decuit: non effudit, sed in salutem reipublica collocavit.

¹³ Disputatio] Ratiocinatio, fortasse figuris ornata, cujus egregium habetur exemplum lib. iv. ad Herennium num. 23. Sin hæc interpretatio minus placuerit, legas (si velis) cum quibusdam Codd. dissipatio.

¹⁴ Continuatum] Continuatum, inquit Strebæus, dicitur, cui nihil deest: interruptum, cui unum verbum aut plura desunt.

¹⁵ Imago] Aliud nihil est quam translatio, addito adverbio similitudinis. Imagine Cicero utitur in Vatinius. Repente enim te, tanquam serpens e latibulo, oculis eminentibus, inflato collo, tumidæ cervicibus intulisti. Utitur translatione in Pisonem. Atque adeo vos gemina voragine scopulique reipublica.

¹⁶ Sibi ipsi responsio] Hoc adhibet schema Latinus Pacatus in Panegyrico Theodosii n. 38. ubi describit ætatem Maximi antequam cum Theodosio confingeret.

ipsi responsio, & ¹ immutatio, & ² disjunctio, & ³ ordo, & ⁴ relatio, & ⁵ digressio, & ⁶ circumscriptio.

208. Hæc enim sunt fere, atque horum similia, vel plura etiam esse possunt, quæ sententiis orationem, verborumque conformationibus illuminent. Quæ quidem te, Crasse, video, inquit Cotta, quod nota esse nobis putes, sine definitionibus, & sine exemplis, effudisse. Ego vero, inquit Crassus, ne illa quidem, quæ supra dixi, nova vobis esse arbitrabar, sed voluntati vestrum omnium parui.

209. His autem de rebus sol me ille admonuit, ut brevior essem, qui ipse jam ^a præcipitans, me quoque hæc præcipitem pene ^b evolvere coëgit. Sed tamen hujus generis demonstratio est, & doctrina ipsa vulgaris; usus autem gravissimus, & in hoc toto dicendi studio difficillimus.

210. Quamobrem, quoniam de ornatu omni orationis, si non sunt omnes patefacti, at certe commonstrati loci; nunc, quid aptum sit, hoc est, quid maxime deceat in oratione, videamus: quanquam id quidem perspicuum est, non omni

^a Declinans ad occasum. ^b breviter exponere.

ligeret. Quoties sibi ipsum putamus dixisse, quo fugio? Bellumne tentabo? ut quem viribus totu ferre non potui, parte sustineam? Alpes Cottias obserabo? quia Julia profuerunt! Peto Africam? quam exhausti. Repeto Britanniam? quam reliqui. Credo me Gallia? sed invisus sum. Hispania me committo? sed notus sum. Quid ergo faciam inter arma & odia mediis? a tergo premor hostibus, a fronte criminibus. Si morerer, evaseram? Sed ecce nec animum sequitur manus, nec manum gladius; labitur ferrum, tremis dextra, mens fatiscit. O quam difficile est miseris etiam perire!

I Immutatio] Rutilius Lupus lib. II. de figuris *æmulois* appellat schema, quod ostendit personarum, rerum factorumque dissimilitudinem. Hoc exemplum profert ex Hyperide. Non enim simile est vivere in aqua civitate, ubi jus legibus valeat: & venire sub unius tyranni imperium, ubi singularis libido dominatur; sed ne esse est aut legibus fretum meminisse libertatis, aut unius potestati traditum quotidianam commentari servitutem.

2 Disjunctio] Qua res eadem diversis vocibus quasi distinguitur. Cicero 1. in Catil. n. 1. Patere tua consilia nos sentiu? constrictam jam omnium horum conscientia teneri conjurationem tuam non vides? Quid proxima, quid superiore nocte egeris, ubi fueris, quot convocaveris, quid consilii ceperis, quem nostrum ignorare arbitrari?

3 Ordo] In narrationibus ac descriptionibus observandus.

4 Relatio] Eadem fere ac conversio, de qua mox diximus.

5 Digressio] Multa brevior ea, cujus supra meminimus: ut in hoc Virgillii *Æneid*, lib. 3.

Fas omne abruptis: Polydorum obtruncat, & auro

Vi potitur. Quid non mortalia pectora cogit

Auri sacra fames?

6 Circumscriptio] Elegans & paucis comprehensa sententia: Hannibal ad Scipionem apud Livium lib. xxx. Melior tutiorque est certa pax, quam sperata victoria: hac in tua, illa in decorum manu est.

causæ,

causæ, nec auditori, neque personæ, neque tempori congruere orationis unum genus.

211. Nam & causæ capitis alium quendam^a verborum sonum requirunt, alium^b rerum privatarum atque parvarum: & aliud dicendi genus deliberationes, aliud laudationes, aliud judicia, aliud sermones, aliud consolatio, aliud objurgatio, aliud disputatio, aliud historia desiderat. Refert etiam, qui audiant, senatus, an populus, an iudices: frequentes, an pauci, an singuli: & quales ipsi quoque oratores, qua sint ætate, honore, auctoritate, debet videri: tempus, pacis, an belli: festinationis, an otii.

212. Itaque hoc loco nihil sane est, quod præcipi posse videatur, nisi ut figuram orationis plenioris, & tenuioris, & item illius mediocris, ad id, quod agimus, accommodatam deligamus. Ornamentis iisdem uti fere licebit, alias contentius^c, alias summissius^d: omnique in re posse quod deceat facere, artis & naturæ est; scire quid, quandoque deceat, prudentiæ.

213. Sed hæc ipsa omnia^e perinde sunt, ut aguntur. Actio, inquam, in dicendo una dominatur: sine hac summus orator esse in numero nullo potest; mediocris, hac instructus, summos sæpe superare. Huic primas dedisse Demosthenes dicitur, cum rogaretur, quid in dicendo esset primum; huic secundas; huic tertias. Quo mihi melius etiam illud ab Æschine dictum videri solet, qui cum & propter ignominiam iudicii cessisset Athenis, & se Rhodum contulisset, rogatus à Rhodiis, legisse fertur orationem illam egregiam, quam in Ctesiphontem contra Demosthenem dixerat: qua perlecta, petatum est ab eo postredie, ut lege-

a Acrem scilicet & vehementem. b lenem ac moderatum. c cum animorum motus erunt concitandi. d cum subtilius erit differendum. e talia sunt, qualis est oratoris actio & pronuntiatio. f primum locum. g quod turpiter in iudicio visus esset.

1 Aliud dicendi genus] Requiritur dicendi genus grave ac temperatum deliberationes; laudationes floridum & ornatum; judicia vel remissum vel concitatum; sermo vulgare; consolatio suave ac sententiosum; objurgatio asperum; disputatio subtile; historia simplex, solum & tractum.

2 Senatus] Delectatur Senatus ora-

tione brevi ac sapienti, populus magnifica, iudices candida & perspicua, frequentes vehementiore, pauci temperata, singuli quotidiana.

3 In Ctesiphontem] Quod sit Æschinis ac Demosthenis in causa Ctesiphontis orationum argumentum, perspicue exponit Tullius lib. de optimo genere oratorum n. 19.

ret

ret illam etiam, quæ erat contra à Demosthene pro Ctesiphonte edita : quam cum suavissima, & maxima voce legisset, admirantibus omnibus, ¹ *Quanto, inquit, magis admiraremini, si audissetis ipsum?* Ex quo satis significavit, quantum esset in actione, qui orationem eandem aliam fore putaret, actore mutato.

214. Quid fuit in Graccho, quem tu, Catule, melius meministi, quod me puero ^a tantopere ferretur? ² *Quo me miser conferam? quo vertam? in Capitoliumne? at fratris sanguine redundat: an domum? matremne ut miseram, lamentantemque videam, & abjectam?* quæ sic ab illo acta esse constabat, oculis, voce, gestu, inimici ut lachrymas tenere non possent. Hæc eo dico pluribus, quod genus hoc totum oratores, qui sunt ^b veritatis ipsius actores, reliquerunt; imitatores autem veritatis, histriones, ^d occupaverunt.

215. Ac sine dubio in omni re ^c vincit imitationem veritas: sed ea si satis in actione efficeret ipsa per sese, arte profecto non egeremus: verum ^f quia animi permotio, quæ maxime aut declaranda aut imitanda est actione, perturbata sæpe ita est, ut obscuratur ac pene obruatur; discutienda sunt ea, quæ obscurant, & ea, quæ sunt eminentia & prompta, sumenda.

216. Omnis enim motus animi suum quendam à natura habet vultum, & sonum, & gestum; totumque corpus hominis, & ejus omnis vultus, omnesque voces, & ut nervi in fidibus, ita sonant, ut à motu animi quoque sunt pulsæ. Nam voces, ut chordæ, sunt intentæ, quæ ad quemque tactum respondeant, acuta, gravis, cita, tarda, magna, parva; quas tamen inter omnes est ^h suo quæque in genere medio-

^a Tantis laudibus predicaretur. ^b non fictarum causarum actores. ^c qui in argumentis ad veri similitudinem fidei versantur. ^d sibi sumpserunt. ^e natura superat artem. ^f quia affectus animi, quem naturali permotione significare oportet, si verus est, aut actione imitari, si fictus est, sæpe ita perturbatur, ut vix notari possit; tollenda sunt ea, quibus obscuratur, gestus & pronuntiatio affectata; sumenda ea, quibus maxime apparet, vocis & vultus totiusque corporis conformatio, certas quasdam perturbationes naturaliter indicans. ^g ut chorda in citharis. ^h media inter acutam & gravem, citam ac tardam, magnam & parvam.

¹ *Quanto magis, &c.* Idem refert Valerius Maximus lib. viii. cap. 10. & Quintilianus lib. xi. cap. 3.

² *Quo me miser*] Verba ex oratione

Gracchi deprompta, quibus fratris à Scipione Nasica in Capitolio interfecti necem deplorabat.

cris.

cris. Atque etiam illa sunt ab his delapsa plura genera^a, le-
ne, asperum: ^b contractum, diffusum: continenti spiritu,
intermisso: fractum, scissum: flexo sono, attenuatum, in-
flatum.

217. Nullum est enim horum similibus generum, quod
non arte ac moderatione tractetur. Hi sunt actori, ut pi-
ctori, expositi ad variandum colores. Aliud enim vocis ge-
nus iracundia sibi sumat; acutum, incitatum, ^c crebro inci-
dens;

^d *Impius hortatur me frater, ut meos malis miser
Manderem natos: —*

Et ea, quæ tu dudum, Antoni, protulisti,

^e *Segregare abs te ausus? —*

Et,

^f *Ecquis hoc animadvertit? vincite: —*

Et ^g Atreus fere totus. Aliud misratio, ac mœror; flexi-
bile, plenum, interruptum, flebili voce;

^h *Quo nunc me vertam? quod iter incipiam ingredi?*

Domum paternamne? ane ad ⁱ Peliae filias?

Et illa ^j,

^k *O pater, ô patria, ô Priami domus!*

Et quæ sequuntur:

Hæc omnia vidi inflammari;

^l *Priamo vi vitam evitari.*

218. ^m Aliud metus; demissum, & hæsitans, & abjectum;

ⁿ *Multi' modis sum circumventus, morbo, exilio, atque
inopia:*

^a Vocum. ^b quod contracto & brevi spiritu, quod fuso pronunciat. ^c crebro in-
interruptum. ^d impius frater me invitavit, ut meos infelix dentibus conficerem filios.
^e vinculis constringite. ^f tota de Atreo tragœdia. ^g verba. ^h Priamo regi Tro-
janorum vitam violenter auferri. ⁱ aliud vocis genus metus sibi sumat. ^k unde-
cumque sum affligitur.

¹ *Impius*] Versus ex Thyeste, tra-
gœdia Ennii. De Thyeste & Atreo
fratribus nonnulla perstrinximus lib.14.
ad Heren. num.46.

² *Segregare*] Versus ex Teucro Pa-
cuvii. Vide lib. II. de Orat. num.193.

³ *Ecquis*] Ex Accii Atreo.

⁴ *Quo nunc*] Ex Medea Ennii.

⁵ *Pelia*] Pelias Neptuni filius, &
Thessaliæ rex, quem filix occiderunt,
impulsu Medæ, quæ illum ad juven-
tutem revocandum suis artibus pollice-
batur. Ovidius in Metamorph.

⁶ *O pater*] Hic & duo sequentes ver-
suli ex Hecuba Ennii citati sunt.

⁷ *Multi' modis*] Versus Ennii.

Tum

*Tum pavor sapientiam omnem mihi^a exanimato expul-
torat:*

Alter terribilem minitatur vitæ cruciatum, & necem;

^b Quæ nemo est tam firmo ingenio, & tanta confidentia,

^c Quin refugiat timido sanguen, atque exalbescat metu.

*^d Aliud vis; contentum, vehemens, imminens quadam in-
citatione gravitatis;*

^e Iterum Thyestes Atreum attractum advenit,

Iterum jam aggreditur me, & quietum exsuscitat.

^f Major mihi moles, majus miscendum^g est malum,

Quî illius acerbum cor contundam, & comprimam.

*219. Aliud voluptas; effusum, lene, tenerum, hilaratum,
ac remissum; &*

^h Sed mihi cum tetulit coronam ob collocandas nuptias,

Tibi ferebat; cum simulabat sese alteri dare,

Tum ad te ludibunda docte, & delicate detulit.

*Aliud molestia; sine commiseratione grave quiddam, &
iuno pressu ac sono obductum;*

^k Quæ tempestate Paris Helenam innuptis junxit nuptiis,

*Ego tum gravida, expletis jam fere ad pariendum men-
sibus:*

Per idem tempus Polydorum Hecuba partu postremo parit.

*220. Omnes autem hos motus subsequi debet gestus, non
hic verba exprimens^l scenicus, sed universam rem & senten-
tiam, ² non demonstratione, sed significatione declarans, la-
terum inflexione hac forti ac virili, ^m non ab scena & hi-*

a Adimis attonito. *b* quæ cum impendent. *c* qui non sentiat metu sanguinem
ad cor coire, & se pallefcere. *d* aliud genus vocis vis sibi sumat. *e* rursus venit
Thyestes ut attrahat ad se Atreum. *f* atrocius aliquid mihi aggrediendum est, majus
inferendum malum, quo crudele illius pectus subigam & conteram. *g* quo genere vo-
cis pronunciandi sunt sequentes verius ex veteri poeta. *h* cum ad me attulit co-
ronam, quæ in nuptiis ornari me oportebat, tibi afferebat; etiam cum fingebas se alteri
dare, tunc ludens erudite & solerter ad te attulit. *i* simili sono prolatum. *k* quo
tempore Paris filius Priami nuptias illicitas confecit cum Helena, ego tum uterum fe-
rens completis fere novem mensibus brevi paritura eram; eodem tempore Hecuba Pria-
mi conjux Polydorum à liberis ultimum in lucem edidit. *l* theatralis. *m* quæ peti-
tur non ex theatro & histrionibus, sed ab armis, aut etiam à palastra. Virilis est
enim motus armis decertantium atque palæstritarum.

1 Iterum Thyestes] Vel ex Ennii
Thyeste, vel ex Atreo Pacuvii.

2 Non demonstratione] In hac Tullii
periodo, Cadebatur in medio foro Mes-
sana, &c. non est motus laterum, qua-

lis esse ad verbera solet, torquendus:
nec vox qualis dolore exprimitur erben-
da: nec si quis de citharædo loquatur,
eum compositis quasi ad pulsandos ner-
vos manibus designare debet: permit-
tatur

strionibus, sed ab armis, aut etiam à palæstra. ^a Manus autem minus arguta, digitis subsequens verba, non exprimens: ^b brachium ^c procerius projectum, quasi quoddam telum orationis: supplotio pedis in contentionibus aut incipientibus, aut finiendis.

221. Sed in ore sunt omnia. In eo autem ipso dominatus est omnis oculorum: ^b quo melius nostri illi senes, qui ^a personatum ne Roscium quidem magnopere laudabant. Animi est enim omnis actio, & imago animi vultus est, indices oculi. Nam hæc est una pars corporis, quæ, quot animi motus sunt, tot significationes & commutationes possit efficere: neque vero est quisquam, ^c qui eadem contuens efficiat. Theophrastus quidem Tauriscum quendam dixit ^d actorem aversum solitum esse dicere, qui in agendo contuens aliquid, pronuntiaret.

222. Quare ^e oculorum est magna moderatio: nam ^f oris non est nimium mutanda species, ne aut ad ineptias, aut ad pravitatem aliquam deferamur. Oculi sunt, quorum tum intentione, tum remissione, tum conjectu, tum hilaritate, motus animorum significemus apte cum genere ipso orationis: est enim actio quasi sermo corporis, quo magis menti congruens esse debet. Oculos autem natura nobis, ^g ut equo

^a Non inflectatur ad pectus, sed longius removeatur. ^b in quo sentiebant optime nostri senes. ^c qui fixis in unam partem oculis posse diversos animi affectus significare. ^d histriorem. ^e in agendo maxime moderandi sunt oculi. ^f totius vultus.

titur tamen manum ad se referre, aut in alium intendere de quo loquitur. *Fabius lib. xi. cap. 3.*

1 *Manus*] Quot motus habeant manus, dici vix potest: his poscimus, pollicemur, vocamus, dimittimus, &c. Est ille gestus maxime communis, quo index ad pollicem contrahitur explicatis tribus aliis digitis; convenit exordiis cum leni in utramque partem motu prolatus, capite lentim, ad id quo fertur manus, inclinante. Idem gestus erit paulo productior in narrando, in improbando acrior. Est & ille verecundæ actioni aptissimus, quo quatuor primis leviter in summum coeuntibus digitis non procul à pectore ad nos fertur manus. Deinde admirationi convenit hic gestus, quo manus modice supinata ac per singulos à minimo collecta digitos redeunte flexu simul expli-

catur atque convertitur. Præterea optime manus à sinistra parte incipit, & in dextra deponitur; sed ut deponi, non ferire videatur. Denique in exordiis gestus fieri non solet nisi post tria, quatuor aut quinque verba. *Ex Quintiliano.*

2 *Brachium*] Brachia projectantur in contentionibus, contrahantur in remissis: Nunquam tamen sint omnino extenta, nunquam supra oculos attollantur, nunquam demittantur infra pectus. *Ex eodem.*

3 *Personatum*] *Masque*: quo habitu prodibant aliquando in scenam histriones.

4 *Actorem aversum*] Qui aversis ab auditore oculis, in aliquid aliud semper aspectum defigere.

5 *Ut equo*] *Leonum animi index cauda, sicut & equorum aures.* Plinius lib. viii. cap. 16.

& leoni fetas, caudam, aures, ad motus animorum declarandos dedit.

223. Quare in hac nostra actione ^a secundum vocem vultus valet: is autem oculis gubernatur. Atque in iis omnibus, quæ sunt actionis, inest quædam vis à natura data: quare etiam hac imperiti, hac vulgus, hac denique barbari maxime commoventur. Verba enim neminem movent, nisi eum, qui ejusdem linguæ societate conjunctus est; sententiæque sæpe acutæ ^b non acutorum hominum sensus prætervolant: actio, quæ præ se motum animi fert, omnes movet: iisdem enim omnium animi motibus concitantur, & eos iisdem notis, & in aliis agnoscunt, & in se ipsi indicant.

224. Ad actionis autem usum atque laudem, maximam sine dubio partem vox obtinet; quæ primum est optanda nobis: deinde, quæcunque erit, ea tuenda: de quo ^c illud jam nihil ad hoc præcipiendi genus, quemadmodum voci serviatur; equidem magnopere censeo serviendum. Sed illud videtur ab hujus nostri sermonis officio non abhorre, quod, (ut dixi paulo ante) plurimis in rebus quod maxime est utile, id, nescio quo pacto, etiam decet maxime. Nam ^d ad vocem obtinendam nihil est utilius, quam crebra mutatio; nihil perniciosius, quam effusa sine intermissione contentio.

225. Quid? ad aures nostras, & actionis suavitatem, quid est vicissitudine, & varietate, & commutatione aptius? Itaque idem ^e Gracchus (quod potes audire, Catule, ex Licinio, cliente tuo, literato homine, quem servum sibi ille ^d habuit ad manum) cum eburneola solitus est habere fistula, qui staret occulte post ipsum, cum concionaretur, peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret, aut ^e à contentione revocaret. Audivi me hercule, inquit Catulus, & sæpe sum admiratus hominis cum diligentiam, tum etiam doctrinam & scientiam.

226. ^f Ego vero, inquit Crassus, ac doleo quidem, & illos viros in eam fraudem in republica esse delapsos: quanquam

^a Vultus post vocem maxime valet. ^b non conspiciuntur ab hominibus non acutis. ^c nihil ad nos pertinet hic vocis conservanda præcepta tradere. ^d habuit scribam. ^e à vehementi pronunciatione. ^f ego quoque idem audiui. ^g Tib. & C. Gracchus.

¹ Ad vocem obtinendam] Lambinus legit, ad vocem in dicendo tuendam.

² Gracchus] De C. Gracchi fistula concionatoria vide Gellium lib. I. c. III.

^a ea tela texitur, & ea incitatur in civitate ratio vivendi, ac posteritati ostenditur, ut eorum civium, quos nostri patres non tulerunt, jam similes habere cupiamus. Mitte, obsecro, inquit, Crasse, Julius, sermonem istum, & te ad Gracchi fistulam refer; cujus ego nondum plane rationem intelligo.

227. In omni voce, inquit Crassus, est quiddam medium ^b, sed suum cuique voci: hinc ^c gradatim ascendere vocem utile & suave: (nam à principio clamare, agreste quiddam est) & illud idem ^d ad firmandam est vocem salutare: deinde est quiddam contentionis extremum, quod tamen ^e interius est, quam acutissimus clamor, quo te fistula progredi non sinet, & tamen ab ipsa contentione revocabit. Est item contra quiddam in remissione gravissimum, quoque tanquam sonorum gradibus descenditur. Hæc varietas, & hic per omnes sonos vocis cursus, & se tuebitur, & actioni afferet suavitatem. Sed fistulatorem domi relinquetis, ^f sensum hujus consuetudinis vobiscum ad forum deferetis.

228. Edidi quæ potui, non ut volui, sed ut me temporis angustia coegerunt. ^g Scitum est enim, causam conferre in tempus, cum efferre plura, si cupias, non queas. Tu vero, inquit Catulus, collegisti omnia, quantum ego possum judicare, ita divinitus, ut non à Græcis didicisse, sed eos ipsos hæc docere posse videare. Me quidem istius sermonis participem factum esse gaudeo; ac vellem, ut meus gener, sodalis tuus, ² Hortensius, affuisset; quem quidem ego confido omnibus istis laudibus, quas tu oratione complexus es, excellentem fore.

229. Et Crassus, *Fore dicis?* inquit; ego vero *esse jam* judico, & tum judicavi, cum, ³ me consule, in senatu causam defendit Africæ, nuperque etiam magis, cum pro ⁴ Bi-

^a In agendi modus instituitur. ^b inter acutum & gravem sonum. ^c per gradus. ^d prodest voci corroboranda. ^e inferius est. ^f cavebitis ne vox gravior sit aut acutior. ^g lepidum est cum plura, vel si velis, non possis dicere, id rejicere in angustias temporis.

¹ *Ea tela texitur*] Carpit ætatis suæ factiones Marianas & Syllanas, quibus tota respublica concutiebatur. Cæterum eam vocem *incitatur* temere librariis excidisse putat Victorius lib. v. variarum lectionum cap. 7.

² *Hortensius*] De quo fuisse Tullius in Bruto, præcipue sub initium & finem.

³ *Me consule*] Anno scilicet U. C. DCLIX. ante Christum xcv. quo primum tempore, ut refert Tullius in Bruto, in foro dixit Hortensius, annos natus undeviginti.

⁴ *Bithynia rege*] Nicomede, qui moriens Bithyniam populo Romano reliquit. Bithynia autem Asiæ minoris regio

thyniæ rege dixit. Quamobrem recte vides, Catule: nihil enim isti adolescenti neque à natura, neque à doctrina deesse sentio.

230. Quo magis est tibi, Cotta, & tibi, Sulpici, vigilandum ac laborandum: non enim ille mediocris orator^a vestræ quasi succrescit ætati; sed & ingenio peracri, & studio flagranti, & doctrina eximia, & memoria singulari: cui quanquam faveo, tamen^b illum ætati suæ præstare cupio; vobis vero^c illum tanto minorem præcurrere vix honestum est. Sed jam surgamus, inquit, nosque^c curemus, & aliquando ab hac contentione disputationis animos nostros, curamque laxemus.

^a Sensim crescendo vestram aetatem subsequitur. ^b cupio illum esse adolescentibus duntaxat ætatis suæ superiorem. ^c epulis reficiamus.

gio nunc *Bensangial*, teste Castaldo, à Turcis appellatur *Osman ili*, quemadmodum scribit Lounclavius.

¹ *Illum tanto minorem*] Cottam & Sulpicium annis decem Hortensio majores fuisse scribit Cicero in Bruto.

I N D E X

In Ciceronis libros de Oratore.

Nominum propriorum plurima inuenies in Indice ad Notas.

A. F. P. R. Pag. 198.
 Academiæ mos contra omnia disputandi 30, 253. recentior ab Arcefila 253. Academiæ nomen obtinuit Xenocrates 250. Academicorum nomen unum, sententiæ duæ 252.
 acclamatio aduersa populi qua arte coercenda 217.
 actio quam necessaria sit & difficilis 8. est sermo corporis 314. omnes mouet 315. in dicendo una dominatur 310.
 Aculeo propinquus Ciceronis 97.
 Acusilas apud Græcos historicus 113.
 adolescens: efferat se in adolescente fecunditas 125.
 ænigmata 287.
 Æschines à Demosthene victus Athenis cessit 310.
 affectibus, odio, iracundia &c. plurima iudicant homines 154. affectuum doctrina 155, & seq.
 Africa tremuit tumultu, pro Afri 288.
 Africanus Aemilianus sponso 194.
 agas asellum, pro uerbis genus 188.
 Alcibiadis acutus stilus 127.
 ambigui causa querenda 131. ex ambiguo joci 183, 185.
 amoris conciliandi ratio 164.
 amplificare rem summa laus eloquentiæ 264. ejus præcepta 265.
 Anaxagoras Clazomenius vir summus 277.
 animorum mouendorum ratio 164, & seq. animis ea maxime affiguntur, quæ sunt à sensu tradita 222.
 Annales maximi 112.
 Antipater antiquioribus historicis minus incultus 113.
 Antipater Sidonius versus fundebat ex tempore 299.
 antiquitas oratori tenenda est 8, 51.
 Antisthenes Cynicorum princeps 250.

Antonii mira vis in dicendo 137. ars in causa Norbani 161. cicatrices aduersas imperatoris exhibet iudicibus 137, 160. ejus tristis exitus 232. orationis genus 240.
 Apollonius Alabandensis rhetor 42.
 apologorum narrationes 191.
 applicationis jus, & de eo controversia 59.
 apum in oratione quid sit 246, 309. aptè dicendi præcepta 310.
 Aratus astrologiæ ignarus optimis uerbis de cælo scripsit 26.
 Arcefilas Philosophus 252.
 argumentorum doctrina 134, ad 153. argumenta aut artificialia aut inartificialia 135, 150. inartificialium meditatio oratori necessaria 135. argumentorum loci 139, 150. quomodo argumenta ducuntur intrinsecus 150, & seq. quomodo extrinsecus 152. argumentorum puncta occultenda 153. affectuum & argumentorum diuersa tractatio 169. argumentorum dispositio 207. firmissima sunt prima 209.
 Aristippus auctor Cyrenicæ philosophiæ 250.
 Aristotelis æmulatio florente Isocrate 278. Alexandro Magno doctor accitus *ibid.* Aristotelius mos de omnibus in utramque partem dicendi 256.
 armamentarium Atheniense 24.
 artis definitio 33, 37, 105. artium partitionem fecerunt Græci 9. in aliis artibus celebres multi, non item in oratoria 4. artis scriptor nemo disertus fuit 32. ars naturam potest corrigere 39. artes omnes primo dispersæ 63, 64. omnes uno vinculo continentur 236. ars dicendi nulla 32, 33, 37. non maxima 105, 106. ars à natura profecta est 300. artis difficillima tradere sufficit 119. in eadem arte placet dissimilitudo 238. artium magnitudines separatione diminuitur

INDEX

minutæ 273. artes aliter ab oratore discendæ, ac ab iis qui eas profitentur 258.

artificium ex eloquentia natum, non eloquentia ex artificio 47. artificii suspicio oratori adversaria 148.

Athenæ doctrinarum omnium inventrices 6. Athenis doctrina Atheniensium interit 243.

Attici excellunt facetiis 171. excellunt oris suavitate 243.

avaritia filia luxurie 151, 152.

auditorum attentum facere debet orator 211. sine multis auditoribus orator eloquens esse non potest 216. aures hominum natura modulatur vocem 297. aurium iudicio ponderanda verba 281.

B.

Bene dicere quid sit 98.

Benevolus quando faciendus iudex 123. benevolentiam & sibi & reo quomodo orator conciliat 155, 164.

Bestia reus 199.

blandiri possumus à natura 32.

boni quod habet causa amplectendum; à malo recedendum 202. boni viri ut existimemur, quibus efficitur 156. brachium procerius projectum sit, quasi quoddam telum orationis 314.

brevitas sæpe obest in narrando 212. breviter unam dicendi laudem putabant veteres 113.

Brulla talis delectatus 260.

brumale signum 292.

Bruti libri responsorum 143. in Brutum faciet L. Crassi 172, 173. ejusdem vehementissima increpatio 174.

Bucculeius (M.) 59.

Byzantii faciet 171.

C.

Cæpionis odium, casus, invidia 137, 161, 162, 163.

Cæsar facetiis excellens 170. de facetiis disputat 171, & seq. ejus singulare dicendi genus 239.

Callisthenes, comes Alexandri, scripsit historiam 115.

Cannius (C.) eques Romanus 198.

Carbo (C.) Optimii causam defendebat 132. ejus eloquentia 99. profluens & canorum orationis genus 239. exercitatio, quam Crassus imitatus est 49.

Carbonis (C. prioris filii) mors nefaria 233.

Carbo (Cn.) ignarus legum 16.

civitati hominum parendum 179.

carmina non neglecta à Numa & veteribus Romanis 300.

Carneades Academiam obtinebat 18. Romam missus est legatus 147. ejus incredibilis in dicendo vis 149. [*Ad ista vix eidem videntur convenire.*]

Carvilius (Sp.) de eo claudicante dictum præclarum 183.

Cato (M.) jurisperitissimus 55. orator, senator, imperator optimus 275. ejus Origines 79. Catonis libri responsorum 143. Cato inornatè scripsit historiam 113.

Catulus (Q.) optimè Latine locutus est 239. ejus funesta mors 232.

cavillatio genus facietiarum 171.

causa quid sit 122. quomodo querenda 130, 131, 132, 139, 140. ex quibus constat 266. cause natura ab oratore primum penitus cognoscenda 130, & seq. 139. causæ ne nocæas, maxime cavendum 204. causa omnia aut ad cognitionem aut ad actionem refertur 267. cause status triplex 131, 134, 139. status conjecturalis sive infutialis præcepta 131, 132. status finitivus 132, 133. status qualitatis 132, 133. causa omnis ad genus infinitum referri debet 140, & seq. quomodo nonnulli causis suis obstant 205, 206.

causa ejus, qui plus petebat, quam lex permiserat 53. postulantis, ut debitori exceptio daretur 54. militis ex hæredis 57, 58. Claudiorum & Marcellorum de hæreditate 58. de jure applicationis 58, 59. ædium venditarum 59. luminum receptorum 59. hæredis secundum posthumum & natum & mortuum instituti 60, 142. postliminii in eo, quem paterpatratus dederat 60, 61, 141. postliminii in eo, qui servisset 61, 62. de libertate ejus, qui census est 62. duarum uxorum 62.

Charybdis bonorum translatio non probata Ciceroni 286.

Cicero (L.) patruus M. Ciceronis 97.

Cicero (M.) senex 192.

Ciceronis (M. oras.) de temporibus suis querela 2, 3.

civitatis jus 61, 62. civitates primò ab eloquentibus constitutas fuisse contendit Crassus 13. ab iis non constitutas fuisse contendit Scaevola 14. civitatis constituendæ prudentia à Numa cognita 147.

clausulæ orationis quàm sint utiles 294. quanta

INDEX.

- quanta diligentia servanda 298.
 coemptio 83.
 cogitandum alio tempore, alio dicen-
 dum 131.
 cognitionis tres modi 267.
 cognoscere causas decet oratorem 130.
 collocatio argumentorum 154, 207.
 verborum 290.
 colorum pulchritudo diutius non de-
 lestat 262.
 comicis veteribus licebat maledicere
 276.
 commissatio tempestatis translatio non pro-
 bata 286.
 comitas verborum in oratore adjuvat
 155.
 commentariola Ciceronis adolescentu-
 li 3.
 comminatio orationis 306.
 commemoratio una in re permultum mo-
 vet 302.
 communicatio 304.
 comparatio cum praestantibus viris in
 laudatione praecleara 220. compara-
 tionis duo modi 269. ex compara-
 tione joci 192.
 conciliationis praecepta 155.
 concio capit omnem vim orationis 215.
 est maxima quasi oratori scena 216.
 conclusione verborum artificiosa nihil
 aptius 107.
 concursus verborum asper vitandus
 290.
 condimenta sermonum sunt joci 195.
 conjectura modus cognitionis 267. in
 quatuor genera dispergitur 268. quae
 conjectura explanantur in jocando
 acuta 198.
 consecutio modus cognitionis 267. ejus
 duo genera 268.
 consilia ab historico de rebus magnis
 scribente expectantur 117.
 consuetudo ex exercitatione gignitur
 223.
 consul, qui consulit patriae 150.
 contentio causarum magnum quoddam
 opus 120.
 contrarie relata verba serviunt jocis
 191. ex contrario ducta argumenta
 151.
 controversia duplex, causae & quaestionis
 122. controversia ex quibus constet
 266.
 corpus intelligi sine loco non potest
 223. corporis vitia materies ad jo-
 candum 179. corporis nulla pars
 sine necessitate afficta 293. corporis
 motus &c. pendunt à motu animi
 311.
 correctio 304.
 Cotta (C.) in exilium ejectus 233.
 ejus cum Sulpicio comparatio 239.
 Crantor philosophus 252.
 Crassus (L.) judice Antonio, omnia ha-
 buit ornamenta dicendi 136. annos
 21 natus accusat Carbonem 255. ejus
 character ab Antonio delineatus 157.
 à seipso 240. ejus in prensando pudor
 38. in exordiis orationum metus 41.
 in utroque genere leporis praestantia
 172. in Scævola & in Brutum joci
 172. & seq. libertas adversus Philip-
 pum consulem 230. mors 231. ele-
 gantissime deploratur à Cicerone *ibid.*
 Crassus (M.) praetor 53.
 Crassi (P.) misera mors 232.
 creticus pes 295.
 cretiones 35.
 criminum causae quomodo defenduntur
 131.
 Critias eloquens, sed civitati suae non
 bonus 277. ejus nonnulla scripta 128.
 Criolaus philosophus Romam legatus
 147, 149.
 Curii & Coponii causa 59.
 cynclea Crassi vox 230.
 Cynici ab Antisthene 250.
 D.
 Daetyli herous pes 295.
 decemviri 12 tabulas perscripserunt 23.
 decere, caput est artis 44. tradi arte
 non potest *ibid.* posse quod deceat fa-
 cere, artis & naturae est: scire quid
 deceat, prudentiae 310.
 Decimus (Laelius) vir bonus 104.
 Decius (P.) 140.
 Decius (Q.) negat Opimio licuisse Grac-
 chum interficere 140.
 declinatio brevis à proposito, lumen
 orationis 306.
 definitio quid sit 64. in principio o-
 mnium disputationum necessaria est
 71. aliquando inutilis 133. definiti-
 onis vitium 124. quatuor discepta-
 tiones 268.
 definitio artis 33, 37, 105. impera-
 toris 72. ejus qui rempublicam mo-
 deratur *ibid.* jurisconsulti 73. philo-
 sophi *ibid.* oratoris 24, 73, 92.
 deformitas satis bella materies ad jo-
 candum 179.
 deliberativi generis praecepta 215, &
 seq.
 Demetrius Phalereus politicissimus 128.
 Demochares 128.
 Demosthenes summam prudentiam,
 summamque vim habuit dicendi 31.
 Platonis

I N D E X.

Platonis erat studiosus 32. impedimenta naturæ diligencia industriaque superavit 92, 93. ejus actio mirabilis 311.

Dialectica, ars bene differendi, & vera ac falsa dijudicandi 148. nihil adjuvat, sed impedit oratorem *ibid.* in argumentis excogitandis multa nimium est, in judicandis nimium loquax 149. Dialecticorum novum studium 249.

dicacitas genus facietiarum 171.

dicendi ratio in medio posita 6. vis in sedandis aut excitandis mentibus expromenda est 7. dicere ineptum est, nisi cum est necessarium 38. quoties dicimus, toties de nobis judicatur 42. perverse dicere homines perverse dicendo consequuntur 48. dicendi quale genus eligendum 262. dicendi & vivendi iidem olim præceptores 247.

dignitas maxime expetenda est 215. contra utilitatem quomodo defendenda *ibid.* conciliat amorem 165. dignitas aut indignitas hominis extra quæstionem est 141. dignitati adversarii in facietis parcendum 172.

digressio quando utilis 208.

diligentia imprimis oratori necessaria 145. ingenium etiam ex tarditate incitat *ibid.* in ea omnes reliquæ oratoris virtutes continentur *ibid.*

Diogenes philosophus Romam legatus 147, 148.

Dion Syracusius 277.

discipuli ex eadem schola prodierunt dissimiles 241.

disertus quis sit 33. disertos nonnullos, eloquentem neminem noverat Antonius *ibid.* nemo disertus in eo quod nescit 24. disertis à doctis dissociati à Socrate 254.

dispositio secunda pars facultatis oratoris 46. dispositionis argumentorum præcepta 207, & seq.

disputationis omnis initio explanari debet illud de quo disputatur 71.

dissimiles res inter se consimili laude dignantur 237. dissimiles inter se statuarii, pictores, poëtæ, oratores, & tamen laudabiles 238, & seq. dissimillimi in dicendo Crassus & Antonius, tamen uterque optimus 138.

dissimulatio in jocando urbana 194. dissimulatio alia dicentis ac significantis perjucunda 303.

dithyrambus licentior & divitior 296.

divitiæ nullam habent veram laudem 218. ne videantur materiam superbiz dedisse *ibid.*

divortium in uxore translatum verbum 284. an certis quibusdam verbis, an novis nuptiis fiat 62.

docere judicem possunt, qui commovere non possunt 170.

docilis quando faciendus iudex 123, 211, 212.

doctrina olim una erat omnium, quæ essent homine erudito dignæ 278.

doctrinæ omnes mutuo conjunctæ 236.

doctus & rudis in judicando parum distant 300.

dolendum est oratori, si auditores vult dolere 157. doloris excitandi præcepta 158, & seq.

Drusus addictus senatoribus 10. multa de Philippo questus 229.

dubitatio 304.

duces belli plures præstantes fuerunt, quam oratores 4.

Duronius (M.) 196.

E.

Elegantia loquendi quomodo acquirenda 243.

elocutio dividitur in quatuor partes 241. istarum omnium præcepta 241, & seqq.

eloquens omnes virtutes habet 30. eloquens differt à diserto 33. eloquentis definitio *ibid.* eloquens nemo sine omni sapientia 98. eloquentes de omnimodis rebus ornate possunt dicere 107, 108.

eloquentiæ studium apud Romanos viguit 6. ejus assequendæ difficultas 7, 39. ex quibus artibus collecta 7. ejus laus & vis 12, 13, 107. ipsa non ex artificio, sed artificium ex eloquentia natum 47. eloquentiam non esse artem probat Antonius 105, 122. præcepta tamen ejus possunt dari 106.

eloquentia una est de summis virtutibus 30, 246. reipublicæ perniciofa 15. nihil habet commune cum Mathematicis &c. 18. eloquentia est una 236. eloquentiæ membra quinque 122. formæ permultæ 240.

Empedocles physicus egregium poemata fecit 75.

Ennius sphæram in scenam attulit 285.

Ephorus historicus 114. ei calcæia adhibuit Ilocrates 241.

Epicureorum philosophia procul abest ab oratore 251.

INDEX.

epularum solennium fides 300. epulones tres viri 254.
 erectum cieri 83.
 Eretrici philosophi 249.
 eruditio oratori necessaria 7.
 ethologi mimi 180, 181.
 Euripides 238.
 exceptio, *cujus pecunia dies fuisset* 54.
 exceptio, *quod ea res in iudicium antea venisset* ibid.
 exclamatio quænam sit oratori optanda 263.
 excusandus quomodo sit reus 253, 254.
 exempla sunt ex aliorum factis ponenda 151. exemplum maxime movet 305.
 exercitatio oratori necessaria 47. exercitationis methodus quæ sit optima 47, & seq. exercitationis magna vis 299.
 exitu vis oratoris ab imperitis iudicatur 120.
 exordii præcepta 123, 209, & seqq. exordia qualia esse debent 211. quomodo ex quatuor rebus duci possunt ibid.
 exordium sit connexum consequenti orationi 212. exordio quando non utendum est 211. de exordio postremum cogitavit Antonius 209.
 exornativi generis præcepta 217, & seqq.
 expetendarum rerum quot genera 268.
 extenuatio 303.
 extrema periodi debent esse aut paria, aut longiora primis 297. extrema pars orationis præcipue cernitur 299.
 extrinsecus sumpta argumenta 150, 152.

F.

Facietiarum duplex genus, perpetuum & breve 171. vide jocus.
 facilitatis signa ab oratore proferri perutile est 155.
 facinorosi majore vi quam ridiculi vulnerandi sunt 179.
 facti controversia 132.
 Fannii annales 194.
 fastidii celerrime adhærescunt, quæ primo sensus acerrime impellunt 262.
 felicitatem Deorum iudicio tribui laudationis est 219.
 fide narraciones sæpe ponendæ 151.
 figuræ sententiarum ac verborum 301. enumerantur 302, & seqq.
 filii exheredis causa 58.
 Fimbræ (C.) in dicendo nervi 127.
 fingendi arte quinam præstiterunt 238.

finis orationis primo proponendus 154.
 finium genus dicendi 109, 117, 140.
 firmissima argumenta in principio & in fine orationis collocantur 209.
 fistula Gracchi concionatoria 315.
 Flaccus (M.) 200.
 Flavius (Cn.) primum actiones exposuit 63.
 fecunditas efferat se in adolescente 126.
 forma verborum qualis 291. forma non habet in se veram laudem 218.
 formula in cretionibus, *quibus sciam poteroque* 41. exceptionis, *cujus pecunia dies fuisset* 54. exceptionis excludentis, *quod ea res in iudicium antea venisset* 54. passionis, *ut lingua nuncupasset* 86.
fornices cali metaphora non probata Ciceroni 285.
 fortis in miseriis esse non potest 79.
 fortitudinis prædicandæ ratio 219.
 fortunæ bona in laudando quopiam exponenda 110, 218. fortunæ fragilitas & varietas eleganter à Cicerone depicta 231.
 Fufius (L.) 59.
 furacis servi increpatio Neroniana facta 183.
 Fufius orator in republica furit 127. ejus oratio confusa 245.

G.

Galba (Sergius vel Servius, *utroque enim modo scribitur*) misericordiam populi quomodo concitavit 79. ejus in Scribonium jocus 191. ejus stilus asper 239.
 Galli de Magio faceta collatio 192.
 Gallus in Mariano scuro distortus 192.
 genus quid sit 64. genus triplex, judiciale, deliberativum, laudativum 109, 110, 118, 134. laudativum minus est necessarium & quare 110. ejus præcepta 218, & seq. generis deliberativi præcepta 215, & seq. judicialis præcepta 130, & seq. genera dicendi sunt multa 240.
 gestus oratorii leges 313. dominatur in vultu & oculis 314. gestus manuum & brachiorum 314. gestum suum habet omnis animi motus 311.
 Glauciz de Calvino claudicante jocus 183.
 gloria non iniqua merces periculi 168.
 gloriæ maxime solet invideri 165.
 Gorgias Leontinus sapientiæ doctor 249. se ad omnia paratum denuntiavit 36, 272. ipsi erecta Delphis aurea statua 273.

Gorgias

INDEX.

Gorgias (Platonis dialogus, à Gorgia
Leontino sic dictus) 19, 270, 272.
Gracchi oratio sibi exercitationis causa
à Crasso proposita 49. laudata actio
311. concionatoria fistula 315.
Græcia princeps eloquentiæ 6. Græci
ministris in causis utuntur 67, 90.
Græci sunt inepti 101. *ineptum* quo-
modo appellent, non habent 102.
Græcorum oratorum characteres 127,
128. Græcorum labor in voce fin-
genda 89. Græculorum impudentia
35, 36. Græca reddere Latine prodest
oratori 50.
Gratio nemo dicacior 181. ejus face-
tiæ exemplum 185, 199. Albius eum
objurgat 198.
Gratidiani (M.) cum Orata de ædibus
venditis controversia 59.
graves sententiæ ex iisdem locis ducun-
tur, quibus faciet 182. gravium & jo-
corum una ratio 191. gravitate qua-
dam remissio lenitatis firmatur 169.
gustatus sensus maxime voluptarius
263. valde dulcia cito respuit *ibid.*
gymnasiorum inventio 102.
H.
Habitus orationis triplex 301.
Hannibal magna apud omnes gloria
121. ejus de Phormione judicium
ibid.
Hellanicus inornate scripsit historiam
113.
Helmius Mancina 192.
L. Helvius (sui potius Ælius) Lamia
190.
herciscunda familia 83.
Hercules à Polycleto fictus 119.
Herillii Philosophi 250.
Herodotus primus historiam ornate
scripsit 113.
herous pes in oratione adhibendus 295.
Hieroctes 128.
hilaritas benevolentiam conciliat 178.
Hippias Eleus artium omnium se peri-
um professus est 272.
Hippocrates Caus medicinæ peritissi-
mus 273.
historia oratori cognoscenda 50. histo-
ria prima nihil aliud erat, nisi anna-
lium confectio 112. historiæ laus
107. ejus scribendæ præcepta 116,
117. historiam scribere quanti sit ho-
minis 112. ex historia aliquando
deprompti joci 192. historicorum
Romanorum recensio & characteres
112, 113. Græcorum 113, & seq.
historiones veritatis imitatores 311. hi-

strionum levis ars, quanta sit actio,
declarat 8, 159.
hiulus verborum concursus vitandus
290.
Homeri libros Pisistratus disposuisse di-
citur 276.
Hortensii juvenis laus 316.
Hostilius *vide* Mancinus.
humilitati nimis vel exilium, vel
mors anteponenda 79.
hyperboles in jocando exemplum 193.
Hyperides perfectus homo in dicendo
23. acumen habuit 239. Hyper-
ides, Demosthenes &c. non pares, sed
in eodem genere versati 128.
Hypseus ignorantia 53.
I.
Iambus in sermonem natura incurrit
294. cum ab oratore segregat Aristot-
eles *ibid.*
imagines ad memoriam juvandam su-
mendæ, & quales 223. imagines in
vitia corporis ductæ 192. imagines
ductæ in funere Junis 174.
imitationis necessitas & methodus 49,
50; 126, 127. veteres oratores ali-
quem esse imitatos probatur exem-
plis 127, 128. diversæ diversis ætati-
bus dicendi rationes ab imitatione
profluxerunt *ibid.* alieni gestus imi-
tatione fit jocus 180. imitatio nimis
mimorum est *ibid.*
immutatio in oratione fabricationem
habet 288. ex immutatione jocus 190.
imperatoris definitio 72.
improbis insignis non ridetur 179.
impudentiæ nomen quomodo effugien-
dum 41. impudentes à Crasso judi-
cantur, qui jus civile non discunt 56,
& seq. eisdem ab impudentiæ crimi-
ne Antonius vindicat 83, & seq.
ineptus quis sit 101. *ineptum* Græci
quomodo appellent, non habent 101,
102.
inertiæ accusat Crassus eos, qui jus ci-
vile non discunt 63. eisdem ab isto
crimine vindicat Antonius 87.
inficiatione defenduntur causæ crimi-
num 131.
infinitum genus dicendi 109, 118, 140.
ad infinitam rei quæstionem referun-
tur omnes controversiæ 140, & seq.
ingenium ad dicendum vim affert ma-
ximam 32. ingenium etiam ex tar-
ditate incitatur à diligentia 145. in-
genii celeritas magis apparet in re-
spondendo 176. ingenio primæ con-
ceduntur 145.
S f 2 in

INDEX.

instrumentum forense oratoris exiguum & mendicium est 260.
 insolitas eorum ridetur, qui artem jocandi tradere conati sunt 171.
 invenire quid dicas, primum membrum eloquentiæ 122. non satis est, nisi id inventum tractare possis 153.
 inventionis regulæ traduntur 134, 135, & seq. ad inveniendum in dicendo tria sunt, acumen, ratio, diligentia 145.
 inversio verborum, *joci species* 190.
 invidiæ excitandæ & compescendæ ratio 167, 168.
 inusitata verba quatenus oratori adhibenda 281.
 jocorum doctrina & exempla 170, & seqq. ad 202. jocandi ars nulla est 170, 171, 175. jocorum duplex genus, perpetuum & breve 171. de jocis quinque quæruntur 177, & seq. jocandi utilitas 178. quænam sit jocorum materies 179. joci, sunt aut in re aut in dicto 179, 182, 185. loci jocorum qui sunt in re 179, 180, 191, & seqq. ad 201. loci jocorum, qui sunt in dicto 181, & seqq. ad 191. ex iisdem locis, quibus joci, etiam graves sententiæ ducuntur 182, 183, 191. quatuor jocorum genera oratorem non decent 184, 185. joci in verbo positi magis laudari, quam rideri, solent 185, 201. jocus eo falsior, quo severior dicentis vultus 202.
 iracundia quomodo excitanda & sedanda 165, 166.
 Isocrates minùs in republicâ versatus, at sapientiæ doctor 249. Ephori & Theopompi præceptor 114, 241. Timothei, viri clarissimi præceptor 277. pater eloquentiæ quid de se scripsit 99. diversis modis instituebat dissimiles discipulos 241. ex ejus ludo insignes multi exiêre 128.
 Italia Pythagoreorum quondam referta fuit 146.
 iteratio *figura* 303.
 judicant plurima homines permotione aliquâ mentis 153, 154. in judicando non multum interest inter doctum & rudem 300.
 judiciale genus dicendi *vide* genus.
 judicium affectus commovendi 156, 169. qua ratione id fiat 164, & seqq.
 Juliorum (C. & L.) funesta mors 232.
 jurisconsulti definitio 73. jurisconsulti domus, oraculum civitatis 68.
 juris civilis notitiam oratori esse ne-

cessariam fuisse probat Crassus 53, & seqq. refellitur ab Antonio 82, & seqq. juris civilis finis 64. ejus ad artem redigendi methodus 65. ejus scientia facilis 63, 65. jucunda etiam & suavis 65, 66. omne civile jus, præter Romanum, inconditum & ridiculum 67. jus civile honestum se necutis perfugium esse sentit Crassus 68. isti sententiæ respondet Antonius 90. jus pontificium conjunctum cum jure civili 275. jura publica oratori cognoscenda 69. justitiæ laudandæ ratio 219.

L.

L. L. L. M. M. 180.
 labores compensati gloria mitigantur 234.
 laceffiti quæ dicimus, probabiliora sunt, quàm quæ priores 176.
 Lælia, socrus Crassi, optime Latine locuta est 242, 243.
 Lælii & Scipionis otium prope puerile 103.
 Latine loquendi præcepta 242, & seqq. laudativum genus *vide* Genus. laudationis fontes quinam sint 110. laudanda quænam sint in homine 218.
 legendi consuetudo verborum suavitatem confirmat 243. lectio veterum ad Latine loquendum multum valet 242, 244.
 lenitas vocis in oratore adjuvat 155.
 Lentulus (P.) 72.
 Lepidi (M.) jocus 201. censoris *ibid.*
 lepos in omni vitæ tempore requisitus 195. oratori necessarius 7, 51. *vide* jocus.
 lex Apuleia 132, 163. Cincia de donis & muneribus 200. Crassi de civitate 188. Servilia 173. Thoria 199. mancipii 59. annalis 190. leges Manilianæ venalium vendendorum 87. leges 12 Tabularum laudantur 66. leges aut ipsæ sua vetustate consenscunt, aut novis tolluntur 87. legum scientia oratori non negligenda 8, 51.
 Liber appellatur pro vino 288.
 liber non est, qui non aliquando nihil agit 104. de libertate controversia 62.
 libertini in urbanis tribus à Graccho translati 15.
 Licinius *vide* Varus.
 Licinius, cliens Catuli, Graccho erat ad manum 315.
 Livius Salinator 195.
 loci argumentorum, cuinam oratori proderunt

INDEX.

proderunt 139. quomodo sunt adhibendi 144. quot & quales sint 150. intrinseci breviter tractati 150, 151. extrinseci 152. loci ad memoriam juvandam sumendi & quales 223. loci communes 265.

Longinus historiæ &c. peritus 91.

loquendi elegantia legendis oratoribus & poetis augetur 242. loquendi consuetudo confirmat verborum suavitatem 243.

Lucilius (C.) neque à doctissimis, neque ab indoctissimis legi voluit 104.

luna solis lumen accipit 293.

Lycurgus in numero eloquentium reponendus 23. in veritate imitanda versatus 128. sapiens 247.

Lyfias disertissimus orator 81. Pericle paulo uberior 128. subtilitatem habuit in dicendo 239.

Lysippus in arte fingendi præstans 238.

Lysis Epaminondæ præceptor 277.

M.

Magistris hoc diligentissime videndum, quo sua quemque natura ferat 240.

magistrorum Romanorum hebes & impolitum genus 140.

Magius præfectus 192.

Magonis Carthaginensis libri de re rustica 88.

Mancia (Helmius) 192.

Mancini (C. Hostilii) celebris causa 60, 84.

mancipii lex 59.

Manilius (M.) jurisconsultus 73, 274.

Manilianæ venalium vendendorum leges 87.

Manlius (Cn) 137.

Manlius (L.) 189.

manus arguta in gestu 314.

mare Superum Ionium 253. Inferum Tuscum *ibid.*

Marius (C.) 25, 160, 231. Marianum scutum Cimbricum 192.

Marii Gratidiani & Oratæ controversia de servitute ædium 59.

materiem orationis semper paratam habere debent studiosi dicendi 144.

mathematici plurimi insignes 5. eorum ars recondita *ibid.* eorum arti dicendi vis non omnino conjungitur 18.

medico diligenti quid cognoscendum 156. medici non alii morbis, alii vulneribus olim medebantur 273. non medicæ artis putanda est eloquentia 108.

mediocritas ipsa in dicendo laudatur 40.

meditata præstat dicere, quàm extem-

poranea 48. meditati joci minùs videntur 183.

Megarici philosophi 250.

memoria thesaurus rerum 8. exercenda est 50. artificialis etiam memoria adhibenda est *ibid.* memoria artificialis tractatur 220, & *seqq.* quomodo à Simonide inventa 221. memoriæ fructus & utilitas 222. memoria verborum minùs necessaria 223. memoriæ mandare membrum eloquentiæ 122.

Menecles Alabandensis 128.

Menedemus orator Atheniensis 30, 31.

messorum vox lata 244.

metaphora *vide* translatio.

Metellus (C.): in eum Scipionis dictum aculeatum 193.

Metellus (Q.) reip. rector 72. orationem suam & reip. dignitatem non eadem ratione exornabat 74. Q. Metellus L. F. vir clarissimus 253.

Metrodorus 18, 255. Scepius, vir summus, 224, 226.

metuere & vereri an differant 269.

metus quale genus vocis postulet 312.

metu virtus hominibus non traditur 87.

mimicus jocus oratori vitandus 179.

Minervæ signum à Phidia effictum 121.

ministris Græci oratores in judiciis utuntur 67, 90.

minus: ex minore argumentum 152.

miseratio quale vocis genus postulet 312.

misericiordiæ movendæ ratio 168.

Mnesarchus auditor Panætii 19, 29.

modus verborum 291. modus in voluptatibus diutius delectat 263.

mœror quale vocis genus postulet 312.

molestia quale vocis genus postulet 313.

mollitudo humanitatis translatio ducta à sensu tactûs 285.

mores civitatis crebro mutantur 216.

eos nosse caput est ad probabiliter dicendum *ibid.* mores oratoris & rei probari multum valet ad vincendum 155, 156.

motus animi & ingenii celeres in Oratore esse debent 39. motus animorum ab Oratore pernoscendi 7. an ulli debent esse in animis motus, disceptatur inter Philosophos 76.

omnis motus animi suum quandam habet gestum 311. animorum movendorum ratio 164, & *seqq.* ut moveat Orator, moveatur 157, 158.

Mucius (P.) jurisconsultus 73.

INDEX.

Mucius (Q.) Scaevola 10.

mulieres incorruptam antiquitatem in loquendo facilius conservant 243.

multitudo quomodo facile à tristitia deducitur 217. multitudinis auribus accommodanda est oratio 148. sine multitudine audiente orator eloquens esse non potest 216.

Mummius Asellum ignominia levavit 194.

Mummius (P.) cuius tempori homo 195.

mundi pulcritudo 292, 293.

musici quondam iidem & poëtae 291.

musicorum norma acerrima 298.

musicorum arti dicendi vis non coniungitur 18.

N.

Narrationis præcepta 123. brevis esse debet 212. ei brevis sæpe obest *ibid.* aperta esse debet 213. perspicua *ibid.* quando non utendum narratione *ibid.*

Nasica ad Ennium jocus 197.

natura ad dicendum vim affert maximam 38. si desit natura, magister non multum adjuvat 42. natura quod sua quemque ferat diligentissime videndum magistris 240. natura fingit homines facetos 171. naturæ donis omnes se vinci facile patiuntur 110.

necessitas tollit deliberationem 216.

Neptunus pro mari 288.

Neronianum ridiculum de furace servo 183.

nexum, quod per libram agitur 56, 284.

Nicander Colophonius poëta de rebus rusticis præclare scripsit 26.

nobilitatis non est patrimonio augendo studere 174.

nocere causæ suæ oratori turpissimum 204.

nominis controversia 132. nominis interpretatio ad ridiculum aliquando convertitur 187.

Norbani causa 126, 132, 161, 162.

notæ argumentorum 152.

notus minime est quisque sibi ipsi 249.

novata verba quænam sint 282.

novæ & singulares res sumendæ sunt ad laudandum 220.

Numa Pompilius rex doctissimus 300. nonnullis falsò Pythagoreus visus 146. nullum in eo eloquentiæ vestigium apparet 14. ab eo pontifices instituti 254.

Numantinum fœdus 61.

numeri à quo, & quam ob causam inventi 291. de numeris orationis tractatur 291, 296, & *seqq.* numerorum similitudo in fine periodi vitanda 298. numerosa oratio consuetudine scribendi & dicendi comparatur *ibid.* numerorum vis mira 300.

Nummius divisor 187.

nuncupari verbum inusitatum 281.

nutrices minima mansa infantibus in os inferunt 149.

O.

Obiurgatio disertè agenda 112. quando & à quo oratore adhibenda 217.

oblivionis ætem maluit **Themistocles**, quam memoriæ 205, 221.

obscenitas oratori vitanda 180, 185.

obscuritas orationis quomodo vitanda 244, 245.

obsoleta verba quando adhibenda 242, 281.

oculi dominantur in ore oratoris 314.

indices animi sunt *ibid.* oculorum sensus acerrimus 222, 223, 285, 286.

odii fruendi ratio 165, 166.

odor urbanitatis translatio à sensu ducta 285.

Opimii (L.) causa de interfecto **Graccho** 132, 139, 140.

Opimius (Q.) consularis 197.

optantur falsè, quæ fieri non possunt 201.

optima argumenta sint in oratione prima 209.

oratio flexanima & omnium regina rerum 157. oratio omnis est aut finita aut infinita 45, 109, 117, 118, 266. orationis partes sex 46, 123. ornamenta quatuor 47. oratio aut plena, aut tenuis, aut temperata 301. oratio accommodanda est auribus multitudinis 148. debet esse Latina 241, & *seqq.* perspicua 244, 245. ornata 246, & *seqq.* apta 309, & *seqq.* orationis perfectæ laus 197. orationem suam **Crassus** mavult non intelligi, quam reprehendi 104.

oratorem in omni sermonis genere perfectum esse statuit **Crassus** 12, 13. non esse perfectum contendit **Scaevola** 16, 17. eum ab administratione reipublicæ multi repellunt philosophi 19. oratori omnium rerum scientiam esse necessariam contendit **Crassus** 20, & *seqq.* 50, 51. non esse necessariam probat **Antonius** 73, & *seqq.* esse necessariam ipse confitetur

INDEX.

tetur *Antonius* 107, 108. quid inter-
 est inter sermonem oratorum & phi-
 losophorum 20, 29. oratoris defini-
 tio 24, 25, 73, 92. doctrina morum
 oratori necessaria 26, 118. philoso-
 phia oratori cognoscenda 30, 31.
 orator in ordianda oratione debet
 perturbari 40. ejus perturbationis
 rationes duæ 41. oratoribus summis
 eventus non semper ex sententia
 procedunt *ibid.* oratoris peccatum
 stultitiæ peccatum videtur 42. in
 oratore quænam requiruntur 42, 120.
 oratore perfecto cur nihil rarius 42.
 oratoris officium 45. oratoris vis in
 quinque partes distributa 46, 123.
 oratori jus civile necessarium pro-
 bat *Crassus* 53, & *seqq.* non necessa-
 rium *Antonius* 82, & *seqq.* orato-
 rem, qui jus civile non dicit, iner-
 tiæ arguit *Crassus* 63, & *seqq.* eum
 ab inertitiæ crimine vindicat *Antonius*
 87, & *seqq.* eum impudentiæ ar-
 guit *Crassus* 56, & *seqq.* ab impuden-
 tiæ crimine vindicat *Antonius* 83,
 & *seqq.* jura publica oratori cogno-
 scenda 69. oratoris summi potestas
 69, 107. oratoris peccatum magis
 offendit quam histriionis 42. orator
 non tam fastidiosè spectatur quam
 histrio 92. oratoris est probare, con-
 ciliare, permovere, 134, 138. orato-
 ri bono non faciliè licet à judiciis
 discedere 143. oratorem necesse est
 permoveri, ut judices permoveat
 157, 158. probatur esse oratoris mo-
 vere risum 178. orator nihil aliud
 nisi docere velle videatur 208. de
 oratore malo Caruli jocus 197. ora-
 tores quomodo sæpe suis causis no-
 ceant 205, 206. oratores dissimiles
 inter se & tamen laudabiles 239,
 240. oratores quondam etiam re-
 rum erant actores 247. oratores ve-
 teres omnium artium periti 271, &
seqq. oratores Græci quales fuerunt
 127, 128.
 ordo rerum ac locorum 207. ordo ma-
 xime lumen affert memoriæ 221.
 Origines M. Catonis 79.
 ornate dicendi præcepta 262, & *seqq.*
 ornatus orationis duplex, aut ex sin-
 gulis verbis, aut ex continuatis 280.
 ornamenta orationis 302, & *seqq.*
 ornari facilius virtutes possunt, si
 sunt, quam fingi, si non sint 155.
 or nisi accessit, eloquentia nulla est
 105. in ore sunt omnia 314. oris

non est nimium mutanda species *ibid.*
 ostentationis ingenii suspicio vitanda
 215.
 otium bellissimum senectuti subsidium
 91. otii fructus est non contentio
 animi, sed relaxatio 103.
 P.
 Pacuvius in scribendo non leni animo
 159. Ennio Accioque dissimilis 238.
 Pacuvii Teucer 87. Zethus Pacuvia-
 nus 147.
 pæron duplex 295.
 palæstra motus ab Oratore imitandus
 314.
 par: ex pari quomodo argumentan-
 dum 152.
 Paris Helenam innuptis junxit nuptiis
 313.
 παραμυρία ('soci species') 187.
 pars rei cum queratur, quomodo ex-
 plicanda 150. ex parte subjecta ge-
 neri quomodo argumentandum 151.
 partes generis quænam sint 64.
 partitionis exemplum 150.
 parvis in rebus non adhibenda sunt
 dicendi faces 164.
 paterpatratus quem deditisset, ei nul-
 lum postliminium 51, 141.
 patientis ridiculi exemplum 198.
 patriæ amore inflammati esse debemus
 67. ejus mos & disciplina nobis nota
 esse debent *ib.* ejus conservanda cau-
 sa an liceat civem interimere? 140.
 patrimonio augendo studere non est
 nobilitatis 174.
 patroni plures non adhibendi 209.
 Peleus Achillis pater 248.
 peregrini causa contra legem in mu-
 rum ascenditis 130.
 perfidiæ offensio in causis receptis 130.
 Pericles Athenis princeps consilii pu-
 blici 74. propter dicendi faciendi-
 que sapientiam floruit 249. ab illi-
 dem comicis, qui illi maledicerent,
 laudatus est 276. ejus stilus subtilis
 & acutus 127.
 Peripatetici unde nomen habent 266.
 ornamenta dicendi à se petenda esse
 contendunt 17. Peripateticorum no-
 men obtinuit Aristoteles 250.
 peroratio optima argumenta postulat
 209.
 Persius omnium fere Romanorum do-
 ctissimus 104.
 personarum ficta inductio gravissimum
 lumen augendi 335.
 perspicua quomodo fiat narratio 213,
 244.

per-

INDEX.

persuadendi ratio tribus rebus est nixa 134, 138. quibus ex locis ad eas ducatur oratio 136, 138.

pes in navi, ex necessitate translatio 284. pedis suppositio quando ab oratore adhibenda 314. quinam pedes ad orationem numerosam sint apti 294, & seq.

Pherecydes apud Græcos historicus 113.

Philippi oratoris jocus in pusillum testem 181. in malevolentem 183.

Philippus consul in causam principum invehens 10. ejus adversus Crassum libertas 230.

Philippus rex Macedoniæ sapientissimus 278.

Philistus Syracusius historicus 114, 128.

Philo architectus armamentarium fecit Atheniensibus 24.

Philo in Academia florens 267.

Philoctetes (*fabula Euripidi*) 278.

philosophia procreatrix artium 5. in tres partes distributa 26. philosophia oratori est necessaria 30, 31. eam non esse oratori necessariam fuisse probat Antonius 75, & seqq. rerum optimarum cognitio nominata est philosophia 249. artium reliquarum non est similis 256. quænam philosophia oratori maxime utilis 148, 149, 251, 252. philosophi descriptio 73. philosophus omnium rerum scientiam sibi vendicat 73, 75. philosophos Romani nunquam aspernati sunt 146, 147. eos enumerare difficile est 5. eorum sectæ pluriimæ enumeratæ 250.

Phoenix Achillis magister 248.

φωτιστοι philosophi 75.

Pictor historicus Romanus antiquus 112, 113.

pictores inter se dissimillimi nihilominus laudabiles 238.

picturarum veterum color obsoletus nos tenet 262. in pictura difficillima tradi sufficit 119.

Pinarii Rulæ (M.) jocus in Servilium 190.

Pisistratus Homeri libros disposuisse dicitur 276.

Piso historicus Romanus antiquus 112, 113.

Piso (M.) summo ingenio vir 36.

planè dicendi præcepta 244, 245.

Plato in Gorgia ridet oratores orator optimus 19. ejus Sermo in Gorgia de oratoribus non verus 272. Plato

de rebus à civilibus controversiis remotissimis divinitus locutus 20. in geometria & musica præstantissimus 75. novam quandam finxit civitatem 77. Socratis sermones scriptis suis tradidit 234, 249. Dionem Syracusium instituit 277. Platonis Phædrus 11. à Platone Aristoteles & Xenocrates 250.

Plautus 244.

pœnæ æstimatio Athenis, reo damnato 81.

poëta finitimus oratori 26. nemo bonus sine afflatu furoris 159. poëtæ boni pauci 5. at plures quam oratores 6. alia lingua locuti sunt 116. optimi inter se dissimiles 238. poëtarum lectio augeat elegantiam loquendi 242, 244.

Polemo philosophus 252.

politici philosophi 266.

Pompeius Phrygio homo locuples 199.

Pompeius (Q.) prætor urbanus 54.

Pompeius (Sext.) philosophus 25, 256.

pontifex maximus mandabat literis res singulorum annorum 112. in pontificum libris antiquitatis effigies 66.

pontificium jus 275.

Popilia mater Catuli, prima mulierum publicè laudata 110.

populi summa dignitas 216. adversa acclamatio vitanda & quomodo 217. an populo senatus serviat 78.

Porcii Nasicæ (L.) jocus 189.

postliminium cui non datur 61, 141.

præmunio in oratione 304.

πραγματικοι quinam sint 67, 90.

principium, *vide* exordium.

probabilior est oratio, si orator non putatur didicisse 98, 146. ad probabiliter dicendum caput est nosse mores civitatis 216. ad probandum duplex oratori subjecta materies 135.

probitatis opinio ad persuadendum necessaria 155. probitate & prudentia eloquentia est jungenda 246. probi ut videamur, quomodo efficitur 156.

procinctu testamentum factum 79.

Prodicus Chius 272.

pronunciandi recta ratio præcipitur 241.

propria verba oratori adhibenda 281.

Protagoras Abderita 272.

proverbia inserviant joci 188.

provocatio patrona civitatis, ac vindex libertatis 162.

prudentia indiferta stultitia loquaci optabilior 279. prudentiæ est scire, quid quandoque deceat 310.

publice

INDEX.

publice victum alicui præberi, summus honor apud Græcos 81.
 Publicii (C.) dictum 195.
 pudor commendat oratorem 40, 41.
 pudoris significatio in oratore adjuvat 155. pudor Crassi 38. Isocratis 99.
 pueris & lacrymis usus Galba pœnam effugit 79. ut puerorum mentes ad humanitatem fingerentur, aliquæ repertæ artes 249.
 puncta argumentorum occulenda 153.
 pure dicendi præcepta 241, & seq.
 Pyrrhonei philosophi 251.
 Pythagoras ad cognitionem rerum sectorum transtulit 247. Magnam Italiæ Græciam instituit 278. Pythagorei philosophi 16. frequentes olim in Italia 146.
 Q.
 Quæstio duplex, infinita & finita 45, 109, 117, 118, 140, 266. omnes causæ ad quæstionem infinitam referendæ 140. quæstio triplex, *factumne sit, quale sit, & quo nomine vocetur* 45, 46, 131, 134, 139. quæstio quid sit 122. quæstiones ad cognitionem relatæ 267. ad actionem 269.
 quæstor prætori in liberum loco esse debet 162.
 R.
 Rationem habere hominum & temporum hominibus facietis difficillimum 172.
 rector reipublicæ quomodo definiatur 72.
 refellendi argumenti multiplex ratio 170. refellendi consuetudo oratorum propria 93.
 regium est opem ferre supplicibus, & afflictos excitare 12.
 relaxatio animi fructus otii 103.
 religionis cura opus censorium 226.
 repugnans: ex repugnantibus quomodo argumentandum 151.
 res ab oratore percepta & cognita orationi subesse debet 8, 21. nec verba sedem habent, si rem subtraxeris; nec res lumen, si verba femoveris 235. joci in re positi duo genera 181. rerum copia verborum copiam gignit 271.
 respondendo major apparet ingenii celeritas, & humanitatis est responsio 176.
 respublica: ad consilium de republica dandum, caput est nosse rempubli-

cam 216. in republica versari Epicurei negant esse sapientis 251.
 revocatio verbi 307.
 reus: quomodo ex reo ducantur exordia 211. rei sunt omnes, quorum de re disceptatur 156, 211. eos maxime commendat oratio summissa 156.
 rex & tyrannus an differant 269.
 rhetores Roma Crassi edicto pulsi 261.
 rhetorum præcepta parum ad eloquentiam valent 30, 31, 257.
 Rhodii faceti 171.
 ridiculum unde sit, & quatenus adhibendum 178. *vide jocus*.
 risus tenuissimus est ingenii fructus 182. risum movere leve est 171. est oratoris, & quare 178. quæ genera maxime risum moveant 182, & seqq. de risu quinque quaruntur 177.
 Roma domus virtutis, imperii, dignitatis 67. Romanæ urbis certa vox propria 243. Romani sapientissimi in jure constituendo 67. philosophiam nunquam aspernati sunt 146. Romanorum ingenia cæteris multum præstiterunt 7. à Romanis virtutis, à Græcis doctrinæ repetenda sunt exempla 276.
 Romulus pastores & convenas congregavit, &c. non eloquentia sed sapientia 14.
 Roscius histrio nihil fecit nisi perfectè, nihil nisi summâ cum venustate 43.
 Roscius itaque in suo genere is dicitur, qui in aliquo artificio excellit *ibid.*
 rostra à M. Antonio censore manubiis imperatoriis ornata 232.
 Rudini 289.
 Rusca *vide* Pinarius.
 Rutilius (P.) M. filius, tribunus plebis 61.
 Rutilius Rufus (P.) à Scauro ambitus accusatus 193. ejus integritas 79, 80. condemnatio 80.
 S.
 Sabinorum connubia à Romulo conjuncta 14.
 salis nulla ars 176. *vide jocus*.
 Samnites vibrant hastas ante pugnam 212.
 Sannio ridiculus, sed non facetus 184.
 sapere & dicere iidem olim docuerunt 249.
 sapientis esse negant Epicurei in republicâ versari 251. sapientiæ laudem nemo potest consequi sine summo studio 225.

INDEX.

fatietas auditoris pedum vicissitudine evitatur 299. fatietate celerrimè alienamur ab iis, quæ specie primâ acerrimè commovent 262.

Scævola (P.) P. Crassi Divitis frater 55.

Scævola (Q. prioris filius) L. Crassi collega jurisperitorum eloquentissimus, eloquentium jurisperitissimus 60. contra Crassum M. Coponium defendit *ibid.* contra eum Crassi oratio tota redundavit hilaritate 172. juri civili dicendi copiam iste Scævola adjunxit 55. ejus sanguine simulacrum Vestæ respersum 233.

Scaurus (M.) regendæ reipublicæ scientissimus 73. Rutilium accusavit ambitûs 198.

scenicus gestus oratori vitandus 313.

scientiæ suavitate nihil est hominibus jucundius 247. scientiæ liberales uno societatis vinculo continentur 237.

scientia quænam oratori necessaria vide orator.

Scipionis & Lælii puerile otium 103.

Scipionis de Nævio jocus 183. Scipionis in Asellum proverbium 188.

severus Scipionis in Metellum jocus 193. Scipio Tib. Gracchum perculit 200. P. Mucium judicem ejeravit *ibid.* [*At ista non omnia eidem Scipioni videntur convenire.*]

Scipionis majoris dictum Corinthiis statuum pollicentibus 190.

Scipionis (M.) Maluginensis vetus dictum 189.

Scopas sordidus Simonidis patronus 221.

scopulum patrimonii potius dixerit Cicerone, quam Syrtim 286.

scribere quamplurimum caput est 48.

magni laboris est *ibid.* scribendi multum utilitas 48, 49. scriptores bonarum artium pervolutandi 50.

ex scripti interpretatione controversia 46, 133. scripti à sententia discrepantis controversia quomodo tractanda 133.

scurrilis dicacitas oratori fugienda 179, 181. scurrilium dictorum exempla 181.

seditiones multæ factæ è republica 137.

nonnullæ justæ & prope necessariæ 161.

Sempronii (Ti. & C.) eloquentissimi 15.

eorum pater homo prudens & gravis *ibid.*

senatus an populo serviat 78. in senatu minore apparatu oratori utendum

est 215. Crassi sententia de consilio & fide senatus 230.

senectuti subsidium juris interpretatio, secundum Crassum 68. senectuti subsidium bellissimum, otium, secundum Antonium 91.

sensus videndi omnium acerrimus 223,

285. quæ à sensu tradita sunt, animis maxime affiguntur 222. sensus nimia voluptate satiantur 262, 263.

sensus voluptates oblectant dispares 237, 238. nihil certi sensibus aut animo percipi, sermo Socraticus 253.

sententiarum lumina 302, & seqq.

septem Græciæ sapientes 276.

Septimuleius Anagninus 194.

Servilius (M.) legis annalis dissuasor 190.

severior vultus commendat jocum 202.

Sextii (C.) jocus egregius 182.

Siculi faceti 171.

Sicyonii calcei 81.

Silus testis in Pisonem Crassi joco obrutus 200.

similitudo in oratione maxime movet 305.

ex omnibus potest duci 285.

nè longe sit ducta *ibid.* ex similitudine quomodo argumentandum 151.

simile prius confirmes, deinde quod agitur adjungas 153. à simili translationes 282, & seqq. similitudines non debent esse valde productæ 245.

similitudo ducta ab iis qui pila ludunt 27. à concitato navigio 49. à volucribus 103. ex ambulatione in sole 116. à pictura 119. à vitibus 126. à materia ad exardescendum facili 158.

à Themistocle repudiante artem memoriæ 205. à vestibulis ædium 211.

à tibicine 216. ab hominibus tempestatis causa se ad ludum conferentibus 248. à pontificibus & epulonibus 254. ab inventis vestibus 282.

Simonides quomodo artem memoriæ invenit 221.

Socrates prudentia & eloquentia omnium princeps 249. litteram nullam reliquit *ibid.* Lyfiæ oratione ad sui defensionem uti noluit 81. ejus coram iudicibus confidentia *ibid.*

damnatus est 81, 82. durissimos pedes habuit 11. in ironia præstitit 194. in libris Platonis exprimitur 234. in Platonis Gorgia contra oratores disputat 272. à Socrate plures orti 249. Socratis dictum 24, 70. Socraticos se dici omnes philosophi voluerunt 250. Socratici oratores à philosophis dissociarunt 254.

fol

INDEX.

sol circa terram circumfertur 292.
 solitudo in senectute non timenda 91.
 Solon in numero eloquentium reponendus 23. ejus leges inconditæ 67.
 Soranus (Q. Valerius) togatorum litteratissimus 243.
 spes hominum fallax, fragilisque fortuna 231.
 Speusippus philosophus 252.
 spondei pes herous 295.
 Staseas Peripateticus 36.
 Statii in Scaurum facetia 188.
 statuarii celeberrimi inter se dissimiles 238.
 stilus optimus dicendi effector ac magister 48.
 stirpis jus 38.
 Stoici ab Antisthene 250. irasci nesciunt 251. eorum philosophia oratori inutilis 252.
 studium oratori assumendum est 44.
 nihil prodest, nisi apta media adhibeantur *ibid.*
 stultitia excusationem non habet 42.
 stultitiæ falsa reprehensio 198.
 suadere aut dissuadere gravissimæ est personæ 215. in suadendo nihil optabilius quam dignitas *ibid.* suasionis præcepta *ibid.*
 suavitas oris Atticorum & Romanorum propria 243. suavitatem verborum quid affert *ibid.* suavitas summa facietatem parit 262.
 subactio ingenii quid sit 139.
 subjectio rerum sub aspectum 302.
 Sulpicius Gallus (C.) vir clarissimus 79.
 Sulpicius (P.) cruenta morte sublatus 233. ejus cum Cotta comparatio 239.
 summissa oratio commendat reos 156.
 superlatio veritatis 303.
 supplotio pedis quando adhibenda 314.
 Syri venales 192.
 Syrtim patrimonii non optime quis dixerit 286.

T.

Tabulæ XII à decemviris præscriptæ 23.
 declarant majorum consuetudinem & vitam 66. ad virtutem hortantur *ib.*
 omnes philosophorum bibliothecas superant *ibid.*
 tactu in ipso modus est mollitudinis 263.
 Tauriscus actor aversus solitus est dicere 314.
 tempestas commisationis translatio non probata 286.
 tempus: scitum est causam conferre in

tempus, cum efferre plura si cupias non queas 316.
 Terentii loca laudata 152, 212, 213.
 Terentii (Vespæ) in Titium jocus 185.
 terra media est, & sua vi nutuque tenetur 292.
 testamentum in procinctu 79. testamentum agnascendo rampitur 85.
 testamentorum ruptorum jura in calis centumviralibus versantur 57.
 testem non stultum nec levem lacescere, multum causæ nocet 205, 206.
 testimonii in Titium dicti partes 111.
 de testimoniis dicendis non necesse est præcepta dare *ibid.*
 Testius Penarius 193.
 Teucer Pacuvii 87.
 Thales Milesius 275.
 Themistocles propter dicendi faciendique sapientiam floruit 249. mira ejus memoria 205, 221.
 Theophrastus plura de philosophia scripsit, quam dicendi magistri 18.
 in rebus iis, de quibus disputavit, eloquens erat & ornatus 20. ejus de oratione numerosâ sententia 296. in Tauriscum animadversio 314.
 Theopompus historicus ingenio præstans 114. eum frænis coercuit Iso-crates 241.
 Theramenes orator Græcus 128. propter dicendi faciendique sapientiam floruit 249.
 Thoria lex 199.
 Thrasymachus sapientiæ doctor 249. de natura rerum scripsit 272.
 Thucydides omnes historicos dicendî artificio vicit 114. ejus stilus acutus & subtilis 127.
 tibicen sine tibiis canere non potest 216.
 Timæus eruditissimus historicus 115.
 timidi oratores videri debent in exordiis 40, 41.
 timoris incutiendi ratio 166.
 Timotheus, Cononis filius, summus imperator & homo doctissimus 277.
 Tisias artis rhetoricæ inventor 32.
 Titius pila studiose lusit 185, 260. in eum Terentii Vespæ jocus 185.
 Titius (Sext.) seditiosus civis ac turbulentus 111. in eum mordacissimus Antonii jocus 192.
 tractatio causæ varia esse debet 153.
 traductionis exemplum 288.
 tragædorum vox in oratore requiritur 42. tragædias in nugis agere, ridiculum 164.

tra-

INDEX.

trajectio veritatis 303. trajectio in alium 304.

translatorum verborum doctrina 282, & seqq. translationem necessitas genuit, delectatio celebravit 282. quid sit 283. rem clariorem facit *ibid.* brevitati nonnunquam inservit 284. ne longè ducta sit 285. ne turpis sit, ne justo major aut minor, nec durior 286. sit verecunda 287. durior quomodo mollienda 286. cur translatis verbis magis delectamur quam propriis 284.

tres viri epulones 254.

Trinummi Plauti 108.

trochæus in sermonem natura incurrit 294. eum ab oratore segregat Aristoteles *ibid.*

Tubero (Q.) vir summa virtute & prudentia 259.

Tullus (Ser.) rex Romanorum 14.

turpitude locus est ridiculi 178. in verbis transferendis fugienda est omnis turpitude 286.

Tusculanum L. Crassi 10, 34. Lælii 94. Catuli 100. Cæsaris *ibid.*

Tusculum mare inferum 253.

Tutor, mimus vetus, oppido ridiculus 189.

V.

Valerius scenicus 259.

Valerius Sor. *vide* Soranus.

Vargula dicax 181.

varietas in actione utilis 315, 316. varianda sunt in oratione postrema 299.

Varius (Q.) vastus homo, sed magnam in civitate gratiam consecutus 40.

Varus (P. Licinius) de Africano egregiè jocus est 184.

Velleius (C.) Epicureus philosophus 256.

Velocius (Q.) lanista celebris, sed amicis obsequium præstitit 259.

verba sunt aut propria, aut inusitata, aut translata, aut novata 280, & seq. in propriis quid oratori sequendum 281. inusitata, quatenus illi adhibenda *ibid.* novata quomodo fiunt 282. translatorum inventio & doctrina, *vide* translatio. nec verba sedem habent, si rem subtraxeris; nec res lumen, si verba semoveris 235. verborum copia ex rerum copia gignitur 271. continuatio verborum duas res desiderat 290. collocatio qualis sit *ibid.* modus & forma 291, & seqq. verborum geminatio, & alia

verborum figura 307, & seq. in verbo seu dicto jocus, *vide* jocus. cur verba minus movent, quam actio 315.

veritas imitationem vincit 311.

versus, hoc est, numeri quidam in oratione adhibendi 291. versus (*strictè sic dictus*) in oratione vitium est *ibid.* versus in jocando sæpe facete interponitur 187.

versutiloquus ex conjunctione factum verbum 282.

vestibula ædibus proportionem præponenda sunt 211.

vestis frigoris depellendi causa primo reperta, post adhibita est ad dignitatem 282.

veteres de rerum universitate plus viderunt, quàm nos 236. veterum lectione loquendi elegantia augetur 242, 244. veteres quomodo circuitus verborum compleverunt 300, 301.

vicissitudines auferunt satietatem 299. in actione utiles 315, 316.

vicu publice accepto vivere, honos apud Græcos maximus 81.

videndi sensus acerrimus est 223, 285, 286.

Vigellius (M.) Stoicus 256.

virtus est per se ipsa laudabilis, & sine qua nihil laudari potest 218. afflicta & prostrata maxime luctuosa 169. semper libera est, etiam si corpora sunt vinceta 78. hominibus persuadendo, non vi & minis traditur 87. in usu fortunæ bonorum maxime cernitur 218. ea est præstantis viri, quæ fructuosa est aliis, ipsi laboriosa 219. virtutis partes 218. ejus species alia magis alia illustris 246. virtuti præmium honorem non prædam petit sapiens 264. virtutes inter se connexæ 30. æquales & pares 30, 246. appellantur pro ipsis in quibus sunt 288. virtutum singularum certa sunt officia 219. cognitio oratori necessaria 220.

vis quale vocis genus habeat 313.

vita privata cur plurimos delectet 247. vita hominum oratori subiecta materies 246. vitæ dignitate efficitur, ut orator talis, qualem se optaret, videatur 31. vita sine studiis eloquentiæ nulla est 102. vitam oratoris & rei probari multum valet ad vincendum 155.

vitia acrius in dicente videntur, quam recta 39, 205. vitia appellantur pro ipsis

INDEX.

ipsis in quibus sunt 288. viciosus argumentis nusquam oportet esse locum 209.
 vituperandi præcepta 220.
 vivendi atque dicendi eadem olim doctrina 247, 249, 254.
 Ulysses Ithacam immortalitati anteposuit 67. in Tusco mari erravit 253.
 umbra facit ut id, quod illuminatum est, magis exstare & eminere videatur 263.
 vocabulum: ex vocabulo quomodo argumentandum 150.
 voluntas testatoris defensa contra verba testamenti 60.
 voluptas quale genus vocis sibi sumat 313. voluptas à philosophis defensa 250, 251. voluptatibus maximis fastidium finitimum 263.
voraginem bonorum potius quam *Charybdim* dixerit Cicero 286.
 vox oratori necessaria 89. maxime valet in actione 315. vocis summa cura apud Græcos 89. vocis in pronuntiando vitia 242. vocum quot sunt genera 311, 312. quodnam genus unicuique affectui convenit 312, 313. vocem varietas commendat 315, 316. in omni voce quiddam medium 316. voces à motu animi pulsæ sunt 311.
 usitata verba reddunt orationem perspicuam 213.

usucapionum iura in causis centumviralibus versantur 56.
 usus omnium magistrorum præcepta superat 7. Antonium docuit, quibus rebus animi moverentur 164. oratori necessarius est 139. doctrinam confirmet 259. usum ætas affert 139. utilissima quæque plurimum habent & dignitatis & venustatis 292, 315. utile si défendas, amor conciliatur 164. utilitas dignitatem plerumque vincit 215. utilitas & honestas sæpe inter se pugnare videntur *ibid.* utilitas quomodo defendenda *ibid.* dignitate semper conjuncta est 216.
 vulgus, in versu si est peccatum, videt 300.
 vultus adjuvat facetos 171. ab animi motu pellitur 311, 314. indicat animi sensus 145, 314. severus & tristis commendat jocum 202. imago animi est 314. oculis gubernatur 315. in actione plurimum valet *ibid.*
 uxorum duarum causa 62.

X.

Xenocrates Academicus 250, 252.
 Xenophon Socraticus 115. Agésilai præceptor 277.

Z.

Zethus Pacuvianus 147.
 Zeuxis pictor celebris 238.

INDEX ad NOTAS.

A.
Academia triplex 253.
 Accius poeta tragicus quando floruit 238.
 Acusilæ historici ætas 113.
 ædiles 22.
 ænigma allegoria obscurior 287. ejus exemplum 288.
 Æschines philosophus Academicus 18.
 Æschylus poeta tragicus quando floruit 238.
 Æsopus fabulas invenit & quare 191.
 Æsopus histrio celeberrimus 92. filius ejus furiosæ luxuriæ juvenis *ibid.*
 ætas hominum quasi stadium 2. ætatis flexus *ibid.*
 affecta quæ propriè dicuntur 68.
 affectuum movendorum ars tenenda 153.
 Africani duo egregii imperatores 72.
 Agésilæus Lacedæmoniorum rex 217.
 Aglaophon celeberrimus pictor quando inclaruit 238.
 αἰτιολογία figura 308.
 alluvionis definitio 56. ex ea variz controversiæ *ibid.*
 ambiguus Ciceronis jocus 185.
 ambrosia alendus 177.
 amentatæ hastæ 85.
 amoris tres causæ 164.
 amplificandæ rei præclaræ loci 219.
 anapæstus pes 295.
 Anaxagoras Periclis magister 247.
 annalium & historiæ discrimen 112.
 Antiochus à Romanis victus 121.
 Antipater (L. Cælius) historicus 113.
 Antipater poeta 299.
 Antisthenes Cynicus 250. quando floruit *ibid.*
 Antonius (M.) orator 10. ejus violenta mors 232.
 Apelles pictor omnium celeberrimus 238. quando floruit, *ibid.*
 Apenninus mons 253.
 Apollonius Molo 28.
 applicationis jus 58.
 Aquillii (M') causâ 137. adversæ cicatrices exhibitæ ab Antonio *ibid.*
 Aratus poeta 26. quando floruit *ibid.*
 Arcefilæ philosophi ætas 252.

Archimedes Mathematicus 274. ejus ætas *ibid.*
 Architas philosophus & mathematicus 277. quando floruit *ibid.*
 argumentorum dispositio 207.
 Aristides Atheniensis quando floruit 217.
 Aristippus dictus regius canis 250. quando floruit *ibid.*
 Aristophanes grammaticus 274. quando floruit *ibid.*
 Aristoxenus Musicus quando floruit *ibid.*
 artis notio popularis 37. ars naturam perficit 39.
 Asclepiades Medicus 24. quando floruit *ibid.*
 Athenienses an artium omnium inventores 6.
 attentum auditorem facere debet orator in omnibus orationis partibus 211.
 auspicia 16.

B.
 Benevolentiam captare debet orator præcipue in exordio 123. quid eam conciliet 155. 164.
 bonum: de summo bono diversæ Philosophorum sententiæ 77.
 brachii & lacerti discrimen 179. brachiorum gestus 314.
 Byzantium 171.

C.
 Caduceus Insigne Mercurii 69.
 Cæcilius Statius poeta 109. de eo variz veterum sententiæ *ibid.* quando floruit *ibid.*
 Callimachus poeta 274.
 Callisthenes historicus ab Alexandro occiditur 115.
 campus Martius 53.
 candidati, qui ad magistratum aspirabant 182. eorum labor 2.
 capitis causâ quænam apud Romanos 60. triplex capitis diminutio *ibid.*
 Capitolium 294.
 Carbo (C.) capite plexus 232.
 Carneades bis falsi convincitur 31, 32. de ejus temporibus veterum dissensio 18. Carneades, Critolaus, & Diogenes,

INDEX ad NOTAS.

genes, ad Senatum legati, quo anno ambigitur 147.
 Castor & Pollux 221.
 catachresis quid sit 289.
 Catuli (Q.) mors funesta 232.
 centumvirales causæ 56.
charybdis bonorum, metaphora à Tullio improbat, usurpata in æstu orationis 286.
 chorius pes 299.
 Chrysippus Stoicus 20. ejus ætas *ibid.*
 Ciceronis pater (M. Tullius) qua stirpe oriundus 96.
 Ciceronis (M.) consulatus 2. quo exacto in exilium ejectus est 3. timor & perturbatio, cum accederet ad dicendum 40. de jure liber 65.
 Cicero (Q.) Marci Tullii frater non indifertus 1. ejus filiique funesta mors *ibid.*
 Cilicia 29.
 civitatum duarum civis nemo esse poterat 61.
 Claudii *vide* Marcelli.
 clepsydra quid sit 276. ad clepsydram perorandi consuetudo *ibid.*
 Clitomachus philosophus 18.
 collecta, pecunia à singulis convivis exacta 177.
 Colophon Urbs Ionie 26.
 communicationis exemplum 304.
 comparatio egregia in panegyrica ad Constantinum adhibita 220.
 Conon, Atheniensium dux 277.
 consobrini quinam sunt 97.
 Copernicanum Systema 292.
 Corax & Tisias antiquissimi rhetores 32.
 Cottæ (C. Aurelii) oratoris egregie gesta & mors 10.
 Cranior philosophus 252.
 Crassius (L.) insignis orator 10. ejus in prensando pudor 38. ejus jocus in Brutum explicatus 172.
 Crassi (P.) misera mors 232.
 creticus sive amphimacer pes 295.
 cretio in jure quid sit 35.
 Critolaus 19, 147.
 curia quid sit 13.
 Curii (M') & M. Coponii causa explicatur 59.
 cyni cantus fabulosus 230.
 Cynici philosophi 250.
 D.
 Dactylus pes 295.
 Damon musicus 274.
 decemviri duodecim tabulas scripsere 23.
 declamatorium opus 27.

definitio rerum alia erudita, alia popularis 133. definitionis partes 64.
 Democritus philosophus 17.
 Demosthenes primo Platonis, tum Calistrati studiosus 32.
 depeculator 265.
 deprecationis exemplum 306.
 descriptionis exemplum 305.
 digitus, quo Crassius optime usus est 157.
 digressionis exemplum 208.
 Dion Syracusius 277.
 disci ludus 103.
 dispositio argumentorum 209.
 dithyrambus hymnus ad Bacchum 296.
 dolor quid sit 166. ejus in animis excitandi exemplum 167.
 Domitius (Cn.) Ahenobarbus 110.
 Draco, Atheniensium legislator, 67.
 Drusi pro Senatu labores & funestus exitus 9.
 dubitationis exemplum 304.
 E.
 Eloquentis quis primus inter Romanos numeratus est 4.
 eloquentiam esse virtutem quomodo probat Fabius 246. eam non esse artem quomodo probat Antonius 105.
 Empedocles physicus 75. quando floruit *ibid.*
 Ennius 49.
 Epaminondas Thebanus 72.
 Ephorus historicus 114. quando floruit *ibid.*
 epulones primò tres viri, ac deinde plures 254.
 ercisci significat dividere 83.
 Eretrici philosophi 250.
 Euclides mathematicus 274.
 Euclides Megareus philosophus 250.
 Euxinus pontus 57.
 exhedra 235.
 exheres filius testamento debet appellari 58.
 exordium an ultimo sit scribendum 209.
 Exquilina porta 197.
 execrationis exemplum 306.
 F.
 Fabius Maximus 72, 195.
 Fabius (Q.) Pictor historicus 112.
 Fabricii (C.) virtus 247.
 figuræ sententiarum ac verborum 301.
 parce sunt adhibendæ 302.
 Flavius (Cn.) fastos populo primus proposuit 63.
 fecunditas orationis uberior in adolescente laudabilis 125.

INDEX ad NOTAS.

fœderum & pactionum discrimen 51.
formulæ juris 83.

forum, subsellia, rœstra, quid differant
13.

Furius & Fufius commutantur 127.

G.

Galba (Serg.) absolutus 78.

gentilitas 56.

geometria 64.

gestus manuum qualis 314.

Gracchus, vide Sempronius.

Græcia magna pars Italiæ 146.

Græci veteres in nervorum vocumque
cantibus summam eruditionem po-
nebant 300.

grammaticæ definitio & partes 64.

gymnasium 35.

H.

Hellanicus historicus 113.

Hercule, jurandi formula, 28.

Hercules 119.

Herillus philosophus 250.

Hermodorus Romanorum navalium
Architectus 24.

Herodotus historiæ pater 113.

heroi pedis definitio Aristotelica 295.
de isto pede secum ipse Tullius con-
ciliatur *ibid.*

Hipparchus Homeri libros disposuit
276.

Hippias Eleus artium omnium peri-
tus 272.

Hippocrates medicorum princeps 273.

historiæ leges 116.

histriones an infames 43.

Huihingus inter Sinas philosophus
272.

Homerus poetarum primus 247.

honorum gradus Romanis decurren-
di 2.

Hydra ab Hercule devicta 119.

hypotyposeos exemplum 302.

Hypsei & Octavii juris imperitorum
controversia explicata 53.

I.

Iambus quis sit pes 294. ipsa dictio est
multitudinis *ibid.*

januæ & vestibuli discrimen 68.

imagines gentilitiæ 174.

imitatio oratori necessaria 126.

ineptus an possit Græcè exprimi 102.

ingenium si desit, nil præcepta ad elo-
quentiam valent 7.

inhibere remos quid sit 49.

interrogationis exemplum 303.

inventio: de inventione libri rudes

Ciceroni adolefcenti exciderunt 3.

invidiæ definitio 167. exemplum ejus

commovendæ *ibid.* & sedandæ 163.

jocus scurrilis & obscænus vitandus

179. in jocando parcendum amici-

tiæ *ibid.* exemplum joci in re 182.

& in dicto *ibid.* jocus Martialis ex

imagine 192. ex imminuta re 193.

ex re aucta *ibid.* ex ironiâ 194.

iracundiæ definitio 76.

ironiam habuit universa vita Socratis

194. ironiæ exemplum egregium
303.

Italicum seu sociale Bellum 3.

iterationis exemplum 303.

Ithaca, patria Ulyssis, 66.

jus naturale, gentium, proprium quid

sit 268. ex jure manu cōsertum

vocare 16.

L.

Lælius (C.) sapiens 14.

lætitia definitio 166.

Laurentum, urbs Latii 103.

lauti mensis accumbabant Romani 11.

leguleius 83.

lex dupliciter definitur, definitione al-

tera accurata, altera populari 133.

legum origo 13. initium à quibus

268. lex Apuleia 132. Cincia 201.

Thoria 199.

ludi Romani, sive Magni 10, 229.

luminum controversiæ 56.

lunæ pæcus & circuitus 293.

lustrum condi quid sit 62.

Lyceum 35.

Lycurgus legislator Lacedæmoniorum
23.

Lysis Tarentinus 277.

M.

Magonis Carthaginienfis libri de re
rustica 88.

Mancini consulis causa illustratur 60.

mancipium quod sit 56.

Manlii (Cn.) causa 137.

manubiæ 232.

Marcellorum cum Claudii de hæredi-
tate controversia explicata 58.

Marii (C.) imperatoris character ex Pa-
terculo 25. ejus fuga & reditus lu-
ctuosus 231, 232.

mathematici quinam sint 5. eorum
principes *ibid.*

Maximus vide Fabius.

Megarici philosophi 250.

memoria artificialis 50. ejus ratio
223. verborum artificialis memoria

à Quintiliano explosa *ibid.* ars ma-

xima exercitatio 224.

Menedemus Eretrias philosophus 250.

mentiri an aliquando liceat 267.

met-

INDEX ad NOTAS.

mercatura an imminueret nobilitatem Romanorum 174.
 metaphora quid sit 282. potest undecunque peti 285. ne longius deducta sit *ibid.*
 Metellus (Q.) Macedonicus 193. ejus filii *ibid.* in Caium filium dieterium Scipionis *ibid.*
 Metellus (Q.) Pius 150.
metuere & vereri quomodo differant 269.
 Miletus in qua provincia dubium 276.
 Misenus mons Campaniæ 116.
 moveatur orator ut moveat 157.
 Mucius (Q.) Scaevola augur 10.
 musicorum veterum principes 5. in musica numeri, voces, & modi 64.
 Myro statuarius 238.
 mysteria Athenis celebrari solita 255.
 N.
 Nævius poeta 186.
 Narbo celebris civitas 173.
 narratio qualis esse debet, accurate præcipitur 214.
 Nasicæ Gracchum oppressit 200.
 Naucrates discipulus Isocratis 128.
 Neoptolemus 147.
 nexum est obligatio civilis 56.
 Nicander poeta 26.
 Nobilior (M. Fulvius) 187.
 nominis interpretatio ad ridiculum convertitur *ibid.*
 Nemion hymnus ad Apollinem 89.
 Numa Pompilius secundus rex Romanorum 14. antiquior Pythagora 147.
 numerosa qua arte fiat oratio 301.
 O.
 Objurgationis exemplum 306.
 odium quid sit 165. ejus commovendi exemplum *ibid.*
 Olympia Urbs Elidis 272. Olympici ludi *ibid.*
 Opimii (L.) causa 132, 139.
 orationis exemplum 306.
 oratione quali delectatur Senatus, quali populus &c. 310.
 oratores excellentes admodum pauci, licet plurimos mediocres numeret in Bruto Tullius 4. plurimi in orationibus obmuerunt 40. orator debet esse probus 155.
 ovantes unde dicti sunt 160. ovatio minor triumphus *ibid.*
 P.
 Pæan hymnus Apollinis 89.

Pæan (*per ita dictus*) secundum Aristotelem ab Oratore debet sapientius adhiberi 295.
 palæstra quid significet 29.
 Panætius philosophus 19, 256.
 paranomasiæ exempla 187.
 parietum controversiæ 56.
 paterpatratus 61.
 peculatus 265.
 pedis suppositio in actione 80.
 Persius orator doctus 104.
 Phædrus Platonis 11.
 Pherecydes historicus Atheniensis 113.
 Phidias 121.
 Philippus consul infensus Senatui 10.
 Philippus Macedoniæ rex 218.
 Philoctetes comes Herculis 278.
 Philolaus Pythagoreus philosophus 277.
 philosophi Roma pulsi 261. philosophorum sectæ præcipue decem 5.
 philosophandum paucis 147.
 Phormio Peripateticus 121.
 pilæ ludus describitur 248.
 Piso (L.) historicus 112.
 Pittacus unus de septem sapientibus 247.
 planetarum motus circa solem 293.
 Plato philosophus 19. in Gorgia minime ridet oratores, ut existimat Crassus *ibid.*
 Plauti metaphora minus probata 285.
 pleuritis morbus 231.
 Plinii lapsus memorie 193, 263.
 poeta nemo bonus sine afflatu furoris 159. poetarum tum Græcorum, tum Latinorum principes 5.
 Polemo Xenocratis auditor 252.
 Polycletus statuarius 119, 238. quando floruit *ibid.*
 polyptoton 308.
 Pompeius (Sex.) philosophus 25.
 pontifices religionis arbitri 66.
 Popilia non prima matronarum publice laudata 110.
 posthumus, qui postremo loco, seu, qui post humarum patrem natus 59.
 præco actionum 83.
 præmunitionis oratoriæ exemplum 304.
 præscriptio quæ 83.
 pragmatici, sive causidici 67.
 Privernum Latii urbs 173.
 proconsules & pro prætores 29.
 prolepteos exemplum 305.
 Prytaneum Atheniense 81.
 Pyrgi colonia Romana 201.

INDEX ad NOTAS.

Pyrrhoni philosophi 251.
 Pythagoras 16. Pythagorei *ibid.*
 Pythius Apollo 68.
 Q.
 Quadrans pretium in publicis balneis
 dari solitum 11.
 quadruplatores 175.
 quæstio est alia infinita, alia finita
 45.
 R.
 Rabula 69.
 refutationis regulæ 170. exemplis com-
 probatæ *ibid.*
 reges Romani ejecti 14.
 regis & tyranni discrimen 269.
 repudium apud Romanos licitum 62.
 Rex (Q. Marcius) 137.
 rhetores Roma pulsi 261.
 rhetorica & Grammatica difficiliter re-
 cepta apud Romanos 6.
 Rhodus insula 28.
 ridiculi definitio 178. in ridiculis ad-
 hibendus modus 178, 181. ridiculo
 refutatum crimen 178.
 risus definitio 177. quomodo concite-
 tur *ibid.*
 Romani populi in tribus divisio 15.
 Romulus primus Romanorum rex 14.
 ejus facta 15.
 rostra, subsellium, forum, quid diffe-
 rant 13.
 ruta caesa 174.
 Rutilius (P.) Rufus Stoicus 78.
 S.
 Sacramento cum aliquo contendere 17.
 Salamis insula 159.
 Sallii sacerdotes Martis 300.
 Sallinator Livius quare dictus 195.
 Samnitium magister 258.
 sannio quis sit 184.
 sapientiæ definitio 267.
 Scævola personam cur tantum primo
 libro Cicero induxerit 94.
 Scævola (Q. Mucii) cruenta cædes
 233.
 scalmus 57.
 Scaurus (M. Æmilius) 188.
 scenarum in theatris diversitas 8. sce-
 nici ludii 229.
 Scipio major 190.
 scribentium triplex utilitas 48.
 scrupis ludere 74.
 sementis differt à semine 88.
 Sempronius (Tib.) pater Gracchorum
 15.
 Sicilia 171.
 similitudinis exemplum 305.

Sociale sive Maricum Bellum 231.
 socii populi Romani 51.
 Socrates eloquentissimus, cur indiser-
 tus dicatur 82. Socrates *stipor*, sive
 dissimulatio 194.
 sol in centro Planetarum collocatur
 292. ejus apparens in Zodiaco mo-
 tus 293.
 Solini durior metaphora 283.
 Solon Atheniensium legislator 23.
 Sophocles poeta tragicus 238.
 spei definitio 166. ejus excitanda
 exemplum *ibid.*
 Speusippus philosophus 252.
 sphinx Hortensii, eleganti Ciceronis
 joco notata 183.
 spondalia 159.
 spondeus pes 295.
 stilus quid sit 48.
 stipulatiuncula 57.
 Stoicorum effata 251.
 Sulpicius orator occultus 233.
suæ Minervam 177.
 Syrtes ad Lybiam 286.
 T.
 Talorum ludus 248.
 Tarentum urbs magnæ Græciæ 195.
 Tarracina sive Anxur urbs Latii 180.
 Telamon rex Salaminis 159.
 terra inter planetas numeranda 293.
 ejus revolutio circa solem *ibid.* ter-
 ræ odor 263.
 tessera ludus 248.
 testamenti definitio 57. testamentum
 in procinctu & per familiæ eman-
 cipationem 79. testamentum agna-
 scendo rumpitur 85.
 Theopompus historicus 114.
 Thessalia 221.
 Thorius (Sp.) Balbus 199.
 Thucydides historicus 114.
 Timæus historicus quando floruit 115.
 de eo varia veterum sententia *ibid.*
 timoris definitio 166.
 Timotheus dux Atheniensium 277.
 Tisias & Corax antiquissimi rhetores
 32.
 Titius (Sex.) tribunus plebis 111.
 togati Romani 38.
 tragicædiæ in nugis agere 164.
 transfenna quid sit 52. per transfennam
 aspicere *ibid.*
 tribus populi Romani 15. à quibus in-
 stituti *ibid.* ætate Ciceronis, trigin-
 ta quinque tribus erant *ibid.*
 Trojanus equus 128.
 tropus quid sit, & quotuplex 287.

INDEX ad NOTAS.

Tullus (Ser.) Romanorum Rex 14.
turma 190. turmalis statua *ib.*
Tusculanum 10.
tutelæ definitio 56.
Tyndaridæ 221.

U.

Verba abjecta & obsoleta fugienda
oratori 281. verba possunt novari
282. in verborum collocatione di-
ligentiam aliquando negligit Cice-
ro 2.

Vesta Dea 233.

virtutes utrum à natura 87.

ultio an licita, inter veteres discepta-
tur 12.

Ulysses 67, 253.

umbilicus lapillus rotundus 103.

usucapionis definitio 56.

vultum, quem homini soli tribuit Ci-
cero, ad feras etiam extendit Vir-
gilius 184.

X.

Xenocrates Platonis discipulus 250.

Xenophon, apud Attica 115. quando
floruit *ibid.*

Z.

Zethus Jovis filius 147.

F I N I S.

E Typographeo *Clarendoniano*, Impensis *Steph. Fletcher*,
Bibliopolæ *Oxonienfis*, nuper prodierunt Libri sequentes.

M. T. Ciceronis Omnes, qui ad artem Oratoriam pertinent, Libri,
Tribus Voluminibus comprehensi:

Continentur in

Vol. I. *Inceri Auctoris, seu, ut doctis quibusdam videtur, Cornificii, Rhetoricorum ad C. Herennium libri IV.*

Rhetorica, seu de Inventione Rhetorica libri II.

Vol. II. *De Oratore ad Q. Fratrem dialogi, seu Libri III.*

Vol. III. *Liber de claris Oratoribus, qui dicitur Brutus.*

Ad M. Brutum Orator.

Ad C. Trebatium Topica.

Oratorie Partitiones.

Liber de optimo genere Oratorum.

Interpretatio & Notæ, quas in usum Serenissimi Delphini edidit *Jacobus Proust* è Societate Jesu, in hac Editione plurimis in Locis auctæ prodeunt & emendatæ.

Αἰγίου ὁ κατὰ Κησιφῶντος, καὶ Δημοδίνους ὁ εἰς Σεφάνου λόγος. Interpretationem Latinam, & vocum difficilliorum explicationem adjecerunt *P. Foulkes*, & *J. Friend* *Ædis Christi* Alumni. Editio secunda.

Επιτετι Enchiridion Latinis Verbis adumbratum. Editio Secunda priori Emendatior. Per *Eduardum Twie*, A. M. *Ædis Christi* Alumn. & Rev. Dom. Episc. *Bristol.* à sacris domesticis.

Φαλαρίδης *Ἀργεντινῶν τυράννου ἐπιστολαί.* Phalaridis Agrigentinarum Tyranni epistolæ: ex MSS. Recensuit, versione, annotationibus, & vita insuper authoris donavit *CAR. BOYLE* ex *Æde Christi.*

Dr Newton's Sermon before the Queen at *Windsor*, November the 5th, 1713. price 3d.

— Sermon before the House of Commons, March the 8th, 1711, 12. price 3d.

— At the Consecration of *Hart-Hall* Chapel in *Oxford.* price 3d.

Dr Lombard's Sermon at *Hanover*, before Her Royal Highness the Princess *Sophia*, and the rest of the Royal Family, March the 28th. 1714. price 4d.

The Blessing of Peace. A Sermon at the Cathedral Church of *Salum* July 7th 1713. by *Richard Eyre*, M. A. Canon Residentiary of that Church. price 3d.

— on the Necessity of Grace, on *Whit-Sunday*, 1716. price 4d.

Vertumnus. An Epistle to Mr *Jacob Bobart*, Botany Professor to the University of *Oxford*, and Keeper of the *Physick-Garden.* By the Author of the *Apparition*, price 6d.